

ÉMILE ZOLA
HÖLGYEK ÖRÖME

REGÉNY

FORDÍTOTTA:
BENEDEK MARCELL

Denise gyalog indult el a Saint-Lazare pályaudvarról, ahol a cherbourg-i vonatból szállt ki, két öccsével, egy harmadik osztályú kocsikemény padján töltött éjszaka után. Pépét kézen fogva vezette, Jean utána ment; mindhármat megviselte az utazás, s most riadtan, hontanul bandukoltak ebben az óriási Párizsban, bámulták a magas házakat, és minden utcasarkon a Michodière utca után kérdezősködtek, ahol Baudu nagybátyjuk lakott. Mikor végre kiértek a Gaillon térre, a fiatal leány meglepetten torpant meg.

- Ó - mondta -, nézd csak, Jean!

S csak álltak egymáshoz húzódva, talpig feketében, az apjukért viselt régi gyászruhában. A lány fejletlen volt húsz esztendejéhez képest, külseje szegényes, kezében kis csomag; a másik oldalon ötesztendős kisöccse akaszkodott a karjára, mögötte meg a nagyfiú állt ragyogó, büszke tizenhat esztendejével, karját lóbálva.

- Ez aztán a bolt! - folytatta a leány, egy kis hallgatás után.

A Michodière utca és az Új Szent Ágoston utca sarkán egy divatáruház volt, melynek kirakatai eleven színekkel tündököltek a szelíd, sápadt októberi napon. Szent Rókus templomában nyolcat ütött az óra, a gyalogjárókon még csak a reggeli Párizs sürgött-forgott: irodájukba siető hivatalnokok és bevásárló háziasszonyok. Az ajtó előtt két kereskedősegéd, kettős létrán állva, éppen gyapjúholmit aggatott föl, az Új Szent Ágoston utcai kirakatban pedig egy harmadik segéd térdelt az utcának háttal, s gondosan redőkbe szedett egy kék selyemdarabot. Az áruház, melyben vevők nem voltak még, s a személyzet is alighogy megérkezett, úgy zümmögött odabenn, mint az ébredező méhkas.

- Az áldóját! - mondta Jean. - Ez aztán különb Valognes-nál... A tied nem volt ilyen szép.

Denise megrázta a fejét. Két esztendőt töltött ott Cornaille-nál, a város legelső divatárusánál; és most, hogy váratlanul megpillantotta ezt az üzletet, ezt a mérhetetlennek tetsző házat, szíven ütötte valami; megállt, nyugtalanul, kíváncsian, mindenről megelégedve. Az épületnek a Gaillon térre néző levágott sarkán a magas üvegkapu fölött a félemeletig, bonyolult, aranyozással megrakott díszítések között. Két allegorikus alak, két nevető, meztelen mellű, hátradülő nő tartotta kezében a cég nevét: „*Hölgyek Öröme*.” A kirakatablakok aztán mélyen benyúltak a Michodière és az Új Szent Ágoston utcába, ahol a sarokházon kívül négy más házat foglaltak még el, kettőt balra, kettőt jobbra, melyeket nemrég vásárolt és alakított át a cég. Végtelennek látszott ez a sor, összefutó távlatával, a földszinti kirakatokkal s a félemelet tükörablakjaival, melyek mögött az üzlethelyiségek egész belső életét látni lehetett. Odafönn egy selyembe öltözött kisasszony ceruzát hegyezett, mellette meg két másik bársony köpenyeket bontogatott ki.

- „Hölgyek Öröme” - olvasta Jean. A megnyerő mosolyú, jóképű kamasznak már akadt valami kalandja is odalent Valognes-ban. - Csinos, mi? Ide aztán be is megy a nép, az biztos!

Hanem Denise elmerülten állt a főbejárat kirakata előtt. Itt, az utca kellős közepén tornyosultak az olcsóbbnál olcsóbb áruk, szinte elöntötték a járdát, a kapuban kísértő alkalmi vételek megállították az arra járó női vevőket. Már odafönn elkezdődött: gyapjuszövetek, posztók, merinó, seviot, flanell hullott alá a félemeletről, zászlóként lobogva; közömbös színeiket, a palaszürkét, tengerkéket, olajzöldet élesen szakították meg a fehér árcédulák. Oldalt, a küszöböt körülveve, hosszú prémekek függöttek, ruhaszegélynek való keskeny szalagok, a szürke mókusbundák finom hamuszíne, a hattyúprémek tiszta hava, a hamis hermelin és a hamis nyusztprém nyúlszőrei. Lent meg, a polcos szekrényekben, az asztalokon, a szövetmaradékok

halmi között hallatlan bőségben heverték a jóformán ingyen adott kötöttárú, a kötött gyapjúkesztyűk és kendők, főkötők, mellények; egész téli kirakat, tarka mintás, csíkos, vérző vörös foltos szövetekből. Denise látott egy negyvenöt centime-os skótkockás kendőt, egyfrankos amerikai nerc-szalagokat és öt sou-s ujjatlan kesztyűket. Óriási vásári kirakodás volt ez; a dugig tömött üzlet valósággal ontotta fölőselegét az utcára.

Baudu bácsiról megfélemedtek. Maga Pépé is, aki a világért el nem engedte volna a nénje kezét, nagy szemet meresztett. Egy kocsi mindhármukat arra kényszerítette, hogy elmozduljanak a tér közepéről; gépiesen befordultak az Új Szent Ágoston utcába, a tükörablakok mellett haladtak tovább, és minduntalan megálltak minden kirakat előtt. Mindjárt az elején lenyűgözte őket egy kirakat bonyolult elrendezése: fenn a ferdén egymásnak döntött esernyők mintha valami parasztkunyhó tetejét alkották volna; odalenn függönyrúdra akasztott selyemharisnyák mutogatták a lábikrák gömbölyödő vonalait, egyik-másik rózsabokrétákkal megtűzdelve, a többi számtalan árnyalatban: fekete aszúros harisnyák, hímzett szegélyű pirosak, hússzínűek, melyeknek selymes szemecskéi oly lágyak voltak, mint egy szőke nő bőre; végül a kirakat állványának vásznán kesztyűk voltak szimmetrikusan elszórva, kinyújtott ujjakkal, bizánci madonnákra emlékeztető szűk tenyérrel, a még nem viselt asszonyi rongyok merev és kamaszos bájával. De főképpen az utolsó kirakat kötötte le a figyelmüket Selyemszatén-, bársonykiállítás tárta eléjük gyöngéd és vibráló skálában a virágok legfinomabb színárnyalatait: legfölül mélyfekete és aludtfej-fehér bársony, lejjebb rózsaszín és kék szatén éles törésekkel, végtelen finomságú árnyalatokba halványulón; még lejjebb selymek pompáztak a szivárvány minden színében, tojáshej alakban redőkbe rendezett kelmék, mintha feszes derékra fodorzták volna őket, megelevenedtek a segédek ügyes ujjai alatt; s a kirakatnak minden motívuma, minden színes zenei frázisa között halk kíséretként futott végig egy könnyű, krémszínű, habos foulard-szalag. Itt, a kirakat két végén, találkozott óriási oszlopokban az a kétféle selyem, mely a cég kizárólagos tulajdona volt: a „Párizs Öröme” és az „Aranybőr”; e különlegességek nemsokára tűzbe hozzák az egész divatáru-kereskedelmet.

- Ó, ez az öt frank hatvanas nyersselyem! - suttopta Denise, a „Párizs Öröme”-t bámulva.

Jean unatkozni kezdett. Megállított egy járókelőt.

- Merre van, kérem a Michodiére utca?

Mikor megmutatták neki - az első utca volt jobbra -, mind a hárman visszafordultak, megkerülve az áruházat. De amint Denise betért az utcába, újra megállította egy kirakat, ahol női konfekcióáru lehetett látni. Cornaille-nál, Valognes-ban, ő is a konfekcióval foglalkozott, de ilyesmit sohasem látott még, s a csudálkozástól most szinte földbe gyökerezett a lába. A háttérben nagy bruges-i csipkeszegély (az ára igen tekintélyes volt) szélesített ki egy kibontott szárnyú, vörös-fehér oltárterítőt; alençoni csipkefodrok voltak odavetve füzérben, melléje teli marokkal szórták a szebbnél szebb csipkéket, a malines-i, brüsszeli rátéteket, a velencei csipkéket, fehérén, mint a frissen hullott hó. Jobbra és balra sötét oszlopokat alkottak a posztóvégek, melyek még mélyebbnek tűntették föl e messzeségbe vesző szentélyt. És itt volt a készáru, az asszonyi bájak kultuszának emelt kápolnában: középen egy különleges darab, egy ezüstrókaprémes bársonyköpeny, mellette szürke mókuszprémmel bélelt selyem körgallér, másik oldalt kakastollal szegett posztó felöltő, végül báli gallérok, fehér kasmírból, fehér matlaszból, hattyúprémmel vagy hernyóselyemmel szegve. Ki lehetett itt elégiteni minden szeszélyt, a huszonkilenc frankos báli galléroktól kezdve a bársonyköpenyig, melyre ezer-nyolcszáz frank volt ráírva. A próbababuk gömbölyű mellén megfeszült a szövet, az erős csipők hangsúlyozták a derék karcsúságát, a hiányzó fejet nagy cédula helyettesítette, mely tüvel volt ráerősítve a gallér piros flaneljára; a kirakat két oldalán ügyesen elhelyezett tükrök verték vissza és sokszorozták meg végtelenül ezt a képet, benépesítve az utcát ezekkel az eladó szépasszonyokkal, akik nagybetűs árcédulát viseltek a fejük helyén.

- Mesés - mormogta Jean, aki nem talált más szót izgalma kifejezésére.

Most egyszerre ő állt meg mozdulatlanul, tátott szájjal. Elpirult gyönyörűségében a felcicomázott nők láttán. Lányos szépség volt, mintha csak nővérétől lopta volna el a szépségét, ragyogó bőr, vörösés göndör haj, gyöngédségtől nedves ajkak és szemek. Amint csodálkozva állt ott, a hosszú arcú, nagy szájú, világos hajú, máris kissé fakó arcú Denise még vékonyabbnak látszott mellette. Pépé, aki szintén szőke volt, gyermekien szőke, még jobban odabújt a nénjéhez, mintha valami nyugtalan szükségét érezte volna a dédelgetésnek, annyira megzavarták és elbűvölték a kirakatbeli szép dámák. Oly különös és oly bájos volt ez a szegényes gyászruhába öltözött három szőkeség, ott a gyalogjárón: ez a szomorú leány a csinos gyerek és a jól megtermett kamasz között, hogy a járókelők mosolyogva fordultak meg utánuk.

Kis ideje egy fehér hajú, nagy sárga arcú, kövér ember nézte őket az utca másik oldaláról, egy bolt küszöbén állva. Véres szemmel, összeszorított szájjal állt ott, haragosan nézte a „Hölgyek Öröme” kirakatait, s hogy megpillantotta a lányt és fivéreit, végképp kijött a sodrából. Mi az ördögöt bámul ez a három fajankó azon a szemfényvesztő parádén?

- Hát a bácsi? - kérdezte hirtelen Denise, mintha álmából riadt volna fel.

- A Michodière utcában vagyunk - mondotta Jean. - Itt kell laknia valahol.

Fölemelték a fejüket és visszafordultak. Éppen a szemük előtt, a kövér ember fölött láttak egy zöld cégtáblát, melynek sárga betűi kifakultak az esőben: *Tartós Posztó, Szövetek és Flanellek, Baudu, Hauchecorne Utóda*. A házat régi, rozsdaszínű festés borította, egészen laposnak látszott a szomszédos, XIV. Lajos korabeli nagy paloták között, csak három ablaka nyílt az utcára; s ezeket a négyszögletes, zsalugáter nélküli ablakokat csupán vasrács díszítette, két keresztbe tett rúd. Denise-t azonban, kinek a szeme még tele volt a „Hölgyek Öröme” fényes kirakataival, e sivár környezetben is meglepte a földszinti bolt: mennyezete nyomott, fölötté egy igen alacsony félemelet, félhold alakú börtönablakokkal. A cégtáblával azonos színű palackzöld fakeret, melyet az idő okker- és bitumenárnyalatúra fakított, jobb- és baloldalt két mély, fekete, poros kirakatot körített, ahol alig lehetett megkülönböztetni az egymásra halmozott szövetvégeket. A nyitott ajtó mintha csak egy pince nedves sötétségébe nyílt volna.

- Ez az - szólalt meg újra Jean.

- Hát akkor menjünk be - mondta Denise. - Gyere, Pépé.

De mind a hárman megzavarodtak, félénkség fogta el őket. Mikor meghalt az apjuk, ugyanabban a házban, mely egy hónappal előbb anyjukat is elragadta, Baudu bácsi ennek a kettős gyásznak lelki felindulásában azt írta ugyan az unokahúgának, hogy nála mindig akad számára hely, ha szerencsét akar próbálni Párizsban; de ez a levél már több mint egy évvel ezelőtt kelt, s a leány most már bánta, hogy így távozott Valognes-ből, hirtelen elhatározással, anélkül, hogy a nagybátyját értesítette volna. Az nem ismerte őket, mert a lábát sem tette be a városba, amióta egészen fiatalon eltávozott onnét, hogy mint segéd belépjen Hauchecorne posztókereskedőhöz, akinek végül elvette a leányát.

- Baudu urat keresem - mondta Denise, végre rászánva magát, hogy a kövér emberhez forduljon, aki, viselkedésüktől meglepetten, még mindig nézte őket.

- Én vagyok - felelte.

Denise erősen elpirult, és azt hebegte:

- Ó, de jó... Én vagyok Denise, ez itt Jean, ez meg Pépé... Látja, eljöttünk, bácsi.

Baudun meglátszott az elképedés. Nagy, vörös szemei nyugtalanul jártak sárga ábrázatában, lassú szavai összezavarodtak. Nyilván ezer mérföldnyire járt ettől a családtól, mely most egyszerre a nyakába szakadt.

- Micsoda, micsoda, itt vannak? - ismételte többször is. - De hiszen Valognes-ban voltak!... Mért nincsenek Valognes-ban?

Denise szelíd, kissé reszkető hangján magyarázkodni kezdett. Apjuk halála után, aki utolsó fillérét is ráköltötte kelmefestő üzemére, ő maradt a két gyermek anyja. Amit Cornaille-nál keresett, nem volt elég, hogy mind a hármukat eltartsa. Jean dolgozott ugyan egy műasztalosnál, aki régi bútorokat állított helyre, de egy fillért sem kapott tőle. Hanem azért megszerette az ócskaságokat, alakokat faragott ki fából; sőt egyszer, mikor egy darabka elefántcsontra akadt, mulatságból csinált egy fejet, amit egy arra járó úr meglátott; és ez az úr vette rá őket, hogy hagyják ott Valognes-t, mert helyet talált Párizsban Jeannak egy elefántcsontművésznél.

- Tudja, bácsikám, Jean már holnap beáll inasnak az új gazdájához. Nem fizetek érte, lakást és ellátást kap... Hát azt gondoltam, hogy Pépé meg én, mi csak elleszünk valahogy. Itt se lehetünk szerencsétlenebbek, mint Valognes-ban.

Elhallgatta azonban, hogy Jeannak gáláns kalandja volt - egy városukbeli nemes leánykához intézett levelek, falon át váltott csókok -, s hogy a kipattant botrány készítette elutazásra; főképpen azért kísért Párizsba öccsét, hogy örködjék fölőtte, mert anyjaként aggódott e szép és vidám, nagy gyermekért, akit minden asszony imádozott.

Baudu bácsi még mindig nem ocsúdott fel. Újra kezdte a kérdezősködést. De amint meghallotta, hogyan beszél Denise a testvéreiről, tegezni kezdte.

- Hát semmit sem hagyott rátok az apád? Én azt hittem, volt még valamije. Ó, hányszor tanácsoltam neki a leveleimben, hogy ne vegye át azt a festőüzemet! Jóságú ember volt, de nem volt két garas ára esze... Neked meg nyakadon maradtak ezek a legények, s el kell tartanod őket.

Epés arca földerült, szeme már nem volt olyan véres, mint amikor a „Hölgyek Öröme”-t nézegette. Hirtelen észrevette, hogy elállja az ajtót.

- No - mondta -, gyertek hát be, ha már eljöttetek... Gyertek be, az jobb lesz, mintha szájakat tátjátok mindenféle ostobaságok előtt.

És még egy haragos grimaszt vágva a szemközt levő kirakatokra, utat engedett a gyermekeknek; elsőnek ment be a boltba, szólítva a feleségét meg a leányát:

- Elisabeth, Geneviève, gyertek, vendégetek érkezett.

Hanem Denise meg a két fiú habozva lépett be a bolt sötétségébe. A napfényes utca elvakította őket, meregették a szemüket, mint egy ismeretlen barlang küszöbén, tapogatták lábukkal a földet, ösztönszerűen félve valami alattomos lépcsőtől. Ez a határozatlan félelem még közelebb hozta őket egymáshoz, még erősebben összebújtak. A kicsi szorosan odasimult a leányhoz, a nagy a nyomában haladt - így vonultak be mosolygó és nyugtalan bájjal. A reggeli napfény erősen kiemelte gyászruhájuk fekete körvonalát, a ferdén eső sugarak megaranyozták szőke hajukat.

- Gyertek, gyertek - ismételte Baudu.

Néhány rövid mondattal tájékoztatta feleségét és lányát. Bauduné vérszegény, vézna asszony volt, s egészen fehér: fehér a haja, fehér a szeme, fehér az ajka, Geneviève, akin még jobban meglátszott az anyja elkorcsosodása, olyan törékeny és színtelen volt, mint egy sötét pincében

kicsírázott növény. De pompás fekete haja, melynek sűrű nehéz fonatát mintha valami csoda sarjasztotta volna ki ebből a csenevész testből, szomorú bájjal ruházta fel.

- Gyertek - mondta most a két nő is. - Isten hozott benneteket.

Leültették Denise-t egy pult mögött. Pépé tüstént felmászott a nénje térdére. Jean pedig egy fafaragáshoz támaszkodva, mellé állott. Megnyugodva nézegették a boltot, szemük hozzá-
szokott a sötétséghez. Most már látták alacsony, füstös mennyezetét, fényesre kopott tölgyfa
pultjait, erős vasalású ódon polcait. A sötét árukötegek egészen a gerendáig tornyozódtak. A
szövet és a festék szagát, ezt a kesernyés vegyszerszagot mintha megtízszerezte volna a padló
nedvessége. Hátral két segéd meg egy kisasszony rendezgette a fehér flanelvégeket.

- Ez a kis fiatalember talán ennék valamit? - kérdezte Bauduné Pépére mosolyogva.

- Nem, köszönöm - felelte Denise -, ittunk egy csésze tejet a pályaudvar mellett egy kávé-
házban.

És mert Geneviève ránézett arra a kis csomagra, amit lerakott a földre, hozzátette:

- A málhánkat otthagytam.

Elpirult, érezte, hogy nem lehet csak úgy beállítani egy családhoz. Már a vasúti kocsiban,
mielőtt a vonat elhagyta Valognes-t, megbánta az egészet. Ezért is hagyta megérkezésekor a
pályaudvaron a málhát, és reggeliztette meg a gyerekeket.

- No hát - mondta egyszerre Baudu -, beszéljünk röviden és velősen... Igaz, hogy írtam neked,
de annak már egy éve, és látod, szegénykém, az utolsó évben nem ment valami jól az üzlet...

Elhallgatott, fojtogatta az izgalom, melyet nem akart elárulni. Felesége és leánya megadó
arccal sütötte le a szemét.

- Ó - folytatta -, ez csak múltó válság, afelől nyugodt vagyok... Csakhogy a személyzetemet
csökkentettem, már csak három emberem van, s nemigen jött el az ideje, hogy negyediket
alkalmazzak. Egyszóval nem tudlak felfogadni, mint ahogy felajánlottam, édes leányom.

Denise elfogódva, sápadtan hallgatta. Baudu még hozzátette a nagyobb nyomaték kedvéért:

- Nem érne az semmit, se neked, se nekünk.

- Jól van, bácsikám - mondta végül nagy nehezen Denise -, majd megpróbálom, hátha tudnék
mégis boldogulni.

Bauduék nem voltak rossz emberek. De mindig panaszkodtak, hogy nincs szerencsájük.
Mikor jól ment az üzletük, öt fiút kellett nevelniök, s ezek közül három húszesztendős korá-
ban halt meg; a negyedik rossz útra tért, s az ötödik nemrég ment el Mexikóba, mint kapitány.
Csak Geneviève maradt velük. A család igen sokba került, és Baudu végképpen tönkretette
magát, mikor Rambouillet-ban, az apósa szűkebb hazájában egy bolond nagy házat vásárolt.
Fel is gyült a keserűség a betegesen becsületes öreg kereskedőben.

- Előre szokás értesíteni az embert - kezdte újra, durvaságán élesztgetve haragját. - Írhatal
volna nekem, s akkor azt feleltem volna, hogy maradj ott... Mikor apád haláláról értesültem -
az ördögbe is! -, azt írtam neked, amit ilyenkor írni szokás. De te csak beállítasz, azt se
mondod, eb vagy kutya!... Ez nagyon kellemetlen.

Hangosan beszélt, kiadta a mérgét. Felesége és lánya egyre csak a földet nézték, mint
engedelmes teremtések, akik soha semmibe se mertek beleavatkozni. Eközben Jean sápadtan
állott, Denise pedig kebléhez szorította a halálra rémült Pépét. Két kövér könnycsepp hullott a
szeméből.

- Jól van, bácsikám - ismételte -, mindjárt elmegyünk.

Baudu egyszerre elhallgatott. Zavart csönd támadt. Aztán zsémbes hangon folytatta:

- Én nem doblak ki... Ha már bejöttetek, hát aludjatok odafönn ma éjjel. Aztán majd meglátjuk.

Bauduné és Geneviève ekkor megértették egy pillantásból, hogy elrendezhetik a dolgot. Megállapodtak mindenben. Jeannel nem lesz gondjuk. Ami Pépét illeti, ő nagyszerűen ellesz Grasnénál, annál az öreg hölgynél, aki egy nagy földszinti lakásban lakik a Csalán utcában, s havi negyven frankért kisgyerekeket vesz magához teljes ellátásra. Denise kijelentette, hogy van miből kifizesse az első hónapot. Most már csak az ő elhelyezése van hátra. Majd csak akad neki is valamilyen állás a környéken.

- Nem keresett Vinçard elárúsító kisasszonyt? - kérdezte Geneviève.

- Az ám, igaz - kiáltott föl Baudu. - Ebéd után elmegyünk hozzá. Addig üsd a vasat, míg meleg.

Egyetlen vevő sem zavarta meg ezt a családi tanácskozást. Sötét és üres maradt a bolt. Hátul a két segéd meg a kisasszony tovább foglalatzkodott, suttogó, sziszegő szavakat váltva. De mégis megjelent a három hölgy, és Denise egy pillanatra egyedül maradt. Megcsókolta Pépét nyomta a szívét közeli válásuk gondolata. A gyerek simulékony volt, mint egy kismacska, odadugta a fejét, és nem szólt egy szót sem. Mikor Bauduné és Geneviève visszajöttek, úgy találták, hogy nagyon jó viseletű gyerek, és Denise kijelentette, hogy máskor sem zajosabb: napokig elmarad szótlanul, elég neki a simogatás. Ebédig elbeszélgettek hárman a gyerekekről, a háztartásról, a párizsi meg a vidéki életéről, rövid és határozatlan mondatokban, olyan rokonok módjára, akiket zavar egy kissé, hogy nem ismerik egymást. Jean kiállt a boltajtóba, és el sem mozdult onnét, érdekelte az utca élete, rámosolygott az arra járó csinos lányokra.

Tíz órakor megjelent egy cseléd. Rendes körülmények között Baudunek, Geneviève-nek és az első segédnek terítettek. Tizenegy órakor második terítés volt Bauduné, a másik segéd és a kisasszony számára.

- Üljünk asztalhoz! - kiáltotta a posztókereskedő, unokahúgához fordulva.

S mikor már mind ott ültek a bolt mögötti szűk ebédlőben, hívta a késlekedő első segédet:

- Colomban!

A fiatalember mentegetőzött, mondván, hogy el akarja már rendezni a flanelleket. Jól megtermett, nehézkes és furfangos, huszonöt éves legény volt. Becsületes arca, nagy puha szája volt, de a szeme ravasz.

- Ördögbe is! Mindennek megvan a maga ideje - mondta Baudu, aki kényelmesen elhelyezkedve, óvatos és ügyes gazda módjára szeletelte fel a hideg borjúhúst, s a szeme grammnyi pontossággal mérte ki a vékony szeleteket.

Osztott mindenkinek, még a kenyeret is felszeletelte. Denise maga mellé vette Pépét, hogy rendesen egyék. De a sötét szoba nyugtalanította; szorongó szívvel nézett körül benne, mert vidéken megszokta a tágas, csupasz, világos szobákat. Egyetlen ablak nyílt egy kis belső udvarra, melyet a fekete bejáró kötött össze az utcával; ez a nedves, bűzös udvar olyan volt, mint egy kút feneke, ahová halvány, kerek foltban szüremlik be a fény. Téli napokon reggeltől estig égetni kellett a gázt. Ha az idő megengedte, hogy ne gyűjtsák meg, az még szomorúbb volt. Időbe telt, míg Denise megszokta a homályt és felismerte, hogy mi van a tányérján.

- Jó étvágya van a fickónak - jelentette ki Baudu, látva, hogy Jean már meg is ette a borjúszeletjét. - Ha úgy dolgozik, ahogy eszik, derék ember lesz belőle... De hát te, lányom, miért nem eszel?... És most, hogy ráérünk beszélgetni, mondd, miért nem mentél férjhez ott, Valognes-ban?

Denise leeresztette poharát, melyet éppen szájához emelt.

- Ó, bácsikám, férjhez menni! Csak nem gondolja komolyan?... És a gyerekek?

Végül is elnevette magát, annyira furcsának találta ezt a gondolatot. Különben is, kinek kellene ő, mikor egy fillérje sincs, akkora, mint egy veréb, és még csak nem is szép? Nem, nem, sohasem megy férjhez, elég neki ez a két gyerek.

- Nincs igazad - erősködött a nagybácsi -, a nőnek mindig szüksége van a férfira. Ha találtál volna valami derék legényt, nem pottyantatok volna az öcséiddel együtt Párizs utcáira, mint a vándorcigányok.

Elhallgatott, hogy igazságosan és takarékosan szétosszon egy tál szalonnás krumplit, amit a cseléd behozott. Aztán, kanálával Geneviève-re és Colombanra mutatva, így folytatta:

- Látod, ezekből egy pár lesz tavaszra, ha beüt a téli szezon.

A cégnek patriarkális szokása volt ez. Az alapító, Aristide Finet, első segédjéhez, Hauchecorne-hoz adta Désirée leányát: ő, Baudu, aki zsebében hét frankkal került a Michodiére utcába, feleségül vette az öreg Hauchecorne leányát, Élisabeth-et; most maga is Colombannak akarta adni Geneviève leányát s az üzletet, mielőtt a viszonyok megjavulnak. Csupán aggályoskodása, csökönyös becsületessége késleltette ezt a három esztendeje elhatározott házasságot: virágzó állapotban vette át az üzletet, és nem akarta megfogyatkozott vevőkörrel, kétes üzletmenettel továbbadni a vejének.

Baudu tovább beszélt, megismertette Colombant, aki Rambouillet-ből származott, mint Bauduné apja is; volt is közöttük valami távoli atyafiság. Jó munkás, tíz esztendeje gürcöl a boltban, becsülettel megszolgált a rangját! Különben sem afféle jöttment; apja, Colomban, egész Seine-et-Oise megyében ismert állatorvos; művész a maga mesterségében, de olyan nagy ingyenc, hogy megeszi az utolsó garasát is.

- Az apa ugyan iszákos és szoknyabolond - mondta befejezésül a posztókereskedő -, de a fia, hálstennek, megtanulta itt, hogyan kell megbecsülni a pénzt.

Amíg beszélt, Denise Colombant és Geneviève-et vizsgálta. Egymás mellett ültek az asztalnál; de nagyon nyugodtak maradtak, pirulás, mosolygás nélkül. A fiatalember belépése pillanatától fogva számított erre a házasságra. Végighaladt a létra fokain, volt inas, fizetett segéd, végül bevonták a család bizalmába és örömeibe, és mindezt türelemmel csinálta végig, óraműszabályosságú életet élt, Geneviève-et pedig úgy tekintette, mint valami kitűnő és becsületes üzletet. Bizonyos volt, hogy megkapja, ezért nem vágyott rá. A leány is megszokta, hogy szeresse, de tartózkodó természetének egész komolyságával és - mély szenvedéllyel, melyről magának sem volt sejtelve mindennapi lapos, szabályos életében.

- Ha szeretik egymást, és nincs akadály... - mondta mosolyogva Denise, hogy kedvesnek mutassa magát.

- Igen, mindig ez a vége a dolognak - jelentette ki Colomban, aki eddig lassan eszegetett, és egy szót sem szólt még.

Geneviève hosszú pillantást vetett rá, aztán ő is megszólalt:

- Csak megértés legyen, a többi megy magától.

Szerelmük a régi Párizsnak e földszinti zugában született. Olyan volt, mint a pincében nőtt virág. A leány tíz esztendeje nem ismert más férfit, az egész napot mellette töltötte, ugyanazok mögött a posztóvég-oszlopok mögött, a sötét bolt háttérében; és délben-este egymás mellett ültek a kúthüvösségű szűk ebédlőben. Nem lettek volna jobban elrejtve, magukra hagyva a szabad természetben sem, lomboktól födötten. Csak valami kétely, valami szerelem-

féltő aggodalom lehetett képes megértetni egyszer a leánnyal, hogy e cinkos homályban mindörökre odaadta magát csak azért, mert üres volt a szíve, és unatkozott az elméje.

De azért Denise mintha valami születő nyugtalanságot vett volna észre abban a pillantásban, amelyet Geneviève vetett Colombranra. Azt felelte hát szíves arccal:

- Ej, akik szeretik egymást, meg is értik egymást.

Baudu eközben nagy komolysággal ügyelt föl az ebédre. Vékonyra szeletelt brie-i sajtot osztott szét; aztán a rokonok tiszteletére második csemegét is hozatott be, egy üveg ribizke befőttet - ez a bőkezűség láthatólag meglepte Colombant. Pépé, aki eddig kitűnően viselkedett, a befőtt láttára megvadult. Jeanban fölébredt az érdeklődés a házasságról szóló beszélgetés közben; vizsgálgatta Geneviève nénjét, akit túlságosan ványadtnak, túlságosan sápadtnak talált, és magában fekete fülű, piros szemű kis fehér házinyúllal hasonlított össze.

- Elég volt a fecsegésből, helyet a többieknek! - mondta végül a posztókereskedő, jelt adva, hogy fölkeljenek. - Amért egy kis extrát megengedtünk magunknak, nem szabad mindennel visszaélni.

Most Bauduné, a másik segéd és a kisasszony ültek asztalhoz. Denise újra egyedül maradt, az ajtó közelében ült le, addig is, míg nagybátyjával elmehet Vinçard-hoz. Pépé a lába előtt játszott, Jean pedig újra elfoglalta megfigyelőhelyét a küszöbön. És Denise majd egy óra hosszat érdeklődve nézte a körülötte folyó dolgokat. Néha-néha belépett egy vevő: előbb egy hölgy jött, később még két másik. A bolt megtartotta állott szagát, félhomályát, ahol a régi, becsületes és egyszerű kereskedelem szinte sírt az elhagyatottságtól. De leginkább a „Hölgyek Öröme” izgatta az utca másik oldalán; a nyitott ajtón át látta a kirakatait. Az ég tovább is felhős maradt, ebben az évszakban szokatlan, esőt ígérő enyheség áradt el a levegőben; a szürke világosságban, melyben mintha szétporlott volna a napfény, megelevenedett a forgalmas nagyáruház.

Denise-nek úgy rémlett, mintha magasnyomású gőzgépet látna, melynek mozgása még a kirakatokra is kiterjed. Ezek már nem a délelőtti hideg kirakatok voltak, most mintha fűtötte és megreszkettette volna őket a belső remegés. A közönség nézegette, álldogáló asszonyok szorongtak a tükörablakok előtt, egész mohó, durva tömeg. És a szövetek életre keltek az utca szenvedélyében: a csipkéken remegés futott végig, visszahulltak és izgató titokzatossággal rejtették el az áruház mélyét; maguk a vastag, négyszögletes posztóvégek is lélegzettek, kísértést lehelve; a felöltők még jobban megfeszültek a próbababákon, melyekbe lélek költözött; a nagy bársonyköpeny simulékonyan és langyosan duzzadt föl, mintha eleven vállakat, dobogó mellett, remegő csípőt takarna. De az egész házat hevítő, nagyüzemi forróság kivált a pultok körül tülekedő vásárlóközönségből áradt, melynek a jelenlétét a falon át is érezni lehetett. Szakadatlanul dübörgött a működésben levő gépezet, elnyelte a női vevőket, kik megtorlódtak a polcok előtt, elkábultak az árutömegetől, majd a pénztárhoz sodródtak. És mindez gépies pontossággal volt szabályozva, megszervezve; az asszony nép alá volt vetve e fogaskerekek erejének és logikájának.

Denise már reggel óta érezte a kísértést. Megszédítette és vonzotta ez az áruház, mely oly mérhetetlen nagynak tetszett; ahová egy óra alatt több embert látott bemenni, mint ahány Cornaille-nál fél év alatt megfordult; és abban a vágyában, hogy belépjen ide, valami határozatlan félelem is volt, mely még fokozta a kísértés erejét. Ugyanakkor a nagybátyja boltjában valami rossz érzés kerítette hatalmába. Megokolhatatlan lenézés volt ez, ösztön-szerű irtózás a régi kereskedelemnek e fagyos odvától. Minden izgalma, nyugtalan érkezése, az a kesernyés fogadtatás, melyre rokonainál talált, a börtönvilágításban elköltött szomorú ebéd, a haldokló, vén ház álmos magányában való várakozás, mindez néma tiltakozássá, az élet és a fény szenvedélyes akarásává egyesült. És bármily jó szíve volt is, pillantása mind-

egyre visszatért a „Hölgyek Öröme”-hez, mintha a lelkében élő elárusítónőnek szüksége lett volna arra, hogy fölmelegedjék e nagy forgalom lángolásán.

- No, ezeknek legalább van közönségük - szaladt ki a száján.

De megbánta ezt a szót, mikor észrevette, hogy Bauduék ott vannak a közelben. Bauduné végzett az ebéddel, halottsápadtan állt ott, fehér szemét a szörnyetegre szegezve, bármily lemondó volt is, a néma kétségbeeséstől megduzzadt a szemhéja, valahányszor megpillantotta a rémet az utca túloldalán. Geneviève pedig növekvő nyugtalansággal figyelte Colombant, aki nem sejtve, hogy meglesik, elragadtatva nézte a konfekcióosztály elárusító kisasszonyait, akiknek a pultjait látni lehetett a félemelet tükörablakain keresztül. Baudu, epés arccal, mindössze ennyit mondott:

- Nem mind arany, ami fénylik. Türelem!

A család nyilván eltitkolta ádáz haragját, mely a torkát fojtogatta. Hiúságuk nem engedte, hogy ilyen könnyen kiszolgáltatassák magukat a reggel érkezett gyermekeknek. A posztókereskedő végre erőt vett magán, és elfordult, hogy ne lássa a szemben folyó vásárt.

- No - folytatta -, nézzünk el Vinçard-hoz. Az ilyen helyek kapósak, holnap talán már késő lenne.

De mielőtt elindultak, megparancsolta a második segédnek, hogy menjen el a pályaudvarra Denise poggyászáért. Bauduné pedig, akire a leány rábízta Pépét, elhatározta, hogy fölhasználja ezt az időt, és elviszi a kicsikét Gras-néhoz a Csalán utcába, hogy megbeszélje vele a dolgot és megállapodjanak. Jean megígérte a nénjének, hogy nem mozdul el a boltból.

- Két perc alatt végzünk - jegyezte meg Baudu, míg unokahúgával végigment a Gaillon utcán.

- Vinçard a selyemszakmára specializálta magát, abban még megy az üzlet valahogy. Persze ő is küszködik, mint mindenki, de ravasz róka és fenemód fősvény, így aztán csak eltengődik... Mindamellet az azt hiszem, hogy vissza akar vonulni a reumája miatt.

Az üzlet az Új Kismező utcában volt, a Choiseul köz mellett. Az egészen modernül és fényűzően berendezett, tiszta, világos, de szűk bolthelyiségben alig volt áru. Amikor Baudu és Denise belépett. Vinçard nagyban tanácskozott két úrral.

- Ne zavartassa magát - kiáltotta a posztókereskedő. - Nekünk nem sürgős, várunk.

És tapintatosan az ajtóhoz húzódva, odahajolt a leány füléhez:

- Az a sovány a „Hölgyek Öröme” selyemosztályának vezetőhelyettese, a kövér meg egy lyon gyáros.

Denise megtudta, hogy Vinçard át akarja adni az üzletét Robineau-nak, a „Hölgyek Öröme” alkalmazottjának. Őszinte, nyílt ábrázattal emlegette a becsületszavát, az olyan ember könnyedségével, akit az esküdözés nem hoz zavarba. Azt állította, hogy a cég aranybánya; s makkegészséges ember abbahagyta a beszédet, nyögdécselt és siránkozott, hogy ezek miatt az istenverte fájdalmak miatt el kell dobnia magától a szerencsáját. De az ideges és izgatott Robineau türelmetlenül szakította félbe: tudta, milyen válságon mennek át a divatújdonságok, emlegetett egy selyemszaküzletet, melyet megfojtott már a „Hölgyek Öröme”-nek szomszédsága. Vinçard tűzbe jött, és fölemelte a hangját.

- Ördögbe is, annak a számár Vabre-nak persze hogy meg kellett buknia. A felesége elherdált mindent... Meg aztán mi itt több mint ötszáz méternyire vagyunk, Vabre pedig a „Hölgyek Öröme”-nek tőszomszédságában volt.

Ekkor közbeszólt Gaujeau, a selyemgyáros. A hangok újra elhalkultak. Ő azzal vádolta a nagyáruházakat, hogy tönkreteszik a francia gyáripárt; hárman-négyen szabják a törvényt,

korlátlanul uralkodnak a piacon; és arra célzott, hogy csak úgy lehet megküzdeni velük, ha kedvezünk a kiskereskedelemnek, főképpen a szaküzleteknek, mert azoké a jövő. Jelentős hitelt is ajánlott fel Robineau-nak.

- Nézze, hogy bánt magával a „Hölgyek Öröme” - ismételte. - Kutyába se veszik a szolgálatait ezek a lelketlen kizsákmányolók!... Már rég megígérték magának, hogy első lesz az osztályon, s aztán Bouthemont, aki máshonnan jött és semmi jogcíme nem volt, egyszerre megkapta ezt a helyet.

Ennek az igazságtalanságnak a sebe sajgott még Robineau szívében. De azért habozott, hogy önállósítsa-e magát, megmagyarázta, hogy a pénz nem az övé, a felesége örökölt hatvanezer frankot, és neki súlyos aggályai vannak az összeg miatt; azt mondta, inkább levágja a két kezét, semhogy a felesége pénzét balsikerű üzletekbe ölje.

- Nem, nem döntöttem még - mondta végül -, adjanak időt, hogy gondolkozzam, majd beszélünk még a dolgról.

- Ahogy tetszik - mondta Vinçard kedélyesen, leplezve csalódását. - Nekem nem érdekem, hogy eladjam az üzletemet. Elhiheti, ha ezek a fájdalmak nem kínoznának...

Azzal visszatért az üzlet közepére:

- Mivel szolgálhatok, Baudu úr?

A posztókereskedő, aki félfüllel odahallgatott, bemutatta Denise-t, elmondta róla, amit szükségesnek tartott, azt is, hogy két évig dolgozott vidéken.

- És mert azt hallottam, hogy ügyes elárúsítónőt keres...

Vinçard adta a kétségbeesettet.

- Ó, micsoda pech! Egy hétig csakugyan kerestem elárúsítónőt, de nincs két órája, hogy fölfogadtam egyet.

Elhallgattak. Denise-en megdöbbenés látszott. Ekkor Robineau, aki érdeklődve nézegette, nyilván megsajnálta szegényes külsejéért, és megkockáztatott egy kis útbaigazítást.

- Tudom, hogy nálunk szükség van valakire a konfekciósosztályon.

Baudu nem tudott visszafojtani egy őszinte felkiáltást:

- Maguknál? Azt már aztán nem!

Zavartan elhallgatott. Denise fülig pirult: belépni ebbe a nagyáruházba, ó, ezt sohase merné! És büszkeséggel töltötte el már a pusztá gondolat is, hogy ott lehetne.

- Ugyan, miért ne? - folytatta Robineau meglepetten. - Ellenkezőleg, nagy szerencse volna a kisasszonynak... Azt tanácsolom, jelentkezék holnap reggel Aurélie asszonynál, az osztály vezetőjénél. A legrosszabb, ami történhetik, hogy nem veszik fel.

A posztókereskedő, hogy elrejtse belső felindulását, összevissza kezdett beszélni: ismeri Aurélie asszonyt, vagy legalábbis a férjét, Lhomme pénztárost, azt a kövér embert, aki fél karját úgy vesztette el, hogy elgázolta az omnibusz. Aztán hirtelen visszatért Denise-re:

- Egyébként az ő dolga, nem az enyém... Tehet, amit akar.

Azzal kiment, elkészönve Gaujeantól és Robineau-tól. Vinçard az ajtóig kísérté, újra meg újra kifejezve sajnálkozását. A leány ott maradt az üzlet közepén, megfélemlítve; nagyon szeretett volna pontosabb útbaigazítást kapni Robineau-tól. De nem mert szólani, elkészönt ő is, és csupán annyit mondott:

- Köszönöm, uram.

Az utcán Baudu nem szólt az unokahúgához. Gyorsan járt, mintha a gondolatai sodorták volna, a leánynak futnia kellett mellette. A Michodière utcában már éppen betért volna az üzletébe, mikor egy szomszéd boltos, az ajtóban állva, odaintette magához. Denise megállt, hogy megvárja.

- Mi baj, Bourras apó? - kérdezte a posztókereskedő.

Bourras profétafejú, bozontos hajú, szakállas, magas öregember volt, dús szemöldöke alatt szúrós szempár villogott. Bottal és ernyővel kereskedett, javításokat végzett, nyeleket is faragott, s ez művészírnevet szerzett neki a környéken. Denise egy pillantást vetett a bolt kirakatára, ahol szabályosan sorakoztak az esernyők és botok. De fölemelte a szemét, és különösen a ház ejtette csudálkozásba: romlatag viskó volt, a „Hölgyek Öröme”, és egy nagy, XIV. Lajos korabeli palota között; isten tudja, hogyan került ebbe a szűk részbe, mely majdnem összenyomta két alacsony emeletét. Jobb és bal oldali támaszai nélkül összeomlott volna, tetején megvetemedtek és meghasadoztak a palalemezek, kétablakos homlokzata csupa repedés volt, s a cégtábla szúette fakeretét hosszú rozsdafoltok lepték el.

- Tudja, hogy írt a háztulajdonosnak, és meg akarja venni a házat? - mondta Bourras, lángoló szemét a posztókereskedőre szegezve.

Baudu még jobban elsápadt, és behúzta a nyakát. Elhallgattak, a két ember ott állt egymással szemben, mogorva tekintettel.

- Mindenre el lehetünk készülve - mormogta végül.

Az öreget ekkor elfogta a düh, megrázta haját és dús szakállát.

- Csak vegye meg a házat, négyszeres árat fog fizetni érte!... De esküszöm, hogy amíg én élek, egy követ sem kap meg belőle. Tizenkét évre szól még a szerződésem... Majd meglátjuk, majd meglátjuk!

Ez hadüzenet volt. Bourras a „Hölgyek Öröme” felé fordult, melyet egyikük sem nevezett meg.

Baudu egy darabig némán csóválta a fejét, aztán átvágott az utcán, hogy hazatérjen, megroggyant lábbal, csak ezt ismételve:

- Ó, Istenem... Ó, Istenem...

Denise, aki hallotta, amit beszéltek, ment a nagybátyja után. Bauduné is éppen ekkor érkezett haza Pépével, tüstént elmondta, hogy Grasné elvállalja a gyereket, amikor akarják. Hanem Jean eltűnt az imént, s ez nyugtalanította a nővérét. Mikor visszajött s lelkes arccal, szenvedélyesen beszélt a körútról, Denise olyan szomorúan nézett rá, hogy a fiú belepirult. A poggyászuakat közben elhozták; megbeszélték, hogy fent alusznak majd a padlásszobában.

- Igaz, mi újság Vinçard-nál? - kérdezte Bauduné.

A posztókereskedő elmondta hiábavaló útjukat, aztán hozzátette, hogy ajánlottak egy helyet az unokahúguknak, és megvető mozdulattal nyújtva ki karját a „Hölgyek Öröme” felé, ennyit mondott:

- Azoknál ott!

Ez bántotta az egész családot. Este az első terítés öt órakor volt. Denise és a két gyerek újra elfoglalták helyüket Baudu, Geneviève és Colomban mellett. Gázlámpa világította meg a kis ebédlőt, ahol megrekedt az ételszag. Hallgatagon ettek. De a csemegénél Bauduné, aki nem találta helyét, bejött a boltból, és leült az unokahúga mögé. Ekkor aztán kitört a keserűségnek reggel óta fékezett áradata, valamennyien kiöntötték a szívüket, gyalázva a szörnyeteget.

- A te dolgod, tehetsz, amit akarsz - ismételte eleinte Baudu. - Mi nem akarunk befolyásolni... De ha tudnád, micsoda hely az!

Szaggatott mondatokban elbeszélte ennek az Octave Mouret-nak a történetét. Hallatlan szerencséje volt! Ez a fickó Dél-Franciaországból egyszerre Párizsban terem a kalandorok megejtő vakmerőségével, és máris nyakig merül az asszonyhistóriákba, állandóan hasznot húz a nőkből, egyszer rajta is kapják - a környéken mai napig emlegetik a botrányt; aztán Hédouinné gyors és megmagyarázhatatlan meghódítása, ami megszerzi számára a „Hölgyek Öröme”-t.

- Szegény Caroline - szakította félbe Bauduné. - Rokonom volt szegről-végről. Ó, ha ő életben marad, másképp fordulnak a dolgok. Nem engedné, hogy megfojtsanak bennünket... Mouret ölte meg. Igen, a ház építése közben. Egy reggel, mikor az asszony megnézte a munkálatokat, beleesett egy gödörbe. Három nap múlva már meg is halt. Ő, aki sohasem betegeskedett, olyan egészséges volt, olyan szép!... Ott van a vére a ház kövei között.

Halvány, reszkető kezével a falon át a nagyáruház felé mutatott. Denise, aki úgy hallgatta, mint ahogy a tündérmesét szokás, enyhén megborzongott. Az a félelem, mely reggel óta belévegyült az áruház keltette kísértésbe, talán ennek az asszonynak a véréből származott - és most mintha látta volna is ezt a vért, a pinchelyiség vörös malterébe keveredve.

- Azt mondaná az ember, hogy szerencsét hoz neki - tette hozzá Bauduné, nem nevezve meg Mouret-t.

Hanem a posztókereskedő vállat vont, nem sokat adott ezekre a dajkamesékre. Újra kezdte a történetét, és kereskedelmi szempontból magyarázta meg a helyzetet. A „Hölgyek Öröme”-t 1822-ben alapították a Deleuze testvérek. Az idősebbik halálakor Caroline lánya hozzáment egy szövőgyáros fiához, Charles Hédouinhez; később; mikor özvegyen maradt, ennek a Mouret-nak lett a felesége. Ő hozta tehát az áruház felét. Három hónappal a házasság után Deleuze nagybátyja is meghalt, gyermektelenül; úgyhogy mikor Caroline elpusztult a ház alapozásakor, Mouret maradt az egyetlen örökös, a „Hölgyek Öröme”-nek egyetlen tulajdonosa. Hallatlan szerencséje van!

- Futó eszű ember, veszedelmes bajkeverő, fölforgatja az egész környéket, ha szabadjára engedik! - folytatta Baudu. - Azt hiszem, hogy Caroline-t, aki maga is kissé regényes természetű volt, ennek az úrnak hóbortos tervei foghatták meg... Egyszóval, rávette az asszonyt, hogy vásárolja meg a baloldali szomszéd házát, aztán a jobboldalit; ő maga, mikor egyedül maradt, még két másikat vásárolt; az áruház csak nőtt, egyre nőtt, annyira, hogy most már valamennyiünket felfalással fenyeget!

Denise-hez fordult, de voltaképpen magának beszélt, lázas mohósággal kérődzve ezen a histórián, mely folyton az eszében járt. A családban ő volt az epés ember, a mindig összeszorított öklű heveskedő. Bauduné nem szólt bele többet, mozdulatlanul ült a székén; Geneviève és Colomban szemüket lesütve, szórakozottan szedték föl és eszegették a kenyérmorzsákat. Olyan meleg, olyan fojtott volt a levegő a kis szobában, hogy Pépé az asztalra borulva elaludt, és még Jean szeme is le-lecsukódott.

- Csak türelem - folytatta Baudu, hirtelen haraggal -, majd kitörik a nyakukat ezek a szélhámósok. Mouret válságban van, tudom. Kénytelen volt minden nyereségét ráköltetni erre az örült terjeszkedésre és az esztelen reklámozásra. Ezenkívül meg, hogy tőkéhez jusson, az jutott eszébe, hogy legtöbb alkalmazottját rábeszéli: helyezték el nála a pénzüket. De nincs is most egy fillérje sem, és hacsak csoda nem történik, hacsak meg nem háromszorozza a forgalmát, ahogy reméli - majd meglátjátok, micsoda bukás lesz ebből!... Ó, nem vagyok kárörvendő, de azon a napon kivilágítást rendezek, becsületszavamra!

Bosszúvágó hangon folytatta; azt hihette volna az ember, hogy a „Hölgyek Öröme”-nek bukása visszaállítja majd a kereskedelem meggyalázott méltóságát. Ki látott már ilyet? Egy divatáruház, ahol mindent árulnak! Szóval, bazar! No de megéri a pénzét a személyzet is: egy rakás széltoló, mind úgy végzik a munkájukat, mintha a kikötőben dolgoznának, az áruval és a vevőkkel nem törődnek, minden szíre-szóra faképnél hagyják a gazdájukat, vagy az dobja ki őket, nincs bennük érzés, nincs erkölcs, nincs művészet! És egyszerre tanúnak hívta Colombant: ő, aki jó iskolában nevelkedett, bizonyára tudja, milyen lassú és biztos módon tanulja ki az ember a mesterség fogásait, ismeri ki csínját-bínját. Nem az a művészet, hogy sokat adjunk el, hanem hogy drágán. Aztán elmondhatja, hogyan bántak vele, hogyan vonták be a családba, hogyan ápolták, mikor beteg volt; mostak rá, javították a holmiját, atyai módon örködték fölőtte, egyszóval igen-igen szerették!

- Bizony - ismételte Colomban gazdájának minden felkiáltása után.

- Fiam, te vagy az utolsó ebből a fajtából - jelentette ki Baudu végül elérzékenykedve. - Utánad már nem gyártanak ilyet... Csak te vagy a vigaszom, mert ha ez a tülekedés az, amit most kereskedelemnek neveznek, ahhoz én nem értek, inkább félreállok...

Geneviève félrehajtotta a fejét, mintha sápadt homloka nem bírná a sűrű fekete hajkorona súlyát, s fürkészve nézett a mosolygó segédre; tekintetében gyanakvás lappangott, szerette volna látni, vajon Colombanban nem szólal-e meg a lelkiismeret, s nem pirul-e el ezektől a dicséretektől. De a fiatalember, aki megszokta már a régi kereskedelem alakoskodásait, meg se rezdült, jámbor képe s ravasz vonalú ajka mozdulatlan maradt.

Eközben Baudu még hangosabban kiabált, vádolva ezt a szemközti kirakodást, ezeket a vadembereket, akik egymást gyilkolják a létért való küzdelemben, s végül elpusztítják a családot is. És példaképpen felhozta vidéki szomszédjaikat, Lhomme-ékat: anya, apa, fiú, mindhárman ebben a hodályban dolgoznak, családi életük nincs, mindig másutt vannak, csak vasárnap étkeznek otthon, egyszóval úgy élnek, mint akinek nincs otthona! Igaz, az ő ebédlője nem nagy, jó volna több napfény és levegő, de legalább itt folyik le az élete; itt él övéi szeretetétől körülvéve. Beszéd közben körüljártatta szemét a kis szobán, és remegés fogta el arra a be nem vallott gondolatra, hogy azok a vademberek egy napon, ha tönkretették a cégét, kiköltöztethetik ebből az odúból, ahol olyan jó meleg zuga van felesége és leánya között. Bármilyen magabizónak mutatkozott is, mikor a végső bukást jósolgatta, lelke mélyen tele volt rémülettel; érezte, hogyan hódítják meg s falják fel apránként az egész környéket.

- Nem azért mondom, hogy elvegyem a kedvedet - folytatta, nyugalmat erőszakolva magára. - Ha az az érdeked, hogy lépj be hozzájuk, én mondom neked legelőször: eredj.

- Azt tudom, bácsikám - suttogta Denise zavartan; a keserű kifakadások e forgatagában egyre nőtt a vágya, hogy bejusson a „Hölgyek Öröme”-be.

Baudu az asztalra könyökölt, és farkasszemet nézett vele.

- Mondd csak, hiszen te is szakmabeli vagy, van-e értelme annak, hogy egy közönséges divatáruház mindenfélét kezdjen árusítani? Régen, mikor a kereskedelem még tisztességes volt, a divatáru szövetet jelentett, semmi egyebet. Ma már csak arra van gondjuk, hogy nyakába másszanak a szomszédaiknak, és mindent fölfaljanak... Hiszen ezt panasolja az egész környék, mert a kis boltok rettenetesen kezdenek szenvedni miatta. Ez a Mouret tönkreteszi őket... Nézd! Bédoré és nővére, a Gaillon utcai rövidárusok már elvesztették vásárlóközönségük felét. Tatin kisasszonynál, a Choiseul közben, már az árleszállításnál tartanak, hogy olcsóságban versengjenek az áruházal. Már az Új Kismező utcában is pusztít a dögvész, az istenverése, mint hallom, a Vanpouille fivérek szücsüzlete már kidőlt a sorból... No, mit szólna hozzá? A vászonárus fölcsap szörmésnek. Ez is annak a Mouretnek az ötlete.

- És a kesztyűk - mondta Bauduné. - Hát nem szörnyűség? Nem átalált berendezni egy kesztyűosztályt!... Tegnap, amint az Új Szent Ágoston utcában jártam, Quinette olyan neki-búsultan állt az ajtajában, hogy nem is akartam megkérdezni tőle, jól megy-e az üzlet.

- Hát még az ernyők! - folytatta Baudu. - Ez már aztán a teteje mindennek! Bourras meg van győződve, hogy Mouret egyszerűen tönkre akarja tenni, mert hát, végtére is, hogy kerül össze az esernyő a szövettel?... No de Bourras szilárdan áll a lábán, nem engedi megfojtani magát. Fogunk mi még nevetni, nemsokára.

Más kereskedőkről is beszélt, szemlét tartott az egész környéken. Néha kicsúszott a száján egy-egy vallomás:

- Ha Vinçard megpróbálja eladni az üzletét, valamennyien szedhetik a sátorfájukat, mert Vinçard olyan, mint a patkány, akkor hagyja ott a házat, mikor már leomlással fenyeget. - Aztán tüstént megcáfolta magát, álmodozott a kiskereskedők véd- és dacsövetségéről, hogy szembeszálljanak az óriással. Pár perce habozott már, beszéljen-e magáról, hadonászott, szája idegesen rángatózott. Végre rászánta magát.

- Én még idáig nem nagyon panaszkodhatom. Pedig nekem is sok kárt okozott már a gazember! De még csak a női szövetet tartja a kezében, a ruhának való könnyű kelmét, s a köpenynek való erősebbet. A férficikkeket, vadászbársonyt, libériákat még mindig nálam vásárolják, nem is szólva a flanelről s a puha gyapjúholmikról; szeretném én látni, van-e ezekből olyan válogatott készlete mint nekem!... De megüt a guta, ha látom, nyilván azért rakta ide szembe a szövetosztályát is, hogy engem pukkasszon. Láttad a kirakatát, ugye? Mindig ideteszi a legszebb készárut, posztóvégek közé keretezve - igazi vásári komédiás tempó, hogy becsalogassa az utcalányokat... Becsületemre mondom, szégyellnék ilyen eszközkhöz folyamodni. A „Tartós Posztó”-t majd száz esztendeje ismerik, nincs szükség arra, hogy ilyen balekfogókat rakjon az ajtajába. Amíg én élek, a bolt olyan marad, amilyennek átvettem, négy minta lesz kint jobbra-balra, semmi több!

A felindulás erőt vett az egész családon. Egy kis hallgatás után Geneviève mégis megszólalt:

- A vevőink szeretnek minket, papa. Remélni kell... Ma is itt járt Desforges-né és de Boves-né, Martynét pedig várom a flanellek miatt.

- Én - jelentette ki Colomban - Bourdelais-nétől kaptam tegnap rendelést. Igaz, hogy beszélt nekem egy angol seviotról, amit odaát fél frankkal olcsóbban hirdetnek, és úgy látszik, ugyanaz, mint a mienk.

- És ha meggondolom - mormogta Bauduné fáradt hangján -, hogy láttuk azt a céget, mikor még akkora volt, mint egy zsebkendő! Úgy, ahogy mondom, édes Denise, mikor Deleuze-ék megalapították, csak egy kirakata volt, az Új Szent Ágoston utcában, egy közönséges faliszekrény, két vég karton szorongott benne három vég kalikóval. Meg se lehetett fordulni a boltban, olyan kicsi volt. A „Tartós Posztó” akkor már több mint hatvan éve állt fönn, és éppen olyan volt, amilyennek ma látod... Ó, megváltozott minden, nagyon megváltozott!

Rázogatta a fejét: lassan ömlő szavaival elmondta élete tragédiáját. A „Tartós Posztó”-ban született, szerette még a nedves köveit is, csak benne és általa élt; valaha büszke volt erre a cégre, a környék leggazdagabb, legkeresettebb cégére - és gyötrődve látta, mint növekedik lassan, lassan a lenézett versenytárs, mint emelkedik velük egyenlő rangra, dagad fenyegető óriássá, örökké nyílt sebe volt ez, lassú halállal ölte a „Tartós Posztó” megaláztatása; csak valami belső lendítőerő tartotta még benne a lelket, akárcsak a boltban, de érezte, hogy a bolt végső vonaglása az övé is lesz - s az ő élete is kialszik azon a napon, mikor a boltot bezárják.

Hallgattak. Baudu ujjával dobolt a viaszosvásznon. Fáradtságot érzett, és szinte sajnálta már, hogy így kiöntötte ismét a lelkét. Ebben a levertségben egyébként az egész család tovább is

elmeredő szemmel tűnődött mostoha sorsán. Sohasem mosolygott rájuk a szerencse. A gyerekek már fölnőttek, a vagyon is kezdett gyarapodni, mikor egyszerre csak meghozta a romlást a konkurrencia. Aztán itt volt a rambouillet-i ház is, ez a falusi ház, ahová a posztókereskedő már tíz esztendeje készült visszavonulni; alkalmi vétel volt, mint mondotta, régi épület, amelyet folyton javíttatni kellett; végül rászánta magát, hogy bérbe adja, de a lakók nem fizettek egy garast sem. Utolsó nyereségei erre mentek rá; szőrszálhasogató becsületességében, a régi szokásokhoz való csökönyös ragaszkodásában ez volt egyetlen szenvedélye.

- No - jelentette ki hirtelen -, adjuk át az asztalt a többieknek... Kár a szót szaporítani!

Mintha csak fölocsúdtak volna. A gáz sziszegett a kis szoba nehéz, fülledt levegőjében. Mind hirtelen felugrottak, megtörve a szomorú csendet. De Pépé olyan jól aludt, hogy a flanellvégekre fektették. Jean ásitózva állt ki újra az utcai ajtóba.

- Egy szó, mint száz, azt teszed, amit akarsz - ismételte Baudu unokahúgához fordulva. - Mi csak elmondjuk neked, hogy áll a dolog, ez az egész... De ami a te dolgod, az a te dolgod.

Sűrgette a tekintetével, várta a határozott választ. Denise, akiben ezek a történetek még erősebb szenvedélyt ébresztettek a „Hölgyek Öröme” iránt, ahelyett, hogy eltérítették volna tőle, megőrizte nyugodt, szelíd arckifejezését, amely mögött a normandiai lányok önfejű akarata rejtőzött. Mindössze ennyit válaszolt:

- Majd elvállik, bácsikám.

És arról beszélt, hogy fölmegy és korán lefekszik a gyermekekkel, mert igen fáradtak mind a hárman. De alig múlt hat óra, és szívesen maradt még egy darabig a boltban. Beesteledett, az utcára sötétség borult, áztatta a sűrűn szitáló eső, mely már napnyugta óta hullott. Ez meglepte Denise-t: néhány pillanat alatt az egész kocsiút csupa pocsolya volt, a folyókákban hömpölygött a piszkos víz, vastag, összetaposott sár maszatolta be a járdát, s a csapkodó záporban csak az esernyők zavaros felvonulása látszott, amint felfúvódva, fenyegető, nagy szárnyakhoz hasonlóan össze-összeverődtek a sötétben. Denise először hátrahúzódott, borzongott, szíve még jobban elszorult a rosszul világított boltban, mely most végtelenül gyászosnak látszott. Nedves szellő, a régi városrész lehelete áradt be az utcáról, úgy tetszett, mintha az esernyőkről lecsurgó víz a pultokig áradna, mintha bejönne az utca kövezete, sarastul, pocsolyástul, és végképpen megpenészesítené ezt a salétromtól fehér, ócska földszinti odút. Megjelent előtte az átázott vén Párizs látomása; vacogott a foga, fájdalmas csodálkozással döbbsen rá, hogy milyen dermesztő, milyen csúf ez a nagyváros.

De a kocsiút túlsó oldalán, a „Hölgyek Öröme”-ben most gyújtották meg a gázlámpák mélyre nyúló sorát. És Denise nézte, újra magához vonzotta, szinte melegítette ez a lángoló, fényes tűzhely. A gép még egyre zakatolt, folyvást működött, utolsót szusszantva engedte ki gőzét, míg az elárusítók a szöveteket hajtogatták, és a pénztárosok a bevételt számolták. A bepárasodott ablaküvegeken keresztül a fények zűrzavaros nyüzsgése látszott, egy üzem kusza belseje. A hulló eső függőnye mögött távolabb tolódott és megzilálódott a jelenés, óriási kazánháznak látszott, ahol a fűtők fekete árnyai mozognak a vörösen lobogó kazánok előtt. A kirakatok belevesztek a homályba, csak a csipkék havas fehérsége látszott odaát, amit még elevenebbé tett egy sor gázlámpa homályos üvege; s e templomi háttérből élénken emelkedtek ki a készárúk, az ezüstrókaprémes bő bársonyköpeny kidüllesztett mellű, fejetlen nőnek látszott, aki a záporosóban valami mulatságra siet Párizs sötétjének leple alatt.

Denise engedett a kísértésnek, előbbre ment az ajtóig, nem törődve a fölfreccsenő víz-csöppekkel, melyek egészen átáztatták. Ezen az esti órán, kohófényével, végképpen megbabonázta a „Hölgyek Öröme”. A nagyvárosban, mely fekete és néma volt az eső hullása közben, ebben az ismeretlen Párizsban világítótorony módjára lángolt ez az áruháza, s úgy látszott, mintha egymaga volna a város fénye és élete. Denise a jövőjéről álmodott: sok

munka, hogy fölnevelhesse a gyermekeket, és még sok egyéb, nem tudta, mi, távoli dolgok, vágyott rájuk, félt tőlük, s vágyában és félelmében reszketett. Ismét eszébe jutott az az asszony, aki meghalt ennek az épületnek az alapkövei között; félelem fogta el, azt hitte, vérezni látja a fényt; aztán megnyugtatta a csipkék fehérsége, reménység szállt a szívébe, a boldogságnak egész bizonyossága; a szétporló eső eközben lehűtötte a kezét, és lecsön-desítette benne az utazás lázát.

- Ez Bourras - mondta egy hang a háta mögött.

Előrehajolt és meglátta Bourras-t, aki mozdulatlanul állt az utca végén, az előtt a kirakat előtt, ahol Denise reggel azt a leleményes építményt látta esernyőkből és botokból. A magas öreg-ember odasurrant a sötétben, hogy legeltesse a szemét ezen a diadalmas kirakaton; fájdalmas arccal állt ott, nem is érezve az esőt, mely csupasz fejét csapkodta, és lecsurgott fehér haján.

- Bolond - jegyezte meg a hang -, belébetegszik.

Denise ekkor megfordult, és látta, hogy ismét Bauduék állnak a háta mögött. Akaratuk ellené-re, éppen úgy, mint Bourras, akit ostobának találtak, mindegyre visszatértek ide, e látványhoz, mely összetörte a szívüket. Vadul vágyódtak a szenvedésre. Geneviève halottsápadt volt, észrevette, hogy Colomban az elárúsító kisasszonyok árnyékait nézegeti, amint a félemelet ablakai előtt elsuhanak; Baudut fojtogatta az ismét feltámadó bosszúvágy, Bauduné pedig halkán sírdogált.

- Ugye, jelentkezel ott holnap? - kérdezte végül a posztókereskedő, akit gyötört a bizonytalan-ság, ámbar jól tudta, hogy unokahúga is behódolt, mint mindenki más.

A leány habozott, aztán szelíden felelte:

- Igen, bácsikám, ha nem okozok vele túlságosan nagy fájdalmat magának.

Másnap Denise már fél nyolckor a „Hölgyek Öröme” előtt volt. Jelentkezni akart ott, mielőtt a gazdájához kísérné Jeant; a mester messze lakott, a Temple külváros felső részében. De mivel megszokta a koránkelést, túlságosan hamar ment le az utcára: a segédek csak most szállingóztak. Nem akart nevetségessé válni, elbátortalanodva topogott egy darabig a Gaillon téren.

Hideg szél fújt, és felszárította a kövezetet. Az utcákból, melyeket a hamuszín égből szivárgó, sápadt napfény világított meg, mindenfelől siető segédek bukkantak ki, feltűrt kabátgallérral, zsebre dugott kézzel, meglepve a tél első borzongásától. A legtöbb egyedül jött, és eltűnt az áruházban, szóra vagy tekintetre sem méltatva mellette siető kollégáit; mások kettesével vagy hármasával érkeztek, gyorsan beszéltek, elfoglalták az egész gyalogjárót, és belépés előtt valamennyien ugyanazzal a mozdulattal vetették a folyókába cigarettájukat vagy szivarjukat.

Denise észrevette, hogy a férfiak közül többen is megnézték, miközben elhaladtak mellette. Félénksége nőtön-nőtt, úgy érezte, nem mer utánuk menni, elhatározta, hogy csak akkor megy be, ha már véget ért a bevonulás; elpirult arra a gondolatra, hogy a kapuban lökdösődjék a sok férfi között. De a felvonulás tovább tartott, és hogy meneküljön a pillantások elől, lassan megkerülte a teret. Visszaérve, a „Hölgyek Öröme” előtt egy elhanyagolt külsejű, magas, sápadt fiatalembert látott, aki, úgy látszik, szintén egy negyedórája várakozott ottan, akárcsak ő.

- Kisasszony - kérdezte végre remegő hangon a fiatalember -, maga talán elárusító a cégnél?

Denise-t nagyon felizgatta, hogy az ismeretlen fiatalember megszólítja, s először nem is felelt.

- Mert tetszik tudni - folytatta még jobban megzavarodva a fiatalember -, szeretném megpróbálni, hátha fölvennének, s maga talán adhatna valami útbaigazítást.

A fiatalember éppen olyan félénk volt, mint ő, és csak azért merte megszólítani, mert érezte, hogy ő is fél.

- Szívesen megtenném - felelte végre Denise -, de én is épp azért jöttem, hogy jelentkezsem.

- Ó, nagyon helyes - mondta a fiatalember teljesen megzavarodva.

Erősen elpirultak. A két félénk teremtes egy pillanatra szemben állott egymással, meghatotta őket helyzetük rokonsága, de mégse mertek hangosan jó szerencsét kívánni egymásnak. Aztán, hogy nem szóltak semmit és egyre nagyobb zavarba jöttek, ügyetlenül elváltak, és várni kezdtek újra, ki-ki magában, néhány lépésnyire egymástól.

A segédek még egyre özönlöttek. Denise most már hallotta tréfálgozásukat, amint elhaladtak mellette, egy-egy oldalpillantást vetve rá. Zavara nőtön-nőtt, hogy így az emberek szeme előtt áll; elhatározta, hogy sétál még egy fél órát a környéken, és ekkor megpillantott egy fiatalembert, aki sietve jött a Port-Mahon utca felől, s Denise megállt egy pillanatra. Nyilván valamelyik osztály vezetője lehetett, mert minden segéd köszönt neki. Magas termetű volt, bőre fehér, szakálla ápolt; a szeme óarany színű, tekintete bársonyos; rápillantott a leányra, amint átment a téren. Azzal már be is lépett az áruházba, közömbösen; Denise még mindig mozdulatlanul állt, lelkét felzaklatta ez a tekintet, különös izgatottság fogta el, melyben több volt a szorongás, mint a gyönyörűség. Határozottan félelmet érzett, lassan végigsétált a Gaillon utcán, aztán a Szent Rókus úton, addig is, míg visszanyeri a bátorságát.

Az a fiatalember több volt, mint osztályfőnök, Octave Mouret volt, tulajdon személyében. Nem aludt ezen az éjszakán, mert egy tőzsdeügynök estélyéről jövet vacsorázni ment egy barátjával és két nővel, kiket egy kis színház kulisszái mögött szedtek föl. Begombolt felöltője

eltakarta frakkját és fehér nyakkendőjét. Gyorsan fölment a lakására, megmosakodott, átöltözött; s mikor a félemeleten levő dolgozósobájában leült az íróasztalához, már teljesen éber volt, szeme eleven, bőre friss, s olyan hévvel feküdt neki a munkának, mintha tíz órát töltött volna az ágyban. A régi tölgyfa bútorral berendezett és zöld ripsztapétás hatalmas dolgozósobájának egyetlen ékessége egy arckép volt, annak a bizonyos Hédouinnénak az arcképe, akiről még egyre beszéltek a környéken. Halála óta Octave kegyelettel őrizte az emlékét, hálásnak mutatkozott azért a vagyonért, melyhez az asszony juttatta, mikor feleségül ment hozzá. Mielőtt nekiült volna, hogy aláírja az írómappájára tett utalványokat, a boldog ember mosolyával pillantott az arcképre. Vagy nem öhozzá jön-e vissza mindig dolgozni, ifjú özvegyi kiruccanásai után, a hálósobákból jövet, ahová a gyönyörűség vágya viszi?

Kopogtak, és nyomban belépett egy fiatalember: magas, sovány, keskeny ajkú, hegyes orrú, egyébként igen korrekt megjelenésű férfi volt, simára fésült hajában már őszülő fürtök mutatkoztak. Mouret fölpillantott, aztán folytatva az aláírást, így szólt:

- Jól aludt, Bourdoncle?

- Köszönöm, igen jól - felelte a fiatalember, otthonosan járkálva a szobában.

Bourdoncle, egy Limoges vidéki szegény gazdaember fia, ugyanakkor kezdte pályafutását a „Hölgyek Öröme”-ben, amikor Mouret; akkoriban az áruház a Gaillon tér sarkán volt. Igen értelmes és mozgékony ember lévén, akkor még úgy látszott, hogy könnyen fölébe kerekedik társának, aki kevésbé volt komoly, sok hibája mellett hebehurgyának látszott, és nyugtalanító asszonyhistóriákat rebesgettek róla; csak hogy belőle hiányzott ennek a szenvedélyes provenç-inak lángoló értelme, merészsége, lefegyverző kedvessége. Egyébiránt Bourdoncle az okos ember ösztönével meghajolt előtte, engedelmeskedett neki, méghozzá minden küzdelem nélkül, kezdettől fogva. Mikor Mouret azt tanácsolta a segédeknek, hogy fektessék pénzüket a cég üzleteibe, Bourdoncle az elsők között adta át a pénzét, rábízva még egy nagynénjétől váratlanul rászakadt örökségét is; és fokról fokra végigment a létrán: előbb elárúsító volt, aztán helyettes vezető, majd a selyemosztály főnöke, végül a főnök legkedvesebb helytartójává lett, kinek a szavára Mouret legjobban hallgatott; egyike annak a hat érdekárnak, akik úgy segítették a „Hölgyek Öröme” kormányzásában, mint egy abszolút uralkodót a minisztertanácsa. Mindegyikük más-más üzletágra ügyelt föl. Bourdoncle az általános felügyelettel volt megbízva.

- Hát maga - folytatta bizalmasan a beszélgetést - jól aludt?

Mikor Mouret azt felelte, hogy le sem feküdt, megrázta a fejét, és azt mormogta:

- Egészségtelen dolog.

- Ugyan miért? - kérdezte a másik vidáman. - Én nem vagyok olyan fáradt, mint maga, barátocskám. A szeme duzzadt az alvástól, egyre nehezkesebb lesz attól a nagy józanságtól... Ugyan mulasson egy kicsit, az majd felkorbácsolja az eszét!

Baráti vitáik örök tárgya volt ez. Bourdoncle eleinte verte a szeretőit, mert, amint mondta, nem hagyták aludni. Most elvből gyűlölte a nőket; házon kívül kétségtelenül voltak találkozásai; de ezekről nem is beszélt, oly kevés helyet foglaltak el az életében; az áruházban pedig beérte azzal, hogy kiszipolyozza a vásárló asszonyokat, mélységesen megvetve léhaságukat, hogy tönkreteszik magukat holmi ostoba rongyokért. Mouret, éppen ellenkezően, úgy tett, mintha el volna ragadtatva tőlük; olvadozott, kedveskedett, egyre újabb szerelmekbe sodródott: szívügyei is az üzletét reklámozták; úgy tetszett, mintha az egész női nemet egyetlen öleléssel a karjába zárná, hogy annál jobban elszédítse, és kényre-kegyre hatalmában tartsa.

- Találkoztam ma éjjel Desforges-néval - folytatta. - Gyönyörű volt azon a bálon.

- Nem vele vacsorázott azután? - kérdezte az üzlettársa.

Mouret tiltakozott.

- Ó, hová gondol? Nagyon tisztességes asszony az, kedvesem... Nem, Héloïse-zal vacsoráztam, azzal a kicsikével a Folies-ból. Buta liba, de nagyon mulatságos!

Másik csomag utalványt vett elő, és folytatta az aláírást. Bourdoncle tovább járkált. A magas ablakon kipillantott az Új Szent Ágoston utcára, aztán visszajött, és így szólt:

- Tudja-e, hogy egyszer megbosszulják magukat?

- Kik? - kérdezte Mouret, aki már megfeledkezett a beszélgetésükről.

- Hát a nők!

Mouret ezen még jobban felvidult, elárulva lobogó érzékisége mélyén rejtőző lelki durvaságát. Vállat vont, mintha azt mondaná, hogy valamennyit úgy dobja a földre, mint holmi üres zsákot, mihelyt a segítségükkel megalapozta a szerencsáját. Bourdoncle csökönyösen ismételte, hideg arccal:

- Megbosszulják magukat... Akad majd egy, aki bosszút áll a többiért - ez sorsszerű.

- Attú ne félj! - kiáltotta Mouret, túlozva provence-i kiejtését. - Az az asszony még nem született meg, öregem. És ha eljön, no hát...

Fölemelte a tollat, megforgatta s a levegőbe szúrta vele, mintha láthatatlan szívet akarna át-döfni késsel. A társa ismét járkálni kezdett, mint rendesen, most is meghajolt a főnök tekintélye előtt, ámbar Mouret csapongó lángelméje mindig elképesztette. Bourdoncle, ez a világos gondolkodású, logikus, szenvedélytelen, bukástól sosem fenyegetett ember, még mindig nem értette, mennyire hasonlít a siker az utcalányhoz, nem értette Párizst, mely egy csókban a legvakmerőbbnek adja oda magát.

Hallgattak. Csak Mouret tollának percegése hallatszott. Aztán, a főnök kurta kérdéseire, Bourdoncle tájékoztatta arról a nagyszabású téli divatárúvásáról, amelyet következő hétfőn szándékoznak megnyitni. Óriási vállalkozás volt ez, kockán forgott benne a cég egész vagyona, mert a környék pletykáiban volt valami igazság, Mouret poéta módjára vetette magát a spekulációba, úgy fitogtatta gazdagságát, olyan nagy szükségét érezte a kolosszális méreteknél, hogy végül is minden recsegett-ropogott alatta. Új értelme támadt itt a kereskedelem szónak, valami kereskedelmi szeszélynek látszott ez, mely valamikor nyugtalanította Hédouinnét, és még ma is, az első sikerek ellenére is, elképesztette olykor az érdekelteket. Maguk közt halkan megrótták a gazdájukat, hogy túl gyorsan halad; vádolták, hogy veszedelmes gyorsasággal nagyobbította a raktárakat, mielőtt a vevőközönség kellő növekedésére számíthatott volna; főképpen azért remegtek, mert látták, hogy egy lapra teszi fel a pénztár egész tartalmát, megtölti a helyiségeket egy halom áruval, és egy fillér tartalékot sem őriz meg. Így volt ez a szóban forgó vásárral is: tekintélyes summákat fizetett ki a kőműveseknek, az egész tőke ki volt helyezve, s a tét megint csak: győzni vagy meghalni. És Mouret e rémület közepette megőrizte diadalmas jókedvét, a milliókba vetett rendíthetetlen hitét, akár az a férfi, akit imádnak az asszonyok, és akit nem lehet megcsalni. Mikor Bourdoncle kifejezte abbéli aggodalmát, hogy túlságosan nagyra méreteznek egyes osztályokat, melyeknek üzleti eredményei még kétesek, bizakodóan nevetett és felkiáltott:

- Hagyja csak, barátocskám, még mindig nagyon kicsi a ház.

A másikon látszott a megdöbbenés, nem is próbálta titkolni rémületét. Nagyon kicsi ez a ház! Egy divatáruház, amelynek tizenkilenc osztálya és négyszázhárom alkalmazottja van!

- De még mennyire! - folytatta Mouret. - Másfél év sem telik bele, és kénytelenek leszünk bővíteni... Komolyan gondolkodom rá. Ma éjszaka Desforgés-né megígérte, hogy holnap összehoz valakivel... Egyszer majd beszélünk a dologról, ha a gondolat megérett.

És befejezve az utalványok aláírását, felállt, barátságosan vállon veregette érdektársát, aki csak nehezen tért magához. Mouret-t mulattatta, hogy az óvatos emberek úgy rémülődnek körülötte. Egy nyers őszinteségi rohamában néha ilyenekkel is terhelte bizalmasait - kijelentette, hogy ő voltaképpen zsidóbb a világ valamennyi zsidójánál: apja révén, akihez fizikailag és erkölcsileg hasonlít, olyan fickó rejtőzik benne, aki ismeri a pénz értékét; anyjától meg ideges szeszélyességét örökölte, s ez talán a legnagyobb szerencséje, mert érzi, mennyi legyőzhetetlen erő van abban, hogy olyan hetykén mer mindennek nekivágni.

- Tudja jól, hogy mi tűzön-vízen át magával tartunk - mondta végül Bourdoncle.

Ekkor, mielőtt lementek volna az áruházba, hogy szokásuk szerint körülnézzenek, egy-két részletkérdést megbeszéltek még. Megvizsgálták egy kis, leszakítható lapokból álló füzet mintáját, melyet Mouret eszelt ki nemrégiben az eladások följegyzésére. Észrevette, hogy a divatjamúlt áruk, a „bóvlik” annál gyorsabban kelnek el, minél nagyobb a segédeknek adott jutalék, s új kereskedelmi rendszert alapított erre a megfigyelésére. Ettől fogva érdekeltté tette az eladókat minden cikk eladásában, százalékot adott nekik a legkisebb szövetmaradék, a legjelentéktelenebb tárgy után is, amit eladtak; ez a rendszer fölforgatta a divatárkereskedelmet: a segédek között megindult a küzdelem a létért, amiből a tulajdonosok húztak hasznot. Ez a küzdelem egyébként bevált recept lett a keze között, mint szervezési alapelvet állandóan alkalmazta. Elszabadította a szenvedélyeket, szembeállította egymással az erőket, hagyta, hadd egyék meg a nagyok a kicsiket, és hízott az érdekek harcán. A szelvénytömb mintáját elfogadták: fönn, a megmaradó tömbön, valamint a blokkon jelezve volt az osztály és az elárúsító száma; aztán szintén kétszeresen, vonalozások voltak a méterszám, az áru megjelölése és az ár számára; az elárúsító pedig egyszerűen aláírta a jegyzéket, mielőtt átadta volna a pénztárosnak. Ily módon a lehető legkönnyebb volt az ellenőrzés, csupán egybe kellett vetni azokat a blokkokat, amelyeket a pénztár átadott a leszámoló irodának a segédek kezén maradt tömbökkel. Ezek aztán minden héten megkapták a százalékukat s a jutaléukat tévedés lehetősége nélkül.

- Nem fognak annyit lopni - jegyezte meg elégedetten Bourdoncle. - Kitűnő volt az ötlete.

- És ma éjszaka még másvalamire is gondoltam - magyarázta Mouret. - Igen, barátom, ma éjszaka, vacsora közben... Egy kis jutalomdíjat akarok adni a leszámoló iroda alkalmazottainak minden tévedésért, amire ráakadnak az eladási jegyzékekben, mikor összevetik őket... Tudja, így bizonyosak leszünk, hogy egyetlen tévedést sem hanyagolnak el, sőt, inkább maguk találhnának ki egy párat...

Elnevette magát, a másik pedig bámulattal nézett rá. Mouret-t boldoggá tette a létért való küzdelemnek ez az új alkalmazása; csodálatosan értett az igazgatási gépezet megteremtéséhez; arról ábrándozott, hogy az egész céget úgy szervezi meg, hogy kihasználhassa a többiek mohóságát tulajdon vágyainak zavartalan és tökéletes kielégítésére. Ha az ember ki akarja csikarni másokból erejük teljes megfeszítését - mondogatta -, sőt még egy kis becsületességet is ki akar húzni belőlük, akkor először is szemtől szembe kell állítani őket vágyaikkal.

- Nahát menjünk le - folytatta Mouret -, foglalkozni kell a vásárral is... A selyem, ugye, megérkezett tegnap? Bouthemont bizonyosan az átvételnél van.

Bourdoncle utána ment. Az átvétel a pinchelyiségben történt, az Új Szent Ágoston utcai oldalon. Ott, az utcával egy szinten, egy üvegezett rekesz volt, ahová a kis kocsikból öntötték az árut. Mérés után az árukötegek egy meredek csúszdán futottak lefelé, melynek tölgyfája és vasalása fényesre csiszolódott a bálák és ládák dörzsölésétől. Minden újonnan érkezett áru

ezen a tátongó süllyesztőn át tűnt el; fáradhatatlanul nyelte az áruk tömegét, a belehulló szövet úgy sustorgott, mint a folyó. Különösen nagy vásárok idején öntötte a csúsztató a pincehelyiségekbe kiapadhatatlan áradatát, lyoni selymeket, angol gyapjút, flaridriai vásnakat, elzászi kalikót, roueni kartont; néha sorba kellett állniuk a társzekereknek; a lecsúszó kötegek olyan tompa zajjal csapódtak a lyuk fenekére, mint a mély vízbe dobott kő.

Mouret arra menőben megállt egy pillanatra a csúszda előtt. Éppen működésben volt, a ládák sorban csúsztak le maguktól, anélkül hogy látni lehetett volna az embereket, akiknek keze fölülről letaszította őket; mintha csak maguktól zuhantak volna le, sűrűn áradva, egy magasán fekvő forrásból. Aztán a bálák jelentek meg, pörögve maguk körül, mint a legördített kavicsok. Mouret nézte, egy szót sem szólt. De világos szemében láng villant fel e hozzá özőnlő áruzuhatagnak, e percenként ezer és ezer frankot szállító áradatnak láttára. Soha nem érezte még ennyire világosan, milyen harcra vállalkozott. Ezt az áruözönt kell szétszórnia Párizs négy sarkába. Nem nyitotta ki a száját, folytatta körútját.

A széles pinceablakon beszűrődő szürke fényben egy sereg ember vette át a küldeményeket, mások ládákat feszítettek fel és a kötegeket bontották ki, az osztályvezetők jelenlétében. Egy építőállványon sem lehetett nagyobb sürgés-forgás, mint ennek a pincének a mélyén, ebben a föld alatti helyiségben, ahol öntöttvas oszlopok tartották a mennyezetet, és a csupasz falak cementezve voltak.

- Mind megvan, Bouthemont? - kérdezte Mouret, odalépve egy vállas fiatalemberhez, aki éppen egy láda tartalmát vizsgálta.

- Igen, mindnek itt kell lennie - felelte a fiatalember -, de azért az egész délelőttöm rámegy a megszámlolására.

Az osztályvezető egy pillantást vetett a számlára, egy nagy pult előtt állva, melyre egyik elárúsító egymás után rakta le a ládából kivett selyemvégeket. Hátuk mögött több pult is sorakozott, roskadásig rakva áruval, melyet a segédeknek egész kis hadserege vizsgálgatott. Általános kirakodás volt, látszatra kusza szövethalmaz, melyet halk zsongás közben vizsgálgattak, forgattak, láttak el árcédulával.

Bouthemont, aki híressé vált a maga mesterségében, vidám, kerek képű ember volt, szakálla éjfékete, szép szeme gesztenyeszínű. Montpellier-ben született, mulatós, lármás fiú volt, az eladásnál nem sok hasznát vették, de a vásárlásban nem akadt párja. Apja, akinek odahaza divatkereskedése volt, Párizsba küldte; mikor az öregúr azt gondolta, a gyerek eleget tudhat már ahhoz, hogy az üzletben örökébe lépjen, az kereken kijelentette, hogy sohasem tér haza; és ettől fogva egyre növekvő versengés folyt apa és fiú között; az apa szívvel-lélekkel a maga kis, vidékies üzletének élt, s méltatlankodva látta, hogy egy közönséges segéd háromszor annyit keres, mint ő maga, a fiú élcélődött az öreg elavult fogásain, dicsekedett a keresetével, és felforgatta a házat, valahányszor hazalátogatott. Mint a többi osztályvezető, háromezer frank fix fizetésén kívül ő is százalékot kapott az eladásból. Montpellier-ben meglepetten és illő tisztelettel mondogatták, hogy a fiatal Bouthemot tavaly majdnem tizenötezer frankot vágott zsebre; s ez még csak a kezdet volt, többen megjósolták a dühöngő apának, hogy ez a szám még nőni is fog.

Eközben Bourdoncle kezébe vette az egyik vég selymet, és szakértő szemmel vizsgálta a szövését. Kék és ezüst szegélyes nyersselyem volt, a híres „Párizs Öröme”, Mouret ezzel készült a döntő ütközetre.

- Csakugyan nagyon jó - mormogta az érdektárs.

- És főképpen még többet mutat, mint amilyen jó - mondta Bouthemont. - Csak Dumonteil tud ilyet gyártani... Az utolsó utamon, mikor összeveszttem Gaujeannal, az hajlandónak mutatkozott ugyan száz szövöszéket beállítani erre a mintára, de méterenként huszonöt centime-mal többet követelt!

Bouthemont majdnem minden hónapban kijárt a gyárakhoz, napokat töltött Lyonban, a legelőkelőbb szállodákban lakott, mivel azt az utasítást kapta, hogy bőkezűen bánjon a gyárosokkal. Egyébiránt teljes szabadságot élvezett, úgy vásárolt, ahogy jónak látta, feltéve, hogy minden esztendőben előre megállapított arányban növeli osztályának üzleti forgalmát; és éppen e növekedés után kapta a maga osztalékát. Mindent egybevetve, a „Hölgyek Öröme”-ben az ő helyzete is, mint valamennyi főnöktársáé, olyan volt, mint az önálló kereskedőé, a különböző kereskedelmi ágak együttesében, egy óriási kereskedővárosban.

- Szóval ezt eldöntöttük - folytatta -, öt frank hatvannal fogjuk kiírni... Tudja, hogy ez alig éri el a vételárat?

- Igen, igen, öt frank hatvan - mondta élénken Mouret -, és ha magam volnék, veszteséggel adnám el.

Az osztályvezető kedélyesen nevetett.

- Ó, nincs hőbb vágyam... Ez megháromszorozza a forgalmat, és mivel nekem csupán az az érdekem, hogy minél nagyobb legyen a forgalom...

De Bourdoncle komoly maradt, és az ajkát biggyesztette. Ő az egész haszon után kapta a százalékát, neki nem volt érdeke az árak leszállítása. Éppen azért kellett ellenőriznie az árazást, nehogy Bouthemont - pusztán a forgalom számszerű növelését óhajtva - túlságosan kicsi haszonnal árusítson. Egyébként újra elfogták régi aggodalmai e reklámötletekkel szemben, melyeket nem ért föl ésszel. Ki is merte mutatni a vonakodását:

- Ha öt frank hatvanért adjuk, annyi, mintha veszteséggel adnók el, mert hiszen le kell vonni a költségeinket, márpedig azok tekintélyesek... Ezt mindenütt a világon hét frankért adnák el.

Mouret-t elfutotta a méreg. Tenyerével rácsapott a selyemre, és idegesen kiáltotta:

- Hiszen tudom, éppen azért akarom megajándékozni vele a közönségünket... Igazán, barátom, magának soha nem lesz érzéke a nőkhöz. Értse hát meg, hogy egymás kezéből fogják kitépni ezt a selymet!

- Elhiszem - szakította félbe a csökönyösködő érdektárs -, és minél inkább tépik ki egymás kezéből, annál többet veszünk rajta.

- Vesztünk egy-két centime-et az árun, elismerem. Hát aztán? Annyi baj legyen! Ezzel szemben idecsábítunk minden nőt, hatalmunkban tartjuk, meghódítjuk, áruink tömegével úgy elszédítjük őket, hogy számolatlanul fogják szórni a pénzüket. Azon fordul meg minden, barátom, hogy lángra lobbantsuk őket - ehhez pedig olyan árucikk kell, ami elkápráztat, amely korszakot alkot, a többi cikket majd adhatja ugyanannyiért, mint máshol adják, a nők akkor is azt fogják hinni, hogy nálunk olcsóbban veszik. Például a mi „Aranybőr”-ünk, ez a hét frank ötvenes tafota, ami mindenütt ugyanennyi, rendkívüli alkalmi vételnek látszik majd, és egymaga kárpótol azért, amit a „Párizs Öröme”-n veszítünk... Majd meglátja, majd meglátja!

Kezdett ékesszólóvá lenni.

- Érti, azt akarom, hogy a „Párizs Öröme” egy hét alatt forradalmat csináljon a piacon. Ezzel a fogással alapozzuk meg a szerencsénket, ez megment és népszerűvé tesz minket. Csak erről fognak beszélni, a kék és ezüst sáv híres lesz egész Franciaországban... És majd meghallja,

milyen dühösen fognak panaszkodni a versenytársaink. Megint megtépzük a kiskereskedelmet. Eltemetjük ezeket a zsibárosokat, akik reumásan döglődnek pincehelyiségekben.

A küldeményeket vizsgáló segédek főnökük köré gyűltek, s mosolyogva hallgatták. Szeretett beszélni és diadalmaskodni a vitában. Bourdoncle megint csak engedett. Közben a láda kiürült, két ember másikat feszített fel.

- De a gyárosok sem örülnek - mondta ekkor Bouthemont. - Lyonban dühöngenek magára, azt állítják, hogy az olcsó árai tönkreteszik őket... Tudja, hogy Gaujean határozottan hadat üzent nekem? Igen, megesküdt, hogy inkább hosszú lejáratú hiteleket nyújt a kis cégeknek, de az én áraitam nem fogadja el.

Mouret vállat vont.

- Ha Gaujean okoskodik - felelte -, ott marad a porondon... Mit panaszkodnak? Mi rögtön fizetünk, mindent megveszünk, amit gyártanak, igazán a legkevesebb, hogy jutányosabban dolgozzanak... Egyébiránt elég, ha a közönségnek van haszna a dologból.

A segéd a második ládát ürítette, Bouthemont pedig a számlákba mélyedve folytatta a tételek kipipálását. Egy másik segéd a pult végén ráírta a végekre a megállapított árat, s az ellenőrzés befejeztével az osztályvezető által aláírott számlát fel kellett vinni a központi pénztárhoz. Mouret nézte még egy darabig a munkát, a nagy nyüzsgést a kirakott áru körül, mely egyre emelkedett és már-már elöntötte a föld alatti helyiséget; aztán egy szót sem szólt többet, és Bourdoncle kíséretében eltávozott, olyan arccal, mint a csapataival elégedett hadvezér.

Lassan végigmentek együtt a föld alatti helyiségeken. Helyenként halvány világosság szüremlett be a pinceablakokon; a sötét zugok mélyén, végig a szűk folyosókon állandóan égtek a gázlámpák. Ezeken a folyosókon volt a tartalékáru, a deszkával elkerített pincereszekbe zárták be a különböző osztályok felesleges árukészletüket. A tulajdonos útközben egy pillantást vetett a fűtőkészülékre, melyet hétfőn először kell majd meggyújtani, s a kis tűzoltófülkére, ahol egy nagy vaskalitkába zárt mérőóra volt. A konyha és az étkezőhelyiségek, azaz hogy kisebb termékké átalakított régi pincék, bal felé voltak a Gaillon tér sarka felé. Végül a pincehelyiség másik végén eljutott a szállítási osztályhoz. Azokat a csomagokat, amelyeket a vevők nem vittek magukkal, ide szállították le, az asztalokon szétválogatták, külön rekeszekben osztályozták, melyek mindegyike Párizs egy-egy városrészét képviselte; aztán egy széles lépcsőn, mely éppen a „Tartós Posztó”-ra nyílt, felhordták a gyalogjáró közelében várakozó kocsikra. A „Hölgyek Öröme”-nek gépesített működése közben a Michodiére utcára nyíló lépcső szüntelenül ontotta azokat az árukat, melyeket az Új Szent Ágoston utcai csúsztató elnyelt - miután már odafönn keresztülhaladtak az elárusító helyiségek fogaskerekein.

- Champion - szólt Mouret a szállítási osztály főnökéhez, egy sovány, nyugalmazott őrmesterhez -, mért nem szállították el tegnap este azt a hat pár lepedőt, amit egy hölgy két óra tájban vásárolt?

- Hol lakik az a hölgy? - kérdezte az alkalmazott.

- A Rivoli utcában, az Alger utca sarkán... Desforges-né.

Ebben a reggeli órában még üresek voltak a válogató asztalok, a rekeszekben csak az előző napról maradt néhány csomag volt. Míg Champion, előbb egy jegyzéket nézve meg, e csomagok között turkált, Bourdoncle Mouret-t nézte, és azt gondolta, hogy ez az ördögös ember mindent tud, mindennel törődik, még az éjjeli vendéglők asztalainál és a szeretői hálószobájában is. A szállítási osztály főnöke végre fölfedezte a tévedést: a pénztár rossz házszámot adott, és a csomag visszajött.

- Melyik pénztár adta el? - kérdezte Mouret. - Mi? Szóval a 10-es?

Azzal visszafordult a társához:

- A 10-es pénztár, ez Albert, ugye?... Majd váltunk vele egy-két szót.

De mielőtt még körüljárt volna az áruházban, fel akart menni az expedícióba, mely több helyiséget foglalt el a második emeleten. Ide érkezett minden vidéki és külföldi megrendelés; minden reggel felment ide, hogy megnézze a levelezést. Ez a levelezés két esztendő óta napról napra növekedett. Az expedícióban, mely eleinte csak tíz embert foglalkoztatott, most már több mint harmincra volt szükség. Egyik csoport a leveleket bontotta fel, a másik olvasta, ugyanannak az asztalnak két oldalán: ismét mások osztályozták, mindegyiknek sorszámot adtak, ugyanezt a sorszámot viselte a polc is; miután szétküldték a leveleket a különböző osztályoknak, azok felküldték az árucikkeket, amelyeket a sorszámok szerint sorra a polcokra raktak. Most már csak ellenőrizni és csomagolni kellett a szomszédos helyiségben, ahol egész csapat munkás szögezett és kötözött reggeltől estig.

Mouret megkérdezte, mint rendesen:

- Hány levél jött ma reggel, Levasseur?

- Ötszázharmincnégy - felelte a főnök. - Félek, hogy a hétfői vásár után nem lesz elég emberem. Tegnap is alig tudtunk elkészülni.

Bourdoncle elégedetten bólogatott. Nem számított ötszázharmincnégy levélre egy keddi napon. Az asztal körül az alkalmazottak vágták és olvasták a leveleket, szüntelenül zizegett a papír, a polcok előtt pedig hozták és vitték az árut. Ez volt a cég egyik legbonyolultabb és legtekintélyesebb üzletága: itt állandó lázban éltek az emberek, mert a szabály az volt, hogy a reggeli rendeléseket estig mind ki kell hordani.

- Annyi embert kap, Levasseur, amennyire csak szüksége lesz - felelte végül Mouret, aki egy pillantással megállapította, hogy jól folyik a munka. - Tudja, ha sok a munka, nem fukarkodunk az emberekkel.

Fönn, a padlástérben, voltak az elárusítónők hálóhelyiségei. De Mouret ismét lement, és belépett a központi pénztárba, mely a dolgozósobája közelében volt. Rézrácsos üvegajtóval elzárt szoba volt ez, melyben egy óriási, falhoz erősített pénzszekrényt lehetett látni. Két pénztáros gyűjtötte ide a bevételt, melyet minden este felhozott Lhomme, a közvetlen eladás főpénztárosa; itt állapították meg a kiadásokat, fizették a gyárosokat, a személyzetet, azt az egész kis világot, amely a cégből élt. A pénztárból nyílt még egy zöld kartotékokkal telirakott helyiség, ahol tíz alkalmazott ellenőrizte a számlákat. Utána még egy iroda következett, a leszámoló iroda: hat fiatalember, fekete pulpitusokra hajolva, hátuk mögött egész sereg üzleti könyvvel, itt állapította meg az elárusítók százalékeit, egyeztetve az eladási jegyzékeket. Ez a nemrégiben szervezett iroda rosszul működött.

Mouret és Bourdoncle átmentek a pénztáron és az ellenőrző irodán. Mikor beléptek a másik irodába, a tétlenül nevetgélő fiatalemberek riadtan rezzentek össze. Ekkor Mouret, anélkül hogy szemrehányásokat tett volna, megmagyarázta azt a rendszert, amely szerint ezután kisebb jutalmat ad nekik minden tévedésért, amire rábukkannak az eladási jegyzékekben; alighogy kitette a lábát, az alkalmazottak felvillanyozva, szenvedélyesen fogtak a munkához, nem nevetgéltek, keresték a hibákat.

A földszinten, az áruházban Mouret egyenesen a 10-es pénztárhoz ment, ahol Albert Lhomme a körmeit tisztogatta, vevőkre várva. „Lhomme-dinasztiát” emlegettek, mióta Aurélie asszony, a konfekcióosztály főnöke, előbb a férjét dugta be a főpénztárosságba, aztán megkaparintott egy mellékpénztárt a fia számára; ennek a sápadt, rossz hajlamú, nyurga fiúnak sehol nem volt maradása, és igen sok gondot okozott nekik. De a fiatalember elől kitért Mouret: nem volt kedve holmi zsandároskodással megingatni a kedvességébe vetett hitet;

ízlésből is, taktikából is megőrizte a szeretetre méltó istenség szerepét. Könyökével csendesen meglökte Bourdoncle-t, ezt a szám-embert, akit rendszeren meg szokott bízni az ítéletek végrehajtásával.

- Albert úr - mondta ez szigorúan -, már megint rosszul írt fel egy címet, a csomag visszajött... Ez tűrhetetlen!

A pénztáros jobbnak látta védekezni, bizonyosságul hívta a szolgát, aki a csomagot készítette. Ez a szolga, név szerint Joseph, szintén a Lhomme-dinasztiához tartozott, mert tejtestvére volt Albert-nek, és Aurélie asszony befolyásának köszönhető állását. Mikor a fiatalember ki akarta csikarni belőle, hogy a vevő volt a tévedés oka, hebegni kezdett, csavargatta kecskeszakállát, mely megnyújtotta sebhelyes arcát, küzdött benne a régi katona lelkiismeretessége és a pártfogói iránt érzett hála.

- Ugyan hagyja már békén Joseph-et - förmedt rá végül Bourdoncle -, és főképpen ne feleseljen... Jó szerencséje, hogy tekintettel vagyunk az édesanyja érdemeire.

De e pillanatban odaszaladt Lhomme. A kapu közelében levő pénztárból láthatta a fiát, mely a kesztyűosztályon volt. Az ülő életmódtól elnehezült, galambősz embernek lágy vonású, semmitmondó arca volt, mintha elkoptatta volna a szüntelenül számlált pénz rávetődő fénye. Levágott karja egyáltalán nem zavarta ebben a munkájában, sőt csudájára jártak, mikor össze-számolta a bevételt, oly gyorsan csúsztak át a bankjegyek és az ércpénzek megmaradt bal kezén. Egy chablis-i adószedő fia volt; mikor Párizsba került, a Borkikötő egyik kereskedője alkalmazta írónak. Később a Cuvier utcában, ahol lakott, elvette a házmesterének, egy kis elzászi szabónak a leányát, és ettől a naptól fogva alázatosan szolgálta a feleségét, akinek kereskedői képességei nagy tisztelettel töltötték el. Az asszony több mint tizenkétezer frankot keresett a konfekcióosztályon, neki meg mindössze ötezer frank fix fizetése volt. És az a tisztelet, amelyet az asszony iránt érzett, aki ilyen összegeket hoz a házhoz, a fiára is kiterjedt, mert az is tőle származott.

- Mi az? - mormogta. - Albert valami hibát követett el?

Ekkor szokása szerint, közbeszólt Mouret, hogy a jóságos fejedelem szerepét játssza. Mikor Bourdoncle félelmissé tette magát, ő a népszerűségét ápolta.

- Ej, semmiség - mormogta. - Kedves Lhomme, a maga Albert fia kissé szeleburdi; bizony példát vehetne az apjáról.

Aztán másra terelte a szót, és még kedvesebbnek mutatkozott.

- Hát a múltkori hangverseny?... Jó helye volt?

Az öreg pénztáros arca kipirult. Egyetlen szenvedélye a zene volt, titkos szenvedély, amelyet magányosan elégített ki, színházakba, hangversenyekre, énekpróbákra járva; hiányzó karja ellenére vadászkürtön játszott, egy ötletes fogószerkezet segítségével; mivel a felesége utálta a lármát, esténként posztóval burkolta be a hangszerét, és még így is elragadtatva élvezte azokat a különös, fojtott hangokat, amelyeket kicsalt belőle. Családi életük kényszerű rendetlenségében a zenéből teremtett magának csendes magányt. Ez meg a pénztárában levő pénz - egyéb rá nézve nem volt a világon, a felesége iránt érzett bámulaton kívül.

- Nagyszerű helyem volt - felelte ragyogó szemmel. - Ön nagyon jó hozzám, Mouret úr.

Mouret, kinek személyes gyönyörűsége telt a szenvedélyek kielégítésében, odaadta néha Lhomme-nak azokat a jegyeket, amelyeket védnök-hölgyek sóztak a nyakába. És végképp elbűvölte az öreget, mikor így szólt:

- Ó, Beethoven, ó, Mozart... Micsoda muzsika!

Feleletet sem várva eltávozott, és csatlakozott Bourdoncle-hoz, aki éppen megkezdte körútját az osztályokon. A központi csarnokban, egy üvegtetejű belső udvaron, volt a selyemosztály. Előbb mind a ketten az Új Szent Ágoston utca felé eső folyosón haladtak végig, melyet egészen elfoglalt a fehérneműosztály. Semmi rendellenes dolog nem tűnt a szemükbe, lassan haladtak el a tisztelettudó segédek között. Aztán befordultak a tarka pamutáru és kötöttáru-osztályra, ahol ugyanilyen rend volt. De a gyapjúosztályon, a Michodiére utcára merőlegesen visszakanyarodó folyosón, Bourdoncle újra felvette hóhér-szerepét, megpillantva egy fiatalembert, aki az átmulatott éjszakától összetörten a pulton ült; s a fiatalember, név szerint Liénard, egy gazdag angers-i divatárus fia, lehajtott fejjel hallgatta a szemrehányásokat - lusta, nemtörődöm és gyönyörhajhászó életében az lévén egyetlen félelme, hogy apja visszahívja vidékre. Ettől fogva olyan sűrűn hulltak a megjegyzések, mint a jégeső; a Michodiére utcai csarnokra zúdult az egész vihar; a posztóosztályon egy fizetéstelen elárúsító, a kezdők közül, akik benn háltak a maguk osztályán, este tizenegy után vetődött haza; a rövidáru-osztályon rajtakapták a vezetőhelyettest hogy cigarettázik a pincében. A kesztyűosztályon már elemi erővel tört ki a vihar, s csapkodott a cégnél még ritka párizsi alkalmazottak egyikének, a „jóképű Mignot”-nak a feje fölött - így nevezték egy hárfatanárnő lecsúszott, törvénytelen fiát -; az volt a bűne, hogy botrányt csapott az étkezőben, az ételre panaszkodva. Minthogy három terítés volt, egyik fél tízkor, másik fél tizenegykor a harmadik fél tizenkettőkor, azt magyarázgatta, hogy ő, aki a harmadik terítésnél kerül sorra, mindig a mártás alját kapja, és megcsönkített adagokkal kell beérnie.

- Micsoda, nem jó a koszt? - kérdezte csodálkozó arccal Mouret, végre kinyitva a száját.

Mindössze másfél frankot adott naponként és fejenként a konyhafőnököknek, egy rettenetes auvergne-inek, aki még így is szerét ejtette, hogy megtöltse a zsebeit; és az étel valóban gyalázatos volt. De Bourdoncle vállat vont: egy konyhafőnököknek, akinek négyszáz ebédet és négyszáz vacsorát kell felszolgáltatnia, méghozzá három csoportban, igazán nincs ideje arra, hogy a szakácsművészet finomságaival pepecseljen.

- Mindegy - szólalt meg újra a jólelkű tulajdonos -, azt akarom, hogy minden alkalmazottunk egészséges és bőséges ételt kapjon... Majd beszélek a főnökkel.

Ezzel a Mignot panaszja el volt temetve. Mouret és Bourdoncle ekkor visszatértek kiindulópontjukra, megálltak a bejárat ajtó közelében, az esernyők és nyakkendők között, s meghallgatták az áruház őrizetével megbízott négy felügyelő egyikének jelentését. Jouve apó - a Constantine-nál kitüntetett egykori kapitány, nagy, húsos orrú, fenségesen kopasz, még mindig jóvágású férfi - bejelentett egy eladót aki egy egyszerű figyelmeztetésre azzal válaszolt, hogy őt vén totyakosnak nevezte; az elárúsítót azonnal elbocsátották.

Az áruház még üres volt, vevők nem jöttek. Csak a környékbeli háziasszonyok haladtak át az elhagyatott folyosókon. A kapunál az a felügyelő, aki az alkalmazottak érkezését jegyezte, éppen most csukta be a könyvét, és külön felírta a későnjövőket. Ilyenkor álltak be az eladók pultjaik mögé, ahol a szolgák már öt óra óta söpörgettek és törülgettek. Mindenki felakasztotta a kalapját és a felöltőjét, ásítást nyomva el, álomtól még sápadt arccal. Többen beszélgettek, a levegőbe bámultak, mintha biztatnák magukat az új munkanapra: mások sietség nélkül húzták le a zöld zsávolyt, amivel előző este betakarták az összehajtogatott árucikkeket; és előtűntek a szövetvégek, szimmetrikus sorokban; az egész áruház tiszta és rendes volt, csöndesen ragyogott a vidám reggel derűjében, addig is, míg az árusítás tülekedése újra el nem torlaszolja, majdhogy meg nem fojtja a vásznak, posztók, selymek és csipkék zuhata-gával.

A központi csarnok eleven fényében, a selymosztályon két fiatalember beszélgetett halkan. Egyikük - kistermetű és megnyerő, keménykötésű, de rózsás arcú fiú - különböző színű selymeket próbálgatott összepárosítani egy belső kirakat számára. Hutinnek hívták, egy

yvetot-i kávé fia volt, és másfél esztendő alatt az első elárusítók közé küzdötte fel magát, de simasága, hízelkedő udvariaskodása mohó vágyat takart: megevett volna mindent, felfalt volna mindenkit, étvágy nélkül is, pusztá élvezetből.

- Hallja, Favier, én felpofoztam volna a maga helyében, szavamra - mondta a másiknak, egy epés arcú, nagy, sárga, szikkadt fiatalembernek aki egy besançoni takácsfamíliából származott; ebben a fiatalemberben semmi vonzó nem volt, nyugtalanító szándékait hideg arcával leplezte.

- Pofozkodással ugyan nem sokra megy az ember - mormogta nyugodtan. - Jobb várni.

Robineau-ról beszéltek, aki a segédekre ügyelt fel, míg az osztály vezetője a pincehelyiségben tartózkodott. Hutin titokban áskálódott a helyettes vezető ellen, mert a helyére kíváncszott. Hogy megsértse és távozásra bírja, azt eszelte ki, hogy amikor felszabadult a neki ígért vezetői állás, kívülről behozta Bouthemont-t. Robineau azonban állta a sarat, és most lépten-nyomon fellángolt közöttük a harc. Hutin arról álmodozott, hogy fellázítja ellene az egész osztályt, s gyűlölködésével végül is kipiszkálja onnét. Egyébként szokott kedvességével folytatta mesterkedéseit, kivált Favier-t uszította, aki az eladók sorában utána következett, s látszólag engedett a befolyásának, bár időnként megmakacsolta magát, amiből sejteni lehetett, hogy titokban ő is folytatja a maga hadjáratát.

- Pszt! Tizenhét! - mondta hirtelen a kollégájának, hogy e megbeszéltsé jelszóval figyelmeztesse Mouret és Bourdoncle közeledésére.

Azok valóban folytatták ellenőrző körútjukat a csarnokon át. Megálltak, érdeklődtek Robineau-tól a feltornyozott dobozokban levő bársony készletről, mely teljesen elfoglalt egy asztalt. Mikor az azt felelte, hogy szűkében vannak a helynek, Mouret mosolyogva kiáltott fel:

- Hát nem mondtam, Bourdoncle, hogy kicsi a ház? Egyszer le kell majd romboltatni a falakat egészen a Choiseul utcáig. Meglátja, milyen tolongás lesz itt a jövő hétfőn!

E vásárral kapcsolatban, melyre az összes osztályokon készültek, újabb kérdéseket intézett Robineau-hoz, és parancsokat adott neki. De beszéd közben Hutint figyelte, aki lassan rakosgatta a kék selymeket, a szürke és sárga selymek mellé, aztán hátrált, hogy megítélhesse a színárnyalatok összhangját. Mouret egyszerre csak beleszólt a munkájába:

- Ugyan, miért akarja kímélni a szemet? - kérdezte. - Ne féljen, vakítsa el... Nézze: pirosat, zöldet, sárgát!

Kezébe vette a végeket, dobálta, gyűrte őket, kápráztató színskálákat alkotott belőlük. Valamennyien elismerték, hogy a gazdájuk Párizs legelső kirakatrendezője, valósággal forradalmi kirakatrendező, aki a kirakatkészítés tudományában megalapította a nyersnek és az elképesztőnek az iskoláját. Leomló tömegeket kívánt, melyek mintha véletlenül buktak volna ki a fölfeszített szekrényekből: azt akarta, hogy egymást felfokozva, a legégőbb színekben lángoljanak. Hadd égen a nők szeme, mondta, amikor elhagyják az áruházat. Hutin épp ellenkezőleg, az árnyalatokban keresett szimmetria és dallamosság klasszikus iskolájának híve volt, s csak nézte, micsoda szövet-tűzvést támaszt a főnöke az asztal közepén; bírálgatni nem merte, de ajkát elbiggyesztette, mint a művész, akinek meggyőződését sérti a színeknek ez a tobzódása.

- Tessék! - kiáltotta Mouret, mikor elkészült. - Hagyja így... Majd meglátja, hogy buknak rá hétfőn a nők.

Mikor csatlakozott Bourdoncle-hoz és Robineau-hoz, éppen odaért egy nő, s néhány pillanatig mozdulatlanul, elfulladva állt ez előtt a kirakat előtt. Denise volt. Majd egy óra hosszat

tétovázott az utcán, nem bírván erőt venni szörnyű félelmén, míg végre elszánta magát. De annyira elvesztette a fejét, hogy a legvilágosabb magyarázatokat sem értette meg; és a segédek, akiktől hebegve kérdezte, merre találja Aurélie asszonyt, hiába mutatták meg neki a félemeletre vezető lépcsőt, megköszönte, aztán balra fordult, ha azt mondták, jobbra menjen, úgy, hogy tíz perce járt-kelt már a földszinten, osztályról-osztályra, az elárúsítók rosszmájú kíváncsisága és kelletlen közömbössége közt. Menekült volna is, de meg maradt volna is, hogy kibáméskodja magát. Úgy érezte, elveszett, parányivá zsugorodott a szörnyetegnek, a még nyugvó gépezetnek a belsejében; reszketett, hogy őt is magával ragadja a mozgás, amely már remegteti a falakat. Ha a „Tartós Posztó”-ra gondolt, a sötét és szűk boltocskára, még hatalmasabbnak látta ezt a nagyáruházat, mely aranyos fényekben úszó, szobrokban, terekben, utcákban bővelkedő városhoz hasonlított, ahol - úgy érezte - sosem fogja kiismerni magát.

De mind ez ideig nem merészkedett még be a selyemosztály csarnokába, melynek magas, üveges mennyezete, fényűző helyiségei, templomi külseje megfélemlítette. Mikor végre belépett, hogy megmeneküljön a fehérneműosztály nevető segédeitől, szinte belebotlott Mouret kirakatába, és minden rémülete ellenére fölébredt benne a nő, hirtelen kipiruló arccal önfeledten bámulta a selymek lángoló tűzvészét.

- Nézd csak - mondta nyersen Hutin Favier fülébe -, ez az a kis cafat, akit a Gaillon téren láttunk.

Mouret-nak, ámbár úgy tett, mintha Bourdoncle-ra és Robineau-ra figyelne, roppantul hízelgett a szegény leány elragadtatása, mint ahogy egy márkínőnek is kellemes izgalmat okoz egy arra haladó kocsis durva vágya. Denise azonban fölnézett, s hogy ráismert arra a fiatalemberre, akit osztályvezetőnek nézett odalent, még nagyobb lett a zavara. Úgy rémlett neki, hogy a férfi szigorúan néz rá. Ekkor, azt se tudva már, hogyan menjen el, tájékozatlanságában ismét odafordult a szeme elé kerülő első segédhez, s megszólította a közelében álló Favier-t:

- Kérem szépen, hol találom Aurélie asszonyt?

Favier kemény hangján, kelletlenül csak ennyit mondott:

- A félemeleten.

Denise sietett megköszönni, hogy ne álldogáljon már ennek a sok férfinak a szeme előtt, és ismét hátat fordított a lépcsőnek, mikor Hutin engedett a nők iránt érzett természetes kedvességének. Az előbb még kis cafatnak nevezte, de most legszebb kereskedősegédmosolyával megállította.

- Nem arra, kisasszony, erre, erre... Erre tessék...

Még tett is előtte néhány lépést, odavezette a lépcső aljához, amely a csarnok bal oldalán volt. Ott meghajtotta a fejét, és rámosolygott azzal a mosollyal, amelyet a nők számára tartogatott.

- Fönn balra forduljon... Szemközt van a konfekcióosztály.

Ez a cirógató udvariasság mélyen meghatotta Denise-t. Mintha testvéri segítséget kapott volna. Föltekintett, jól megnézte Hutint, és amit látott, nagyon meghatotta: a csinos arc, a tekintet, melynek mosolygása eloszlatta félelmét, a hang, melyet vigasztalónak és szelídnak érzett. Szíve hálával telt meg, és érzelmeit beleöntötte abba a pár összefüggéstelen szóba, amelyet izgalmaiban el tudott hebegni.

- Nagyon jó hozzám... Ne fáradjon... Ezerszer köszönöm.

Hutin már visszatért Favier-hoz, s halkán odasúgta nyers hangján:

- Micsoda girhes kis nő, he?

Odafönn a leány mindjárt a konfekcióosztályra ért. Tágas helyiség volt, körben magas, faragott tölgyfa szekrények álltak benne; tükörlakai a Michodiére utcára nyíltak. Öt vagy hat selyemruhás nő szorgoskodott beszélgetve, igen kacér jelenségek voltak fodorított fürtjeikkel, visszahajtott krinolinjukban. Egyikük, egy hosszú fejű, nagy, sovány nő, aki úgy mozgott, mint egy elszabadult kanca, most odatámaszkodott egy szekrényhez, mintha máris összetörte volna a fáradtság.

- Hol van, kérem, Aurélie asszony? - ismételte meg Denise.

Az elárusítónő nem felelt, megvetően mérte végig szegény ruháját, aztán egyik társához fordult, egy kistermetű, betegesen fehér húsú, finnyás és ártatlan arcú leányhoz, és megkérdezte:

- Vadon kisasszony, nem tudja, hol van a vezető?

A leány éppen körgallérokat rendezgetett nagyság szerint, és még a fejét sem méltóztatott fölemelni.

- Nem, Prunaire kisasszony, fogalmam sincs - vetette oda foghegyről.

Csend lett. Denise nem mozdult, és amazok ügyet sem vetettek rá. De aztán, hogy várt néhány pillanatig, nekibátorodott s újból megszólalt:

- Gondolják, hogy hamarosan visszatér?

Ekkor a vezetőhelyettes, egy sovány, csúnya teremtés, akit eddig nem látott, egy kiugró állú, durva hajú özvegyasszony, odakiáltott neki egy szekrény mellől, ahol az árcédulákat ellenőrizte:

- Várjon, ha személyesen akar vele beszélni.

És egy másik elárusítónőhöz fordulva, megkérdezte:

- Nincs az áruátvételnél?

- Nem, Frédéricné, nem hiszem - felelte a leány. - Semmit sem mondott, nem lehet messze.

Denise, hogy ilyenformán felvilágosították, csak álldogált tovább. Volt ugyan ott néhány szék a vevők számára, de mert nem kínálták helyet, nem mert odahúzni egyet, bár zavarában alig állt a lábán. A kisasszonyok persze megszimatozták benne az állásért jelentkező elárusítót, a szemük sarkából méregették, vetkőztették, jóindulat nélkül, némán és ellenségesen, mint amikor az asztal körül ülők kelletlenül húzódnak össze, hogy helyet szorítsanak a kintről jövő éhes embereknek. Zavara egyre nőtt, lassan átment a helyiségen, és kinézett az utcára, csak hogy éppen csináljon valamit. Tekintete éppen a „Tartós Posztó” mállott homlokzatára, halott kirakataira esett; oly rútnak, oly szerencsétlennek látszott az az üzlet innét, a fényűzés, az élet birodalmából, hogy valami bünbánatféle végképpen összeszorította a szívét...

- Mondja - súgta a nagy Prunaire a kis Vadonnak -, látta, milyen a cipője?

- Hát még a ruhája! - suttogta a másik.

Denise még mindig az utcát nézte, és érezte, hogy a háta mögött ízekre szedik. De nem haragudott, egyiküket sem találta szépnek, sem a nagyot, ló-nyakába lógó vörös fürtjeivel, sem a kicsit, azzal az aludttej színével, mely ellágyította lapos, csonttalannak látszó arcát. Clara Prunaire, a vivet-i erdővidéken lakó fapapucskészítő lánya, akit megrontottak az inasok a Mareuil kastélyban, mikor a grófné odavette fehérneműt javítani, később egy langres-i üzletből került ide, és a párizsi férfiakon állt bosszút, amiért Prunaire apó kékre rugdalta. Marguerite Vadont, aki Grenoble-ban született, ahol a családjának vászonkereskedése volt, azért kellett a „Hölgyek Öröme”-be küldeni, hogy Párizsban titkolhassa el megtévelyedését: azt a fiúgyermeket, akihez úgy véletlenül jutott hozzá; igen jól viselte magát, s úgy volt, hogy

később visszatér a szülővárosába, átveszi szülei üzletét, és feleségül megy egy unoka-fivéréhez, aki vár rá.

- No - folytatta halkán Clara -, ez se fogja itt sokra vinni.

De elhallgattak; egy negyvenöt éves forma asszony lépett be. Aurélie asszony erősen fűzött természetes hölgy volt, fekete selyemruhájának dereka csak úgy feszült a vállak és a kebel tömör gömbölyűségén, és páncélként ragyogott. Sötét fürtjei alatt nagy, mozdulatlan szeme, szigorú szája, széles és kissé lelottyánó arca volt; főnöki méltóságában úgy felduzzadt a képe, mint egy kövér cézármaszk.

- Vadon kisasszony - mondta ingerült hangon -, hát nem küldte vissza tegnap a műhelybe annak a testhezálló köpenynek a modelljét?

- Valamit igazítani kellett rajta, asszonyom - felelte az elárusító kisasszony -, és Frédéricné magánál tartotta.

A helyettes ekkor elővette a modellt egy szekrényből, és a magyarázkodás tovább tartott. Mindenki meghajolt Aurélie asszony előtt, mikor a tekintélyét védelmezte. Igen hiú volt, nem is engedte, hogy Lhomme-nak nevezzék, bosszantotta ez a név; letagadta az apja kapuspáholyát, úgy beszélt az öregről, mint önálló szabómesterről - csak a simulékony, hízelgő kisasszonyokkal szemben volt elnéző, akik leborultak előtte bámulatukban. Egészen elsavanyodott abban a konfekcióműhelyben, melyet valamikor önállóan akart vezetni, folyton üldözte a balszerencse, elkeseredve látta, hogy bár volna ereje a vagyonosodáshoz, állandóan üldözi a balszerencse; még ma is, a „Hölgyek Öröme”-ben elért sikerek után is - évenként tizenkétezer frankot keresett -, úgy látszott, hogy haragszik a világra, és durván bánt a kezdőkkel, mint ahogy vele is durván bánt kezdetben az élet.

- Elég volt a beszédből - mondta végül szárazon. - Maga sem okosabb a többinél, Frédéricné... Csinálják meg rögtön azt a javítást.

E vita közben Denise már nem nézett az utcára. Sejtette ugyan, hogy ez a hölgy Aurélie asszony, de nyugtalanította kitörése, állt tovább, várt. Az elárusítónők boldogan, hogy összeveszejtették az osztály vezetőjét a helyettesével, látszólag tökéletes közönnyel tértek vissza a munkájukhoz. Eltelt néhány perc, senkiben sem volt annyi könnyőreletesség, hogy a leányt kimentse zavarából. Végre is maga Aurélie asszony vette észre, és csodálkozván, hogy mozdulatlanul áll, megkérdezte tőle, mit óhajt.

- Aurélie asszonyt keresem.

- Én vagyok.

Denise-nek kiszáradt a szája, fagyos volt a keze, olyan félelem fogta el, mint régen, gyermekkorában, mikor reszketett, hogy megverik. Eldadogta a kérését, de újra kellett kezdenie, hogy érthetően mondja el. Aurélie asszony csak nézte nagy, merev szemével, anélkül hogy császári maszkján csak egy vonás is kegyeskedett volna ellágyulni.

- Hány éves maga tulajdonképpen?

- Húsz.

- Micsoda, húsz? Hiszen tizenhatnak sem látszik!

Az elárusító kisasszonyok újra felkapták a fejüket. Denise sietve tette hozzá:

- Ó, nagyon erős vagyok.

Aurélie asszony rándított egyet széles vállán, aztán kijelentette:

- Istenem, beírni éppen beírhatom... Beírunk mindenkit, aki jelentkezik. Prunaire kisasszony, adja ide a jegyzéket.

Nem találták meg mindjárt, Jouve felügyelőnél lehetett. Míg a hosszú Clara érte ment, odaért Mouret, még mindig Bourdoncle kíséretében. Körüljárták már a főlemezeti helyiségeket, átmentek a csipke-, a sál-, a prém-, a bútor- és a fehérneműosztályon, s a konfekciónál végeztek. Aurélie asszony félrevonult, s pár perc alatt megbeszélt velük egy felöltő-rendelést, amelyet egy párizsi nagyvállalkozónak akart adni; rendesen közvetlenül vásárolt és saját felelősségére, de fontos vételeknél mégis inkább megkérdezte a vezetőséget. Bourdoncle aztán elmondta neki Albert fiának legújabb hanyagságát, ami, úgy látszott, elkeseríti: ez a gyerek sírba viszi; az apja legalább, ha nem is valami lángész, tisztességesen viseli magát. Sok bajt okoz neki néha ez a Lhomme-dinasztia, melynek kétségbevonhatatlanul ő volt a feje.

Eközben Mouret meglepődve pillantotta meg újból Denise-t, odahajolt Aurélie asszonyhoz, hogy megkérdezze, mit csinál itt ez a lány; s mikor az asszony azt felelte, hogy elárúsítónak jelentkezik, Bourdoncle, az asszonyok iránt érzett megvetésében, szinte elfulladt e kívánság hallatára.

- Még mit nem - mormogta -, tréfának is rossz. Nagyon csúnya.

- Annyi bizonyos, hogy semmi szép sincs rajta - mondta Mouret, nem mervén védelmezni, bár még most is meg volt hatva, hogy a lány olyan elragadtatva bámulta meg odalent a kirakatát.

De közben meghozták a jegyzéket, és Aurélie asszony visszatért Denise-hez. A leány határozottan nem tett jó benyomást. Igen tiszta volt, vékony, fekete gyapjúruhájában; a szegényes öltözéken nem szoktak fennakadni, mert a cég adta az egyenruhát, az előírt selyemöltözetet; csakhogy Denise nagyon gyöngének látszott, és szomorú volt az arca. Nem kívánták meg, hogy a lányok szépek legyenek, de azt igen, hogy kellemes legyen az arcuk, a vásárlóközönség miatt. Denise már azt se tudta, melyik lábára álljon e hölgyek és urak vizsga pillantásai alatt, akik úgy nézegették, méregették, mint a kancát, melyre parasztok alkudoztak a vásáron.

- Neve? - kérdezte a főnök, tollat véve a kezébe, s nekikészült az írásnak az egyik pult sarkán.

- Denise Baudu.

- Hány éves?

- Húsz éves és négy hónapos.

Bátortalanul fölneézett Mouret-ra, erre a vélt osztályvezetőre, akivel minduntalan összetalálkozott, s akinek a jelenléte megzavarta, aztán megismételte:

- Nem látszik meg rajtam, de nagyon erős vagyok.

Mosolyogtak. Bourdoncle türelmetlenül nézegette a körmét. Különböztető mondatot bátortalanító hallgatás fogadta.

- Melyik cégnél volt Párizsban? - folytatta a vezető.

- De hiszen most érkeztem Valognes-ból.

Ez megint baj volt. A „Hölgyek Öröme” rendszerint megkívánta női eladótól, hogy egyéves gyakorlatuk legyen valamelyik kisebb párizsi cégnél. Denise elkeseredett, s ha a gyermekekre nem gondol, elmegy, hogy véget vessen ennek a hiábavaló faggatásnak.

- Kinél volt Valognes-ban?

- Cornaille-nál.

- Ismerem, jó cég - szaladt ki Mouret száján.

Rendes körülmények között nem avatkozott bele az alkalmazottak felvételébe, mert az osztályvezetők voltak felelősek a személyzetükért. De finom érzéke volt a nőkhöz, s ebben a leányban is megérezte a rejtett bájt, a kedvességnek és gyöngédségnek valami olyan erejét, amelyről az maga sem tudott. Fontos volt, hogy a jelentkező jónevű cégnél kezdte-e a pályáját; gyakran ez döntötte el a felvételt. Aurélie asszony szelídebb hangon folytatta:

- És miért lépett ki Cornaille-tól?

- Családi okokból - felelte Denise pirulva. - Elvesztettük szüleinket, el kellett jönnöm az öcséimmal... Egyébként itt egy bizonyítvány.

A bizonyítvány kitűnő volt. Denise újra reménykedni kezdett, mikor egy utolsó kérdés ismét zavarba hozta.

- Kitől van még ajánlólevele Párizsból?... Hol lakik?

- A nagybátyámnál - mormolta, s habozott, megmondja-e a nevét, attól tartván, hogy egy versenytársuk unokahúgát bizonyosan nem akarják majd fölfogadni. - Baudu nagybátyámnál, itt szemközt.

Most Mouret másodszor is közbeszólt.

- Micsoda, maga Baudu unokahúga?... Talán maga Baudu küldi ide?

- Ó, dehogyis!

Denise nem tudta visszafojtani a nevetést; olyan különösnek találta ezt a gondolatot. A nevetés csodálatosan megváltoztatta. Rózsás pirosság öntötte el, s nagyocská száján olyan volt a mosoly, mintha egész arca kivirágzott volna. Nagy, szürke szemében szelíd fény gyúlt, arcán imádni való gödröcskék támadtak, még fakó haja is szinte röpködött a lényén elomló jóságos és bátor vidámságban.

- Egész csinos! - mondta halkán Mouret Bourdoncle-nak.

Az érdektárs azonban más véleményen volt, s bosszús mozdulatot tett. Clara elbiggyesztette az ajkát, Marguerite hátat fordított. Csak Aurélie asszony bölintott helyeslőn, mikor Mouret így folytatta:

- Rosszul tette a nagybátyja, hogy nem személyesen hozta ide, az ő ajánlása elég lett volna... Állítólag haragszik ránk. Mi fölötté állunk az ilyesminek, és ha ő nem tudja a cégénél alkalmazni az unokahúgát, hát mi majd megmutatjuk neki, hogy a húgának csak kopogtatnia kell nálunk, és befogadjuk... Mondja meg neki, hogy én még mindig nagyon szeretem, és ne énrám vessen, hanem a kereskedelem új körülményeire. Mondja meg neki azt is, hogy tökéletesen tönkremegy, ha csökönyösen kitart a mellett a sok nevetséges ócskaság mellett.

Denise megint egészen elfehéredett. Szóval ez Mouret! Senki sem mondta ki a nevét, de ő maga beszélt magáról, és Denise kitalálta, most már értette, miért izgatta fel ennyire ez a fiatalember az utcán, a selyemosztályon, és miért izgatja még most is. Ez az izgalom, amelyben nem tudott olvasni, egyre jobban ránehezedett a szívére, mint egy elviselhetetlenül súlyos teher. A nagybátyjától hallott történetek most mind eszébe jutottak, megnövelték, legendával övezték Mouret-t, aki uralkodik ezen a rettentő gépezeten, mely már reggel óta vas kerékfogainak rabságában tartja őt. És az ápolt szakállú, óarany színű szemű, csinos fej mögött ott látta a halott asszonyt, Hédouinnét, akinek vére összeforrasztotta a ház köveit. Ekkor ismét hideg borzongatta, mint tegnap; azt hitte, hogy egyszerűen csak fél tőle.

Aurélie asszony közben becsukta a jegyzéket. Csak egy elárusító kisasszonyra volt szükség, és már tíz kérés volt beírva. De sokkal jobban szeretett kedvében járni gazdájának, semhogy habozott volna. A kérésnek mindamellett a maga útján kell mennie: Jouve felügyelő majd tájékozik, megteszi jelentését, és a vezető majd határoz.

- Jól van, kisasszony - mondta fenségesen, hogy megőrizze a tekintélyét -, majd írunk magának.

Denise egy darabig még mozdulatlanul állt ott zavarában. Nem tudta, hogy hagyja ott ezt a nagy társaságot. Végre köszönetet mondott Aurélie asszonynak, s mikor elhaladt Mouret és Bourdoncle előtt, köszöntötte őket. Ezek egyébként ügyet sem vetettek már rá, még a köszönését sem viszonzták, figyelmesen vizsgálgatták Frédéricnével a testhezálló köpeny modelljét. Clara bosszús mozdulatot tett, Marguerite-re pillantott, mintegy megjósolva, hogy az új eladónőnek nem lesz gyöngyélete az osztályon. Denise kétségtelenül érezte maga mögött a rosszindulatot és a közönyt, mert ugyanolyan zavartan ment le a lépcsőn, mint ahogy feljött, különös aggodalom nehezedett rá, azon tűnődött, vajon kétségbeessék-e vagy örüljön, hogy idejött. Vajon számíthat az állásra? Ismét kétségei támadtak, mert félelmében nem értett meg világosan mindent. Benyomásaiból kettő emelkedett ki élesen, fokozatosan elhomályosítva a többi: az a félelemmel határos izgalom, melyet Mouret keltett benne, aztán meg Hutin szeretetreméltósága, egész délelőttjének egyetlen öröme, bájos, édes emlék, mely hálával töltötte el. Mikor távozóban átmént az áruházon, kereste a fiatalembert, boldoggá tette az a gondolat hogy a szemével még egyszer köszönetet mondhat neki, de hogy nem látta meg, elszomorodott.

- Nos, kisasszony, sikerült? - kérdezte egy izgatott hang, mikor végre kiért az utcára.

Megfordult, ráismert arra a rosszul öltözött, sápadt, magas fiatalemberre, aki reggel megszólította. Ő is most jött ki a „Hölgyek Öröme”-ből, még a lánynál is riadtabbnak látszott, egészen elkábította a kiállott vállatás.

- Istenem, igazán nem tudom - felelte Denise.

- Akkor úgy van, mint én. Furcsa nézésük és beszédjük van azoknak az embereknek! Én a csipkeszakmában dolgoztam, Crévecoeurtól léptem ki, a Mail utcai áruházból.

Ismét szemben álltak egymással, és nem tudván, hogyan váljanak el, mind a ketten elpirultak. Aztán a fiatalember, hogy mondjon még valamit, ügyetlenül és jószándékúan eldadozott egy bátortalan kérdést:

- Hogy hívják a kisasszonyt?

- Denise Baudu a nevem.

- Az enyém pedig Henri Deloche.

Most elmosolyodtak. Egyszerre megéreztek helyzetük testvéri voltát, és kezet nyújtottak egymásnak.

- Jó szerencsét!

- Igen, jó szerencsét!

Szombatonként, négy és hat között, Desforgesné szívesen látta egy csésze teára és egy kis süteményre meghitt bar ta t, akik megtisztelt k látogatásukkal. Lakása a harmadik emeleten volt, a Rivoli utca és az Alger utca sarkán, k t szalonjának ablakai a Tuilériák kertjére ny ltak.

Ezen a szombaton, éppen mikor az inas be akarta vezetni a nagy szalonba, Mouret egy nyitva hagyott ajtón keresztül már az előszobából észrevette Desforges-n t, amint átment a kis szalonon. Az asszony meglátta, megállt, Mouret belépett, majd szertartásosan köszöntötte. Aztán, hogy az inas becsukta az ajtót, hevesen megragadta a fiatalasszony kezét, és szerelmesen megcsókolta.

- Vigyázz, meglátják - mondta halkan az asszony, a nagy szalon ajtaja felé intve. - Ezért a legyez  rt jöttem ide, hogy megmutassam a vendégeimnek.

 s a legyező végével vidáman meglegyintette az arcát. Az asszony barna volt, kövérkés, nagy, féltékeny szemekkel. Mouret azonban nem engedte el a kezét:

- Eljön? - kérdezte.

- Bizonyosan - felelte az asszony -, megígérte.

Hartmann b r r l beszéltek, az Ingatlan Hitelbank igazgatójáról. Desforges-n , egy államtanácsos leánya s egy t zsd s özvegye volt; a vagyont, melyet ez utóbbitól örökölt, egyesek t lbecs lt k, mások azt állították, hogy egyáltalán nincs is. Állítólag m g a férje életében h l s nak mutatkozott Hartmann báró iránt, aki pénzügyekben „nagy koponya” volt, s tanácsaival sokat használt a házaspárnak; később, a férj halála után, mint mondják, a viszony folytatódott, de mindig titokban, meggondolatlanság és feltűnés nélkül. Desforges-n  sohasem szellőztette a viszonyait, s  gy mindig szívesen fogadták az előkelő nagypolgári k r kben, ahonnét maga is származott. M g ma is, mikor a szkeptikus és ravasz bankár szenvedélye már-már apai szeretett  szelídült, s elt rte, hogy az asszony szeretőket tartson, Desforges-n  e szerelmi fellobban sokban oly finom önmérsékletet és tapintatot, oly ügyesen alkalmazott emberismeretet tanúsított, hogy a látszatot mindig megmentette, és senki sem merte volna fennhangon kétségbevonni a tisztességét. Mikor közös barátoknál megismerkedett Mouret-val, eleinte utálta; később mégis odaadta magát neki, valósággal elsodorta az a heves szerelem, amellyel a férfi ostromolta, és m g Mouret azon mesterkedett, hogy az   révén hozz f rk zhess k a b r hoz, az asszonyban lassanként igazi, mély szerelem támadt iránta; imádta a harmincöt éves n  hevesseg vel - b r csak huszonkilencet vallott be -, k ts gbeesen érezte, hogy a férfi fiatalabb nála, reszketett, hogy elveszíti.

- Tud a dologról? - folytatta Mouret.

- Nem, majd maga elmagy r zza neki a dolgot - felelte az asszony, abbahagyva a tegez st.

Ránézett Mouret-ra, s arra gondolt, hogy az nyilván semmiről sem tud, ha  gy felhasználja  t a b r val szemben, akit láthatólag csak az asszony öreg barátjának tekint. De Mouret még egyre szorongatta a kezét,  des Henriette-j nek szólította, és az asszony érezte, hogy ellágyul a szíve. Csöndesen odanyújtotta az ajkát, a férfiúra tapasztotta, aztán halkan azt mondta:

- Csitt, várnak... Majd utánam lépj be.

A nagy szalonból kisz r d  hangokat tompították a kárpátok. Az asszony k t rta az ajtót, mind a két sz rn t nyitva hagyta, s a legyezőt átadta a szoba közepén  l  négy hölgy egyikének.

- Tessék, itt van - mondotta -, magam sem tudtam már, hol van, a szobalányom soha meg nem találta volna.

És megfordulva, vidám arccal tette hozzá:

- Jöjjön csak, Mouret úr, a kis szalonon át jöjjön. Az nem lesz olyan ceremóniás.

Mouret köszönt a hölgyeknek; ismerte őket. A virágmintás brokátszővetű, XVI. Lajos stílusú bútorokkal berendezett, aranyozott bronztárgyakkal és nagy zöld növényekkel díszített szalonon - bár a mennyezet igen magas volt - valami szelíd, női báj ömlött el; két ablakából látni lehetett a Tuilériák gesztenyefáit: leveleiket sodorta az októberi szél.

- Éppenséggel nem csúnya ez a chantillyi csipke - kiáltott fel Bourdelais-né, kezében tartva a legyezőt.

Harmincéves szőke asszonyka volt, vékony orrú, eleven szemű, Henriette-nek intézeti barátnője, egy pénzügyminisztériumi helyettes osztályvezető felesége. Régi polgári családból származott, háztartását és három gyermekének nevelését tevékenyen, szívesen és nagy gyakorlati érzékkel irányította.

- És ezért huszonöt frankot fizettél? - folytatta, a csipkének minden szemét külön megvizsgálva. - Hogy mondd, Lucben, egy falusi munkásasszonynál?... Nem, igazán nem drága... No de ezt még fel is kellett feszíttetni.

- Hát persze - felelte Desforgés-né. - A nyél kétszáz frankomba került.

Bourdelais-né elnevette magát. Ezt nevezi Henriette alkalmi vételnek! Kétszáz frank egy egyszerű elefántcsont nyél, monogrammal. És mindezt egy darabka Chantilly-csipkéért, melyen jó, ha megtakarított öt frankot! Százhusz frankért ugyanilyen legyezőket lehet kapni, készen. Említett is egy céget, a Halárus utcában.

Ezalatt a legyező kézről kézre járt a hölgyek között. Guibalné alig pillantott oda. Magas, sovány, vörös hajú asszony volt, arcáról áradt a közömbösség, csak szürke szemében villant meg olykor, a közönyösség álarcát áttörve, a féktelenül mohó önzés. Sohasem látták a férje társaságában, aki a törvényszéki palotában ismert ügyvéd volt, és állítólag teljesen függetlenül élt - pöriratainak és a szórakozásnak.

- Ó - mormogta az asszony, s továbbadta de Boves-nénak a legyezőt -, én kettőt sem vettem egész életemben... Úgyis annyit kap ajándékba az ember.

A grófné hangjából finom gúny csendült ki:

- Jó magának, kedvesem, hogy olyan udvarias férje van.

Azzal odahajolt a leányához, egy húsz és fél esztendő magas teremtséhez.

- Nézd csak ezt a monogramot, Blanche. Milyen szép munka!... A monogram drágíthatta meg ennyire a nyelet.

De Boves-né nemrég múlt negyven esztendő. Gyönyörű asszony volt, nyaka, válla mint egy istennőé, arca nagy, szabályos, tágra nyitott szeme álmatag, férje, állami lótenyésztési főfelügyelő, a szépségeért vette el. Látszott, hogy valósággal felizgatja a monogram finomsága, mintha hatalmába kerítené a vágyakozás, melynek izgalma elfátyolozta a tekintetét. Hirtelen megszólalt:

- Mondja meg hát a véleményét, Mouret úr. Nagyon drága kétszáz frankért ez a nyél?

Mouret ott állt az öt asszony között, mosolyogva, érdeklődve minden iránt, ami őket érdekelte. Kezébe vette a legyezőt, vizsgálgatta; már nyilatkozni akart, mikor az inas kinyitotta az ajtót és jelentette:

- Martyné.

Egy sovány, csúnya, himlőhelyes, bonyolult eleganciával öltözött asszony lépett be. A korát nem lehetett meghatározni, harmincöt esztendő volt, de hol negyvennek, hol harmincnak látszott, attól a lázas idegességtől függően, amely éltető ereje volt. Jobb kezében piros bőrtáska lógott, melyet le nem tett volna.

- Kedves asszonyom - mondta Henriettének -, ugye megbocsát a táskáért... Képzelve, idejövet bementem a „Hölgyek Öröme”-be, és mivel megint elkövettem egy csomó bolondságot, nem akartam lenn hagyni a kocsimban a táskámat, mert féltem, hogy ellopják.

Ebben a pillanatban észrevette Mouret-t, és nevetve folytatta:

- Ó, Mouret úr, nem azért mondtam, hogy magának reklámot csináljak, nem is tudtam, hogy itt van... De mostanában igazán nagyszerű csipkéi vannak!

Ez elterelte a figyelmet a legyezőről, s a fiatalember letette egy asztalkára. A hölgyeket most furdalta a kíváncsiság, mindenáron látni akarták, mit vásárolt Martyné. Ismerték eszeveszett vásárló dühét, tudták róla, hogy nem tud ellenállni a kísértésnek, szigorú erkölcsű, soha nem lenne szeretője senkinek, de a leghitványabb rongydarabka láttán elgyöngül, és megadja magát. Kishivatalnok lánya volt, e pillanatban a férjét szipolyozta, a Bonaparte-líceum ötödik osztályának tanárát, akinek magánórák adásával kellett megkészszeréznie hatezer frankos fizetését, hogy a háztartás egyre növekvő költségeit fedezze. Az asszony nem nyitotta ki a táskát, ott szorongatta a térdén, s közben tizennégy esztendő Valentine lányáról beszélt; hallatlanul hiú volt a lányára, ugyanolyan ruhákat vett neki, mint magának, ráaggatott minden divatújdomságot, melynek ellenállhatatlan csábításai legyőzték.

- Tudják - magyarázgatta -, ezen a télen a lányok keskeny csipkeszegélyű ruhát viselnek... Hát persze, mikor megláttam egy nagyon csinos valenciennes-i csipkét...

Végre hajlandó volt kinyitni a táskát. A hölgyek már nyújtogatták a nyakukat, mikor a csöndességben meghallották az előszoba csengőjét.

- Ez a férjem lesz - dadogta zavartan Martyné. - Úgy beszéltek meg, hogy értem jön a líceumból jövet.

Hirtelen becsukta a táskát, és ösztönszerű mozdulattal a karosszéke alá rejtette. A hölgyek valamennyien nevetni kezdtek. Ekkor elpirult a hirtelenkedése miatt, ismét a térdére tette, mondván, hogy a férfiak sohasem értenek meg semmit, és nem kell mindent az orrukra kötni.

- De Boves úr, de Vallagnosc úr - jelentette az inas.

Általános csodálkozás. A grófné maga sem számított a férjére. De Boves szép férfi volt, bajszos, kecskeszakállú, kifogástalan, katonás jelenség - amit nagyon szerettek a Tuilériákban; kezet csókolt Desforgés-nénak, akit még lánykorából ismert. Azzal félreállt, hogy a másik látogató, egy magas, sápadt, előkelően vérszegény fiatalember, szintén üdvözölhesse a ház asszonyát. De alighogy elkezdődött újból a társalgás, két halk felkiáltás hallatszott:

- Na nézd csak, te vagy az, Paul?

- Nini, Octave!

Mouret és Vallagnosc egymás kezét szorongatták. Most Desforgés-nén volt a csodálkozás sora. Hát ismerik egymást? Persze, egymás mellett nőttek fel, a plassans-i kollégiumban; merő véletlen, hogy eddig még nem találkoztak nála.

- A két fiatalember még mindig fogva egymás kezét, tréfálkozva ment át a kis szalonba, ugyanakkor, amikor az inas behozta a teát, kínai porcelán csészékben, ezüsttálcan, és letette Desforgés-né mellé, a réz párkánydíszes márvány asztalka közepére. A hölgyek közelebb

húzódtak, hangosabban beszélgettek, elmerülve az egymást szüntelenül keresztező szavak áradatában; de Boves gróf mögöttük állt, néha előrehajolt, és mondott egy-egy szót a szép közhivatalnok kötelező udvariasságával. A puhán és derűsen bebútorozott tágas szobát még jobban felderítette a zsivaj, s a fel-felcsendülő kacagás.

- Ó, Paul, öreg cimborám! - hajtogatta Mouret.

Leült Vallagnosc mellé egy díványra. Egyedül voltak a kis szalon végében, egy aranypettyes selyemmel kárpitozott igen kacér budoárban, ahol nem hallhatták őket, s maguk is csak a kitárt ajtón át látták a hölgyeket; egymás szemébe nézve nevetgéltek, egymás térdét csapkodták. Újraéledt egész ifjúságuk: a vén plassans-i kollégium két udvara, nedves tanulószobái, az étkező, ahol annyi tökehalat kellett enni, a háló, ahol ágyról ágyra röpködtek a párnák, míg a „csósz” hortyogott. Paul régi, országbíró-viselt családból származott, a tönkrement és duzzogó kisnemességből; kitűnő tanuló volt, mindig osztály első, a tanár állandóan példaképül állította a többiek elé, s fényes jövőt jósolt neki; Octave pedig a számárpádban ült, a legrosszabb diákok közé tartozott, vidám volt és kövér, s a kollégiumon kívül szertelen élvezetekben tékozolta erejét. Különböző természetük ellenére is szoros barátság szövődött köztük, s elválhatatlannak tette őket, egészen az érettségiig, melyet az egyik dicsőséggel állott meg, a másik, két sikertelen kísérlet után, éppen csak hogy átcúsúzott rajta. Aztán az élet elsodorta őket egymás mellől - és most, tíz esztendő múlva találkoztak ismét, megváltozva, megöregedve.

- Hadd hallom, mi lett belőled? - kérdezte Mouret.

- Semmi.

Vallagnosc arca a találkozás örömében is fáradt és kiábrándult maradt. Barátja csodálkozva erősködött.

- De hát végre is csak csinálsz valamit... Mit csinálsz?

- Semmit - felelte.

Octave elnevette magát. Semmi, az nem sok. Aztán apránként megtudta Paul történetét; az ő élete is csak olyan volt, mint a többi szegénysorsú fiúé, akik származásuknál fogva helyesebbnek vélik, hogy szabad pályán működjenek, aztán eltemetkeznek cifra nyomorúságukban, és jó szerencsájuknak mondhatják, ha éhen nem halnak, bár a fiókjuk tele van diplomával. Paul családi hagyományból végezte el a jogot, aztán ott maradt özvegy édesanyja nyakán, aki amúgy sem tudta, két leányától hogyan szabaduljon meg. Végre is elszégyellte magát, és otthagya a három nőt, hogy tengődjenek a vagyonuk romjaiból, elfoglalt egy jelentéktelen állást a belügyminisztériumban, s itt aztán meghúzódott, mint vakond a lyukában.

- És mennyit keresel? - kérdezte Mourel.

- Háromezer frankot.

- De hisz ez szánalmasan kevés! Ó, szegény öregem, igazán sajnállak... Egy ilyen diák, aki valamennyiünket lepipált! És csak háromezer frankot adnak, miután öt esztendeig butítottak? Nem, ez nem igazság!

Abbahagyta ezt, magára terelte a szót:

- Én bizony faképnél hagytam őket. Tudod, mi lett belőlem?

- Tudom - felelte Vallagnosc - mondták, hogy kereskedőnek mentél. A tied az a nagyáruház a Gaillon téren, ugye?

- Az ám... Rőfös lett belőlem, öregem.

Mouret fölemelte a fejét, újra rácsapott a barátja térdére, és megismételte, zavartalan vidámsággal, mint aki nem szégyelli a mesterségét, melyből meggazdagszik.

- Rőfös a javából! Emlékezhetsz, nemigen ízlett nekem az ő tudományuk, ámbár voltaképpen sohasem tartottam magamat butábbnak másoknál. Mikor a családom kedvéért leérettségiztem, én is lehettem volna ügyvéd vagy orvos, mint a társaim, de féltem ezektől a foglalkozásoktól, annyi embert látni, akinek felkopik az álla... Így aztán, üsse kő, sutba vágtam a számárbórt - ő, nem sajnáltam -, és fejest ugrottam az üzletbe.

Vallagnosc zavartan mosolygott. Végül ezt mormogta:

- Annyi bizonyos, hogy az érettségi bizonyítványodnak nem sok hasznát veszed, mikor szövetet árulsz.

- Hidd el - felelte vidáman Mouret -, csak azt kívánom, hogy ne akadályozzon... Tudod, ha már ostoba fejjel megbéklyózta vele az ember a lábát, nem könnyű megszabadulni tőle. Úgy cammogunk vele az életben, mint a teknősbéka, akiknek pedig szabad a lábuk, azok fűgék, mint a csík.

Aztán észrevette, hogy a barátját kínosan érinti ez a beszéd, megfogta hát a kezét, és így folytatta:

- Nézd, nem akarok fájdalmat okozni neked, de valld be, hogy a diplomáid nem elégítették ki egyetlen vágyadat sem... Tudod, hogy az én selyemosztályom főnöke ebben az évben tizenkétezer franknál többet fog keresni? De úgy ám! Nagyon világos fejű fiú, beérte a helyesírással és a négy alapművelettel... Nálam az egyszerű eladók három-négyezer frankot keresnek, többet, mint te, és nem került annyiba a taníttatásuk, mint a tied, nem léptek az életbe azzal az aláírott ígérettel, hogy meghódítják a világot... Igaz, pénzt keresni még nem minden. De ha választanom kell a szabad pályákat előzőnlő, tudománykodó szegény ördögök között, akik csak nyelik az éhkoppot, vagy a gyakorlati szellemű fiúk között, akik fölverteze vágnak neki az életnek, és alaposan ismerik a mesterségüket, szavamra, én habozás nélkül ezeknek a pártjára állok amazokkal szemben, és úgy találom, hogy ezek a fickók jól megértették a kor szavát.

A hangja átforrósodott; Henriette, aki a teát töltögette, odanézett. Mouret, észrevéve, hogy az asszony mosolyog a nagy szalonban, s hogy két másik hölgy is hegyezi a fülét, elsőnek nevetett a saját szavain.

- Egyszóval, öregem ma minden kezdő rőfös egy milliomos bőrében lakik.

Vallagnosc lagymatagon dült hátra a díványon. Félig lehunyta a szemét, fáradtan, megvetőn; volt ebben a pózban szándékoltság is, mely elvegyült a fajta valódi kimerültségével.

- Eh - mormogta -, az élet nem ér meg ennyi fáradságot. Semmi sem szórakoztatja az embert.

És hogy Mouret, felháborodva, meglepett arccal nézett rá, hozzátette:

- Minden megtörténik, és semmi sem történik meg. Egyre megy, akár ölbe teheti az ember a kezét.

És beszélt pesszimizmusáról, az élet középszerű voltáról, kudarcairól. Volt idő, hogy irodalomról ábrándozott, s a költőkkel való érintkezéséből megmaradt benne valami általános reménytelenség. Végül is mindig csak arra jutott, hogy hasztalan minden erőfeszítés, az órák egyformán üresek, unalmasok, a világ végelhülyülésben szenved. Az élvezetek megkeserednek, még a bűnben sem lehet gyönyörűséget találni.

- Mondd, tudsz te szórakozni? - kérdezte végül.

Mouret most már elképedt méltatlankodásában. Felkiáltott:

- Micsoda, hogy tudok-e szórakozni? Mit kántálsz itt nekem? Hát te már ennyire vagy, öregem?... De mennyire, hogy szórakozom, még akkor is, ha minden recseg-ropog körülöttem, mert akkor dühös vagyok, hogy a recsegést hallom. Én szenvedélyes ember vagyok, nem fogadom el nyugodtan az életet, és talán éppen ezért találom érdekesnek.

A szalon felé pillantott, és halkabban folytatta:

- Ó, vannak nők, akik nagyon untattak, bevallom. De ha egyet a kezemben tartok, azt aztán fogom, a teremtésit! S az ilyesmi nem is üt ki mindig balul; de nem is cserélnék én senkivel, elhiheted... Persze, nemcsak a nőkről van szó, végeredményben fűtyülök rájuk. Látod: akarni, cselekedni, egyszerűen teremteni... az embernek van egy eszméje, verekszik érte, kalapáccsal veri belé az emberek fejébe, látja növekedni és diadalmaskodni!... Bizony, öregem, így szórakozom én!

Szavában benne csengett a cselekvés minden gyönyöre, az élet minden öröme. Többször elmondta, hogy ő a kor embere. Valóban, gyenge szervezetű, hibbant agyú, beteg testű ember az, aki nem akar dolgozni, most, amikor oly nagyszerű lehetőség nyílik a munkára, amikor az egész század beleveti magát a jövőbe. És gúnyolta a lemondókat, fellendülő tudományaink e betegeit, akik úgy nyavalyognak, mint a költők, vagy kétkedően fítorognak, korunk hatalmas építkezései közepette. Szép szerep, méltó és értelmes szerep, unottan ásítozni, míg mások dolgoznak!

- Az az egyetlen örömöm, ha mások szeme láttára ásítozhatok - mondta Vallagnosc hidegen mosolyogva.

Mouret szenvedélye egyszerre lehűlt. Újra baráti hangon kezdett beszélni.

- Ó, öreg Paulom, még mindig a régi vagy, mindig szeretted a képtelenségedet. No de nem azért találkoztunk össze, hogy veszekedjünk. Szerencsére ki-ki a maga módján gondolkodik. Meg kell mutatnom egyszer neked, hogyan működik az én masinám, majd meglátod, hogy nem is olyan ostoba dolog az... De mondd, mi van veletek? Anyád és nővéreid jól vannak, remélem? Mintha te megházasodtál volna Plassans-ban fél évvel ezelőtt, nem?

Vallagnosc egy hirtelen mozdulattal elhallgattatta, és nyugtalan pillantással kutatta végig a szalont, mire Mouret is megfordult, és észrevette, hogy de Boves kisasszony le nem veszi róluk a szemét. Blanche nagy, erős lány volt, hasonlított az anyjához, csak hogy az ő arca máris hízni kezdett, az elnagyolt arcvonásokat egészségtelen kövérség duzzasztotta. Paul azt felelte egy halk kérdésre, hogy még semmi sem történt, talán nem is fog történni semmi. Desforges-nénál ismerte meg a lányt; sokat járt ide tavaly télen, de most már csak ritkán jelenik meg, ezért is nem találkozott Octave-val. Viszont jár a de Boves családhoz is, különösen az apát szereti, e hajdani világfit, ki most a közigazgatás berkeibe vonult vissza. Vagyónuk egyébként nincsen; a grófné egyetlen hozománya junói szépsége volt, a család egy utolsó, jelzálogkölcsonnel megterhelt birtokból él, amelynek csekély jövedelméhez szerencsére hozzájárul az a kilencezer frank, amit a gróf mint lótenyésztési főfelügyelő keres. Anya és leánya nagyon szűkiben vannak a pénznek, mert a gróf most is futó kalandokra költi a pénzt; akárhányszor maguknak kell a régi ruháikat átalakítaniuk.

- Hát akkor, miért? - kérdezte kertelés nélkül Mouret.

- Istenem, egyszer ennek is meg kell lenni - mondta Vallagnosc, s fáradtan lehunyta a szemét.

- Aztán vannak némi reménységek, várjuk egy nagynéni közeli halálát.

Eközben Mouret nem vette le többé a szemét de Boves-ról, aki Guibalné mellett ült, s az ostromra induló férfi szerelmes nevetésével tette a szépet neki - visszafordult a barátja felé, és sokatmondón hunyorított, mire Paul hozzátette:

- Nem, ez nem... Legalábbis még nem... Az a baj, hogy a szolgálata Franciaország legkülönbözőbb részeibe szólitja a méntelepek látogatására, és így mindig megvan az ürüge, hogy eltűnjék. Múlt hónapban, mikor a felesége azt hitte, hogy Perpignanban van, szállodában élt egy zongoratanítónővel.

Elhallgattak. Aztán a fiatalember, aki most maga is a Guibalné körül legyeskedő grófit figyelte, egészen halkan folytatta:

- Komolyan mondom, igazad van... Annál is inkább, mert a drága hölgy éppenséggel nem vad természetű, úgy hírlík. Volt valami igen mulatságos históriája egy katonatiszttel... De nézd csak az öreget, milyen nevetséges, ahogy hipnotizálja a szeme sarkából! Hej, barátom, ez a régi Franciaország!... Imádom ezt az embert, és ha elveszem a lányát, bizisten elmondhatja, hogy az ő kedvéért teszem.

Mouret kacagott, mulattatta a dolog. Tovább vallatta Vallagnoscot, és mikor megtudta, hogy tervezett házasságának első gondolata Desforges-nétől származott, még pompásabbnak találta a históriát. Ez a jó Henriette, mint az özvegyasszonyok rendesen, örömet találta a mások összeházasításában; annyira, hogy mikor a lányokról már gondoskodott, néha az apáknak is megengedte, hogy barátnőket válasszanak a társaságából; és mindezt természetesen, szívesen, anélkül hogy a világ kivetnivalót találhatott volna benne. És Mouret, aki - hozzá lévén szokva, hogy érzelmeit számokkal fejezze ki - a tevékeny és mindig siető emberek módján szerette az asszonyt, most megfeledkezett minden csábítási tervről, és valami pajtáskodó barátságot érzett iránta.

Ebben a pillanatban az asszony megjelent a kis szalon ajtajában; nyomában egy körülbelül hatvanéves úr, akinek érkezését a két barát nem is vette észre. A hölgyek hangja fel-felcsappott, a kínai porcelán csészékben forgatott kanalak halk csengésétől kísérve; olykor rövidebb csönd állt be, ilyenkor hallani lehetett, mint koccannak a csészealjok az asztalka márványán. A lenyugvó napnak egy sugara, mely váratlanul tűnt elő egy nagy felhő széle mögöl, meg-aranyozta a kert gesztenyefáinak tetejét, vöröslő aranypora behatolt az ablakon, s tüzes fénye felgyújtotta a bútorok brokátját és rézdiszeit.

- Erre, erre, kedves báró - mondta Desforges-né. - Bemutatom Octave Mouret urat, aki szeretné kifejezni ön iránt érzett bámulatát!

Azzal Octave felé fordulva, hozzátette:

- Hartmann báró úr.

Az öregúr ajkán finom mosoly jelent meg. Kistermetű, eleven ember volt, nagy elzászi fejjel, széles arcáról sugárzott az értelem, értelemről tanúskodott szája sarkának legkisebb rándulása, szemhéjának legapróbb rebbenése is. Két hete állt már ellent Henriette kívánságának, aki ezt a találkozást kérte tőle - nem mintha túlságosan féltékeny lett volna, hiszen okos ember léteére belenyugodott már apai szerepébe, hanem mert ez már a harmadik barát volt, akivel Henriette összeismertette, és ő tartott tőle, hogy a végén még nevetségessé válik. Ezért aztán tapintatos mosollyal lépett oda Octave-hoz, mint a gazdag pártfogó, aki, ha hajlandó is szívesnek mutatkozni, becsapni nem hagyja magát.

- Ó, báró úr - mondta Mouret province-i lelkesedéssel -, az Ingatlan Hitelbank utolsó művelete bámulatos volt! El sem hiszi, milyen boldog és büszke vagyok, hogy kezet szoríthatok önnel.

- Nagyon kedves, nagyon kedves - ismételte a báró folyvást mosolyogva.

Henriette zavartalanul nézte őket, ragyogó szemmel. Ott maradt velük, föltartotta csinos fejét, egyiktől a másikhoz lépett; és csipkeruhájában, melyből kilátszott finom csuklója és nyaka, elragadtatottan mosolygott, hogy ilyen jó egyetértésben látja őket.

- Hát csak beszélgessenek - mondta végül.

Aztán odafordult Paulhoz, aki felállott, és megkérdezte:

- Iszik egy csésze teát, Vallagnosc úr?

- Köszönöm, igen.

És mind a ketten visszamentek a szalonba.

Mikor Mouret újra elfoglalta helyét a díványon, Hartmann báró mellett, újabb dicshimnuszokba kezdett az Ingatlan Hitelbank pénzügyi műveleteiről. Aztán nekivágott annak a témának, ami a szívét nyomta: beszélt az új útról, a Réaumur utca meghosszabbításáról, melynek egy új szakaszát kellett akkoriban megnyitni, December Tizedike utca néven, a Tőzsde tér és az Opera tér között. A közérdekűséget már másfél éve kimondták, nemrégiben kinevezték a kisajátítási bizottságot is, s most az egész környéket szenvedélyesen izgatta ez az óriási átvágás, nyugtalanította a munkálatok időpontja, érdekelték a halálra ítélt házak. Majdnem három éve várt már Mouret ezekre a munkálatokra; egyrészt azért, mert előre látta az üzleti élet fellendülését, másrészt terjeszkedési vágya miatt, mely olyan szertelen volt, hogy nem is merte hangosan bevallani. Mivel a tervek szerint a December Tizedike utcának át kellett vágnia a Choiseul és a Michodiére utcát, lelki szemével látta már, hogy a „Hölgyek Öröme” meghódítja az egész háztömböt, amelyet ezek az utcák és az Új Szent Ágoston utca fognak közre, elképzelte már, amint palotahomlokzattal néz az új útra, királyként uralkodva a meghódított városon. Ezért vágyott olyan nagyon megismerkedni Hartmann báróval, mikor megtudta, hogy az Ingatlan Hitelbank a várossal kötött szerződésében kötelezte magát, hogy kivágja és felépíti a December Tizedike utcát, feltéve, ha átengedik neki a szegélyező telkek tulajdonjogát.

- Hát csakugyan - ismételte, s igyekezett ártatlan arcot vágni -, készen szállítja nekik az utcát? Csatornástul, gyalogjáróستul, gázlámpástul? És a szegélyező telkekből futja az önök kártalanítására? Érdekes, nagyon érdekes!

Most érkezett el a kényes ponthoz. Már korábban megtudta, hogy az Ingatlan Hitelbank titokban megvásároltatta annak a háztömbnek a házait, ahol a „Hölgyek Öröme” volt, nemcsak azokat, melyek a bontó csákány alá fognak kerülni hanem a többieket is, a megmaradókat. És ebben megszimatotha egy későbbi vállalkozás tervét, s nagyon aggódott áruházának tervezett terjeszkedéséért, melyről egyre óriásibb arányokban álmodozott; megijedt arra a gondolatra, hogy egyszer csak beleütközhetik egy hatalmas részvénytársaságba, amely nyilván nem engedi át a birtokában levő ingatlanokat. Éppen e félelme miatt határozta el, hogy a lehető legrövidebb időn belül kapcsolatot teremtsen a báróval, kedves, asszony-szötte kapcsolatot, amely oly szoros szokott lenni gáláns természetű férfiak között. Kétségtelenül meglátogathatta volna a pénzembert dolgozószobájában is, hogy kényelmesen csevegjenek arról az óriási üzletről, melyet javasolni akart neki. De erősebbnek érezte magát Henriette házában, tudta, hogy a közös szerető milyen közel hozza egymáshoz, mennyire meghatja a férfiakat. Az, hogy mind a ketten nála vannak, az ő kedves illatában, hogy az asszony minden pillanatban kész egy mosolygással meggyőzni őket: szemében felért a sikerrel.

- Nem vásárolták meg önök az egykori Duvillard palotát, azt a régi épületet az én tőszomszédságomban? - kérdezte végre hirtelen.

Hartmann báró rövid ideig habozott, aztán tagadta a dolgot. De Mouret szembenézett vele, és elnevette magát; e perctől fogva a derék fiatalember szerepét játszotta, kinek ami a szívében, az a nyelvén, és üzleti dolgokban tökéletesen nyíltan viselkedik.

- Nézze, báró úr, ha már olyan váratlan szerencse ért, hogy találkozhattam önnel, meg kell hogy gyónjak... Ő én nem kutatom az ön titkait. Mindössze be akarom vallani a magaméit, mert meg vagyok győződve, hogy nem tehetném jobb kezekbe... Különben is szükségem van a tanácsaira, már régen fölkerestem volna, ha merem.

Valóban meggyőnt, elmondta kezdetben vívott harcait, nem titkolta el még azt a pénzügyi válságot sem, amelyen diadala kellős közepén keresztülment. Felvonultatott mindent, az egymást követő bővítéseket, az újra és újra befektetett nyereségeket, az alkalmazottaktól kapott összegeket, elmondta, hogy a cég minden új vásár alkalmával a fennállását kockáztatja, és egész tőkéjét egy lapra teszi föl. Mindamellet nem pénzt kér, mert rendületlenül bízik a vásárlóközönségében. Becsvágja magasabbra tör: társulást indítványoz a bárónak, az Ingatlan Hitelbank adná az óriási palotát, melyet megálmodott, ő pedig az eszét adná hozzá és a már megteremtett kereskedelmi tőkét. Föl lehetne becsülni a két fél hozzájárulását, véleménye szerint könnyen nyélbe lehet ütni a dolgot.

- Mihez kezdenek a telkeikkel és az ingatlanaikkal? - kérdezte csökönyösen. - Nyilván van valami tervük. De bizonyos vagyok benne, hogy az önök terve nem ér föl az enyémmel... Gondolja meg: építünk a telkekre egy óriási áruházat, lebontjuk vagy átalakítjuk az ingatlanokat, és megnyitjuk Párizs leghatalmasabb áruházát, egy bazárt, amellyel milliókat lehet keresni.

És kicsúszott a száján egy őszinte vallomás:

- Ó, ha meglehetnék önök nélkül!... De az önök kezében van minden. Én sohasem tudnám előteremteni a szükséges kölcsönöket... Nézze, báró úr, meg kell hogy értsük egymást, hiszen ez öngyilkosság volna.

- De belelendült, kedves uram! - mindössze ennyit mondott Hartmann báró. - Micsoda képzelettehetség!

Csóváltgatta a fejét, tovább mosolygott, elhatározta, hogy a bizalomért nem ad bizalmat cserébe. Az Ingatlan Hitelbank terve az volt, hogy a December Tizedike utcában versenyre kel a Nagyszállóval, s pompás szállodát épít, mely ezen a központi helyen magához vonzza majd az idegeneket. Egyébiránt, mivel a szállodának csalt a szegélyező telkeket kellett elfoglalnia, a báró mégis elfogadhatta volna Mouret tervét, tárgyalhatott volna a háztömb többi részéről, melyek még mindig igen nagy területet alkottak. De Henriette-nek már két barátját támogatta vállalkozásában, és kissé megunta a szolgálatkész, bőkezű pártfogó szerepét. Aztán meg, bár szenvedélyesen szerette a tevékenységet, és szívesen nyitotta ki erszényét minden értelmes és bátor fickó számára, a Mouret lángeszű kereskedelmi fogása inkább csodálkozásba ejtette, mintsem meghódította. Nem csupán valami szeszélyes és meggondolatlan vállalkozás-e ez a gigászi áruház? Nem kockáztatja-e az ember a tökéletesen biztos bukást, ha ilyen mértéktelenül kiszélesíti a divatáru-kereskedést? Egyszóval nem bízott a sikerben, megtagadta a támogatását.

- Ez a terv kétségtelenül csábító - mondotta -, csak hogy egy álmodozó terve... Honnan veszi a vásárlóközönséget, hogy ekkora hóbort megöltse?

Mouret egy darabig némán nézte, elképedve a visszautasításon. Lehetséges ez? Egy ilyen jó szimatú ember, aki a föld alatt is kiszagolja a pénzt! És széles, szónokias mozdulattal hirtelen a szalonban levő hölgyekre mutatott, s felkiáltott:

- A vásárlóközönség? Hiszen itt van!

A nap nyugodni készült, a vörös aranypor szőke fényességgé sápadt, s lassan elhalt a kárpitok selymén és a bútorok oldalán. Az alkony közeledtével békés hangulat szállt a nagy szobára langyos szelídséggel. De Boves és Vallagnosc az egyik ablakban beszélgettek, tekintetük elveszett a kertben, a hölgyek közelebb húzódtak egymáshoz, szoknyájuk szűk kört vont a szalon közepén, s e körből nevetések, elsuttogott szavak, izgatott kérdések és feleletek szál-
ltak: a költekezés s a cicomázás gyújtotta szenvedélyek. Ruháról beszéltek, de Boves-né leírt egy báli ruhát.

- Először is egy mályvaszínű selyem alátét, efölött régi alençoni csipkefodrok, harminc centiméter szélességben...

- Ó, hát ilyen is van? - szakította félbe Martyné. - Milyen boldog asszonyok vannak a világon!

Hartmann báró követte tekintetével Mouret kézmozdulatát, s a nyitott ajtón át nézte a hölgyeket. Félfüllel őket hallgatta, míg a fiatalember, égve a vágytól, hogy meggyőzze, még jobban kiszolgáltatta magát neki, és az új divatkereskedelem gépezetét magyarázta. Ez a kereskedelem most a tőke folytonos és gyors megújítására épül; a tőkét egy év leforgása alatt a lehető legtöbbször áruvá kell változtatni. Ez évben például a tőkéje - mindössze ötszázezer frank - négyszer változtatott formát, és így kétmillió forgalmat bonyolított le. Nevetségesen csekély összeg, meg lehetne tízszerezni, ő, úgymond, bizonyos abban, hogy később tizen-öttször, hússzor is meg tudja forgatni a tőkét egyes üzletágakban.

- Érti, báró úr, ebből áll az egész gépezet. Igen egyszerű, csak ki kellett találni. Nincs szükségünk nagy tőkék forgatására. Csak arra törekszünk, hogy minél gyorsabban megszabaduljunk a vásárolt áruktól, és mással pótoljuk, így mindannyiszor kamatostul megtérül a tőke. Ilyen módon kis haszonnal is beérhetjük. Minthogy a rezsiköltségek óriásiak, tizenhat százalékra rúgnak, s az árut csak húsz százalékos haszonnal adjuk tovább, a tiszta nyereség legföljebb négy százalék; csakhogya ebből végül mégis milliók lesznek, mikor tekintélyes mennyiségű és folyton megújított árukkal fogunk dolgozni... Követi a gondolatmenetemet, ugyebár? Ennél mi sem világosabb.

A báró megint csak megcsóválta a fejét. Ő, aki belement a legmerészebb kombinációkba is, s az első gázvilágítási kísérletek idején tanúsított merészségét még ma is emlegették - most bizalmatlankodott, és megkötötte magát.

- Értem, értem - felelte -, olcsón árul, hogy sokat árulhasson, és sokat árul, hogy olcsón árulhasson... Csakhogya el is kell adni, és visszatérek az első kérdésemhez: kinek fog eladni? Hogyan szándékozik ilyen kolosszális forgalmat fenntartani?

A szalonban hirtelen felcsattanó hangok félbeszakították Mouret magyarázatait. Guibalné beszélt, ő a régi alençoni csipkefodrokat inkább csak köténynek szerette volna.

- De édesem - mondta de Boves-né -, hiszen azzal volt borítva a kötényke. Sohasem láttam pompásabbat.

- Jó, hogy mondja - folytatta Desforgesné. - Van néhány méter alençoni csipkém... Még egy ruhára valót kell szereznem.

Azzal elhalkultak, mormogássá csöndesedtek a hangok. Számok röpködtek, a nagy alkudozás felszította a vágyakat, a hölgyek marékszám vásárolták a csipkét.

- Eh - mondta végül Mouret, mikor szóhoz jutott -, az ember azt adja el, amit akar, ha érti a dolgát. Éppen ez a mi diadalunk.

Ekkor igazi déli hevességgel, képzeletet felgyújtó, lelkes mondatokban lefestette az új kereskedelem munkáját. Legelső titka: a felhalmozás megsokszorozódott hatalma, az egy helyre összegyűjtött rengeteg áru, amely kiegészíti, segíti egymást; soha sincs szünet, mindig

az idénycikkek vannak forgalomban; a vevő, míg osztályról osztályra jár, mindenütt újabb csapdába esik: itt a szövetet veszi meg, odább a cérnát, máshol a köpenyt, felruházkodik, majd váratlan dolgokat pillant meg, nem tud ellenállni a haszontalan és tetszetős holminak. Ezek után Mouret a feltűnő árjelzés diadalát zengte. A divatújdonságok árusításának nagy forradalma ezzel a nagyszerű ötlettel kezdődött. A régi kereskedelem, a kiskereskedelem azért járja a végét, mert a láthatóan kiírt, alacsony árakkal nem tud versenyezni.

A versengés most a közönség szeme láttára folyik, csak el kell sétálni a kirakatok előtt, hogy lássák az árakat, minden üzlet csökkenti az árait, beéri a lehető legkisebb haszonnal; nem lehet csalni, nem lehet gondosan kiagyalt fogásokkal kétszeres áron eladni egy szövetet: folyó ügyletek vannak, minden árucikken a megállapított kulcs szerinti haszon, a szerencsét pedig a jól működő eladás hozza meg, mely annál nagyobb méretű, minél nyíltabban folyik. Nem csodálatos alkotás ez? Fölforgatja a piacot, átalakítja Párizst, mert a nő húsából és véréből teremtetett.

- Enyém a nő, másra meg fűtyülök! - szakadt ki belőle szenvedélyesen a nyers vallomás.

Ez a kiáltás mintha megingatta volna Hartmann bárót. Mosolya elvesztette gunyoros élet, nézte a fiatalembert, hite lassanként megnyerte őt is, már valami gyöngédségfélét érzett iránta.

- Csitt - mormogta atyai jóindulattal -, meghallják.

Hanem a hölgyek most mind egyszerre beszéltek, oly izgatottan, hogy már nem is hallották egymást. De Boves-né befejezte az estélyi ruha leírását: a mályvaszínű selyemtunikát csipkecsokrok díszítik és tartják; mélyen kivágott ruhaderék és csipkecsokrok a vállon is.

- Meglátják - mondta -, csináltak magamnak egy ilyen derekat szaténból...

- Én - szakította félbe Bourdelais-né -, én bársonyt akartam. Ó, milyen olcsón kaphattam volna meg!

Martyné azt kérdezte:

- Mi, mennyi az a selyem?

Aztán újra egyszerre beszéltek valamennyien, Guibalné, Henriette, Blanche mértek, szabtak, fuseráltak. Rabolták a szöveteket, fosztogatták az áruházakat, irigykedve áhított ruhák felé áradt fényűzési vágyuk, élvezettel merültek el a cicomáskodásban, úgy érezték magukat benne, mint az életükhöz nélkülözhetetlen langyos levegőben.

Mouret közben a szalon felé pillantott. Néhány mondatot sugott még Hartmann báró fülébe, mintha szerelmi titkait bízna rá, ami megesik olykor a férfiak között, és tovább magyarázgatta neki a modern kereskedelem gépezetét. Ebből kiderült, hogy az imént ismertetett tények fölött ott áll vezérlő elvként a nő kihasználása. Minden erre a célra tört, a folyvást megújított tőke, az áruk fölhalmozásának rendszere, az olcsóság, mely vonz, az árak nyílt feltüntetése, ami megnyugtat. Az asszonyon marakodnak a versengő áruházak, az asszonyt ejtik alkalmi áruik csapdájába, az asszonyt szédítik meg kirakataikkal. Új vágyakat ébresztettek a testében, óriási kísértéssé váltak, melyben a nőnek szükségszerűen el kell buknia; előbb a jó háziasszony vásárlókedvének enged, aztán a kacérság martalékaul esik, és végül felfalják. Az áruházak megtízszerezték az eladást, demokratizálták a fényűzést, s ezzel a pazarlás rettentő eszközeivé lettek, kirabolták a háztartásokat, terjesztették az egyre drágább divat örületét. És ha az áruházakban királynő volt az asszony, gyengeségeiben szolgai módon körülrajongott és előzőkenyen kiszolgált királynő, valóban szerelmes királynő módjára uralkodott is, akinek alattvalói kufárkodnak, míg ő vérenek egy-egy cseppjével fizeti meg minden egyes szeszélyét. Mouret-ban, még megvesztegető kedvessége mögött is, egy kegyetlen zsidó lakott, aki fontszámra mérte ki a nőt: templomot emelt neki, tömjénezte egy sereg segéddel, meg-

alkotta egy új vallás szertartásait; egyre csak rágondolt, egyre újabb csábítási terveken törte a fejét; és a háta mögött, miután kifosztotta és idegileg tönkretette, titokban éppen úgy megvetette, mint a férfi a szeretőjét, aki meggondolatlanul odaadta magát.

- Hódítsa meg a nőt - mondta halkán a bárónak merész nevetéssel -, és eladhatja az egész világot.

A báró most kezdte csak megérteni. Elég volt néhány mondat, a többire rájött magától, fölizgatta ez a gáláns kizsákmányolás, fölébresztette benne a régi világfit. Egyetértően kacsintott, végre is bámulni kezdte ennek az asszonyfalógépnek a feltalálóját. Remek dolog. Aztán, mint tapasztalt férfi, ő is ugyanazt mondta, amit Bourdoncle:

- Egyszer még megveszik magán a vámot a nők, higgye el!

De Mouret a legmélyebb megvetéssel vont vállat. Minden nő az övé, az ő tulajdona, ő pedig egyiké sem. Mihelyt kifosztotta s a saját gyönyörűségére felhasználta őket, valamennyit a szemétre dobja, azok számára, akik még hasznot húzhatnak belőlük. A délvidéki ember és a spekuláns megfontolt megvetése volt ez.

- Nos, kedves báró úr - kérdezte befejezésül -, velem tart? Lehetségesnek látja a teleküzletet?

A báró félig meg volt már hódítva, de azért habozott, hogy lekösse-e így magát. Valami kétség még maradt annak a varázslatnak a mélyén, mely lassanként erőt vett rajta. Kitérően akart válaszolni, mikor a hölgyek sürgető hívása megkímélte ettől a fáradtságtól. Hangok hallatszottak s halk nevetgélés:

- Mouret úr, Mouret úr!

Az bosszankodott, hogy félbeszakítják, s úgy tett, mintha nem hallaná, de Boves-né azonban, aki már előbb fölállt, most a kis szalon ajtajába ment:

- Magát hiányolják, Mouret úr... Nem valami udvarias dolog így eltemetkezni egy sarokba, és üzleti ügyekről beszélgetni.

Ekkor Mouret elszánta magát, s a báró nem győzött csodálkozni feltűnő kedvességén, örömtől sugárzó arcán. Mind a ketten fölkeltek, és átmentek a nagy szalonba.

- De hiszen rendelkezésükre állok, hölgyeim - mondta belépve, mosolygó arccal.

Diadalmas hangzavar fogadta. Még közelebb kellett mennie, a hölgyek helyet szorítottak neki maguk között. A nap éppen most bukott le a kert fái mögött, alkonyodott, a nagy szobára lassanként meghitt homály borult. Az alkonyi ellágyulások órája volt ez, csendes örömet hozó pillanat, mikor a párizsi lakásokban már elhal az utca fénye, s a konyhákban gyújtogatni kezdik a lámpákat. De Boves és Vallagnosc még mindig az ablak előtt álltak, árnyékuk sötét foltot vetett a szőnyegre, míg a másik ablakon behulló utolsó sugár fényében feltűnt a mozdulatlanul álló Marty, aki az előbb csendesen belépett; ott állt most véznán, kopott és tiszta szalonkabátban, tanárkodástól halvány arccal, végképp megzavarodva a ruhákról folyó asszonyi beszélgetéstől.

- Még mindig jövő hétfőre van kitűzve a vásár? - kérdezte éppen Martyné.

- Természetesen, asszonyom - felelte Mouret fuvolázó hangon; asszonyokhoz mindig ezen a színészhangon beszélt.

Ekkor közbeszólt Henriette:

- Tudja, hogy mind ott leszünk... Azt mondják, csuda dolgokat tartogat nekünk.

- Ó, csuda dolgokat nem - mormogta Mouret szerénykedő hiúsággal -, egyszerűen csak méltó akarok lenni az önök bizalmára.

Hanem az asszonyok kérdésekkel ostromolták. Bourdelais-né, Guibalné, maga Blanche is mindent akartak tudni.

- Halljuk a részleteket - noszogatta de Boves-né. - Megöl a kíváncsiság.

És már körülvették, mikor Henriette megjegyezte, hogy Mouret még egy csésze teát sem ivott. Általános volt a kétségbeesés; négyen is buzgólkodtak, hogy kiszolgálják, de kikötötték, hogy aztán válaszol nekik. Henriette töltötte a teát, Martyné tartotta a csészét, de Boves-né és Bourdelais-né pedig vetélkedtek azért a tisztességért, hogy cukrot tehessenek bele. Aztán, hogy nem volt hajlandó leülni, hanem közöttük állva kortyolgatta a teáját, mind közelebb húzódtak hozzá, és bezárták szoknyaik szűk körébe. Fejüket föltartva, parázsló tekintettel mosolyogtak rá.

- Milyen az a maga selyme, a „Párizs Öröme”, amiről minden újság beszél? - szólt türelmetlenül Martyné.

- Ó - felelte -, az különlegesség, egy vastag szövésű, sima, erős selyem... Majd meglátják, hölgyeim. És csak minálunk találják meg, mert megvettük a kizárólagos tulajdonjogát.

- Igazán? Szép selyem öt frank hatvanért? - lelendezett Bourdelais-né. - Hihetetlen!

Ez a selyem, mióta a reklámhadjárat megindult, szinte betöltötte mindennapi életüket. Beszéltek róla, feltett szándékuk volt, hogy megveszik, vágytól és kétségektől gyötörve. És abban a fecsegő kíváncsiságban, mellyel a fiatalembert ostromolták, megnyilvánult egymáséval elűző vásárlói természetük. Martyné, ha elragadta a költekezés örülete, válogatás nélkül megvásárolt mindent a „Hölgyek Öröme”-ben, ami csak a kirakatokban véletlenül a szeme elé került; Guibalné óráig sétált ott, de sosem vett semmit, boldogan, elégedetten legeltette a szemét; de Boves-né szűkiben volt a pénznek, mindig elérhetetlen vágyak gyötörték, haragudott azokra az árukra, amelyeket nem vihetett el; Bourdelais-né, a jó szimatú, okos és gyakorlati polgárasszony egyenesen az alkalmi árukhoz ment, s mint ügyes és meggondolt háziasszony, élve a nagyáruházak nyújtotta lehetőségekkel, igen sokat takarított meg; végül Henriette, igen elegáns asszony lévén, csak bizonyos cikkeket vásárolt az áruházban, kesztyűt, kötöttárut s durva vászonneműt.

- Vannak még bámulatosan olcsó és pompás anyagaink - folytatta Mouret éneklő hangján. - Például ajánlom a mi „Aranybőr”-ünket, ezt a hasonlíthatatlan fényű taftot... A fantáziaselymek között igen szépek vannak, a mintájukat ezer közül választotta ki az anyagbeszerzőnk, bársonyból pedig a leggazdagabb árnyalatokat találják raktáron... Megmondom előre, hogy a szövet nagy divat lesz az idén. Majd meglátják a matlaszéinkat, a skót gyapjúszőveteinket...

Nem szakították félbe többé, még szorosabbra vonták körülötte a kört, szájuk határozatlan mosolyra nyílt, arcuk közelebb hajolt, megfeszült; mintha egész lényüket ellenállhatatlanul vonzaná magához a kísértő. Szemük elfátyolozódott, nyakszirtjükön könnyű borzongás futott végig. Mouret megőrizte fölényes nyugalmát, a női hajakból áradó bódító illatok között is. Beszéd közben tovább kortyolgatta a teáját, amelynek az illata enyhítette a már-már vadállati szagokra emlékeztető kipárolgást. Hartmann báró le nem vette róla a szemét, egyre növekvő bámulattal nézte ezt az önmagán annyira uralkodó hódítót, aki elég erős hozzá, hogy így játsszék a nővel, és ne szédüljön meg részegítő lehetétől.

- Szóval szövetet fognak viselni? - kezdte újra Martyné, akinek hervadó arcát megszépítette a cifrázkodás szenvedélye. - Ezt meg kell nézmem.

Bourdelaish-né, aki sosem vesztette el a józan eszét, most megkérdezte:

- Ugye maguk csütörtökön árusítják a maradékokat?... Majd megvárom, mert nekem az egész kis családomat fel kell öltöztetnem.

És finom szőke fejét a háziasszony felé fordítva így szólt:

- Te még mindig Sauveurnénál dolgoztatsz?

- Hát, igen - felelte Henriette -, Sauveurné nagyon drága, de egész Párizsban csak ő tud egy derekat megvarrni... Meg aztán Mouret úr mondhat, amit akar, az ő selymeinek van a leg-szebb mintája, és ezeket a mintákat sehol sem látja az ember. Én nem bírom elviselni, ha minden asszony ugyanolyan ruhát hord, mint én.

Mouret előbb tapintatosan mosolygott. Aztán értésükre adta, hogy Sauveurné nála vásárolja az anyagot; nyilván közvetlenül a gyártól is vásárol egyes mintákat, amelyeknek a tulajdonjogát biztosítja magának; de ami például a fekete selymeket illeti: kilesi a „Hölgyek Öröme” alkalmi kiadásait, tekintélyes készleteket szerez be, s kétszeres, háromszoros áron adja tovább.

- Bizonyos vagyok benne, hogy a „Párizs Öröme”-t az ő megbízottai fogják elhordani tőlünk. Mért kívánják tőle, hogy drágábban fizesse meg ezt a selymet a gyárban, mint ahogy nálunk veszi?... Szavamra mondom, veszteséggel adjuk el.

Ez volt az utolsó csapás, amit a hölgyekre mért. Az a gondolat, hogy veszteséggel eladott áruhoz juthatnak, fölkorbácsolta bennük a nők mohóságát, akiknek vásárlói örömét még fokozza az hiedelem, hogy megrabolják a kereskedőt. Mouret tudta, hogy az olcsóságnak képtelenek ellenállni.

- Hiszen mi ingyen adunk mindent - kiáltotta vidáman, fölvéve a háta mögül Desforgesné legyezőjét, mely az asztalkán maradt. - Nézzék ezt a legyezőt... Mit is mondtak, mibe került?

- A chantillyi huszonöt frankba, a nyél kétszázba - mondta Henriette.

- Nos hát: chantillyi nem drága, hanem azért mi ugyanezt tizenhét frankért adjuk... Ami a nyelet illeti, kedves asszonyom, hát ez gyalázatos rablás. Ilyen legyezőt nem mernék kilencven franknál drágábban adni.

- Mondtam! - kiáltott föl Bourdelais-né.

- Kilencven frank - mormogta de Boves-né -, igazán csak az nem veszi meg, akinek egy fillérje sincs.

Újra kezébe vette a legyezőt és nézegette Blanche leányával; nagy, szabályos arcán, tágra nyitott, álmatag szemében fellobbant a kielégíthetetlen szeszély visszafojtott, reménytelen vágya. A legyező másodszor is körbe járt a hölgyek kezében, megjegyzések és felkiáltások között. De Boves és Vallagnosc közben otthagyták az ablakot. Az előbbi újra elfoglalta helyét Guibalné mögött, tekintete mohón kutatta ruhaderekát, bár viselkedése kifogástalan és fölényes volt, a fiatalember pedig Blanche-hoz hajolt, és igyekezett valami kedveset mondani neki.

- Ugye, egy kicsit szomorú ez a fehér nyél ezzel a fekete csipkével?

- Ó - felelte a leány egészen komolyan, s még halvány pír sem színezte puffadt arcát -, én láttam egy gyöngyháznyelűt fehér tollakkal. Olyan szűzies volt.

De Boves nyilván észrevette, hogy felesége milyen fájdalmas pillantással kíséri körútján a legyezőt; most végre ő is beleszólt a társalgásba.

- Ezek a kis izék mindjárt összetörnek.

- Ne is beszéljen róla! - jelentette ki Guibalné, a szép vörös hajú asszony, szokott ajkbiggyesztésével a közönyöst játszva. - Unom már folyton összeragasztatni az enyémekeket.

Martynét nagyon felizgatta a társalgás; egy ideje lázasan forgatta piros bőrtáskáját a térdén. Nem tudta még megmutatni, mit vett, valósággal testi vágy gyötörte, hogy kirakhassa a vásárolt holmit. És egyszerre csak meglepedezett férjéről, kinyitotta a retikült, és kihúzott belőle néhány méter keskeny csipkét, mely kartonpapírra volt föltekerve.

- Ez az a valenciennes-i csipke, amit a lányomnak vettem - mondotta -, három centi széles és gyönyörű!... Egy frank kilencven.

A csipke kézzől kézzel járt. A hölgyek hitetlenkedve kiáltottak fel. Mouret is megerősítette, hogy ezeket a kis garnitúrákat gyári áron adja. Martyné azonban becsukta a táskát, mintha titkolni való dolgot rejtegetne benne. De a valenciennes-i csipke sikere után nem tudott ellenállni annak a vágyának, hogy még egy zsebkendőt is előhúzzon.

- Megláttam ezt a zsebkendőt... Brüsszeli rátét, drágám... Ó, talált kincs! Húsz frank!

Most aztán kifogyhatatlanná lett a táska. Az asszony elpirult gyönyörűségében, a vetkőző nő bájos és zavart szégyenkezése jelent meg az arcán, valahányszor újabb holmit húzott elő. Volt ott egy harminc frankos spanyol selyemcsipkéből készült nyakba való: nem akarta megvenni, de a segéd megesküdt, hogy ez az utolsó darab, és fel fogják emelni az árát. Aztán egy chantillyi fátoly következett: kissé drága volt, ötven frank; ha ő maga nem viseli, majd csinál belőle valamit a leányának.

- Istenem, milyen szép dolog a csipke - ismételte ideges nevetésével. - Én, ha egyszer benne vagyok, összevásárolnám az egész áruházat.

- Hát ez? - kérdezte de Boves-né, egy guipure-darabot vizsgálgatva.

- Ez betét. Huszonhat méter. Egy frank méterje, képzelje csak!

- Ugyan - szólt meglepetten Bourdelais-né -, de hát mit akar csinálni vele?

- Igazán nem tudom... De olyan különös volt a mintája.

E pillanatban föltekintett, és észrevette férjét, aki elszörnyedve állt vele szemközt. A tanár még jobban elsápadt, egész lénye a szegény ember beletörődő aggodalmát fejezte ki, amint tulajdon szemével látta keservesen megszolgált fizetésének szétszórását. Minden újabb csipkedarab végzetes szerencsétlenség volt neki: a kínos tanári munkanapok eltékozlása, a hiábavaló futkosás sáros utcákon, magánóráról magánórára, életének szakadatlan erőfeszítése, mely végül is titkolt nyomorúságba, az inséges háztartás poklába torkollik. Látván, hogy férje tekintete mindjobban elborul, az asszony el akarta rejteni a zsebkendőt, a fátolyt, a nyakba-valót; és lázasan kapkodva, zavart nevetéssel ismételte:

- Most maguk miatt kikapok a férjemtől... Hidd el, édesem, még nagyon is türtöztettem magam, mert volt ott egy nagy, ötszázfrankos csipke, ó, valóságos csuda!

- Miért nem vette meg? - szólt nyugodtan Guibalné. - Marty a legbökezűbb férj.

A tanárnak meg kellett hajolnia, kijelentvén, hogy a felesége azt tehet, amit akar. De e nagy csipke fenyegető veszedelmének gondolatára jeges borzongás futott végig a hátán, és mert Mouret éppen akkor jelentette ki, hogy az új áruházak növelik a középosztálybeli háztartások jólétét, retentő pillantást vetett rá, villámló tekintetében benne volt a félnék ember gyűlölete, aki legszívesebben megfojtaná ellenfelét.

A hölgyek egyébként nem tudtak betelni a csipkéekkel. Megittasultak. A csipkevégek kigöngyölödtek, kézzől kézzel vándoroltak, még közelebb hozták egymáshoz az asszonyokat, befonva őket finom szálaikkal. És a nők térdükön érezték a csodálatos finomságú anyag

cirógatását, és bűnös kezük kedvteléssel időzött el rajta. Még szorosabban körülfogták Mouret-t, új kérdésekkel árasztották el. Mivel egyre sötétebb lett, néha le kellett hajtania a fejét, megérintenie szakállával a hajukat, hogy közelebből vizsgáljon meg egy csipkét, mutasson meg egy mintát. De az alkonyinak e kéjes légységében, az asszonyi vállak forró illatai között mégiscsak uruk és parancsolójuk volt, színlelt elragadtatása ellenére is. Nővé vált; s a nők érezték, hogy rejtett lényük iránti finom érzéke áthatja és leigazza őket; hódolva engedték át magukat, ő pedig immár bizonyos lévén, hogy kényre-kegyre hatalmában tartja, kegyetlenül kormányozta őket, mint a női rongyok zsarnoki fejedelme.

- Jaj, Mouret úr, Mouret úr - rebegték suttogó, alélt hangok a szalon homályában.

Az ég elhaló sápadtsága kialudt a bútorok rézveretén. Csupán a csipkék világítottak havas fehéren a nők sötét térdén, az elmosódó alakok imádkozó asszonyok homályba vesző csoportjaként vették körül a fiatalembert. A teáskanna oldalán még megcsillant egy utolsó fénysugár: kurta lángú éjjeli mécses fellobbanása egy teaillattól átlangyosodott hálósobában. De egyszerre belépett az inas két lámpával, s megtört a varázs. A szalon fölébredt, világosan és vidáman. Martyné visszarakta csipkéit a táskájába, de Boves-né megevett még egy tea-süteményt, Henriette pedig felállt, és halkán beszélgetni kezdett a báróval egy ablak-mélyedésben.

- Nagyon kedves ember - mondta a báró.

- Ugye? - csúszott ki Henriette száján, a szerelmes asszony akaratlan őszinteségével.

A báró mosolygott, atyáskodó megbocsátással nézte. Most először látta ennyire meghódolni; de azon már túl volt, hogy szenvedjen miatta, csupán sajnálta, hogy ennek a kedves modorú és tökéletesen részvétlen alaknak a kezébe került. Kötelességének tartotta, hogy figyelmeztesse, és tréfálkozó hangon mormogta:

- Vigyázzon, kedvesem, ez valamennyiüket felfalja.

Henriette szép szemében a gyanakvás lángja villant meg. Nyilván megsejtette, hogy Mouret rajta keresztül csupán a báróhoz akart hozzáférközni. Megesküdött, hogy magába bolondítja ezt a férfit, akinek sietős szerelme oly felületes és bájos volt, mint egy dal, melyet a szelek szárnyára bocsátanak.

- Ó - felelte, úgy téve, mintha ő is tréfálna -, végül mindig a bárány eszi meg a farkast.

A báró, ki maga is erősen érdekelve volt, fejbólintással biztatta. Ki tudja, talán Henriette rendeltetése, hogy bosszút álljon a többi nőért.

Miután Mouret újra megmondta Vallagnosnak, hogy működés közben akarja neki megmutatni a gépezetét, odalépett hozzájuk, hogy elbúcsúzzék; ekkor a báró félrevonta az ablak-mélyedésbe, szemben a feketéllő kerttel. Végre ő is engedett a csábításnak, megjött a hite, mikor látta Mouret-t a nők között. Egy ideig halk hangon beszélgettek. Aztán a bankár kijelentette:

- Nem bánom! Foglalkozom a dologgal... Ha a hétfői vásár csakugyan akkora lesz, mint mondja, megköthetjük az üzletet.

Kezet szorítottak, és Mouret elragadtatva távozott; nem tudott jóízűen vacsorázni, ha este nem vetett egy pillantást a „Hölgyek Öröme” napi bevételére.

Ezen a hétfőn, október tizedikén, ragyogó, diadalmas napfény tört át a szürke felhőkön, melyek egy hét óta borongtak Párizs fölött. Egész éjszaka csepergett még az eső, a szitáló nedvesség bemocskolta az utcákat, de a felhőket elűző friss szél hajnalra felszárította a járdákat, s a kék ég áttetsző, tavaszi vidámsággal ragyogott.

A „Hölgyek Öröme” nyolc óra tájban lángolt már a fényes nap sugaraiban, a nagyszabású téli divatáru-vásár diadalában. Zászlók lobogtak a kapu fölött, gyapjuszövetek csapkodtak a reggeli hűvösségben, a Gaillon teret ünnepi vásár zsibongása töltötte be; a két utcában pedig az ablakok kirakatszimfóniákat zengtek, az üvegek tisztasága még fokozta a harsány színeket. Valóságos színorgia volt itt, a fölhasadt utca túlradó öröme, egy egész fölfalható sarka, melyen mindenki szabadon legeltethette a szemét.

De most még alig volt közönség, néhány női vevő vetődött csak be, kinek sürgős volt a dolga, környékbeli háziasszonyok, meg akik el akarták kerülni a délutáni tolongást. Erződött, hogy a kirakott szövetek mögött az üres áruház teljes fegyverzetben várja a vevőközönséget, kifényesített parkettjével, árutól roskadozó pultjaival. A siető reggeli tömeg csak futó pillantást vetett a kirakatokra, meg sem lassítva lépteit. Az Új Szent Ágoston utcában és a Gaillon téren, ahol a fogatok szoktak állni, kilenc órakor még csak két bérkocsi volt. Csak a környék lakói csoportosultak a kapukban, a gyalogjárók sarkán - kivált a kiskereskedők, akiket fölízgatott a zászlócskák és tollbokréták hallatlan bősége -, s fölfelé bámulva csípős megjegyzéseket tettek. Leginkább az a kocsi háborította fel őket, mely a Michodiére utcai szállítási osztály előtt állott: Mouret nemrégiben négy ilyen járművet vetett bele Párizs forgatagába; a sárga és vörös keretes, zöld hátú kocsik tükröfényes oldallapjai arany és bíbor színekben ragyogtak a napon. A vadonatúj mázolású jármű négy oldalán a cég neve futott körbe, a tetején meg plakát hirdette az aznapi vásárt; végül, mikor megrakták az előző napról maradt csomagokkal, az elébe fogott pompás ló ügetve megindult vele; és Baudu, aki ott sápadozott a „Tartós Posztó” küszöbén, egészen a körútig szemmel kísért, s nézte, amint napfényes ragyogással hordozza végig a városon a „Hölgyek Öröme” átkozott nevét.

Közben jött néhány bérkocsi, és beállt a sorba. Ha feltűnt egy vevő, a magas kapuban sorakozó libériás szolgák - világoszöld frakk és pantalló, sárga-vörös csíkos mellény - mozgolódni kezdtek. Jouve felügyelő, a nyugalmazott egykori kapitány, szalonkabátban, fehér nyakkendősen, kitüntetését viselve állt ott, mint a régi, kipróbált tisztesség cégére, komoly udvariasággal fogadta a hölgyeket, és feléjük hajolva útba igazította őket. A hölgyek aztán a keleti szalonná átalakított előcsarnokban tűntek el.

Tehát már a kapuban csodálkozás és meglepetés ragadta magával az asszonyokat. A gondolat Mouret-től származott. Elsőnek vásárolt Közel-Keleten, mesés olcsón, egy régi és új szőnyegekkel álló gyűjteményt, azokból a ritka szőnyegekkel, melyeket eddig csak a régiségkereskedők árúsítottak, méregdrágán; most el akarta árasztani velük a piacot, majdnem vételáron kínálta, csupán fényes dekorációnak használta, hogy odavonzza a művészethez értő, előkelő vásárlóközönséget. Már a Gaillon tér közepéről látni lehetett ezt a keleti szalont: csupán szőnyegből és ajtófüggönyből állt, amelyeket a szolgák az ő parancsai szerint aggattak fel. A mennyezeten szmírnák voltak kifeszítve, bonyolult mintáik élesen kiváltak a vörös alapból. A négy falon ajtófüggönyök lógtak: karamániai és szíriai függönyök, zöld, sárga és cinóber színű sávokkal, közönségesebb dzsarbekiri függönyök, durva tapintásúak, mint a pásztorok ujjasa; aztán ismét kárpitnak való, hosszú iszpháni, teheráni és kermancsai szőnyegek, majd szélesebbek, Sumakából és Madraszból, bazsarózsák és pálmák különös erdeje, az álom kertjében szabadon csapongó képzelet. A földön újra szőnyegek, mindenütt a süppedős gyapjú:

középen egy agra szőnyeg, csodálatos darab, fehér alappal és széles, halványkék szegéllyel, melyben ibolyaszínű díszítések futottak végig, bámulatos képzelőtehetség szülöttei; és mindenféle csodásnál csodásabb holmi: bársonyos fényű mekkai szőnyegek, jelképes csipkészetű dagesztáni imaszőnyegek; végül egy sarokban nagy halom olcsóbb áru: gördeszi, kulai és kirseri szőnyegek egymás hegyén-hátán, tizenöt franktól. Ez a fényűző törökbesa-sátor teveszörhuzattal bevont karosszékekkel és díványokkal volt bebútorozva, némelyiken tarka rombuszok, a többen naiv rajzú rózsák.

Itt volt egész Törökország, Arábia, Perzsia, India. Kiürítették a palotákat, kifosztották a mecseteket és a bazárokat. A fakó arany uralkodott a halvány, régi szőnyegek között, melyeknek hervadt árnyalatai valami sötét meleget őrizgettek, a kialudt kemence hevét, a régi mesterek szép égetett színeit. És keleti látomások lebegtek a barbár művészet e dús pompájában, abban az erős szagban, melyet ezek a régi gyapjak magukkal hoztak a férgek és a nap hazájából.

Reggel nyolc órakor Denise, ki éppen ezen a hétfőn állott munkába, átment a keleti szalonon; megdöbbenve állt meg, nem ismerte fel az áruház bejáratát, a kapuban elhelyezett hárem-dekoráció végleg megzavarta. Egy szolga fölvezette a padlásra, és átadta Cabinnénak, akire a szobák tisztogatása és felügyelete volt bízva; az a hetes szobában helyezte el, ahová már felvitték a poggyászát. Szűk padlásszobácska volt, kis, kerek ablaka a tetőre nyílt; bútorzata egy kis ágy, egy diófa szekrény, egy éjjeliszekrény és két szék. Húsz hasonló szoba sorakozott a sárgára festett, kolostori jellegű folyosón; a cég harmincöt elárusítókisasszonya közül itt aludt az a húsz, akinek nem volt családja Párizsban, a többi tizenöt kinn lakott, egyikük-másikuk kölcsönnagynéniknél vagy unokatestvéreknél. Denise tüstént levetette agyonkefölt, foldozott ujjú, vékony ruháját, az egyetlen, amit elhozott Valognes-ből. Aztán fölvette osztályának egyenruháját, azt a ráalakított fekete selyemruhát, mely ott várta már az ágyon. A ruha még mindig nagy volt egy kissé, vállban túlságosan bő. De izgalmaiban annyira sietett, hogy nem akadt fenn ezen az apró, hiúsági kérdésen. Soha nem viselt még selymet. Ahogy kiöltözve, kényelmetlen érzéssel lement: nézte, hogyan fénylik a szoknyája, és szégyenkezve hallgatta a selyem hangos suhogását.

Lenn, mikor belépett az osztályba, éppen veszekedés tört ki. Hallotta, amint Clara éles hangon mondja:

- Asszonyom, én érkeztem előbb!

- Nem igaz - felelte Marguerite. - Félrelökött a kapunál, pedig fél lábbal már a szalonban voltam.

A sorrendet jelző táblára való feliratkozásról volt szó, ez szabályozta, hogy kire kerül az eladás sora. Az eladók érkezési sorrendben iratkoztak föl egy palatáblára; valahányszor egyik végzett egy vásárlóval, a sor végére írta a nevét. Aurélie asszony végre is Marguerite-nek adott igazat.

- Mindig csak az igazságtalanság! - morogta dühösen Clara.

De Denise belépése összebékítette a kisasszonyokat. Ránéztek és egymásra mosolyogtak. Hogy lehet ilyen lomposan öltözködni! A leány félénken a táblához ment, hogy utolsónak felírja a nevét.

Aurélie asszony közben nyugtalan fintorral vizsgálta. Végül is nem állta meg szó nélkül:

- Kedvesem, maga kétszer is beférne a ruhájába. Meg kell majd szűkíttetni... Meg aztán maga öltözni se tud. Jöjjön, hadd szedjem rendbe egy kicsit.

És odavezette az egyik tükörhöz, amilyenek a konfekciós szekrények faajtóival váltakoztak. A tükrökkel és faragott tölgyfa ajtókkal körülvett, nagy lombminta, piros moketta tapétázott

tágas terem olyan volt, mint egy semmitmondó szállodai szalon, melyben futóvendégek jönnek-mennek örökösen. A kisasszonyok még tökéletesebbé tették a hasonlóságot, amint előírásos selyemruhájukban kereskedői bájaikat sétáltatták, anélkül hogy leültek volna a vásárlók számára fenntartott tucatnyi székre. Ruhaderekek két gomblyuka között, mintegy a mellükbe döfve, nagy ceruzát hordtak, melynek hegye a levegőbe meredt; zsebükből félig kilátszott az eladási jegyzéktömb fehér foltja. Néhányan ékszer, gyűrűt, melltűt, láncot is hordtak, de hiúságuk legfőbb forrása, legdíszesebb ékességük, amelyben ruhájuk kényszerű egyformaságában is versenyre kelhettek egymással, a hajuk volt, dús hajuk, melyet, ha nem volt elegendő, hamis fürtökkel és fonatokkal pótoltak, fésültek, fodorítottak, szétterítettek.

- Húzza meg elől az övét - ismételte Aurélie asszony. - Így, most legalább eltűnt a púpja... És a haja? Hogy lehet így tönkretenni? Hiszen gyönyörű volna, ha akarná!

Valóban, ez volt Denise egyetlen szépsége. Hamvasszőke haja a bokájáig ért; fésülni oly nehéz volt, hogy csak felcsavarta és kontyba fogta egy erősfogú fésűvel. Clarát nagyon bosszantotta ez a haj, hangosan kinevette ezt a vad bájjal fölcsavart, kusza hajzatot. Odaintette a fehérenműosztály egyik elárúsító kisasszonyát, egy széles arcú, kellemes külsejű leányt. A két szomszédos osztály állandóan ellenségeskedett, de a kisasszonyok olykor jól megértették egymást, ha másokon kellett gúnyolódni.

- Cugnot kisasszony, nézze ezt a sörényt - ismételte Clara, akit Marguerite megbökött a könyökével; ez utóbbi szintén úgy tett, mintha fuldokolna nevéttében.

Csak hogy a fehérenműs kisasszony nem volt tréfás kedvében. Egy ideig nézte Denise-t, eszébe jutott, mennyit szenvedett ő is a maga osztályán az első hónapokban.

- Hát aztán? - mondta. - Nincs mindenkinek ilyen sörénye!

Azzal visszament a fehérenműosztályra, a két meghökkent lányt faképnél hagyva. Denise mindent hallott, s hálás pillantást küldött utána; Aurélie asszony közben átadott neki egy nevére szóló jegyzéktömböt, és azt mondta:

- No, holnap majd jobban rendbe szedi magát... Most pedig iparkodjék beletanulni a cég szokásaiba, várja meg, míg magára kerül az eladás sora. Ma meleg napunk lesz, most megmutathatja, mit tud.

Az osztály azonban még mindig kihalt volt, ilyen kora reggel csak egy-két vevő kereste fel a konfekcióosztályt. A kisasszonyok egyenes derékkal, lassan mozogtak, kímélték magukat, hogy előkészüljenek a délutáni hajszára. Denise-t elbátortalanította az a gondolat, hogy ennyire figyelik az első lépéseit, meghegyezte a ceruzáját, csak hogy éppen csináljon valamit, aztán a többieket utánozva, bedugta a mellébe, két gomblyuk közé. Biztatta, bátorította magát: mindenáron helyet kell itt hódítania magának. Előző este megmondták neki, hogy kosztra, kvártélyra veszik fel, vagyis megállapított jövedelem nélkül, mindössze százalékot és jutalékot kap az általa eladott áruk után. De remélte, hogy felviszi így ezerkétszáz frankig, mert tudta, hogy ügyes eladó kétezret is megkeres, ha nem restelli a fáradságot. Költségvetése rendben volt, havi száz frankból ki tudja fizetni Pépé ellátását és segítheti Jeant, aki egy fillért sem kap; még magának is vehet valami ruhát és fehérenműt. Csak hogy ha ezt a nagy összeget el akarja érní, igyekvőnek és erősnek kell mutatkoznia, nem szabad törődnie a körülötte leselkedő rosszindulattal, verekednie kell, és kiragadnia a maga részét a társai kezéből, ha másképp nem lehet. Amint így tüzelte magát a harcra, egy magas fiatalember ment át az osztályon s rámosolygott; felismerte Deloche-t, aki előző nap lépett be a csipkeosztályra, visszamosolygott rá, boldogan, hogy újra megtalálja ezt a jó barátot; a köszöntését kedvező előjelnek vette.

Fél tízkor csöngettek az első terítéshez. Aztán második csengetés jelezte a következőt. És a közönség még mindig nem jött. Frédéricné, a vezetőhelyettes - rosszmájú, zsémbes özvegy-asszony -, szeretett a nagy szerencsétlenségek gondolatával foglalkozni, s kurta mondatokban káromkodott, hogy ez a nap elveszett: a kutya se jön ide, becsukhatják a boltot, és mehetnek a fenébe; ez a jóslat elkomorította a pénzéhes Marguerite lapos arcát, Clara pedig, aki úgy mozgott, mint a szabadjára bocsátott csikó, már arról álmodozott, hogy kirándul a verrières-i erdőbe, ha a cég összeomlik. Aurélie asszony azonban némán, komolyan sétáltatta cézár-maszkját a kihalt osztályon, mint a hadvezér, aki felelős a győzelemért és a vereségért.

Tizenegy óra tájban feltűnt néhány hölgy. Denise-re került az eladás sora. Éppen akkor jelentettek egy vásárlót.

- Az a kövér vidéki, tudják - suttogta Marguerite.

Negyvenöt éves asszony volt, hébe-hóba fölruccant Párizsba valamelyik isten háta mögötti megyéből. Odahaza hónapokig rakta élére a garast; aztán, mihelyt kiszállt a vonatból, rohant egyenest a „Hölgyek Öröme”-be, és minden pénzét elköltötte. Ritkán rendelt bármit is levélben, mert látni akarta, mit vesz, örült, ha megérinthette az árut; itt szerezte be még a varróút is, mert, amint mondta, az ő kisvárosában az is méregdrága. Az egész áruház ismerte, tudták, hogy Boutarelnének hívják, és Albiban lakik, egyébbel aztán nem törődtek, sem társadalmi, sem anyagi helyzete nem érdekelte őket.

- Hogy van, asszonyom? - kérdezte az elébe siető Aurélie asszony. - Mit parancsol? Azonnal rendelkezésére állunk.

Megfordult és hátrakiáltott:

- Kisasszonyok!

Denise közeledett, de Clara elébe vágott. Rendesen lusta volt az eladásban, nem törődött a pénzzel, többet keresett odakünn, fáradság nélkül. De most sarkallta az a gondolat, hogy egy jó vásárlót lecsaphat a jövevény kezéről.

- Bocsánat, most én következem - mondta felháborodva Denise.

Aurélie asszony szigorú pillantással elutasította, s azt dűnnyögte:

- Senki sem következik, itt én vagyok az úr... Várjon, amíg beletanul, majd akkor szolgálja ki a rendes vevőket.

A leány hátrahúzódott, könny szökött a szemébe, és el akarván rejteni túlságos érzékenységet, hátat fordított, s a tükörablakok elé állva úgy tett, mintha kinézne az utcára. Hát nem fogják engedni, hogy eladjon? Mind összebeszéltek, hogy elvegyék tőle a komoly vevőket? Elfogta a jövőtől való félelem, úgy érezte, összemorzsolódik a szabadjára eresztett érdekek között. Elöntötte az elhagyatottság keserősége; homlokát a hideg üveghez támasztva, nézegette a szemközt levő „Tartós Posztó”-t, és arra gondolt, hogy könyörögnie kellett volna nagybátyjának, tartsa magánál; talán az is szívesen megmásította volna elhatározását, hiszen tegnap nagyon megindultnak látszott. Most egészen egyedül van ebben az óriási házban, ahol senki sem szereti, ahol sértegetik, és magára hagyják; Pépé és Jean idegeneknél élnek, holott eddig sohasem mozdultak el a szoknyája mellől; majd megszakadt a szíve, és a legördülni készülő két kövér könnycsepp ködben táncoltatta szeme előtt az utcát.

Háta mögött zümmögtek a hangok.

- Ennek túl rövid a nyaka - mondta Boutarelné.

- Téved, asszonyom - jegyezte meg Clara. - Vállban tökéletesen áll... Hacsak nem óhajt inkább a köpeny helyett bundát.

Denise összerezzen. Egy kéz nehezedett a karjára, Aurélie asszony szigorúan szólította meg:

- Nahát, most meg semmit se csinál? A járókelőket nézi?... Ennek rossz vége lesz!

- De ha nem engedi, hogy eladjak!

- Akad itt más munka is, kisasszony. Az elején kell kezdeni... Menjen hajtogatni.

Hogy az eddig érkezett néhány vevőt kielégítsék, már fel kellett forgatni a szekrényeket, s a két hosszú tölgyfaasztalon, a szalon bal és jobb oldalán, nagy halom köpeny, bunda, körgallér, különféle szabású és anyagú ruha hevert. Denise szó nélkül odaállott, szétválogatta, gondosan összehajtogatta és visszarakta őket a szekrényekbe. Ez az alsóbbrendű munka a kezdőket illette. Nem tiltakozott többé, tudta, hogy föltétlen engedelmességet követelnek, várni akart, míg a vezető kegyeskedik megengedni, hogy eladjon, aminthogy eleinte úgy látszott, hogy ez a szándéka. És még egyre hajtogatott, mikor megjelent Mouret. A lány megborzongott, elpirult, érezte, hogy újra elfogja az a különös félelem, azt hívén, hogy Mouret megszólítja. De az még csak meg sem látta, nem is emlékezett már erre a kislányra, akit egy pillanatnyi kellemes benyomás hatására védelmébe vett.

- Aurélie asszony! - kiáltotta kurtán.

Kissé sápadt volt, de a szeme hideg és elszánt. Körüljárta az osztályokat, és üresnek találta valamennyit; csökönyös szerencsehitébe belehasított a vereség lehetősége. Igaz, alig múlt még tizenegy óra, tapasztalásból tudta, hogy a tömeg rendszeren csak délután jön. Bizonyos körülmények mégis nyugtalanították: a többi vásáron már reggel is volt valami mozgolódás - aztán még a hajadonfőtt járó asszonyokat sem látta, a környékbeli vásárlókat, akik csak úgy szomszédok módjára jártak ide. Mint minden nagy hadvezért a csata pillanatában, őt is elfogta valami babonás gyöngeség, megszokott tettekre kész magabiztossága ellenére is. Nem fog sikerülni, el van veszve, és maga sem tudta, miért, vereségét vélte leolvasni még a járó-kelő hölgyek arcáról is.

Éppen most ment el Boutarelné, aki pedig mindig vett valamit, ezt mondva:

- Nem, most nincs itt semmi kedvemre való... Majd meglátom, meggondolom magam.

Mouret nézte, amint elmegy. Félrevonta Aurélie asszonyt, aki odafutott a hívásra, gyorsan néhány szót váltottak. Az asszony elkeseredetten legyintett, láthatóan azt felelte, hogy a vásár nem akar megelevenedni. Egy pillanatig szembenéztek egymással, olyan kétségek gyötörték őket, amiket a tábornokok el szoktak rejteni katonáik előtt. Mouret végül így szólt fennhangon, szokott bátorságával:

- Ha szüksége van emberekre, hívasson ide egy leányt a műhelyből... Az is ér valamit.

Reményvesztetten folytatta körútját. Reggel óta kerülte Bourdoncle-t, akinek nyugtalan megjegyzései csak izgatták. Mikor kilépett a vászonosztályról, ahol még gyatrább volt a forgalom, mégiscsak összeakadt vele, és kénytelen volt eltűnni, hogy aggodalmainak kifejezést adjon. Végül kereken megmondta neki, hogy menjen a pokolba, azzal a nyerseséggel, amelytől rossz óráiban magas rangú alkalmazottait sem kímélte meg.

- Ugyan, hagyjon békén! Minden jól megy... A nyúlszívűeknek fel is út, le is út.

Magára maradva, Mouret odaállt a csarnok korlátjához. Innen végiglátott az áruházon, körülötte voltak a félemeleti osztályok, amelyek kiugrottak a földszint fölé. Odafönn siralmas volt az üresség: a csipkeosztályon egy öreg hölgy feltúrta minden skatulyát, és nem vásárolt semmit; a vászonosztályon három haszontalan csitri hosszasan válogatott a tizennyolc sou-s gallérok között. Odalenn a fődött folyosókon, az utcáról jövő világosságban, úgy látta, hogy kezdenek megszorodni a vevők. Lassan vonultak fel, szétszóródva, egymástól kisebb-nagyobb távolságban sétáltak el a pultok előtt, a rövidáru- és a kötszövöttáru-osztályon blúzos

nők tolongtak, de a fehérenemű- és gyapjúosztályon jóformán senki sem volt. Az áruház szolgálai, nagy, fényes rézgombos, zöld frakkjukban, tétlenül várták a közönséget. Néha elvonult egy-egy felügyelő ünnepélyes képpel, fehér nyakkendősen, olyan mereven, mintha nyársat nyelt volna. Mouret szívét főképpen a csarnok halálos csöndje szorította össze: ide fölülről hullott a napfény, a recés üvegtetőn keresztül, amely fehér, szétszórta, szinte lebegő porrá tömítette a világosságot, s ebben a tompa fényben, a remegő, templomi csöndben mintha aludt volna a selyemosztály. Csak egy-egy segéd lépései, pár elsuttogott szó, egy-egy áthaladó szoknya suhogása keltett halk neszeket, ám ezeket is lefojtotta a központi fűtés melege. De egyre-másra jöttek a fogatok: hallatszott, hogy a lovak megtorpannak, aztán erősen becsapódtak a kocsiajtók. Odakünn távoli, zűrzavaros láрма hangzott fel, kíváncsiak lökdösődtek a kirakatok előtt, bérkocsik várakoztak a Gaillon téren, érzett a tömeg közeledése. Mouret - bár haragudott magára félelméért -, amint látta, hogy rácsos ablakuk mögött tétlenül dőlnek hátra a pénztárosok, s megállapította, hogy a csomagok lerakására szolgáló asztalok csupaszon állanak spárgás skatulyáikkal és a kék papírokkal, mégis úgy érezte, hogy a hatalmas gépezet mozdulatlaná válik és kihűl körülötte.

- Nézze csak a főnököt, odafönn, Favier - mormogta Hutin. - Nincs éppen lakodalmos kedvében.

- Ronda hodály ez! - felelte Favier. - Ha meggondolom, hogy még semmit sem adtam el!

A vevőkre várakozva, kurta mondatokat váltottak sűgva, rá sem nézve egymásra. Az osztály többi elárúsítói, Robineau vezetésével, éppen egymásra halmozták a „Párizs Öröme” selyemvégeit; Bouthemont nagy tanácskozásba mélyedt egy sovány fiatalasszonnyal, úgy látszott, valami fontos rendelést vesz át félhangon. Körülöttük a törékeny eleganciájú kis állványokon úgy magasodtak fel a krémszínű vászonba burkolt, összehajtogatott selymek, mint holmi szokatlan formájú füzetek. A pultokat elborították a különleges selymek, moaré, szatének, bársonyok - lekaszált virágágyak, finom és drága anyagok dús aratása. Ez volt az elegáns osztály, valóságos szalon, ahol e habkönnyű árucikkek csak luxusberendezés-számba mentek.

- Nekem száz frank kell vasárnapra - folytatta Hutin. - Ha nem keresek meg naponta átlag tizenkét frankot, végem van... Számítottam erre a vásárra.

- A teremtésit! Száz frank nagy dolog - mondta Favier. - Nekem ötven-hatvan is elég volna. Maga, úgy látszik, előkelő nőcskéket pénzel?

- Dehogy, barátom. Képzelve ezt a butaságot: elvesztettem egy fogadást... Meg kell vendégelnem öt személyt, két férfit és három nőt... Egye meg a fene! Az első erre járó vevőre rászórok húsz méter „Párizs Öröme”-t.

Beszélgettek még egy ideig, elmondták egymásnak, mit csináltak tegnap, és mit szándékoznak csinálni jövő vasárnap. Favier lóversenyezett, Hutin csónakázott és kabaréénekesnőket tartott ki. De a pénznek ugyanaz az éhsége korbácsolta őket, csak a pénzre gondoltak, csak a pénzért verekedtek hétfőtől szombatig, hogy vasárnap elverjék az egészet. Az áruházban zsarnoki módon uralkodott rajtuk a pénz, érte folyt a szüntelen és könyörtelen küzdelem. És az az agyafúrt Bouthemont magának foglalta le Sauveurné megbízottját, azt a sovány nőt, akivel nagyszabású üzletet beszélt meg; ez a nagy szabócég falta az árut: két-három tucat vég selymet vett meg egyszerre. Robineau-nak is volt rá gondja az imént, hogy elüssön egy vásárlót Favier kezéről.

- Micsoda alak! Ezzel le kell már számolni egyszer - folytatta Hutin, aki minden alkalmat felhasznált, hogy fellájítsa az osztályt az ellen az ember ellen, akinek a helyére pályázott. - Nem járja, hogy a vezetők és a helyettesek is árusítsanak!... Becsületszavamra, barátom, ha valaha helyettes leszek, majd meglátja, milyen jó dolguk lesz maguknak.

Ez a szeretetre méltó, kövér kis normandiai nagy hévvel játszotta a jó embert. Favier önkéntelenül sanda pillantást vetett rá, de nem zökkent ki epés nyugalmaiból, és mindössze ennyit felelt:

- Igen, tudom... Magam is nagyon szeretném.

Aztán egy hölgyet látván közeledni, halkabban hozzátette:

- Vigyázzon, ez a magáé.

Puffadt képű nő volt, sárga kalapban, vörös ruhában. Hutin tüstént megszimatolta benne azt a vevőt, aki nem vásárol. Hirtelen lehajolt a pult mögé, úgy téve, mintha a cipője zsinórját kötözgetné, és búvóhelyéről mormogta:

- Még mi a fenét nem! Mulasson vele más... Köszönöm szépen! Hogy erre áldozzam fel a soromat?

Eközben Robineau szólította.

- Ki a soros, uraim? Hutin úr! Hol van Hutin úr?

És mert ez végképpen nem volt hajlandó felelni, a következőnek felírt elárúsító fogadta a rezes képű hölgyet. Valóban csak mintákat akart látni, és árakat kérdezett; jó tíz percig lefoglalta az eladót, és kérdésekkel árasztotta el. Csakhogy a vezetőhelyettes meglátta, amint Hutin feláll a pult mögül. Közbe is lépett, szigorú arccal, és megállította a fiatalembert, mikor az egy új vásárló elé sietett.

- Most már nem maga a soros... Hívtam, de hogy ott hátul bujkált...

- De kérem, én nem hallottam.

- Elég!... Iratkozzék fel a sor végére... Tessék, Favier úr, maga következik.

Favier, akit tulajdonképpen nagyon mulattatott ez az eset, egy pillantással kimentette magát a barátja előtt. Hutin ajka elsápadt, a fejét félrefordította. Az böszítette fel, hogy ezt a vásárlót jól ismerte; csodaszép szőke asszony volt, aki gyakran felkereste az osztályt. Az elárúsítók egymás között „a csinos hölgy”-nek nevezték, nem tudván róla semmit, még a nevét sem. Sokat vásárolt, mindent a kocsijába hordatott, aztán eltűnt. Magas, elegáns termete volt, finom bájjal öltözködött, igen gazdagnak és a legjobb társaságba valónak látszott.

- Na, mit csinált a kokottja? - kérdezte Hutin Favier-t, mikor az visszatért a pénztártól, ahová elkísérte a hölgyet.

- Ó, nem kokott az - felelte Favier. - Nem, nagyon is úri külseje van... Tőzsdésnek vagy orvosnak lehet a felesége, egyszóval valami efféle.

- Ugyan, hagyja, kokott az, ha mondom... Mit tudja azt ma az ember, hiszen mind úgy járnak, mint az előkelő úriasszonyok.

Favier megnézte eladási tömbjét.

- Mindegy - folytatta -, rásóztam kétszázkilencvenhárom frank ára holmit. Ebből majdnem három frank az enyém.

Hutin elhúzta a száját, s az eladási jegyzéktömbön töltötte ki a bosszúját: bolond találmány ez is, csak húzza az ember zsebét. Néma harc folyt közöttük. Favier rendesen úgy tett, mintha félreállna és elismerné Hutin fölényét, csak a háta mögött marta. Hutin szenvedett is a három frank miatt, melyet oly könnyűszerrel vágott zsebre ez az eladó, akit nem ismert el magával egyenlő értékűnek. Szép kis nap! Valóban, ha ez így folyik tovább, annyit sem keres, hogy szódavizet fizethessen a meghívottainak. S az induló csata hevében - kiéhezetten járt fel s alá

a pultok előtt, követelte a részét, irigykedve még a főnökére is, aki éppen most kísért ki a sovány fiatalasszonyt, és újból elmondta neki:

- Jó, rendben van. Mondja meg, minden lehetőséget elkövetek, hogy megkapja ezt a kedvezményt Mouret úrtól.

Mouret már régen nem állt a félemeleten, a csarnok korlátja mellett. Hirtelen a földszintre vezető nagy lépcső tetején tűnt fel ismét; innen is végigláthatott az egész áruházon. Az arca színt kapott, hite újjászületett, és maga is mintha megnőtt volna annak az emberáradatnak láttára, mely lassanként megtöltötte az áruházat. Végre megérkezett a várva várt tömeg, itt volt a délutáni nyüzsgés, melyről már-már lemondott lázas izgalmában; minden segéd a helyén volt, az utolsó csengetés a harmadik terítés végét jelezte; a reggeli vereséget, melyet nyilván a kilenc óra felé megeredt zápor okozott, helyre lehetett még ütni, mert az ég újra felöltötte reggeli diadalmas, vidám kék színét. Most megelevenedtek a félemeleti osztályok, félre kellett állnia, hogy utat engedjen a hölgyeknek, akik kis csoportokban mentek fel a vászonneműhöz s a konfekcióhoz; háta mögül pedig a csipke- és sálosztályról hallotta, hogy nagy számokkal dobálóznak. De kivált a földszinti folyosók látványa nyugtatta meg: a rövid-áru előtt taposták egymást az emberek, a fehérenemű- és gyapjúáruosztály is el volt árasztva, tömött sorokban vonultak a vevők, most már majdnem mind kalapban, csak itt-ott akadt egy-egy elkésett fejkendő háziasszony. A selyemáru-csarnok szőke fényében a hölgyek lehúzták kesztyűjüket, hogy óvatosan megtapogassák a „Párizs Öröme” selyemvégeit, s közben halkan beszélgettek. És most már nem csalódott a kívülről jövő zajokban sem: kocsizörgés, kocsiajtók csapkodása, a tömeg növekedő, zűrzavaros lármája hallatszott. Érezte, hogy lába előtt megmozdul a gép, átforrósodik, újra éled, a pénztárártól kezdve, ahol csengett az arany, az asztalokig, ahol az áruházi szolgák sietve csomagolták be az árut, le a mély pincehelyiségekig, a szállító osztályig, mely megtelt a leküldött csomagokkal, és amelynek föld alatti morgása megremegettette a házat. A nyüzsgés közepén komoly képpel sétált Jouve felügyelő, tolvajokra lesve.

- Nini, te vagy az? - mondta egyszerre Mouret, megismerve Paul de Vallagnoscot, akit egy szolga vezetett hozzá. - Nem, nem, dehogy zavarasz... Különb is, csak gyere velem, ha mindent akarsz látni, mert ma egész nap résen állok.

Azért még mindig nyugtalankodott egy kicsit. A közönség itt van, az igaz, de vajon csakugyan meghozza-e a vásár a remélt diadalt? Mindamellett nevetgélve beszélt Paullal, és vidáman magával cipelte.

- Úgy látszik, mégiscsak megindul egy kicsit - mondta Hutin Favier-nak. - Csak nekem nincs szerencsém, igazán, vannak olyan peches napok!... Az előbb megint pórul jártam, ez a két lábon járó szerencsétlenség semmit sem vásárolt tőlem.

És állával egy távozóban levő nő után bökött, aki fintorogva nézegette az anyagokat. Ezerfrankos fizetéséből bizonyosan nem fog meghízni, ha nem ad el semmit; rendesen napi hét-nyolc frank százalékot és jutalékot szerzett, ami a fizetésével együtt átlagban körülbelül tíz frankot jelentett. Favier nemigen jutott följebb nyolcnál, és tessék, ez a fickó most elkaparintja előle a legjobb falatokat, éppen most is eladott egy ruhát. Ez a szenttelen fráter, aki sohasem képes felvidítani a vevőt! Dühítő dolog!

- A kötnivalók és a rövideszűek, úgy látszik, gyártják a pénzt - morogta Favier, a kötszövött- és rövidáru-osztály eladóira célozva.

Hanem Hutin, aki az áruházat fürkészte, váratlanul megszólalt:

- Ismeri Desforges-nét, a főnök barátnőjét?... Nézze, az a barna, ott a kesztyűosztályon, Mignot most próbálja a kezére a kesztyűt.

Elhallgatott, aztán suttogva folytatta, mintha Mignot-hoz szólna, akiről nem vette le a szemét:

- Úgy, úgy, öregem, fogdosd csak az ujjait! Sokra viheted még! Ismerjük a hódításaidat!

Ő és a kesztyűs - mindkettő szép férfi - állandó vetélytársak voltak; buzgón csapták a szelet a női vevőknek. Egyébiránt egyikük sem dicsekedhetett tényleges sikerrel; Mignot abból a legendából élt, hogy egy rendőrbiztos felesége beleszeretett, Hutin pedig valóban meghódított a maga osztályán egy paszományáros lányt, aki már végigfeküdte a környék minden gyanús szállodáját; de mindketten hazudoztak, örömet hagytak, hadd higgyen a környezetük titokzatos kalandjaikban, két vásárlás között grófnőkkel megbeszélte találkáikban.

- Csavarja el a fejét - mondta komoly arccal, tréfálva Favier.

- Mond valamit - kiáltott fel Hutin. - Ha idejön, be is húzom, mert szükségem van öt frankra.

A kesztyűosztályon hosszú sorban ültek a hölgyek a zöld bársonnyal behúzott, nikkelezett fémsarkú, szűk pult előtt; a mosolygó segédek magasra tornyozták előttük az élénk rózsaszínű, lapos skatulyákat, melyeket a pultból húztak elő. Különösen Mignot tolta oda csinos babaarcát, lágyan fuvolázva, párizsias raccsolással. Eladott már Desforges-nének tizenkét pár sevrőkesztyűt, „Hölgyek Öröme” kesztyűket, a cég különlegességeit. Az asszony még három pár svéd kesztyűt kért. Most pedig a szász kesztyűket próbálgatta, mert félt, hogy a mérték nem pontos.

- Ó, tökéletes, asszonyom! - ismételte Mignot. - A hat és háromnegyedes nagy volna olyan kézre, mint az öné.

Félig rádőlt a pultra, fogta az asszony kezét, sorra vette az ujjait, hosszasan, kitartóan simogatta, s úgy húzta fel a kesztyűt; és közben úgy nézett rá, mintha azt várná, hogy arcán megjelenjen a kéjes ernyedtség. Desforges-né azonban a bársonyszegélyre könyökölve, csuklóját fölemelve oly nyugodtan nyújtotta felé az ujjait, mint ahogy a lábát nyújtotta a szobalányának, hogy begomboltassa a cipőjét. Nem tekintette férfinak, ugyanazzal a bizalmas lenézéssel használta fel intim szolgálatokra, mint a szolgálatában álló személyzetet, rá se pillantva.

- Nem fáj, asszonyom?

Nemet intett a fejével. A szász kesztyűk illata, ez a mosusszal édesített vadszag máskor megzavarta; ezen nevetett is néha, bevallotta, hogy szereti ezt a gyanús illatot, mely olyan, mint egy utcalány rizsporos dobozába belehempergőzött, üzekedő nőtény szaga. De ez előtt a bolti pult előtt nem érezte a kesztyűk szagát, nem támasztottak semmiféle érzéki melegséget közte és a munkáját végző elárúsító között.

- Ezenkívül, asszonyom?

- Köszönöm, mást nem kérek... Ezt vigye, kérem, a tízes pénztárhoz, Desforges-né részére.

Mint régi vevő, bediktálta a nevét az egyik pénztárnál, odaküldött mindent, amit vásárolt, s nem kísértette magát tovább a segédekkel. Mikor eltávozott, Mignot a szomszédjára kacsintott, szerette volna elhíttetni vele, hogy rendkívüli dolgok történtek.

- Jó volna végig felnyúlni neki, mi? - morogta az durván.

Eközben Desforges-né folytatta a vásárlást. Visszatért balra, megállt a vászonneműknél, hogy törülörongyokat vegyen; aztán körülment, egészen a gyapjúosztályig, a folyosó végére. Meglévén elégedve a szakácsnéjával, egy ruhát akart ajándékozni neki. A gyapjúosztályt sűrű tömeg lepte el, az egyszerűbb polgárasszonyok arrafelé tartottak, és néma számításokba merülve tapogatták a szöveteket; le kellett ülnie egy pillanatra. A rekeszekben egymás fölé voltak halmozva a testes posztóvégek, melyeket az elárúsítók gyors rántással emeltek le

egyenként. Szinte már maguk sem ismerték ki magukat a zsúfolt pultokon, ahol összekeveredtek és leomlottak a szövetek. A semleges színek, a sötéten árnyalt gyapjúk áradó tengerét lehetett itt látni, a vasszürkéből, a sárgásszürkéből, a kéesszürkéből itt-ott élesen váltak ki a rikító skót ízléstelenségek, vérvörös flanell alapon. És a végek fehér árcédulái olyanok voltak, mint szállingózó fehér hópelyhek, ha bepetyezik a decemberi fekete földet.

Egy puplin-oszlop mögött Liénard tréfálkozott egy födetlen fejű nagy lánnyal, egy környékbeli munkáslánnyal, akit merino szövetért küldött az asszonya. Liénard utálta ezeket a nagy vásárokat, majd leszakadt a karja, megpróbált kibújni a munka alól, hiszen az apja bőségesen támogatta, füttyült az eladásra, éppen csak annyit dolgozott, hogy ki ne dobják.

- Figyeljen ide, Fanny kisasszony - mondta. - Maga mindig siet... Mondja, jó volt a múltkor az a kockás vikuna gyapjú? Tudja, hogy elmegyek magukhoz a jutalékért?

De a munkáslány kacagva szökött meg előle, és Liénard Desforges-nével találta magát szemközt, akitől mégiscsak meg kellett kérdeznie:

- Mit parancsol, asszonyom?

Olcsó, de erős ruhát akart. Liénard, hogy a karját kímélje - ez volt az egyetlen gondja -, úgy szeretne volna intézni a dolgot, hogy a pulton kibontva heverő szövetek közül válasszon ki egyet. Volt ott kasmír, szerzs, vikuna, esküdözött, hogy ennél nincs jobb, hanem az asszonynak egyik sem tetszett. Kinézett magának az egyik rekeszben egy kékes escot-t. Liénard kénytelen-kelletlen lehozta, de Desforges-né túlságosan durvának találta. Aztán seviot következett, majd csíkos, majd tarka kockás anyagok, mindenféle fajta gyapjúsövetek, csupa gyönyörűségből kíváncsian megtapogatta őket, de már elhatározta, hogy akármit is megvesz. A fiatalembernek ilyenformán ki kellett ürítenie a legfelső rekeszeket is; majd leszakadt a válla, a pult egészen eltűnt a fényes kasmírok és puplinok, a durva seviotok, a bolyhos vikunák alatt. Felvonult minden szövet és minden árnyalat. Sőt, bár esze ágában sem volt, hogy ilyesmit vásároljon, Desforges-né a grenadint és a chambéryi fátjolsövetet is levetette. Mikor aztán megelégedte, így szólt:

- Tudj' isten, az első még a legjobb. A szakácsnémnak kell... Igen, az az apró pettyes szerzs, a kétfrankos.

És mikor Liénard sápadtan a visszafojtott haragtól lemérté:

- Kérem, vigye a 10-es pénztárhoz... Desforges-né nevére.

Távozóban megpillantotta Martynét, Valentine lányával, egy nyurga, sovány, tizennégy éves, merész tekintetű kisasszonnyal, aki máris bűnös asszonyi vágyakozással nézegette a holmikat.

- Nini, maga az, kedvesem?

- Én bizony! Mit szól ehhez a tömeghez?

- Ó, ne is mondja, megfullad itt az ember. Micsoda siker!... Láttá a keleti szalont?

- Gyönyörű! Elképzelhetetlen!

És könyökölve, lökdösődve a kispénzüék növekedő tömegében, mely az olcsó gyapjúárukhöz özönlött, áradozva dicsérték a szőnyegkiállítást. Martyné elmondta, hogy köpönyegnek való szövetet keres; de nem tudott még dönteni, leginkább gyapjúmatlaszt szeretne.

- Ugyan már, mama - mormogta Valentine -, az olyan közönséges.

- Jöjjenek a selyemosztályra - biztatta őket Desforges-né. - Nézzék meg a híres „Párizs Öröme”-t.

Martyné habozott egy pillanatig. Drága dolog az, és ő szentül megesküdt a férjének, hogy óvatos lesz! Egy óra óta vásárolt már, egész halom áru jött utána, kézelők és fodrok a maga számára, harisnyák a leányának. Végül odaszólt a segédnek, aki a matlaszt mutatta neki:

- Mégiscsak átmegyek a selyemosztályra... Ez nem az, ami nekem kell.

A segéd fogta az árukat, és elindult a hölgyek előtt.

Most már a selyemosztályt is elárasztotta a tömeg. A legnagyobb tolongás Hutin belső kirakata előtt volt, amelyen Mouret mesteri keze végezte el az utolsó simításokat. A csarnok hátterében, az üvegtetőt tartó egyik öntöttvas oszlop körül, mintha patakozott volna a szövetek, egy fodrozódó terítő hullott le felülről, egyre szélesedve a parkettig. Először világos szatének és halvány selymek bukkantak elő, „à la reine” szatének, „reneszánsz” szatének, a forrásvíz gyöngyházszínű árnyalataiban, kristályosan áttetsző, könnyű selymek: Nílus-zöld, indiai égszínkék, májusi rózsaszín, Duna-kék. Aztán erősebb anyagok következtek, csodálatos szatének, dűssz selymek, meleg színek omlottak egyre szélesebb hullámokban. Odalenn, mint valami medencében, szunnyadtak a súlyos szövetek, mintás szövésű damasztok, brokátok, gyöngyös és hullámos selymek, egy mély bársony-meder közepén, ahol képviselve volt minden bársony, fekete, fehér, színes, selyem- vagy szaténalapon, hömpölygő foltjaikkal mozdulatlan tavat alkotva, melyben mintha az ég és a környező táj visszavert képe táncolt volna. Az asszonyok vágyakozástól sápadtan hajoltak előre, mintha magukat akarnák látni ebben a tükörben. Néma félelemmel állottak valamennyien e szabadon zuhogó vizesés előtt, remegve, hogy magával ragadja őket abba a mindent elnyelő fényűzésbe, és mégis ellenállhatatlan vágyat éreztek, hogy bele vessék magukat, és ott pusztuljanak.

- Hát te itt vagy? - kérdezte Desforgés-né, megpillantva Bourdelais-nét, aki egy pult előtt telepedett le.

- Na nézd csak, ti vagytok azok? - felelte ez, kezét szorítva a hölgyekkel. - Igen, bejöttem körülnézni egy kicsit.

- Csodálatos ez a kirakat, mi? Álmodni se lehet szebbet... Hát még a keleti szalon, láttad a keleti szalont?

- Láttam, elképesztő!

De lelkesedésében is - ezen a napon, úgy látszik, az előkelő modorhoz a lelkesedés is hozzátartozott - Bourdelais-né, ez a józan, gyakorlati háziasszony, megőrizte hidegvérét. Gondosan vizsgálgatott egy vég „Párizs Öröme”-t, csupán azért jött el, hogy kihasználja e selyem kivételes olcsóságát, ha csakugyan olyan jónak találja az anyagot. Nyilván meg volt elégedve vele, huszonöt métert kért, úgy számítva, hogy ruhát szabhat belőle magának és felöltőt a kislányának.

- Mi az? Már még is? - kérdezte Desforgés-né. - Gyere már, járjunk egy kicsit!

- Nem, köszönöm, várnak otthon... Nem mertem magammal hozni a gyerekeket ebbe a tömegbe.

Azzal elindult az elárusító után, aki fogta a huszonöt méter selymet, és a 10-es pénztárhoz vezette az asszonyt, ahol a fiatal Albert már azt se tudta, hol áll a feje, annyian ostromolták a számláért. Mikor az elárusító odaférközött végre a pénztárhoz - blokktojásjére már előzőleg ráfirkantotta, hogy mit adott el -, bekiáltotta az összeget, s a pénztáros beírta a könyvébe; aztán szólította az elárusítót, s a tömbről leszakított lapot felszúrták egy vastűre, a nyugtából egyelőre mellett átdöfve.

- Száznegyven frank - mondta Albert.

Bourdelaís-né fizetett, és bediktálta a címét, gyalog volt, és nem akart megrakodva távozni. A pénztár mögött Joseph már csomagolta is a selymet; a csomag egy mozgó kosárban lejutott a szállítási osztályra, ahová most mintha az üzlet egész árukészlete a megnyitott zsilip zúgásával örvénylett volna lefelé.

Eközben a selyemosztályon akkora lett a tolongás, hogy Desforjes-né és Martyné eleinte nem tudtak szabad segédet találni. Csak álltak a tömegben a sok nő között, akik a szöveteket nézegetve, tapogatva, órákig tébláboltak ott, de nem tudtak dönteni. Kivált a „Párizs Öröme”-nek volt óriási sikere, egyre vadabbul ostromolták, azzal a szertelen rajongással, melynek fellángolása rendszerint egy nap alatt eldönti egy divatcikk jövőjét. Valamennyi eladó ennek a selyemnek a lemérésével foglalkozott; a kalapok fölött látni lehetett a szétbontott végek sápadt villanását, amint a réznyélen függő tölgyfa méterrudakon függén jártak fel-le a segédek ujjai: hallatszott a selyembe hasító ollók zaja, megállás nélkül, egy ütemben a kicsomagolással, mintha nem lett volna ott elég kar, hogy eleget tegyen a vásárló asszonyok mohón kinyújtott kezének.

- Igazán nem csúnya öt frank hatvanért - mondotta Desforjes-né, akinek sikerült hozzáférfköznie egy véghez az egyik asztal szélén.

Martyné és Valentine lánya csalódást éreztek. Az újságok annyit írtak erről a selyemről, hogy ők valami erősebbet, fényesebbet vártak. De közben Bouthemont felismerte Desforjes-nét, és udvarolni akarván a szép hölgynek, aki állítólag korlátlanul uralkodik a cég főnökén, kissé esetlen kedveskedéssel közeledett hozzá. Micsoda! Hogy nem szolgálják ki? Ez megbocsáthatatlan hiba! De legyen elnézéssel, mert az emberek azt se tudják már, hol áll a fejük. Aztán székeket keresett a tengernyi szoknya között; nevetett, és kedélyes nevetésén érződött az a nyersség, amellyel a nőket szerette, s amitől Henriette láthatólag nem idegenkedett.

- Nézze csak - mormogta Favier, miközben egyik rekeszből levett egy bársonyos dobozt Hutin háta mögött -, Bouthemont főzi a maga nőjét.

Hutin egészen megfélekezett Desforjes-néről, annyira kihozta a sodrából egy öregasszony, aki negyedóra hosszat lefoglalta, s aztán egy méter fekete szatént vásárolt, ruhaderékra. Ha sürgős volt a munka, nem számított a sorrend, az elárúsítók azt szolgálták ki, aki elébük akadt. Hutin éppen Boutarelnéval beszélt - aki most fejezte be délutánját a „Hölgyek Öröme”-ben, ahol már délelőtt is eltöltött három órát -, mikor Favier figyelmeztetésére felkapta a fejét. Csak nem fogja elmulasztani a főnök barátnőjét, mikor megesküdött, hogy kihúzza belőle öt frankot! Ez már teteje volna a szerencsétlenségnek, hiszen a többi sétifikáló nőszemélyen együttvéve nem tudott még három frankot megkeresni.

Bouthemont éppen most ismételte igen hangosan:

- Nos, urak, jöjjen már ide valamelyikük!

Hutin ekkor átengedte Boutarelnét Robineának, akinek éppen nem volt dolga.

- Forduljon, asszonyom, a vezetőhelyetteshez... az többet tud.

Azzal odasietett, és átvette Martyné csomagjait a gyapjúosztály eladójától, aki idáig kísért a hölgyeket. Ezen a napon valami ideges izgatottság zavarhatta meg finom szimatját. Rendes körülmények között első pillantásra megmondta, vásárol-e egy nő, és mennyit. Aztán már uralkodott rajta, sietett lerázni a nyakáról, hogy máris a következővel foglalkozzék, ráerőszkolta a maga ízlését, meggyőzte, hogy ő jobban tudja, milyen szövetre van szüksége.

- Milyen fajta selymet parancsol, asszonyom? - kérdezte legudvariasabbik ábrázatával.

Desforjes-né alig nyithatta ki a száját, ő máris folytatta:

- Már tudom is, mi lesz a legjobb.

Mikor a pult egyik szűk sarkában, a többi selyemhalom között kibontott egy vég „Párizs Öröme”-t, Martyné és lánya közelebb léptek. Hutin kissé nyugtalanul vette tudomásul, hogy először is ezeket kell kiszolgálnia. A hölgyek halkan beszélgettek egymással, Desforges-né tanácsokat adott barátnőjének.

- Hát az nyilvánvaló - súgta -, hogy egy öt frank hatvanas selyem nem érhet fel egy tizenöt, de még egy tíz frankossal sem.

- Könnyen gyűrődik - ismételte Martyné. - Félek, hogy köpenyhez nem lesz tartása.

Erre a megjegyzésre közbeszólt az eladó. Túlzott udvariassággal beszélt, mint aki tudja, hogy nem tévedhet.

- De asszonyom, ennek a selyemnek éppen a puhaság a legjobb tulajdonsága. Egyáltalán nem gyűrődik... Önnek pontosan erre van szüksége.

A hölgyekre hatott ez a biztonság, és elhallgattak. Kezükhöz vették az anyagot, és újra nézegetni kezdték, mikor érezték, hogy valaki megérinti a vállukat. Guibalné volt az, aki már egy órája sétálgatott fel s alá az áruházban, szemét legeltetve a felhalmozott drágaságokon, anélkül hogy akár egy méter vásznat is vett volna. És újra elkezdődött a kifogyhatatlan locsogás.

- Nahát! Maga az?

- Igen, én, csak egy kicsit megviselt állapotban.

- Hát mit szól hozzá! Ennyi ember, mozdulni sem lehet... Na és a keleti szalon?

- Elragadó!

- Te jóságos Isten! Micsoda siker!... Maradjon velünk, majd együtt megyünk fel.

- Nem, köszönöm, éppen onnan jövök.

Hutin várakozott, türelmetlenségét az ajkára fagyott mosollyal leplezve. Soká tartják még itt? Az asszonyok valóban nemigen zavartatták magukat, pedig valósággal az erszényéből lopták ki a pénzt a fecsegésükkel. Guibalné végre eltávozott, folytatta lassú sétáját, elragadtatott képpel kerülgetve a nagy selyemkirakatot.

- Én, ha magának volnék, készen venném meg a köpenyt - mondta Desforges-né, visszatérve a „Párizs Öröme”-re -, úgy kevesebbe kerül.

- Igaz, a hozzávalók és a csináltatás... - mormogta Martyné. - Meg aztán ott nagyobb a választék.

Mind a hárman fölkeltek. Desforges-né odaszólt a mellette álló Hutinnek:

- Kérem, vezessen minket a konfekcióosztályra.

Hutin dermedten állt, nem volt hozzászokva ekkora vereséghez. Micsoda? A barna hölgy nem vásárol semmit? Hát megcsalta a szimatja? Martynéről lemondott már, csak Henriette-hez ragaszkodott még, kipróbálva rajta elárúsító-tehetségét.

- És a hölgy nem óhajtja megtekinteni a szaténjeinket, a bársonyainkat?... Különleges alkalmi áruink vannak!

- Köszönöm, majd máskor - felelte Desforges-né nyugodtan, s épp annyira nem nézve rá, mint az előbb Mignot-ra.

Hutin - mit volt mit tenni - felkapta Martyné csomagjait, és megindult a hölgyek előtt, hogy a konfekcióhoz vezesse őket. De közben még, nagy fájdalmára, azt is látnia kellett, hogy Robineau jó néhány méter selymet ad el Boutarelnénak. Csakugyan elvesztette a szimatját,

ma nem szerez egy vasat sem! Kifogástalan, nyájas modora mögött csak úgy forrt a kifosztott, kisemmizett ember haragja.

- Az első emeletre, hölgyeim - mondta, szüntelenül mosolyogva.

Nem volt már könnyű dolga eljutni a lépcsőig. A fejek tömör áradata hömpölygött a folyosókon, és gátjavesztett folyóvá szélesedett a csarnok közepén. Valóságos vásári ütközet bontakozott ki; az elárúsítók féken tartották az egész asszonynépet, kézzel kézre adták egymásnak, versengve a gyorsaságban. Elérkezett a szörnyű iramú délután, a túlfűtött gépezet táncoltatta a vásárló asszonyokat, s a bőrük alól is kihúzta a pénzt. Kivált a selyemosztályon fűjt az örület szele, a „Párizs Öröme” úgy megvadította a tömeget, hogy Hutin percekig egy lépést sem tudott tenni; Henriette fulladozott, s amint fölemelte szemét, a lépcső tetején megpillantotta Mouret-t, aki mindig erre a helyre tért vissza, ahonnét végigtekinthette diadalát. Rámosolygott, remélve, hogy lejön és kiszabadítja. De Mouret észre sem vette a tolongásban, még mindig Vallagnosckal volt, neki mutogatta a céget, diadaltól ragyogó arccal. A belső dübörgés most már elfojtotta a kívülről jövő zajokat, sem a bérkocsik dübörgése, sem a kocsiajtók csapkodása nem hallatszott, a vásár hangos moraján túl csak érezni lehetett az óriási Párizst, ezt a végtelen nagyvárost, mely szakadatlanul ontja ezután a vásárlóközönséget. A mozdulatlan levegőben a fűtőkészülék fullasztó melege átfűtötte a szövetek illatát, mind magasabbra csapott a zsvaj, a sokféle zaj, az állandó topogás, a pultok körül százszor elismélt egyforma mondatok, a tolakodó erszényektől ostromolt pénztárok rézlapján megcsendülő arany, a sűrűlő lecsúszó kosarak zaja, melyek szüntelenül ontották a csomagokat a tátongó pincehelyiségbe. A finom porban lassan minden összeolvadt, nem lehetett egymástól megkülönböztetni az osztályokat: odalenn a rövidáruosztály mintha teljesen elsüllyedt volna; arrább a fehérneműosztály Új Szent Ágoston utcai ablakán betűzött a napsugár: arany nyíl a hóban; itt, a kesztyű- és a gypjúosztályon, a kalapok és hajkoronák sűrű tömege elzárta a kilátást az áruház távolabb eső részei felé. Nem látszottak már az öltözékek sem, csak a tollakkal és szalagokkal tarkított fejfedők úsztak a felszínen; néhány férfikalap fekete foltot alkotott, az asszonyok sápadt arca a fáradtságtól és a melegtől áttetsző volt, mint a kamélia. Hutin végre serényen működő könyökével utat nyitott a hölgyeknek, mindig előttük haladva. De Henriette, mikor felért a lépcsőn, nem találta már ott Mouret-t, aki Vallagnoscot a tömeg kellős közepébe vitte, hogy egészen elkábita, s mert maga is fizikai szükségét érezte, hogy megfürdjék a sikerében. A gyönyörűségtől elakadt a lélegzete, mintha minden tagjában éreznék egész vevőközönségének hosszú ölelését.

- Balra, hölgyeim - mondta Hutin, növekvő elkeseredése ellenére is előzékenyen.

Odafönn ugyanakkora volt a tolongás. Elárasztották még a bútorosztályt is, mely máskor a legcsendesebb volt. A sál-, a prém-, a finomfehérnemű-osztályon csak úgy hemzsegték az emberek. Amint a hölgyek átmentek a csipkeosztályon, megint ismerősbe botlottak. De Boves-né volt ott Blanche lányával, mind a ketten belemerültek azokba a holmikba, amiket Deloche mutatott nekik. És Hutinnek újra meg kellett állnia, kezében a csomaggal.

- Jó napot!... Éppen magára gondoltam.

- Én meg magát kerestem. De hogy is találkozhatnék az ember ilyen tömegben?

- Nagyszerű, ugye?

- Kápráztató, kedvesem. Már alig állunk a lábunkon.

- És vesznek valamit?

- Ó, nem, csak nézegetünk. Kipihenjük magunkat így üldögélve.

De Boves-nénak nemigen volt több pénz az erszényében, mint amennyi kocsira kellett, s így pusztá gyönyörűségből rakatta ki a dobozokból a szebbnél szebb csipkéket, hogy megnézzé, tapogassa őket. Megérezte Deloche-ban a lassú, ügyetlen, kezdő elárúsítót, aki nem mer ellenállni a hölgyek szeszélyeinek; visszaélt riadt szolgálatkészségével, lefoglalta már egy fél órája, folyvást újabb és újabb holmikat kérve. A pult már rogyásig volt, s ő fürdette kezét a guipureök, a malines-i, valenciennes-i, chantillyi csipkék növekvő áradatában, ujjai reszkettek a gyönyörtől, arca lassanként átforrósodott az érzéki élvezettől, a mellette álló Blanche pedig, kit ugyanaz a szenvedély fűtött, egészen sápadt volt, arca puffadt és lágy.

Közben tovább folyt a társalgás; Hutin mozdulatlanul várta, hogy mikor kegyeskednek továbbmenni, szerette volna felpofozni őket.

- Nini - mondta Martyné -, éppen az enyémekekhez hasonló nyakkendőket és fátylakat néznek!

Így is volt: de Boves-né, akit Martyné csipkéi már szombat óta kínoztak, nem tudott ellenállni vágyának, hogy legalább megérintse ugyanazokat a mintákat, ha már szorult helyzetében - ami a férj bűne volt - nem vihette magával őket. Könnyedén elpirult, magyarázgatta, hogy Blanche látni akarta ezeket a selyemcsipke nyakbavalókat. Aztán hozzátette:

- A konfekcióhoz mennek? Akkor nemsokára találkozunk. Jó lesz a keleti szalonban?

- Helyes, a keleti szalonban... Nagyszerű, mi? - Áradozva váltak el egymástól az olcsó betétek és kisebb készletek árusítása körül tülekedő tömegben. Deloche boldog volt, hogy munkája akadt, s újra üritgetni kezdte a dobozokat anya és lánya elé. A pultok mentén szorongó csoportok között lassan, katonás tartással sétált Jouve felügyelő, kitüntetéseit mutogatva, és őrizte a drága és finom árucikkeket, melyeket oly könnyű eltüntetni a ruha ujjában. De Boves-né mögött elhaladva, meglepetten látta, hogy az asszony mekkora halom csipkében turkál, és éles pillantást vetett ezekre a lázas kezekre.

- Jobbra, hölgyeim - mondta Hutin, újra elindulva.

Magánkívül volt. Hát nem elég, hogy odalenn elűtötték egy eladástól? Tessék, most még meg is állanak az áruház minden fordulóján. Ingerültségének tulajdonképpen oka az a harag volt, melyet a szövetosztály eladói a konfekciósok iránt éreztek, kikkel állandóan torzsalkodtak, egymástól csalogatva el a vevőket, egymás zsebéből lopva ki százalékjukat és a jutalékot. A selymesek még a gyapjúsoknál is jobban dühöngtek, ha a konfekcióhoz kellett vezetni egy hölgyet, aki előbb végigmutogattatta magának a taftokat és puplinokat, s végül elhatározta, hogy kész köpenyt vásárol.

- Vadon kisasszony - mondta Hutin haragos hangon, mikor végre a konfekció helyiségében volt.

De az rá se hederített, csak ment tovább, teljesen lekötötte a figyelmét az imént nyélbeütött üzlet. A helyiség tele volt, szakadatlan sorban özönlött át rajta a tömeg, mely a csipke- és a finomfehérmű-osztály egymással szemközt levő ajtóin érkezett és távozott; a háttérben ruhaderékre vetkőzött asszonyok próbáltak, kifeszített csipővel, a tükrök előtt. A vörös mokett elfojtotta a lépések zaját, csak távolról szűrődött be a földszinti zsivaj, itt csupán a szalon halk mormogása és melege érzett, melyet még fojtóbbá tett a nők tömege.

- Prunaire kisasszony! - kiáltotta Hutin.

És mert az sem állott meg, a foga közt morogta, hogy meg ne hallják:

- Adta sok cafatja!

Ő különösen nem állhatta őket, mert sokat koptatta a lábát a lépcsőn, hogy vásárlókat hozzon nekik, és acsarkodott rájuk, mert - mint mondta - ezzel kilopják a nyereséget a zsebéből. Néma küzdelem volt ez, a nők ugyanilyen dühvel vívták; és a közös fáradtság, az örökös

talpalás, az elkínzott test eltüntette a nemeket, csak az ellentétes érdekek álltak egymással szemközt, az üzlet lázától hevítve.

- Hát nincs itt senki? - kérdezte Hutin.

De ekkor észrevette Denise-t. Reggel óta a hajtogatásnál foglalkoztatták, csak néhány kétes üzletet engedtek át neki, de még azokat is elrontotta. Hutin, hogy felismerte a lányt, aki éppen egy óriási halom ruhát szedett le az asztalról, odafutott hozzá.

- Kérem, kisasszony, szolgálja ki ezeket a hölgyeket. Hiába várnak.

Hirtelen a karjára rakta Martyné csomagjait, amelyeket már megunt cipelni. Ajkán újból megjelent a mosoly, s e mosolyban benne volt a tapasztalt elárúsító titkos rosszindulata, mert sejtette, milyen kínos helyzetbe hozza a hölgyeket és a lányt. Denise lelkét azonban egészen fölízgatta ez a váratlanul jelentkező üzlet. Hutin most már másodszor jelent meg előtte, mint ismeretlen, testvéri, gyöngéd barát, aki mindig készen áll a háttérben, hogy őt megmentse. Szeme hálásan csillogott, és tekintetével hosszan követte a férfit, aki serényen taszigálódott, hogy minél hamarabb visszaérjen az osztályára.

- Köpenyt szeretnék - mondta Martyné.

Denise ekkor kérdezgetni kezdte. Miféle köpenyt? De az asszony nem tudta, fogalma sem volt róla, látni akarta a cég modelljeit. A leány máris holtfáradt volt, a tömeg elszedítette, nem tudta, mitévő legyen; Cornaille-hoz, Valognesban, csak elvétve jöttek vevők, akiket ő szolgált ki; azt se tudta még, hány modell van, és hol van a helyük a szekrényekben. Persze, nem is boldogult a két türelmetlenkedő barátnővel, mikor Aurélie asszony észrevette Desforgés-nét, akinek viszonyát alighanem ismerte, mert odasietett és megkérdezte: - Kapnak már a hölgyek?

- Igen, ott hátul keresgél a kisasszony - felelte Henriette. - De úgy látszik, nemigen tudja még, mi hol van, mert nem talál semmit.

Denise valósággal megdermedt, amikor a vezető odasziszegette neki:

- Láthatja, hogy nem ért semmihez. Nyughasson már, kérem!

Azzal odaszólította Marguerite-et:

- Vadon kisasszony, egy köpenyt.

Ott maradt, míg Marguerite a modelleket mutogatta. Az száraz udvariassággal, kelletlenül beszélt a női vevőkkel, mint afféle selyembe öltöztetett, sok eleganciát látó kisasszony, aki öntudatlanul is irigykedik és haragszik az elegáns nőkre. Mikor Martyné azt mondta, hogy nem akar kétszáz frankon túlmenni, szánakozó fintort vágott. Ó, önagysága kétségtelenül többet is rászán, lehetetlen, hogy kétszáz frankért megfelelőt találjon. És az olcsóbb köpenyeket olyan mozdulattal dobta a pultra, mely azt jelentette: „Nézze, milyen szegényes!” Martyné nem is merte jónak találni őket. Odahajolt Desforgés-néhez, és a fülébe súgta:

- Hát nem jobb, ha férfiak szolgálnak ki? Sokkal szabadabbnak érzi magát az ember.

Marguerite végre előhozott egy gagáttal szegett selyemköpenyt, amelyet tisztelettel kezelt. Aurélie asszony odaszólította Denise-t.

- Vegyük legalább valami hasznát... Tegye a vállára.

Denise-nek sajgott a szíve, letett már arról, hogy valaha is boldogul ennél a cégnél, csak állt, mozdulatlanul, karját lógatva. Bizonyos, hogy elcsapják, a gyermekek kenyér nélkül maradnak. A tömeg zivaja zúgott a fejében, érezte, hogy tápolyog, izmait kimerítette a nyaláb-számra emelt tömérdek ruha, a napszámosmunka, amelyhez nem volt hozzászokva. De mit

tehetett mást: engedelmeskedett, hagyta, hogy Marguerite ráterítse a köpenyt, mint egy próbabábura.

- Álljon egyenesen - szólt rá Aurélie asszony.

De majdnem mindjárt meg is feledkezett Denise-ről. Mouret lépett be Vallagnosckal és Bourdoncle-lal, üdvözölte a hölgyeket, fogadta bókjaikat a téli újdonságok e nagyszerű kiállításáért. Természetesen áradozva dicsérték a keleti szalont. Vallagnoscon, aki már végigjárta az összes helyiségeket, inkább meglepetés látszott, semmint csodálat, mert végtére is, gondolta lemondó nemtörődömségében, az egész csak nem több egy halom vászonnál. Bourdoncle meg egészen elfelejtette, hogy ő is a céghez tartozik, és szintén gratulált a ház urának, hogy feledtesse vele reggeli kétségeit és nyugtalan okvetetlenkedését.

- Igen, igen, elég jól megy, meg vagyok elégedve - ismételte ragyogva Mouret, s közben egy mosollyal viszonzta Henriette szerelmes pillantásait. - De nem szeretném zavarni önöket, hölgyeim.

Ekkor ismét minden szem Denise felé fordult. Átengedte magát Marguerite-nek, aki lassan forgatta.

- Nos, mit szól hozzá? - kérdezte Martyné Desforges-nétől.

Ő döntött, mint a divat legfőbb bírāja.

- Nem rossz, a szabása eredeti... Csak mintha derékban nem volna elég formás.

- Ó - vágott közbe Aurélie -, ha ön venné fel... Tudniillik a kisasszonyon nem hat, hiszen alig van hús rajta... Egyenesedjék már ki, kisasszony, hadd érvényesüljön magán az a köpeny.

Mosolyogtak. Denise erősen elsápadt. Szégyenkezett, hogy géppé változtatták, hogy vizsgálják és nyíltan tréfálkoznak vele. Desforges-né, kit ingerelt a lány szelíd arca, engedett ellentétes természetéből fakadó idegenkedésének, és kajánul hozzáfűzte:

- Nyilván jobban állna, ha a kisasszony ruhája nem volna olyan bő.

És Mouret-ra nézett, a párizsi nő gúnyos pillantásával, akit nevetésre ingerel egy vidéki lány fura maskarája. A férfi megérezte tekintetében a szerelmes simogatást, a szépségére és öltözködő művészetére büszke nő diadalmasságát. És a szeretett férfi hálájával azt hitte, neki is kötelessége gúnyolódni, noha jóakarattal volt Denise iránt, akinek rejtett bája hatással volt nőbarát természetére.

- Aztán megfésülködni sem ártana - mormogta.

Ez betetőzött mindent. Az igazgató kegyeskedett nevetni, az összes kisasszonyokból kitört a kacagás. Marguerite - mint jól nevelt lány, aki tudja, mi illik, mi nem - csak halkan gurgulázott; Clara félbehagyott egy eladást, hogy kedvére kinevesse magát; még a finomfehérmű osztály eladónői is odacsődültek a ricsajra. A hölgyek tapintatosabban mosolyogtak, a társaságbeli úrinők cinkosságával; csak Aurélie asszony császári arcéle nem húzódott mosolyra, mintha ennek a kezdőnek buja, szép haja és törékeny, szűzi válla gyalázatot hozott volna rá, illendően öltöztetett osztályának közepette. Denise még jobban elsápadt, e gúnyolódó tömeg-től körülvéve. Úgy érezte, erőszakot követtek el rajta, meztelenre vetkőztették, és most itt áll, kiszolgáltatva. Mit vétett, hogy így kicsúfolják túlságosan karcsú termetét, dús haját? De főképpen Mouret és Desforges-né nevetése bántotta; ösztöne megsúgta, hogy ezek összetartoznak, s a szíve belezsibbadt valami ismeretlen fájdalomba; nagyon gonosz asszony ez, hogy így nekitámad egy szegény leánynak, aki egy szót sem szólt; a férfi pedig határozottan olyan félelemmel dermesztette meg, melybe minden más érzése beleveszett, anélkül hogy magának is megmagyarázhatta volna. Ekkor, pária-elhagyatottságában, legbensőbb női

szemérmében megsértve, az igazságtalanság ellen föllázadva, magába fojtotta felcsukló zokogását.

- Szóval holnapra megfésülködik, mert ez így nem való! - figyelmeztette újra Aurélie asszonyt a rettenetes Bourdoncle, aki az első perctől kezdve ellenszenvvel viseltetett Denise iránt, s gyengeségéért lenézte.

Aurélie végre levette válláról a köpenyt, halkan így szólva hozzá:

- Na, ez szép kezdet, kisasszony. Ha így akarta megmutatni, hogy mit tud... Ostobábban már nem is viselkedhetett volna.

Denise, félve, hogy szemét előnti a könny, sietve visszatért ahhoz a nagy halom ruhához, melyet összehordott, és egy pulton rendezgetett. Itt legalább elveszett a tömegben, és a fáradtság nem engedte gondolkozni. De most maga mellett érezte azt az eladónőt a fehérnemű-osztályról, aki már délelőtt védelmébe vette. Az végignézte az előbbi jelenetet, és fülébe súgta:

- Szegénykém, ne legyen már olyan érzékeny. Nyelje le, fog még különbeket is látni... Én chartres-i vagyok, Pauline Cugnot a nevem, apám molnár... Nahát, engem megettek volna az első napokban, ha sarkamra nem állok... Csak bátorság! Fogjunk kezét, majd aztán elbeszélgetünk, mikor akarja.

Ez a feléje nyúló kéz megkétszerezte Denise zavarát. Lopva megszorította, aztán sietve föl-emelt egy súlyos felöltő-rakást, attól is félve, hogy rosszat tett, és összeszidják, ha megtudják, hogy barátnője van.

Eközben Aurélie maga tette a köpenyt Martyné vállára, és mindenki felkiáltott: ó, remek, elragadó! Így mindjárt mutat! Desforges-né kijelentette, hogy jobbat keresve sem lehetne találni. Aztán üdvözölték egymást, Mouret elbúcsúzott, Vallagnosc pedig, aki megpillantotta a csipkeosztályon de Boves-nét és a lányát, sietett, hogy felajánlja karját az anyának. Marguerite az egyik főlemeleti pénztár előtt bediktálta Martyné különböző vásárlásait, az pedig fizetett, és kocsijába vitette a csomagot. Desforges-né a 10-es pénztárnál talált meg mindent, amit vásárolt. A hölgyek aztán még egyszer összetalálkoztak a keleti szalonban. Indulóban voltak már, de még egy utolsó szóáradatba öntötték bámulatukat. Maga Guibalné is odavolt az elragadtatástól.

- Ó, gyönyörű!... Valósággal Keleten érzi magát az ember.

- Ugye olyan, mint egy hárem? És nem is drága!

- Ó, azok a szmírnák, azok a szmírnák! Micsoda árnyalatok, milyen finomság!

- És nézze ezt a kurdisztánit! Olyan, mint egy Delacroix!

Lassan fogyni kezdett a tömeg. A csengettyűszó egyórás időközökben jelezte már a két első esti terítést, közeledett a harmadik tálalás ideje, s a lassanként megürülő osztályokon csak egy-egy megkésett vásárló maradt, aki költekező dühében megfeledkezett az időről. Kívülről már csak az utolsó bérkocsik zörgése hallatszott be, Párizs elmosódott hangjai között; a jólakott szörnyeteg szuszogva emésztette a vásznat, szövetet, selymet, csipkét, mellyel reggel óta tömték. Odabenn, a gázlámpák lobogásában, melyek az esti homályban megvilágították a vásár utolsó lüktetéseit, olyan volt az áruház, mint a lemészárolt szövetektől még meleg csatatér. Az elcsigázott elárúsítók ott ácsorogtak a kifosztott rekeszek és pultok előtt, melyeket mintha dühöngő orkán pusztított volna el. Csak nagy ügyel-bajjal lehetett végigmenni a földszinti folyosókon, melyeket eltorlaszoltak az összevissza tologatott székek, a kesztyűosztályon át kellett gázolni a Mignot körül tornyosuló doboztorlaszon; a gyapjúosztályon lehetetlen volt áthatolni, Liénard a szövetvégek tengerén szunyókált, ahonnan az álló vagy

félíg lerombolt szövetvég-oszlopok úgy emelkedtek ki, mint holmi házak, melyeknek roncsait kiáradó folyó hömpölygeti magával; távolabb a fehérenemű havazta be a földet, szalvéták jéghegyeibe botlott az ember, vagy zsebkendőik lebké pelyhein kellett járnia. Hasonló volt a pusztítás odafönn, a félemeleti osztályokon: a parkett prémekkel teliszórva, a készruhák úgy heverték egymás hegyén-hátán, mint harcból kikerült katonák köpenyei, a kibontott, összegyűrt, vaktában szétszórt csipkék és fehéreneműk azt a látszatot keltették, mintha egész asszony-sereg dobálta volna itt szét a ruháját, hirtelen támadt vágyában; lent pedig, a ház mélyén, még lankadatlanul dolgozott a szállítási osztály, még egyre ontotta a csomagokat, melyekkel rogyásig volt, s amelyeket még egyre vittek a kocsik: a túlfűtött gépezet utolsó mozdulatai. A selyemosztályt lerohanta a vásárlók tömege; itt aztán tiszta munkát végeztek; szabadon lehetett járnia: a csarnok üres volt, a „Párizs Öröme” óriási készletét úgy szétszedték, elsöpörték, mintha falánk sáskahad járt volna erre. A kongó teremben Hutin és Favier blokk-tömbjeiket lapozgatták, s a küzdelemtől még lihegve számígtatták százalékokaikat. Favier tizenöt frankot keresett, Hutin csak tizenháromra tudta felvinni; ezen a napon legyőzték, és most dühöngött balszerencséje miatt. Szemükben égett a nyereszkesedés szenvedélye; körülöttük az egész áruház ugyanígy adta össze a számoszlopokat, és ugyanabban a lázban égett, a nagy mézszárlásokat követő esték féktelen vígságában.

- No, Bourdoncle - kiáltotta Mouret -, hát még most is reszket?

Visszatért kedvenc megfigyelőhelyére, s a félemeleten a lépcső korlátjához támaszkodott; diadalmas nevetéssel nézte maga alatt a szövetvérfürdőt. Reggel érzett félelme, az a pillanatnyi, megbocsáthatatlan gyöngeség, melyet soha senki sem fog megtudni, felébresztette benne a lármás diadalmaskodás szükségét. A hadjárat tehát tökéletes sikerrel járt, a környék kis-kereskedelmét tönkrevették, Hartmann bárót meghódították, millióival és telkeivel együtt. Míg a könyveikre hajló pénztárosokat nézte, akik a hosszú számoszlopokat adták össze, míg az arany halk csengését hallgatta, amint ujjai közül a rézcsészékbe hullott: már látta, mint nő meg mérhetetlenül a „Hölgyek Öröme”, mint szélesíti ki csarnokát, nyújtja ki folyosóit, egészen a December Tizedike utcáig.

- Elhiszi már végre - folytatta -, hogy nagyon szűk a ház? Kétszer ennyit is eladhattunk volna.

Bourdoncle megadta magát; különben is odavolt örömeiben, hogy a jóslata nem vált be. De most mindnyájan elkomolyodtak: Lhomme, a főpénztáros, mint minden este, most is egyesítette a pénztárak bevételeit: összeadta és egy papírlapra felírta a teljes bevételt, majd vastűjére felszúrta a papírlapot, aztán felvitte a bevételt a központi pénztárba, egy tárcában és több zacskóban, pénznemek szerint. Ezen a napon az arany és az ezüst volt az uralkodó; nehézkesen cammogott fel a lépcsőn, három súlyos zacskót cipelve. Könyökben levágott jobb karja híján, bal karjával szorította melléhez a zacskókat, egyet az állával tartott, hogy le ne csússzék. Lihegése messzire hallatszott, terhét cipelve büszkén haladt el a segédek tiszteletteljes pillantásai között.

- Mennyi, Lhomme? - kérdezte Mouret.

- Nyolcvanezer-hétszáznegyvenkét frank, tíz centime! - felelte a pénztáros.

Örvendező nevetés futott végig a „Hölgyek Öröme”-n. Szájáról szájra járt ez a szám. A legnagyobb bevétel volt ez, amit divatáruház valaha is elért egy nap alatt.

És Denise, mikor este fölment lefeküdni, a bádogtető alatt odatámaszkodott a szűk folyosó közfalához. Szobájába zárkózva, leroskadott az ágyára, annyira sajgott a lába. Sokáig kábultan nézte az éjjeliszekrényt, a ruhásszekrényt, ezt a zugszállodai sivárságot. Itt fog hát élni; és első napja ijesztően hosszúnak rémlett. Sohasem lesz annyi lelkiereje, hogy ezt újrakezdje. Aztán selyemruháján akadt meg a szeme; nyomasztotta ez a selyemruha, s volt benne annyi gyerekeség, hogy a kicsomagoláshoz fölvette régi gyapjúruháját, mely ott maradt egy szék

támláján. De mikor már rajta volt tulajdon szegényes ruhája, fojtogatni kezdte a felindulás, s a reggel óta visszatartott zokogás egyszerre forró könnyek áradatában tört ki belőle. Visszaroskadt az ágyára, eszébe jutott a két gyerek, és csak sírt, sírt szakadatlanul, kimerültségtől és bánattól kábultan, és annyi ereje se volt, hogy levesse a cipőjét.

Másnap Denise még félórája sem volt lenn az osztályon, mikor Aurélie asszony rideg hangja szólította:

- Kisasszony, hívatják az igazgatóságra.

A leány egyedül találta Mouret-t: a zöld ripsszel kárpitozott nagy dolgozószobában ült. Mouret-nak eszébe jutott a „kócos”, amint Bourdoncle nevezte, és bár irtózott a zsandárkodástól, az a gondolata támadt, hogy maga elé hívatja, és észre téríti egy kisé, ha még mindig olyan vidékies esetlenséggel van öltözve. Előző nap, bár tréfálkozott, bántotta a hiúságát, hogy Desforges-né az egyik elárusító kisasszonyát nem találta elég elegánsnak. Valami zavaros érzés volt benne, rokonszenv és harag keveréke.

- Kisasszony - kezdte -, mi felvettük magát nagybátyjára való tekintettel, és nem szeretnénk abba a helyzetbe kerülni...

De elhallgatott. Szemben vele, az íróasztal másik oldalán, egyenesen, komolyan, sápadtan állott Denise. A selyemruha már nem lötyögött rajta, összeszorította kerek derekát, rátapadt szüzi vállának kecses vonalára, és ha nagy fürtökbe csavart haja még mindig rakoncátlanodott is, legalább próbált már engedelmeskedni. A lány könnyektől égő szemmel, ruhástul aludt el az este, s mikor hajnali négy óra tájban fölriadt, nagyon szégyellte túlzott érzékenykedését. Tüstént nekilátott, hogy megszűkítse a ruháját, és egy órát bajlódott a keskeny tükör előtt a hajával, de mégsem tudta úgy rendbe szedni, ahogy szeretne volna.

- No, hál istennek - mormogta Mouret -, ma már sokkal jobban mutat... Csak ezek az ördögös fürtök, még mindig!

Felállt, odament hozzá és megigazgatta a haját, ugyanazzal a bizalmas mozdulattal, mint Aurélie tegnap.

- Így ni! Simítsa a füle mögé... Túlságosan magas a kontya.

Denise ki sem nyitotta a száját; hagyta, hadd igazgassa a haját. Megfogadta, hogy erős lesz, de azért jéggé dermedve lépett be a dolgozószobába; bizonyosra vette, hogy azért hívják, mert közölni akarják vele az elbocsátását. Mouret szemmel látható jóindulata sem nyugtatta meg, tovább is rettegett tőle, továbbra sem szűnt meg az a kínzó, rossz érzése, amit igen természetes zavarának gondolt ezzel a hatalmas emberrel szemben, akitől egész sorsa függött. Mouret látva, hogy megreszket a nyaka, bár alig ért hozzá, megbánta ezt az udvarias mozdulatot, mert attól nagyon félt, hogy elveszti a tekintélyét.

- Egyszer, kisasszony - folytatta, mikor ismét kettejük közt volt az íróasztal -, iparkodjék ügyelni az öltözködésére. Nincs már Valognes-ban, tanulmányozza a párizsi nőket... A nagybátyja neve elég volt, hogy befogadjuk magát, és szeretném hinni, hogy maga be is váltja személyéhez fűzött reményeinket. Csak az a baj, hogy itt nincs mindenki egy véleményen velem... Hát most figyelmeztettem. Ne hozzon rám szégyent.

Úgy bánt vele, mint egy gyerekkel, inkább szánalom volt a viselkedésében, mint jóság; az a nyugtalanító nőiség, melynek nyiladozását megsejtette ebben a szegény, esetlen leánygyereken, felkeltette a nő iránti érdeklődését. Denise pedig, Mouret intelmei közben, észrevette Hédouinné arcképét: a szép, szabályos arc komolyan mosolygott az aranykeretben, s ennek láttára újra elfogta a remegés, Mouret bátorító szavai ellenére is. Ez az a halott asszony, akit a környék vádjai szerint Mouret ölt meg, hogy testének vérével alapozza meg ezt a házat.

Mouret tovább beszélt.

- Elmehet - mondta végül, s föl sem állva folytatta az írást.

Denise elment, s a folyosón megkönnyebbülten felsóhajtott.

E naptól fogva nagy lelkierőről tett tanúságot. Érzékenykedésein mindinkább úrrá lett józan eszével, gyöngé és magányos teremtés létere hősieen helytállt, s derűsen kitartott vállalt feladata mellett. Nem keltett feltűnést, csak ment a maga útján, ment céltudatosan, minden akadályon keresztül, egyszerűen, természetesen, mert éppen ez a legyőzhetetlen szelídség volt a természete.

Először is az osztály rettentő fáradalmait kellett kiállnia. A súlyos ruhakötegektől majd leszakadt a karja, az első hat hétben jajgatott éjszaka, ha megfordult az ágyában, összetörve, sajgó vállal. De még többet szenvedett a cipője miatt, Valognes-ból hozott otromba cipője helyett nem vehetett könnyebbet, mert nem volt rá pénze. Mindig talpon volt, lőtött-futott reggeltől estig, megsziadták, ha észrevették, hogy csak egy pillanatra is nekidől valamelyik szekrénynek, a lába megdagadt: kis gyereklába úgy össze volt törve, mintha spanyolcsizmát húztak volna rá; sarka égett, lüktetett, talpát hólyagok borították, a lefoszló bőr beleragadt a harisnyájába. Úgy érezte, belepusztul, testét, minden szervét megviselte a láb fáradtsága, bőrének sápadtsága elárulta a váratlanul fellépő női zavarokat. És ez a vékony, látszatra oly törékeny lány mégis ellenállt, mikor pedig sok eladónő volt kénytelen otthagyni a divatosztályt, női bajoktól megtámadva. Szenvedésre való készsége, bátor elszántsága megtartotta mosolygósna és egyenesnek, mikor ereje fogytán roskadozott, elcsigázva ettől a munkától, amelybe férfiak is tönkrementek volna.

Aztán meg az bántotta nagyon, hogy összeesküdött ellene az egész osztály. A testi kinszenvedéshez hozzájárult társai néma üldözése is. Kéthavi türelem és szelídség sem volt elég, hogy lefegyverezze őket. Sértő szavak, kegyetlen ötletek, állandó elkülönítés sebeztek a szívét, mikor oly nagy szükségét érezte a gyöngédségnek. Sokáig élcelődtek azon a szerencsétlen kezdésen; egyre jártak a „kétbalkézes” és a „tökfej” szavak; akik elrontottak egy vásárt, azokat elküldték Valognes-ba - végül is ő lett az osztály számára. Később ügyes eladónak bizonyult, és jól értette már az üzlet menetét, ami méltatlankodó elképedést keltett a többiekben; ettől fogva a kisasszonyok összejátszottak, és nem engedték, hogy komoly vevőhöz jusson hozzá. Marguerite és Clara ösztönszerű gyűlölettel üldözték, és szoros szövetséget kötöttek, nehogy felfalja őket ez a jöttment, akitől színlelt megvetésük ellenére is féltek. Aurélie asszonyt pedig sértette a leány büszke tartózkodása, s hogy nem forgolódik a szoknyája körül hízelkedő, bámuló arccal; át is engedte kegyeltjei, kitüntetettjei gyűlöletének, akik folyton térden álltak előtte, állandó hízelkedésekkel táplálták, s erre tekintélyt kedvelő kövérségének nagy szüksége is volt, hogy egész szélességében elterpeszkedhessék. Egy ideig úgy látszott, hogy Frédéricné, a vezetőhelyettes nem tart az összeesküvőkkel; de ez csak tájékozatlanságból történhetett, mert hamarosan ő is ugyanolyan irgalmatlannak mutatkozott, mihelyt észrevette, hogy csak magának árt, ha jól bánik Denise-zel. Ekkor tökéletessé vált a leány elhagyatottsága, mind rávetették magukat a „kócos”-ra, óráról órára megújuló küzdelemben élt, s minden erejét össze kellett szednie, hogy valahogy megmaradhasson az osztályon.

Ilyen volt most az élete. Mosolyognia kellett, játszani a derék, kedves lányt, egy idegen selyemruhában; majd meghalt a fáradtságtól, a rossz bánásmódtól, és örökké rettegnie kellett, hogy egyik óráról a másikra felmondanak neki. Szobája volt egyetlen menedéke, az egyetlen hely, ahol még átengedte magát kitörő könnyeinek, ha napközben sokat szenvedett. Hanem itt kegyetlen hideget árasztott a decemberi hóval fődött bádogtető; kénytelen volt összegömbölyödni az ágyában, magára hányni minden ruháját, s a takaró alatt sírni, hogy a fagy föl ne marja az arcát. Mouret nem szólt többé hozzá. Ha szolgálat közben találkozott Bourdoncle szigorú pillantásával, remegés fogta el, mert természetes ellenséget érzett benne, aki a

legcsekélyebb hibát se fogja megbocsátani. És az általános ellenségeskedés közepette elcsodálkozott Jouve felügyelő különös jóakarátán; az öreg, ha egyedül találta, rámosolygott, szólt hozzá egy-két kedveskedő szót; kétszer is megmentette a szidástól, s Denise, kit inkább megzavart, mint meghatott ez a pártfogás, még hálálkodni is elfelejtett neki.

Egy este, étkezés után, mikor a kisasszonyok a szekrényeket rendezgették, Joseph szólt Denise-nek, hogy egy fiatalember várja odalenn. Igen nyugtalanul ment le.

- Mi a fene? - csodálkozott Clara. - Szeretője van a kócosnak?

- Nagyon ki lehet éhezve - tódította Marguerite.

Denise-t a kapuban öccse, Jean várta. A lány határozottan megtiltotta neki, hogy az áruházban mutakozzék, mert ez a lehető legrosszabb következményekkel járhatott. De most nem merte megszidni, annyira izgatottnak látszott a fiú: sapka nélkül volt, lélekszakadva futott idáig a Templom negyedből.

- Van tíz frankod? - lihegte. - Adj, különben végem.

Ez a lobogó hajú, nagy, szőke kamasz oly mulatságos volt azzal a lányos, szép arcával, amint melodramai kijelentését elkiáltotta, hogy Denise elmosolyodott volna rajta, ha meg nem rémíti a pénzkérés.

- Micsoda, tíz frankom? - mormogta. - Hát mi történt?

A fiú elpirult, magyarázni kezdte, hogy összetalálkozott egy társának a nővérével. Denise elhallgattatta, őt is elfogta a fiú zavara, nem akart többet tudni a dologról. Jean kétszer is futott már ide efféle kölcsönöskért, de először csak huszonöt sou-ról, azután másfél frankról volt szó. Mindig nőügyei voltak.

- Nem adhatok tíz frankot - folytatta a leány. - Pépé tartásdíja még nincs kifizetve, és éppen csak hogy együtt van a pénz. Alig marad annyim, hogy cipőt vegyek rajta, pedig az már nagyon kellene... Igazán nincs eszed, Jean. Elég nagy baj.

- Hát akkor végem van - felelte drámai mozdulattal a fiú. - Hallgass ide, testvérkém: kávéházba mentem egy nagy barna lánnyal meg a bátyjával, és nem is gondoltam, hogy amit megiszunk...

Nővére újból félbeszakította, s hogy a kis bolondosnak könnyes lett a szeme, előhúzta az erszényét, kivett egy tízfrankost, és a kezébe csúsztatta. Jean tüstént elnevette magát.

- Tudtam, tudtam... De becsületszavamra, sose teszem többet. Nagy gazember volnék.

Szelesen megcsókolta az arcát és elvágtatott. Az áruház alkalmazottai csodálkozva nézték.

Ezen az éjszakán Denise rosszat álmodott. Mióta belépett a „Hölgyek Öröme”-be, állandóan nyomasztó pénzgondjai voltak. Még mindig nem kapott fizetést, és mivel a társnői állandóan akadályozták az eladásban, éppen csak annyira vitte, hogy kifizethette Pépé tartásdíját, azoknak a jelentéktelen vevőknek a segítségével, akiket meghagytak neki. Sötét nyomorúság volt ez, selyemruhás nyomorúság. Gyakran egész éjszaka fenn volt: szegényes holmiját javíttatta, fehérneműjét foltozta, ingeit varrogatta össze apró öltésekkel; arról nem is beszélve, hogy cipőjét is megfoltozta, olyan ügyesen, akár egy igazi suszter. Olykor mosott is a mosdótáljában. De legfőképpen ócska gyapjúruhája nyugtalanította; több ruhája nem volt, ezt kellett fölvennie minden este, amikor a selymet levetette, s bizony nagyon tönkrement; ha folt esett a ruhán, Denise odavolt, ha meg beleakadt valamibe, az már szerencsétlenségszámba ment. És ez a pénztelenség! Egy árva fillérje sem volt, hogy megvegye azokat az apró tárgyakat, amikre egy nőnek szüksége van: két hétbe telt, míg új tüt és cernát vehetett magának. Így hát valóságos csapás volt, valahányszor Jean váratlanul beállított szerelmi ügyeivel, és

felborította költségvetését. Egy hiányzó egyfrankos helyén is feneketlen örvény támadt. Arra, hogy holnap tíz frankhoz jusson, gondolni sem lehetett. Hajnalhasadtáig lidérces álmai voltak, látta, amint Pépét az utcára dobják, ő maga pedig a kockaköveket forgatja fel vérző ujjaival, azok alatt is pénzt keresve.

Másnap pedig mosolyognia kellett, játszani a jól öltözött leány szerepét. Tekintélyes vevők keresték fel az osztályt, Aurélie többször is odaszólította, köpenyeket vetett a vállára, hogy bemutassa új szabásukat. És míg kihúzta magát, a divatképek kényszeredett bájosságával, a Pépé negyven franknyi tartásdíjára gondolt, melyet estére ígért a szállásadó asszonynak. A cipőről még csak lemondana ebben a hónapban, de még ha hozzáteszi is a megmaradó harminc frankhoz a fillérenként félrerakott négy frankot, az sehogya se több harmincnégyenél - honnan vegyen még hat frankot, hogy kiegészítse ezt az összeget? Szívét marokra fogta a félelem.

- Tessék nézni, a váll szabad - mondta Aurélie. - Igen előkelő és igen kényelmes... A kisasszony össze is tudja fonni a karját.

- Ó, kényelmesen - ismételte Denise, szeretetre méltó arckifejezéssel. - Meg sem érzi az ember... Asszonyom meg lesz elégedve.

Most szemrehányást tett magának, hogy múlt vasárnap elment Pépéért Gras-néhoz, és sétálni vitte a Champs-Élysées-re. Szegény gyerek olyan ritkán sétál vele! De vennie kellett neki mézeskalácsot meg egy kis lapátot, aztán elvinni a Bábszínházba, belekerült huszonkilenc sou-jába. Jean igazán nem gondol a kicsikére, mikor ilyen bolondságokat csinál. Végül azután mindennek ő issza meg a levét.

- Kérem, hogyha nem tetszik önagyságának... - folytatta a vezető. - Vegye föl a körgallért, kisasszony, hogy a nagyságos asszony lássa.

És Denise lassan sétálgatott, vállán a körgallérral, mondván:

- Ez melegebb... Ez az idei divat.

Így gyötrődött estig, a mesterségbeli kellemkedés közben, egyre azon törve a fejét, honnan vegye a pénzt. A kisasszonyok, el lévén halmozva munkával, ráhagytak egy nagyobb eladást, de még csak kedd volt, és négy napig kellett várni, hogy a heti százalékokat megkapja. Vacsora után elhatározta, hogy másnapra halasztja Gras-né meglátogatását. Majd kiment magától, azt mondja, benntartották, addig csak előteremti valahonnan azt a hat frankot.

Hogy a legkisebb kiadást is elkerülje, mindig korán ment föl lefeküdni. Mit is csinált volna egy fillér nélkül az utcán, félős természetével folyton ijedezett ebben a nagyvárosban, ahol csak az áruházal szomszédos utcákat ismerte. Elmerészkedett a Palais Royalig, hogy levegőzzön, aztán sietett vissza, bezárkózott és varrni vagy szappanozni kezdett. A szobák előtt húzódó folyosón egy kaszánya összevisszasága: többnyire gondozatlan külsejű lányok, mosdóvíz és szennyes fehérnemű keveredése, állandó összeveszésekben és kibékülésekben kitörő keserűség. Nappal különben tilos volt fölmenni; a lányok nem éltek itt, csak éjjeli szállásuk volt ez, este csak utolsó percben tértek haza, és reggel bódultan surrantak ki, a gyors mosdás se ébresztette fel őket egészen; a mindig huzatos folyosó, a tizenhárom órás kimerítő munka, mely után kifulladásra zuhantak az ágyba, vendégfogadóvá változtatta ezt a padlásteret, ahol agyonhajszolt, mogorva utasok rendetlen áradata zúdul át. Denise-nek nem volt barát-nője. Az eladónők közül csak az egy Pauline Cugnot mutatott szeretetet iránta; de a konfekció és finom fehérneműk szomszédos osztályainak nyílt ellenségeskedése miatt a két elárusító kisasszony barátságának mindmostanáig néhány futtában váltott szóra kellett szorítkoznia. Pauline ugyan Denise jobb felőli szomszédja volt, de mivel az asztaltól fölkelve nyomban

eltűnt, és tizenegy óra előtt nem is tért haza, Denise csak azt hallotta, amint lefekszik, de találkozni sohasem találkozott vele munkaidőn kívül.

Ezen az éjszakán Denise elhatározta, hogy ismét cipéskedni fog. Kezében tartotta a cipőjét, vizsgálta, nézegette, hogyan húzhatná ki vele ezt a hónapot. Végül is azt határozta, hogy egy erős tűvel fölvarrja a talpait, melyek már-már leváltak a felsőbőrről. Ezalatt egy gallér és egy pár kezelő ázott a szappanos vízzel teli mosdótálban.

Minden este ugyanazokat a zajokat hallotta, az egyenként hazatérő kisasszonyok hangját, rövid, elszuttogott párbeszédet, kacagásokat, néha elfojtott veszekedéseket is. Aztán meg-reccsentek az ágyak, ásítások hallatszottak, s a szobákra ránehezedett az álom. Baloldali szomszédja gyakran beszélt álmában, s ez eleinte megijesztette. Talán mások is virrasztanak, mint ő, holmijukat javítgatva, a szabályok ellenére; de ezt óvatosan csinálhatják, ahogy ő maga is: lassú mozdulatokkal, elkerülve a legkisebb koppanást is, mert a zárt ajtók mögül, csak borzongó hallgatás árad.

Tíz perccel múlt már tizenegy, mikor lépések neszére emelte fel a fejét. Megint későn érkezik valamelyik kisasszony! És megismerte Pauline-t, hallotta, amint kinyitja a szomszéd szoba ajtaját. De most megdöbbsent: a fehérenműárusító lány csendesen visszajött, és bekopogtatott hozzá.

- Gyorsan, én vagyok.

Az elárúsító kisasszonyoknak tilos volt fogadni egymást a szobájukban. Denise gyorsan megfordította a kulcsot, nehogy a szomszédját meg találja lepni Cabinné, aki felügyelt a szabályok szigorú megtartására.

- Itt volt? - kérdezte, bezárva az ajtót.

- Ki? Cabinné? - kérdezte Pauline. - Ő, ötöle aztán nem félek... Öt frank és kész!

Aztán hozzátette:

- Már régen akarok magával beszélni. Odalent sohasem lehet... Ma este az asztalnál olyan szomorú volt az arca!

Denise köszönetet mondott neki, hellyel kínálta, megindította részvevő arckifejezése. De oly zavarba hozta ez a váratlan látogatás, hogy nem tette le kezéből a cipőt, melyet éppen varrogatott; Pauline tekintete megakadt a cipőn. Fejcsóválva nézett körül, észrevette a mosdótálban ázó kezelőket és a gallért.

- Sejtettem, szegénykém - folytatta. - Ismerem én ezt. Az első időkben, mikor Chartres-ből ideérkeztem, s az apám egy fillért se küldött; hányszor mostam én is az ingeimet! Bizony, még az ingeimet is! Kettő volt összesen, az egyik mindig vízben ázott.

Leült, kifulladt a futástól. Széles arca, eleven kis szeme, nagy, gyöngéd szája bájos volt, a vaskos vonások ellenére is. Minden átmenet nélkül, egy szuszra elmondta történetét: gyermekkorát a malomban, a pört, amely apját tönkretette: hogyan küldte aztán az apja Párizsba, szerencsét próbálni, húsz frankkal a zsebében; hogyan kezdte elárúsítói pályáját, előbb egy batignolles-i üzletben, aztán a „Hölgyek Öröme”-nél - rettenetes pályakezdés volt ez, csupa keserűség, csupa nélkülözés; aztán elmesélte mostani életét, havi kétszáz frank keresetét, szórakozását, azt a nemtörődömséget, mellyel napi keresetét elverte. Derékban kacérul szorosra fűzött sötétkék posztóruháján ékszerek csillogtak: mellű és óralánc; ki-mosolygott nagy, szürke tollal díszített bársonysapkája alól.

Denise, cipőjét kezében tartva, mélyen elpirult. Dadogva kezdett magyarázkodni.

- De ha mondom, hogy én is így jártam - ismételte Pauline. - Idősebb vagyok magánál, huszonhat és fél éves, ha nem is látszik meg rajtam... Mondjon el mindent.

Denise engedett e nyíltan ajánlkozó barátságnak. Leült, úgy alsószkonyásan, a kiöltözött Pauline mellé, vállára egy öreg sálát terítve; meghitt beszélgetés indult közöttük. Dermesztő volt a szoba, mintha a kopár börtön-tetőfalak árasztották volna a hideget; de ők észre sem vették, hogy az ujjuk hegye jéggé fagy, egészen belemerültek bizalmas vallomásaikba. Denise lassanként mindent elmondott magáról, beszélt Jeanról és Pépéről, elárulta, mennyire gyötri a pénzhány; utána meg versenyt szidták a konfekcióosztály eladónőit. Pauline könnyített a haragján.

- Ó, azok az undok pofák! Ha úgy viselkednének, ahogy jó kollégákhoz illik, maga száz franknál többet kereshetne.

- Mindenki haragszik rám, és nem tudom, miért - mondta könnyezve Denise. - Bourdoncle is folyton kémkedik utánam, hogy rajtaérjen valami hibán, mintha csak terhére volnék... Jóformán Jouve bácsi az egyetlen, aki...

- Az a vén majom felügyelő! Ó, édesem, ne bízzék benne... Tudja, az ilyen nagyorrú emberek... Hiába biggyeszi ki a kitüntetéseit, azt mesélik, volt valami piszkos ügye, állítólag nálunk, a fehérműosztályon... De milyen gyerek maga, hogy ennyire búnak ereszt a fejét! Nagy baj, ha valaki ilyen érzékeny! És ami magával történik, az történik mindannyiunkkal: a jövevényekkel megfizettetik az áldomást.

Megragadta a kezét, megcsókolta Denise-t, elragadta a jó szíve. A pénzhány, az már komolyabb baj. Annyi bizonyos, hogy egy szegény leány nem támogathatja két testvérét, nem fizetheti a kisebbik tartásdíját, és nem vendékelheti meg a nagyobbik szeretőit, mikor csak azt a pár bizonytalan sou-t szedheti föl, ami a többieknek nem kell; mert félő, hogy rendes fizetést nem kap, míg az üzlet újra föl nem lendül, márciusban.

- Hallgasson ide, lehetetlen, hogy ezt tovább bírja... - mondta Pauline. - Én a maga helyében...

De zaj hallatszott a folyosóról, és ez elhallgattatta. Lehet, hogy Marguerite volt az, akiről azt rebesgették, hogy éjszakánként egy szál ingben járkál a folyosókon, és kikémleli a többiek álmát. Pauline még mindig szorongatta barátnője kezét, s egy pillanatig némán feszült figyelemmel nézett rá. Aztán igen halkán szólalt meg újra, gyöngéd, rábeszélő hangon:

- Én a maga helyében keresnék valakit.

- Hogyhogy, valakit? - suttogta Denise, eleinte meg sem értve a dolgot.

Mikor megértette, visszahúzta a kezét, ostoba arccal nézett maga elé. Ez a tanács nagy zavarba hozta, sosem fordult meg efféle a fejében, s amellet semmi előnyét nem látta.

- Ó, azt nem - felelte egyszerűen.

- Akkor - folytatta Pauline - soha nem is gázol ki a bajból, azt én mondom magának... A számok beszélnek: negyven frank kell a kicsinek, időnként öt frank a nagynak; aztán maga sem járhat mindig úgy, mint egy koldus, olyan cipőben, hogy a társnői folyton kifigurázzák miatta: igen, ez a cipő határozottan árt magának... Keressen valakit, sokkal jobb lesz.

- Nem - ismételte Denise.

- No hát, maga igazán nem okos lány... Ennek meg kell lennie, kedvesem, mi sem természetesebb! Mi mind keresztülmentünk rajta. Nézze, például engem is fizetés nélkül vettek fel, akárcsak magát. Nem volt egy fillérem sem. Igaz, hálóhelyet és ételt adnak, de öltözködni is kell, aztán meg nem lehet egy fillér nélkül élni, s a szobába zárkózva a legyek röptét bámulni. Hát, istenem, úszni kell az árral...

Beszélt első szeretőjéről, egy ügyvédbojtárról, akit egy kiránduláson ismert meg, Meudonban. Aztán egy postahivatalnokkal állt össze. Végül, ősz óta, az „Olcsóság” áruház egyik kereskedősegédjével szokott találkozni: igen kedves, magas fiú, minden szabad óráját együtt tölti vele. Különbözik egyszerre mindig csak egygyel kezd. Tisztességes lány volt, és felháborodott, ha olyan lányokról hallott, akik összeállnak boldog-boldogtalannal.

- Én nem azt tanácsolom, hogy rossz útra térjen - folytatta élénken. - Én sem szeretném, ha a maguk Clarájának a társaságában találnának, mert még rám foghatnák, hogy én is züllök, mint ő. De ha az ember jól megvan valakivel, nem tehet szemrehányást magának... Maga mi rosszat lát ebben?

- Semmit - felelte Denise. - Csak éppen nincs kedvem hozzá, ez az egész.

Újra elhallgattak. Egymásra mosolyogtak a kis fagyos szobában, felizgatta őket ez a suttogó beszélgetés.

- Aztán először is barátságot kellene kötni valakivel - folytatta pironkodva Denise.

Pauline elcsodálkozott. Végül elnevette magát, és másodszor is megcsókolta, mondván:

- De édesem, ha egyszer találkoznak és megtetszenek egymásnak! Milyen bolondokat beszél! Hiszen senki sem kényszeríti... No, akarja, hogy vasárnap Baugé elvigyen bennünket valahová a környékre? Elhozza majd valamelyik barátját.

- Nem - felelte Denise, szelíd konoksággal.

Pauline nem erőltette tovább. Ki-ki a maga ízlése szerint cselekszik. Amit mondott, jó szívvvel mondta, mert igazán fájt neki, hogy egy társát ilyen szerencsétlennek látja. És mert közeledett az éjfél, felállt, hogy távozzék. De előbb rábeszélte Denise-t, hogy fogadja el tőle a hiányzó hat frankot, könyörgött, hogy ne restelkedjék, és csak akkor adja majd vissza, mikor már többet keres.

- Most pedig - tette hozzá - oltsa el a gyertyáját, nehogy megtudják, melyik ajtó nyílik ki... Majd aztán meggyújthatja megint.

Mikor a gyertyát eloltották, még egyszer kezet szorítottak; Pauline csöndesen kisurrant, visszatért a szobájába: zajt nem ütött, csak szoknyája suhogása hallatszott, a többi szobácska halálosan fáradt álmának közepette.

Denise lefekvés előtt meg akarta még varrni a cipőjét és beszappanozni fehérneműjét. Az éj múlásával egyre erősebb lett a hideg. De nem érezte; ettől a beszélgetéstől hevesebben vert a szíve. Nem háborodott fel, jogosnak találta, hogy ki-ki úgy rendezze be az életét, ahogy akarja, mikor szabadon, egyedül él a világban. Sohasem engedett hirtelen támadt ötleteknek, egyenes esze és egészséges természete egyszerűen megtartotta abban a becsületességében, amelyben élt. Egy óra felé végre lefeküdt. Nem, ő nem szeret senkit. Akkor hát miért zavarja meg az életét, keserítse meg anyai önfeláldozását, mellyel két öccsének szentelte magát? Hanem azért nem tudott elaludni, meleg remegések szálltak fel a nyakszirtjéig, az álmatlanság határozatlan, éjbe vesző alakokat vonultatott el behunyott szeme előtt.

Ettől fogva Denise nagyobb érdeklődést tanúsított az osztály szívügyei iránt. Amikor csak nem volt nagyon terhes a munka, mindenki állandóan a férfiakkal foglalkozott. Pletykák jártak szájról szájra, kalandok mulattatták a kisasszonyokat egész héten át. Clara mindenkit megbotránkoztatott; állítólag hárman tartották ki, nem számítva egy sereg alkalmi szeretőt, akik állandóan koslattak utána; csak azért sem hagyta ott az áruházat - ahol a lehető legkevesebbet dolgozott, nem törődve a pénzzel, amit kellemesebben keresett meg máshol -, mert fedezni akarta magát a családja előtt; állandóan rettegett az apjától, aki minden pillanatban Párizsban teremhetett, hogy fapapucsával összerugdalja. Marguerite viszont jól

viselkedett, úgy tudták, szeretője sincsen; meglepetést is keltett és sok szóbeszédre adott okot kalandja, az a lebetegedés, melynek eltitkolása végett Párizsba jött; de hát hogyan lehetett gyereke, ha tisztességes? Volt, aki véletlent emlegetett, hozzátéve, hogy Marguerite most grenoble-i unokatestvére számára tartogatja magát. A kisasszonyok Frédéricné személyét sem kímélték, azt állították, hogy nagy emberekkel van bizalmas viszonyban; valójában semmit sem tudtak szívügyeiről; esténként el-eltűnt, belecsontosodva özvegyasszonyi mogorvaságába, sietős léptekkel, anélkül hogy bárki is meg tudta volna mondani, hová szalad olyan nagyon. Ami Aurélie asszony szenvedélyeit illeti, az ő jámbor fiatalemberekkel folytatott állítólagos tobzódásai nyilván hazugságok voltak: az efféléket elégedetlen elárúsító kisasszonyok találták ki, csak úgy mulatságból. Lehet, hogy valamikor túlságosan meleg anyai érzéssel viseltetett fiának egyik barátja iránt, de ma már komoly állást tölt be a divatárúosztályon, s nem szórakozik többé efféle gyerekségekkel. Aztán jött a nyáj; az esti szétoszlás - tíz kisasszony közül kilencet a kedvese várt a kapunál; a Gaillon téren, a Michodiére utcán, az Új Szent Ágoston utcában, mindenütt mozdulatlanul leselkedő férfiak rostokoltak; s mikor a kivonulás megkezdődött, mindegyik nyújtotta a karját, elvezette a maga barátnőjét, eltűnt vele, beszélgetésbe mélyedve, házastársi nyugalommal.

De Denise lelkét legfőképpen az zavarta meg, mikor rájött Colomban titkára. Egyre ott látta az utca másik oldalán a „Tartós Posztó” küszöbén, amint fölfelé néz, szemét le sem veszi a konfekcióosztály kisasszonyairól. Mikor észrevette, hogy Denise les rá, elvörösödött, félrefordította a fejét, mintha félt volna, hogy a leány elárulja Geneviève-nek - ámbar, mióta Denise belépett a „Hölgyek Öröme”-hez, Bauduék sem érintkeztek többé unokahúgukkal. Eleinte azt hitte, hogy Colomban Marguerite-be szerelmes, legalábbis ezt következtette reménytelenül szerelmes ábrázatából; mert Marguerite, aki tisztességesen viselkedett és az áruházban hált, nem volt könnyen megközelíthető. Aztán elképedt, mikor bizonyossá vált, hogy a kereskedősegéd lángoló pillantásai Clarának szólnak. Hónapokig égett így a szenvedélytől, a szemközti járdán, s nem mert nyilatkozni - és mindezt egy szabad életű lányért, aki a Nagy Lajos utcában lakott, s akihez egyszerűen csatlakozhatott volna akármelyik este, míg az bele nem karol legújabb gavallérjába! Maga Clara, úgy látszik, nem is sejtette hódítását. Denise-t fájdalmas felindulással töltötte el ez a fölfedezés. Ilyen ostoba hát a szerelem? Ennek a fiatalembernek ott van a kezében a boldogság, és mégis elrontja az életét, úgy imádja ezt az utcarongyát, mint az oltáriszentséget. E naptól mindig elszorult a szíve, valahányszor a „Tartós Posztó” zöldes ablaküvegei mögött megpillantotta Geneviève sápadt, szenvedő arcát.

Ilyenformán gondolkozott Denise, amikor esténként látta elvonulni a kisasszonyokat kedvesük karján. Akik nem háltak az áruházban, másnap reggelig eltűntek, és szoknyájukban magukkal hozták az osztályokra a külső világ illatát, ijesztő ismeretlenségét. És néha mosolyogva kellett viszonznia azt a baráti fejbólintást, mellyel Pauline üdvözölte, akit Baugé mindennap pont fél kilenckor várt a Gaillon-kút sarkán. Denise mindig utolsónak távozott, s miután megtette magányos, félénk kis sétáját, elsőnek tért vissza, dolgoztatott vagy lefeküdt, fejében kusza ábrándokkal, mert kezdett kíváncsi lenni arra a párizsi életre, melyről semmit, de semmit nem tudott. Nem irigykedett munkatársaira, boldog volt magányában, emberkerülő vadságában, elzárkózva élt benne, mint valami menedékben, de képzelete elragadta, megpróbálta kitalálni a dolgokat, lelki szeme elé idézte azokat a gyönyöröket, melyekről folyton hallott, a kávéházakat, vendéglőket, színházakat, a vízen és a kiskocsmában töltött vasárnapokat. Belezsibbadt a lelke, valami fásultsággal vegyes vágy maradt meg benne, és úgy érezte, máris torkig van ezekkel a szórakozásokkal, melyekbe soha bele sem kóstolt.

De munkás életében kevés hely maradt a veszedelmes ábrándok számára. Az áruházban, a tizenhárom órás súlyos munka közben, az elárúsítók és kisasszonyok nemigen gondoltak szerelemre. Ha a pénzért folyó állandó küzdelem nem törölte volna is el a nemeket, akkor is megölte volna a vágyat az a szakadatlan tülekedés, melytől zúgott a fejük és sajgott minden

tagjuk. Alig akadt egy-egy ritka szerelmi viszony, férfiak és nők ellenségeskedése és pajtászkodása közepette az egyes osztályok örökös tülekedésében. Csak kerekék voltak valamennyien, magával ragadta őket a mozgó gépezet, elvesztették személyiségüket, egyszerűen összeadták erejüket e falanszter hétköznapi és hatalmas egységében. Csak odakünn kezdődött újra az egyéni élet, a felébredő szenvedélyek hirtelen lángolása.

Denise egy nap mégis észrevette, hogy Albert Lhomme, a főnöke fia, levélkét csúsztat a fehérneműosztály egyik kisasszonyának kezébe, miután többször is végigment az osztályon, közömbös arccal. Ekkortájt kezdődött a téli holt szezon, mely decembertől februárig tart; voltak nyugodt pillanatai, tétlenül töltött órái, mikor vásárlókra várva, elmeredt tekintettel mérte az áruház mélységeit. A konfekcióosztály eladónői főképpen a csipkeosztály segédeinél szomszédoltak, anélkül hogy kényszerű bizalmaskodásuk továbbment volna halk tréfálkozásnál. A csipkeosztálynak volt egy tréfás kedvű vezetőhelyettese, aki förtelmes bizalmaskodásaival üldözte Clarát, pusztán mulatságból; egyébként olyan közömbös volt iránta, hogy házon kívül még csak találkozni sem próbált vele. És pultról pultra szálltak, férfiak és nők között a cinkos pillantások, a csak maguk-értette szavak; máskor meg, félig elfordulva, elmélázó arccal, titokban váltottak egy-egy szót, hogy megtévesszék azt a rettenetes Bourdoncle-t. Ami Deloche-t illeti, ő sokáig beérte annyival, hogy mosolyogva nézett Denise-re; később nekibátorodott, és odasúgott neki egy-egy barátságos szót, ha összetalálkoztak. Aznap, mikor Denise észrevette, hogy Aurélie fia levélkét ad át a fehérneműosztály egyik eladónőjének, Deloche éppen azt kérdezte tőle, jól ebédelt-e, mert szükségét érezte, hogy érdeklődjék iránta, és semmi kedvesebb nem jutott eszébe. Ő is látta a levél fehér foltját; ránézett a leányra, és mind a ketten elpirultak a szemük láttára szövődő szerelmi kaland láttán.

Denise azonban a forró leheletek között, melyek lassanként felébresztették benne a nőt, még mindig megőrizte gyermeki nyugalmát. Csak ha Hutinnel találkozott, vert hevesebben a szíve. Ezt egyébként csak hálának gondolta, azt hitte, csupán a fiatalember udvariassága hat rá. Valahányszor a férfi vevőt hozott az osztályra, Denise mindig megzavarodott. Többször rajtakapta magát, hogy valamelyik pénztártól visszajövet kerülőt tesz, minden ok nélkül átmegy a selyemosztályra, s izgalomában összeszorul a torka. Egy délután ott találta Mouret-t, aki mintha mosolyogva figyelte volna. Mouret nem törődött már vele, csak azért szólította meg hébe-hóba, hogy tanácsot adjon neki az öltözködésre nézve, vagy csúfolódjék ezzel a félbemaradt lánnyal, ezzel a vadóccal, akiben annyi fiús vonás van, s akiből soha nem fog kicsiholni egy kis kacérságot, hiába szedi össze a nőkbálványa férfi minden tudományát; még nevetett is rajta, leereszkedett odáig, hogy ugrassa, s magának sem vallotta be, mennyire megzavarja ez a kis, elárúsítolány azzal a szénaboglya-hajával. Ettől a néma mosolytól úgy megreszketett Denise, mint aki rossz fát tett a tűzre. Talán ez az ember tudja, miért ment ő a selyemosztályon át, mikor maga sem tudta volna megmagyarázni, mi készítette erre a kerülőre?

Egyébként úgy látszott, Hutin észre sem veszi a leány hálás pillantásait. Ezek a kisasszonyok nem voltak ínyére, nyíltan kimutatta megvetését, és többet dicsekedett, mint valaha, csodálatos kalandjaival: az osztályán egy bárónő első pillantásra beleszeretett, egy építész felesége pedig a karjai közé omlott, mikor egyszer a lakására ment, valami téves mérés miatt. E normand nagyizolás mögött egyszerűen kocsimákban és kabarékban összeszedett utcalányok rejtőztek. Mint a divatáru-osztályok összes fiatal segédei, ő is esztelenül költekezett, miután egy hétig fősvény mohósággal küszködött az osztályán, nem lévén más vágya, mint hogy vasárnap teli marokkal szórhassa a pénzt lóversenyen, vendéglőben, táncmultságokon; se takarékosság, se előrelátás: keresetét ahogy fölvette, mindjárt el is verte, s fűtyült a holnapra. Favier nem vett részt ezeken a kirándulásokon. Hutin meg ő, akik az áruházban sülvé-főve együtt voltak, a kapuban köszöntek egymásnak, és nem beszéltek többé; sok elárúsító, kik egymással állandóan érintkeztek, vált így idegenné, mit sem tudva társa életéről, mihelyt az

utára tette a lábát. Hutinnek Liénard volt a jó barátja. Ugyanabban a szállodában laktak, a Szent Anna utcai Szmirna szállóban, egy sötét házban, ahol csupa kereskedelmi alkalmazott lakott. Reggel egyszerre szoktak étkezni, este meg, amelyik elsőnek szabadult, mihelyt rendbe rakta a pultját, megvárta a másikat, a Szent Rókus utcai Szent Rókus kávéházban, ebben a kis helyiségben szoktak összegyűlni a „Hölgyek Öröme” férfialkalmazottai, lármázva, iszogatva, kártyázva a pipafüstben. Gyakran ottfeledkeztek, csak egy óra felé mentek el, mikor a fáradt gazda kidobta őket. Különben már egy hónapja egy montmartre-i „ricsajozóban” töltöttek heti három estét; magukkal vitték társaikat is, és nagy reklámot csaptak Laure kisasszonynak, a jeles énekesnőnek, Hutin legújabb hódításának, kinek tehetségét olyan döngő botesapkodással és olyan vad üvöltéssel támogatták, hogy a rendőrség két ízben is kénytelen volt beavatkozni.

Így múlt el a tél; Denise végre háromszáz frank fix fizetést kapott. Ideje volt: otromba cipője sem bírta tovább. Az utolsó hónapban már ki sem járt, attól félt, hogy leszakad a lábáról.

- Jaj, kisasszony, miért laffog úgy a cipőjével? - ismételte gyakran Aurélie asszony, ingerült arccal. - Tűrhetetlen... Mi van tulajdonképpen a maga lábán?

Aznap, mikor Denise öt frankért vásárolt posztócipőben jött le az osztályra, Marguerite és Clara halkan, de azért jól hallhatóan hüledeztek.

- Na nézd csak, a kócos elhagyta a kalucsniját - mondta az egyik.

- Az ám - folytatta a másik -, biztosan megsíratta. Az anyjái volt.

Különben általános volt a felzúdulás Denise ellen. Az osztály végül is fölfedezte Pauline-nal való barátságát, és kihívást látott abban, hogy ellenséges osztály eladónőjével barátkozik. A kisasszonyok árulásról beszéltek, s megvádolták, hogy odaát tovább mondja elejtett megjegyzéseiket. Emiatt újult erővel lángolt fel a harc a finomfehérmű- és konfekcióosztály között, soha nem dühöngött még ilyen hevesen: a szavak puskagolyóként röpködtek, sőt valamelyik este pofon is csattant az inges dobozok mögött. Ez a régi ellenségeskedés talán abból származott, hogy a fehérműosztályon gypjúruhát viseltek, a konfekciós lányok pedig selyemben jártak; annyi bizonyos, hogy a fehérműosztályon a tisztességes leányok felháborodott fintorával emlegették szomszédaikat; a tények igazolták is őket, mert meg lehetett figyelni, hogy a selyem csakugyan, mintha hatással volna a konfekciós kisasszonyok kicsapongásaira. Clarának a szemébe mondták, hogy egy regiment szeretője van, Marguerite-nek a gyermekét vágta a fejéhez, Frédéricét pedig titkos szenvedélyekkel vádolták. És mindezt e miatt a Denise miatt!

- Kisasszonyok, csak semmi durvaság, türtőztessék magukat! - mondta komoly arccal Aurélie asszony, látva kis udvarának zabolátlan dühét. - Mutassák meg, hogy maguk mások.

Ő inkább semleges maradt. Mint Mouret kérdésre válaszolva mondta egyszer: ezek a lányok - egyik tizenkilenc, a másik egy híján húsz. De bezzeg dühbe gurult, mikor Bourdoncle megmondta neki, hogy a pince mélyén rajtakapta a fiát: nagyban ölelgette azt a lányt a fehérműosztályról, akinek a kezébe levelet szokott csúsztatni. Ez már undorító! És egyenesen megvádolta a fehérműosztályt, hogy törbe csalta Albert-t; igen, az egésztest őellene találták ki, őt akarták meggyalázni, elcsavarva ennek a tapasztalatlan gyereknek a fejét, mikor már belátták, hogy az ő osztályát hiába próbálják kikezdeni. Csak azért kiabált olyan hangosan, hogy összezavarja a dolgokat, mert semmiféle illúziót nem táplált a fiával szemben; tudta róla, hogy képes minden ostobaságra. Egy pillanatig félő volt, hogy komollyá válik az ügy, a kesztyűs Mignot is bele volt keverve; barátja volt Albert-nek, kedvezett az Albert hozzá küldött kedveseinek, ezeknek a kalap nélkül járó leányoknak, akik órák hosszat turkáltak a dobozokban; szó volt azonkívül valami svéd kesztyűről is, amit a fehérmű-elárusító kisasszony kapott, s ez a história sohasem tisztázódott teljesen. Végre is elfojtották a botrányt, tekintettel a konfekcióosztály főnökére, aki előtt maga Mouret is meghajolt. Bourdoncle

megelégedett azzal, hogy egy hét múlva valami ürüggyel elbocsátotta az elárusítólányt, akinek az volt a bűne, hogy engedte megcsókolni magát. A házon kívül folyó förtelmes kicsapongásokkal szemben vaknak tették magukat, de benn a házban nem értették a tréfát.

Ezért a kalandért is Denise-nek kellett szenvednie. Aurélie asszony, bár mindennel tisztában volt, titokban haragudott rá; látta Pauline-nal összevetni, azt hitte, ez is valami kihívás, s ezek ketten a fia szerelmi ügyeiről pletykálnak. Ekkor még jobban elszigetelte a leányt az osztályon. Már régóta tervezte, hogy egy vásárnap elviszi a kisasszonyokat Rambouillet közelébe, Rigolles-ba, ahol első megtakarított százezer frankján birtokot vett. Most egyszerre rászánta magát: ez is jó lesz arra, hogy megbüntesse Denise-t, s nyíltan elkülönítse a többiek-től. Egyes-egyedül őt nem hívta meg. Az osztályon már két héttel előbb csak erről a kirándulásról folyt a szó; nézték a májusi naptól melengetett eget, előre beosztották a nap minden óráját, kecsegtették magukat mindenféle gyönyörűséggel: lesz szamaragolás, tejivás, barna kenyér. És csupa nő, ami még mulatságosabb! Aurélie rendesen úgy ütötte agyon szabadnapjait, hogy nőkkel sétálgatott; annyira elszokott a családi körtől, olyan rosszul, annyira számkivetve érezte magát azokon a ritka estéken, mikor otthon étkezhetett férjével és fiával, hogy még ilyenkor is inkább otthagya a háztartását, és vendéglőbe ment vacsorázni. Lhomme is megugrott, boldogan, hogy újból legényéletet élhet, Albert pedig, megkönnyebbülve, a szajhái után szaladgált; úgy elidegenedtek a családi tűzhelytől, hogy vásárnaponként kölcsönösen zavarták és untatták egymást, mert rendesen mind a hárman éppen csak hogy átjártak a lakásukon, mint egy közönséges szállodán, ahol éjjel meghál az ember. Ami a rambouillet-i kirándulást illeti, Aurélie egyszerűen kijelentette, hogy azon Albert-nek nem illik részt vennie, és maga az apa is tapintatosan cselekednék, ha visszautasítaná a meghívást; ezzel boldoggá is tette mind a két férfit. Egyre közeledett a boldog nap, a lányok ki nem fogytak a szóból, elmondták, milyen ruhákat készítettek elő, mintha legalábbis félesztendő utazásra készültek volna; Denise-nek pedig hallgatnia kellett őket, sápadtan, némán, magára hagyottan.

- Bosszantják? - kérdezte egy reggel Pauline. - A maga helyében bosszút állnék rajtuk. Ha ők mulatnak, mulatnék én is. Jöjjön velünk vásárnap. Baugé elvisz Joinville-be.

- Nem, köszönöm - felelte a leány csöndes csökönyösségével.

- De miért nem?... Még mindig fél, hogy erőszakkal elcsábítják?

Pauline kedélyesen nevetett. Denise is elmosolyodott. Jól tudta, hogyan szoktak történni ezek a dolgok; minden lány ilyen kiránduláson ismerkedett meg első kedvesével, egy szinte véletlenül oda vetődő jó baráttal; ezt nem akarta.

- Ugyan - folytatta Pauline -, esküszöm, hogy Baugé nem hoz senkit. Csak hárman leszünk. Én, bizisten, nem adom férjhez akarata ellenére.

Denise habozott, annyira gyötörte a vágy, hogy vérhullám szökött az arcába. Mióta társai olyan nyíltan tárgyalták előtte a kirándulás örömeit, fulladozott, szüksége volt a szabad égre, álmodozott a magas fűről, melybe vállig belemerülhet, az óriási fákról, melyeknek árnyéka úgy folyik rajta végig, mint a friss víz. A Cotentin buja zöldjében eltöltött gyermekkorra újra felébredt benne, fájó szívvel gondolt a verőfényes napokra.

- Hát jó, megyek - mondta végül.

Mindenben megállapodtak. Baugé nyolc órára jön a lányokért a Gaillon térre, onnét bérkocsin a vincennes-i pályaudvarra mennek. Denise, akinek huszonöt frank fizetését minden hónapban felfalták a gyerekek, csak éppen hogy fel tudta frissíteni régi, fekete gyapjúruháját egy keresztbe vetett, kockás, félselyem díszítéssel; kalapot maga készített magának, egy selyemmel bevont, kékszalagos csuklyaféléből. Nagyon fiatalnak látszott ebben az egyszerű öltözkében, olyan volt, mint egy gyors növéssű gyereklány, szegényesen és tisztán öltözve,

kissé szégyenlősen és zavartan a kopár kalap alól kibukó dús hajfürtjei miatt. Pauline, éppen ellenkezőleg, ibolyaszín és fehér csíkos tavaszi selyemruhában pompázott, fölcicomázott tollas kalapjában, nyakán és kezén ékszerekkel, úrhatnám boltosasszonyi eleganciával. Ez a vasárnapi selyemruha mintegy bosszúállás volt az egész hétért, mikor kénytelen volt gyapjúruhában járni az osztályon; Denise pedig, aki hétfőtől szombatig viselte a selyemruháját, vasárnap újra felvette nyomorúságos, vékony gyapjúöltözetét.

- Itt van Baugé - mondta Pauline, egy magas fiatalemberre mutatva, aki a kút mellett állt.

Bemutatta kedvesét, és Denise rögtön megnyugodott, olyan derék embernek találta. Baugé hatalmas szál legény volt, lassú és erős, mint egy igavonó ökör, hosszú, flamand arcában gyermeki együgyűséggel mosolyogtak az üres szemek. Dunkerque-ben született, egy fűszeres kisebbik fia volt; Párizsba úgy került, hogy apja és bátyja, akik nagyon ostobának tartották, jóformán elkergették hazulról. Az „Olcsóság” áruházban mégis megkeresett háromezeröttszáz frankot. Buta volt, de igen jól értett a vászoneladáshoz. Az asszonyok kedvelték.

- Hát a kocsí? - kérdezte Pauline.

Ki kellett menniük a körútig. A nap melegen sütött már, a szép májusi reggel kacagott az utca kövezetén; felhő nem volt az égen, csupa vidámság röpködött a kristályosan átlátszó kék levegőben. Denise ajka akaratlan mosolyra nyílt; erősen lélegzett, úgy érezte, hogy kitágul a melle, féléstendei fulladozás után. Végre nem érzi maga körül a „Hölgyek Öröme” zárt levegőjét, súlyos köveit! Egy egész nap van előtte, amit a szabadban tölthet! Olyan volt ez, mint a megtalált egészség, valami kimeríthetetlen öröm, melyet friss citri-érzésekkel fogadott magába. Hanem azért a kocsiban zavartan fordította félre a fejét, amikor Pauline hangos csókot cuppantott a kedvese ajkára.

- Nini - mondotta, még kinézve a kocsí ablakán -, ott megy Lhomme... Hogy szedi a lábát!

- Nála van a kürtje - tette hozzá Pauline, aki szintén kihajolt. - Vén bolond! Nem azt mondaná az ember, hogy találkára szalad?

Lhomme valóban nagyon sietett a Gymnase színház mellett, hangszertokját a hóna alatt tartva, fejét főlszegte, boldogan nevetgélve magában, előre örülve a rá váró élvezetnek. Egy barátjánál szándékozott tölteni a napot, egy kis színház fuvolásánál, akinél vasárnaponként műkedvelők szoktak kamarazenét játszani, mihelyt a reggeli kávéjukat megitták.

- Nyolc órakor! Micsoda örült! - folytatta Pauline. - Azt tudjátok, hogy Aurélie az egész bandájával együtt már fenn ül a hat óra huszonötös rambouillet-i vonaton... Bizonyos, hogy férj és feleség nem találkozik ma.

A két leány a rambouillet-i kirándulásról beszélgetett. Nem kívántak esőt a többieknek, hiszen őket is megáztatta volna, de egy kiadós felhőszakadás, amely persze nem ér el Joinville-ig, mégiscsak jó tréfa lenne! Aztán pocskondiázni kezdték azt a pénzpocsékoló Clarát, aki azt sem tudja, hogy szórja szét a kitaratói pénzét: három pár cipőt is vásárol egyszerre, de másnap mindet kidobta, mert összevagdalta őket ollóval, a bütykei miatt. Egyébként ezeknek a divatárus lányoknak sincs több sütnivalójuk, mint a segéd uraknak: elvernek mindent, soha egy fillért meg nem takarítanak, havonként két-háromszáz frankot kidobálnak rongyra és nyalánkságra.

- De hisz ez félkarú! - mondta egyszerre Baugé. - Hogy tud ez kürtön játszani?

Nem vette le a szemét Lhomme-ról. Pauline, aki néha mulatott a naivságán, elmondta neki, hogy a pénztáros a falhoz szokta támasztani a hangszerét; a jó fiú elhitte, és igen elmés megoldásnak találta. Amikor aztán Pauline lelkiismeretfurdalást érzett, és elmagyarázta neki,

hogyan szerel föl Lhomme a csonka karjára egy fogó-rendszert, melyet kéznek használ, Baugé tamaskodva csóválta a fejét, és kijelentette, hogy ezt ugyan el nem hitetik vele.

- Nagyon buta vagy - mondta végül a leány nevetve. - Nem baj, azért szeretlek.

A fiáker eldöcögött a vincennes-i pályaudvarra, éppen elérték a vonatot. Baugé fizetett, de Denise kijelentette, hogy ő is hozzájárul a kiadásokhoz, este majd elszámolnak. Második osztályra szálltak, zsongó vidámság csapott ki a kocsikból, Nogent-ban egy nászmenet szállott ki nagy kacagások között. Végre megérkeztek Joinville-be, tüstént átmentek a szigetre, hogy megrendeljék az ebédet; ott maradtak a folyóparton, a Marne-t szegélyező magas nyárfák alatt. Az árnyékban hűvös volt, a napon friss szellő fűdögölt, s a távolból, a túlsó partról szélesen odalátszott egy ágyásokkal tarkított síkság kristályos tisztasága. Denise elmaradozott Pauline és kedvese mögött, akik egymást átkarolva sétáltak; szedett egy marék boglárkát, elnézte a víz folyását, boldogan, zavart szívdobogással, és lesütötte a fejét, mikor Baugé lehajolt, hogy megcsókolja a barátnője nyakszirtjét. Könny szökött a szemébe. De azért nem szenvedett. Nem értette, miért fullad így el, s hogy ez a hatalmas mező, melytől annyi gondtalanságot várt, mért tölti el valami határozatlan fájdalommal, melynek nem tudná megmondani az okát. Ebédnél elkábította Pauline harsogó nevetése. Pauline, aki a gázfényben s az emberszagtól sűrű levegőben élő komédiásnő szenvedélyével imádta a vidéket, a hűvös szél ellenére is lugasban akart ebédelni. Kacagott a hirtelen szélrohamokon, melyek felcsapták az abroszt, mulatságosnak találta a még lombtalan lugast, a frissen mázolt rácsozatot, amelynek ferde négyszögei árnyékot vetettek a terítékre. Egyébként tömte magába az ételt, az áruházban rosszul táplált lány falánkságával, aki a házon kívül elrontja a gyomrát kedvenc ételeivel; ez volt a szenvedélye, minden pénzét erre költötte: süteményre, nyers kosztra, ételkülönlegességekre, amelyeket szabad idejében nagy élvezettel kóstolgatott. Minthogy Denise beérte tojással, sülttel és hirtelensült csirkével, ő is mérsékelte magát, nem mert számócat rendelni, ami ilyenkor még drága ritkaság volt, félvén, hogy túlságosan megnöveli a számlát.

- Hát most mit csináljunk? - kérdezte Baugé, mikor a kávé felszolgálták.

Délután Pauline meg ő vissza szoktak menni vacsorára Párizsba, hogy színházban végezzék be a napot. De most Denise kívánságára elhatározták, hogy Joinville-ben maradnak; mulatságos lesz, teleszívják magukat falusi levegővel. És egész délután a mezőkön kószáltak. Egy ideig tanakodtak, ne menjenek-e csónakázni; aztán lemondtak róla, mert Baugé nagyon rosszul evezett. De az ösvényeken való céltalan bolyongásuk közben mégiscsak visszatértek a Marne mellé; kíváncsian nézték a folyó életét, a rajokban vonuló jollékat és kétpados norvég csónakokat, s a folyót előzőnlő ladikok seregét. A nap lemenőben volt, és ők már indultak vissza Joinville felé, mikor két jolle, vízmentében haladva és egymással versengve, a szitkok özönét zúdította egymásra, többször is felhangzott, hogy: „kocsmacégérek” meg „vizesnyolcasok”.

- Nézd csak - jegyezte meg Pauline -, ott van Hutin!

- Igen - mondta Baugé, szeme elé ernyőzve a kezét a nap ellen -, megismerem azt a karcsú csónakot... A másikon meg nyilván diákok ülnek.

És elmondta, hogy az iskolai ifjúság és a kereskedelmi alkalmazottak gyakran összekapnak - hagyományos gyűlölködésből. Denise, mikor Hutin nevét hallotta, megállott; mereven nézte a keskeny kicsi csónakot, kereste az evezősök között a fiatalembert, de nem tudott mást megkülönböztetni, csak két nő fehér foltját, kik közül az egyik, a kormányon ülő, vörös kalapot viselt. A hangok elvesztek a folyó zúgásában.

- Vízbe a kocsmacégérekkel!

- Vízbe a vizesnyolcasokat! Vízbe!

Estére visszatértek a szigeti vendéglőbe. De a levegő már nagyon csípős volt, s így a két zárt terem egyikében kellett vacsorázniuk, ahol a téli nedvesség még úgy áradt az abroszokból, akár a nagymosás friss párája. Hat órákor már nem volt asztal, a kirándulók sietve kerestek egy-egy zugot maguknak; a pincérek egyre-másra hozták a székeket, padokat, egyre közelebb tolták egymáshoz a tányérokat, egymás nyakára ültették az embereket. Most már majd megfulladtak, ablakot kellett nyitni. Odakünn sápadozott a nap, zöldes alkonyi fény szűrődött át a nyárfák között; oly gyorsan alkonyodott, hogy a vendéglős, aki hiányosan volt felszerelve a benti étkezéshez, lámpa híján kénytelen volt minden asztalra gyertyát állítani. Süketítő volt a lármája; nevetés, hívogatás, tányércsörömpölés; az ablakon besuhogó szélben lobogtak, csöpögtek a gyertyák; éjjeli pillangók röpködtek a hőségtől felmelegedett levegőben, és kurta, fagyos szélrohamok lebbentek át rajta.

- Na, ezek jól mulatnak - mondta Pauline, derekasan nekilátva a halragunak, melyről kijelentette, hogy kitűnő.

És előrehajolva hozzátette:

- Nem ismerték meg Albert urat?

Csakugyan, a fiatal Lhomme volt ott, három gyanús nőszeméllyel: az egyik egy közönséges kerítőnő képű, sárga kalapos öregasszony, a másik kettő tizenhárom-tizennégy esztendő kislány, akik arcpirító szemérmertlenséggel kellettük magukat. Albert tökrészeg volt már, poharával verte az asztalt, és fenyegetőzött, hogy elveri a pincért, ha nem hozza rögtön a likőrt.

- Finom kis család! - folytatta Pauline. - Az anya Rambouillet-ban, az apa Párizsban, s a fiú Joinville-ben... Ezek ugyan nem zavarják egymást.

Denise utálta a lármát, de azért mosolygott, élvezte, hogy ebben a zajban nincsenek gondolatai. De a szomszéd teremben egyszerre olyan zenebona tört ki, hogy túlharsogott minden más hangot. Az üvöltéseket alighanem pofonok követték, mert kihallatszott a lökdösődés, a felforgatott székek robaja, s e harci zajban megisméltődtek a folyón hallott kiáltások:

- Vízbe a vizesnyolcasokkal!

- Vízbe a kocsmacégerekkel! Vízbe, vízbe!

Mikor a kocsmáros öblös hangja lecsöndesítette a csatazajt, hirtelen megjelent Hutin. Vörös gyapjúblúzt és hátracsapott sapkát viselt, karonfogva vezette azt a nagy fehér leányt, a kormányost, aki, hogy a csónak színeit viselje, egy csomó pipacsot tűzött a hajába. Belépésüket kiáltások, tapsok fogadták; Hutin ragyogott, kidüllesztette a mellét, himbálózó tengerészjárással közeledett, büszkén mutogatta egy ökölcsapás kéklő nyomát az arcán, azt se tudta, hová legyen örömeben, hogy felfigyeltek rá. Utánuk jött az evezős csapat. Rohammal foglaltak el egy asztalt, a zsivaj tűrhetetlen lett.

- Úgy látszik - magyarázta Baugé, a háta mögött folyó beszélgetésekre hallgatva -, úgy látszik, a diákok felismerték Hutin nőjét, aki valamikor a diáknegyedben élt, és most egy montmartre-i ricsajozóban énekel. Aztán összeverekedtek miatta... Ezek a diákok sosem fizetik meg a nőket.

- Azt meg kell adni - mondta ajkát biggyesztve Pauline -, förtelmesen ronda ez a vöröshajú... Igazán nem tudom, hol szedi Hutin a nőit, de egyik mocskosabb a másiknál.

Denise elsápadt. Fagyos hidegséget érzett, mintha szívét cseppenként hagyta volna el a vér. Már a parton is megborzongott a gyorsan suhanó jolle láttán, de most már nem lehetett kétsége: ez a nőszemély csakugyan Hutinnal van együtt. Összeszorult a torka, reszketett a keze, nem evett többet.

- Mi baja? - kérdezte a barátnője.

- Semmi - hebegte -, egy kicsit meleg van.

Hanem Hutin asztala a szomszédjukban volt, s mikor észrevette Baugét, akit ismert, hangosan társalogni kezdett vele, hogy tovább is magára vonja a terem figyelmét.

- Mondja csak - kiáltotta -, maguk még mindig olyan erényesek az „Olcsóság”-ban?

- Nem is olyan nagyon - felelte mélyen elpirulva a másik.

- Ugyan menjen már! Azok csak szűzlányokat fogadnak fel, és állandó gyóntatót tartanak a segédeknek, akik rájuk mernek nézni... Szép kis cég az, ahol házasságokat kötnek! Köszönöm!

Többen felnevettek. Liénard, aki szintén a csapatba tartozott, hozzátette:

- Nem úgy, mint a „Louvre”-ban... Ott egy bába is tartozik a konfekcióosztályhoz. Becsület-szavamra!

A jókedv még magasabbra csapott. Pauline is elkacagta magát, olyan mulatságosnak tartotta a bábát. Hanem Baugét bosszantotta, hogy a cége ártatlanságán élcelődnek. Egyszerre nekihevült.

- Maguknak persze aranyéletük van ott, a „Hölgyek Öröme”-ben! Egy rossz szó, és - alászol-gája! A gazdájuk meg, amint mondják, az utcasarkon szólítja le a vevőit.

Hutin nem hallgatott már oda, a „Place Clichy”-t kezdte dicsérni. Ismer ott egy fiatal leányt, aki olyan előkelő, hogy a vásárlók nem is mernek hozzáfordulni, mert félnek, hogy megsértik. Aztán közelebb hozta a terítékét, és elmondta, hogy ezen a héten száztizenöt frankot keresett; ó, remek hét volt, Favier mindössze ötvenkettőig vitte, az egész társaság messze mögötte maradt; de meg is látszik, ugye? Szórja a pénzt, és nem fekszik le addig, míg nyakára nem hág a száztizenöt frankjának. Aztán, amint egyre részegebb lett, elkezdte csempülni Robineau-t, azt a nyamvadt vezetőhelyettest, aki úgy tesz, mintha különb volna a többinél, és még az utcán sem hajlandó mutatkozni a segédekkel.

- Hallgasson - mordult rá Liénard -, túl sokat jár a szája, öregem.

Egyre melegebb lett, a gyertyák ráolvadtak a borfoltos abroszokra; mikor a vacsorázók lár-mája hirtelen el-elhalkult, a nyitott ablakokon távoli, elnyújtott hang hallatszott be, a folyó és a nagy nyárfák suhogása, melyek elszunnyadtak a nyugodt éjszakában. Baugé a számlát kérte, látván, hogy Denise csak nem lesz jobban, egészen sápadt, álla vonaglik a visszafojtott sírástól; de a pincér nem jött, s a lány kénytelen volt tovább hallgatni Hutin hangoskodását. Most azzal kérkedett, hogy ő nagyobb gavallér, mint Liénard, mert az egyszerűen az apja pénzét költi, ő azonban a maga keresetét, értelmessége gyümölcsét. Végre Baugé fizetett, s a két leány kiment.

- Ni, ez a „Louvre”-ból való - súgta Pauline az első teremben, egy magas, sovány lányra nézve, aki a köpönyegét vette fel.

- Honnan tudod? Nem is ismered - szólt rá a fiatalember.

- Ugyan! Nézd meg a ruháját!... Bábaosztály, elhiszed? Ha meghallotta, annál jobb.

Végre kint voltak. Denise megkönnyebbülten sóhajtott fel. Azt hitte, meghal abban a fullasztó hőségben, a zajongásban; és még mindig arra magyarázta rosszullétét, hogy levegőtlen volt a terem. Most föllélegzett. A csillagos égből hűvösség áradt. Mikor a két lány kilépett a vendég-lő kertjéből, egy félénk hang suttozta a homályban:

- Jó estét, hölgyeim.

Deloche volt az. Nem vették észre az első terem végén, ahol magában vacsorázott; gyalog jött ki Párizsból, a gyaloglás gyönyörűségéért. A szenvedő Denise, hogy ezt a baráti hangot fölismerte, gondolkodás nélkül engedett támaszt kereső ösztönének.

- Jöjjön velünk haza, Deloche úr - mondotta. - Adja a karját.

Pauline és Baugé már elől jártak. Elcsodálkoztak. Nem hitték volna, hogy így történjék, még hozzá ezzel a fiúval. Hanem mert volt még egy órájuk a vonat indulása előtt, elsétáltak a sziget végéig, a part mentén, a nagy fák alatt; időnként visszafordultak, és azt mormogták:

- Hová lettek? Végre itt vannak... Mégiscsak furcsa.

Denise és Deloche eleinte hallgattak. A vendéglő lármája lassanként elhalt, halk zenévé szelődött az éjszakában; ők pedig mind előbbre haladtak, a fák hűvösében, még mindig lázasan ettől az olvasztókemencétől, melynek gyertyái egyenként tünedeztek el a lombok mögött. Velük szemben sötétségből szőtt fal, valóságos árnyéktömb állott, oly tömören, hogy még az ösvény halvány nyomát sem látták. De azért nyugodtan, félelem nélkül jártak. Aztán, ahogy a szemük megszokta a sötétséget, látták jobbra a nyárfák törzsét, amint sötét oszlopok gyanánt tartották koronájuk csillaglyuggatta kupoláját; balra pedig a víz meg-megcsillant a feketeségben, akár egy óntükr. A szél elállt, most már csak a folyó csobogását hallották.

- Nagyon örülök, hogy találkoztam magával - dadogta végül Deloche, aki elsőnek szánta el magát a megszólalásra. - Nem is tudja, milyen boldoggá tesz, mikor megengedi, hogy együtt sétáljunk.

És a jótevő sötétben, nagy köntörfalazások után, végre meg merte mondani, hogy szereti. Régóta meg akarta már írni neki, és talán sohasem tudta volna meg, ha nincs ez a bűntársul szegődő szép éjszaka, a locsogó víz, ha nincsenek a fák, melyek elrejtik őket árnyaik függönyével. Hanem a lány nem felelt, szenvedő járással lépkedett, Deloche-ba karolva. A fiú szeretett volna az arcába nézni, mikor egyszerre halk zokogást hallott.

- Ó, istenem - folytatta -, maga sír, kisasszony, maga sír... Megbántottam?

- Nem, nem - suttozta Denise.

Próbálta visszatartani a könnyeit, de nem tudta. Már az asztalnál azt hitte, megszakad a szíve. Most a sötétben már nem fékezte magát, fojtogatta a zokogás, ha arra gondolt, hogyha Deloche helyén Hutin volna, és így vallana szerelmet, ő nem tudna ellenállni. Ez a vallomás, amelyet végre megtett önmagának, zavarral töltötte meg a lelkét. Arca szégyentől égett, mintha elbukott volna a fák alatt annak a fickónak a karjai között, aki szajhákka l mutogatta magát.

- Nem akartam megsérteni - ismételte Deloche, akit megindított a sírás.

- Hallgasson ide - mondta Denise, még mindig reszkető hangon -, egy csöppet sem haragszom magára. Csak arra kérem, ne beszéljen így többet, mint az imént... Amit kér tőlem, az lehetetlen. Ó, maga jó fiú, és én szívesen leszek a barátja, de semmi több... Érti? A barátja!

Deloche megremegett. Szótlanul tett néhány lépést, aztán azt dadogta:

- Egyszóval nem szeret?

És mert Denise megkímélte a nyers visszautasítás fájdalmától, szelíd, fájdalmas hangon folytatta:

- Különben erre el voltam készülve... Sohasem volt szerencsém, tudom, hogy nem lehetek boldog. Odahaza vertek. Párizsban mindig cél táblája voltam mindenkinek. Látja, ha az ember nem tudja elszeretni a mások szeretőjét, és ha - balga fejjel - nem tud annyit megkeresni, mint ők, nos, akkor jobb, ha mindjárt felfordul egy sarokban... Ó, legyen nyugodt, nem fogom

kínozni többet. Hogy szeressem, azt nem tilthatja meg, ugye? Szeretni fogom céltalanul, mint egy állat... Hiába! Én mindennel póruł járok, ez az én sorsom az életben.

Most ő kezdett sírni. A lány vigasztalta, és túlfűtött baráti vallomásaik közben megtudták, hogy egy vidékről valók, a lány Valognes-ból, a fiú meg Briquebecből, tizenhárom kilométernyire a lány szűlőhelyétől. Ez új kötelék volt közöttük. A fiút az apja - egy betegesen gyanakvó, nyomorgó kis végrehajtó - rendszeresen verte, és fattyúnak szidta, mert el volt keseredve hosszú, sápadt arca és kenderszínű haja miatt, mely, szerinte, elűtött a családtól. Aztán beszélgettek az élősövénnel kerített nagy rétekről, a szilfák árnyékában elveszű, bujkáló ösvényekről, a parkok sétányaihoz hasonló gyepes utakról. Körűlűtűk derűs volt az éj, meg tudták különbűztetni a parti nádszálakat, a csillagok ragyogásában feketéűű árnyékok csipkéit nyugalom szállt a lelkűkre, elfelejtették minden bajukat, a balsors közel hozta, bajtársi barátságba fűzte őket egymással.

- Nos, mi újság? - kérdezte élénken Pauline, félrevonva Denise-t, mikor az állomás elé értek.

A lány rögtűn megértette a mosolyát és a hangjából kicsendűű szeretetteljes kíváncsiságot. Mélyen elpirulva felelte:

- Soha, kedvesem. Hiszen mondtam, hogy nem akarom!... Fűldim. Valognes-ről beszélgettűnk.

Pauline és Baugé megzavarodtak, nem tudták, mit gondoljanak, mit higgyenek. Deloche elvált tőlűk a Bastille téren; mint a többi fizetéstelen fiatalember, ő is az áruházban hált, és tizenegyre otthon kellett lennie. Denise nem akart vele együtt hazatérni, és mert különben is színházi engedélyt kapott, beleegyezett, hogy elkísérje Pauline-t Baugéhez. Ez, hogy kedveséhez közelebb legyen, a Szent Rókus utcába költűzűtű. Kocsiba űltek, és Denise elképedve hallotta útközben, hogy barátnűje a fiatalemberrel fogja tölteni az éjszakát. Ennél mi sem volt könnyebb, az ember egyszerűen öt frankot adott Cabinnénak, minden lány így csinálta. Baugé a házigazdát játszott a szobájában, mely az apja küldűtte régi, empire bútorokkal volt berendezve. Haragudott, mikor Denise az elszámolást emlegette, de végre mégis elfogadta azt a tizenöt frank hatvanat, amit a leány a fiűkos szekrényre tett; ekkor legalább egy csésze teával akarta megkínálni, sokáig kінűdűtű a spirituszfűzűűvel, és kényszerűen volt újra lemenni cukorért. Éjfél volt, mikor végre megtűltűtte a csészéket.

- Mennem kell - ismételte Denise.

Pauline azt felelte:

- Mindjárt, mindjárt... A színház nem végzűdik olyan korán.

Denise roppant kényszerűen érezte magát ebben a legény szobában. Látt a, amint a barátnűje alszűszoknyára és fűzűre vetkűzik, nézte, hogy veti meg az ágyat, paskolja a párnákat meztelen karjaival, s a szerelmi éjszakának ez a leplezetlen előkészítűse megzavarta, szűgyenkezűst ébresztett benne, újra fűlűébresztve megsebzett szűvében Hutin emlékét. Nem éppen űdvűs dolog az ilyen nap. Végre negyed egykor magukra hagyta őket. De zavartan távozott, mikor ártatlan „jű éjszakát”-jára Pauline szélesen azt kiáltotta:

- Kűszűűűű, az éjszakánk jű lesz!

Az a külön kapu, mely Mouret lakásához és a személyzet szobáihoz vezetett, az Új Szent Ágoston utcára nyűűtű. Cabinné kinyitotta a kaput, és kipillantott a fűlkéjébűű, hogy fűljegyezze, ki érkezett haza. Az előcsarnokot alig világitotta meg az éjjeli lámpa; Denise habozva, nyugtalanul állt meg ebben a halvány fényben, mert az utcasarkon befordulva látt a, hogy a kapu egy férű határozatlan árnyéka mögűű zárűdik be. Nyilván a gazda lehetett, valami estélyrűű visszatérűben; az a gondolat, hogy itt van, a sűtűtségben, és talán rá vár,

különös félelemmel töltötte el. Mouret még mindig ilyen félelmet keltett benne, minden megfogható ok nélkül. Valaki mozgott az első emeleten, cipőnyikorgás hallatszott. Erre elvesztette a fejét, benyitott egy ajtón, mely az áruházba vitt, s az őrzőjáratok miatt éjjel is nyitva volt. A vászonosztályra került.

- Uramisten, most mit csináljak? - dadogta izgalmaiban.

Eszébe jutott, hogy odafönn van egy másik átjáró ajtó, mely szintén a szobákhoz vezet. De hogy odajusson, át kellett mennie az egész áruházon. Inkább vállalta ezt az utazást, bár a folyosók teljesen sötétek voltak. Egyetlen gázlámpa sem égett, csak petróleumlámpákat aggattak helyel-közzel a csillárok karjaira, ezek a sárga foltokhoz hasonló elszórt fények, melyeknek az éjszaka elnyelte a sugarait, olyanok voltak, mint a bányákban fölakasztott lámpák. Nagy árnyékok libegtek, csak homályosan lehetett látni az áruk halmait, melyek ijesztő körvonalakat öltöttek: leomlott oszlopoknak, ugrásra készülő vadállatoknak, lesben álló tolvajoknak látszottak. A távoli szuszogástól megszakított, nyomasztó csöndben még sűrűbbnek rémlett a homály. Mégis sikerült tájékozódnia; balkézt a fehérneműosztály sápadt, sávot alkotott, mint egy utca kéklő házsora nyári éjszakán; utána mindjárt át akart vágni a csarnokon, de itt a magasra tornyozott kartonvégekbe ütközött, és biztosabbnak találta, ha előbb a kötöttáru-, aztán a gyapjúosztályon megy végig. Itt valóságos mennydörgés rémítette meg: Joseph, a kifutófiú aludt, hangosan hortyogva a gyászkelekek mögött. Gyorsan belépett a csarnokba, ahová a tetőablakon át alkonyi derengés hullott be; a csarnok mintha kitágult volna - az éj rémképeivel teli templomhajó - mozdulatlan polcaival s a felfordított kereszt-fáknak látszó, hosszú méterrudak árnyaival. Denise most már futott. A rövidáruknál, a kesztyűosztályon majdhogy át nem gázolt megint az ügyeletes üzleti szolgálkon; csak akkor hitte, hogy megmenekült, mikor végre fölfedezte a lépcsőt. De odafönn, a konfekcióosztály előtt halálra rémülten vett észre egy lámpát, melynek hunyorgó fénye mozgott: őrzőjárat közeledett, két tűzoltó éppen most jelölte meg ittjártát az ellenőrző órán. A lány pillanatra megállt, nem értette a dolgot, nézte, amint a sálaktól átmennek a bútorosztályra, aztán a finom fehérneműkhöz - elborzadt különös munkájuktól, a csikorgó órakulcstól, az acéllemez ajtóktól, melyek gyilkos robajjal csapódtak be újra. Mikor közeledtek hozzá, a csipkeszalón végébe menekült, ahonnét egy váratlanul megszólaló hang tüstént tovább üzte, s innen egészen az átjáró ajtóig szaladt. Megismerte Deloche hangját. A fiatalember az osztályán aludt kis vaságyon, melyet minden este maga állított fel; nem aludt még, nyitott szemmel élte át újra az este édes óráit.

- Hogyan, maga az, kisasszony? - kérdezte Mouret, akit Denise egyszerre maga előtt látott a lépcsőn, kis gyertyával a kezében.

A lány hebegett, meg akarta magyarázni, hogy keresett valamit az osztályon. De Mouret nem haragudott, apai és egyben kíváncsi arccal nézett rá.

- Hát színházi engedélye volt?

- Igen, főnök úr.

- És jól mulatott?... Melyik színházban volt?

- Kirándultam.

Mouret elnevette magát, aztán ezt kérdezte, nyomatékosan:

- Csak úgy egyedül?

- Nem, egy barátnőmmel - felelte, fülig pirulva, elszégyellve magát arra a gondolatra, amit ott érzett Mouret szavai mögött.

Mouret elhallgatott. De egyre nézte a lányt, fekete ruhájában, egyetlen kék szalaggal díszített kalapjában. Hát egyszer mégis megszépül ez a kis vadóc? Érzett rajta a szabad ég friss illata, bájos volt, homlokán szétszóródott szép hajával. És a férfi, aki fél esztendő óta csak gyerek-számba vette, tanácsokat adott neki néha, ötletszerű kísérletezésekbe bocsátkozott, gonosz kíváncsiságból, hogy megtudja, hogyan fejlődik ki és kallódik el Párizsban egy nő - a férfi nem nevetett már, különös, gyöngédséggel vegyes meglepetést és félelmet érzett. Nyilván szeretője van, hogy így megszépült. Erre a gondolatra úgy érezte, mintha egy kedves madara, mellyel játszani szokott, véresre csípte volna a csőrével.

- Jó éjt, főnök úr - mormogta Denise, s nem várva tovább, fölment a lépcsőn.

Mouret nem köszönt vissza, nézte, amint eltűnik. Aztán bement a lakásába.

A nyári holt szezon elérkezteével a rémület szele süvített a „Hölgyek Öröme”-ben. Az igazgatóság a felmondások s a tömeges elbocsátások szörnyű viharával söpört végig az áruházon, mely a júliusi és augusztusi hőségben alig látott vásárlót.

Mouret reggelenként, a Bourdoncle-lal végzett felügyelőkörútján félrevonta az osztályok vezetőit, akiket tél idején, hogy az eladás fenn ne akadjon, maga biztatott, hogy a kellenél több elárúsítót fogadjanak fel, később aztán megritkíthatjuk a személyzetet. Most azonban csökkenteni kellett a költségeket, az utcára dobva a segédek jó harmadát, a gyöngéket, akik hagyták, hogy az erősek fölfalják őket.

- Ugyebár - mondotta -, vannak itt, akik nem váltak be?... Azért meg nem lehet itt tartani őket, hogy csak lopják a napot.

És ha a vezető habozott, nem tudván, kiket áldozzon föl, így folytatta:

- Úgy intézze a dolgot, hogy hat segédnél többre ne számítsen... Majd fogad újakat októberben, mászkál az utcán elég!

Egyébként Bourdoncle vállalta magára a hóhér szerepét. Vékony ajkáról a rettenetes: „Menjen a pénztárhoz!” - úgy hangzott, mint a lezuhanó bárd suhogása. Minden ürügyet felhasznál a tisztogatásra. Maga talált ki hibákat, számon kérte a legkisebb mulasztásokat is: „Maga leült: menjen a pénztárhoz! - Ha jól hallom, felel: menjen a pénztárhoz! - A cipője nincs kifényesítve: menjen a pénztárhoz!” A legjobbak is remegtek tőle, olyan vérengzést vitt végbe. Aztán, mert még ez a gépezet sem működött elég gyorsan, kitalált egy csapdát, melyben néhány nap alatt könnyűszerrel megfoghatott annyi elárúsítót, ahányat eleve elítéltek. Nyolc órakor ott állt a kapuban, kezében tartva az óráját, három percnyi késés elég volt, hogy a könyörtelen: „Menjen a pénztárhoz!” letaglózza a lihegve siető fiatalembereket. Ez gyors és tiszta munka volt.

- De ronda képe van magának! - mondta végül egy napon valamelyik szegény ördögnek, akinek ferde orra ingerelte. - Menjen a pénztárhoz!

A protekciósok kétheti szabadságot kaptak, fizetés nélkül, ami mégis emberségesebb módja volt a költségek csökkentésének. Egyébiránt az elárúsítók a kényszerűség és a megszokás hatása alatt beletörődtek bizonytalan helyzetükbe. Mióta csak Párizsba kerültek, folyvást hányódtak-vetődtek, inaséveiket itt kezdték, ott végezték, elcsapták őket, vagy elmentek maguktól, egyik percről a másikra, az érdekek játéka szerint. Ha az üzem nem dolgozott, a munkások kenyerét vették el; s a gépezet közönyösen futott tovább, a fölösleges kereket egyszerűen kidobták, mintha csakugyan vaskerek lett volna, melyet szolgálataiért nem illet hála. Ha valaki nem tudta kiverelkedni a magáét, az az ő baja.

Az osztályokon most egyébről sem beszéltek. Mindennap újabb történetek keltek szárnyra. Úgy beszéltek az elbocsátott segédekről, mint ahogy járványok idején a halottakat számlálják. Különösen a sál- és a gyapjúosztályt érte súlyos megpróbáltatás: itt hét segéd tűnt el egy hét alatt. A finomfehérmű-osztályt meg drámai jelenet tartotta izgalomban: egy vevő rosszul lett, s megvádolta a kiszolgálólányt, hogy fokhagymát evett; a lányt tüstént elcsapták, bár a rosszul táplált és mindig éhes teremtés csak összegyűjtött kenyérhajat rágszált a pult mögött. Az igazgatóság könyörtelennek mutatkozott a vásárlók legcsekélyebb panaszára is; semmi mentséget nem fogadtak el, az alkalmazott mindig hibás volt, el kellett tűnnie, mint egy rossz szerszámnak, mely akadályozza az eladás szabályszerű menetét; társai lesütötték a fejüket, és nem is próbálták védelmezni. Az általános rémületben mindenki magáért reszkett: Mignot-t,

mikor egy ízben, a szabályzat ellenére, csomagot vitt ki a kabátja alatt, majdnem rajtakapták, és azt hitte, nyomban az utcára kerül; a lustaságáról hírhedt Liénard csak apja divatárus rangjának köszönhetette, hogy nem dobták ki, mikor Bourdoncle alva találta egy délután két halom angol bársony-vég között. De főképpen Lhomme-ék nyugtalankodtak, mindennap el voltak rá készülve, hogy Albert fiukat elcsapják: az igazgatóság nagyon elégedetlen volt a pénztár kezelésével, mert nők jártak hozzá, hogy szórakoztassák; Aurélie-nek kétszer is ki kellett békítenie a haragvó főnökséget.

E nagy söprögetés közben Denise annyira fenyegetve érezte magát, hogy állandóan várta a végzetes csapást. Hiába volt bátor, hiába küzdött jó kedéllyel és józan ésszel érzékeny természetének elgyengülései ellen: szemét elöntötte a könny, valahányszor szobája ajtaját magára zárta; kétségbeesett, ha arra gondolt, hogy állástalanul kóborog az utcán, s mivel nagybátyjával is összeveszett, nincs hová mennie, nincs egy fillér megtakarított pénze sem, s a tetejébe még ott a két gyerek a nyakán. Újra feltámadtak benne az első hetek benyomásai, hatalmas malomkövek között őrlődő gabonaszemnek érezte magát; elernyesztette bátorságát az, hogy milyen semmiség ő ebben a nagy gépezetben, mely össze fogja morzsolni nyugodt közömbösségével. Nem lehettek kétségei: ha csak egy elárusító kisasszonyt is elbocsátanak a konfekcióosztályról, az az egy ő lesz. A rambouillet-i kiránduláson a lányok nyilván fölinge-relték ellene Aurélie-t, mert az azóta nemcsak hogy szigorúan bánt vele, de szinte még haragudott is rá. Különben sem bocsátották meg neki, hogy elment Joinville-be; lázadást láttak ebben, mintha az egész osztálynak odadobta volna a kesztyűt azzal, hogy nyíltan mutatkozott a házön kívül az ellenséges osztály egyik elárusító kisasszonyával. Denise sohasem szenvedett még ennyit az osztályon, és most már lemondott arról, hogy valaha is meghódítsa.

- Ugyan, ne törődjék velük - ismételte Pauline -, uraskodó, buta libák.

De éppen ez az uraskodó viselkedés félemlítette meg a lányt. A gazdag vásárlókkal való mindennapos érintkezésben majdnem valamennyi lány majmolni kezdte az előkelő modort, s végre valami határozatlan osztályhoz tartozott a munkásnő és a polgárasszony között; öltözködésük, eltanult modoruk és mondásaik mögött gyakran csak álműveltség volt, zuglapokból szedett olvasmányok, drámai ömlengések, a párizsi utca népszerű ostobaságai.

- Tudjátok, hogy a kócosnak gyereke van? - újságolta egy reggel Clara, az osztályra érkezve.

Elcsodálkoztak.

- De ha mondom, hogy láttam tegnap este, amint sétáltatta a porontyát!... Úgy látszik, kiadta valahová.

Két nap múlva Marguerite, vacsoráról jövel, újabb hírt hozott.

- Na, szép história, most láttam a kócos szeretőjét... Képzeljék, munkás! Az ám, egy sárga hajú, piszkos kis munkás lesett rá az ablakon át.

Ettől fogva megdönthetetlen igazság volt, Denise-nek munkásszeretője van, s egy gyermeket rejteget valahol a környéken. Agyongyötörték a rosszmájú célzásokkal. Mikor először értette meg a dolgot, halálosan elsápadt e szörnyű gyanúsítás miatt. Ez már undorító volt - magyarázkodni akart, és azt hebegte:

- De hiszen a testvéreim!

- Ó, a testvérei... - mondta Clara szokott gúnyos hangján.

Aurélie asszonynak kellett beavatkoznia.

- Hallgassanak. Inkább cseréljék ki ezeket az árcédulákat... Baudu kisasszony azt teheti házön kívül, ami jólesik neki. Csak legalább idebenn dolgoznék!

És ez a rideg védelem elítélés volt. A lány, elfulladva, mintha halálos bűnnel vádolták volna, hiába próbálta az igazságot megmagyarázni. Kinevették, vállukat vonogatták. Nyílt seb maradt a szívében. Deloche, mikor híre terjedt a dolognak, annyira fel volt háborodva, hogy fel akart pofozni a konfekciós kisasszonyokat; csak az a félelem tartotta vissza, hogy hírbe hozza Denise-t. A joinville-i este óta alázatos szerelmet, szinte vallásos barátságot érzett iránta, amiről csak hűséges kutyaszeme beszélt. Senkinek sem volt szabad gyanítani barátságukat, mert csak csúfolódtak volna velük; de Deloche azért tovább álmodozott hirtelen kitörésekről, bosszúálló ökölcsepásokról, ha Denise-t valaki öelötte merné becsmérlni.

Denise a végén már nem is válaszolt. Nagyon piszkos dolog volt ez, és úgysem hittek volna neki. Ha valamelyik társa újból célozgatni kezdett, ő csak merőn nézett rá, szomorú és nyugodt arccal. Különben is volt más baja elég, az anyagi gondok sokkal jobban foglalkoztatták. Jean még mindig nem tért észére, folyvást pénzkérésekkel gyötörte. Nemigen múlt el hét, hogy tekervényes történetet ne kapott volna tőle, négyoldalas levélben; s mikor a postát kiosztó szolga átadta neki ezeket az otromba írású, szenvedélyes leveleket, sietve zsebre dugta őket, mert a lányok már feltűnően nevettek, malacságokat dúdolva. Aztán valami ürüggyel az áruház másik végébe ment, hogy elolvassa a levelet, s elborzadt: úgy látta, hogy szegény Jean el van veszve, Denise a legátlátszóbb hazugságoknak is felült, azoknak a mesébe illő szerelmi kalandoknak a veszedelmét - tökéletesen járatlan lévén az efféle ügyekben - még nagyobbnak látta. Hol két frank kellett a fiúnak, hogy egy féltékeny asszonytól megszabaduljon, hol öt, hol hat frank, hogy megmentse egy szegény lány becsületét, akit különben megölne az apja. Ekkor, mivel a fizetése s a jutalék nem volt elegendő, Denisenek az a gondolata támadt, hogy keres még valami kis különmunkát. Elmondta a dolgot Robineau-nak, aki iránt még mindig rokonszenvet érzett Vinçard-nál való első találkozásuk óta, s ez valami nyakkendővarrást szerzett néki, tucattjával öt sou-ért. Éjjel, kilenc órától egyig, meg tudott varrni hat tucatot, ami másfél frankot jelentett; de ebből le kellett vonnia a négy sou-s gyertya árát. Ez a napi huszonhat sou kisegítette Jeant, és Denise sem panaszkodott az álmatlanságról; sőt, igen boldognak tartotta volna magát, ha egy szerencsétlen fordulat fel nem borítja ismét a költségvetését. A második félhónap végén, mikor a nyakkendő asszonytól jelentkezett, zárt ajtóra talált: ez a csőd, ez a bukás tizennyolc frank harminc centime-ját vitte el - tekintélyes összeg, melyre már egy hete biztosan számított. Mindaz, amit az osztályon elszenvedett, semmi volt ehhez a szerencsétlenséghez képest.

- Már megint szomorú - szólította meg Pauline, akivel a bútorosztály folyosóján találkozott. - Mondja, nincs szüksége valamire?

- Köszönöm... Rosszul aludtam, nincs más bajom.

Július huszadika volt, javában dühöngtek az elbocsátások. A négyszáz alkalmazottból Bourdoncle már ötvenet kiséprűzött, és most híre járt, hogy újabb kivégzések lesznek. Denise mégis alig gondolt a fenyegető veszedelemre, sokkal jobban aggasztotta Jeannak egy kalandja, mely még a többenél is rémítőbb volt. Ezen a napon tizenöt frank kellett neki, csak ez menthette meg egy megcsalt férj bosszújától. Előző nap kapta Denise az első levelet, mely előkészítette a tragédiát, aztán egymás után jött két másik - kiváltképpen az utolsó volt szörnyű, melyet akkor olvasott végig, mikor Pauline-nal találkozott, ebben Jean bejelentette a halálát aznap estére, ha nem kapja meg a tizenöt frankot. Denise kétségbeesetten törte a fejét. Pépé tartásdíjából sem lehet elvenni, azt már két napja kifizette. Minden rossz egyszerre szakadt rá: azt remélte, hogy megkapja a tizennyolc frank harmincat, ha Robineau-hoz fordul, aki talán megtalálja a nyakkendő asszonyt, hanem Robineau kétheti szabadságot kapott, és nem tért még vissza előző nap, amikorra várták.

Közben Pauline barátságosan tovább faggatta. Mikor így összetalálkoztak ketten, valamelyik távoli osztályon, elbeszélgettek néhány pillanatig, óvatosan körülnézegetve. Pauline egyszerre csak menekülni akart: észrevette egy felügyelő fehér nyakkendőjét a sálosztály felől.

- Nem, nem, ez csak Jouve bácsi - mormogta aztán megnyugodva. - Nem tudom, mit nevet mindig az öreg, valahányszor együtt lát bennünket... A maga helyében félnék, mert magához feltűnően kedves. Ravasz kutya ez, még a szeme se áll jól, és azt hiszi, még most is a katonáival van dolga.

Jouve bácsit valóban minden elárusító utálta, szigorú örködése miatt. Az elbocsátásoknak több mint fele az ő jelentései alapján történt. A borissza egykori kapitány nagy, rezes orra csak azokon az osztályokon vöröslött barátságosabban, ahol nők dolgoztak.

- Miért félnék? - kérdezte Denise.

- Ej - felelte nevetve Pauline -, hát megeshetik, hogy hálára számít... Sok kisasszony megszerezte magának a jóakarátát.

Jouve továbbment, úgy téve, mintha nem látná őket; hallották, amint a csipkeosztályon nekitámad egy segédnek, akinek az volt a bűne, hogy egy elhullott lovat bámult az Új Szent Ágoston utcán.

- Igaz - folytatta Pauline -, nem Robineau-t kereste tegnap? Visszajött már.

Denise azt hitte, meg van mentve.

- Köszönöm, akkor kerülöt teszek, és a selyemosztály felé megyek... Úgyis felküldték a műhelybe egy igazításért.

Elváltak. Denise sietséget mímelve, mintha pénztárról pénztárra szaladna kinyomozni valami tévedést, elért a lépcsőhöz, és lement a csarnokba. Háromnegyed tíz volt, az első étkezéshez csengettek. Forrón tűzött be a nap az üvegtetőn, s a szürke vászonfüggönyök ellenére is izzó volt a hőség a mozdulatlan levegőben. Néha friss lehelet áradt a parkettből, melyet a szolgák vékony vízszaggárral öntözgettek. Álomosság, nyári semmittevés az elárusítóhelyiségek kitérő ürességében: kápolna, hol az utolsó mise után csendesen szunnyad a homály. Az elárusítók közömbösen álldogáltak, pár vevő lézengett csak a folyosókon, vagy ment át a csarnokon, a hőségtől elkínzott nők ernyedt járásával.

Mikor Denise lejött, Favier éppen egy piros pettyes, könnyű selymet mért le Boutarelnénak, aki előző nap érkezett meg Dél-Franciaországból. A hónap eleje óta csak falusi vásárlók jöttek, úgyszólván csupa rosszul öltözött asszonyt - sárga sál, zöld szoknya: falusi kirakodóvásár - lehetett most látni. A közömbös segédek már nem is nevettek. Favier átkísérte Boutarelnét a rövidáruosztályra, aztán visszatérve így szólt Hutinhez:

- Tegnap csupa auvergne-i, ma csupa provence-i... Már fáj tőlük a fejem.

De Hutin előresietett; most rákerült a sor, és megismerte a „csinos hölgyet”, azt az imádni való szökét, akit így nevezett el az osztály, nem tudva róla semmit, még a nevét sem. Mind rámosolyogtak, nem múlt el hét, hogy meg ne jelent volna a „Hölgyek Öröme”-ben, mindig egyedül. Most egy négy- vagy öt éves fiúcska volt vele. Erről beszélni kezdtek.

- Hát férjes asszony? - kérdezte Favier, mikor Hutin visszatért a pénztártól, harminc méter düsseszt adva el neki.

- Meglehet - felelte a másik -, ámbár az a poronty nem bizonyít semmit. A barátnője is lehet... Úgy látszik, sírt szegény! Milyen szomorú! És vörös a szeme.

Elhallgattak. A két segéd tévován bámult az áruház távoli részeibe. Aztán Favier újra megszólalt, vontatottan:

- Ha férjes asszony, bizonyosan felpofozta a férje.
- Lehet - ismételte Hutin -, ha ugyan nem a szeretője hagyta ott.

Újabb hallgatás után ezzel zárta be a vitát:

- De hát mi közöm hozzá!

Denise ekkor ért a selyemosztályra, meglássítva lépteit, körülnézegetett, hogy fölfedezze Robineau-t. Nem látta ott, elment a fehérneműosztályra, aztán visszajött. A két elárúsító észrevette, hogy miben sántikál.

- Már megint itt van ez a csontváz - morogta Hutin.

- Robineau-t keresi - mondta Favier. - Nem tudom, miben török a fejüket ezek ketten. Nem lehet valami izgalmas dolog, Robineau túl buta az ilyesmihez... Azt mondják, egy kis munkát szerzett neki, valami nyakkendővarrást. Micsoda üzlet!

Hutin rosszat forralt. Mikor Denise elment mellette, megállította és így szólt hozzá:

- Engem keres?

Denise erősen elpirult. A joinville-i este óta nem mert olvasni a tulajdon szívében, ahol zavaros érzések küszködtek egymással.

Mindig maga előtt látta Hutint, azzal a vörös hajú lánnyal, s ha most is remeg előtte, talán csak az utálattól van. Szerette-e? Szereti-e még mindig? Nem akarta fölkaparni ezeket a dolgokat, mert kínosak voltak neki.

- Nem - felelte zavartan.

Hutin mulatott a zavarán.

- Ha parancsolja, előszedjük magának... Favier, szedje elő Robineau-t a kisasszonynak.

Denise merően nézett rá, azzal a szomorú, nyugodt pillantással, mellyel a lányok sértő célzásait szokta fogadni. Ó, ez az ember is gonosz, éppen úgy kínozza, mint a többiek. És úgy érezte, mintha elszakadna benne valami, mintha egy utolsó kötelék pattanna szét. Arca olyan szenvedést fejezett ki, hogy Favier, bár nem volt valami gyengéd természetű, mégis segítségére sietett.

- Robineau úr vásárolni ment - mondotta. - Ebédre bizonyosan visszajön... Délután megtalálja, ha beszélni akar vele.

Denise megköszönte, és visszament a konfekciósztályra, ahol Aurélie fagyos haraggal várta. Mi az? Már egy fél órája elment! Honnan jön? Nyilván nem a műhelyből! A lány lehajtotta a fejét, és makacs balszerencséjére gondolt. Mindennek vége, ha Robineau nem jön vissza. De azért föltette magában, hogy még egyszer lemegy.

A selyemosztályon valóságos forradalmat keltett Robineau visszatérése. Az osztály abban reménykedett, hogy Robineau - beleunva az állandó bosszantásokba - nem tér vissza többé; annál is inkább, mert Vinçard unszolására hallgatva, egyszer már majdnem átvette az üzletét. Hutin alattomos munkája, az az akna, melyet már hosszú hónapok óta ásott a helyettes vezető lába alatt, végre közel volt a felrobbanáshoz. Robineau-t szabadságideje alatt ő helyettesítette, mint első segéd, s iparkodott ártani neki főnökei előtt, túlzott buzgalommal próbálta betölteni a helyét: apró szabálytalanságokat fedezett fel és teregetett ki, szerény javítási tervekkel állott elő, új mintákat talált ki. Különben is az osztályon, az eladói állásról álmódzó kezdőtől a társtulajdonosságra áhító vezetőig, mindenki egyetlen rögeszmének élt: kilökní a föltte állót, hogy följebb jusson egy fokkal, fölfalni, ha akadályképpen áll előtte; s a mohó étvágynak ez a küzdelme, az egymás nyomában tülekedők lökdösődése, ez volt tulajdonképpen

a gépezet működési elve, ez gyújtotta fel a vásárlási szenvedélyt, lobbantotta lángra azt a sikert, mely egész Párizst elképesztette. Hutin mögött ott volt Favier, Favier mögött a többi, sorban egymás után. Hallani lehetett a fogak hangos csattogását. Robineau halálra volt ítélve, mindenki rágódott már a csontjain. De volt is morgás, mikor a helyettes vezető újra megjelent. Ennek végét kellett vetni, s az osztály vezetője annyira fenyegetőnek találta az elárusítók viselkedését, hogy vásárolni küldte Robineau-t, mert időt akart adni az igazgatóságnak a döntésre.

- Mind elmegyünk, ha megtartják - jelentette ki Hutin.

Ez az ügy bosszantotta Bouthemont-t, akinek vidám természetével nem fért össze az ilyen belső sűrlődés. Bántotta, hogy csupa elégedetlen arcot lát maga körül. Mindazonáltal igazságos akart lenni.

- Ugyan, hagyják békén, mit árt maguknak?

Erre kitört a tiltakozás vihara.

- Micsoda? Hogy mit árt nekünk?... Elviselhetetlen fráter, mindig ideges és olyan gögös, hogy képes volna eltaposni az embert!

Ez volt a legfőbb oka az osztály haragjának. Az asszony-idegzetű Robineau ridegsége, ingerlékenysége néha tűrhetetlen volt. Húsz esetet is emlegettek: egy kis fiatalember belebetegedett a dologba, sőt voltak vevők is, akiket éles megjegyzéseivel megszégyenített.

- Egyszóval, uraim - mondta Bouthemont -, semmi felelősséget nem vállalhatok... Már szóltam az igazgatóságon, mindjárt beszélünk a dologról.

Második terítéshez csengettek; az elnyújtott kolompolás úgy hangzott fel a pincéből, mintha igen messziről jött volna, eltompulva az áruház halott levegőjében. Hutin és Favier lementek. Minden osztályról jöttek az elárusítók, egyenként, kisebb csoportokban, csak a konyhai folyosó szűk bejáratánál torlódva össze; ezt a nedves folyosót állandóan gázlámpák világították meg. Errefelé sodródott a csorda, nevetés nélkül, szó nélkül, mind hangosabb tányércsörgés és átható ételszag közepette. A folyosó végén hirtelen megtorpantak a kármentő ablaknyílás előtt. Egy szakács osztogatta itt az adagokat: két oldalán oszlopba rakott tányérok, kezében villa és kanál, amikkel kondérokba nyúlka. Ahogy elfordult, fehér kötényes hasa mögött látni lehetett a lángoló konyhát.

- No persze - mormogta Hutin, az étlapot tanulmányozva, mely az ablak fölött egy fekete táblára volt kiírva -, marhahús pikáns mártással vagy rája... Soha sültet nem adnának ebben a bódében! Főtt hús meg hal: ugyan meg nem fekszi a gyomrát az embernek! Sokra megyünk a kosztjukkal!

A halat különben nem szerette senki, a kondér teli maradt. Favier mégis ráját kért. Mögötte Hutin az ablakhoz hajolt és beszólt:

- Hús, mártás.

A szakács gépies mozdulattal villára szúrt egy szelet húst, aztán megöntözte egy kanál mártással; és Hutin, elfulladva a meleg párából, mely az ablakból az arcába csapott, jóformán el sem vitte még a maga adagját, amikor mögötte már, mint a litánia, ismétlődött: hús, mártás... hús, mártás; közben a szakács szüntelenül szúrta a húsdarabokat, és öntözte őket mártással, a jól járó óra gyors és ütemes mozgásával.

- Hideg a rája - jelentette ki Favier, a kezén nem érezve semmi meleget.

Valamennyien kinyújtott karral vonultak tovább, tányérjukat egyenesen tartva, ügyelve, nehogy összeütközzenek. Tíz lépéssel odább volt a büfé, egy másik ablak, fényes bádogpulttal,

ahol a boradagok voltak sorba állítva, a kidugaszolt kis üvegek még öblögetéstől nedvesen fénylettek. Futtában mindegyikük a szabad kezébe kapta az üvegjét, s most már tele kézzel, óvatosan egyensúlyozva, komoly arccal ment az asztalához.

Hutin tompán dörmögött:

- Mennyit kell kutyaolni ezzel az edénnyel!

Favier-val együtt a folyosó végén volt az asztaluk, a legutolsó ebédlőben. Valamennyi terem egyforma volt: négy méter széles, öt méter hosszú, kicementezett és étkezővé átalakított régi pincehelyiségek, de a nedvesség áttört a festéken, a sárga falakon zöldes foltok ütöttek ki, s az utcára nyíló szűk pinceablakokon derengő napfény hullott be, melyet minduntalan elfogott a járókelők imbolygó árnyéka. Júliusban és decemberben egyformán fojtó volt itt a levegő, a szomszéd konyhából émelyítő szagok, forró párák szálltak.

Hutin lépett be elsőnek. Az egyik végével falhoz erősített, viaszosvászonnal borított asztalon csak a helyeket jelző poharak, villák és kések voltak. A két végén a váltáshoz szükséges tányéroszlopok, közepén hosszú kenyér, beledöfve egy kés, melynek nyele a levegőbe meredt. Hutin letette boros üvegét és tányérját, aztán kivéve szalvétáját a rekeszes szekrényből, amely a fal egyetlen díszé volt, sóhajtott és leült.

- S még hozzá milyen éhes vagyok - morogta.

- Mindig így van - mondta Favier, aki Hutin bal oldalán telepedett le. - Akkor nincs semmi, mikor majd megdöglök éhen az ember.

Gyorsan megtelt az asztal. Huszonkét teríték volt rajta. Eleinte csak hangos villacsörgés hallatszott, a nagyétkű fickók gyomra majd kilyukadt a napi tizenhárom órás robotban, mohón tömték magukba az ételt. A segédeknek régebben egyórás étkezési idejük volt, ezalatt kimehettek feketét inni; be is kapták húsz perc alatt az ebédet, hogy minél előbb az utcán lehessenek. De ez túlságosan felizgatta őket, szórakozottan tértek vissza, nem az eladáson járt az eszük; az igazgatóság elhatározta, hogy többé nem mehetnek ki, és három sou pótdíjat fizetnek, ha egy csésze kávéat akarnak inni. Most aztán nyújtották az étkezést, mert nemigen akartak az óra letelte előtt visszamenni az osztályra. Sokan, míg nagy falatokban nyelték az ételt, újságjukat olvasták, melyet összehajtva borosüvegükhöz támasztottak. Mások, amint első éhségüket elverték, hangosan beszélgettek, sorra kerültek örökös témáik: a rossz étel, a kereset, meg hogy mit csináltak múlt vasárnap, és mit fognak csinálni jövő vasárnap.

- Hát mi lesz a ti Robineau-tokkal? - kérdezte egy elárúsító Hutintól.

A „selyemfiúk” harca vezetőhelyettesük ellen élénken foglalkoztatta az összes osztályokat. Minden áldott nap éjfélig vitatták ezt a kérdést a Szent Rókus kávéházban. Hutin, aki a marhahússal győzködött, mindössze ennyit válaszolt:

- Hogy mi? Visszajött.

Aztán egyszerre felfortyant:

- De az istenfáját! Nekem számárhúst adtak!... Ez már undorító, szavamra!

- Csak ne panaszkodjék - mondta Favier. - Én meg olyan marha voltam, hogy ráját választottam... Egészen rohadt.

Mind egyszerre beszéltek, méltatlankodtak, tréfálkoztak. Az asztal egyik sarkában, a falnak szorítva, hallgatagon evett Deloche. Rettenetes éhség gyötörte, soha életében nem tudott jóllakni, és mert sokkal kevesebbet keresett, semhogy a benti kosztot pótolhatta volna valamivel, hatalmas karéj kenyereket vágott, és nagy élvezettel nyelte el a legízletlenebb ételeket is. Mulattak is rajta mind: azt kiáltozták:

- Favier, adj a ráját Deloche-nak... Ő így szereti.

- A húst is, Hutin: Deloche csemegének kéri.

Szegény fiú vállat vont, nem is felelt. Nem tehet róla, ha mindig éhes. Különben akárhogy utálkoznak is az ételüktől a többiek, azért csak telezabálják magukat ők is.

De egy halk fütttyentés elhallgattatta őket. Azt jelentette, hogy Mouret és Bourdoncle a folyosón vannak. Egy idő óta annyit panaszkodtak az alkalmazottak, hogy az igazgatóság le-
lejtött, mintha maga akarná megítélni, milyen ételt kapnak. Abból a másfél frankból, amit naponként és fejenként kapott a konyhafőnök, fizetnie kellett mindent, nyersanyagot, szenet, gázt, személyzetet; s az igazgatóság nagy ártatlanul csodálkozott, hogy nem jó az étel. Aznap reggel is minden osztály kiküldött egy elárúsítót, Mignot és Liénard magukra vállalták, hogy beszélnek társaik nevében. A hirtelen támadt csöndben mindenki a fülét hegyezte, hallgatták a szomszéd teremből kihallatszó szavakat, ahová éppen most léptek be Mouret és Bourdoncle. Az utóbbi kijelentette, hogy a marhahús kitűnő, és Mignot, kinek e nyugodt kijelentésre torkán akadt a szó, csak azt tudta ismételtetni: „Próbálja megrágni”, Liénard pedig, a ráját szidva, csak ennyit mondott csendesen: „Hiszen ez bűdös, főnök úr.” Mouret ekkor elárasz-
totta őket mézesházas szavakkal: mindent meg fog tenni alkalmazottai jólétéért, mintha apjuk volna, inkább ő eszik száraz kenyeret, semhogy ők rosszul táplálkozzanak.

- Ígérem, hogy tanulmányozni fogom a kérdést - mondta végül, fölemelve a hangját, hogy az egész folyosón meghallhassák.

Az igazgatóság vizsgálata véget ért, újra kezdődött a villacsörgés. Hutin morgolódott:

- Várd ki, ha győződ, és addig igyál vizet! Szép szavakkal nem fukarkodnak ezek. Ha csak ígéreteket akarsz, tessék! Közben ócska cipőtalppal etetnek, s úgy kidobnak, hogy a lábad se éri a földet!

Az az elárúsító, aki az előbb is hozzáfordult, most újra megszólalt:

- Szóval azt mondja, hogy Robineau...?

De szavát elfojtotta a tányérsörgés. A segédek maguk váltottak tányért, az oszlopok jobbra-balra fogyni kezdtek. Amint egy kukta nagy pléhtálat hozott be, Hutin felkiáltott:

- Pirított rizs! Még csak ez hiányzott!

- Megér két sou ára enyvét - mondta Favier, megrakva a tányérját.

Volt, aki szerette ezt az ételt, más ragacsosnak találta. Akik olvastak, csöndben maradtak, belemerülve újságjuk folytatásos regényébe, azt sem tudva, mit esznek. Valamennyien a homlokukat törölgették, a szűk pince vörös párával telt meg, a járókelők árnyai pedig fekete csíkokban suhantak végig a rendetlen asztalon.

- Adják oda a kenyeret Deloche-nak - kiáltotta egy tréfálkozó.

Mindenki szelt magának egy karéjt, aztán tövig döfte a kést a kenyérbe, mely kézről kézre járt.

- Ki veszi át a rizsemet a csemegéjéért? - kérdezte Hutin.

Mikor megkötötte a vásárt egy vékony kis fiatalemberrel, megpróbálta a borát is eladni, de nem kellett senkinek, rettentő rossznak találták.

- Szóval, mondtam, hogy Robineau visszajött - folytatta az egymást keresztező nevetések és beszélgetések között. - Ó, komoly az ügye. Képzeld, kikezd az elárúsító kisasszonyokkal. Igen, nyakkendővarrásokat szerez nekik.

- Csönd - mormogta Favier. - Éppen most ítélkeznek róla.

Szeme Bouthemont-ra villant, aki a folyosón járkált Mouret és Bourdoncle között; mind a hárman elmerülve, halkan, élénken tárgyaltak. Az osztályvezetők és helyetteseik étkezője éppen szemközt volt. Mikor Bouthemont meglátta az arra haladó Mouret-t, fölkelt az asztaltól, mert már készen volt az ebédjével; előadta az osztálya bajait, elmondta, milyen zavarban van. A két másik csak hallgatta; egyelőre nem akarták feláldozni Robineau-t, aki elsőrangú elárúsító volt, és már Hédouinné idejében szolgálta a céget. De mikor a nyakkendőhistória szoba került, Bourdoncle kijött a sodrából. Hát bolond ez a fiatalember, hogy különmunkákat közvetít az eladónőknek? A cég elég drágán fizeti meg a kisasszonyok idejét; ha éjszaka maguknak dolgoznak, nappal kevesebb munkát végeznek az üzletben, ez kézenfekvő; szóval, meglopják a céget, kockáztatják az egészségüket, mely már nem is az övék. Az éjszaka alvásra való, aludjék valamennyi, különben kidobják őket.

- Forró a helyzet. - jegyezte meg Hutin.

Valahányszor a három ember lassú sétája közben elhaladt az étkező előtt, a segédek lestek rájuk, és legkisebb mozdulataikhoz is magyarázatokat fűztek. Közben egészen megfélemlettek a pirított rizsről, melyben az egyik pénztáros éppen most talált egy nadrággombot.

- Hallottam a „nyakkendő” szót - mondta Favier. - Figyelték Bourdoncle orrát, hogy elfehéredett?

Mouret is osztozott érdektársa felháborodásában. Hogy egy elárúsító kisasszonynak éjszaka is dolgoznia kell, ez valósággal támadás a „Hölgyek Öröme” szervezete ellen. Melyik az a buta liba, aki nem tud megélni az eladás jövedelméből? De mikor Bouthemont megnevezte Denise-t, megszelídült, mentségeket talált. Vagy úgy, igen, az a kislány: még nem valami ügyes, és azt mondják, mindenféle terhei is vannak. Bourdoncle a szavába vágott, és kijelentette, hogy tüstént el kell küldeni. Ő mindig mondta, hogy egy ilyen csúnya nőnek semmi hasznát nem fogják venni. Látszott, hogy ki akarja tölteni rajta a haragját. Mouret, hogy zavarát palástolja, nevetett. Istenem, milyen szigorú ember! Hát nem lehet egyszer megbocsátani? Majd behívadják a bűnöst és összeszidják. Végeredményben Robineau a hibás, neki kellett volna lebeszélnie a szándékáról, mint régi alkalmazottnak, aki ismeri a cég szokásait.

- No, most meg nevet a főnök - szólalt meg csudálkozva Favier, mikor a csoport ismét elhaladt az ajtó előtt.

- Ej, a pokolba is - káromkodott Hutin -, ha mindenáron nyakunkba akarják ültetni Robineau-t, majd mi is gondoskodunk róla, hogy jól érezze magát!

Bourdoncle farkasszemet nézett Mouret-val. Aztán csak megvető mozdulatot tett, jelezve, hogy most már ért mindent, ostobaság az egész. Bouthemont újra kezdte panaszait: az eladók felmondással fenyegetőznek, pedig kitűnő emberek vannak közöttük. De az urakra, úgy látszik, nagyobb hatást tett az, hogy Robineau hír szerint igen jó viszonyban van Gaujeannal: ez, mint mondják, felbízta Robineau-t, hogy önállósítsa magát a környéken, és nagy hitelt ajánlott fel neki, hogy harcot kezdessen a „Hölgyek Öröme” ellen. Mindketten elhallgattak. Úgy? Szóval ez a Robineau harcról álmodozik! Mouret elkomolyodott; kicsinylő mozdulatot tett, nem akart dönteni, mintha az egész ügy nem is lenne fontos. Majd meglátják, majd beszélnek vele. És tüstént tréfálni kezdett Bouthemont-nal, akinek az apja tegnapelőtt érkezett meg montpellier-i kis boltjából, s majd elájult elképedésében és méltatlankodásában, amint betévedt abba az óriási csarnokba, ahol a fia uralkodott. Még most is nevettek a jámbor öregén, aki délvidéki humorát visszanyerve, megpróbált mindent befeketíteni, és azt állította, hogy a divatárúkereskedelem még az utcán fogja végezni.

- Éppen itt van Robineau - mormogta az osztályvezető-főnök. - Vásárolni küldtem, hogy elkerüljek egy esetleges jóvátehetetlen összetűzést... Bocsássonak meg, hogy ennyire sürgetem a dolgot, de a helyzet annyira ki van élezve, hogy tenni kell valamit.

Valóban, a visszatérő Robineau ment el arra, az asztala felé tartva, köszönt az uraknak.

Mouret mindössze ennyit válaszolt:

- Jó, majd meglátjuk.

Elmentek. Hutin és Favier még mindig várták őket. Mikor látták, hogy nem jönnek vissza, szabad folyást engedtek dühüknek. Hát az igazgatóság most már minden étkezéshez le fog jönni, és megszámlolja a falatot a szájukban? Szép dolog, hogy már evés közben sem szabad az ember! Az igazság az volt, hogy látták Robineau-t visszatérni, s a főnök jókedve aggodalmat keltett bennük a megkezdett küzdelem kimenetelére nézve. Halkabbra fogták a szót, újabb bosszantásokon törték a fejüket.

- Meggebedek éhen! - folytatta Hutin hangosan. - Az ember éhesebben kel föl az asztaltól, mint ahogy leült.

Pedig két befőttet evett, a magáét és azt, amit a rizsadagjáért kapott cserébe. Egyszerre felkiáltott:

- Üsse kő! Kinyögök még egy kis kiegészítést!... Victor, hozzon még egy befőttet!

A pincér befejezte a csemege felszolgálatát. Aztán behozta a kávé; akik ittak, azonnal odaadták neki a három sou-t. Néhány elárúsító kiment, ödöngött a folyosón, kereste a sötét zugokat, hogy elszívhasson egy cigarettát. Mások lustán elterpeszkedtek a zsíros tányérokkal borított asztal mellett. Kenyérgalacsinokat gyúrtak, újra mesélték ugyanazokat a történeteket, az ételszagban, melyet már nem éreztek, s a gőzfürdői hőségben, melytől fülük hegyéig kivörösödtek. A falak izzadtak, fullasztó levegőtlenység ereszkedett le a dohos boltozatról. Deloche a falnak dőlt; hogy teletömte magát kenyérrel, csendesen emésztett, szemét a pinceablakra emelve; mindennapos délutáni szórakozása az volt, hogy elnézegette a járókelők lábát, mely gyorsan suhant el a gyalogjárón; látott bokában elvágott lábakat, otromba és előkelő cipőket, finom női cipellőket, látta az élő, de testetlen és fejetlen lábak folytonos jövés-menését. Esős napokon igen piszkos volt ez a látvány.

- Micsoda, máris? - kiáltott fel Hutin.

Csengettyű szólalt meg a folyosó végén, át kellett engedni a helyet a harmadik csoportnak. A szolgálak langyos vizes csöbrökkel és nagy spongyákkal mosták le a viaszosvásznakat. Lassacskán kiürültek a termek, az elárúsítók visszamentek az osztályokra, egymás után cammogva föl a lépcsőn. A konyhában a főnök újra elfoglalta helyét a kármentő ablak mögött, a rájával, marhahússal és mártással teli kondérok között, villáival és kanalaival fölfegyverkezve, hogy újra megtöltse a tányérok, a jól szabályozott óra ütemes mozgásával.

Hutin és Favier hátramaradtak, s meglátták a lejövő Denise-t.

- Robineau úr visszajött, kisasszony - mondta gúnyos udvariassággal Hutin.

- Ebédel - tette hozzá a másik. - De ha nagyon sürgős, azért bemehet.

Denise csak jött lefelé, nem felelt, arra sem fordította a fejét. De mikor elhaladt az osztályvezetők és helyetteseik ebédlője előtt, akaratlanul is bepillantott. Robineau csakugyan ott ült. Majd megpróbál délután beszélni vele, és továbbment a folyosón, hogy az asztalához üljön, mely a folyosó másik végén volt.

A nők külön ettek, két fenntartott teremben; Denise belépett az elsőbe. Ez is pince volt valamikor, és étkezővé alakították át, de több kényelemmel rendezték be. A közepén álló, ovális

asztalon távolabb volt egymástól a tizenöt teríték, és kancsókban volt a bor; két végén egy tál rája meg egy tál marhahús pikáns mártással. Fehér kötényes pincérek szolgálták ki a hölgyeket, s ez megkímélte őket attól a kényelmetlenségtől, hogy maguk hozzák el adagjaikat az ablaktól. Az igazgatóság illendőbbnek találta így.

- Hát kerülőt tett? - kérdezte Pauline, aki már ült, és kenyeret vágott magának.

- Igen - felelte pirulva Denise -, egy vevőt kísértem.

Hazudott. Clara meglökte a mellette ülő lány könyökét. Mi lelte ma a kócost? Egészen különösen viselkedik. Egymás után kapta a leveleket a kedvesétől, aztán úgy kódorgott az áruházban, mintha eltévedt volna, azt állította, hogy a műhelyben van dolga, pedig arrafelé se nézett. Bizonyos, hogy történik valami. Aztán Clara, nyugodtan fogyasztva a ráját, a valamikor avas szalonnához szokott lány nemtörődömségével, szóba hozta azt a rémdrámát, mellyel tele voltak az újságok.

- Olvasták annak az embernek az esetét, aki borotvával levágta a szeretője fejét?

- Na és? - jegyezte meg egy szelíd és finom arcú kislány a fehéreneműosztályról. - Más férfival találta együtt. Jól tette.

De Pauline tiltakozott. Micsoda, ha az ember nem szeret már valakit, az elvághatja az ember torkát? Nem, azt már mégsem! És szavát félbe szakítva, a felszolgáló pincérhez fordult:

- Pierre, tudja, hogy nem bírom a marhahúst... Mondja, hogy csináljanak nekem helyette tojáslepenyt, de jó lágyan, ha lehet.

Várakozás közben, mivel mindig akadt nyaláncság a zsebében, csokoládépasztillákat szedett elő, s a kenyerével együtt majszolni kezdte.

- Bizonyos, hogy nem kellemes az ilyen ember - folytatta Clara. - És milyen féltékenyek vannak! Multkoriban egy munkás kútba dobta a feleségét.

Nem vette le a szemét Denise-ről; azt hitte, mindent kitalált, mikor látta, hogy elsápad. Ez a nebcsvirág nyilván attól fél, hogy megpofozza a szeretője, akit biztosan megcsalt. Mulatságos volna, ha az áruházban csípné nyakon, aminthogy, úgy látszik, ettől is fél. De a beszélgetés másra terelődött, egyik kisasszony elmondta, milyen szerrel lehet a bársonyból kiszedni a foltot. Aztán a Vígyszínház egyik darabjáról beszéltek, melyben azok az aranyos kislányok jobban táncoltak a felnőtteknél. Pauline, aki túlságosan kisütött tojáslepenyét megpillantva, elkomorult egy percre, újra felvidult, mert mégse találta olyan rossznak.

- Adj a bort ide a bort - mondta Denise-nek. - Maga is rendelhetne tojáslepenyt.

- Ó, nekem elég a marhahús - felelte a lány, aki, hogy semmit se költsön, beérte a cég kosztjával, akármilyen undorító volt is.

Mikor a pincér behozta a pirított rizst, a kisasszonyok tiltakozni kezdtek. Mult héten valamennyien otthagyták, és remélték, hogy többé sohasem fog feltűnni a láthatáron. Denise oda sem figyelt, Jean miatt megzavarták a lelkét Clara történetei, és egyedül ő evett a rizsből; valamennyien ránéztek, undorodó arccal. Csak úgy röpködtek a kiegészítő rendelések, tömték magukat befőttel. Egyébiránt ez is az eleganciához tartozott, az embernek a saját pénzéből kellett táplálkozni.

- Tudják, hogy a férfiak panaszra mentek - szólt a finom arcú fehéreneműárus lány -, s az igazgatóság megígérte...

Belenevettek a mondókájába, s ezután csak az igazgatóságról folyt a szó. Valamennyien ittak feketekávé, kivéve Denise-t, aki, mint mondotta, nem bírja. Elüldögéltek csészéik mellett, a fehéreneműárusítók gyapjúruhában, kispolgári egyszerűséggel, a konfekciósok selyemben,

szalvétájukat álluk alá gyűrve, hogy foltot ne ejtsenek a ruhájukon - mint úrihölgyek, akik lejöttek enni a konyhába, a szobalányaik közé. Kinyitották a pinceablakot, hogy felfrissítsék a fullasztó, bűzös levegőt, de tüstént be kellett zárni, mert a kocsik kerekei mintha csak az asztalon jártak volna.

- Csitt - suttogta Pauline -, itt van az a vén barom.

Jouve felügyelő volt az. Szeretett így, étkezések végén a kisasszonyok körül sündörögni. Különben is rá volt bízva a felügyelet az ő termeikben. Mosolygó tekintettel lépett be, és járta körül az asztalokat; néha még szóba is állt velük, érdeklődött, hogy jó étvággal ebédeltek-e. De mert nyugtalanította és untatta őket, mind siettek elszaladni.

Bár a csengő még meg sem szólalt, Clara tűnt el elsőnek; követték mások is. Nemsokára már csak Denise és Pauline maradt ott. Ez utóbbi, mikor megitta a kávéját, megette a maradék csokoládépasztilláit is.

- Ejnye - mondta fölkelve -, elküldök egy pincért narancsért... Nem jön velem?

- Mindjárt - felelte Denise, egy kenyérhéjat rágcsálva, mindenáron utolsónak akarván maradni, hogy fölmenőben csatlakozhassék Robineau-hoz.

De azért, mikor egyedül maradt Jouve-val, rossz érzés fogta el; zavarában végül is otthagya az asztalt. Hanem amint az öreg látva, hogy az ajtó felé igyekszik, elállta az útját:

- Baudu kisasszony...

Megállt előtte, és atyáskodva mosolygott rá. Nagy, szürke bajusza, kefehaja becsületes, katonás külsőt adott neki. Kidüllesztett mellén ott díszelgett a vörös szalag.

- Mi tetszik, Jouve úr? - kérdezte Denise megnyugodva.

- Ma reggel megint észrevettem magukat, amint beszélgettek odafönn, a szőnyegek mögött. Tudja, hogy ez ellenkezik a szabályokkal, és ha jelentést tennék... Hát annyira szereti magát Pauline barátnője?

A bajusza mozgott, óriási orra meg - öblös, görbe, bikaösztönökről árulkodó orra - lángvörös lett.

- Hát mondja, mi ütött magukba, hogy ennyire szeretik egymást?

Denise nem értette, ismét elfogta az a rossz érzés. Jouve szorosan melléje lépett, az arcába beszélt.

- Igaz, hogy beszélgettünk, Jouve úr - hebegte -, de az csak nem olyan nagy baj, ha az ember beszélget egy kicsit... Azért mégis köszönöm, hogy olyan jó hozzám.

- Nem volna szabad ilyen jónak lennem - mondta Jouve. - Én csak az igazságot ismerem... De ha valaki olyan kedves, mint maga...

És még közelebb lépett. Denise most már nagyon megijedt. Eszébe jutottak Pauline szavai, visszaemlékezett a szájról szájra járó históriákra, az elárusító kisasszonyokra, akiket Jouve bácsi megfélemlített, és megvásároltatta velük a jóakarátát. Az áruházban egyébiránt megelégedett apró bizalmaskodásokkal: hurkás ujjaival szelíden megpaskolta az engedékeny kisasszonyok arcát, megfogta a kezüket, aztán nem eresztette el, mintha csak a tenyerében felejtette volna. Ez még csak amolyan atyáskodó kedveskedés volt, a bikát csak odakünn engedte szabadjárta, ha valaki elfogadta a meghívását Moineaux utcai lakására egy kis vajjas kenyérre.

- Eresszen, kérem - mormogta a lány hátrálva.

- Ugyan - mondotta -, csak nem fél egy jó baráttól, aki mindig óvja magát... Legyen kedves, jöjjön el ma este egy kis kenyérkét mártogatni egy csésze teába. Jó szívvel adom.

A lány most már hevesen tiltakozott.

- Nem! Nem!

Az étkező még mindig üres volt, a pincér nem jött vissza. Jouve feszülten figyelt a lépések zajára, hirtelen körülnézett, nagy izgalomban megfélemezett szokott magatartásáról, túlment az atyai bizalmaskodáson, és meg akarta csókolni Denise nyakát.

- Kis gonosz, kis buta... Hogy lehet ilyen buta valaki, mikor olyan szép haja van? Ugyan jöjjön el ma este, tréfa az egész.

Hanem Denise egészen elvesztette a fejét rémült felháborodásában, hogy ez az égő arc közeledett hozzá, és megérezte a leheletét. Hirtelen ellökte magától, olyan vad erővel, hogy Jouve megtántorodott, és majdnem az asztalra bukott. Egy szék szerencsére felfogta; de a lökés felfordított egy boros kancsót, a bor fehér nyakkendőjére fröccsent, és megáztatta a piros szalagot. Jouve mereven állt, le sem törölte magát, fuldoklott haragjában e durvaság miatt. Hogyan, mikor ő nem is akart semmit, nem is erőszakoskodott, csak lelke jóságának engedett!

- Ó, kisasszony, ezt még megkeserüli, becsületszavamra!

Denise elfutott. Éppen ekkor szólalt meg a csengő; megzavarodva, még mindig reszketve, megfélemezett Robineau-ról, fölment az osztályra. Később sem mert lemenni. Délután a Gaillon téri homlokzatra sütött a nap, s a félemeleti szalonokban a függönyök mögött is majd megfulladtak; jött néhány vevő, agyonizzasztotta a kisasszonyokat, és nem vett semmit. Az egész osztály ásítózott, Aurélie asszony tágra nyitott, álmos szemmel vigyázta őket. Három óra felé Denise végre észrevette, hogy a vezető elszunnyad; nesztelenül kisurrant, s újra végigszaladt az áruházon, mintha sürgős dolga volna. Hogy tévútra vezesse a kíváncsiakat, akik tekintetükkel követni találják: nem ment le egyenesen a selyemosztályra; először úgy tett, mintha a csipkénél volna dolga, megszólította Deloche-t, kérdezett tőle valamit; aztán a földszinten átment a tarka pamutárú osztályán, és éppen a nyakkendőosztályra ért, mikor a megfélemezéstől földbe gyökerezett a lába. Jean állt előtte.

- Micsoda, te itt vagy? - mormogta sápadtan.

Jean munkászubbonyában volt, födetlen fejjel, szőke hajfürtjei rendetlenül omlottak lányos bőrére. Egy polcos szekrény előtt állott, melyben keskeny fekete nyakkendők voltak, s úgy látszott, mintha mélyen elgondolkoznék.

- Mit csinálsz itt? - kérdezte Denise.

- Ej - felelte -, hát téged vártalak... Megtiltottad, hogy ide jöjjek. Bejöttem, az igaz, de nem szóltam senkinek. Ó, nyugodt lehetsz. Ha akarod, tégy úgy, mintha nem ismernél.

Néhány elárúsító már csodálkozva nézett rájuk.

- Tudod, velem akart jönni. Igen, ott vár a téren, a kút előtt. Add ide gyorsan a tizenöt frankot, különben végünk van, az olyan szentigaz, mint hogy a nap süt az égen!

Denise nagy zavarba jött. Körülöttük már gúnyosan vigyorogtak, kihallgatták ezt a kalandot. A nyakkendőosztály mögött lejárat nyílt a pincehelyiségbe; oda tuszkolta az öccsét, és gyorsan lement vele. Jean odalent folytatta a mesét, akadozva, a részleteken gondolkozva, félve, hogy nem hisznek neki.

- Nem neki kell a pénz. Sokkal finomabb nő annál... És a férje, no, hiszen törődik is az tizenöt frankkal! Egymillióért sem engedné meg a feleségének. Enyvgyáros, nem mondtam még? Nagyon finom emberek... Nem, egy bitangnak kell, az asszony egyik barátjának, aki együtt látott bennünket; érted, ha ma estig nem adok neki tizenöt frankot...

- Hallgass - mormogta Denise. - Mindjárt... Eriggy!

Lementek a szállító osztályra. Az uborkaszezonban aludt ez az óriási pincehelyiség. A pinceablakokon halvány fény szűrődött be. Hideg volt, csönd hullott a boltozatokról. Egy szolga összerakosgatta az egyik helyiségben azt a néhány csomagot, melyek a Madelaine negyedbe voltak szánva; a nagy válogató asztalon ott trónolt Champion, a szállító szolgálat vezetője, lábát lógatva, tágra meredt szemmel.

Jean újrakezdte:

- A férjének van egy nagy kése...

- Menj már - ismételte Denise, előre lökdösve a fiút.

Végigmentek egy szűk folyosón, ahol állandóan égett a gáz. Jobbra-balra, a sötét pinceodúk mélyén, tartalékáruk sötét halmai emelkedtek a palánkok mögött. Denise, végre megállt egy farács mellett. Erre bizonyosan nem jár senki, de mégis reszketett, mert tilos dolgot cselekedett.

- Ha az a bitang beszélni talál - folytatta Jean -, a férj azzal a nagy késével...

- De honnan kerítsek én tizenöt frankot? - kiáltott föl kétségbeesetten Denise. - Mikor térsz már észhez? Veled mindig olyan lehetetlen dolgok történnek.

Jean verte a mellét. Maga sem tudta már, mennyi az igazság regényes históriáiban. Egyszerűen dramatizálta pénzszerzését, s a históriák alapja mindig valami közvetlen kényszerűség volt.

- Esküszöm mindenre, ami szent, ez egyszer tökéletesen igaz, amit mondok... Így tartottam a karomban, ő éppen megcsókolt...

Denise ismét elhallgattatta, haragudott, el volt már gyötörve, végsőkéig elcsigázva.

- Nem akarom tudni, tartsd meg magadnak a hitványságaidat. Utálatos dolgokat művelsz. Érted?... Megkínózol minden héten, halálra dolgozom magam, hogy ötfrankosokkal tömhesselek. Igenis, éjszakákat töltök munkában... Nem is beszélve arról, hogy kisöcséd szájából veszed ki a kenyeret.

Jean tátott szájjal állt ott, arca elsápadt. Hogyan, hát hitványságot művel? Nem értette a dolgot, gyermekkor óta úgy bánt a nővérével, mint a pajtásával, természetesnek találta, hogy kiöntheti előtte a szívét. De leginkább az döbbsentette meg, hogy Denise éjszaka is dolgozik. Úgy fölzavarta lelkét az a gondolat, hogy megöli a nővérét, és eleszi a falatot Pépé elől, hogy sírva fakadt.

- Igazad van, gazember vagyok! - kiáltotta. - De ez azért nem hitványság, éppen ellenkezőleg, azért kezdem mindig újra... Ez a nő, látod, már húszéves. Azt hitte, tréfa az egész, mert én alig tizenhét vagyok. Istenem, hogy haragszom magamra! Szeretném felpofozni magam!

Megragadta Denise kezét, megcsókolta, könnyeivel öntözte.

- Add ide a tizenöt frankot, esküszöm, utoljára... Vagy ne, ne is adj semmit, inkább meghalok. Ha a férje meggyilkol, legalább nem leszek többet a terhedre.

És mert Denise is sírt, megbánta, amit mondott.

- Csak úgy mondom ezt, semmi bizonyosat sem tudok. Talán nem is akar megölni senkit... Majd rendbe hozzuk a dolgot, ígérem neked, testvércém. Hát isten áldjon, megyek.

De a folyosó végéről lépések zaja nyugtalanította őket. Denise a tartalékáruk közé vezette öccsét, egy homályos zugba. Egy darabig csupán a közelükben égő gázlámpa sziszegését hallották. Aztán közeledtek a lépések; Denise kinyújtotta a nyakát, és megismerte Jouve felügyelőt, aki, szokott merev tartásával, éppen most fordult be a folyosóra. Vajon véletlenül jár erre? Vagy értesítette valamelyik kapuőr? Denise félelmében elvesztette a fejét, kilökte Jeant abból a sötét odúból, ahol rejtőzködtek, maga előtt kergette, ezt hebegve:

- Menj! menj!

Vágtattak mind a ketten, sarkukban hallották Jouve bácsi szuszogását, aki szintén futásnak eredt. Újra átmentek a szállító osztályon, s annak a lépcsőnek a lábához érkeztek, melynek üveges bejárata a Michodiére utcára nyílt.

- Menj - ismételte Denise -, menj... Ha lehet, elküldöm neked a tizenöt frankot.

Jean szédülő fejjel menekült. A felügyelő lélegzetvesztve ért a nyomukba; csak egy fehér zubbony csücskét látta, s az utca szelében röpködő szőke hajfürtöket. Egy percre megállt, ki-szuszogta magát, hogy kifogástalan tartását visszanyerje. Vadonatúj fehérnyakkendő volt rajta, a fehérneműosztályon vásárolta; nagyon széles csokra ragyogott, mint a hó.

- No, ez szép dolog, kisasszony - mondotta remegő ajakkal. - Igen, nagyon szép, nagyon szép... Mit gondolsz, eltűnök ilyesmit a pincében? Nagyon szép!

És üldözte ezzel a szóval, míg Denise ment föl az áruházba, izgalomtól elfulladva, egy szóval sem védekezve. Most már bánta, hogy futott. Miért nem magyarázta meg a dolgot, miért nem mutatta meg a testvérét! Most majd megint kitalálnak mindenfélét, és ő hiába esküdözik, nem hisznek neki. Robineau-ról megint megfélemedezett, ment egyenest a saját osztályára.

Jouve tüstént fölkereste az igazgatóságot, hogy megtegye jelentését. De a szolga azt mondta neki, hogy az igazgató Bourdoncle-lal és Robineau-val van együtt; már egy negyedórása beszélgetnek hármasan. Az ajtó különben félig nyitva volt: hallatszott, amint Mouret vidáman kérdezi a segédét, hogy jól töltötte-e a szabadságát; elbocsátásról szó sem volt, ellenkezőleg, a beszélgetés bizonyos intézkedésekre terelődött, melyekre szükség lesz az osztályon.

- Mit óhajt, Jouve úr? - kiáltott ki Mouret. - Jöjjön csak be.

De a felügyelőnek sügött valamit az ösztöne. Bourdoncle éppen jött ki, és Jouve jobbnak találta, ha neki mond el mindent. Lassan végigmentek a sálosztály folyosóján, egymás mellett; az egyik előrehajolt, és suttogó hangon beszélt, a másik úgy hallgatta, hogy szigorú arcának egy vonása sem árulta el érzelmeit.

- Jól van - mondta végül Bourdoncle.

Amint a konfekció elé értek, bement. Aurélie éppen Denise-t szidta. Honnan jön már megint? Most csak nem mondhatja, hogy a műhelyben járt? Igazán nem lehet már túrni ezeket a folytonos eltűnéseket!

- Aurélie asszony - szólította meg Bourdoncle.

Erőszakos lépésre szánta el magát, nem akart Mouret-val tanácskozni, saját gyöngeségétől félve. Aurélie odament hozzá, és újra elmondták halkán az esetet. Az egész osztály fülelt, bajt szimatolva. Aurélie asszony végül megfordult, és ünnepélyes arccal megszólalt:

- Baudu kisasszony...

És kövér, cézári maszkja maga volt a könyörtelen, mozdulatlan mindenhatóság.

- Menjen a pénztárhoz.

Hangosan csendült meg a rettenetes mondat, végigvisszhangzott az üres osztályon. Denise egyenesen, sápadtan állt, még a lélegzete is elakadt. Aztán tagolatlan szavakban tört ki.

- Én, én!... De hát miért, mit tettem én?

Bourdoncle durván letorkolta, hogy azt neki kell tudnia, és jobban tenné, ha nem erőszakolná ki a magyarázatot; mondott valamit a nyakkendőkről, meg hogy hová jutnánk, ha a kis-asszonyok valamennyien férfiakat fogadnának a pincében.

- De hiszen a testvérem! - kiáltotta a meggyalázott szűz fájdalmas haragjával.

Marguerite és Clara elnevelték magukat, még a mindig tapintatos Frédéricné is hitetlenkedve csóválta a fejét. Mindig a testvére! Ez már mégiscsak ostobaság! Denise ekkor végignézett mindnyájukon; nézte Bourdoncle-t, akinek ő első pillanattól fogva szálka volt a szemében; Jouve-ot, aki ott maradt tanúskodni, s akitől nem remélhetett igazságot; aztán ezeket a lányokat, akiket háromnegyed évi derűs bátorságával sem tudott megindítani, a lányokat, akik boldogok, hogy végre megszabadulnak tőle. Minek is küszködjék? Miért akarná a nyakukba varrni magát, mikor itt senki sem szereti? És elment, egy árva szó nélkül, még csak búcsúpillantást sem vetett erre a szalonra, ahol oly sokáig küzdött.

De mihelyt magára maradt a csarnok korlátja előtt, szívébe hasított a fájdalom. Senki sem szerette - hirtelen Mouret-ra gondolt, s ez a gondolat felrázta tompultságából. Nem, nem tűrheti el, hogy így dobják ki innét. Talán Mouret is elhinné ezt a mocskos históriát, hogy ő a pincében ad találkát a férfiaknak. Gyötörte a szégyen erre a gondolatra, olyan aggodalom szállta meg, amilyenhez fogható sosem szorongatta még. Arra gondolt, felkeresi Mouret-t, megmagyarázza neki a dolgot, pusztán hogy felvilágosítsa; azt sem bánta, ha elküldik, csak legalább Mouret tudja az igazat. És régi félelme, az a borzongás, mely Mouret-val szemben állva mindig megdermesztette, hirtelen lángoló vággyá változott, hogy lássa, és ne hagyja el a házat, míg meg nem esküdött neki, hogy sohasem volt másé.

Öt óra felé járt az idő, s az este hűvösebb levegőjében kissé megelevenedett az áruháza. Gyorsan az igazgatóság felé indult. De a dolgozószoba ajtaja előtt újra reménytelen szomorúság rohanta meg. Nyelve megbénult, az élet nyomasztó súlya ismét vállára nehezedett. Mouret sem fog hinni neki, kineveti, mint a többiek, ez a félelem elgyöngítette az akaratát. Vége mindennek, jobb egyedül lenni, eltűnni, meghalni. És anélkül, hogy Deloche-nak vagy Pauline-nak szólt volna, tüstént a pénztárhoz ment.

- Kisasszony - mondta a pénztáros -, huszonkét napja van az tizenhét frank hetven, azonkívül hét frank százalék és a jutalék... Ugyebár, ennyi a járandósága?

- Ennyi, köszönöm.

És Denise már ment el a pénzével, amikor végre találkozott Robineau-val. Az tudott már a felmondásról, és megígérte neki, hogy felkutatja a nyakkendő-sasszonyt. Halkan vigasztalta, s közben maga is dühbe gurult: istenverte élet! Az ember kényre-kedvre ki van szolgáltatva, egyik óráról a másikra kidobhatják, és még csak egész havi fizetését sem követelheti. Denise fölment értesíteni Cabinnét, hogy iparkodni fog az este folyamán elküldeni a poggyászáért. Öt órakor kinn volt a Gaillon téren, és szédülő fejjel állott a bérkocsik és az emberek tömegében.

Robineau még aznap este, amint hazatért, levelet kapott az igazgatóságtól; négy sorban értesítették, hogy a belső renddel összefüggő okok miatt kénytelenek lemondani szolgálatairól. Hét éve szolgálta a céget; délután még beszélgetett az urakkal; derült égből csapott le a villám. Hutin és Favier diadalt ültek a selyemosztályon, ugyanolyan hangosan, mint ahogy

Marguerite és Clara diadalmaskodtak a konfekcióosztályon. Szabad az út! A tisztogatás helyet csinál! Csak Deloche és Pauline váltottak fájdalmas szavakat egymással, mikor az osztályok zűrzavarában összetalálkoztak; sajnálták azt a szelíd, becsületes Denise-t.

- Ó - mondta a fiatalember -, ha valaha felvergődik máshol, szeretném, ha visszatérne ide, s a nyakára tenné a lábát ennek a sok semmirekellőnek.

Bourdoncle-nak kellett elviselnie Mouret haragjának kitörését. Mouret nagyon felbosszanodott, mikor megtudta Denise elcsapását. Rendesen igen keveset törődött a személyzettel, de ezúttal erőnek erejével hatalmi túlkapást látott a dologban, kísérletet arra, hogy kivonják magukat az ő fennhatósága alól. Hát ki itt az úr, hogy rendelkezni mernek nélküle? Neki mindenről tudnia kell, mindenről; aki ennek ellenszegül, azt úgy összetöri, mint egy szalmaszálat. Aztán, mikor ideges gyötrődésében, melyet nem tudott eltitkolni, személyes vizsgálatot indított, újra megharagudott. Az a szegény leány nem hazudott: a fiú igazán a testvére volt, Champion határozottan felismerte. Akkor hát miért kellett elküldeni? Még azt is emlegette, hogy visszaveszi.

Bourdoncle, akinek a makacs ellenállásban volt az ereje, meghajolva várta a vihar végét. Tanulmányozta Mouret-t. Végre egy napon, mikor nyugodtabbnak látta, különös hangon megkockáztatta a megjegyzést:

- Mindenkinek jobb, hogy elment.

Mouret megzavarodott, arcába szökött a vér.

- Becsületesemre - felelte nevetve -, meglehet, hogy igaza van... Menjünk le, nézzük meg a forgalmat. Emelkedik megint, tegnap majdnem százezer frank volt.

Denise egy pillanatig kábultan állt az utcán, az öt órakor is perzselő napsütésben. Július heve fölforralta a csatornákat, Párizson vakítón visszatükröződő, krétaszínű nyári fény ömlött el. Olyan váratlanul érte a csapás, olyan durván lökték ki, hogy csak forgatta zsebében gépiesen huszonöt frank hetven centime-ját, és tűnődött, hová menjen, mitévő legyen.

A sorban álló bérkocsik miatt nem tudott lelépni a „Hölgyek Öröme” gyalogjárójáról. Végre bemelegszkedett a kerekek közé, átment a Gaillon téren, mintha a Nagy Lajos utcába akart volna jutni, aztán meggondolta magát, és a Szent Rókus utca felé tért vissza. De még mindig nem volt semmi terve, mert megállt az Új Kismező utca sarkán, és végül ezen ment tovább, határozatlanul nézegetve körül. Útjába került a Choiseul köz, bement oda, s a Monsigny utcában találta magát, azt sem tudta, hogyan; aztán megint visszakerült az Új Szent Ágoston utcába. A feje zúgott, egy hordár láttára eszébe jutott a holmija; de kihez vitesse, és miért szakadt rá ily hirtelen ez a nyomorúság, hiszen egy órával ezelőtt még volt ágya, ahol este lefekhessék?

Ekkor szemét a házakra emelve, vizsgálgatni kezdte az ablakokat. Sorban vonultak el előtte a kitett cédulák. Zavarosan látta őket, mindig újra elfogta a belső reszketés, egész testét rázta. Lehetséges ez? Egyedül maradt, egyik pillanatról a másikra, hontalanul ebben a nagy, ismeretlen városban, támasz nélkül, segítő források nélkül! Pedig ennie és aludnia mégiscsak kell! Egymást követték az utcák, a Malom utca, a Szent Anna utca. Kóborolt a környéken, körbe-körbe, mindig visszatérve oda, ahonnan elindult, arra az egyetlen helyre, amelyet jól ismert. Egyszerre döbbsenten torpant meg: ismét a „Hölgyek Öröme” előtt állt; hogy megszabaduljon a varázs alól, nekivágott a Michodiére utcának.

Baudu szerencsére nem állt az ajtóban, a „Tartós Posztó” egészen kihaltak látszott a fekete kirakatok mögött. Nagybátyjához nem is merészelt volna beállítani, mert az többé tudni se akart róla, s amelletts terhelni sem akarta bajával, melyet az megjósolt neki. De az utca másik oldalán megállította egy sárga tábla: „Bútorozott szoba kiadó.” Ez volt az első, amelytől nem ijedt meg, annyira szegényesnek látszott a ház. Aztán meg is ismerte rozsdaszín homlokzatáról, két alacsony emeletéről azt a házat, mely a „Hölgyek Öröme” és az egykori Duvillard palota között húzódott meg. Az esernyősbolt küszöbén az öreg Bourras, bozontos hajú, lengő szakállú próféta, az orrára biggyesztett nagy pápaszemén át tanulmányozta egy sétatálcá elefántcsont gombját. Mint az egész ház bérlője, bútorozott albérletbe adta a két emeletet, hogy a saját házbére kevesebb legyen.

- Van kiadó szobája, kérem? - kérdezte Denise, ösztönszerű sugallatnak engedve.

Az öreg felhúzta busa szemöldökét, és meglepődve szemlélte Denise-t. Jól ismerte ezeket a hölgyecskéket. Végignézett takaros kis ruháján, tisztességes külsején, és azt felelte:

- Nem magának való.

- Mégis, mibe kerül? - unszolta Denise.

- Tizenöt frank egy hónapra.

Denise meg akarta nézni a szobát. A szűk boltban Bourras még mindig csodálkozva vizsgál-gatta, ezért Denise elmondta neki, hogy kitétték az áruházból, s a nagybátyjának nem akar terhére lenni. Végre az öreg előkereste a kulcsot, mely egy táblán lógott a bolt hátsó részében, egy sötét helyiségben, ahol főzni és aludni szokott; innen, egy poros ablakon át, látni lehetett egy alig két méter széles belső udvar zöldes világosságát.

- Előremegyek, hogy el ne essék - mondta Bourras, a bolt mellett húzódó, nedves folyosón.

Megbotlott egy lépcsőben, aztán elindult fölfelé, ki nem fogva a figyelmeztetésekből. Vigyázat! A korlát a fal mellett van, a fordulónál lyukas a lépcső, a lakók néha kinn hagyják szemetesládáikat. Denise semmit sem látott a tökéletes sötétségben, csak a régi, nedves vakolat hidegét érezte. Az első emeleten mégis volt egy udvarra nyíló ablak, s ennek a világosságában határozatlanul, mint valami alvó víz fenekén, láthatta a roskatag lépcsőházat, a piszoktól feketéllő falakat, a megrepedezett, színehagyott ajtókat.

- Csak legalább ebből a két szobából volna szabad az egyik - folytatta Bourras. - Itt jól érezné magát... De ezeket mindig hölgyek foglalják el.

A második emeleten világosabb volt, a nap nyers fénnel világította meg a ház nyomorúságát. Az első szobát egy péklegény foglalta el; a másik, a hátsó volt üres. Mikor Bourras kinyitotta, a folyosón kellett maradnia, hogy Denise kényelmesen megnézhesse. Az ágy az ajtó sarkában állott, s éppen csak annyi helyet engedett, hogy egy személy beléphessen. A szoba végében egy kis diófa komód, egy feketére festett fenyőfaasztal és két szék állt. A lakók, akik főzögettek is, a kandalló elé szoktak térdelni, ahol egy agyagsütő volt.

- Istenem - mondta az öreg -, nem valami pompás, de az ablaka vidám, látni lehet a népet az utcán.

És mert Denise meglepetten nézte a mennyezet sarkát, az ágy fölött, ahová egy futó hölgyvendég gyertyalánggal fölformolta a nevét: „Ernestine”, Bourras kedélyes arccal tette hozzá:

- Ha kijavíttatnám, nem bírnék megélni... Egyszóval csak ezt adhatom.

- Itt jól megleszek - jelentette ki a lány.

Előre kifizetett egy hónapot, ágyneműt és két törülközőt kért, és tüstént megvetette az ágyát, boldogan, megnyugodva, hogy tudja, hol hajtja le este a fejét. Egy óra múlva hordárt küldött a holmijáért és berendezkedett.

Először két inséges hónap szakadt rá. Nem tudván Pépé tartásdíját tovább fizetni, magához vette a gyereket, és egy ócska, párnás karosszékekben altatta, melyet Bourras adott kölcsön. Pontosan napi másfél frankra volt szüksége, a szoba bérét is beleértve, s neki magának száraz kenyéren kellett élnie, hogy egy kis húst adhasson a gyereknek. Az első két hétben még csak volt valahogy: tíz frankkal kezdte meg a háztartást, később, szerencséjére, megtalálta a nyakkendős asszonyt, s az megadta a tizennyolc frank harmincat. Aztán elkövetkezett a legsötétebb nyomor. Hiába jelentkezett az áruházakban, a „Place Clichy”-ben, az „Olcsóság”-ban, a „Louvre”-ban; a holt szezón mindenütt megakasztotta az üzletet, azt mondták, várjon őszig: több mint ötezer kereskedelmi alkalmazott, akit ugyanúgy bocsátottak el, mint őt, rőtta állás nélkül az utcákat. Ekkor apró munkákat próbált szerezni, csak hogy nem ismervén Párizst, nem tudta, hol kopogtasson; rosszul fizetett munkákat vállalt, nem is kapta meg mindig a pénzét. Volt nap, hogy csak Pépének adott vacsorát, egy kis levest, s azt mondta neki, hogy ő a városban vacsorázott, már; zúgó fejjel feküdt le, csak a láz táplálta, melytől forró volt a keze. Jean, mikor rátalált ebben a nyomorban, legazemberezte magát, s úgy elkeseredett, hogy a nénje kénytelen volt hazudni neki; még most is gyakran szerét ejtette, hogy kezébe csúsztasson egy-egy kétfrankost, s elhitesse vele, hogy van megtakarított pénze. Sohasem sírt a gyerekek előtt. Vasárnap, ha megsüthetett egy darab borjúhúst a kandallóban, a köre térdelve, a szűk szoba gondtalan gyerekkacajától volt hangos. Mikor aztán Jean visszatért a gazdájához és Pépé elaludt, rettenetes éjszakát töltött, a másnaptól rettegvé.

Másfajta félelmek sem hagyták aludni. Az első emeleten lakó két hölgy igen kései látogatókat szokott fogadni; néha egy-egy férfi eltévesztette az ajtót, feljött hozzá, és ökölcsapásokkal kért bebocsáttatást. Bourras nyugodtan azt mondta neki, hogy ilyenkor ne válaszoljon, ő hát

párnájába fúrta a fejét, hogy ne hallja a káromkodásokat. Aztán szomszédjának, a péklegénynek támadt tréfás kedve; ez csak reggel tért haza, s megleste, mikor vízért ment; még lyukakat is fúrt a közfalon, nézte, hogy mosdik, s Denise kénytelen volt ruháit végigaggatni a falon. De még több zaklatást kellett elszenvednie az utcán, ahol ki volt téve a férfiak tolakodásának. Ha csak gyertyáért futott le a sáros utcára, ahol ott ólálkodott a régi városnegyedek minden romlottsága, már hallotta maga mögött a forró lihegést, a mohó vágy nyers szavait; a férfiak egészen a fekete lépcsőházig üldözték, felbátorodva a ház piszkos külsejétől. Miért is nincs szeretője? Csodálkoztak rajta, kinevették érte. Előbb-utóbb csak el kell buknia. Maga sem tudta volna megmagyarázni, hogyan állott ellent az éhség fenyegetésének s a nyugtalanító vágyaknak, melyek fölforralták körülötte a levegőt.

Egy este Denise-nek még kenyeire sem volt Pépé leveséhez, mikor egy kitüntetést viselő úr szegődött a nyomába. A lépcsőháznál erőszakoskodni kezdett vele, és Denise felháborodott undorral csapta be orra előtt az ajtót. Odafönn aztán leült, reszketett a keze. A kicsi aludt. Mit mondjon neki, ha fölébred és enni kér? Pedig nem kellett volna egyebet tennie, csak beleegyezni abba, amit kívánnak tőle. Vége volna a nyomornak, lenne pénze, ruhája, szép szobája. Mi sem könnyebb ennél, azt mondják, hogy minden nő idejut, mert Párizsban egy nő nem élhet meg a munkájából. De egész lénye fölháborodva tiltakozott, nem mintha lenézte volna a többieket, hanem mert egyszerűen undorodott a mocskos és egészségtelen dolgoktól. Úgy képzelte, hogy okosan, tisztességesen és bátran kell végigélni az életet.

Denise nemegyszer vallatta így saját magát. Valami régi románc zümmögött a fülében, a matróz menyasszonyáról, akit szerelmes szíve megóvott a várakozás veszedelmeitől. Valognesban gyakran dúdolgatta az érzelgős refrént, kinézve az elhagyatott utcára. Vajon őt is szerelmes szíve óvja, hogy ilyen tisztességes maradt? Még mindig rossz érzésekkel gondolt Hutinre. Mindennap látta elmenni az ablaka alatt. Most, hogy vezetőhelyettes lett, egyedül járt, az egyszerű eladók nagy tisztelettel köszöntötték. Ő azonban sosem nézett rájuk, és Denise úgy érezte, szenved ennek a fiatalembernek a hiúságától; szemmel követte, nem félt, hogy észreveszi. Ha meg észrevette Mouret-t, aki szintén arra járt el minden este, reszketés fogta el, és dobogó szívvel, gyorsan visszahúzódott. Mouret-nak nem kell megtudnia, hol lakik ő, szégyellte ezt a házat, fájt neki, hogy mit gondolna róla Mouret, még ha sosem találkoznak is többé.

Egyébiránt Denise még mindig benne élt a „Hölgyek Öröme” lüktető életében. Csupán egy fal választotta el a szobáját régi osztályától; már reggel újra kezdte munkanapját, érezte, amint a tömeg megy föl a lépcsőkön, és hangosabban morajlik a vásár zsvivaja. A legkisebb zaj is megrázta a kolosszus oldalához tapadó ócska viskót, együtt lüktetett ez is az óriás hatalmas érverésével. Azonkívül Denise bizonyos találkozásokat sem kerülhetett el. Kétszer összeakadt Pauline-nal, aki fölajánlotta a segítségét, mert megesett a szíve rajta; Denise kénytelen volt hazudni, nehogy elmenjen hozzá, vagy neki kelljen egy vasárnap Baugénál meglátogatni őket; De sokkal nehezebben védekezhetett Deloche reménytelen szerelme ellen; a fiatalember lesett rá, tudott minden gondjáról, kapuk alatt várta, egy este kölcsön akart adni neki harminc frankot, egyik fivére megtakarított pénzét, amint pirulva mondta. És e találkozások miatt újra visszasírta az áruházat, folyton annak belső életével foglalkozott, mintha nem is hagyta volna el.

Denise-nél soha nem járt senki. Egy délután meglepetve hallja, hogy kopognak az ajtaján. Colomban volt az. Állva fogadta. A férfi nagy zavarban volt, eleinte hebegett-habogott, kérdezte, mi újság nála, beszélt a „Tartós Posztó”-ról. Talán Baudu bácsi küldötte, megbánva szigorúságát, mert még most sem köszönt unokahúgának, bár tudnia kellett, hogy milyen nyomorban van. De mikor határozottan megkérdezte a segédet, az még zavartabbnak látszott: nem, nem a gazdája küldte; végre is kimondta Clara nevét: egyszerűen róla akart beszélgetni.

Lassanként nekibátorodott, tanácsokat kért, azt gondolván, hogy Denise hasznára lehet régi kollégája körül. Hiába fosztotta meg Denise minden reménytől, szemére hányva, hogy fájdalmat okoz Geneviève-nek egy szívtelen leány miatt. Egy másik napon újra feljött, és hozzászokott, hogy meglátogassa. Ez kielégítette félénk szerelmét, akaratlanul is mindig újrakezdte ugyanazt a beszélgetést, reszketve örömeiben, hogy olyan nővel lehet együtt, aki valamikor Clara közelében volt. És Denise ilyenkor még inkább benne élt a „Hölgyek Öröme”-ben.

Szeptember utolsó napjaiban ismerkedett meg a legsötétebb nyomorúsággal. Pépé megbetegedett, aggasztóan meghűlt. Húslevessel kellett volna táplálnia, holott még kenyérük sem volt. Egy este, mikor gyengeségében elsírta magát kétségbeesítő helyzete miatt, melyben más lány már a csatornába vagy a Szajnába ugrott volna, csöndesen bekopogtatott hozzá az öreg Bourras. Hozott egy kenyeret, s egy húslevessel teli tejeseledényt.

- No, itt van ez a kicsikének - mondta szokott nyerseségével. - Ne sírjon olyan nagyon, zavarja a lakóimat.

És hogy Denise megint zokogva mondott köszönetet, így folytatta:

- Ugyan hallgasson már. Holnap majd jöjjön le hozzám. Adok munkát.

Az óta a megrendítő csapás óta, amelyet a napernyő- és esernyőosztály megteremtésével a „Hölgyek Öröme” ráért, Bourras nem alkalmazott munkásnőket. Hogy költségeit csökkentse, maga végzett mindent: tisztítást, javítást, varrást. Egyébként vevőköre annyira megcsappant, hogy néha munkája sem volt. Valósággal ki kellett eszelnie másnap, hogy ki milyen munkát adjon Denise-nek, mikor betelepítette a boltja egyik sarkába. De mégsem engedhette, hogy valaki éhen haljon a házában.

- Két frankot kap egy napra - mondotta. - Ha jobbat talál, hagyjon itt.

Denise félt tőle, és oly gyorsan végezte a munkáját, hogy Bourras zavarban volt, mikor újat kellett adnia. Selyemcsíkokat kellett összevarrnia, csipkét igazítani. Az első napokban a leány fel sem merte emelni a fejét, zavarba hozta, hogy ott érzi maga mellett vén oroszlánsörényével, horgas orrával, szűrő szemével, busa szemöldökével. Bourras hangja érdes volt, mozdulatai hirtelenek, s a környékbeli anyák azzal ijesztgették porontyaikat, hogy érte küldenek, mint ahogy a zsandárokért szoktak küldeni. De azért az utcakölykök, valahányszor elmentek az ajtaja előtt, mindig bekiáltottak valami ocsmányságot, amit ő mintha meg se hallott volna. Rögeszmés dühvel pocskondiázta azokat a nyavalyásokat, akik meggyalázták az ő mesterségét, és bagóért árusítják a sok bővrit, ami - őszerinte - a kutyának se kell.

Denise reszketett, mikor dühösen odakiáltott neki:

- Vége a művészetnek, érti?... Nincs rendes nyél. Botot csinálnak még, de a nyélnek befellegzett!... Mutasson nekem egy nyelet, húsz frankot adok érte!

Büszke volt a tudományára: Párizs egyetlen munkása sem tud olyan nyelet csinálni, mint ő, olyan könnyűt, olyan tartósat. Különösen a fogóját faragta ki megragadó fantáziával, mindig megújítva a tárgyát, virágot, gyümölcsöt, állatot, fejeket alakítva ki, elevenül, szabadon. Csak egy zsebkéssel dolgozott; pápaszemét orrára biggyesztve, napestig faricskálta a puszpángot vagy az ébenfát.

- Tudatlan népség - mondogatta -, ezeknek elég, hogy ráragasztják a selymet a halcsontra! Nagyban vásárolják a nyelet, gyárban készült nyeleket... És azt adnak el, amit akarnak! Érti, a művészetnek befellegzett!

Denise végre megnyugodott. Bourras azt akarta, hogy Pépé is jöjjön le a boltba játszani, imádta a gyermekeket. Mikor a kicsike négykézláb mászkált, mozogni nem lehetett többé; Denise a bolt sarkában javíttatott, az öreg az ablakban faragta a fát zsebkésével. Mindennap

ugyanaz a munka, ugyanaz a beszélgetés, Bourras munka közben újra meg újra a „Hölgyek Öröme”-t szidta, fáradhatatlanul magyarázta, hogy áll az ő rettentő párbajuk. 1845 óta lakik a házban, melyet harminc esztendőre bérelt ki, évi ezernyolcszáz frankért; és mert négy kiadott szobájával mintegy ezer frank megtérül, a bolt csak nyolcszázba kerül. Ez nem sok, költsége nincs, sokáig bírhatja még. Szerinte kétségtelen a győzelem, fel fogja falni a szörnyeteget.

Hirtelen másra terelte a szót.

- Van-e náluk ilyen kutyafej, mint ez?

Pápaszeme mögött összehúzta a szemét, hogy megbírálja a kutyafejet, amelyet faragott - vicsorgó, kiálló agyará, eleven, morgó kutyafej volt. Pépé elragadtatva nézte a kutyt, fölcsipeszkedett és két kis karjával az öreg ember térdére támaszkodott.

- Csak megéljek valahogy, a többivel nem törődöm - folytatta Bourras, óvatosan faragcsálva kése hegyével a kutya nyelvét. - Azok a gazemberek megfosztottak minden haszontól, de ha nem is nyerek már, nem is vesztek még, vagy legalábbis keveset. És látja, elszántam magamat, hogy inkább a bőröm menjen rá, de nem engedek.

Megrázta a szerszámát, fehér hajszálai röpködtek kitörő haragjában.

- De azért - kockáztatta meg csöndesen Denise, föl sem emelve szemét a tűjéről -, ha méltányos összeget ajánlanának, okosabb volna elfogadni.

De az öregember dühös önfejlése nem ismert határt.

- Soha!... Ha a kés alatt lesz a fejem, akkor is nemet mondok, csapjon beléjük az istennyila!... Még tíz évig tart a szerződésem, tíz évnél előbb nem kapják meg a házat, ha éhen döglöm is a négy üres fal között... Kétszer jöttek már ide, hogy behálózzanak. Tizenkétezer frankot ajánlottak az üzletemért, és a bérlet idejére járó bérösszeget, tizenennyolcezer frankot, összesen harmincezeret... Ötvenezerért se! A markomban vannak, látni akarom, amint a földet nyalják a lábam előtt!

- Harmincezer frank szép pénz - folytatta Denise. - Új üzletet nyithatna valahol messzebb... És ha megvásárolják a házat?

Bourras befejezve a kutya nyelvét, egy pillanatig elmerülten nézte; fehér szakállas, öregisten arcán határozatlan, gyermekes nevetés fénylett. Aztán újra felcsattant.

- A házat, sebj!... Szó volt róla tavaly, hogy megveszik, nyolcvanezer frankot ígértek érte, kétszer annyit, mint amennyit ma ér. De a tulajdonos, egy visszavonult gyümölcskereskedő, éppen olyan gazember, mint ők, meg akarta zsarolni őket. Különben is félnek tőlem, jól tudják, hogy akkor még kevésbé engednék... Nem és nem! Itt vagyok, itt is maradok! A császár valamennyi ágyújával sem mozdít ki innét.

Denise mukkanni sem mert többé. Tovább varrogatott, míg az öreg oda-odavakkantott egy-egy mondatot, két bicskamoszdulet között: még csak most kezdődik a tánc, fognak ők még csodát látni, neki olyan ötletei vannak, amelyek elsöprik az esernyőosztályait; csökönyös-ségéből kiérzett az egyéni munkát végző kisiparos felháborodása a mindent elárasztó silány, vásári áruk ellen.

Pépének végre sikerült felmásznia Bourras térdére. Türelmetlenül nyújtogatta kezét a kutyafej felé.

- Add ide, bácsi.

- Mindjárt, kicsikém - felelte az öreg gyöngéddé váló hangon. - Nincs még szeme. Most szemet kell neki csinálni.

És míg gondosan faragcsálni kezdte a szemet, ismét Denise-hez fordult:

- Hallja őket?... Hogy dörömbölnek odaát! Ez dühít legjobban, becsületszavamra! Hogy mindig itt vannak a nyakamon azzal az átkozott lokomotív-dübörgésükkel.

Azt mondogatta, hogy a kis asztala is reszket bele. Az egész bolt rázkódott, az öreg így töltötte vevőtől nem zavart délutánjait, a „Hölgyek Öröme”-ben tipródó tömeg zivajában. Folyton ezen kérődzött. Megint jó napjuk van, zajonganak a fal mögött, a selyemosztály tízezer frankot vehetett be; más napokon meg azon örvendezett, hogy a fal néma maradt, egy hirtelen zápor megsemmisítette a bevételt. És a legkisebb zaj, a leggyöngébb lehelet is végtelen magyarázatokra adott alkalmat neki.

- Most elcsúszott valaki. Ó, csak kitörnék a nyakukat valamennyien!... Hallja, kedvesem, most két hölgy veszekszik. Nagyon helyes, nagyon helyes!... Hallja most, hogy hullanak a csomagok a pincébe? Undorító!

Nem volt jó, ha Denise vitába szállt a megjegyzéseivel, mert akkor keserű szavakkal emlékeztette, hogy milyen méltatlanul bocsátották el. Aztán századjára is el kellett beszélnie, hogyan került a konfekcióosztályra, mennyit szenvedett eleinte, le kellett írnia az egészségtelen kis szobákat, a rossz táplálékot, az elárúsítók örökös harcait; és reggeltől estig egyébről sem beszéltek, csak az áruházzal, azt itták magukba, a beszívott levegővel együtt.

- Add ide, bácsi - kérlelte mohón Pépé, még egyre kinyújtott kézzel.

A kutyafej készen volt, Bourras kitörő örömmel nézte, hol messziről, hol közlől.

- Vigyázz, megharap... No, itt van, mulass vele, és ha lehet, ne törd el.

Aztán újra megszállta a rögeszméje, és öklét rázta a fal felé.

- Hiába lökdösődtek, hogy majd összedül a ház... Nem kapjátok meg, még ha az egész utcát elárasztjátok is.

Denise-nek most megvolt a mindennapi kenyege. Nagy hálával viseltetett ezért az öreg kereskedő iránt, akinek heveskedése, különbségei mögött is megérezte a jó szívét. De azért erősen vágyott rá, hogy másutt találjon munkát, mert látta, hogy az öreg csak úgy kitalálja ezeket az apró-cseprő javításokat; megértette, hogy nincs szüksége munkásra összeomlott üzletében, és pusztá könyörületességből fogadta fel. Eltelt egy fél év, újra megjött a téli holt szezon. Denise már nem is remélte, hogy március előtt helyet talál, mikor egy januári estén Deloche, aki megleste egy kapu alatt, tanácsot adott neki. Miért nem jelentkezik Robineau-nál, akinek talán szüksége van emberre?

Robineau szeptemberben rászánta magát, hogy megveszi Vinçard üzletét, bármennyire nem szívesen kockáztatta is a felesége hatvanezer frankját. Negyvenezer frankért vette át a selyemszaküzletet, s a többi húszezret meg az indításba fektette be. Nem sok pénz, de ott volt a háta mögött Gaujean, aki majd hosszú lejáratú hitelekkel támogatja. Mióta a „Hölgyek Öröme”-vel összeveszett, Gaujean állandóan arról álmodozott, hogy versenytársat támaszt a kolosszusnak; bizonyosra vette a győzelmet, ha a szomszédságban különböző szaküzleteket nyitnak, ahol a vásárlók nagy választékot találnak az árucikkekben. Csak a gazdag lyoni gyárosok, mint például Dumonteil, teljesíthették a nagy áruházak kívánságait; ezeknek elég volt, ha az áruházak segítségével állandóan működtethették a gépeiket, a hasznát pedig úgy biztosították, hogy a kisebb cégeknek drágábban adták az árut. De Gaujean távolról sem állt oly szilárdan a lábán, mint Dumonteil. Sokáig egyszerű bizományos volt, csak öt-hat esztendeje dolgozott saját szövőgépeivel, és sok bedolgozó munkást is foglalkoztatott, akiket ellátott nyersanyaggal, és méterszámmal fizetett. Éppen ez a rendszer, mely önköltségi árait növelte, nem tette lehetővé, hogy a „Párizs Öröme”-nek szállításában versenyezzen Dumonteil-jel. Bosszút

forralt, és Robineau-ban alkalmas eszközt látott a divatbázárok elleni döntő ütközethez, melyeket azzal vádolt, hogy tönkreteszik a francia gyáripárt.

Mikor Denise jelentkezett, egyedül találta Robineau-nét. Az egy útmester lánya volt, kereskedelmi dolgokhoz egyáltalán nem értett, megérzett rajta a blois-i kolostorban nevelt fiatal leány bájos ügyetlensége. Erősen barna volt, igen csinos, vidám szelídsége bájossá tette. Egyébiránt imádta férjét, és csak ebben a szerelemben élt. Denise már éppen hátra akarta hagyni a nevét, mikor Robineau belépett; tüstént felvette, mert egyik elárúsító kisasszonya éppen előző nap hagyta el, hogy belépjen a „Hölgyek Öröme”-hez.

- Nem hagynak meg nekünk egy jó alkalmazottat sem - mondotta. - Végre magával nyugodt leszek, mert maga is úgy van, mint én, nemigen szeretheti őket... Jöjjön el holnap.

Este Denise zavartan jelentette be Bourrasnak, hogy otthagyja. Az öreg valóban hálátlannak nevezte, megharagudott; mikor aztán Denise könnyes szemmel védekezett, és értésére adta, hogy nem tudta becsapni könyörületességével, Bourras is elérékenyedett; azt dadogta, hogy nagyon sok munkája van, és Denise éppen akkor hagyja el, mikor egy saját találmányú esernyőt akart forgalomba hozni.

- És Pépé? - kérdezte.

A gyermek nagyon sok gondot okozott Denise-nek. Nem merte visszaadni Gras-néhoz, és mégsem hagyhatta egyedül a szobájában, reggeltől estig bezárva.

- Jól van, majd vigyázok én rá - mondta az öreg. - Itt a boltban ellesz a kicsike... Együtt főzünk majd.

Denise megpróbálta visszautasítani, mert félt, hogy terhére lesz a gyerek.

- Mennydörgettél - kiáltott föl Bourras -, talán nem bízik bennem?... Nem eszem meg a gyereket!

Denise Robineau-nál jobban érezte magát. Keveset fizetett, mindössze hatvan frankot havonta, és csak kosztot adott, az eladásban való részesedés nélkül, ahogy a régi cégeknél volt szokás. De igen jól bántak vele, különösen Robineau-né, aki mindig mosolygósan ült a pénztárnál. Az ideges, mindig nyugtalan férfi néha nyersen rászólt. Egy hónap múlva Denise már családtagnak számított, valamint a másik elárúsító kisasszony is, egy kis, mellbeteg, hallgatag teremtes. Nem titkolóztak előttük, asztalnál beszéltek meg az üzleti ügyeket, a nagy udvarra nyíló, hátsó szobában. És itt határozták el egy este, hogy megindítják a hadjáratot a „Hölgyek Öröme” ellen.

Gaujean eljött vacsorára. Már a sütnél - kövér ürücomb volt - rátért a dologra, fojtott lyoni hangján, mely a Rhône ködétől volt rekedt.

- Ez már több a soknál - ismételte. - Beállítanak Dumonteilhez, ugyebár, fenntartják maguknak egy minta tulajdonjogát, elvisznek egyszerre háromszáz véget, és méterenként ötven centime engedményt követelnek; és mert készpénzzel fizetnek, még tizenennyolc százalék skontót is kapnak... Dumonteil gyakran húsz centime-et sem keres. Csak azért dolgozik, hogy járassa a gépeit, mert minden álló gép: halott... Hát akkor hogyan bírjuk mi a harcot, kisebb felszerelésünkkel és főképpen a bedolgozóinkkal?

Robineau úgy elgondolkozott, hogy enni is elfelejtett.

- Háromszáz vég - mormogta. - Én reszketek, ha tizenkettőt veszek három hónapra... Kiírhatják egy frankkal, két frankkal olcsóbban, mint mi. Kiszámítottam, hogy az ő árjegyzékeikben minden áru legalább tizenöt százalékkal olcsóbb, mint nálunk... Ez öli meg a kis-kereskedelmet.

Csüggeteg órájában volt. Felesége aggódva, gyöngéden nézett rá. Még mindig nem értett az üzlethez, feje zúgott a számoktól, nem tudta felfogni, hogy csinálhat magának ennyi gondot az ember, mikor oly könnyű nevetni és szeretni egymást. De azért elég volt neki, hogy a férje győzni akar: rá is átragadt a szenvedélye.

- De miért nem értenek egyet az összes gyárosok? - folytatta hevesen Robineau. - Ők szabhatnának törvényt azoknak, ahelyett, hogy engedelmeskednek nekik.

Gaujean újra kért az ürücombból, lassan rágta a falatját.

- Eh, miért, miért... Mondtam már, a szövőszékeknek dolgozniuk kell. Ha valakinek mindenféle vannak szövőgyárai, Lyon környékén, Gard-ban, Isère-ben, egy napig sem lehet munka nélkül, különben óriási veszteségei vannak... Aztán mi, akik néha tíz-tizenöt szövőszékes bedolgozókat alkalmazunk, mi inkább urai vagyunk a termelésnek, mármint az árukészlet szempontjából; a nagy gyárosok azonban kénytelenek állandóan a lehető legszélesebb és gyorsabb elhelyezést keresni... Így persze térdre kényszerülnek a nagyáruházak előtt. Ismerek hármát-négyet, akik veszekszenek értük, és veszíteni is hajlandók, csak hogy megkapják a rendeléseiket. Aztán az olyan kis cégeken kárpótolják magukat, mint a magáé. Igen azok által élnek, de magukon nyernek... Isten tudja, hogy végződik ez a válság!

- Förtelmes! - összegezte Robineau, megkönnyebbülve e dühös felkiáltástól.

Denise csendben hallgatta őket. Titokban a nagyáruházak pártján volt, mert ösztönszerűen szerette a logikát és az életet. A társaság elcsendesedett, eltett zöldbabot ettek; végül Denise is megszólalt, vidám arccal:

- A közönség bezzeg nem panaszkodik!

Robineau-né nem tudott visszatartani egy halk nevetést, s ez nagyon bosszantotta férjét és Gaujeant. Bizonyos, hogy a vásárló meg lehetett elégedve, mert végre is ő látta hasznát az árak esésének. Csakhogy mindenkinek meg kell ám élnie: hová jutnánk, ha az általános jólét ürügyén a termelő kárára hizlalnók a fogyasztót? Vitatkozni kezdtek. Denise látszólag tréfált, de valójában komoly érveket hozott fel: eltűnnek a közvetítők, gyári ügynökök, képviselők, bizományosok, ami sokat jelent olcsóság szempontjából; egyébiránt a gyárosok nem is élhetnek meg többé a nagyáruházak nélkül, mert mihelyt valamelyik elesik a vásárlásaiktól, az menthetetlenül megbukik: végül pedig ez a kereskedelem természetes fejlődése, nem lehet megakadályozni, hogy a dolgok úgy folyjanak, ahogy folynak, kivált, ha akarva, nem akarva, mindenki ebben az irányban dolgozik.

- Szóval maga azoknak a pártján van, akik az utcára tették? - kérdezte Gaujean.

Denise elvörösödött. Őt magát is meglepte, hogy ilyen hévvel védelmezi a nagyáruházakat. Mi lehet a szívében, hogy ilyen láng tölthette el a keblét?

- Istenem! - felelte. - Nem. Talán nincs igazam, hiszen maguk jobban értenek hozzá... Én csak azt mondom, amit gondolok. Ahelyett, hogy ötven cég szabná meg az árakat, mint régen, most négy vagy öt szabja meg, és leszállítja, mert erős a tőkéje, és nagy a vásárlóközönsége... A közönségnek így jó, ez az egész!

Robineau nem haragudott meg. Elkomolyodva nézte az abroszt. Gyakran érezte az új kereskedelem előszelét, azt a fejlődést, melyről a leány beszélt; tisztán látó óráiban azon gondolkodott, hogy miért is álljon ellen az ember egy ilyen nagyerejű áradatnak, mely mindent magával sodor. Maga Robineau-né is, látván, hogy a férje elgondolkodik, helyeslően nézett Denise-re, aki szerényen elhallgatott ismét.

- No - szólalt meg Gaujean, hogy véget vessen a vitának -, ez mind csak elmélet... Beszéljünk az üzletünkről.

A sajt után a cseléd befőttet és körtét szolgált fel. Gaujean vett a befőttből, és kanállal ette, az édességkedvelő kövér emberek öntudatlan falánkságával.

- Egyszóval a „Párizs Öröme”-t kell megtámadni, az idei nagy számukat... Megegyeztem néhány lyoni társammal, kivételes ajánlatot hozok magának, egy fekete selymet, amelyet öt frank ötvenért adhat el... Ők öt hatvanért adják a magukét, ugye? Nahát, ez két sou-val kevesebb, s ennyi elég, hogy legyőzze őket.

Robineau-nak újra felvillant a szeme, örökös gyötrődésében gyakran csapott így át félelemből reménykedésbe.

- Van mintája? - kérdezte.

És mikor Gaujean kihúzott a tárcájából egy négyszögletes selyemdarabkát, egészen föllelkesedve kiáltotta:

- De hiszen ez szebb, mint a „Párizs Öröme”! Legalábbis jobban hat, sűrűbb szövésű... Igaza van, meg kell próbálni. Azt akarom, hogy a lábamnál heverjenek, vagy én maradok a porondon!

Robineau-né is osztozott ebben a lelkesedésben, és kijelentette, hogy a selyem gyönyörű. Denise maga is bízott a sikerben. Ilyenformán igen vidám hangulatban ért véget a vacsora. Hangosan beszélgettek, úgy érezték, mintha a „Hölgyek Öröme” már a végét járná. Gaujean, közben kiürítve a befőttes üveget, elmagyarázta, milyen óriási áldozatokat hoznak ő meg a kollégái, mikor ilyen olcsón szállítják ezt a selymet, de megesküdték, hogy ha belebuknak is, tönkreteszik a nagyáruházakat. Mikor a kávéhozta, még növelte a vidámságot Vinçard megérkezése. Erre járt és bejött, hogy üdvözlje az utódját.

- Ez már igen! - kiáltotta, megtapogatva a selymet. - Porrá zúzza őket, arról felelek!... No, engem imáiba foglalhat. Megmondtam én, hogy aranybánya ez!

Ami őt illeti, ő vendéglőt vett Vincennes-ben. Régi álma volt ez, amit titokban szövögetett, míg a selyemüzlettel kínlódott, reszkette, hogy nem tudja eladni a boltját a végső összeomlás előtt, és megfogadva, hogy pénzecskéjét olyan üzletbe fekteti, ahol kedvére lophat az ember. A vendéglő ötlete egy unokatestvére lakodalmán támadt benne; az etetés mindig jó üzlet, a lakodalmi vendégek tíz frankot fizettek egy kis löttyért, amiben pár szál tészta úszkált. Öröme, hogy nyakukba varrhatta az üzletét, mikor pedig már remélni sem merte, hogy megszabadul tőle, még szélesebbre derítette kerek szemét, őszinte száját, egészségtől duzzadó arcát.

- És a fájdalmai? - érdeklődött kedvesen Robineau-né.

- Miféle fájdalmaim? - mormogta csudálkozva.

- Hát a reumája, ami itt kínozza.

Erre észbe kapott, és enyhén elpirult.

- Ó, még mindig kínoz... Hanem a falusi levegő, hiszen értik... Mindegy, maguk remek üzletet csináltak. Ha reumám nincs, tíz esztendő sem telik bele, tízezer frank járadékkal vonultam volna vissza... Becsületszavamra!

Két hét múlva megkezdődött a küzdelem Robineau és a „Hölgyek Öröme” között. Nevezetes küzdelem volt, egy ideig Párizs egész üzleti világát foglalkoztatta. Robineau, ellenfelének fegyvereit használva, hirdetett az újságokban. Amellett gondosan rendezte be a kirakatait, az üveglakokban óriási oszlopokat halmozott fel a nevezetes selyemből; nagy fehér plakátokon hirdette, melyen óriási számokban volt olvasható az öt frank ötven centime-os ár. Ez a szám lázba hozta a hölgyeket: két sou-val olcsóbb, mint a „Hölgyek Öröme”-ben, a selyem

pedig erősebbnek látszik. Az első napokban tódult a közönség: Martyné takarékoskodás ürügyén ruhát vásárolt, amelyre semmi szüksége sem volt; Bourdelais-né szépnak találta az anyagot, de inkább várt még, kétségtelenül megszimatozva, mi fog történni. A következő héten Mouret valóban egyszerűen leszállította a „Párizs Öröme” árát húsz centime-mal, öt frank negyvenért adta. Heves vitája volt Bourdoncle-lal és többi társával, míg meggyőzte őket, hogy harcba kell szállni, még ha veszteségre dolgoznak is; ez a húsz centime tiszta veszteség volt, hiszen már eddig is önköltségi áron adták a selymet. Ez súlyos csapás volt Robineau-ra; nem hitte, hogy versenytársa leszállítja az árakat, mert eddig nem volt még példa a konkurrenciának ilyenfajta öngyilkosságára, a veszteséges eladásra; és a vásárlók áradata, az olcsóságnak engedve, nyomban visszalódult az Új Szent Ágoston utca felé, az Új Kismező utcai üzlet pedig kiürült. Gaujean fölrohant Lyonból, riadt tárgyalások folytak, és végre is hősies elhatározás született meg: engednek a selyem árából, öt frank harmincért adják, olyan áron, aminél lejjebb már senki sem mehet, hacsak meg nem örült. Mouret másnap öt frank húszért adta a magáét. Most már elszabadult az örület: Robineau öt frank tizenöttel felelt, Mouret öt frank tízet íratott ki. Végül csak sou-kban folyt a harc; mind a ketten tekintélyes összegeket vesztek, valahányszor ilyenformán megajándékozták a közönséget. A vásárlók nevettek, tetszett nekik ez a párbaj, felizgatták őket a szörnyű csapások, amiket a két cég egymásra mért, csak hogy a kegyeiket elnyerje. Mouret nem riadt vissza az ötfrankos ártól sem; egész személyzete belesápadt, megdermedt a sorsnak ily kihívásától. Robineau földre sújtva, lélegzetéből kifogyva, szintén megállt öt franknál, nem lévén bátorsága lejjebb szállni. A két ellenfél ott nyúlt el a maga hadállásaiban, szemtől szemben egymással, lemészárolt áruiktól körülvéve.

De ha mindkét fél becsülete sértetlen maradt is, a helyzet halálössé vált Robineau-ra nézve. A „Hölgyek Öröme”-nek volt hitele, és olyan vásárlóközönsége, mely megengedte, hogy bevételeit egyensúlyba hozza; ő pedig, akit egyedül Gaujean támogatott, más cikkeken nem kárpótolhatta magát, kimerült és napról napra lejjebb csúszott a csőd lejtőjén. Belepusztult vakmerőségébe, bár a küzdelem fordulatai nagy vásárlóközönséget hoztak boltjába. Titkos gyötrelmei közé tartozott az is, hogy látnia kellett, mint hagyja el lassanként ez a közönség, s tér vissza a „Hölgyek Öröme”-hez, mikor ő tengernyi pénzt és erőt elvesztegetett, hogy meghódítsa.

Egy ízben a türelme is elhagyta. Egyik vevője, de Boves-né, eljött hozzá köpenyt választani, mert Robineau konfekcióosztályt is létesített selymüzletében. De Boves-né nem tudott választani, nem tetszettek neki az anyagok. Végül kijelentette:

- A „Párizs Öröme” sokkal erősebb.

Robineau türtőztette magát, erősítgette, hogy téved, kereskedői udvariassággal beszélt, annál is tiszteletteljesebb hangon, mert félt, hogy belső forrongása kitör belőle.

- De nézze csak ennek a körgallérnak a selymét - folytatta az asszony -, megesküdnék az ember, hogy pókháló... Bármit mond is, az ő ötfrankos selymük valóságos bőr ehhez képest.

Robineau nem felelt, arca vérbe borult, ajkát összeszorította. Éppen akkoriban jött rá arra a leleményes fogásra, hogy kész ruháihoz versenytársánál vásárolja a selymet. Ily módon Mouret vesztett az anyagon, nem ő. Egyszerűen levágta róla a szegélyt.

- Valóban, vastagabbnak találja a „Párizs Öröme”-t? - mormogta.

- Ó, százszor - mondta de Boves-né. - Össze sem lehet hasonlítani.

Robineau-t föllingerelte a vevőnek ez az igazságtalansága, hogy mindenáron fitymálni akarja az árut. S amint az asszony még egyre forgatta a körgallért, kicsinylő arccal, a bélés alól egyszerre kivillant egy kis csücske a kék ezüstszegélynek, mely valahogy kikerülte az ollót. Robineau nem tudta tovább türtőztetni magát, bevallott mindent, a fejét is odaadta volna.

- Nahát, asszonyom, ez a selyem a „Párizs Öröme”, magam vásároltam, ha tudni akarja!... Nézze meg a szegélyét!

De Boves-né igen bosszúsán távozott. Az esetnek híre futott, sok hölgy elmaradt a boltból. És Robineau, e romlás közepette, mikor elfogta a másnaptól való rettegés, csak a feleségeért aggódott, aki boldog békességben nevelkedett, és képtelen szegényen élni. Mi lesz belőle, ha egy katasztrófa az utcára juttatja őket, adósságoktól terhelten? Ő a vétkes: soha nem lett volna szabad hozzányúlnia a hatvanezer frankhoz. Az asszonynak kellett vigasztalnia. Hát nem mindkettőjüké ez a pénz? Robineau szereti őt, ennél nem is kíván többet, odaad neki mindent, szívét, életét. Kihallatszott, ahogy a hátsó szobában összecsókolóztak. Lassanként szabályossá vált az üzlet menete; a veszteségek hónapról hónapra növekedtek, de lassú tempóban, s ez egyre odább tolta a kikerülhetetlen véget. A csökönyös reménység tartotta fenn őket, egyre mondogatták, hogy a „Hölgyek Öröme”-nek hamarosan tönkre kell mennie.

- Eh - mondogatta Robineau -, fiatalok vagyunk... Miénk a jövő.

- És különben is, nem mindegy? Megtetted, amit akartál - folytatta az asszony. - Ha te elégedett vagy, én is az vagyok, drágám.

Denise elérzékenyült szerelmük láttán. Remegett, kikerülhetetlennek látta a bukást; de nem mert többé beleszólni semmibe. Ekkor értette meg végképpen az új kereskedelem hatalmát, ekkor kezdett szenvedélyesen rajongani ezért az erőért, mely Párizst átalakította. Eszméi megérlelődtek, asszonyos báj bontakozott ki a valognes-i kis vadócból. Az élete egyébként elég csöndesen folyt, sok fáradtsága és kevés pénze ellenére is. A napot talpon töltötte, aztán sietett haza, hogy ellássa Pépét, akit az öreg Bourras szerencsére még mindig csökönyösen magánál tartott; de így is akadt még dolga, ki kellett mosnia egy inget, megjavítani egy blúzt, s közben a kisfiú olyan lármát csapott, hogy majd szétrepedt tőle a feje. Sohasem feküdt le éjfél előtt. Vasárnap volt a legnehezebb munkanapja: kitakarította a szobáját, megjavítgatta a saját holmiját; annyira el volt foglalva, hogy gyakran öt óráig sem ért rá megfésülködni. Mindamellet, északokból, kijárogatott, magával vitte a gyermeket, nagyot sétáltak Neuilly felé; itt lakomáztak is: megittak egy csésze tejet egy tehenes gazdánál, aki megengedte, hogy leüljenek az udvarán. Jean lenézte ezeket a kirándulásokat; megjelent néha-néha hétköznapi este, aztán eltűnt, mondván, hogy még máshová is kell mennie; pénzt nem kért többé, de olyan mélabús arccal érkezett, hogy nyugtalankodó nővére mindig tartogatott számára egy ötfrankost. Ez volt a fényűzése.

- Öt frank! - kiáltott fel Jean minden alkalommal. - A mindentit! Igazán szép tőled!... A papírkereskedő felesége éppen most...

- Hallgass - szakította félbe Denise. - Nem vagyok rá kíváncsi.

De Jean azt hitte, hogy a nővére dicsekedéssel vádolja.

- De ha mondom, hogy egy papírkereskedő felesége!... Ó, nagyszerű egy teremtés!

Három hónap telt el. Kitavasodott; Pauline és Baugé hívták Denise-t Joinville-be, de ő nem ment velük. Találkoztak néha a Szent Rókus utcában, mikor Robineau-tól jött. Egyik találkozás alkalmával Pauline bizalmasan közölte vele, hogy talán feleségül megy a kedveséhez; ő az, aki habozik még, mert a „Hölgyek Öröme”-ben nem túlságosan kedvelik a férjes elárusítónőket. E házasság gondolata meglepte Denise-t, nem mert tanácsot adni a barátnőjének. Egy napon, mikor Colomban megállította a kút mellett, hogy Claráról beszéljen vele, a

leány éppen átment a téren: Denise kénytelen volt megszökni Colomban elől, mert az könyörgött neki, hogy kérdezze meg régi kolléganőjétől, nem menne-e hozzá feleségül. Mi ütött ezekbe? Miért gyötrik így magukat? Ő igen boldognak érezte magát, hogy nem szeret senkit.

- Tudja, mi újság? - kérdezte egy este az esernyőcsináló, mikor hazatért.

- Nem, Bourras úr.

- No hát, azok a nyavalyások megvették a Duvillard palotát... Bekerítették.

Hadonászott hosszú karjával, fehér sörénye égnek állt dühében.

- Az Isten se érti ezt a kupeckedést - folytatta. - Úgy látszik, a palota az Ingatlan Hitelbanké volt, s annak az elnöke, Hartmann báró, most átengedte ennek a híres Mouret-nak... Most aztán fognak jobbról, balról, hátulról, látja! Úgy, ahogy én a markomban tartom ennek a pálcának a fogantyúját!

Ez igaz volt, alighanem előző nap írták alá az átengedési okmányt. Bourras kis házát, mely be volt ékelve a „Hölgyek Öröme” és a Duvillard palota közé, odaragasztva, mint fecskefészek a falhasadékba, nyilván egyszerűen összelapítják, mielőtt az áruház a palotát is elfoglalja. Ez az idő pedig most már elérkezett, a kolosszus megkerülte a gyenge akadályt, körülvette áruhalmozásával, fenyegette, hogy elnyeli, felszippanjtja óriás lélegzésének erejével. Bourras érezte a halálos szorítást, amelytől recsegett-ropogott a boltja. Látni vélte, mint szorul össze, félt, hogy ő maga is felszívódik, átkerül a másik oldalra esernyőivel és sétatálcáival együtt, oly hangosan zakatolt ebben az órában az a rettentő gépezet.

- No, hallja őket? - kiáltotta. - Hát nem azt mondaná az ember, hogy eszik a falakat? A pincében, a padlásomon, mindenütt ugyanaz a zaj, mintha fűrészelnék a vakolatot... Mindegy. Azért talán mégsem lapítanak úgy össze, mint egy darab papírt. Itt maradok, még ha szét-hányják is a házam fedelét, s az ágyamba zuhog is az eső.

Mouret ekkor új ajánlatot tett Bourrasnak: több pénzt kínált, a boltért és a bérleti szerződésért összesen ötvenezer frankot. Ez az ajánlat csak fokozta az öreg haragját, sértő szavakkal utasította vissza. Sokat lohatnak ezek a nyavalyások, ha ötvenezer frankot tudnak fizetni olyasmért, ami tízezret sem ér meg! És úgy védelmezte a boltját, mint tisztességes lány az erényét, a tisztesség nevében, ön maga megbecsüléséből.

Denise vagy két hétig figyelte, hogy Bourras töri valamin a fejét. Lázasan forgolódott, mérlekedte a háza falait, mérnöki pillantásokkal nézegette az utca közepéről. Egy reggel aztán munkások jöttek. Ez volt a döntő ütközet: az a vakmerő gondolata támadt, hogy saját fegyverével veri meg a „Hölgyek Öröme”-t, engedményeket téve a modern fényűzésnek. A vásárló hölgyek, akik szemére vetették boltja sötétségét, bizonyosan visszajönnek, ha vadozatújan, ragyogóan látják viszont. Először is betömték a repedéseket, és kifestették a homlokzatot; aztán világoszöldre mázolták a bolt homlokzatának faragásait; sőt annyira bőkezű volt, hogy a cégtáblát is megaranyoztatta. Háromezer frankot költött el, amit végső menedékül tartogatott eddig. Az egész környéket lázba hozta; csudájára jártak Bourrasnak, aki e fényűzés közepette tökéletesen elvesztette a fejét, s nem tudott beletalálni régi szokásaiba. Nem érezte már otthon magát ebben a ragyogó keretben, e gyöngéd színek között, riadtan állt ott nagy szakállával, bozontos hajával. A járókelők csodálkozva nézték a szemközti járdáról, amint hadonászik s közben a nyeleket faragja. Benne pedig nyargalt a láz, félt, hogy összepiszkítja a boltját, s egyre jobban beléveszett ebbe a fényűző kereskedelembe, amelyhez nem értett.

Közben, éppen úgy, mint Robineau, Bourras is megkezdte a hadjáratot a „Hölgyek Öröme” ellen. Napvilágra hozta találmányát, a szorítógyűrűs esernyőt, mely később népszerűvé is lett. Egyébiránt a „Hölgyek Öröme” azonnal tökéletesítette a találmányt. Ekkor az árak terén folyt tovább a küzdelem. Bourras-nak volt egy egy frank kilencvenötös ernyője, zanellából,

acélvázsal, a felírás nyúhatetlennek állította. De főképpen a nyelekkel akarta megverni a versenytársát - volt minden elképzelhető fajta nyele: bambusz, somfa, olajfa, mirtusz, spanyolnád. A „Hölgyek Öröme” kevésbé művészkedett, az ernyő huzatával törődött inkább, dicsérte alpakáit és angóráit, a szerzset és az égetett színű taftot. És ő lett a győztes, a kétségbeesett öreg azt hajtogatta, hogy a művészetnek lőttek, ő már csak pusztá mulatságból faragja a nyeleket, de nem reméli, hogy valaha is eladja.

- Én vagyok a hibás - kiáltotta Denise-nek. - Nem lett volna szabad egy frank kilencvenötös szemeteket tartani a boltomban. Lám, ide juttathatják az embert az új eszmék! Követni akartam ezeknek a rablóknak a példáját, úgy kell nekem, ha beledöglöm!

A július igen meleg volt. Denise szenvedett szűk szobájában, a palatető alatt. A boltból jövet, mindig bement Bourras-hoz Pépéért, és ahelyett, hogy mindjárt felment volna a szobájába, levegőzött vele egy kicsit a Tuilériák kertjében, kapuzárásig. Egy este, mikor a gesztenyefák felé tartott, meglepve állt meg: azt hitte, Hutint látja néhány lépésnyire, maga felé közeledni. Aztán hevesen megdobbant a szíve. Mouret volt az, aki a balparton vacsorázott és gyalogszerrel sietett Desforges-néhez. A lány gyors, menekülő mozdulatára odanézett. Esteledett már, de azért megismerte.

- Maga az, kisasszony?

Denise válaszolni sem tudott boldog megdöbbenésében, hogy Mouret szóba ereszkedik vele. A férfi mosolygott, és szeretetre méltó, pártfogó modorral leplezte zavarát.

- Még mindig Párizsban van?

- Igen, Mouret úr - szólalt meg végre Denise.

Lassan hátrált, köszönni akart, hogy folytathassa sétáját. De Mouret megfordult, és elkísérte a nagy gesztenyefák fekete árnyékában. A levegő hűvös volt, karikázó gyerekek nevetése hallatszott messziről.

- Ez az öccse, ugye? - kérdezte Mouret, Pépére nézve.

A gyerek megijedt az idegen úr szokatlan társaságától, komolyan lépkedett a nénje mellett, belekapaszkodva a kezébe.

- Igen, az öcsém - felelte Denise.

Elpirult, eszébe jutottak Marguerite és Clara utálatos rágalmai. Mouret nyilván megértette pirulása okát, mert élénken hozzátette:

- Hallgasson ide, kisasszony, bocsánatot kell kérnem magától... Igen, nagyon örültem volna, ha régebben megmondhatom, mennyire, sajnáltam azt a tévedést, amit elkövettünk a maga rovására. Könnyelműen vádolták magát... Mindegy, a baj már megesett, csak azt akartam tudomására hozni, hogy nálunk most már mindenki tudja, mennyire szereti a testvéreit...

Tiszteletteljes udvariassággal beszélt tovább, amit a „Hölgyek Öröme” elárúsító kisasszonyai nemigen szoktak meg tőle. Denise zavara nőttön-nőtt, de a szívét öröm árasztotta el. Tehát Mouret tudja, hogy ő nem lett senkié. Hallgattak mind a ketten, a férfi vele maradt, lépteit a gyermek kis lépéseihez szabva; és Párizs távoli zaja elhalt a nagy fák fekete árnyéka alatt.

- Csak egy elégtételt ajánlhatok fel magának, kisasszony - folytatta Mouret. - Természetesen, ha vissza akar térni hozzánk...

Denise félbeszakította, lázas sietséggel utasította vissza.

- Nem lehet, Mouret úr... Nagyon köszönöm, de már találtam más helyet.

Mouret tudott róla, nemrégén közölték vele, hogy Denise Robineau-nál van. És nyugodtan, kedvesen, mint ahogy egyenrangúakhoz szól az ember, beszélt neki Robineau-ról, akinek igazságot szolgáltatott: igen értelmes fiú, csak idegesebb a kelleténél. Csődbe fog jutni, Gaujean túlságosan súlyos terhet rakott a vállára, mind a ketten ott maradnak a porondon. Denise-t megnyerte ez a bizalmasság, jobban kinyílt a lelke, elárulta, hogy ő is a nagyáruházak pártján van abban a harcban, melyet a kiskereskedelemmel folytatnak; fellelkesült, példákat idézett, tájékozottnak látszott, sőt tele volt nagyszabású, új eszmékkal. A férfi elragadtatva és meglepetten hallgatta. Felé fordult, fürkészte vonásait a sűrűsödő homályban. Denise még mindig a réginek látszott, egyszerű ruhájában, szelíd arcával; de homályba vesző, szerény alakjából átható illat áradt, s a férfi megérezte az erejét. Bizony, a kicsike megszokta Párizs levegőjét, nővé fejlődött, és egészen megzavarja az embert szerelemillatú, pompás hajkoronájával.

- Hát ha a mi pártunkon van - mondta nevetve -, miért marad mégis az ellenségeinknél?... Hiszen még azt is mondták nekem, hogy Bourras-nál lakik.

- Nagyon derék ember - mormogta Denise.

- Ugyan, hagyja azt a vén bolondot! Az örültségeivel rákényszerít, hogy tönkretegyem, holott egy vagyont adnék, hogy megszabaduljak tőle!... A maga helye különben sem önála van, a háza rossz hírű, olyan nőknek ad ki szobákat...

De érezte, hogy a lány megzavarodik, és sietve hozzátette:

- Az ember mindenütt lehet tisztességes, sőt, még nagyobb az érdeme, ha nem gazdag.

Ismét tettek néhány lépést szóttanul. Pépé mintha őket hallgatta volna, koraérett, figyelő gyerekarccal. Néha ráemelte szemét a nővére, csodálkozott, mert Denise forró kezét finom remegések rázták.

- Nézze - szólalt meg újra vidáman Mouret -, nem lenne a követem? Az volt a szándékom, hogy holnap még többet kínálak az öregnek, most már nyolcvanezer frankot! Beszéljen vele maga előbb, mondja meg neki, hogy öngyilkosságot követ el. Talán hallgat magára, hiszen barátja, és igazán nagy szolgálatot tenne neki.

- Jó - felelte Denise, szintén rámosolyogva. - Elvállalom a megbízatást, de nem hiszem, hogy sikerrel járjak.

Azzal újra elhallgattak. Egyiküknek sem volt több mondanivalója. Mouret megpróbálta még szóba hozni Baudu bácsit, de el kellett hallgatnia, mert észrevette a lány kényelmetlen érzését. Hanem azért tovább sétáltak egymás mellett, míg a Rivoli utca tájékán végre ki nem jutottak egy útra, ahol még világos volt. A fák éjszakájából kiérve, mintha hirtelen fölocsúdtak volna. A férfi belátta, hogy nem tartóztathatja tovább.

- Jó éjszakát, kisasszony.

- Jó éjszakát, Mouret úr.

De Mouret még mindig nem ment el. Fölpillantott s az Alger utca sarkán meglátta a reá váró Desforges-né kivilágított ablakait. Tekintete ismét Denise-re villant, jól látta a sápadt alkonyatban: véznácska volt Henriette-hez képest - vajon miért melegíti fel mégis ennyire a szívét? Ostoba szeszély!

- Fáradt ez a kisfiú - szólalt meg, hogy mondjon még valamit. - Ugye nem felejtí el, hogy a kapunk nyitva van maga előtt? Csak kopogtatnia kell, minden kárpótlást megadok, amit kíván... Jó éjszakát, kisasszony.

- Jó éjszakát, Mouret úr.

Mikor Mouret magára hagyta, Denise visszatért a gesztenyefák alá, a fekete árnyékba. Sokáig járkált céltalanul az óriási fák között, arca lángolt, feje zúgott a zavaros gondolatoktól, Pépé buzgón igyekezett, hogy kis lábaival lépést tartson vele. Denise egészen megfedkezett róla. A gyerek végül megszólalt:

- Nagyon sietsz, kismama.

Ekkor leült egy padra, s a fáradt Pépé elaludt az ölében. Denise tartotta, szízi melléhez szorította, tekintete elrévedt a messzi homályban. Egy óra múlva lassan visszatért vele a Michodiére utcába, de ekkor már újra az a nyugodt arcú, okos lány volt, aki azelőtt.

- Mennydörgettét - kiáltotta feléje Bourras, mihelyt meglátta -, ezt aztán megcsinálták!... Az a csibész Mouret megvette a házam.

Magánkívül volt, boltja közepén egyedül hadakozott a láthatatlan ellenséggel, olyan eszeveszetten hadonászott, hogy majd beverte a kirakat üvegeit.

- Jaj, a bitang!... A gyümölcskereskedő megírta. Mit gondol, mennyiért adta el a házam? Százötvenezer frankért, négyszer annyiért, mint amennyit megér! Gyönyörűséges mákvirág az is!... Képzeld, még az én tatarozásaimnak is hasznát vette; úgy ám! Arra hivatkozott, hogy a házat újonnan tatarozták... Meddig kukoricáznak ezek még velem?

Éktelenül feldühítette az a gondolat, hogy mázolásra és meszelésre költött pénzének a gyümölcskereskedő látta hasznát. Most meg Mouret lett a háziura: neki kell majd bért fizetnie! Nála, a gyűlölt versenytársnál lakik mostantól fogva! Erre a gondolatra majd szétvetette a mérget.

- Jól hallottam én, hogy fűrják a falat... Most már itt vannak, akár ha a tányéromból ennének!

Öklével akkorát csapott a pultra, hogy megrázkódott a bolt, csak úgy táncoltak az esernyők, a napernyők.

Denise elkábult, egy szót sem tudott szólani. Mozdulatlanul várta a roham végét; Pépé igen fáradt volt, és elaludt egy széken. Végre, mikor Bourras megnyugodott egy kissé, elhatározta, hogy teljesíti Mouret megbízását; bármily ingerült is az öreg, de talán éppen túlságos haragja s az a zsákutca, amelybe jutott, rábírhhatja, hogy váratlanul elfogadja az ajánlatot.

- Éppen most találkoztam valakivel - kezdett hozzá. - Igen, valakivel, a „Hölgyek Öröme”-ből, aki nagyon jól van tájékozva mindenről. Úgy hallatszik, holnap nyolcvanezer frankot fognak följánlani magának...

Bourras rettentő hangon szakította félbe:

- Nyolcvanezer frankot! Nyolcvanezer frankot!... Most már egymillióért sem!

Denise megpróbálta rábeszélni. De ekkor kinyílt a bolt ajtaja, és ő némán, sápadtan hőkölt hátra. Baudu bácsi lépett be, sárga arccal, megöregedve. Bourras megragadta szomszédja kabátjának gombját, és jelenlététől új dühre gerjedve, szóhoz sem engedte jutni, úgy kiáltotta az arcába:

- Tudja, mit merészeltek felajánlani azok az arcátlanok? Nyolcvanezer frankot! Itt tartanak már a zshiványok! Azt hiszik, eladom magam, mint egy utcanő... Megvették a házat, azt hiszik, most már a markukban vagyok! Nahát, azt már nem! Abból nem esznek! Meglehet, hogy engedtem volna, de mert övük a ház, vegyék el, ha tudják!

- Tehát igaz a hír? - kérdezte Baudu vontatottan. - Hallottam én is, azért jöttem, hogy biztosat tudjak.

- Nyolecvanezer frank! - hajtogatta Bourras. - Miért nem mindjárt százezer? Éppen ez a sok pénz háborít fel. Azt hiszik, rávehetnek valami gazságra a pénzükkel?... Nem kapják meg, csapjon beléjük a mennykő! Soha, soha, érti?

Denise nem hallgatott tovább, megszólalt nyugodt hangján: - Majd megkapják kilenc év múlva, ha lejár a bérleti szerződés.

És nem törődve nagybátyja jelenlétével, könnyörgött az öregnek, hogy fogadja el az ajánlatot. A harc hovatovább értelmetlen, túlerő ellen hadakozik, bolondság volna visszautasítani a kínálkozó vagyont. De Bourras konok nem-mel válaszolt. Kilenc év múlva, reméli, nem él már, és nem kell ezt látnia.

- Hallja ezt, Baudu úr - folytatta -, az unokahúga velük van, őt bízták meg, hogy levegyen a lábamról... A zsványokkal tart, becsületszavamra!

A bácsi mind ez ideig mintha észre sem vette volna Denise-t. Felszegte a fejét, azzal a mogorva mozdulattal, melyet, a boltja küszöbén mindig magára erőszakolt, valahányszor Denise arra járt. Most lassan megfordult, és ránézett az unokahúgára. Vastag ajkai reszkettek.

- Tudom - felelte félhangon.

S csak nézte. Denise könnyekig meghatódott, látván, hogy a bánat mennyire megtörte a bátyját. Baudu tompa lelki-furdalást érzett, amiért nem segítette, és talán arra a nyomorúságos életre gondolt, amelyen Denise-nek át kellett vergődnie. Aztán, mintha elérékenyedett volna Pépé láttára, aki e hangos vita közben csöndesen aludt a széken.

- Denise - mondta egyszerűen -, gyere el hozzánk holnap vacsorára a kicsivel... A feleségem és Geneviève megkértek, hogy hívjalak meg, ha találkozom veled.

Denise mélyen elpirult és megölelte. Bourras, akit boldoggá tett a kibékülés, utána kiáltotta távozó szomszédjának:

- Nevelje meg, nem olyan rossz lány ez... Ami meg engem illet: felőlem összedőlhet a ház, majd megtalálnak a kövek alatt.

- Már düledeznek is a házaink, szomszéd - mondta Baudu komoran. - Mind ott maradunk.

Ez idő tájban az egész környék arról a nagy útról beszélt, melyet az új Operától a Tőzsdéig, December Tizedike utca néven készültek megnyitni. A kisajátítási végzéseket már meghozták, két csapat romboló munkás kétfelől már hozzá is fogott az útvonal kivágásához, egyik a Nagy Lajos utca ódon palotáit bontotta le, a másik a régi Operettszínház vékony falait döntögette; hallatszott az egymáshoz közeledő csákányok csattogása, s a Choiseul utca és a Michodiére utca lakói izgatottan várták a halálra ítélt házak sorsát. Két héten belül lármával és napfénnel teli széles vágásnak kellett felhasítani a házak belsejét.

De még jobban izgatták a környéket a „Hölgyek Öröme”-nél megkezdett munkálatok. Jelen-tős bővítéseket emlegettek, gigászi áruházakat, amelyek a Michodiére, az Új Szent Ágoston és a Monsigny utcára néznek majd. Azt beszélték, hogy Mouret tárgyal Hartmann báróval, az Ingatlan Hitelbank elnökével, s megkapja az egész háztömböt, kivéve azt a homlokzatot, mely a December Tizedike utcára fog nyílni, ahol a báró a Grand Hotel ellenlbasát szándékozott felépíteni. A „Hölgyek Öröme” mindenhol visszavásárolta a bérleti szerződéseket, a boltokat bezárták, a lakók kiköltöztek; s az üres házakban a munkások egész hadserege kezdte meg az átalakításokat. Az általános felfordulásban csak a vén Bourras keskeny házikója állt mozdulatlanul és érintetlenül, csökönyösen megkapaszkodva a kőművesektől hemzsező falak közt.

Másnap, mikor Denise elment Pépével Baudu bácsihoz, az utcát éppen elállotta egy sor kordé, téglát raktak le az egykori Duvillard palota elé. A bácsi a boltja küszöbén állt, és komor tekintettel nézte a munkát. Ahogy a „Hölgyek Öröme” terjeszkedett, a „Tartós Posztó” mintha egyre jobban összezsugorodott volna. A lány még feketébbnek, még nyomottabbnak találta a kirakatokat a kerek börtönablakos, alacsony félemelet alatt; a nedvesség még fakóbbá tette a régi zöld cégtáblát, kétségbeesett szomorúság áradt az ólomszürke és szinte összezsugorodott homlokzatból.

- No, megjöttetek - mondta Baudu. - Vigyázzatok! Még elgázolnak!

A boltban ugyanazt a szívszorongást érezte Denise. Most még komorabbnak rémlett, mint azelőtt, még jobban elterpeszkedett rajta a pusztulás aluszékonysága; az üres sarkok sötét odúkat alkottak, a por belepte a pultokat s az állványokat; salétromos pinceszag áradt az immár sohasem bolygatott posztókötegekből. Bauduné és Geneviève némán és mozdulatlanul ültek a pénztárnál, mint valami elhagyatott zugban, ahol senki sem zavarja őket. Az anya törlőrongyokat szegett. A lány ölébe ejtve kezét, maga elé bámult a semmibe.

- Jó estét, néném - mondta Denise. - Örülök, hogy viszontláthatom, és bocsásson meg, ha valamivel megbántottam.

Bauduné megindultan ölelte meg.

- Szegény gyermekem - felelte -, ha egyéb bajom nem volna, vidámabbnak látnál.

- Jó estét, Geneviève - folytatta Denise, s előbb ő csókolta meg unokanővére arcát.

Az mintha álmából riadt volna fel. Visszaadta a csókjait, de nem tudott megszólalni. A két nő aztán felkapta Pépét, aki feléjük nyújtogatta apró karját. És a kibékülés megtörtént!

- No, hat óra van, üljünk asztalhoz - mondta Baudu. - Miért nem hoztad el Jeant?

- Úgy volt, hogy eljön - mormogta zavartan Denise. - Ma reggel is találkoztunk, és biztosra ígérte.... Ó, nem kell rá várni, nyilván ott tartotta a gazdája.

Sejtette, hogy megint valami különleges históriáról van szó, és előre is ki akarta menteni.

- Hát akkor ülünk asztalhoz - ismételte a bácsi.

Aztán a bolt sötét háttére felé fordult:

- Colomban, maga is velünk vacsorázhatik. Úgysem jön senki.

Denise eddig észre sem vette a segédet. Nagynénje elmondta, hogy kénytelenek voltak elküldeni a másik elárúsítót és a kisasszonyt. Az üzlet kezdett olyan rosszul menni, hogy Colomban is elég, még ő is órákat tölt dologtalanul, elnehezdedve, nyitott szemmel szunyókálva.

Az ebédlőben égett a gáz, noha már a hosszú, nyári napokban jártak. Denise enyhén összerázkódott, mikor belépett, vállát megborzongatta a falakból áradó hideg. Viszontlátta a kerek asztalt, a viaszosvászonra tett terítékeket s az ablakot, mely a bűzös, szűk udvar mélyéről kapta a levegőt és a világosságot. Úgy rémlett, hogy mindez még sötétebb lett, és bánatos, akárcsak a bolt.

- Apám - mondta Geneviève, akit zavart Denise jelenléte -, ne csukjam be az ablakot? Rossz szag jön be.

Baudu nem érzett semmit. Meg volt lepve.

- Csukd be, ha akarod - felelte végül. - Csakhogy akkor nem kapunk levegőt.

Csakugyan majd megfulladtak. A vacsora igen egyszerű, családi vacsora volt. A leves után, mihelyt a cseléd behozta a főtt marhahúst, a bácsi - szokása szerint - a szemközt levőkről kezdett beszélni. Eleinte igen türelmesnek látszott, megengedte az unokahúgának, hogy más véleményen legyen, mint ő.

- Istenem, csak védj, ha akarod, ezeket a bolond nagy cégeket... Ki-ki a maga feje szerint, lányom... Ha nem utáltad meg, amikor olyan gyalázatosan kidobtak, bizonyosan komoly okaid lehetnek, hogy szeresd őket, látod, még ha visszatérnél hozzájuk, akkor se haragudnék meg rád... Ugye, itt senki sem haragudnék rá?

- Ó, dehogy - mormogta Bauduné.

Denise nyugodtan elmondta az érveit, akárcsak Robineau-nál: a kereskedelem logikus fejlődése, a modern idők szükségletei, ezeknek az újonnan alapított cégeknek a nagysága és végül a közönség növekvő jóléte... Baudu kerekre nyílt szemmel, tátott szájjal bámulta, láthatóan megfeszítve az agyát. Mikor aztán Denise elhallgatott, megrázta a fejét.

- Ezek mind agyrémek. A kereskedelem - kereskedelem, punktum... Hogy sikereik vannak, azt elismerem, de ennyi az egész. Sokáig azt hittem, hogy kitörik a nyakukat; igen, vártam, türelemmel voltam, hiszen emlékszel. Nahát, nem!... Úgy látszik, ma csak a tolvajok boldogulnak, a tisztességes emberek nyomorúságban pusztulnak el... Hát így vagyunk, kénytelen vagyok meghajolni a tények előtt. És én meg is hajlok, istenem, meghajlok én...

Lassanként tompa düh fogta el. Egyszerre csak megragadta a villáját.

- De a „Tartós Posztó” sohasem fog engedményeket tenni!... Hallod, megmondtam Bourrasnak: „Szomszéd, maga egy húron pendül ezekkel a szélhámosokkal, ezek a mázolások szegényére válnak.”

- Egyél hát - szakította félbe Bauduné, nyugtalankodva, hogy a férje így nekitüzesedik.

- Várj csak, azt akarom, hogy a húgom jól megértse, mi az én jelszavam... Ide hallgass, lányom: én olyan vagyok, mint az a kancsó. Nem mozdulok egy tapodtat sem. Hadd boldoguljanak, bánom is én! Én ellenállok, azzal vége!

A cseléd borjúsültet hozott be. Baudu reszkető kézzel szeletelte föl; elvesztette már tekintélyszerző biztos szemmértékét, mellyel kinek-kinek pontosan kimérte a részét. Vereségének

tudata megfosztotta a tisztelettől övezett gazda régi biztonságától. Pépé azt hitte, hogy haragszik a bácsi: hogy megnyugtassák, már most odaadták neki csemegéjét, a tányérja elé rakott kétszersültet. A bácsi ekkor, halkabb hangon, megpróbálta másra terelni a szót. Egy darabig a rombolásokról beszélt, helyeselte a December Tizedike utca kivágását, mert ez nyilván föllendíti majd a környék kereskedelmét. De erről megint csak rátért a „Hölgyek Öröme”-re: minden ide terelte a gondolatait, beteges rögeszme volt már ez. Megrohasztja az embert a vakolat, semmit sem lehet többé eladni, mióta az anyaghordó szekerek elállják az utcát. Különben is, nevetséges az egész, éppen a nagysága miatt; a vevők el fognak tévedni - miért nem építenek mindjárt vásárcsarnokot? És hiába vetett rá a felesége könyörgő pillantásokat, hiába erőlködött maga is: az építési munkálatokról az áruház forgalmára tért át. Nem képtelenség ez? Nem egészen négy év alatt megötszörözték a forgalmat: valamikor nyolcmillió volt az évi bevételük, az utolsó zárlat szerint pedig elérte a negyvenmilliót. Egyszóval, örültség az egész, amilyet még sohasem látott a világ, s ami ellen már nem lehet harcolni. Folyvást terpeszkednek, most már ezer alkalmazottjuk van, és huszonnyolc osztályt hirdetnek. Különösen ez a huszonnyolc osztály hozta ki a sodrából. Kétségtelenül megkettőzték egyiket-másikat, de mások viszont teljesen újak voltak: például a bútorosztály meg a díszműáruosztály. Ki érti ezt? Díszműáru! Ezek az emberek igazán nem rátartiak, a végén még halat is fognak árulni. A bácsi, bár látszólag tiszteletben tartotta Denise véleményét, végül mégis oktatni kezdte.

- Őszintén szólva, lehetetlenség, hogy védj őket. El tudod képzelni, hogy én edényosztályt létesítsek a posztókereskedésben? Mi? Azt mondanád, megbolondultam... Valld be legalább, hogy nem becsülöd őket.

A lány csak zavartan mosolygott, megértette, hogy itt minden érv hiábavaló. Baudu folytatta:

- Szóval, az ő pártjukon vagy. Nem beszélünk többet a dologról, nincs értelme, hogy újra összeveszítsenek bennünket. Még csak az hiányzik, hogy odaálljanak a családom és én közém!... Menj vissza hozzájuk, ha akarsz, de megtiltom, hogy tovább is teleduruzsold a fülemet a dolgaikkal!

Hallgattak. Baudu régi hevesége lázas beletörődéssé tompult. Fulladoztak a szűk szobában, melynek levegőjét felhevítette a gázlámpa; a cselédnek ki kellett nyitnia az ablakot, s az udvar nedves bűze eláradt az asztalon. Behozták a pirított burgonyát. Lassan, szó nélkül vett belőle mindenki.

- Nézd kettőjüket - kezdte újra Baudu, késével Geneviève-re és Colombanra mutatva. - Kérdezd meg tőlük, szeretik-e a „Hölgyek Öröme”-t?

Colomban és Geneviève egymás mellett ültek, megszokott helyükön, ahol tizenkét esztendő óta minden áldott nap kétszer együtt voltak. Lassan ettek, eddig egy szót sem szóltak. Colomban, arcára erőltetett, vaskos kedélyességgel, le-lehunyorító szemhéja mögé rejtette a belsejét emésztő lángot; Geneviève pedig, súlyos hajkoronája alatt még lejjebb hajtva a fejét, fásultan ült, mint akin titkolt szenvedés rágódik.

- Szerencsétlen esztendő volt ez az utolsó - magyarázta a bácsi. - Megint csak el kellett halasztani a házasságukat... Kérdezd csak meg tőlük a kedvemért, mit gondolnak a barátairól?

Denise, hogy kedvét töltse, megkérdezte a fiatalokat.

- Nekem nemigen van okom, hogy szeressem őket, kedves húgom - felelte Geneviève -, de azért légy nyugodt, nem mindenki utálja őket.

Azzal ránézett Colombanra, aki szórakozottan gyúrogatott egy kenyérgalacsint. Hogy magán érezte a lány szemét, heves szavakban tört ki:

- Piszkos hodály!... Egyik nagyobb gazember, mint a másik!.. - Valóságos rákfenéje az egész környéknek!

- Hallod, hallod! - kiáltotta Baudu elragadtatva. - Ezt az egyet nem vesztegetik meg soha!... Te vagy az utolsó, fiam, ilyet nem gyártanak többet!

Hanem Geneviève szigorú és bánatos arccal szegezte tekintetét Colombanra. Belelátott a szívébe, s a fiatalember, megzavarodva, újrakezdte a sértő szavakat. Bauduné, velük szemközt, egyikről a másikra nézett, nyugtalanul és hallgatagon, mintha megérezte volna az újabb szerencsétlenséget. Egy idő óta nagyon aggasztotta a lánya szomorúsága, érezte, hogy lassan halódik.

- Nincs senki a boltban - mondta végre, és otthagyta az asztalt, végét akarván vetni a jelenetnek. - Nézzon csak ki, Colomban, mint ha hallanék kinn valakit.

A vacsora véget ért, fölkeltek. Baudu és Colomban kimentek egy rendeléseket fölvevő ügynökökkel tárgyalni. Bauduné magával vitte Pépét; hogy képeket mutogasson neki. A cseléd gyorsan leszedte az asztalt, Denise pedig ottfeledkezett az ablaknál, és kíváncsian nézegette a kis udvart, aztán megfordulva, észrevette Geneviève-et, aki még mindig a helyén ült, és a spongyától még nedves viaszosvásznat bámulta.

- Valami bajod van? - kérdezte.

Geneviève nem felelt, tekintete, csökönyösen odatapadt a vászon egy repedéséhez, mintha a lelkét megszálló gondolatok tökéletesen úrrá lettek volna rajta. Aztán kínosan fölemelte fejét, és ránézett a részvevően feléje hajló arcra. Már elmentek a többiek? Mit csinál ő itt, ezen a széken? És hangját egyszerre elfojtotta a zokogás, feje visszahanyatlott az asztal szélére. Sírt könnyeivel áztatta a ruhája ujját.

- Istenem, mi bajod? - kiáltott föl Denise felindulva. - Hívjak valakit?

Geneviève idegesen megragadta a karját. Visszatartotta és azt dadogta:

- Nem, nem, maradj... Ó, csak mama meg ne tudjon semmit!... Ha te tudod, nem bánom, de a többiek ne, a többiek ne!... Nem tehetek róla, esküszöm. Csak azt hittem, egyedül vagyok... Várj, már jobban vagyok, már nem is sírok.

Újabb roham jött rá, törékeny testét rázta a görcsös zokogás. Úgy rémlett, mintha fekete hajának súlya összetörné a nyakszirtjét. Amint összefont karján görgette beteg fejét, kiesett egy hajtű, haja a nyakába folyt, beborította sötétségével. Eközben Denise zajtalanul, nehogy magukra vonja a többiek figyelmét, megpróbálta lecsendesíteni. Kikapcsolta a ruháját, és szájalom fogta el a beteges soványság láttán: szegény lány melle olyan lapos volt, mint egy gyermeké, a vérszegénység semmivé sorvasztotta. Denise marokra fogta a haját, ezt a pompás haját, mely mintha elszívta volna az életerejét; szorosan összezsavarta, hogy a nyakát kiszabadítsa, és egy kis levegőhöz jusson.

- Köszönöm, nagyon jó vagy - mondta Geneviève. - Nem vagyok valami kövér, ugye? Erősebb voltam, de annak már vége... Kapcsold be a ruhámat, mama még meglátja a vállamat. Rejtegetem, amennyire tudom... Uramisten, nem vagyok jól, nem vagyok jól.

Rohama lassan csillapult. Most megtörten ült a széken, mereven nézett az unokahúgára. Egy kis hallgatás után megkérdezte:

- Mondd meg az igazat, szereti?

Denise érezte, hogy pirosság száll az arcába. Jól megértette, hogy Colombanról és Claráról van szó. Hanem azért úgy tett, mintha meg volna lepve: - Kicsoda, kedvesem?

Geneviève hitetlenkedve rázta a fejét.

- Kérlek szépen, ne hazudjál. Tégy meg értem annyit, hogy végre bizonyossághoz juttatsz... Neked tudnod kell, érzem. Igen, te együtt dolgoztál azzal a nővel, láttam, mikor Colomban nyomodba szegődött, és suttogva beszélgettetek. Veled üzent, neki, ugye?... Ó, kérve kérlek, mondd meg nekem az igazat, esküszöm, jót fog tenni.

Denise sohasem volt még ekkora zavarban. Lesütötte a szemét ez előtt az örökké hallgató gyermek előtt, aki megsejtett mindent. De azért volt annyi ereje, hogy még most is félrevezesse.

- De hiszen téged szeret!

Geneviève ekkor kétségbeesett mozdulatot tett.

- Jó, nem akarsz semmit megmondani... Különbö mindegy, hiszen láttam őket. Colomban minduntalan kimegy a gyalogjáróra, hogy őt nézze. Az meg odafönn kacag, mint a bolond... Bizonyos, hogy találkoznak valahol.

- Nem, arra már megesküszöm, hogy nem! - kiáltotta Denise, elfelejtkezve magáról, forrón vágyva rá, hogy legalább ennyi vigasztalást nyújtson neki.

Geneviève zihálva lélegzett. Bágyadtan elmosolyodott. Aztán a lábadozó betegek gyöngye hangján megszólalt:

- Innék egy pohár vizet... Bocsáss meg, hogy zavarlak. Nézd, ott van a szekrényben.

Mikor kezébe kapta a kancsót, egy hajtásra kiivott egy nagy pohár vizet. Kezével eltolta magától Denise-t, aki félt, hogy megárt neki.

- Nem, nem, hagyd csak, mindig szomjas vagyok... Éjszaka is fölkelek inni.

Újra elhallgattak. Aztán Geneviève csöndesen folytatta:

- Ha tudnád... Tíz esztendeje úgy megszoktam ennek a házasságnak a gondolatát. Rövid szoknyában jártam még, mikor már nekem szánták Colombant... Aztán nem emlékszem már, hogyan fordultak a dolgok. Együtt éltünk mindig, egymás mellé voltunk zárva, soha el nem váltunk egymástól, végre is érthető, hogy időnek előtte férjemnek éreztem. Nem is tudtam, szeretem-e vagy sem, felesége voltam, ez az egész... Most pedig tovább akar állni egy másikkal! Jaj, istenem, megreped a szívem! Látod, ez olyan szenvedés, amit eddig nem ismertem. Gyötri a mellemet, a fejemet, behatol mindenüvé, megöl. Újra könnybe borult a szeme. Denise szempilláit is megnedvesítette a szájalom; megkérdezte tőle:

- Néném nem sejt semmit?

- De, azt hiszem, mama sejt egyet-mást... Ami apát illeti, ő túlságosan sokat gyötrődik, nem tudja, milyen fájdalmat okoz nekem, mikor egyre halasztja ezt a házasságot... Mama sokszor vallatott. Nyugtalanodik, hogy így sorvadozni lát. Ő maga sem volt erős soha, gyakran mondta is nekem: „Szegény lányom, nem szültelek valami erősnek.” Aztán ezekben a boltokban nem is igen virul ki az ember. De végül csak észreveszi, hogy rohamosan fogyok... Nézd meg a karomat, hát lehetséges ez?

Reszkető kézzel vette föl ismét a kancsót. Denise nem akarta engedni, hogy igyék.

- Ne, engedj, nagyon szomjas vagyok.

Behallatszott Baudu felcsattanó hangja. Ekkor Denise, szíve sugallatának engedve, letérdelt, körülfonta Geneviève-et testvéri karjával. Megcsókolta, megesküdött neki, hogy minden jóra fordul, hogy hozzá fog menni Colombanhoz, meggyógyul és boldog lesz. Aztán hirtelen felállt. A bácsi hívta: - Gyere csak, Jean van itt.

Valóban Jean volt, riadt képpel, most jött vacsorára. Mikor megmondták neki, hogy már nyolc óra van, eltátotta a száját. Lehetetlen, hiszen csak most jön a gazdájától! Tréfálkoztak vele, bizonyosan a vincennes-i erdő felé került. De mihelyt a nővére közelébe férközhetett, halkan odasúgta neki:

- Egy kis mosónő, a fehéreneműt hozta vissza... Órára fizetett kocsi vár kint. Adj öt frankot.

Kiment egy pillanatra, aztán visszajött vacsorázni, mert Bauduné semmi áron nem akarta elengedni úgy, hogy legalább egy kis levest ne egyék. Geneviève újra megjelent, hallgatagon és elhúzódva, mint rendesen. Colomban szunyókált egy pult mögött. Szomorúan, lassan múlt el az este, csak a bácsi lépései vittek bele valami életet, aki folyvást fel s alá járt az üres boltban. Csak egy gázlámpa égett, az alacsony mennyezet árnyéka szélesen terült szét, mint árok-ból kihányt fekete föld.

Hónapok teltek el. Denise majdnem minden nap benézett egy pillanatra, hogy felvidítsa kissé Geneviève-et. Hanem Bauduénál egyre nőtt a szomorúság. A szemközt folyó munka állandó gyötrelem volt számukra, még fájóbbá tette balsorsuk érzését. Még ha akadt is közbe-közbe egy-egy reménykedő órájuk, váratlan örömről, elég volt egy téglahordó taliga lármája, egy kővágó fűrészfű hangja, vagy akár egy kőműves kiáltása, hogy tüstént elrontson mindent. Egyébként az egész környék fel volt forgatva. A három utcán végighúzódnak és a forgalmat akadályozó deszkapalánk mögül lázas tevékenység zaja áradt. A mérnök felhasználta ugyan a meglevő épületeket, de mindenfelől beléjük vágott, hogy átalakítsa őket; középen, az udvarok helyén, templom nagyságú főcsarnokot épített, amelyből díszkapunak kellett az Új Szent Ágoston utcára nyílnia, a homlokzat közepén. Eleinte nagy nehézségeket okozott az alagsor megépítése, mert csatornaátvezetésekre és emberi csontokkal teli földkupacokra bukkantak. Azután a kút fűrése izgatta erősen a szomszédságot, a száz méter mély kút percenként ötszáz liter vizet fog adni. A falak most már az első emeletig álltak, az állványok, a gerenda-tornyok körülzárták az egész háztömböt; szüntelenül hallatszott a faragott köveket emelő csigák nyirkorgása, a vaslemezekről leömlő építőanyag dübörgése, a munkáshad zivaja, a csákányok és kalapácsok csattogásától kísérve. De legsüketítőbb volt a gépek zakatolása; mind gőzre járt, éles fűtőventilátorok hasogatták a levegőt: a legkisebb szélfűvásra is egész vakolat felhő szállt fel és szitált le a környező tetőkre, mint a sűrűn hulló hó. Bauduék elkeseredve látták, hogyan szüremkedik be mindenüvé ez a kegyetlen por, hogyan hatol át a legjobban bezárt szekrényajtókon, hogyan mocskolja be a bolt szöveit, hogy lopózik be még az ágyukba is; egész életüket megmérgezte az a gondolat, hogy bármit tesznek is ellene, be kell szívniok, és végül bele fognak halni.

És a helyzet egyre rosszabbodott. Az építész szeptemberben, attól félve, hogy nem lesz készen idejére, éjjel is dolgoztatni kezdett. Hatalmas villanylámpákat állítottak fel, s a dübörgés most már egy percre sem szűnt meg: a munkáscsoportok egymást váltották, a kalapácsok meg nem álltak, a gépek szakadatlanul sivítottak, úgy rémlett, hogy ez a mindig egyforma erős zaj kavargja föl és szórja szét a gipszport. A dühöngő Bauduénak még arról is le kellett mondanivaló, hogy a szemüket lehunyhassák; rázták őket még hálósobájukban is, és rémes álmokká változott át a zaj, ha fáradtságukban végre elnyomta őket az álom. Aztán, ha mezítláb fölkeltek, hogy lehűtsék lázukat, és felemeltek egy függönyt, rémülten állottak meg a „Hölgyek Öröme” láttára, amely úgy lobogott a sötétség mélyén, mint egy óriási kovácsműhely, ahol az ő romlásukat kovácsolják. A félig felépült üres ablaknyílásokkal meglyuggatott falak között vakító erejű, széles, kék sugarakat szórtak az elektromos lámpák. Éjfél után kettőt ütött az óra, aztán hármat, aztán négyet. S míg a környék kínos álomba merült, e holdkék fénytől elképzelhetetlenül óriásivá növelt munkahelyen fekete árnyékok, zajongó munkások nyüzsgöttek, mozgó alakjuk élesen rárajzolódott az új falak nyers fehérjére.

Amint Baudu bácsi megmondotta: a szomszédos kis utcák kereskedelme ismét rettentő sebet kapott. Valahányszor a „Hölgyek Öröme” új osztályokat nyitott, az mindig új összeomlásokat jelentett a környék boltosai között. A pusztulás mind szélesebb körre terjedt, a legrégibb cégek recsegték-ropogtak. Tatin kisasszony, a Choiseul közti fehérneműárus csődbe jutott; Quinette, a kesztyűs, aligha húzza fél évnél tovább; Vanpouille-ék, a szücsék, kénytelenek voltak helyiségeik egy részét albérletbe adni; Bédoré és nővére, a kötszövöttárusok, még tartották magukat a Gaillon téren, de nyilván régen fölhalmozott tőkéiket élték fel. És most újabb csődök sorakoznak a rég esedékes csődök mellé; a díszműárak osztálya a Szent Rókus utcai bazár tulajdonosát, a kövér és vérmes Deslignières-t fenyegette; a bútorosztály pedig a Piot és Rivoire céget érintette, akiknek raktárai a Szent Anna köz árnyékában szunyókáltak. Sőt, a bazároست gutaütéstől féltették, mert majd megveszett dühében, látva, hogy a „Hölgyek Öröme” harminc százalékkal olcsóbban hirdeti a pénztárcákat. A bútorkereskedők nyugodtabbak voltak, hangosan gúnyolódtak ezeken az „rőfösökön”, akik belekontárkodnak az asztal- és szekrényárusításba, de a vásárlóik elmaradoztak, az osztály sikere ijesztőnek mutatkozott. Végük volt, beadták a derekukat: utánuk hamarosan elsodródnak a többiek is, most már nincs erő, mely megakadályozná, hogy valamennyi céget egymás után kiűzzék helyiségeiből. Egy szép napon a „Hölgyek Öröme” tetőzete borul majd az egész negyedre.

Most már reggel és este, mikor az ezer alkalmazott érkezett és távozott, olyan hosszú sort alkottak a Gaillon téren, hogy a járókelők megálltak és nézték őket, mintha egy ezred elvonulását bámulnák. Tíz percig tele volt velük a gyalogjáró; s az ajtajukban álldogáló boltosok egy szem segédjükre gondoltak, akit már nem tudnak miből etetni. A nagyáruház utolsó zárata, a negyvenmilliós forgalom, szintén lázba hozta a szomszédságot. Házról házra járt a híre, meglepett és haragos kiáltások között. Negyvenmillió! Ki hitte volna? Kétségtelen, hogy a tiszta haszon legfeljebb négy százalék lehet, a nagy rezsi s a olcsóságra alapított rendszer miatt. De egymillió-hatszázezer frank nyereség még mindig csinos summa; persze hogy megelégszik négy százalékkal, ha ekkora tőkékkel dolgozik valaki. Beszélték, hogy Mouret egykori tőkéje, az első ötszázezer frank, melyet évről évre növelt a teljes haszon - ez a tőke, mely most már négy millió lehet -, tízszer is átváltozott áruvá. Robineau, mikor ezt számígtatta Denise jelenlétében, étkezés után, egy pillanatig lesújtva meredt üres tányérjára: igaza van Denise-nek, az új kereskedelem legyőzhetetlen ereje a tőke szüntelen megújulásában van. Egyedül Bourras tagadta a tényeket, értetlenül állt velük szemben, büszkén és ostobán, mint egy kőszikla. Tolvajbanda, semmi több! Hazudozók! Szélhámosok, akiket egy szép napon a csatornából fognak fölszedni!

Bauduék ellenben, bár szentül megfogadták, hogy nem változtatnak a „Tartós Posztó” szokásain, megpróbálták felvenni a harcot versenytársukkal. Mivel a vevőközönség nem ment már hozzájuk, ők akartak hozzáférközni, ügynökök útján. Volt akkor a párizsi piacon egy ügynök, aki összeköttetésben állt valamennyi nagy szabóval, és megmentette a kis posztó- és flanellkereskedőket, ha hajlandó volt képviselni őket. Természetesen egymás kezéből tépték ki, fontos személyiséggé vált; és Baudu, aki alkudozott vele, keserűen látta, hogy megegyezik Matignonékkal, akiknek a Kismező Keresztje utcában volt a boltjuk. Egymás után két másik ügynök lopta meg; a harmadik becsületes ember volt, de nem csinált semmit. Lassú halódás volt ez, megrázkódtatás nélkül, a forgalom napról napra csökkent, a vevők egymás után maradoztak el. Elérkezett a nap, mikor már az esedékes váltók is gondot okoztak. Eddig régi megtakarításaikból éltek; most megkezdődött az adósságcsinálás. Decemberben Baudu, megriadva az aláírt váltók összegétől, a legkegyetlenebb áldozatra szánta el magát: eladta a rambouillet-i falusi házat, ezt a házat, melynek folytonos javíttatása tömérdek pénzébe került, s a lakói még csak nem is fizettek, mikor végre hasznát akarta venni. A ház eladása megölte életének egyetlen álmát, szíve úgy vérzett belé, mintha kedves személyt veszített volna el. És kénytelen volt hetvenezer frankért átengedni azt, ami neki több mint kétszázezerbe került. És

még boldog volt, hogy vevőt talált, szomszédjainak, Lhomme-éknak személyében, akik mindenáron növelni kívánták birtokukat, s így rászánták magukat a vásárra. Ez a hetvenezer frank támogathatta még a céget egy ideig. Minden balsiker ellenére újraéledt benne a harc gondolata: most már, ha rendet tart, talán még győzhet is.

Azon a vasárnapon, mikor Lhomme-ék átadták a pénzt, elfogadták a meghívást a „Tartós Posztó”-ba vacsorára. Aurélie érkezett elsőnek; a pénztárosra várni kellett, késve érkezett, kábultan az egész délutáni muzsikálástól; a fiatal Albert elfogadta ugyan a meghívást, de nem jelent meg. Egyébként is kínos este volt. Bauduék, akik bezárkózva éltek szűk ebédlőjükben, szenvedtek attól a forgószelettől, amelyet Lhomme-ék felkavartak, szétszűllött családjukkal, szabad életükkel. Geneviève-et bántotta Aurélie asszony fennhéjázása, s ki sem nyitotta a száját; Colomban pedig borzongva bámulta, arra gondolva, hogy ez az asszony uralkodik Clarán.

Este, mikor a felesége ágyban volt már, Baudu lefekvés előtt sokáig járt fel és alá a szobában. Enyhe, nedves, olvadós idő volt. Kívülről a csukott ablakokon és az összevont függönyökön át is behallatszott a szemközt folyó munkák gépeinek dübörgése.

- Tudod, mire gondolok, Elisabeth? - mondta végül. - Hiába keresnek annyit ezek a Lhomme-ék, én mégsem szeretnék a bőrükben lenni... Sokra vitték, annyi bizonyos! Az asszony azt mondta ugye, hogy csaknem húszezer frankot keresett ebben az évben, és ezért tudta megvenni az én szegény házamat. Mindegy! Házam nincs már, de legalább nem is járok muzsikálni jobbra, amíg te balra szaladgálsz... Hidd el, ezek nem tudják, mi a boldogság.

Még elevenen élt benne áldozatának kínja, haragudott ezekre az emberekre, akik megvették tőle élete álmát. Mikor az ágy közelébe ért, feleségéhez hajolt, hadonászott; aztán az ablakhoz visszatérve elhallgatott egy pillanatra, és figyelte az építkezés lármáját. Újra kezdte régi vádjait, megint az új időkön kesergett reménytelenül: sose látott ilyet a világ, a segédek többet keresnek most, mint a kereskedők, pénztárosok vásárolják meg az üzlettulajdonosok birtokait. Recseg-ropog minden, nincs többé család, az emberek szállodákban élnek, ahelyett, hogy becsületesen otthon ennék meg a levesüket. És azzal a jóslattal végezte, hogy a fiatal Albert valamikor színésznőkkel fogja megenni a rambouillet-i birtokot.

Az asszony csak hallgatta, feje mereven pihent a párnán, oly sápadtan, hogy arca színe egybefolyt a vászonnal.

- Kifizettek - mondta végre csöndesen.

Erre elnémult, Baudu. Földre szegezett szemmel járkált pár másodpercig. Aztán újra kezdte:

- Kifizettek, az igaz; és végtére is az ő pénzük éppen olyan jó, mint a másé... Mulatságos volna, ha ezzel a pénzzel sikerülne föléleszteni az üzletünket. Ó, csak ne volnék olyan öreg, olyan fáradt!

Hosszú hallgatás következett. A posztókereskedő lelkét határozatlan tervek rohanták meg. Váratlanul megszólalt a felesége; fejét meg sem mozdítva, szemét a mennyezetre szegezve.

- Figyelted a lányodat mostanában?

- Nem - felelte Baudu.

- Hát engem nyugtalanít egy kissé... Egyre sápadtabb, úgy látszik emészt valami.

Baudu megállt az ágy előtt, mély megdöbbenéssel.

- Ugyan, hát miért?... Miért nem szól, ha beteg? Holnap el kell hívatni az orvost.

A felesége még mindig nem mozdult. Csak egy hosszú perc múlva jelentette ki, megfontolt hangján:

- Azt hiszem, jó volna már összeházasítani Colombannal.

Baudu ránézett, aztán újra járkálni kezdett. Eszébe jutott egy s más. Lehetséges volna, hogy a lánya Colomban miatt beteg? Hát annyira szereti, hogy nem képes várni? Újabb csapás, erről az oldalról is! Annál inkább megzavarta ez, mert neki megvolt a maga határozott terve ezzel a házassággal. Semmiképpen sem akarta, hogy ilyen körülmények között kössék meg. De az aggodalom engedékennyé tette.

- Jó - mondta végre -, majd beszélek Colombannal.

Egy szót sem szólt többet, folytatta sétáját. Az asszony szeme nemsokára becsukódott, aludt, fehéren, mint egy halott. Baudu meg egyre járt-kelt. Lefekvés előtt félrevonta a függönyöket és kipillantott: az utca túlsó oldalán, az egykori Duvillard palota tátongó ablakai nagy lyukak gyanánt meredtek az építőállványra, ahol munkások sűrögtek-forogtak az elektromos lámpák vakító fényében.

Másnap reggel Baudu magával vitte Colombant a félemelet egyik szűk raktárába. Már este megállapodott magában, hogy mit mond neki.

- Fiam - kezdte -, tudod, hogy eladtam rambouillet-i birtokomat. Ez lehetővé teszi, hogy nekirugaszkodjunk egy kicsit... De mindenekelőtt beszélni szeretnék veled.

A fiatalember, akin meglátszott, hogy fél ettől a beszélgetéstől, ügyefogyottan várakozott. Apró szemei hunyorogtak a széles arcban, a száját eltátotta, ami nála a legnagyobb zavar jele volt:

- Jól figyelj rám - folytatta a posztókereskedő. - Mikor az öreg Hauchecorne átadta nekem a „Tartós Posztó”-t, virágzott a cég; ő maga is jól menő üzletet vett át annak idején Finettől... Tudod, hogyan gondolkozom: hitványságnak tartanám, ha megcsönkítva adnám át gyermekeimnek ezt a családi hitbizományt, ezért halasztgattam mindig a házasságotokat... Igen, csökönyös voltam, reméltem, hogy újra felvirágoztatom a boltot, s eléd téve a könyveket, így akartam szólni hozzád: „Látod, abban az évben, mikor beléptem, ennyi posztót adtak el, ebben az évben pedig, mikor kilépek, tíz vagy húszezer frank árával többet...” Egyszóval, érted: fogadalmat tettem magamnak, és természetes is az a vágyam, hogy bebizonyítsam: az én kezem között nem vesztett a cég. Máskülönben úgy érezném, hogy megloplak benneteket.

A felindulás elfojtotta hangját. Kifújta az orrát, hogy magához térjen, aztán megkérdezte:

- Nem szólsz semmit?

De Colombannak nem volt mondanivalója. Megrázta a fejét, egyre zavartabban várakozott, sejtette már, hová akar kilyukadni a gazdája. Hogy hamarosan házasodjanak össze! Hogyan utasítsa vissza? Sohasem lesz ereje hozzá. És mi lesz a másikkal, azzal, akiről éjszakánként álmodik, s aki miatt olyan tűz perzseli a testét, hogy meztelenül veti magát a padlóra, mert fél, hogy belepusztul!

- Most - folytatta Baudu - kezünkben a pénz, ez megmenthet bennünket. A helyzet napról napra rosszabb, de talán egy végső erőfeszítéssel... Egyszóval szükségesnek tartottam, hogy felvilágosítsalak. Kockára teszünk mindent, hogy megnyerhessünk mindent. Ha legyőznek, nos, akkor végünk... Csakhogy, szegény fiacskám, ez megint késlelteti a házasságotokat, mert azt nem engedhetem, hogy magatok maradjatok ebben a zavaros helyzetben. Gyávaság volna, ugye?

Colomban megnyugodva ült le a flanellvégekre. A lába még mindig reszketett. Félt, hogy meglátszik rajta az öröm, lehajtotta a fejét, s a térdén malmozott az ujjjaival.

- Nem szólsz semmit? - ismételte Baudu.

Nem, nem mondott semmit, nem talált egyetlen szót sem. A posztókereskedő lassan beszélt tovább:

- Tudtam, hogy megszomorítlak... Bátorság, fiam. Embereld meg magad egy kicsit, nem szabad így letörni... Főképpen, értsd meg jól a helyzetemet. Nem köthetek malomkövet a nyakatokba. Jó üzlet helyett talán csak a csődöt hagynám rátok. Nem, ilyesmit csak gazemberek engednek meg maguknak... Bizonyos, hogy csak a boldogságokat kívánom, de soha senki nem fog rávenni, hogy a lelkiismeretem ellenére cselekedjem.

Sokáig beszélt még így ellentmondó kijelentésekkel küszködve, mint aki fél szóból szeretné megértetni magát, és azt akarja, hogy megkössék a kezét. Mivel odaígérte a lányát és boltját, szigorú becsületessége arra kényszerítette, hogy mind a kettőt jó állapotban adja át, fogyasztás nélkül. Csakhogy fáradt volt, túlságosan súlyosnak érezte a terhet, hebegő szavaiból kiértzett a könnyörgés. Még jobban összezavarta a mondatait, Colombantól várta a biztatást, az őszinte szót, de hiába.

- Jól tudom - mormogta -, hogy az öregekben csak pislákol a láng... A fiatalok kezén újra feléled minden. Az ő testük csupa tűz, hisz ez természetes... De nem, nem. Nem tehetem, becsületszavamra! Ha most engednék, később tennétek szemrehányást nekem.

Reszketve hallgatott el; és hogy a fiatalember, még most sem emelte föl a fejét, harmadszor is megkérdezte tőle, kínos hallgatás után:

- Nem szólsz semmit?

Végre így felelt Colomban, s nem nézett az öregre:

- Nincs mit mondanom... Maga az úr, maga okosabb mindnyájunknál. Ha úgy kívánja, várunk, megpróbálunk okosak lenni.

Ezzel vége volt. Baudu abban reménykedett még, hogy a karjai közé veti magát és felkiált: „Apám, pihenjen meg már, most rajtunk a küzdés sora, adja át nekünk a boltot, úgy, ahogy van, mi majd csodát művelünk és megmentjük!” Aztán ránézett, elszégyellte és némán vádolta magát, hogy be akarta csapni a gyermekeit. Fölébredt benne belerögződött boltosi becsületessége: ennek az óvatos fiúnak van igaza, a kereskedelembe nincs érzés, ott csak számok vannak.

- Ölelj meg, fiam - mondta befejezésül. - Rendben van, egy esztendeig nem beszélünk a házasságról. Mindenekelőtt a komoly dolgokra kell gondolni.

Este, a hálószobában, mikor Bauduné faggatta a férjét, hogy mi volt a beszélgetés eredménye, a kereskedőben újra feléledt régi makacs elhatározása, hogy mindvégig egymaga vívja meg a harcot. Agyba-főbe dicsérte Colombant: szilárd lelkű, megállapodott gondolkozású fiú, helyes elvek szerint nevelődött, ő például nem állna oda nevetgélni a női vevőkkel, mint ahogy a „Hölgyek Öröme” aszfaltbetyárjai teszik. Nem, ő talpig becsületes ember, épp az ő családjukba való, nem játszik úgy az üzlettel, mint egy tőzsdei papírral.

- Szóval, mikorra marad a házasság? - kérdezte Bauduné.

- Későbbre - felelte a férje -, mikor módomban lesz beváltani az ígéreteimet.

Az asszony egy mozdulatot sem tett, csak ennyit mondott:

- A lányunk belehal.

Baudut fojtogatta a harag, de türtőztette magát. Ő hal bele, ha így zaklatják folytonosan! Hát tehet ő róla? Szereti a lányát, az életét is odaadná érte; de nem tud mit kitalálni, hogy jól menjen az üzlet, mikor nem akar menni. Geneviève-nek lehetne egy kis esze, és várhatna, amíg jobban zárul egy év. Az ördögbe is: Colomban itt marad, senki sem rabolja el tőle!

- Hihetetlen! - ismételte. - Egy ilyen jól nevelt lány!

Bauduné nem szólt semmit. Kétségtelenül megsejtette Geneviève féltékenységének gyötrelmeit, de nem merte megvallani a férjének. Valami különös asszonyi szemérem mindig visszatartotta, hogy bizonyos kényes szívügyeket szóba hozzon előtte. Baudu, látva, hogy a felesége nem szól, haragjával a szemközti emberek ellen fordult, öklét rázta a semmibe, az építőállvány felé, ahol ezen az éjszakán vasgerendákat raktak be, döngő kalapácsütésekkel.

Denise visszakészült a „Hölgyek Öröme”-hez. Belátta, hogy Robineau-ék kénytelenek a személyzetet csökkenteni, de nem tudják, hogyan bocsássák el. Ha ki akarnak még tartani, maguknak kell végezniük mindent; Gaujean, makacs haragjában, hosszú lejáratú hiteleket nyújtott nekik, sőt azt ígérte, hogy tőkét is szerez; de ők megijedtek, úgy gondolták, inkább megpróbálkoznak a renddel és takarékossgal. Denise két hétig érezte, hogy zavarban vannak vele szemben; végül is ő szólt először, azt mondta, hogy van már helye máshol. Nagyon megkönnyebbültek, Robineau-né meghatottan ölelte meg, és esküdözött, hogy mindig sajnálni fogja. Mikor aztán egy kérdésre azt felelte, hogy Mouret-hoz tér vissza, Robineau elsápadt:

- Igaza van! - kiáltotta hevesen.

Nehezebb volt az öreg Bourras-nak bejelenteni a hírt. Pedig Denise kénytelen volt neki is felmondani, s ettől már előre félt, mert nagy hálát érzett iránta. Bourras naphosszat csak dült-fült, a szomszéd építkezés okozta felfordulásban. Az anyaghordó szekerek elállták a boltja ajtaját; a csákányok a falait csapkodták; a kalapácsütésektől táncra kerekedtek az ernyők és sétatálcák. Úgy rémlett, hogy összetörik ez a kis ház, mely eddig csökönyösen kitartott a bontások kellős közepén. De a legnagyobb baj az volt, hogy az építész össze akarván kötni az áruház meglevő osztályait az egykori Duvillard palotában létesítendő osztályokkal, átjárót készült fúrni a két épületet elválasztó kis ház alatt. Ez a ház a Mouret és társa cég tulajdona volt, és mert bérleti szerződés szerint a lakó köteles megengedni a javítási munkákat, egy reggel beállítottak a munkások. Bourras-t majdhogya meg nem ütötte a guta. Nem elég, hogy mindenfelől fojtogatják, balról, jobbról, hátulról? Még a lábánál is meg akarják ragadni? Ki akarják húzni alóla a talajt? Elkergette a kőműveseket, és pörösködni kezdett. Javítási munkák? Helyes, csak hogy ez díszítési munka! A környék úgy vélekedett, hogy meg fogja nyerni a pört, de azért meg nem esküdött volna rá senki. A pör mindenesetre igen hosszúnak ígérkezett, s az emberek izgatottan figyelték ezt a végeérhetetlen párbajt.

Azon a napon, mikor Denise végre elhatározta, hogy felmond, Bourras éppen az ügyvédjétől jött vissza.

- Hát hallottak ilyet! - tájékozott. - Most meg azt mondják, hogy a ház nem elég szilárd, meg akarják állapítani, hogy újra kell alapozni... Na, persze! Eleget rázták azokkal az átkozott gépekkel, hát csoda, hogyha összetörik?

Mikor a lány bejelentette, hogy elmegy, mert visszatér a „Hölgyek Öröme”-hez ezer frank, fizetéssel, az öreg úgy megdöbben, hogy csak az ég felé emelte reszkető, vén kezét. Izgalmában leroskadott egy székre.

- Maga, maga - dadogta. - Akkor már csak én maradok, csak én!

Egy kis hallgatás után megkérdezte:

- És a kicsi?

- Visszamegy Gras-néhoz - felelte Denise. - Az nagyon szerette.

Ismét elhallgattak. Denise jobban szeretne volna, ha az öreg dühöng, káromkodik, csapkod az öklével; a fulladozó, megtört aggastyán láttán elfacsarodott a szíve. De Bourras lassanként magához tért, újra kiabálni kezdett.

- Ezer frank, azt persze nem lehet visszautasítani... Mind elmennek. Menjenek hát, hagyjanak engem egyedül. Igen, egyedül, érti? Legalább lesz egy ember, aki sohasem hajtja meg a fejét... És mondja meg nekik, hogy meg fogom nyerni a pörömet, még ha az utolsó ingem rámegy is.

Denise-nek csak a hónap végén kellett Robineau-tól elmennie. Találkozott Mouret-val, megállapodtak mindenben. Egy este, éppen hazafelé tartott, mikor megállította útjában Deloche, aki egy kapuban lesett rá. Nagyon boldog volt, most tudta meg a nagy újságot; azt mondta, az egész áruház erről beszél. És vidáman előadta az egyes osztályok pletykáit.

- Képzelteri, milyen képet vágnak a konfekciós kisasszonyok!

Aztán hirtelen másra tért át:

- Igaz, emlékszik Clara Prunaire-re? Nos, úgy látszik, a főnök hamarosan megkapja... Érti, ugye?

Elpirult. Denise sápadtan kiáltott fel:

- Mouret úr?

- Fura ízlés, ugye? - folytatta Deloche. Egy ilyen jóképű férfi... Az a kis fehéreneműs lány, aki tavaly kétszer volt nála, legalább csinos volt. De hát végtére is, ez az ő dolga.

Denise, mikor hazaért, rosszul érezte magát. Nyilván túlságosan sietett a lépcsőn. Kikönyökölt az ablakba, és hirtelen Valognes képe jelent meg előtte, az elhagyatott utca, a mohos kövezet, melyet gyerekkori szobájából látott; heves vágy fogta el, hogy újra ott élhessen, visszameneküljön a faluba, a feledésbe, a békességbe. Ingerelte Párizs, gyűlölte a „Hölgyek Öröme”-t, nem tudta, miért is egyezett bele, hogy visszatérjen oda. Bizonyos, hogy ismét szenvedés vár rá; már most is valami ismeretlen, rossz érzés gyötörte, mióta meghallotta Deloche pletykáit. Minden ok nélkül sírva fakadt, kénytelen volt otthagyni az ablakot. Sokáig sírt, és közben valahogy visszatért az életkedve is.

Másnap ebéd tájban Robineau elküldte bevásárolni; a „Tartós Posztó” elé érve benyitott az ajtón, mert egyedül látta Colombant a boltban Bauduék ebédeltek, a kis szobából kihallatszott az evőeszközök csörgése.

- Bejöhet - mondta a segéd. - Esznek.

Denise csöndre intette, s magával vont a sarokba. Halkra fogta a hangját, és így szólt hozzá:

- Magával akarok beszélni... Mondja, nincs szíve? Hát nem látja, hogy Geneviève szereti magát, és belehal ebbe?

Egész testében reszketett, tegnapi láza rázta újból. A férfi megriadt, csodálkozott ezen a hirtelen támadáson, szóhoz sem tudott jutni.

- Érti? - folytatta Denise. - Geneviève tudja, hogy maga mást szeret. Megmondta nekem, és úgy zokogott, mint akinek oda a boldogsága... Ó, az a szegény lány! Nem sok hús van már rajta! Ha látta volna azt a vézna karját! Sírni való... Értse meg, nem engedheti, hogy belepusztuljon!

Colomban végre megszólalt, egészen fölzaklatva.

- De hiszen nem beteg, maga túloz... Én nem veszem észre... Különben is, az apja halogatja a házasságot.

Erre a hazugságra Denise nyersen visszavágott. Már régen kitalálta, hogy a fiatalember unszolására nagybátyja megmásítaná a szándékát. Colomban meglepetése valóban őszinte volt: ő csakugyan sohasem vette észre Geneviève lassú halódását. Ez a felvilágosítás roppantul kellemetlen volt neki. Amíg nem tudott a dologról, nem tehetett magának szemrehányást.

- És kiért? - folytatta Denise. - Egy senkiháziért!... Hát tudja maga, hogy kit szeret? Mostanáig nem akartam elszomorítani, legtöbbször nem is feleltem a folytonos kérdéseire... Nahát, tudja meg, hogy az összeáll füvel-fával, füttyül magára, sohasem lesz a magáé, hacsak úgy nem, mint a többieké, egyszer, futólag.

A férfi halottsápadtan hallgatta; és minden mondat után, melyet a lány az arcába vágott, megremegtek összeharapott ajkai. Denise-en úrrá lett a kegyetlenség, átengedte magát öntudatlan haragjának.

- Egyszer - kiáltotta végül - Mouret úrral szűri össze a levelet, ha éppen tudni akarja!

Hangja elfulladt; sápadtabb lett, mint Colomban. Egymásra néztek.

A segéd aztán azt dadogta:

- Szeretem.

Denise elszégyellte magát. Miért beszél ő így evvel a fiúval, és miért heveskedik így? El-némult; az az egyszerű szó, amit Colomban felelt, úgy visszhangzott a szívében, mint távoli harangszó, semmi mást nem hallott tőle. „Szeretem, szeretem” - és egyre nőtt növekedett ez a szó: igaza van, nem vehet el mást feleségül. Amint megfordult, észrevette Geneviève-et az ebédlő küszöbén.

- Hallgasson - mondta hirtelen.

De már késő volt, Geneviève nyilván mindent hallott. Arcából lefutott a vér. Éppen benyitott egy vevő: Bourdelais-né, a „Tartós Posztó” egyik legutolsó híve, aki ragaszkodott a céghez, megbízható áru miatt; de Boves-né már régen követte a divatot, és átpártolt a „Hölgyek Öröme”-hez; maga Martyné sem járt ide többé, tökéletesen meghódították a szemközi csábító kirakatok. És Geneviève kénytelen volt előjönni, s megkérdezni fakó hangján:

- Mit parancsol, asszonyom?

Bourdelais-né flanellt akart. Colomban leemelt egy véget egyik rekeszből, Geneviève megmutatta: fagyos kezük összeért a pult mögött. Utoljára Baudu is kilépett a kis szobából, felesége mögött, aki leült a pénztárhoz. Eleinte nem avatkozott bele az eladásba, rámosolygott Denise-re, megállt és nézte Bourdelais-nét.

- Nem valami szép ez a flanell - mondta az asszony. - Mutasson valami erősebbet.

Colomban másik véget vett le. Csönd támadt. Bourdelais-né nézegette az anyagot.

- Mi az ára?

- Hat frank! De hiszen odaát ugyanezt ötért is megkapom!

- Hat frank! De hiszen odaát ugyanezt ötért is megkapom!

Baudu arca megrándult. Nem tudta megállni, hogy bár igen udvariasan, de bele ne avatkozzék a dologba. A nagyságos asszony nyilván téved, ezt az árut hat frank ötvenért kellene adni, lehetetlen, hogy ötért adják. Nyilván valami másról van szó.

- Nem, nem - ismételte Bourdelais-né, mint afféle makacs polgárasszony, aki büszke rá, hogy ért a dologhoz. - Ugyanez az anyag, talán még vastagabb is.

A vitatkozás kezdett elfajulni. Baudu arcát elöntötte az epe, de mosolyt erőltetett magára. A „Hölgyek Öröme” ellen érzett keserősége felgyülemlett a torkában.

- Igazán - mondta végül Bourdelais-né - lehetnének udvariasabbak, különben én is átmegyek oda, a többiek után.

Baudu erre elvesztette a fejét, kitört, rázta a visszafojtott harag, és felkiáltott:

- Rajta! Csak tessék, menjen át oda!

Az asszony mélyen meg volt sértve, fölpattant, elment és hátra sem fordulva válaszolta:

- Meg is teszem!

Döbbsen hallgattak valamennyien. Mindnyájukat megijesztette a gazda hevéssége. Maga is megriadt és reszketett attól, amit mondott. Akaratlanul szaladt ki a száján a mondat, felhalmozódott haragjának kirobbanása. És Bauduék most mozdulatlanul, karjukat leeresztve követték tekintetükkel Bourdelais-nét, amint átment az utcán. Úgy érezték, a szerencsájukat viszi magával. Ahogy nyugodtan beszélt a „Hölgyek Öröme”-nek magas kapuja alá, ahogy a háta eltűnt a tömegben: mintha kiszakítottak volna belőlük valamit.

- Megint elrabortak egyet - mormogta a posztókereskedő.

Aztán Denise felé fordult, akiről tudta, hogy újra beállott a „Hölgyek Öröme”-hez.

- Téged is, téged is visszavettek... Azért nem haragszom rád! Övök a pénz, ők az erősebbek.

Denise éppen ekkor súgta Geneviève fülébe, remélve még, hogy nem hallhatta, amit Colomban mondott:

- Légy egy kicsit vidámabb, téged szeret.

Hanem a lány suttogva, szaggatott hangon felelte vissza:

- Miért hazudsz?... Nézd, nem bír magával, folyton oda néz fel... Jól tudom, hogy elraborták tőlem, mint ahogy elrabortnak tőlünk mindent.

Azzal leült a pénztárhoz, az anyja mellé. Az nyilván megsejtette; hogy újabb csapás érte a lányát, mert fájdalmas tekintete Colombanra röpött, majd át, a „Hölgyek Öröme”-re. Tökéletesen igaz, ez elrabort tőlük mindent: az apától a vagyonát; az anyától haldokló gyermekét; a lánytól a tíz éve várt férjet. Denise szívét elöntötte a részvét e halálra ítélt család láttán, s egy pillanatra megijedt: rossznak tartotta magát. Hiszen ő is igazgatni fogja megint azt a gépezetet, amely e szegény embereket összemorzsolja! De úgy érezte, mintha hatalmas erő ragadná magával; érezte, hogy nem cselekszik rosszat.

- Eh - szólalt meg Baudu, hogy bátorítsa magát -, ebbe sem fogunk belehalni. Egy vevő helyett kettő is akad... Hallod, Denise: van hetvenezer frankom, az még szerez a te Mouretnek néhány álmatlan éjszakát. No, ti meg ne vágjatok olyan savanyú képet, mintha temetésen volnátok! - Nem tudta felvidítani őket, maga is visszaesett sápadt megdöbbenésébe; valamennyiük szeme a szörnyetegre tapadt, megigézve, megbénítva szemlélték tulajdon balsorsukat.

A munkálatok lassan befejeződtek, a homlokzat elől már lebontották az állványokat, a beheimót épületnek egész szárnya szabadult fel, széles, fényes kirakat-ablakokkal meglyuggatott fehér falak. Közvetlenül a gyalogjáró mellett, melyen végre szabaddá vált a közlekedés, nyolc kocsisorakozott; a szolgák egyiket a másik után rakták meg a szállító osztály előtt. A rézsút tűző napsugárban úgy ragyogtak a sárga és vörös keretes zöld kocsiodalok, mint megannyi

tükör: visszaverődő fényük vakítóan világított be a „Tartós Posztó”-ba. A feketébe öltözött, méltóságos tartású kocsisok erővel tartották féken a befogott pompás lovakat, melyek rázták ezüstös zablájukat. És valahányszor egy-egy kocsi megtelt, feldübörögtek a kerekek a kövezeten, s a szomszédos boltocskák beleremegtek.

Ez a diadalmas fölvonulás, melynek látványát mindennap kétszer kellett elviselniük, összetörte a Baudu család szívét. Az apa magába roskadva töprengett: hová ömlik az áruknak ez a szüntelen áradata; az anya pedig, akit beteggé tett lányának gyötrődése, csak nézett, mit sem látva, s a szeméből kövér könnycseppek peregtek.

Egy hétfői napon, március tizennegyedikén a „Hölgyek Öröme” a nyári újdonságok három napra tervezett nagy divatbemutatójával avatta fel új helyiségeit. Odakünn csípős szél fújdogált, a visszatérő téltől meglepett járókelők kabátjukat begombolva, meggyorsították lépteiket. A környék boltjaiban óriási izgalom uralkodott; a kiskereskedők, sápadt arcukat az ablaküveghez nyomva, számolgatták az első kocsikat, melyek az Új Szent Ágoston utcai új díszkapu előtt álltak meg. Magas és mély volt ez a kapu, mint egy templom bejárója; fölötté szoborcsoportozat: az Ipar és a Kereskedelem egy sereg bonyolult jelkép között kezet nyújt egymásnak; az egész kaput kiugró üvegtető védte, friss aranyozása mintha napfénnel árasztotta volna el a gyalogjárót. Jobbra-balra hosszan nyúltak el a még nyers-fehér homlokzatok, befordultak a Monsigny és a Michodiére utcára, elfoglalták az egész háztömböt, kivéve a December Tizedike utcát, mert azon az oldalon az Ingatlan Hitelbank akart építkezni. Mikor a kiskereskedők fölnéztek, a kaszárnyaszerűen elnyúló épületsoron végig láthatták a felhalmozott áruhegyeket, a tükörablakokon keresztül, melyek a földszinttől a második emeletig szinte megnyitották a falakat. Ez az óriási tömb, ez az elképesztő méretű bazár elzárta előlük az eget, s úgy érezték, mintha ez is oka volna annak a hidegnek, melytől valamennyien dideregnek, fagyos boltjaik mélyén.

Mouret már hat órákor a helyén volt, utolsó parancsait osztogatva. Középen, a díszkapu tengelyében, széles terem nyílt, főfaltól főfalig; jobbra-balra tőle két szűkebb folyosó, a Monsigny és a Michodiére terem. Az udvarokat beüvegezték és átalakították; a földszintről vaslépcsők vittek föl, s a két emeleten vashidak vezettek át, egyik oldalról a másikra. Az építész véletlenül értelmes ember volt, fiatal, rajongója az új időknek; a követ csak az alagsorok és sarokpillérek építésére használta, de különben az egész épület vázát vasból állította fel, s a gerendák és födémek terhet vasoszlopok viselték. Csupán a padlók dongaboltozatai s a belső válaszfalak készültek téglából. Mindenhol teret nyertek, a levegő és a fény szabadon áradt be, a közönség kényelmesen járhatott-kelhetett a hosszú karú tartóoszlopok merész ívei alatt. A modern kereskedelem székesegyháza volt ez, szilárd és könnyed, a vásárlók népének befogadására. Lenn, a nagyteremben, a kapunál levő maradékarukon kívül a nyakkendő-, a kesztyű- és a selyemosztály volt elhelyezve; a Monsigny termet a fehérnemű- és olcsó pamut-áruosztály foglalta el, a Michodiére termet pedig a rövidáru-, a kötszövöttáru-, a posztó-, és gyapjúosztály. Az első emeleten volt a konfekció-, a finomfehérnemű-, a sál-, a csipke-, és más, új osztályok; a második emeletre helyezték az ágyneműt, szőnyeget, bútorszövetet, szóval a sok helyet foglaló és nehezen kezelhető árukat. Az osztályok száma e pillanatban harminckilenc, az alkalmazottaké ezernyolcszáz volt, köztük kétszáz nő. Egész sokadalom nyüzsgött itt, a magas érctemplomhajók hangos elevenségében.

Mouret egyetlen szenvedélye az volt, hogy meghódítsa a nőt. Őt akarta királynőnek a házában, s felépítette neki ezt a templomot, hogy ott hatalmában tartsa. Haditerve csupán ennyi volt: udvarias figyelmességgel elkábítja, vágyaiból üzletet csinál, szenvedélyeiből hasznot húz. Ezért éjjel-nappal újabb meg újabb meglepetéseken törte a fejét. Máris fölszereltetett két bársonypárnás felvonót, hogy a kényes hölgyeket megkímélje a lépcsőmászás fáradalmaitól. Aztán étkezőt nyitott, ahol ingyen adtak szörpöt és kétszersültet, majd meg olvasó-szalont, egy pazar fényűzéssel berendezett óriási termet, ahol még képművelésekkel is megpróbálkozott. De legeredetibb gondolata az volt, hogy a nem kacér nőben meghódítsa gyermekén keresztül az anyát; minden lehetőséget kihasznált, minden érzelemre spekulált, külön gyermekosztályokat állított fel, és útjukban megállította a mamákat, hogy képeket és léggömböket ajándékozzon a kicsikéknek. Lángeszű ötlet volt ez a léggömb-ajándék, amit minden vásárló asszony megkapott; a vékony gumiból való, piros gömbökre nagybetűkkel rá volt írva az

áruház neve, s ahogy a spárga végén úsztak a levegőben, mozgó reklámot sétáltattak az utcák során!

Legfőbb erőssége a hírverés volt. Mouret a végén már évi háromezrezer frankot költött árjegyzékekre, újsághirdetésekre és plakátokra. A nyári újdonságok vására alkalmából kétszáz-ezer árjegyzéket küldött szét, ebből ötvenezeret külföldre, mindenféle nyelvre lefordítva. Most már képekkel díszítette őket, sőt, beragasztott mintákat is mellékelte hozzájuk. A kirakatok kiáradtak, a „Hölgyek Öröme” felhívta magára az emberek figyelmét, elárasztotta a falakat, az újságokat, ellepte még a színházak függönyeit is. Mouret azt hangoztatta, hogy az asszony nem bír ellenállni a reklámnak, akarva, nem akarva megy a csinnadratta után. De állított még ennél leleményesebb csapdákat is az asszonyoknak; nagy moralista módjára elemezte lelküket. Fölfedezte, hogy nem tudnak ellenállni az olcsóságnak, fölöslegesen is vásárolnak, ha azt hiszik, hogy előnyös üzletet kötnek; erre a megfigyelésére alapította az árleszállítások rendszerét, egyre olcsóbban adta a nyakán maradt árukat; inkább eladta veszteséggel is, híven ahhoz az elvéhez, hogy az árukészletet minél gyorsabban fel kell frissíteni. Aztán még mélyebben behatolt az asszonyi szívbe, kitalálta a „visszaadást”, a jezsuita hódító módszer remekét. „Csak tessék elvinni, nagyságos asszony; majd visszavesszük.” És az asszony, ha még ellenállt, ebben utolsó mentséget talált, megvolt a lehetősége, hogy jóvátegye a bolondságát: elvitte az árut, s a lelkiismerete nyugodt volt. A visszaadás és az árleszállítás ezzel polgárjogot nyert a modern kereskedelem hagyományos gyakorlatában.

De amiben Mouret versenytárs nélkül álló mesternek bizonyult, az a helyiségek belső berendezése volt. Törvényül szabta, hogy a „Hölgyek Öröme” egyetlen zugának sem szabad elhagyatottnak maradnia; mindenütt zajt, tömeget, életet kívánt; mert az élet - mondogatta - magához vonzza az életet, szaporodik, nyüzsg. Ezt a törvényt minden lehető módon alkalmazta. Először is hadd tülekedjenek már a bejutásért, hadd higgye az utca népe, hogy felkelés tört ki; ezt a tülekedést úgy érte el, a kapuba helyezte a maradékárukat, a rekeszes szekrények s a kosarak dugig voltak olcsó holmival, a szegényebb nép odacsődült, elállta a bejáratot, s úgy látszott, mintha az áruházba be se férne több ember, holott gyakran félig se volt. Aztán a termekben itt is, ott is ügyesen elrejtette a kisebb forgalmú osztályokat, például a sálosztályt nyáron, a kartonosztályt télen; eleven osztályokkal vette körül, és zsivajba merítette őket. Csak neki juthatott eszébe az is, hogy a második emeletre tegye a ritkábban látogatott szőnyeg- és bútorosztályt, mely élettelen, hideg hézagokat hagyott volna a földszinten. Ha módját ejtheti, átvezette volna az egész utcát a házán.

E pillanatban Mouret éppen az ihletett állapot kínjában gyötrődött. Szombat este, mikor utolsó pillantást vetett a hétfői nagy vásár előkészületeire, melyek már egy hónapja folytak, hirtelen rájött, hogy milyen képtelenül ostoba az osztályoknak eddig szokásos elhelyezése. Pedig tökéletesen ésszerű elosztás volt ez: egyik oldalon a szövETFélék, másikon a készáruk - értelmes rend, mely azt a célt szolgálta, hogy a vevők maguktól tájékozódjanak. Valamikor ő maga találta ki ezt a rendet, Hédouinné szűk boltjának zűrzavarában; és íme, most, hogy alkalmaznia kell, meginog. Váratlanul felkiáltott, hogy „ezt mind szét kell dobni”! Negyven-nyolc órájuk volt még, s ezalatt át kellett költöztetni az árukészletek jó részét. A megriadt, meghajszolt személyzet kénytelen volt ezzel tölteni két éjszakát s az egész vasárnapot, irtózatoss fejetlenségben. Hétfőn reggel, egy órával a megnyitás előtt, még sok áru nem volt a helyén. A főnök nyilván megbolondult, senki sem értette a dolgot, általános volt az elképedés.

- Mozgás! Mozgás! - harsogta a lángész nyugodt biztonságával. - Ezeket a kosztümöket vigyék föl... Rendben van a japán osztály a központi folyosón?... Még egy utolsó erőfeszítést, gyermekeim, majd meglátják, micsoda vásár lesz itt mindjárt!

Bourdoncle is ott volt, hajnal óta. Ő sem értette jobban a dolgot, mint a többiek, s pillantása nyugtalanul kísért az igazgatót. Nem merte kérdezgetni, tudván, hogyan bánik Mouret az emberrel ezekben a válságos pillanatokban. De végre mégiscsak rászánta magát, és csöndesen megkérdezte:

- Hát igazán szükséges volt így összezavarni mindent, közvetlenül a megnyitás előtt?

Mouret előbb vállat vont, és nem felelt. Aztán, hogy a másik erősködni merészelt, hangosan kitört:

- Hogy a vásárlók mind egy sarokba gyűljenek, ugye? Micsoda lapos elképzelés! Soha meg nem bocsátottam volna magamnak... Értse meg, hogy úgy egy helyre szorítottam volna a tömeget. Bejön egy asszony, egyenesen odamegy, ahová akar, az alsószoknyától a ruhához jut, a ruhától a köpenyhez, azzal távozik, anélkül hogy egy kicsit eltévedt volna!... Még csak nem is látta volna az egész áruházat egyetlen vevő sem!

- De hát - jegyezte meg Bourdoncle -, most, hogy mindent összezavart és széjjelszórt, az alkalmazottaknak térdig kopik a lábuk, míg osztályról osztályra vezetik a vásárlókat.

Mouret fölényesen legyintett.

- Hát aztán! Fiatalok, csak erősödnek tőle... Annál jobb, ha sétálnak! Úgy látszik majd, mintha többen volnának, növelik a tömeget. Hadd tapossák egymást, az a jó!

Nevetett, kegyeskedett megmagyarázni a gondolatát, szavát halkabbra fogva:

- Hallgassa meg, Bourdoncle, mi lesz az eredmény... Először is a vásárlóknak ez az örökös jövés-menése mindenfelé szétszórja, megsokszorozza, elszédi a vevőket; másodszor, mint-hogy az egész áruházon végig kell vezetni őket, ha például bélést akarnak a már megvásárolt szövethez, ezek az összevissza vándorlások megháromszorozzák a szemükben a ház nagyságát; harmadszor olyan osztályokon is kénytelenek átmenni, ahová be se tették volna a lábukat; útközben elfogja őket a kísértés, nem tudnak ellenállni; negyedszer...

Bourdoncle vele nevetett. Mouret ekkor elragadtatva hallgatott el, aztán odakiáltotta a szolgáltnak;

- Jól van, gyerekek! Most egy kis söprés, aztán ragyog minden!

Megfordult és észrevette Denise-t. Mouret éppen a konfekció-osztály előtt állt Bourdoncle-lal; ezt az osztályt most osztotta két részre, a ruhákat és kosztümöket a második emeletre vitetve, az áruház másik végébe. Denise, aki elsőnek jött le, nagy szemeket meresztett, nem ismerte ki magát az új rendben.

- Mi ez? - mormogta. - Hurcolkodunk?

Ez a meglepetés mintha mulattatta volna Mouret-t, aki imádta az ilyen színházi csattanókat. Denise február első napjaiban tért vissza a „Hölgyek Öröme”-hez, és boldog csodálkozással látta, hogy a személyzet udvariasan, szinte tisztelettel bánik vele. Különösen Aurélie asszony mutatkozott jóakarátúnak; Marguerite és Clara láthatólag beletörődtek a dologba; még Jouve bácsi is meghajolt előtte, zavart képpel, mintha el akarná feledtetni azt a régi, rút emléket. Elég volt Mouret-nak egyetlen szava, és mindenki lehalkította a hangját, ha Denise-t meglátta. Az általános szeretet közepette csak Deloche különös szomorúsága és Pauline megmagyarázhatatlan mosolyai bántották egy kissé.

Mouret még mindig elragadtatva nézte.

- Ugyan mit keres, kisasszony? - kérdezte végül.

Denise eddig nem vette észre. Kissé elpirult. Visszatérése óta a férfi annyi tanújelét adta érdeklődésének, hogy a lány mindig mélyen meghatódott. Pauline - nem tudta, miért - részletesen elmondta neki a főnök és Clara szerelmeskedését, hogy hol találkoznak, hogy mit fizet Mouret Clarának; minduntalan előhozakodott ezzel, sőt azt is elmondta, hogy a főnöknek még egy kedvese van, az a bizonyos Desforgés-né, akit jól ismer az egész áruház. Ezek a históriák izgatták Denise-t és Mouret-val szemben elfogta régi félelme, az a rossz érzés, melyben hálája haraggal küszködött.

- Ezt a felfordulást nézem - mormogta.

Mouret közelebb lépett hozzá, és halkán odaszólt neki:

- Ma este, zárás után legyen szíves bejönni a dolgozószobámba. Beszélni szeretnék magával.

Denise zavartan hajtotta meg a fejét, nem szólt egy szót sem. Azzal bement az osztályra, ahová már szállingóztak a többiek is. De Bourdoncle meghallotta, amit Mouret mondott, és mosolyogva nézett rá. Még szólni is mert, mikor egyedül maradtak:

- Ezzel is? Vigyázzon, még komolyra fordul a dolog!

Mouret élénken tiltakozott, fölényes nemtörődomséggel palástolva izgalmát.

- Ugyan hagyja, tréfa az egész! Az az asszony még nem született meg, barátocskám, aki engem levenne a lábamról!

Mikor végre kinyitották az áruházat, sietett, hogy még egy pillantást vessen az egyes osztályokra. Bourdoncle a fejét csóválta. Ez az egyszerű és szelíd Denise kezdte nyugtalanítani. Első alkalommal még ő győzött, mikor olyan gorombán elbocsátotta. Most azonban újra megjelent, s Bourdoncle veszedelmes ellenfélként bánt vele, némán várva újabb alkalomra.

Utolérte Mouret-t, aki lenn kiabált a Szent Ágoston teremben, a kapuval szemközt:

- Hát itt kutyába se vesznek engem? Megmondtam, hogy a kék napernyőket rakják a szélére... Dobják szét az egészet, de gyorsan!

Hallani sem akart semmiről, egy sereg szolga kénytelen volt átalakítani a napernyő-kiállítást. Mikor látta, hogy már érkeznek a vásárlók, még be is záratta a kapukat egy pillanatra; kijelentette, hogy inkább ki se nyit, semhogy a kék napernyők középen maradjanak. Ez megöli a művét. A híres kirakatrendezők, Hutin, Mignot s a többiek odajöttek, égne emelték a szemüket; látszott, hogy nem értik az egészet, mert valamennyien más iskola hívei voltak.

Végre kinyitották a kapukat, és a tömeg beáradt. Már az első órákban, mielőtt az áruház megtelt, olyan tolongás támadt az előcsarnokban, hogy csak rendőri segítséggel lehetett helyreállítani a közlekedést a járdán. Mouret jól számított: a háziasszonyok, egyszerűbb kispolgári nők és fejkendő asszonyságok megrohanták az alkalmi vételeket, a szövet- és egyéb maradékokat, melyek egészen az utcáig voltak kiterelve. Levegőbe emelkedő kezek tapogatták folytonosan a bejáratnál kiakasztott árukat, a hét sou-s kalikót, a kilenc sou-s, fehér-fekete kockás szövetet, de kivált egy harmincnyolc centime-os könnyű kelmét, mely nagy érvágást csinált a szegények erszényén. Taszigálódtak a vállak, lázas lökdösődés volt a polcos szekrények és a kosarak körül, ahol a leszállított áru holmi, tíz centime-os csipkék, öt sou-s szalagok, három sou-s harisnyakötők, kesztyűk, alsószoknyák, nyakkendők, zoknik és gyapjúharisnyák hullámoztak és tűntek el, mintha felfalta volna őket a mohó tömeg. Bár hideg idő volt, az utca szabad levegőjén dolgozó segédek nem tudtak eleget tenni mindenkinek. Egy viselős asszony sikoltzott. Két kislány majdnem megfulladt.

A délelőtti folyamán még csak nőtt a tolongás. Egy óra felé már sorban álltak a várakozók, s az utca úgy el volt torlaszolta, mintha lázadás tört volna ki. Ahogy de Boves-né és Blanche lánya tétován megálltak a szemközti járdán, csatlakozott hozzájuk Martyné, aki szintén magával hozta Valentine lányát.

- Mit szól hozzá, mennyi ember! - mondta az egyik. - Ölik egymást odabenn... Nem akartam eljönni, ágyban voltam, aztán mégiscsak fölkeltem, hogy levegőzzek egy kicsit.

- Így vagyok én is - tódította a másik. - Megígértem az uramnak, hogy meglátogatom a nővérét a Montmartre-on... Útközben jutott eszembe, hogy kell egy cipőzsinór. Itt is éppen úgy megvehetem, mint máshol, nem igaz? Ó, nem költök egy fillért sem! Különben sincs szükségem semmire.

Eközben nem vették le szemüket a kapuról, a tömeg szele megragadta és magával sodorta őket.

- Nem, nem megyek be, félek - mormogta de Boves-né. - Menjünk innét, Blanche, agyonnyomnak.

De a hangja elerőtlenedett, lassanként engedett annak a vágynak, hogy ő is az emberekkel menjen; félelmét eloszlatta a tolongás ellenállhatatlan vonzóereje. Martyné is átengedte magát ennek az erőnek. Egyre mondogatta:

- Kapaszkodj a ruhámba, Valentine... Nahát, ilyet se láttam még soha! Sodorják az embert. Mi lesz még odabent!

Elragadta őket az áradat, akarva sem hátrálhattak volna meg. Mint ahogy a folyó magához vonja a völgy kőszázeit, úgy látszott, a vásárlók áradata is szélteben elárasztva az előcsarnokot, felissza az utca járőkeleit, felszívja Párizs négy sarkának egész népességét. Csak igen lassan haladtak előre, fulladásig szorongatták, vállak és hasak tartották meg őket, melyeknek lágy melegségét érezték a testükön; kielégített vágyuk élvezte ezt a kínos közeledést, mely még jobban felkorbácsolta kíváncsiságukat. Voltak itt vegyesen selyemruhás dámák, szegényesen öltözött kispolgári asszonyok, földetlen fejű nőszemélyek, de egy szenvedély kavarta föl, hozta lázba valamennyit. Néhány férfi is beszorult a duzzadó ruhaderekak közé, s nyugtalan pillantással nézegetett körül. A tömeg legsűrűjében egy dajka magasra emelt egy örömben kacagó kisbabát. Csak egy sovány asszony haragudott, dühös szavakkal szidta a szomszédját, hogy legázolja.

- Attól félek, itt marad a szoknyám - mondogatta de Boves-né.

Martyné, akinek az arca még üde volt a csípős szélől, némán fölágaskodott, hogy a többiek feje fölött megpillanthassa az áruház kiszélesedő mélyét. Szürke szemének pupillája megszűkül, mint a macskáé, mikor a napfényről jő; teste olyan pihent volt, tekintete olyan világos, mintha most ébredt volna fel.

- Na, végre! - sóhajtott fel.

Kiszabadultak a tömegből. A Szent Ágoston teremben voltak. Nagy meglepetésükre majdnem üresnek találták. De valami kellemes érzés vett erőt rajtuk, úgy tetszett, hogy a tavaszba lépnek be az utca teléből. Odakünn fagyos, télvégi szél fűjt, a „Hölgyek Öröme” termeiben pedig már a meleg évszak langyos melege érzett a könnyű szöveteken, a halvány színárnyalatok üde ragyogásán, a nyári divatcikkék és a napernyők falusias vidámságán.

- Nézze csak! - kiáltott fel de Boves-né, s egy helyben megállva fölfelé bámult.

A napernyők kiállítását nézték. Kifeszítve, kerek pajzsként borították el a csarnokot, az üveges tetőtől a fényezett tölgyfaparkányig. Az emeletek árkádjai körül füzérek alkottak, az oszlopokon girlandok alakjában futottak le, a termék mellvédjein, egészen a lépcső korlátjáig,

zárt sorokban húzódtak végig; és amint szabályos rendben, vörössel, zölddel és sárgával tarkították a falakat, nagy, velencei lampionoknak játszottak, amiket valami nagyszabású ünnepre gyújtottak fel. A sarkokban bonyolult motívumok voltak - egy frank kilencvenötös napernyőcsillagok, melyeknek világos színei: a halványkék, krémszínű, sápadt rózsaszín, mécsesszelíden lobogtak; odafönn pedig az óriási japán napernyők, melyeken arany darvak röpködtek bíbor égen, tűzvész-fénnyel lángoltak.

Martyné gondolkozott, hogyan fejezze ki elragadtatását, de csak ennyit tudott mondani:

- Tündéri!

Aztán tájékozódni próbált.

- Lássuk csak, a cipőfűző a rövidáru-osztályon van... Megveszem és szaladok.

- Elkísérem - mondta de Boves-né. - Ugye, Blanche, éppen csak átmegyünk az áruházon?

De már a kapunál eltévedtek. Balra fordultak; de mivel a rövidáru-osztály elköltözött, előbb a fodrok, aztán a csecsebecsék közé kerültek. A fedett csarnokban igen meleg volt, nyirkos, állott üvegházi meleg, tele a szövetek émelyítő szagával, s ebben a nagy melegben csak tompán hangzott a tömeg dobogása. Megint visszatértek a kapuhoz, ahol kifelé áramlott a nép: végeérhetetlenül vonultak az asszonyok és gyerekek, akik fölött a piros léggömbök felhője lebegett. Negyvenezer léggömb volt előkészítve, több szolga csak ezek osztogatásával volt megbízva. A távozó vásárlók láttán azt mondta volna az ember, hogy láthatatlan szálakon óriási szappanbuborékok úsznak a levegőben, visszatükrözve a napernyők tűzét. Ragyogó fénnyel árasztották el az áruházat.

- Egész világ ez - jelentette ki de Boves-né. - Az ember azt se tudja, hol van.

De hát mégsem maradhattak a kapu forgatagában, a bejövők és kimenők taszigálódásának közepette. Szerencsére Jouve felügyelő segítségükre sietett. Ott tartózkodott az előcsarnokban, méltóságosan, figyelmesen, jól megnézve minden asszonyt, aki elhaladt előtte. A belső rendőri szolgálattal lévén megbízva, tolvajok után szimatolt, és főképpen a viselős asszonyokat figyelte, ha szemük lázas felvillanása felkeltette a gyanúját.

- A rövidáru-osztályt keresik? - kérdezte udvariasan. - Tessék balra menni. Ott van, a kötszövött áruk mögött.

De Boves-né megköszönte. Hanem Martyné, amint visszafordult, már nem találta maga mellett Valentine lányát. Megijedt, de aztán észrevette, már jól benn a Szent Ágoston teremben: elmerülten szemlélte egy árubemutató asztalt, amelyen kilencvenöt centime-os női nyakkendők voltak felhalmozva. Mouret bevezette az áruk közszemlére tételét, nagyhangú kínálgatását, a vásárlók leszólítását és kifosztását; s mivel minden alkalmat megragadott a reklámozásra, fittyet hányt egyik-másik kartársa tartózkodásának, akiknek véleménye szerint az árunak önmagáért kell beszélnie. Külön erre a célra fogadott elárúsítók, semmittevő és nagyszájú párizsiak, tekintélyes mennyiségű szemétárut sóztak ilyen módon a közönségre.

- Ó, mama - mormogta Valentine -, nézd ezeket a nyakkendőket... Hímzett madár van a sarkukban.

A segéd dicsérte az árut, megesküdt, hogy tiszta selyem, hogy a gyáros csődbe jutott, s hogy ilyen alkalom sohasem akad többet.

- Kilencvenöt centime, hogy lehet ez? - álmélkodott Martyné, megigézve, akárcsak a lánya. - No, ebből igazán vehetek kettőt, abba még nem megyünk tönkre.

De Boves-né megvető arcot vágott. Utálta az áruk kirakását, ha egy segéd szolongatta, elmenekült. Martyné meg volt lepve, nem értette, miért ez az ideges félelem a rábeszéléstől;

az ő természete más volt, ő azok közé az asszonyok közé tartozott, akik boldogok, ha erőszakoskodnak velük, ha lubickolhatnak a nyilvános kínálgatás melegében, élvezettel nyúlnak oda mindenüvé, és hiábavaló szavakkal fecsérlik el idejüket.

- Most aztán - folytatta - menjünk gyorsan cipőfűzőt venni... Látni sem akarok egyebet.

Hanem azért, amint átment a kendő- és kesztyűosztályon, megint majd megszakadt a szíve. A szórt világításban elevenen, vidám színű, elragadó hatású kirakat volt. A szimmetrikusan elhelyezett pultok, mint megannyi virágágyás, francia kertté változtatták a csarnokot, a virágok gyöngéden mosolygó színskálájával. Szabadon kirakva a pultra kibontott skatulyákban, kihúzgálva a túltömött polcos szekrényekből, a selymekendők hallatlan bőségben halmozódtak ottan, élénkpirosan, mint a geránium, tejfehéren, mint a petúnia, aranyárgán, mint a krizantém, égszínkéken, mint a verbéna; följebb, rézrudakon, más virágok fonódtak füzérbe: odavetett mellkendők, kibomlott pántlikák, egybefolyó ragyogó szalag, mely hosszan elnyúlt, felcsavarodott az oszlopokra, megsokszorozódott a tükrökben. De leginkább az a svájci házikó hozta lázba a tömeget, amely a kesztyűosztályon csupa kesztyűből volt összeállítva: Mignot remekműve, kétnapi munka eredménye. A földszintet fekete kesztyűk alkották; aztán szalmasárga, rozsdaszínű, bikavérvörös kesztyűk következtek, szétszórva díszítőelemek gyanánt, szegélyezve az ablakokat, jelezve az erkélyeket, helyettesítve a kéményeket.

- Mit parancsol a nagyságos asszony? - kérdezte Mignot, észrevevén a házikó előtt álló Martynét. - Van egy frank hetvenötös svéd kesztyűnk, elsőrendű minőség...

Makacsul tudta kínálni az árut, a pultja mögül szölongatta az arra járókat, tolakodó udvariasággal. Mikor az asszony visszautasítóan rázta a fejét, így folytatta:

- Tiroli kesztyű, egy frank huszonötért... Torinói gyermekkesztyű, hímzett kesztyűk minden színben...

- Nem, köszönöm, nincs szükségem semmire!

De Mignot érezte, hogy már gyöngül a hangja, keményebben támadt neki, szeme elé rakva a hímzett kesztyűket; az asszony ellenállása megtört, vásárolt egy párat. Aztán, hogy de Bovesné mosolyogva nézett rá, elpirult.

- Ugye gyerek vagyok?... Ha meg nem veszem gyorsan azt a cipőfűzőt, és el nem menekülök innét, végem van.

Vesztére, a rövidáru-osztályon olyan tolongás volt, hogy nem tudták kiszolgálni. Tíz perce vártak már mind a ketten, és bosszankodni is kezdtek, amikor megpillantották Bourdelais-nét három gyermekével, és ez elterelte a figyelmüket. A gyakorlati gondolkozású csinos asszony nyugodt arccal magyarázgatta, hogy meg akarta mutatni a látványosságot a kicsiknek. Madelaine tízéves volt, Edmond nyolc, Lucien négy; kacagtak, boldoggá tette őket a rég megígért, olcsó kirándulás.

- Olyan mulatságosak ezek a napernyők, megveszek egy pirosat - mondta egyszerre Martyné, türelmetlenül topogva, hogy tétlenkednie kell.

Kiválasztott egy tizennégy frank ötvenest. Bourdelais-né rosszálló pillantással nézte ezt a vásárt, és jóindulatúan figyelmeztette:

- Kár úgy sietni. Egy hónap múlva megkapta volna tíz frankért... Engem ugyan nem húznak be!

És kifejtette jó háziasszonyi elméletét. Az áruházak úgyis leszállítják az árakat, csak ki kell várni. Ő bizony nem hagyja, hogy kihasználják, sőt, inkább ő húz hasznát a jó alkalmi vételekből. Sőt, egy kis kajánságot is vitt a küzdelembe, büszke volt rá, hogy soha egy fillér nyereségük nem volt rajta.

- No de én megígértem a kicsikéimnek - mondta végül -, hogy képeket mutatok nekik oda-fenn, a szalonban... - Jöjjenek velem, hiszen ráérnek.

A cipőfűző ezzel el volt felejtve, Martyné rögtön engedett, de Boves-né azonban nem tartott velük, mert előbb körül akart járni a földszinten. Egyébként odafenn remélhetőleg találkoz-nak. Bourdelais-né éppen lépcsőt keresett, mikor észrevette az egyik felvonót, betuszkolta a gyerekeit, hogy teljes legyen a kirándulás öröme. Martyné és Valentine is beléptek a szűk ketrecbe, ahol nagyon szorosan voltak, de a tükrök, a bársonypadok, a vésett rézajtó annyira lekötötték a figyelmüket, hogy már föl is érkeztek az első emeletre, meg sem érezve a gép sima emelkedését. Odafenn újabb gyönyörűség várt rájuk a csipketerem előtt. A büféhez érve Bourdelais-né nem mulasztotta el, hogy az aprónépet jól megitassa szörppel. A büfé négyszög-letes terem volt, széles márványpulttal; két végén ezüstözött csapokból folyt a vékony vízszög; a háttérben kis asztalokon palackok sorakoztak. Három pincér szüntelenül törölgette a poharakat. Hogy megfékezzék a szomjas vevőket, sorba állították őket, mint a színházak kapujában, egy bársonnyal bevont korlát mögött. Itt majd agyonnyomták egymást az embe-rek. Akadt, aki minden szégyenérzését levetkőzve az ingyen falatok láttán, betegre ette-itta magát.

- Ejnye, hol vannak hát? - kiáltott fel Bourdelais-né, mikor végre kibontakozott a tömegből, előbb letörölve zsebkendőjével gyermekei arcát.

De látta, hogy Martyné és Valentine már jól bent járnak a másik teremben. Még egyre vásá-roltak mind a ketten, beleveszve a kirakott alsószoknyák tömegébe. Nem lehetett már bírni velük: anya és lánya elmerültek a költekezés lázában, mely magával ragadta őket.

Bourdelais-né, mikor végre az olvasó- és levelező-szalonba ért, leültette Madelaine-t, és Edmond-t és Lucient a nagy asztalhoz; maga pedig kivett egy könyvszekrényből néhány fényképalbumot, és odavitte nekik. A hosszú terem boltozata arannyal volt díszítve; két végén hatalmas kandallók állottak egymással szemközt; pazarul keretezett, közepszerű képek borí-tották a falakat; az oszlopok között, az árusítóhelyiségekre nyíló köríves ablakok előtt magas zöld növények voltak, majolika vázában. A sok ember csöndben ült az asztal körül, mely tele volt rakva folyóírral és újsággal, s el volt látva írópapírral és tintatartóval. Sok hölgy leve-tette kesztyűjét, levelet írt a cégjelzéses papirosra, egy tollvonással áthúzva a fejléct. Néhány férfi, a karosszékekben hátradőlve, újságot olvasott. De többen csak tétlenkedtek: férjek várták az osztályokon szaladgáló feleségüket, diszkrét fiatal hölgyek lesték kedvesük érkezését, öreg rokonok üldögéltek, akiket úgy tettek le itt, akár a ruhatárban, hogy távozáskor ismét magukkal vigyék őket. Az egész társaság kényelmesen üldögélve pihent, a nyitott ablakokon kinézegetett a messze nyúló termekre és csarnokokra, melyeknek távoli zsisongása beszűrő-dött a tollak halk percegése és az újságok zörgése közé.

- Nini, maga itt van? - kiáltott fel Bourdelais-né. - Meg sem ismertem.

A gyerekek mellett ülő hölgy elmerülten lapozgatott egy folyóiratban. Guibalné volt. Látható-lag zavarba hozta ez a találkozás. De azonnal feltalálta magát, mondván, hogy csak éppen felszaladt, hogy leüljön egy kicsit, és megszabaduljon abból a nagy tolongásból. Bourdelais-né megkérdezte tőle, vásárolni jött-e, mire így válaszolt ernyedten, szemhéja mögé rejtve tekintetének fanyar önzését:

- Ó, dehogy... Ellenkezőleg, visszahoztam valamit. Igen, ajtófüggönyöket, nem tetszenek. De annyian vannak az osztályon, hogy várnom kell, míg odaférközhetem.

Csevegni kezdett, elmondta, milyen kényelmes a visszaadási rendszer; azelőtt sohasem vásárolt, most azonban néha-néha hagyja, hogy kísértésbe vigyék. Az igazság az volt, hogy öt holmiból négyet visszaadott; lassan ismerték már minden osztályon, gyanús üzleteket sejtettek örökös elégedetlensége mögött, mellyel sorban visszaadogatta a napokig magánál tartott hol-

mit. Beszéd közben le nem vette szemét a szalon ajtajáról; szemmel láthatólag megkönnyeb-
bült, hogy Bourdelais-né visszafordult gyermekeihez, és magyarázgatni kezdte nekik a fény-
képeket. Majdnem ugyanakkor lépett be de Boves és Paul de Vallagnosc. A gróf nagy buzga-
lommal mutogatta az új helyiségeket a fiatalembernek, s közben gyors pillantást váltott az
asszonnyal, aki, mintha észre se venné, újra elmerült az olvasásban.

- Nini, Paul! - szólalt meg egy hang a férfiak háta mögött.

Mouret éppen az osztályokat járta. Kezet fogtak, és rögtön megkérdezte: - A grófné is meg-
tisztelt minket látogatásával?

- Sajnos, nem - felelte a gróf -, pedig nagyon sajnálja. Gyöngélkedik, no de nem veszélyes a
dolog.

De most úgy tett, mintha hirtelen megpillantaná Guibalnét. Otthagyt a többieket, és kalap-
levéve közeledett hozzá; a másik kettő csak messziről köszönt oda. Az asszony is nagy
meglepetést színlelt. Paul elmosolyodott; végre megértett mindent, halkan elbeszélte Mouret-
nak, hogyan próbált megszökni előle a gróf, akivel a Richelieu utcában találkozott, s hogyan
szánta rá magát végül, hogy elhozza a „Hölgyek Öröme”-be, azzal az ürüggyel, hogy ezt
okvetlenül látnia kell. A hölgy már egy esztendeje annyi pénzt és élvezetet csikar ki a gróftól,
amennyit csak bír; levelet soha nem ír, nyilvános helyeken, templomban, múzeumban,
áruházban ad neki találkozózt, hogy megállapodhassanak.

- Azt hiszem, mindig más-más hotelszobában találkoznak - mormogta a fiatalember. - Múlt
hónapban felügyelő körúton volt, minden másodnap írt a feleségének Blois-ból, Libourne-ból,
Tarbes-ból; de meg mernék rá esküdni, hogy őt láttam belépni egy batignolles-i polgári
penzióba... De nézd csak, hát nem szép? Hogy áll ott az asszony előtt, azzal a becsületes hiva-
telnokképevel! Hiába, a régi Franciaország! Barátom, a régi Franciaország!

- És a házasságod? - kérdezte Mouret.

Paul, szemét le nem véve a grófról, azt felelte, hogy még mindig várnak a nagynéni halálára.
Aztán diadalmas arccal folytatta:

- Láttad? Most lehajolt, s a kezébe csúsztatott egy címet. Az asszony átveszi, arca a megteste-
sült erény: rettenetes teremtés ez a finom, vörös hajú asszony, azzal a látszólagos nemtörő-
dömségével... No, mondhatom, szép dolgok történnek nálad!

- Ó - mondta mosolyogva Mouret -, a hölgyek itt nem nálam vannak, hanem otthon.

Aztán tréfálkozni kezdett. A szerelem, akárcsak a fecske, szerencsét hoz a házra. Na persze,
látja ő a pultok előtt lófráló utcalányokat, meg azokat a nőcskéket, akik véletlenül éppen itt ta-
lálkoznak a barátaikkal; ha nem vásárolnak is, mégiscsak növelik a tömeget, fűtik az áruházat.
Beszélgetés közben magával vitte volt iskolatársát, s megállította a szalon ajtajában, szemben
a nagy csarnokkal, melynek egymásba nyíló termei lábuk előtt húzódtak végig. Hátuk mögött
a szalon megőrizte áhítatos csendjét, a tollak sietősen percegtek, az újságok zörögtek. Egy
öregúr elaludt a *Moniteur* olvasása közben. De Boves a képeket nézegette, azzal a nyilvánvaló
szándékkal, hogy a tömegben elveszítse jövődöbéli vejét. És e nagy nyugalom közepette
csak Bourdelais-né mulattatta gyermekeit, olyan hangosan, mintha meghódított országban
volna.

- Látod, otthon vannak - ismételte Mouret, szélesen körbe mutatva a tömördek asszonyon,
akik zsúfolásig megtöltötték az osztályokat.

Desforges-né, miután majd lehúzták köpenyét a tolongásban, végre bejutott, és átment az első
csarnokon. A nagyterembe érve fölnézett. Olyan volt ez, mint egy pályaudvar csarnoka,
körülvették a két emelet korlátjai, függőlépcsők szakították meg, felüljárók hidalták át. A

kétszer csavarodó vaslépcsők merész görbéket írtak le több pihenővel; az úr fölé dobott vas-hidak nagy magasságban, egyenesen húzódtak; s az ablakokon beáradó fehér fényben ez a sok vas szinte lebegett, olyan volt, mint egy bonyolult mintázatú csipke, melyen átszűrődik a napsugár, mint egy álombéli palota modern megvalósulása, egymásra tornyozott emeletek Bábele, széles termek, mind újabb emeletek és mind újabb termek végtelennek tetsző sorára nyitva kilátást. A vas uralkodott mindenütt, a fiatal építészen volt annyi becsület és bátorság, hogy nem rejtette festékréteg alá, követ vagy fát utánozva. Odalenn, hogy ne ártsanak az áruknak, egyszerű volt a díszítés, nagy, egységes, közömbös színű síkok; aztán, amint a vasváz egyre följebb emelkedett, egyre gazdagabbá váltak az oszlopfők, a szögecskék virágdísz alkottak, a sima és kiugró támaszok tele voltak szobrászati díszítéssel; legfölül pedig ragyogó festés pompázott, zöld és vörös színben, pazarul szórt, mindent elárasztó, dús aranyozással, föl egészen az ablakokig, melyeknek üvegei szintén arannyal voltak befuttatva. A földött csarnokokban a dongaboltozatok kilátzó tégláit ugyancsak eleven színekkel zománcozták. Mozaik és fajansz is tarkította a díszítést, földerítve a frizeket, üde árnyalatokkal elevenítve az összkép komolyságát; a piros bársonykarfás lépcsőket pedig cifrázott és fényezett vasoszlop-kötegek ékesítették, amelyek úgy csillogtak, mint egy fegyverzet acélja.

Desforges-né, bár ismerte már az új elrendezést, lenyűgözve állt meg, elkápráztatta az az eleven nyüzsgés, mely ezen a napon étellel töltötte meg az óriási csarnokot. Odalenn, körülötte, tovább örvénylett a tömeg, melynek be- és kifelé tartó, kettős áramlata a selyemosztályig érezhető volt: egyelőre igen vegyes tömeg, de a délután egyre több úrihölgyet kevert a kispolgárasszonyok és a háziasszonyok közé; sok gyászruhás nő is érkezett, hosszú fátyollal, és még mindig akadtak kisgyereket hordozó dajkák, akik széttartott könyökükkel védelmezték az apróságokat. A tarka kalapok, a fedetlen szőke és fekete hajak tengere a csarnok egyik végéből a másikba özönlött, összehabarva, színét vesztve a szövetek villódzó ragyogásában. Desforges-né mindenütt csak nagy árjelző plakátokat látott, óriási számokkal, melyeknek nyers foltjai élesen kiváltak az élénk kartonokból, a fényes selymekből, a sötét gyapjúkból. Szalaghalmok takarták el félig a fejeket, a tömérdek feltornyozott flanel hegyfokként meredt elő, a tükrök körös-körül kitágították a helyiségeket, visszaverték a kirakatokat s a közönség egy-egy részletét: hátrahajló arcokat, fél vállakat s karokat; jobbra és balra meg, az oldalszarnokokba pillanthatott be az ember, felvillant a fehérnemű havas háttere, a kötszövött-osztály foltos belseje, megannyi bizonytalan távlat, melyet meg-megvilágított egy-egy üveglablak élesebb fénye, míg a tömeg csak emberpornak látszott benne. Mikor Desforges-né föltekintett a lépcsőkön, a felüljárókon, minden emelet korlátjai mellett szakadatlan, zibongó fölvonulást látott, népes tömeg volt itt a levegőben, vándorolt az óriási ércváz kivágásain, rajzolódott ki feketén a zománccal befuttatott ablakok szórt fényében. Nagy, aranyozott csillárok lógtak le mélyen a mennyezetről; szőnyegek, hímzett selymek, aranyhullámos szövetek vonták be ékes zászlódísszal a mellvédeket; s az egész teremben repülő csipkék, csapongó muszlinok, selyemdíszek, félmeztelen próbabábu-istenek; s e zűrzavar fölött, a magasban, szinte a levegőben lógott az ágyneműosztály, fehér függönyös, matracos kis vaságyaival, mint egy lányiskola hálóterme, mely csöndesen szunnyadt a vásárlók dobogása közben, akik úgy ritkultak, ahogy az osztályok egyre magasabbra emelkedtek.

- Parancsol a nagyságos asszony olesó harisnyakötőt? - szólította meg Desforges-nét egy eladó, látván, hogy mozdulatlanul áll. - Tiszta selyem, huszonkilenc sou.

Az asszony nem is méltatta válaszra. Körülötte rikácsolva, hevesen folyt a kínálgatás. Szeretett volna tájékozódni. Albert Lhomme pénztára balkézre volt tőle; a fiatalember látásból ismerte az asszonyt, s merészkedett kedvesen rámosolyogni, egyáltalán nem sietve a számlák növekedő áradata között, mely szinte ellepte; háta mögött Joseph küszködött a spárgás dobozzal, nem bírván lépést tartani a csomagolásra váró cikkekkel. Desforges-né kezdte kiismerni magát: a selyemosztálynak előtte kell lennie. De tíz percbe telt, míg odaért, annyira

megnövekedett a tömeg. A levegőben egyre szaporodtak a láthatatlan szálakon libegő piros léggömbök; bíborfelhőkké tömörülve, lassan húzódtak a kapuk felé, hogy szétáradjanak Párizsban; Desforgesnénak le kellett hajtania a fejét, amikor pöttöm fiúcskák jöttek léggömbjeikkel, ujjuk köré csavarva a spárgát.

- Hogyan, asszonyom, hát idemerészkedett? - kiáltott fel vidáman Bouthemont, amint Desforges-nét észrevette.

Az osztályvezető, akit maga Mouret vezetett be hozzá, mostanában néha megjelent nála teára. Közöséges, de nagyon kedves embernek tartotta, vérmes természete, jó kedélye meglepte és mulattatta. Különben, két nappal előbb, Bouthemont nyíltan elmondta neki Mouret és Clara viszonyát, minden számítás nélkül, a tréfát kedvelő nyers ember ostobaságával; az asszonyt rágt a féltékenység, megvetés alá próbálta rejteni a sebet, s most azért jött, hátha fölfedezheti a lányt, akiről Bouthemont mindössze annyit mondott, hogy konfekciós kisasszony, de nem volt hajlandó megnevezni.

- Parancsol valamit? - kérdezte tovább a vezető.

- Természetesen, különben nem jöttem volna ide... Van délelőtti ruhához való könnyű selymük?

Azt remélte, megtudhatja tőle a kisasszony nevét, mert mindenáron látni akarta. Bouthemont tüstént odaszólította Favier-t; azzal tovább csevegett vele, az elárusítóra várva, aki még kiszolgált valakit, éppen azt a „csinos hölgyet”, a szép szőke ismeretlent, akiről néha annyit beszélt az osztály, pedig nem ismerte az életét, de még a nevét sem. A „csinos hölgy” ezúttal mély gyászban volt. Vajon kije halt meg, férje vagy apja? Bizonyosan nem az apja, mert akkor szomorúbbnak látszott volna. Hát akkor mit beszéltek eddig? Nem lehet kokott, hiszen valóságos férje volt. Föltéve persze, hogy nem az anyját gyászolja. Az osztály, a rengeteg munka ellenére is, néhány pillanatig a különböző föltevéseket latolgatta.

- Mozogjon már! Ez mégiscsak hallatlan! - förmedt rá Hutin Favier-ra, aki egy pénztárhoz kísért a vevőt, és éppen jött vissza. - Ha az a hölgy van itt, egy esztendeig se végez vele... Törődik is az magával!

- Én még annyit se vele - felelte bosszúsan az elárusító.

De Hutin megfenyegette, hogy följelenti az igazgatóságon, ha nem becsüli meg jobban a vásárlókat. Hutinból, mióta az osztály szövetkezett az érdekében, hogy elnyerhesse Robineau helyét, harapós, rideg, rettegett zsarnok lett. Olyan túrhetetlenül viselkedett baráti ígéretei után, amelyekkel annak idején feltűzelte a kollégáit, hogy azok azóta titokban Favier-t pártolták vele szemben.

- Ne feleseljen - folytatta szigorúan Hutin -, Bouthemont úr könnyű selymet kér magától, egészen világos mintáját.

Az osztály közepén nyári selymek kiállítása ragyogta be hajnali sugárral a csarnokot, mint finom színárnyalatokban tündöklő napfölkelte, halványrózsaszínnel, gyöngéd sárgával, átlátszó kékkel, a szivárvány lebegő szalagjával. Voltak ott pára-könnyű selymek, a fák lepke pelyhé-nél is súlytalanabb selyemszövetek, festett pekingi szaténok, bársonyosak, mint a kínai szüzek bőre. Voltak még japáni pongék, indiai tusszorok és korahok, nem is számítva a könnyű hazai selymeket, az ezersávost, az apró kockást, a virágmintás kelmefajtákat, melyeknek csapongó rajzai felcicomázott hölgyeket juttatnak az ember eszébe, amint májusi reggeleken egy park terebélyes fái alatt sétálgatnak.

- Ezt veszem, ezt a rózsacsokros XIV. Lajost - mondta végül Desforges-né.

És míg Favier mérte a selymet, még egy utolsó kísérletet tett Bouthemont-nál, aki ott maradt mellette.

- Fölmegyek a konfekcióosztályra, úti köpenyt akarok nézni... Mondja, szöke az a kisasszony, akiről beszélt?

Az osztályvezetőt kezdte nyugtalanítani ez a nagy érdeklődés, s csak mosolygott. De éppen akkor ment arra Denise. Most adta át Liénardnak a gypjúosztályon Boutarelnét, azt a vidéki asszonyt, aki évente kétszer megjelent Párizsban, hogy háztartásán megtakarított pénzét a „Hölgyek Öröme”-ben szórja szét. És mikor Favier már indulni készült Desforgés-né selymével, Hutin, gondolva, hogy ezzel is bosszanthatja, megállította.

- Fölösleges, majd a kisasszony lesz szíves föl kísérni a nagyságos asszonyt.

Denise zavarba jött, de készségesen átvette a csomagot meg a blokkot. Valahányszor összetalálkozott ezzel a fiatalemberrel, mindig elszégyellte magát, mintha valami régi vétkét juttatná eszébe. Pedig hiszen csak álmában vétkezett.

- Mondja - kérdezte suttogva Desforgés-né Bouthemont-tól -, nem ez az az ügyetlen leány? Hát Mouret visszavette?... Hiszen akkor ez; a hősnője annak a kalandnak!

- Meglehet - felelte az osztályvezető, egyre mosolyogva, de szentül elhatározta, hogy nem mondja meg az igazat.

Desforgés-né, Denise nyomában, lassan fölment a lépcsőn. Minduntalan meg kellett állnia, hogy el ne sodorja a lejövk áradata. A nagy ház eleven lüktetésében a lépcső vasfokai érezhetően mozogtak az ember lába alatt, mintha a tömeg leheletétől rázkódnának. Minden lépcsőfokon egy-egy odaerősített próbababú mutatott be egy mozdulatlan ruhát, kosztümöt, felöltőt, pongyolát; mintha katonák álltak volna kettős sorfalat valami diadalmenetben: nyakak friss sebe vérzett, a vörös flanellből törmarkolathoz hasonló fanyelecske állt ki.

Desforgés-né végre fölért az első emeletre, mikor az előbbieknél is vadabb tolongás odaszögezte a helyéhez egy pillanatra. Most alatta voltak a földszinti osztályok, a vásárló asszonyoknak az a szétszóródott népe, melyen az imént keresztültörte magát; a flanel-hegyfok keskeny fallal vágta ketté a csarnokot; a mellvédeket fellobogózó szőnyegek és hímzett selymek a lábainál lógtak, mint templomkarzatra fölakasztott körmeneti zászlók. Távolabb úgy látta az oldalfolyosók egy-egy részletét, mint ahogy a templomtorony tetejéről lehet látni a szomszéd utcák sarkait, ahol a járókelők fekete foltjai mozognak. De leginkább az lepte meg, hogy amikor behunyta a harsogó színek zűrzavarától elvakult, káprázó szemét, még megfoghatóbban érezte a tömeget a növekvő dagályra emlékeztető tompa zajban, az áradó emberi melegségben. Finom por szállt fel a padlóról, tele az asszony illatával, fehérnemű-jének, nyakszirtjének, szoknyáinak és hajzatának szagával, ezzel az átható, mindent elárasztó szaggal, mely olyan volt, mint tömjén az asszonyi test kultuszának emelt templomban.

Eközben Mouret még mindig ott állt Vallagnosckal az olvasószalon előtt; beszívta ezt az illatot, s megittasulva ismételte:

- Otthon vannak! Ismerek olyanokat, akik egész nap süteményt majszolnak itt, és levelet írnak... Nincs más hátra, mint hálóhelyet adni nekik.

Ez a tréfa megmosolyogtatta Pault, aki unatkozó pesszimizmusában most is ostobaságnak tartotta, hogy az emberiség így tülekedik holmi rongyokért. Mikor búcsúzóul kezét szorított egykori iskolatársával, szinte bosszúsán távozott, hogy ilyen virgoncnak látta a sok kacér asszonytól körülvéve. Vajon nem fogja-e valamelyik üres fejű, üres szívű asszony megtanítani rá, hogy milyen ostoba és hiábavaló az élet? Octave mintha éppen ezen a napon megingott volna szokott nyugalomban; ő, aki rendesen a sebész hideg eleganciájával tüzelte fel közön-

ségét, most mintha maga is belesodródott volna abba a szenvedélybe, mely lassanként az egész áruházat lángra gyújtotta. Ahogy megpillantotta a nagy lépcsőn felhaladó Denise-t és Desforges-nét, hangosabban beszélt, akaratlanul is gesztikulált, és bár szándékosan nem fordult feléjük, mindinkább tűzbe jött, ahogy közeledni érezte őket. Arca kipirult, az ő szemében is felcsillant az a vágyódó elragadtatás, amely már régóta ott reszket minden vevője szemében.

- Csúnyán meglophatnak - mormogta Vallagnosc, aki bűnöző ábrázatokat fedezett fel a tömegben.

Mouret széttárta a karját.

- Az minden képzeletet felülmúl, öregem!

Azzal idegesen, boldogan, hogy van miről beszélnie, kimerítő részletességgel adott elő egy-egy esetet, osztályozta őket. Elsőnek említette a hivatásos tolvajnőket, akik a legkevesebb bajt okozzák, mert a rendőrség majdnem valamennyit ismeri. Aztán következtek a kleptomániások, a vágy megrontottjai, egy elmeorvos már osztályozta is ezt az újfajta idegbajt, mint a nagyáruházak okozta kísértés heveny eredményét. Végül a terhes anyák, akik bizonyos holmikra specializálták magukat; egyiküknél például a rendőrtisztviselő kétszáznegyvennyolc rózsaszín kesztyűt fedezett fel, amiket Párizs valamennyi üzletéből lopkodott össze.

- Hát azért olyan furcsa itt a nők tekintete - mormogta Vallagnosc. - Elnézem azt a sárló nőstényre emlékeztető, mohó és szégyenkező arcukat... Szép kis iskolája a tisztességnek!

- Hát igen - felelte Mouret -, azt akarom, hogy otthonosan érezzék magukat, de azt azért mégsem engedhetem, hogy a köpenyük alatt hordják el az árut... És előkelő személyek is akadnak közöttük! Múlt héten megcsíptük egy gyógyszerész nővérét s egy udvari tanácsos feleségét. Az ilyen eseteket megpróbálják elsimítani.

Elhallgatott és rámutatott Jouve felügyelőre, aki éppen egy terhes nőt követett nyomon, lent a csipkeosztályon. Ez az asszony, akinek óriási hasa sokat szenvedett a tömeg lökdösődésétől, egy barátnője társaságában volt, nyilván annak kellett megvédenie a nagyon durva lökésektől; valahányszor megállt egy osztály előtt, Jouve le nem vette róla a szemét, a barátnője pedig nyugodtan turkálhatott mellette a fiókokban.

- Ó, biztosan elcsípi - folytatta Mouret -, ismeri minden furfangjukat.

De a hangja megremegett, kényszeredetten nevetett. Denise és Henriette, akiket közben is állandóan szemmel tartott, végre elmentek a háta mögött, nagy ügyel-bajjal kievickélve a tömegből. Megfordult s köszöntötte vevőjét, mint tapintatos jó barát, nem akarván hírbe hozni azzal, hogy mindenki szeme láttára megállítja. De az asszonyban már feltámadt a gyanú, nagyon jól látta, milyen tekintetet vetett Mouret Denise-re. Semmi kétség, ez a leány az a vetélytárs, akire kíváncsi volt.

A konfekcióosztályon a kisasszonyok azt se tudták, hol áll a fejük. Kettő beteg volt közülük, Frédéricné pedig, a vezetőhelyettes, előző nap nyugodtan otthagya a céget, a pénztárhoz ment leszámolni, úgy dobva el magától egyik percről a másikra a „Hölgyek Öröme”-t, ahogy a „Hölgyek Öröme” szokta eldobni az alkalmazottait. A vásár hevében már reggel óta csak erről az esetről beszéltek. Clara, akit Mouret szeszélye tartott meg az osztályon „nagyon eredetinek” találta a dolgot; Marguerite elmondta, mennyire kétségbe van esve Bourdoncle; Aurélie asszony pedig bosszúsan kijelentette, hogy Frédéricné legalábbis előre értesíthette volna, mert ilyen alamuszi színlelést még nem látott a világ. Frédéricné ugyan soha senkivel nem osztotta meg a titkait, de azért gyanították, hogy azért hagyta ott a divatáru-üzletet, mert feleségül megy egy fürdőtulajdonoshoz, a Vásárcsarnok közelében.

- Úti köpenyt parancsol a nagyságos asszony? - kérdezte Denise Desforges-nétől, miután odatolt egy széket.

- Igen - felelte szárazon az asszony, elhatározva, hogy udvariatlan lesz.

Az osztály új berendezése gazdag és komoly volt; magas, faragott tölgyfaszekrények, a szekrényajtókat szélteben elfoglaló tükrök, vörös mokett, mely elfojtotta a vásárlók örökös dobogását. Míg Denise oda volt úti köpenyért, Desforges-né körülnézett, és meglátta magát egy tükörben; hosszasan tanulmányozta saját vonásait. Öregszik talán, hogy megcsalják az első jöttment cafattal? A tükörben látszott az egész osztály, a nagy sürgés-forgás; de az asszony csak a maga sápadt arcát látta, és nem hallotta, amint a háta mögött Clara elmondja Marguerite-nek, hogyan játszik bújósdit Frédéricné, mekkorát kerül reggel és este a Choiseul közön át, mert el akarja hitetni velük, hogy a balparton lakik.

- Tessék, ezek a legújabb modelljeink - mondta Denise. - Több színben is megvannak.

Elébe terített négy vagy öt köpenyt. Desforges-né fitymálva nézegette őket; mind gorombább lett. Mire valók ezek a ráncok, amik úgy elszűkítik a ruhát? Ez meg itt vállban olyan szögletes, mintha fejszével szabták volna ki. Ha utazni megy is, azért nem akar faköpönyegbe bújni.

- Mutasson valami mást, kisasszony.

Denise kibontotta, összehajtogatta a köpenyeket, még csak egy bosszús mozdulatot sem engedve meg magának. Ez a derűs türelem még jobban feldühítette Desforges-nét. Tekintete vissza-visszaröppent a szemközti tükörré. Most Denise mellett nézegette benne magát, összehasonlította kettőjüket. Lehetséges, hogy ezt a jelentéktelen teremtet valaki különben tartsa nála? Emlékezett rá, ez volt az, aki annak idején oly ostobán kezdte itt a szereplését, s olyan esetlen volt, mint egy faluról idetévedt libapásztorlány. Igaz, hogy azóta jobb a megjelenése, kifogástalanul feszül rajta a selyemruha. De ezt a sivárságot, ezt a közönségességet!

- Majd mutatok a nagyságos asszonynak más modelleket - mondta nyugodtan Denise.

Visszatért, s kezdődött a jelenet előlről. Most meg a posztó volt túl nehéz és hitvány. Desforgesné forgolódott, fölemelte a hangját, próbálta magára vonni Aurélie figyelmét, remélve, hogy az majd leszidja a lányt. Hanem Denise, visszatérése óta, lassanként meghódította az osztályt; most már otthonosan mozgott itt, sőt, a vezető elismerte róla, hogy ritka elárúsítói képességei vannak: makacs szelídség, mosolygós rábeszélő képesség. Így aztán Aurélie asszony csak könnyedén vállat vont, és esze ágában sem volt közbelépni.

- Lenne szíves megmondani, asszonyom, milyet óhajt? - kérdezte újra Denise, megingathatatlan udvariassággal, nem csüggedve.

- De mikor semmijük sincs! - kiáltotta Desforges-né.

Elhallgatott, meglepetten érezte, hogy egy kéz érinti meg a vállát. Martyné állt mögötte, akit költekezési szenvedélye végigvitt az egész áruházon. Vásárlásai úgy felszaporodtak a nyakendők, a hímzett kesztyűk és a vörös napernyő óta, hogy az utolsó elárúsító kénytelen volt egy székre tenni a csomagot, mert már majd leszakadt a karja; maga után húzta a széket, melyen alsószoknyák, szalvéták, függönyök, egy lámpa és három gyékény halmozódtak.

- Mi az? - csodálkozott. - Úti köpenyt vásárol?

- Ó, dehogyan vásárolok - felelte Desforges-né. - Olyan förtelmesek!

De Martyné fölfedezett egy csíkos köpenyt, melyet mégsem talált csúnyának. Valentine leánya már szemet vetett rá. Denise ekkor odaszólította Marguerite-et, hogy szabadítsa meg az osztályt ettől a darabtól, egy tavalyi modelltől, melyet Marguerite, kartársa szemhunyorítására, rendkívül jutányos, alkalmi vételnek tüntetett fel. Váltig esküdözött, hogy kétszer

szállították már le az árát, előbb százötvenről százharmincra, most pedig száztízre, mire Martyné teljesen elgyöngült az olcsóság ekkora kísértésével szemben. Megvette, s az elárúsító, aki idáig kísérte, otthagya a széket és az árukhoz csatolt blokkhalmazt.

Közben, a hölgyek háta mögött, a vásár forgatagában, az osztály tovább pletykált Frédéricné-ről.

- Igazán volt valakije? - kérdezte egy elárúsítólány, aki nemrégiben került az osztályra.

- Hát persze, az a fürdős - felelte Clara. - Nem kell ám bízni ezekben az alamuszi özvegyekben!

Ekkor, míg Marguerite kiállította a jegyzéket, Martyné hátranézett, és Clara felé villantva a szemét, halkán így szólt Desforges-néhez:

- Ez a Mouret úr kedvese.

A másik meglepetten nézett Clarára, aztán vissza Denise-re, és így felelt:

- Dehogysis, nem a nagy, a kicsi!

És mert Martyné semmit sem mert bizonyosan állítani, Desforges-né hangosabban tette hozzá, azzal a megvetéssel, ahogy az úriasszony a cselédei előtt beszél:

- Talán a kicsi is, a nagy is, mind, akit akar!

Denise meghallotta. Ráemelte nagy, tiszta szemét erre a hölgyre, aki így sértegeti, s akit ő nem is ismer. Nyilván ez az, akiről hallott már, a gazda kedvese, akivel házon kívül szokott találkozni. Keresztelkedett a pillantásuk, és Denise szemében olyan szomorú méltóság, olyan ártatlan őszinteség volt, hogy Henriette megzavarodott.

- Hát ha nem tud valamirevaló, holmit mutatni - mondta nyersen -, vezessen a készruha- és kosztümosztályra.

- No lám - kiáltotta Martyné -, oda én is magával megyek... Úgyis nézni akartam egy kosztümöt Valentine-nak.

Marguerite megfogta a szék támláját, és a széket megdöntve húzta maga után két hátsó lábán, melyet kezdett már megviselni ez a kocsikázás. Denise csak azt a pár méter könnyű selymet vitte, amit Desforges-né vásárolt. Egész utazást kellett tenniök, mivelhogy a ruha- és kosztümosztály a második emeleten volt, az áruház másik végében.

És megkezdődött a nagy utazás, végig a zsúfolt termeken. Elöl ment Marguerite, maga után húzva a széket, mint egy kis kocsit, lassan nyitva utat magának. Desforges-né már a fehérneműosztálynál panaszkodni kezdett: nevetségesek ezek a bazárok, két mérföldet kell gyalogolni, ha valami apróságot akar venni az ember! Martyné is azt állította, hogy majd meghal a fáradtságtól; de lelke mélyén élvezte ezt a fáradtságot, erőinek ezt a lassú elhalását, az áruk kimeríthetetlen tömegében. Mouret lángeszű ötlete egészen rabul ejtette. Útközben minden osztály fogva tartotta. A kelengyék előtt állott meg legelőször, ingek hozták kísértésbe, amelyeket Pauline el is adott neki, s ezzel Marguerite megszabadult a széktől, Pauline-nak kellett átvennie. Desforges-né tovább mehetett volna, hogy Denise hamarabb szabaduljon; de szemmel láthatólag örült, hogy ott tudja maga mögött, mozdulatlanul és türelmesen, míg ő azzal tölti az idejét, hogy tanácsokat ad a barátnőjének. A csecsemőkelengyénél a hölgyek odavoltak az elragadtatástól, de nem vásároltak semmit. Aztán újra kezdődtek Martyné gyengeségei: előbb egy fekete szaténderék csábította el, aztán prêmes kézelők, melyeket a szezon végén leszállított áron adtak el, végül orosz csipkék, amikkel akkoriban az asztalneműt szegték. Mindez a széken tornyosodott, a csomagok egyre emelkedtek, a szék

recsegett; az egymást követő elárusítók mind nehezebben fogták elébe magukat, amint a rakomány egyre súlyosabbá vált.

- Erre, asszonyom - mondta Denise, egy szó panasz nélkül, minden megállás után.

- Micsoda ostobaság! - kiáltott fel Desforges-né. - Sohasem érünk oda. Mért nem tették a ruha- és kosztümosztályt a konfekció mellé?... Ezt a zűrzavart!

Martynénak kitágult a szeme, megrészegette a pompás holmik felvonulása, mely ott táncolt előtte, és félhangon ismételte:

- Te jószagos Isten! Mit szól majd ehhez a férjem?... Igaza van, nincs rend ebben az áruházban. Az ember eltéved, és ostobaságokat követ el.

A nagy emeletközön meglehetősen ügyel-bajjal jutott át a szék, Mouret zsúfolásig megrakta ezt az emeletközt díszműáruval, aranyozott cinktalpas poharakkal, útikészlet-tartókkal és silány pincetokokkal, úgy találva, hogy itt még nagyon könnyű a közlekedés, s nem elég sűrű a tömeg. Megparancsolta egyik elárusítójának, hogy állítson ki egy kis asztalon kínai és japáni furcsaságokat, néhány olcsó csecsebecsét, amit egymás kezéből téptek ki a vevők. A váratlan sikeren felbuzdulva Mouret máris arról ábrándozott, hogy kibővíti ezeknek a cikkeknek az árusítását. Martyné, mialatt két szolga cipelte fel a széket a második emeletre, vásárolt hat elefántcsontgombot, néhány selyemegeret s egy rekeszes zománcból készült gyufatartót.

A második emeleten újra kezdődött a vándorlás. Denise már reggel óta sétáltatta így a vásárlókat, és majd összeesett a fáradságtól, de azért kifogástalanul viselkedett, halk udvariassággal. A bútorszövet-osztályon megint várnia kellett a hölgyekre, egy elragadó kreton csábította el Martynét. A bútorosztályon pedig egy munkaasztalkát kívánt meg. Keze reszketett, nevetve könyörgött Desforges-nénak, hogy ne engedje többet költeni - de aztán a Guibálnéval való találkozás meghozta a feloldozást. A szőnyegosztályon voltak, Guibalné végre fölment, hogy visszaadjon egy halom keleti ajtófüggönyt, amit öt nappal ezelőtt vásárolt; s barátságosan beszélgetve állt a segéd előtt; a hatalmas szál legény izmos karjai reggeltől estig olyan terheket emelgettek, hogy egy ökörnek is sok lett volna. Az eladót természetesen meghökkentette ez a „visszaadás”, mely megfosztotta a jutalékától. Próbálta is zavarba hozni a vevőt, gyanítva, hogy valami turpisság van a dologban, nyilván valami bálon használták a „Hölgyek Öröme”-től elhozott s aztán visszaküldött ajtófüggönyöket, hogy megtakarítsák a kölcsönzési díjat a kellékesnél; tudta, hogy a filléreskedő polgárok körében előfordul az ilyesmi. Csak van valami oka, hogy visszahozta az árut a nagyszagos asszony; ha a minták vagy a színek nem tetszenek, mutat majd mást, óriási a választék. Guibalné ezekre a gyanúsítgatásokra nyugodtan, fejedelmi biztonsággal válaszolta, hogy az ajtófüggönyök nem tetszenek már neki, s nem volt hajlandó egyéb magyarázatot hozzáfűzni. Mást nem akart megnézni, s az elárusító kénytelen-kelletlen beletörődött, mert minden segéd azt az utasítást kapta, hogy vegye vissza az árut, még ha észreveszi is, hogy használták.

Mikor a három hölgy együtt távozott, és Martyné lelkiismeret furdalások között beszélt a munkaasztalkáról, melyre semmi szüksége sem volt, Guibalné azt mondta neki nyugodt hangján:

- Éj, hát majd visszaadja... Láthatta, hogy nem nehéz... Mindenesetre vitesse haza. Beteszi az ember a szalonjába és megnézi; ha megunta, visszaadja.

- Remek gondolat! - lelkesedett Martyné. - Ha a férjem nagyon dühös lesz, visszaadok mindent.

S ezzel megvolt az ürügy, nem is számolt tovább, csak vásárolt, azzal a titkos vággyal, hogy megtart mindent, mert nem tartozott azok közé az asszonyok közé, akik visszaadnak valamit.

Végre elérkeztek a ruha- és kosztümosztályra. De amikor Denise éppen át akarta adni egyik kisasszonynak a Desforges-né vásárolta selymet, az asszony egyszerre csak mást gondolt, és kijelentette, hogy mégiscsak megveszi az egyik úti köpenyt, a világosszürkét; Denise kénytelen volt udvariasan megvárni, míg visszakísérheti a konfekcióhoz. A parancsolgató vevő szeszélyességében nagyon is jól érezte a szándékot, hogy az asszony úgy akar bánni vele, mint a cselédjével; de föltette magában, hogy teljesíti kötelességét, és továbbra is nyugodt maradt, bár a szíve kalapált, s a büszkesége lázadozott. Desforges-né semmit sem vásárolt a ruha- és kosztümosztályon.

- Ó, mama - mondta Valentine -, ez a kis kosztüm úgy illenék rám!

Guibalné halkán magyarázgatta Martynénak a taktikáját. Ha valahol megtetszik neki egy ruha, hazaküldeti, leveszi a mintáját, aztán visszaadja. Közben Martyné megvette a kosztümot a leányának, és azt mormogta:

- Jó gondolat! Maga nagyon gyakorlatias, kedvesem!

Otthagyták a széket. Ott roskadozott a bútorosztályon, a munkaasztalka mellett. Túlságosan megterhelték, félő volt, hogy a hátsó lába összetörik; megállapodtak, hogy az összes holmit egy pénztárhoz gyűjtik, hogy onnan levigyék a szállító osztályra.

Azzal a hölgyek, még mindig Denise vezetésével, elkezdtek barangolni. Újra megfordultak valamennyi osztályon. Ott lehetett látni őket minden lépcsőn, minden teremben. Minduntalan összetalálkoztak valakivel és megálltak. Az olvasó-szalón közelében újra rábukkantak Bourdelais-néra és három gyermekére. A kicsik meg voltak rakva csomagokkal: Madeleine egy neki való ruhát vitt a karján, Edmond egész cipőgyűjteményt, Lucien pedig, a legfiatalabb, új sapkát viselt.

- Hát te is? - szólította meg Desforges-né nevetve egykori intézetbeli társnőjét.

- Ne is beszéljünk róla - fakadt ki Bourdelais-né. - Dühös vagyok... Most meg már ezeknek az apróságoknak a segítségével fogják meg az embert. Tudod te, hogy magamért nem követek el bolondságot, de hogy álljon ellen az ember ezeknek a kicsikéknek, akik mindent megkívánnak? Csak meg akartam őket sétáltatni, és tessék, most kifosztom az egész áruházat!

Mouret még ott állott Vallagnosc és de Boves társaságában, és mosolyogva hallgatta. Az asszony észrevette, tréfásan panaszkodott neki, hogy micsoda csapdákat állít az anyai szeretetnek, de tréfa mögött valódi ingerültség rejtőzött, felháborította az a gondolat, hogy ő is engedett a reklám lázának; Mouret pedig, egyre mosolyogva, meghajolt, élvezte a diadalt. De Boves ügyesen Guibalné közelébe férközött, és végre is utána eredt, megpróbálván másodsor is elveszíteni Vallagnoscot; csak hogy a fiatalembert fárasztotta a vásár forgataga, és sietett csatlakozni a grófhhoz. Denise újra megállt, hogy megvárja a hölgyeket. Hátat fordított, és Mouret is úgy tett, mintha nem látná. Desforges-né, a féltékeny asszony finom szimatjával, most már nem kételkedett többé. Miközben Mouret meghajolt előtte, és mint udvarias házigazda elkísérte néhány lépésre, az asszony egyre törte a fejét, hogyan bizonyítsa rá az árulását.

Ezalatt de Boves és Vallagnosc, akik előrementek Guibalnéval, eljutottak a csipkeosztályra. Fényűző szalon volt ez a konfekció mellett, fiókos szekrényekkel, melyeknek faragott tölgyfa fiókjai maguktól visszacsapódtak. A vörös bársonnyal borított oszlopok körül csigavonalban húzódtak fel a fehér csipkék; a terem egyik végétől a másikig guipure-ök voltak kifeszítve, a pultokon halomban heverték a nagy dobozok, valenciennes-i, malines-i csipkével s varrott csipkével tele. Hátul egy mályvaszín selyem transzparens előtt, amelyre Deloche chantillyi csipkéket dobott, két hölgy ült; tanácstalanul, némán.

- No hát! - mondta Vallagnosc meglepetten. - Ön azt mondta, hogy beteg a felesége... De hiszen itt van Blanche kisasszonnyal együtt!

A gróf önkéntelenül összerezzent, és lopva Guibalnéra pillantott.

- Való igaz - mondta.

A szalonban nagyon meleg volt. A vásárló hölgyek fulladoztak, arcuk sápadt volt, szemük ragyogott. Mintha az áruház minden csábítása itt egyesült volna egy végső kísértésben, mintha itt lett volna a bukás rejtett hálósobája, az az elveszejtő zug, ahol a legerősebbek is elbuknak. A kezek belemerültek a felhalmozott csipkébe, és megittasultan remegtek.

- Félek, hogy a hölgyek tönkreteszik önt - folytatta Vallagnosc, akit mulattatott ez a találkozás.

De Boves mozdulata elárulta, hogy nem félti a felesége eszét, kivált hogy egy fillért sem ad neki. Az asszony, mikor már minden osztályt végigjárt a lányával, semmit sem véve, kielégítetlen, eszeveszett vágyában a csipkeosztályon bukott el. Halálosan fáradt volt, de azért csak állt a pult előtt. Turkált a csipkehalomban, keze elernyed, hőség szállt fel a vállába. Aztán, hogy a lánya elfordította a fejét, s az elárúsító eltávozott egy pillanatra, hirtelen köpenye alá akart csúsztatni egy alençoni csipkét. De összerezzent és eleresztette, meghallva Vallagnosc hangját, aki vidáman rászólt:

- Most rajtakaptuk, asszonyom!

Néhány pillanatig némán, falfehéren állt ott. Aztán magyarázgatta, hogy sokkal jobban lett, és levegőzni akart. Végül észrevéve, hogy férje Guibalnével van, egészen magához tért, és olyan méltóságosan tekintett rájuk, hogy Guibalné szükségesnek tartotta a magyarázkodást.

- Desforges-nével voltam, és összetalálkoztunk az urakkal.

Éppen akkor ért oda a többi hölgy is. Mouret elkísérte s még egy pillantással tartóztatta őket, hogy megmutassa nekik Jouve felügyelőt, aki még mindig nyomában volt a viselős asszonynak és barátnőjének. Roppant izgalmas dolog ez, el sem hinnék, hány tolvajt érnek tetten a csipkék között. De Boves-né hallgatta, és már látta is magát két zsandár között, negyvenöt éves kora, fényűző életmódja, magas állású férje ellenére, de nem szólalt meg benne a lelkiismeret, azt gondolta, hogy a ruha ujjába kellett volna csúsztatnia a csipkét. Jouve közben elszánta magát, és megfogta a viselős asszonyt, mert már nem számított rá, hogy tetten éri, de föltételezte róla, hogy ürge ujjjaival észrevétlenül megtöltötte már a zsebeit. De mikor elvezette és kikutatta, nagy megdöbbenésére semmit sem talált nála, egy árva nyakkendőt, egy fia gombot sem. A barátnője eltűnt. Most egyszerre megértett mindent; a terhes nő csak arra kellett, hogy őt lekösse; lopni a barátnője lopott.

Ez az eset elmulattatta a hölgyeket. Mouret, kissé bosszúsan, mindössze ennyit mondott:

- Jouve bácsinak ez egyszer túljártak az eszén. No, majd bosszút áll legközelebb.

- Ó - mondta Vallagnosc -, azt hiszem, ahhoz korábban kéne kelnie... Különben miért is raktak itt ki ennyi árut? Úgy kell nektek, ha meglopnak benneteket. Nem szabad így megkísérteni ezeket a szegény, védtelen asszonyokat.

Ez az utolsó szó úgy hangzott, mint vezérmotívuma a napnak, az áruház növekvő lázában. A hölgyek elbúcsúztak, és még egyszer végigmentek a zsúfolt helyiségeken. Négy óra volt, a lenyugvó nap sugarai ferdén tüztek be a homlokzat széles ablakain, oldalról világították meg a csarnokok üvegezését; s ebben a tűzvörös fényben aranyos pára gyanánt szállt fel a sűrű por, amit reggel óta fölvert a tipródó tömeg. Elnyúló fénycsík húzódott végig a nagytermen, s ebből a tüzes alaphól kiváltak a lépcsők, a felüljárók, ez a sok függő vascsipke; a frízek mozaikjai és fajanszai csillogtak, a festések zöld és vörös színei lángra gyúltak a pazarul szét-

szórt arany tűzében. Mintha eleven parázsban égtek volna most a kirakatok, a kesztyű- és nyakkendőpaloták, a szalag- és csipkefüzérék, a gyapjúsövet és kalikótornyok, az ezerszínű ágyások, melyeket könnyű selymekelmék és szövetek szórtak tele virággal. A tükrök ragyogtak. A pajzs-kerek napernyők kiállítása fémcs fénnyel szórt szanaszét. A messzeségben, az árnyékfolyókon túl, távoli helyiségek látszottak, ragyogva, nyüzsögve a szőke napsugárban.

E végső órában, e túlfűtött levegőben az asszonyok uralkodtak. Rohammal foglalták el az áruházat, úgy táboroztak benne, mint leigázott országban, betörő hordák módjára helyezkedvén el az áruk romhalmazai között. Az eltompult, összetört elárúsítók már csak lélektelen tárgyak voltak a kezükben, fejedelmi zsarnoksággal rendelkeztek velük. Termetes hölgyek lökdösték a férfiakat. De a legsoványabbak is elterpeszkedtek, szemtelenné váltak. Mind fönn hordta az orrát, hadonászott, otthon érezte magát, udvariatlan volt másokhoz, kihasználta a házat, amennyire tudta, még a port is el akarta vinni a falról. Bourdelais-né szerette volna kárpótolni magát kiadásaiért, és visszavitte gyerekeit a büfébe; most mohó étvággyal rohant oda a vásárló közönség, még az anyák is teleítették magukat malagával; a megnyitás óta nyolcvan liter szörpöt és hetven üveg bort ittak meg. Desforgés-né, mikor megvette az úti köpenyt, képeket kért a pénztárnál; elmenőben azon gondolkozott, hogyan hívhatná oda Denise-t, hogy megalázza magának Mouret-nak jelenlétében, hadd lássa, milyen képet vágnak hozzá, és bizonyosságot szerezhessen. Végül, mialatt de Boves-nak sikerült elvesznie a tömegben és eltűnnie Guibalnéval, de Boves-nénak, aki Blanche és Vallagnosc társaságában maradt, eszébe jutott, hogy kér egy piros léggömböt, ámbár nem vásárolt semmit. Ez is valami, nem megy el üres kézzel, legalább megszerzi a házmesterlányka barátságát. Az osztogató pultnál most kezdték meg a negyvenedik ezret: negyvenezer piros léggömb szállt ki az áruház meleg levegőjéből, piros léggömbök felhője, melyek e pillanatban Párizs egyik végétől a másikig szálldosnak, az égre rajzolva a „Hölgyek Öröme” nevét!

Öt óra volt. Valamennyi hölgy közül csak Martyné várta meg lányával az árusítás végső rohamát. Nem tudott elszakadni innét, bár halálosan fáradt volt; olyan erős kötelékek tartották itt, hogy újra meg újra visszafordult, ok nélkül kóborolva az osztályokon kielégíthetetlen kíváncsisággal. Ebben az órában a reklámtól felkorbácsolt tömeg végképp elvesztette az eszét; a hatvanezer frank ára újsághirdetés, a tízezer falragasz, a kétszázezer szétküldött árjegyzék kiűritette az erszényeket, aztán otthagya mámorító hatásának nyomát a női idegekben, a lelkük még mindig zavart volt Mouret számtalan ötletétől, az árleszállítástól, az áru visszaadásától, a kifogyhatatlan figyelmességektől. Martyné elálldogált a kirakó asztalok előtt, az elárúsítók rekedt kiáltozása közepette, a pénztárak aranycsengésében, az alagsorban csúszó csomagok zajában: még egyszer végigment a földszinten, a vászonnemű-, a selyem-, a kesztyű-, a gyapjúosztályon; aztán újra fölment, átengedte magát a függő lépcsők, a felüljárók érces rezgésének, visszatért a konfekcióhoz, a finom fehérneműhöz, a csipkéhez, fölment egészen a második emeletre, az ágynemű- és a bútorosztályra; a segédek, Hutin és Favier, Mignot és Liénard, Deloche, Pauline, Denise, halálosan elcsigázva, végső erőfeszítéssel csikarták ki a győzelmet a vásárló asszonyok utolsó lázrohamából. Ez a láz egyre nőtt reggel óta, mint valami mámor, mely a felbolygatott szövetekből árad. A tömeg lángolt az ötórás nap tűzében. Martyné arca most oly eleven és ideges volt, mint egy gyermeké, aki bort ivott. Tiszta tekintettel, üde bőrrrel lépett be a hideg utcáról, aztán lassan kiégette szemét és arcbőrét ennek a fényűzésnek, ezeknek a nyers színeknek látása, melyeknek szüntelen kavargása felcsigázta a szenvedélyét. Mikor végre elment s a számlája összegétől megrémülve, kijelentette, hogy majd otthon fizet, az arca nyüzsgött volt, a szeme óriási, mint egy betegé. Alig tudta átverekedni magát a kapunál makacsul tolongó sokaságon; a maradékvásár körül még mindig ölték egymást az emberek. A gyalogjárón aztán, mikor rátalált elveszett lányára, megborzongott a hűvös levegőn, s csak állt kábán, tönkremenve a nagy bazárok okozta idegbajban.

Este, mikor Denise visszatért a vacsoráról, megszólította egy szolgáló:

- Kisasszony, hívatják az igazgatóságra.

A lány elfelejtette Mouret reggeli parancsát, hogy zárás után menjen a dolgozószobájába. A férfi állva várt rá. Denise, amint belépett, nyitva hagyta maga mögött az ajtót.

- Meg vagyunk elégedve magával, kisasszony - mondta Mouret -, és elhatároztuk, hogy jelét is adjuk a megelégedésünknek... Tudja milyen szégyenletes módon hagyott itt bennünket Frédéricné. Holnaptól kezdve maga lép a helyébe, mint helyettes vezető.

Denise a megdöbbenéstől mozdulatlanul hallgatta. Alig hallhatóan rebegte:

- De Mouret úr, hiszen nálam sokkal régibb elárúsító kisasszonyok is vannak az osztályon!

- Hát aztán, mit árt az? - folytatta Mouret. - Maga a legtehetségesebb, a legkomolyabb. Természetes, hogy magát választom ki... Nincs megelégedve?

Denise elpirult. Első rémülete valami gyönyörűséges, boldog zavarban olvadt fel. Vajon miért gondolt mindjárt azokra a gyanúsításokra, melyekkel ezt a nem remélt kegyet fogadják majd? És kitörő hálája sem csökkentette zavarát. A férfi mosolyogva nézte, ahogy egyszerű selyemruhájában, ékszer nélkül állott előtte, fejedelmi szőke haja volt egyetlen ékessége. Megjelenése finomabbá vált, bőre fehér volt, arckifejezése tartózkodó és komoly. Egykori törékeny jelentéktelenségéből megkapó, diszkrét bájosság lett.

- Nagyon jó hozzám, Mouret úr - dadogta. - Nem is tudom, hogy fejezzem ki.

De elakadt a hangja. Megjelent az ajtóban Lhomme pénztáros. Ép kezében nagy bőrzacskót tartott, csonka karjával degeszre tömött tárcát szorított a melléhez; mögötte Albert fia pénzes zsákokat hozott, majd megszakadt alattuk.

- Ötszáznyolcvanhétezer-kétszáztíz frank, harminc centime - kiáltotta a pénztáros, és lágy, elnyűtt arcán mintha ennek a hatalmas összegnek a visszfénye ragyogott volna.

Ez volt a napi bevétel, a legnagyobb a „Hölgyek Öröme”-nek fennállása óta. Messziről, az áruház távoli részeiből, melyeken Lhomme az imént olyan nehézkesen cammogott végig, mint egy agyonterhelt ökör, ide hallatszott a lárma, a meglepetés és az öröm örvénylése, melyet az elhaladó óriási bevétel hagyott maga után.

- No hát, ez pompás! - mondta Mouret boldogan. - Kedves Lhomme, tegye csak ide, pihenje ki magát, hiszen nem bírja már. Majd én bevitetem a pénzt a központi pénztárba... Igen, igen, ide az asztalomra az egészet. Látni akarom, mekkora halom.

Úgy örült, mint egy gyerek. A pénztáros és fia lerakodtak. A zacskónak tisztán csengő aranyhangja volt, a két kis megrepedt zsákból folyt az ezüst és a réz, a tárcából pedig kikandikált a bankjegyek sarka. A nagy íróasztal jó részét elborította a pénz, szétömlött rajta ez a tíz óra alatt szerzett vagyon.

Mikor Lhomme és Albert, arcukat törölgetve, visszavonultak, Mouret mozdulatlanul állt egy darabig, önfeledten, szeme a pénzre tapadt. Aztán fölemelte a fejét, és észrevette a távolabb húzódó Denise-t. Ekkor újra elmosolyodott, rászólt, hogy jöjjön közelebb, s végül azt mondta, hogy neki adja, amit egyszerre fel tud markolni; és tréfája mélyén valami szerelmi alku rejtőzött.

- No, nyúljon csak bele a zacskóba, fogadok, hogy nem tud ezer frankot elvenni, olyan kicsi a keze!

Hanem Denise még hátrább húzódott. Hát szereti ez az ember? Hirtelen megértett mindent, érezte növekvő lángját annak a vágnak, mellyel Mouret körülvette, mióta visszatért a

konfekcióosztályra. De ennél is jobban megzavarta az, hogy érezte saját szívének eszeveszett dobogását. Miért bántja Mouret ezzel a pénzzel, hiszen a szívéből csak úgy árad a hála, és egyetlen barátságos szó is megfosztaná erejétől? A férfi közelebb lépett, még mindig tréfálkozva, mikor nagy bosszúságára megjelent Bourdoncle, azzal az ürüggyel, hogy közölje vele a látogatók számát: elképesztő szám volt, hetvenezer vásárló kereste fel ezen a napon a „Hölgyek Öröme”-t. Denise újra köszönetet mondott, és sietve kiment.

Augusztus első vasárnapján leltároztak, s még aznap este el kellett készülniük. Reggel, akár csak hétköznapiokon, minden alkalmazott a helyén volt, s az üres áruházban, zárt ajtók mögött, megkezdődött a munka.

Denise nem ment le nyolc órákor, a többi elárusító kisasszonnyal. Csütörtök óta nem mozdult ki a szobájából, mert a műhelybe menet kificamította a lábát; most már sokkal jobban érezte magát, de mert Aurélie asszony elkényeztette, nem sietett, nagy nehezen felhúzta a cipőjét, elhatározva, hogy mégiscsak megmutatja magát az osztályon.

A lányok szobái most az új épületek ötödik emeletét foglalták el, a Monsigny utcában: hatvan ilyen szoba nyílt egy folyosó két oldalán, kényelmesebbek voltak ugyan a régieknél, de azért most is csak vaságy, nagy szekrény és diófa öltözőasztalka állt bennük. Az elárusító kisasszonyok benti élete tisztábbá és elegánsabbá vált, drága szappanokkal és finom fehérneművel büszkélkedtek, természetesen emelkedni kezdtek a polgári életmód felé, amint a sorsuk jobbra fordult; bár azért még most is röpködtek néha durva szavak, csapódtak az ajtók, a szállodai életnek abban a szélrohamában, mely reggel-este magával ragadta őket. Denise, mint vezetőhelyettes, nagyobb szobát kapott, melynek két manzárdablaka az utcára nézett. Most gazdag volt, és megengedhetett magának egy kis fényűzést: egy csipkés huzatú vörös dunnát, egy kis szőnyeget a szekrény előtt, s az öltözőasztalkán két kék üvegvázát, melyekben rózsák hervadoztak.

Mikor a cipőjét felhúzta, megpróbált járkalni a szobában. A bútorokba kellett fogóznia, mert sántított még. De majd csak eldöcög valahogy. Mindamellet jól tette, hogy visszautasította Baudu bácsi aznap estére szóló meghívását, és megkérte a nagynénjét, hogy hozza ki Pépét, akit ismét Gras-nénál helyezett el. Jean meglátogatta előző este; ő is a bácsiéknál vacsorázik, óvatosan tovább próbálkozott a járással, s elhatározta, hogy korán fekszik majd le, s pihenteti a lábát - mikor Cabinné, a felügyelőnök bekopogtatott, és titokzatos arccal átadott neki egy levelet.

Mikor az ajtó becsukódott, Denise felbontotta a levelet, csodálkozva az asszony tapintatos mosolyán. Aztán egyszerre csak leroskadt egy székre: a levelet Mouret írta, örömét fejezte ki a felgyógyulásán, és kérte, hogy mivel úgysem mehet ki, jöjjön le este, és vacsorázzék vele. A levél bizalmas és atyai hangjában nem volt semmi sértő; de azért nem lehetett félreérteni, a „Hölgyek Öröme”-ben jól tudják, mit jelentenek az ilyen meghívások, egész legenda keringett róluk: Clara is vacsorázott a főnökkel, mások is, mindazok, akiket kitüntetett. Vacsora után, mint a tréfás kedvű segédek szokták mondogatni, következett a csemege. És a leány fehér arcát lassacskán előntötte a vér.

A levél az ölébe csúszott, szíve vadul kalapált, szeme az egyik ablak vakító fényébe meredt. Ezt a vallomást nyilván megtette már magának ugyanebben a szobában, álmatlan óráin: ha még most is remegett, mikor Mouret elment a közelében, tudta már, hogy nem félelmében remeg; egykori rossz érzése, régi félelme csak a szerelem riadt félreértéséből, vadóc gyermeklelkének bimbózó érzéseiből fakadhatott. Nem okoskodott, csak azt érezte, hogy mindig szerette ezt a férfit, attól a pillanattól fogva, mikor remegve és dadogva először állt előtte; szerette, mikor rettegett tőle, a könyörtelen főnöktől, szerette mikor epedő szíve Hutinről álmodozott, öntudatlanul engedve szeretetvágyának. Talán odaadta volna magát másnak, pedig ezt a férfit szerette csak, akinek egyetlen pillantása halálra rémítette. És az ablak fényében újraéledt, újra elvonult az egész múlt: az első napok szigorúsága, az a kedves séta a Tuilériák fekete árnyai alatt, és végül azok a vágyak, melyekkel visszatérése óta megkörményezte

Mouret. A levél a földre csúszott, Denise még mindig az ablakot nézte, a beáradó napfénytől elvakulva.

Egyszerre csak kopogtak; sietve fölszedte és zsebre dugta a levelet. Pauline volt az: valami ürüggyel megszökött az osztályról, és feljött beszélgetni egy kicsit.

- Jobban van, kedvesem? Sosem látjuk egymást.

De mert tilos volt feljönni a szobákba és főképpen kettesben bezárkózni, Denise kiment Pauline-nal a folyosó végére, a társalgóba, melynek berendezésével az igazgató kedveskedett a kisasszonyoknak, hogy ott beszélgethessenek vagy dolgozhassanak tizenegy óráig. A fehér és arany szoba jellegtelen volt, és kopár, mint egy szálloda közös terme; egy zongora, egy közepén álló asztalka, fehér vászonnal behúzott karosszékek és pamlagok: ez volt a bútorzata. Egyébiránt, az újdonság ingerével ható első együtt töltött esték után, az eladónők most már tüstént összeszólalkoztak, ahogy meglátták itt egymást. Nevelésre szorultak még; ebből a kis falansztervárosból hiányzott az egyetértés. Egyelőre nemigen volt itt más esténként, csak Miss Powell, a fűzőosztály helyettes vezetője, aki érzéketlenül kalapálta Chopint a zongorán, irigyletséggel végképp elriasztva a többieket.

- Amint látja, jobb a lábam - mondta Denise. - Éppen le akartam menni.

- Ugyan már! - kiáltotta Pauline. - Kár úgy buzgólnodni!... Én bizony soká babusgatnám magam, ha volna rá ürügyem!

Leültek egy pamlagra. Pauline viselkedése megváltozott, mióta barátnője a konfekció helyettes vezetője lett. Jó szándékú szívéllyességébe egy árnyalatnyi tisztelet vegyült, meglepődve tapasztalta, hogy az egykori kis nyápic elárusítólány legjobb úton van a szerencse felé. De azért Denise nagyon szerette, és csak hozzá volt bízalma a folyton jövő-menő kétszáz nő közül, akiket a cég ekkoriban alkalmazott.

- Mi baja van? - kérdezte élénken Pauline, észrevéve a lány zavarát.

- Semmi, semmi - bizonygatta Denise, zavart mosollyal.

- De, látom, hogy van valami... Hát nem bízik már bennem, hogy nem mondja el a bánatát?

Denise ekkor engedett a mellét feszítő izgalomnak, mely nem akart elcsitulni. Odanyújtotta barátnőjének a levelet:

- Nézze, írt.

Sohasem beszéltek még egymás között nyíltan Mouret-ról. De a hallgatás szinte nyílt megvallása volt titkos gondolataiknak. Pauline mindent tudott. Mikor a levelet elolvasta, odasimult Denise-hez, átkarolta és gyöngéden fülébe súgta:

- Drágám, hogy őszinte legyek, azt hittem, már meg is történt a dolog... Ne háborodjék fel, higgye meg, az egész áruház ugyanazt gondolja, amit én. Hát hogyne! Egyszerre kinevezi helyettesnek, aztán meg mindig a nyomában van, ez csak szemet szúr az embernek!

Nagy csókot cuppantott az arcára. Aztán megkérdezte:

- Természetesen, elmegy ma este?

Denise ránézett és nem felelt. Egyszerre csak elsírta magát, fejét a barátnője vállára hajtva. Pauline nagyon meg volt lepve.

- Nono, nyugodjék már meg. Nincs semmi oka rá, hogy ilyen dúlt legyen.

- Nem, nem, hagyjon - dadogta Denise. - Ha tudná, milyen szomorú vagyok! Se eleven, se holt nem vagyok, mióta megkaptam ezt a levelet... Hadd sírjak, az megnyugtató egy kicsit.

Pauline nem értette meg, de azért megszánta, és vigasztalni próbálta. Először is Mouret nem találkozik már Clarával. Beszélnek ugyan, hogy házon kívül jár egy hölgyhöz, de ezt senki sem tudja bizonyosan. Aztán magyarázgatta, hogy ilyen állásban levő férfira nem lehet féltékenykedni. Töméredek pénze van, és végre is, ő az úr.

Denise hallgatta, és ha eddig nem volt tudatában szerelmének, nem kételkedett benne többé, olyan szenvedést okozott neki Clara neve és Desforgés-né emlegetése. Hallani vélte Clara kaján hangját, látta Desforgés-nét, a megvető, gazdag úrinőt, amint magával hurcolja őt az áruházban.

- Hát maga elmenne, mondja? - kérdezte.

Pauline gondolkozás nélkül felkiáltott:

- Hogyne, hát mi egyebet tehetnék?

Aztán eltűnődött és hozzátette:

- Persze, nem most, régebben, hiszen most Baugé felesége leszek, s az mégiscsak csúnya dolog volna.

Valóban úgy volt, hogy a hónap közepe táján megesküsznek Baugéval, aki nemrégiben fölcserélte az „Olcsóság”-ot a „Hölgyek Öröme”-vel. Bourdoncle nemigen szerette a házaspárokat, de hát megkapták az engedélyt, sőt, remélték, hogy kétheti szabadságot is adnak nekik.

- No látja - mondta Denise -, ha egy férfi szereti az embert, feleségül veszi... Baugé elveszi magát.

Pauline kedélyesen nevetett.

- Csakhogy drágám, ez nem ugyanaz. Baugé elvesz engem, mert ő Baugé. Egyenlők vagyunk, s így természetes... Hanem Mouret úr! Csak nem veheti feleségül az elárúsító kisasszonyait!

- Dehogy! Dehogy! - kiáltotta Denise, felháborodva e képtelen gondolat hallatára. - Éppen azért nem kellett volna írnia nekem.

Ezen az okoskodáson nagyon elcsodálkozott Pauline. Húsos arcán, gyöngéd tekintetű, apró szemén anyai részvét látszott. Felállt, kinyitotta a zongorát, halkán elpötyögtette a *Dagobert királyt*, nyilván, hogy vidámbbá tegye a helyzetet. A csupasz szalonba, melyet a bútorok fehér huzata még üresebbnek mutatott, felhallatszott az utca lármája, egy zöldborsót kínáló utcai kofa távoli, egyhangú zümmögése. Denise hátradőlt a pamlagon, fejét a fakerethez támasztotta, megint felcsuklott belőle a sírás, melyet zsebkendőjébe iparkodott fojtani.

- Már megint! - szólalt meg visszafordulva Pauline. - Igazán nincs esze... Miért hozott ide? Inkább maradtunk volna a szobájában.

Letérdelt elébe, újra lelkére beszélt. Hányan szeretnének a helyében lenni! Egyébiránt, ha dolog nem tetszik neki, nagyon egyszerű: mondjon nemet, és ne búslakodjék. De gondolja meg és ne kockáztassa az állását ilyen visszautasítással, aminek semmi értelme sincs, hiszen senki másnak nincs lekötve. Hát olyan rettentő dolog az? És a prédikáció vidáman elsuttogott tréfákkal végződött, mikor egyszerre csak léptek zaja hallatszott a folyosóról.

Pauline az ajtóhoz szaladt és kinézett.

- Csitt, Aurélie jön - suttogta. - Szaladok... maga pedig törölje meg a szemét. Nem kell mindenkinek tudnia.

Mikor Denise egyedül maradt, felállt, visszafojtotta könnyeit; becsukta a zongorát, melyet barátnője nyitva hagyott, a keze reszketett még félelmében, hogy így találják meglepni. De hallotta, hogy Aurélie asszony az ő ajtaján kopogtat. Kilépett a társalgóból.

- Mi az, maga fölkel? - képedt el az osztályvezető asszony. - Nagy meggondolatlanság, édesem. Éppen azért jöttem fel, hogy hírt vigyek a hogylétéről, és megmondjam, hogy odalent nélkülözhetjük.

Denise biztosította, hogy jobban van, és jót tesz neki, ha elfoglalja magát, és elszórakozik valamivel. - Nem fogom fárasztani magam. Leültet egy székre, és majd végzem az írivalót.

Együtt lementek. Aurélie igen előzékeny volt, és kényszerítette, hogy támaszkodjék a vállára. Észrevehette, hogy a lánynak ki van sírva a szeme, mert lopva vizsgálta az arcát. Nyilván sok mindenről tudott.

Nem remélt győzelem volt ez: Denise végre meghódította az osztályt. Majdnem tíz hónapig küszködött, kínlódott, mint az osztály csihése, anélkül hogy ki tudta volna méríteni társai rosszindulatát - és most néhány hét alatt fölébük kerekedett, azt kellett tapasztalnia, hogy meghunyászkodnak és tisztelettel bánnak vele. Aurélie asszony hirtelen támadt gyöngédsége nagy segítségére volt a szívek kiengesztelésének hálátlan munkájában; azt rebesgették, hogy a főnökasszony összejátszik Mouret-val, és kényes szolgáltatokat tesz neki; s oly melegen fogta pártját a lánynak, hogy valóban erősen jóindulatába ajánlhatták. De Denise maga is latba vetette minden kedvességét, hogy ellenségeit lefegyverezze. Ez a feladat annál is nehezebb volt, mert meg kellett bocsáttatnia helyettesi kinevezését. A lányok igazságtalanságot emlegettek, azzal vádolták, hogy a főnökkel való csemegézés közben szerezte az állását; utálatos részletekkel sem fukarkodtak. De minden lázadozásuk ellenére is hatott rájuk a helyettesi cím, és Denise-nek lassanként olyan tekintélye lett, hogy legnagyobb ellenségei is csodálkoztak és meghajoltak előtte. Hamarosan hízelkedőkre is talált, az újonnan jöttek között. Szelídsége és szerénysége végképp lefegyverezte a lányokat. Marguerite a pártjára állt. Csak Clara volt ezután is rosszmájú, s olykor még előhozakodott egy-egy sértő „kócos”-sal, de ezen most már nem nevetett senki. Amíg Mouret múltó szeszélye feléje fordult, ő kihasználta helyzetét, s elhanyagolta a munkáját, mert lusta volt, fecsegő és hiú; aztán hogy a férfi hamarosan ráunt, Clara még csak nem is panaszkodott, mert az életét kitöltő szerelmi zűrzavarban képtelen volt a féltékenységre, s már azzal az előnnyel is beérte, hogy tétlenül megtűrik az áruházban. Csak éppen azt gondolta, hogy Denise elorozta tőle Frédéricné helyét. Esze ágában sem lett volna elfogadni, a sok munka miatt, de bosszantotta ez az udvariatlanság, hiszen ugyanolyan jogcíme volt rá, mint a másíknak, még hozzá régebbi jogcíme.

- Na nézd csak, itt hozzák a gyermekágyast - morogta, mikor meglátta Aurélie asszonyt, aki karonfogva vezette Denise-t.

Marguerite vállat vont, és így szólt:

- Ne higgye, hogy valami érdekeset mondott!

Kilenc óra volt. Odakint lángoló kék ég hevítette az utcákat, bérkocsik robogtak a pályaudvarok felé, Párizs vasárnapi díszbe öltözött népe hosszú sorokban igyekezett a környékbeli erdőkbe. Az áruházban, melyet a nagy nyitott ablakokon át elárasztott a napfény, a bezárkózott személyzet elkezdte a leltározást. Leszedték az ajtók kilincseit; az emberek megálltak a gyalogjárón, benéztek a tükörablakokon, és csodálkoztak ezen a bezárkózáson, látva a ház belsejében a nagy sürgést-forgást. Az összes termekben, valamennyi emeleten jöttek-mentek az alkalmazottak, karjukat magasra emelve, csomagokat dobálva át egymás feje fölött; mindez viharos kiáltások, röpködő számok közepette, melyeknek zűrzavara egyre hangosabb lett, és süketítő zajban olvadt össze. Mind a harminckilenc osztály külön végezte a maga munkáját, nem törődve a szomszédjaival. Különben még alig kezdtek hozzá a polcos szekrényekhez, mindössze néhány vég szövet hevert a földön. Alaposan be kell fűteni a gépet, ha estére végezni akarnak.

- Miért jött le? - kérdezte Marguerite kedvesen Denise-től. - Még megárt. Elegen vagyunk.

- Mondtam neki én is - jelentette ki Aurélie asszony. - De ő mindenáron segíteni akart nekünk.

A kisasszonyok körüludvarolták Denise-t. A munka is félbeszakadt miatta. Hízelegtek neki, részvevő felkiáltásokkal hallgatták lába kificamodásának történetét. Aurélie asszony végül leültette egy asztalhoz; megállapodtak, hogy nem csinál egyebet, csak felírja a bediktált árukat. Egyébiránt a leltározás vasárnapjára felhajszoltak minden tollforgató alkalmazottat, felügyelőt, pénztárost, írnokot, még a szolgálkat is; az osztályok aztán megosztottak ezeken az alkalmi kisegítőkön, hogy minél gyorsabban összezsapják a munkát. Így került Denise Lhomme pénztáros és Joseph szolgálja közé, akik mind a ketten nagy árkuspapírok fölött görnyedtek.

- Öt köpeny, posztó, prémszegély, hármás nagyság, kétszáznegyven! - kiáltotta Marguerite. - Négy ugyanebből, egyes nagyság, kétszázhusz.

A munka folyt tovább. Marguerite mögött három elárusító kisasszony üritette ki a szekrényeket, osztályozta az árukat, és adta át neki kötegenként; Marguerite bediktálta, ledobta az asztalra, ahol lassanként óriási halmokban gyűltek fel. Lhomme írt, Joseph pedig, ellenőrzésül, másik listát készített. Maga Aurélie asszony ezalatt három másik elárusító kisasszony segítségével a selyemruhákat számolta össze, amikről Denise készített jegyzéket. Clara volt megbízva, hogy vigyázzon az áruhalmon, rendezze el és rakja egymásra, hogy a lehető legkevesebb helyet foglalják el az asztalokon. De nemigen járt az esze a munkáján, s a halmok máris dűledeztek.

- Mondja csak - kérdezte egy kis elárusítólánytól, aki a télen lépett be -, magának emelnek?... Tudja, a helyettes fizetését kétezer frankra emelik, ilyenformán majdnem hétezer frankja lesz a részesedésével együtt.

A kis elárusítólány, közben folyvást adogatva a körgallérokat, azt felelte, hogy ha nyolcszáz frankot nem adnak neki, otthagyja a boltot. A fizetésemelések a leltározást követő napon szoktak megtörténni; és mert ilyenkor vált ismeretessé az évi forgalom összege, az osztályfőnökök is ekkor kapták meg az előző évhez viszonyított emelkedés után járó részesedésüket. Éppen ezért, a munka zsvijában és zűravarában is, egyre folyt a szenvedélyes fecsegés. Két áru bediktálása között egyébről sem beszéltek, csak a pénzről. Híre járt, hogy Aurélie asszony az idén több mint huszonötezer frankot keres; ez az óriási összeg roppantul felizgatta a kisasszonyokat. Marguerite, aki Denise után a legjobb elárusító volt, négyezeröttszáz frankot keresett, ezeröttszáz frank törzsfizetést és körülbelül háromezer frank jutalékot; Clara mindenestül nem kapott többet kétezeröttszáznál.

- Füttyölök a fizetésemelésükre - folytatta Clara a kis elárusítólányhoz fordulva. - Hogy itthagynám őket, ha nem élne az apám!... Engem csak az mérgesít, hogy ez a vakarcs hétezer frankot keres. Mit szól ehhez?

Aurélie asszony gorombán félbeszakította a társalgást. Odafordult gögös ábrázatával:

- Hallgassanak már, kisasszonyok! Becsületemre mondom, az ember a saját szavát sem érti!

Azzal tovább kiabált:

- Hét öregasszony-köpeny, szicíliai, egyes nagyság, százharminc!... Három prémes köpeny, surah, kettes nagyság, százötven!... Megvan, Baudu kisasszony?

- Meg, asszonyom.

Clarának ekkor az asztalokon felhalmozott ruhanyalábokkal kellett foglalkoznia. Tovább taszigálta őket, helyet csinált. De hamarosan megint otthagytá az egészet, hogy azzal az eladóval kezdjen beszélgetni, aki őt kereste. Mignot volt az, a kesztyűs, megszökött az osztá-

lyáról. Suttogó hangon húsz frankot kért a lánytól; már harminccal tartozott neki, amit egy lóverseny után kért kölcsön tőle, mikor egész heti keresetét elvesztette egy lovon; most meg már előre elköltötte tegnap fölvelt jutalékát, s egy fél frankja sem maradt vasárnapra. Clarának csak tíz frank volt a zsebében, de azt elég készségesen kölcsönadta. Beszélgetni kezdtek, egy bougivali vendéglőben elköltött hatszemélyes vacsoráról beszéltek, amelyen a nők fizették a maguk részét; legjobb így, akkor mindenki szabadnak érzi magát. Aztán Mignot, aki nem mondott le a húsz frankjáról; odahajolt Lhomme füléhez. A pénztáros abbahagyta az írást, és szemmel láthatóan nagy zavarban volt. Mindamellet nem merte visszautasítani, és keresgélni kezdett tárcájában egy tízfrankost, mikor Aurélie asszony - csodálkozván, hogy nem hallja Marguerite hangját, aki kénytelen volt a diktálást abbahagyni - észrevette Mignot-t, és mindent megértett. Gorombán visszaküldte az osztályára, fölösleges, hogy az urak idejárjanak a kisasszonyokat szórakoztatni. Valójában félt ettől a fiatalembertől, aki Albert fiának nagy barátja volt, s állandó társa azokban a gyanús mulatozásokban, amelyek miatt Aurélie folyton reszketett, hogy egyszer rosszul találnak végződni. Mikor Mignot megkapta a tíz frankot és odébbállt, Aurélie asszony nem állhatta meg, hogy oda ne szóljon a férjének:

- Ki hallott már ilyet! Mért hagyja lóvá tenni magát?

- De drágám, igazán nem tagadhattam meg ettől a fiútól...

Az asszony erős vállának egy rándításával elhallgattatta. Aztán, mivel az elárusító kisasszonyok alattomban mosolyogtak ezen a családi jeleneten, szigorúan folytatta.

- Rajta, Vadon kisasszony, ne aludjunk!

- Húsz felöltő, dupla kasmír, négyes nagyság tizenhét frank ötven! - kiáltotta éneklő hangján Marguerite.

Lhomme, fejét leszegve, újra írni kezdett. Az ő fizetése lassanként kilencezer frankra emelkedett; meghunyászkodott Aurélie előtt, aki majdnem háromszor annyit hozott a házhoz.

Egy darabig fennakadás nélkül folyt a munka. Röpködtek a számok, a ruhanyalábok sűrűn hullottak az asztalokra. Hanem Clara új szórakozást eszelt ki: Joseph-et, a szolgát ugratta állítólagos szerelmével, a mintavételi osztály egyik kisasszonyával. Ez a már huszonnyolc esztendő, sovány és sápadt lány Desforges-né pártfogoltja volt, aki azt akarta, hogy Mouret elárusító kisasszonynak alkalmazza, és megható történetet beszélt el neki róla: árvalány, utolsó sarja a Fontenailles családnak, régi poitou-i nemeseknek, részeges apjával egy fillér nélkül került Párizsba, nyomorában is megmaradt tisztességesnek, de sajnos, nem eléggé művelt ahhoz, hogy tanítónő lehessen, vagy zongoraórákat adjon. Mouret rendszerint méregbe jött, ha előkelő szegény lányokat ajánlottak neki; szerinte ezek a legélhetetlenebb, a legtűrhetlenebb és a leghelyetlenebb gondolkozású teremtések a világon; különben sem lehet az ember egyik napról a másikra elárusítót, abba bele kell tanulni, bonyolult és kényes mesterség az. Mindamellet felfogadta Desforges-né pártfogoltját, csak hogy a mintaosztályon helyezte el, mint ahogy barátai kedvéért már azelőtt is bedugott két grófnőt meg egy bárónőt a reklámozástálya, ahol címszalagokat és borítékokat írtak. Fontenailles kisasszony napi három frankot keresett, amiből éppen csak hogy eltengődött a d'Argenteuil utcai kis szobában. A kiszolgált katona szótlán merevsége érző lelket takart: Joseph szíve megesett ezen a szegényes külsejű, szomorú leányon. Nem vallotta meg szerelmét, de pirult, ha a konfekcióosztály kisasszonyai ingerkedtek vele; a mintaosztály ugyanis a konfekció szomszédságában volt, és észrevették, hogy egyre ennek az ajtaja előtt ólálkodik.

- Joseph szórakozik - mormogta Clara. - A fehérneműosztály felé szimatol.

Fontenailles kisasszonyt is bevonták a munkába, a kelengyék leltározásában segített. És mert a szolga valóban arra nézegetett, az elárusító kisasszonyok kacagni kezdtek. Erre zavarba jött, s orrát az írásba dugta. Marguerite pedig, hogy elfojtsa a torkát csiklandozó kacagást, még hangosabban kiáltotta:

- Tizennégy kabát, angol posztó, kettes nagyság, tizenöt frank!

Tülkiáltotta Aurélie asszonyt, aki éppen körgallérokat diktált be, és most sértődött arccal, fenséges lassúsággal szólt rá:

- Kissé halkabban kisasszony. Nem vagyunk a vásárcsarnokban... Nem nagy észre vall, hogy ilyen gyerekségekkal szórakoznak, mikor olyan drága az időnk.

E pillanatban, minthogy Clara nem ügyelt a növekedő halmokra, megtörtént a baj. A köpeny-oszlopok ledőltek, mire az asztalon tornyosodó összes ruhaköteg megindult és egymásra zuhant. Tele lett velük a szőnyeg.

- Na tessék! Nem megmondtam? - kiáltotta magánkívül a vezető. - Vigyázzon egy kicsit, Prunaire kisasszony, ez már mégis tűrhetetlen!

Remegés futott végig az osztályon: Mouret és Bourdoncle jelentek meg, ideérve felügyelő körútjukban. A diktálás újra kezdődött, percegtek a tollak, Clara pedig sietve szedte fel a ruhákat. A gazda nem szakította félbe a munkát. Csak éppen megállt pár percre, némán, mosolyogva; csupán az ajka reszketett lázasan, egyébként vidám és diadalmas volt az arca, mint leltározás napján mindig. Mikor Denise-t észrevette, alig tudott elnyomni egy önkéntelen, csodálkozó mozdulatot. Hát lejött? Szeme találkozott Aurélie asszonyéval. Rövid tétozás után eltávozott, átment a kelengyékhez.

Eközben Denise, a halk morajra felfigyelve, fölemelte a fejét. Meglátván Mouret-t, szótlanul ismét írásába mélyedt. Hogy gépies kézzel rózta a sorokat, az áruk szabályos diktálása közben, lassanként lecsillapodott. Mindig így volt, először átengedte magát túlzott érzékenységének: előntötték a könnyek, szenvedélye megkésztette gyötrelmére; aztán észretért, újra megtalálta nyugodt bátorságát, szelíd és hajthatatlan akaraterejét. Most tiszta tekintettel, sápadt arccal ült ott, meg sem remegett, belemélyedt a munkába; elhatározta, hogy elnyomja szívét, és csak akaratának engedelmeskedik.

Tíz óra volt, a leltározás lármája egyre növekedett a felfordult osztályokon. A szüntelenül hallatszó, egymást mindenünnen keresztező kiáltások között ugyanaz a hír keringett meglepő gyorsasággal: minden elárusító tudta már, hogy Mouret levelet írt reggel, és meghívta Denise-t vacsorára. Pauline árulta el a titkot. Mikor izgatottan lejött Denise-től, a csipkeosztályon találkozott Deloche-sal, és észre sem véve, hogy Liénard beszélget a fiatalemberrel, mindent kitálalt.

- Megtörtént, kedvesem... Éppen most kapta a levelet. Meghívta ma estére.

Deloche elsápadt. Mindent megértett, mert gyakran faggatta Pauline-t, mindennap beszélgettek közös barátnőjükről, Mouret gyöngédségi rohamáról s arról a hírhedt meghívásról, mely végre be is fogja fejezni a kalandot. Pauline különben mindig szidta a fiút, hogy titokban szereti Denise-t, aki sohasem fogja meghallgatni - és csak vállát vonogatta, mikor Deloche helyeselte, hogy a leány ellenáll a gazdának.

- A lába jobban van, lejön - folytatta Pauline. - Ne vágjon már ilyen siralmas képet... Hiszen most rámosolyog a szerencse.

Azzal sietve visszament az osztályára.

- Ahá - mormogta Liénard, aki mindent hallott -, a kifícamodott lábú kisasszonyról van szó... Na, magának is érdemes volt úgy buzgólnodni tegnap este, mikor védelmébe vette a kávéházban!

Azzal ő is elsietett, de mire visszatért a gyapjúosztályra, már négy vagy öt elárusítónak elmondta a levél történetét. Tíz perc sem telt bele, s a nagy újság körüljárta az egész áruházat.

Liénard utolsó mondata arra a jelenetre vonatkozott, mely előző este játszódott le a Szent Rókus kávéházban. Deloche és ő mostanában elválhatatlanok voltak. Deloche kivette a Szmirna szállodában Hutin szobáját, mikor azt kinevezték helyettesé, és egy kis háromszobás lakást bérelt ki. A két segéd reggelenként együtt ment a „Hölgyek Öröme”-be, és este megvárták egymást, hogy együtt távozzanak. Szobájuk egymás mellett volt, ugyanarra a sötét udvarra nyílt, egy szűk lyukra, melynek bűze megmértelyezte a szálloda levegőjét. Jól megvoltak együtt, különböző természetük ellenére is; az egyik meggondolatlanul szórta az apjától kapott pénzt, a másinak egy fillérje sem volt, kínosan takarékoskodott, de egy tulajdonságukban megegyeztek: mind a kettő tehetségtelen kereskedő volt, s éppen csak eltengődött az osztályon, fizetésemelés nélkül. Mihelyt az áruházból megszabadultak, már mentek is a Szent Rókus kávéházba. Ez a kávéház napközben üres volt, de este fél kilenc tájban zsúfolásig megtelt kereskedelmi alkalmazottakkal, azzal az áradattal, mely a Gaillon téri főkapun ömlött ki az utcára. Ettől fogva süketítő volt a dominálás, hahotázás, rekedt kiabálás hangzavara, a sűrű pipafüstben. Folyt a sör és a feketekávé. A baloldali sarokban Liénard drága italokat rendelt, míg Deloche beérte egy pohár sörrel, amit négy óra hosszat iszogatótt. Itt hallotta meg, hogy Favier a szomszéd asztalnál aljasul megrágalmazta Denise-t, azt állította, hogy a szoknyáját fölemelve „főzte” a főnököt, mikor ment fel előtte a lépcsőn. Deloche fékezte magát, hogy fel ne pofozza. Mikor azonban a másik folytatta, mondván, hogy a kicsike minden éjszaka lemegy a szeretőjéhez, veszett dühében ráordított, hogy hazudik.

- Pizkos fráter!... Hazudik, hazudik, hallják?

És szörnyű izgalmában kiszakadt belőle a vallomás, elcsukló hangon kiöntötte a szívét:

- Ismerem a lányt, tudom jól... Sohasem szeretett mást, csak egy embert: igenis Hutin urat, ő sem vette észre, ő sem dicsekedhetik vele, hogy akár csak egy ujjal is hozzányúlhatott volna.

Ennek a veszekedésnek felnagyított és elferdített története már jókedvre derítette az áruházat, mikor Mouret levelének története megkezdte körútját. Liénard éppen a selyemosztály egyik elárusítójával közölte először a nagy újságot. A „selyemfiúknál” a leltározás úgy ment, mint a karikacsapás. Favier és két segéd létrán állva ürítették ki a polcos szekrényeket, sorra nyújtották át a végeket Hutinnek, aki egy asztalnál állva, megnézte az árjelzőcédulákat, és kikiáltotta a számokat; aztán földre dobálta a végeket, a padló lassanként megtelt velük, úgy emelkedtek, mint az őszi áradás. Más alkalmazottak az írásbeli munkát végezték; Albert Lhomme is segített nekik, gyűrött arccal, a Kápolna negyed egyik csapszékében átvirrasztott éjszaka után. A napfény szélesen áradt be a csarnok üvegtetején, melyen át látszott az ég tüzes kékje.

- Húzzák össze a függönyöket - kiáltotta Bouthemont, aki nagy buzgalommal ügyelt fel a munkára. - Kibírhatatlan ez a napfény!

Favier, aki éppen felágaskodott, hogy elérjen egy vég selymet, tompa hangon morogta:

- Ki hallott már ilyet! Bezárni az embert ilyen gyönyörű időben! Hogy nem tud esni az eső leltározás napján!... Lakat alatt tartanak, mint a fegyenceket, mikor egész Párizs sétál!

Odanyújtotta Hutinnek a selyem véget. A cédulán jelezve volt a méterszám, melyből minden eladás alkalmával levonták az eladott mennyiséget; ez sokat egyszerűsített a munkán. A helyettes kikiáltotta:

- Mintás selyem, apró kockás, huszonegy méter, hat frank ötven!

S ez a selyem is a földön növekvő halomra került. Hutin pedig folytatta a megkezdett társalgást, és így szólt Favier-hez:

- Szóval meg akarta verni magát?

- De meg ám! Békésen sörözgettem... No hiszen, érdemes is volt meghazudtolni engem, a kicsike éppen most kapott levelet a főnöktől, vacsorára hívja... Az egész ház erről beszél.

- Micsoda, hát még nem történt meg?

Favier újabb véget nyújtott oda.

- Hát mit szól hozzá? Pedig esküdni mertem volna rá. Régi viszonyoknak gondolta mindenki.

- Ugyanaz, huszonöt méter - kiáltotta Hutin.

Hallatszott a vég tompa puffanása, s közben halkabban hozzátette:

- Tudja, hogy élte a világát a kicsike annál a vén bolond Bourras-nál!

Most már az egész osztály mulatott, anélkül hogy azért félbehagyta volna a munkát. Odasúgták egymásnak a leány nevét, összehajoltak, szaglászta a finom csemegét. Maga Bouthemont is, aki élvezte a huncut históriákat, megeresztett egy tréfát, melynek ízléstelenségét jóleső nevetéssel élvezte. Albert is magához tért, és megesküdött, hogy a konfekcióosztály helyettes vezetőjét két katona között látta a „Nagy Kavics”-ban. Éppen ekkor jött le Mignot a kölcsönkapott húsz frankkal; megállt és kezébe csúsztatott tíz frankot Albert-nek, találkoztát adván neki estére: a tervezett züllést előbb megakadályozta a pénztelenség, most aztán, bármilyen csekély volt is ez az összeg, mégis lehetővé vált. De a szép Mignot, mikor megtudta, hogy az a bizonyos levél elment, olyan durva megjegyzést tett, hogy Bouthemont kénytelen volt közbelépni.

- Elég ebből, uraim. Ez a dolog nem tartozik ránk... Tovább, tovább, Hutin úr!

- Mintás selyem, apró kockás, harminckét méter, hat frank ötven - kiáltotta Hutin.

A tollak újra percegni kezdtek, a selyemnyalábok szabályosan hullottak le, a szövetek áradata egyre emelkedett, mintha folyó vize ömlött volna belé. És a mintás selymek kikiáltása sehogy sem akart véget érni. Favier félhangon megjegyezte, hogy csinos kis raktári készletük lesz: meg lehet elégedve az igazgatóság, ez a nagy marha Bouthemont talán Párizs legelső áru-beszerzője, de az eladáshoz annyit ért, mint tyúk az ábécéhez. Hutin boldogan mosolygott, és barátságos tekintettel helyeselt neki, mert miután maga hozta be annak idején Bouthemont-t a „Hölgyek Öröme”-hez, hogy kitúrja onnan Robineau-t, most már őellene áskálódott csökönyösen, hogy elfoglalhassa a helyét. A harc ugyanúgy folyt, mint azelőtt; aljas rágalmakat súgott a főnökei fülébe, túlzott buzgalomával igyekezett felhívni magára a figyelmet, egész hadjáratot vezetett alamuszi nyájaskodással. Hanem Favier, akihez Hutin nagy kegyesen újra leereszkedett, sovány, hideg, epés arcával alattomosan nézett rá, mintha azt számlálgatta volna, hány falás telik ki ebből a tömzsi emberkéből, láthatólag csak azt várva, míg kollégája felfalja Bouthemont-t, hogy ő azután ezt falja fel. Remélte, hogy megkapja a helyét, ha az osztályvezető lesz. Aztán - majd meglátja. És mind a kettőt elfogta az a láz, mely végig-lyüktetett az egész áruházon, beszélgettek a várható emelésekről, megállás nélkül diktálva a mintás selymek leltárát; úgy számítottak, Bouthemont fölviszi harmincezer frankra ebben az esztendőben; Hutin többet kap tízezernél; Favier saját alapját és jutalékát ötezeröttszázra becsülte. Az osztály forgalma minden évszakban emelkedett, az elárúsítók előléptek, és zsoldjuk megkétszereződött, mint a tiszteknek háború idején.

- A csuda vigye el! Sose lesz már vége ennek az apró mintás selyemnek? - fakadt ki bosszús képpel Bouthemont. - Gyalázatos egy tavasz volt ez, folyton esett. Mindenki csak fekete selymet vásárolt.

Széles, nevető képe elsötétült, nézte, mint növekszik a földön a halom. Hutin pedig hangoztabban ismételte, s csengő hangjából kiért a diadalmas öröm:

- Mintás selyem, apró kockás, huszonnyolc méter, hat frank ötven!

Volt még egy egész szekrényre való. Faviernak majd leszakadt a karja, lassította az iramot. Mikor aztán végre az utolsó végeket nyújtotta át Hutinnek, halkan így folytatta:

- Igaz, el is felejtettem... Elmondták magának, hogy a konfekció helyettes vezetője egy ideig bolondult magáért?

A fiatalember láthatólag nagyon meglepődött.

- Ugyan! Hogyhogy?

- Ahogy mondom. Az a málészájú Deloche vallotta be... Különbén én is emlékszem, hogy valamikor nagyon pislogott magára.

Mióta helyettes lett Hutin, szakított a zenés kávéházak énekesnőivel, és tüntetően nevelőnőkkel járt. Ez a siker valójában hízelgett a hiúságának, de azért megvető hangon válaszolta:

- Én a húsozabbját szeretem, barátom, és az ember különben sem adja össze magát akárkivel, mint a főnökünk.

Abbahagyta és kikiáltotta:

- Fénytelen fehér selyem, harmincöt méter, nyolc frank hetvenöt!

- Na végre - sóhajtott fel Bouthemont megkönnyebbülve.

Megszólalt a csengő, a második terítést jelezve, amelyen Favier is részt vett. Leszállt a létráról, egy másik elárúsító foglalta el a helyét, át kellett gázolnia a szövetek áradatán, mely egyre magasabbra emelkedett a padlón. Most már minden osztályon ilyen leomlott tömegek torlaszták el az utat; a polcok, a skatulyák, a szekrények lassanként kiürültek, mindenfelől ömlött az áru, elzárva az utat az asztalok között, állandóan szaporodva. A vászonnemű-osztályról messze hallatszott a vásznak súlyos zuhanása; a rövidáru-osztályon halkan zörögtek a skatulyák; a bútorosztályról tompa dübörgés hangzott. Egyszerre szólt valamennyi hang, élesen és mélyen, számok süvöltöttek a levegőben, recsegő zaj verte fel az óriási csarnokot, olyan, mint az erdő hangja januárban, mikor a szél zörgeti a száraz ágakat.

Favier végre keresztülvágta magát, és elindult az ebédlőtermekhez vezető lépcsőn. A „Hölgyek Öröme”-nek kibővítése óta ezek a termek a negyedik emeleten voltak, az új épület-szárnyakban. Annyira sietett, hogy utolérte Deloche-t és Liénard-t, akik előtte indultak el; aztán visszafordult az utána jövő Mignot-hoz.

- Mi az ördög? - kiáltott fel a konyha folyosóján, a fekete tábla előtt, melyre az étlap volt felírva. - Látszik, hogy leltározunk. Ünnepi lakoma! Csirkehús vagy üröszelet és articsóka olajban!... Azt hiszem, az üröszelet megbukik.

Mignot vigyorogva dörögte:

- Mi az? Baromfivész van?

Eközben Deloche és Liénard megkapták az adagjukat és tovább mentek. Favier odahajolt az ablakhoz, és hangosan beszólt:

- Csirke.

De várnia kellett; egyik pincér, aki a csirkét szeletelte, megvágta az ujját, s ez fennakadást okozott. Favier ott maradt az ablaknyílásban, és nézegette a konyhát, az óriási méretű berendezést, a központi tűzhelyt, amelyhez két mennyezethez erősített sín a csigák és láncok egész rendszerének segítségével hordozta az óriási üstöket, amiket négy ember sem bírt volna felemelni. A tűz sötétpiros fényében fehér ruhás szakácsok ügyeltek fel az esti húslevesre, vaslétrákon állva, hosszú nyelű habszedő kanalakkal felszerelve. A fal mellett akkora rostélyok voltak, hogy egy-egy vértanút lehetett volna pörkölni rajtuk, a serpenyőkben egy egész birka megsült volna, volt még ott egy hatalmas tányérmelegítő s egy teli márványmedence, melybe állandóan csurgott a víz. Baloldalt edénymosót lehetett látni, kőkifolyói akkorák, mint egy-egy halasmedence; másik oldalt, jobbra, élelmiszer-raktár nyílt, homályosan látszottak az acélkampókon függő vörös húsok. Egy krumplihámozó gép szabályos malomkattogással működött. A kukták, két kis kocsiban, letisztogatott salátát toltak kifelé, hogy a vízvezetéknel felfrissítsék.

- Csirke - ismételte Favier, most már türelmetlenül.

Aztán megfordult, és halkabban hozzátette:

- Valamelyik megvágta az ujját... Undorító, a vére belefolyik az ételbe.

Mignot is látni akarta. A segédek egyre hosszabb sorban várakoztak, nevetgéltek, lökdösődtek. A két fiatalember az ablakon bekandikálva, kicserélte észrevételeit, e falanszter-konyha előtt, ahol gigászi méretűvé növekedtek a legkisebb eszközök, még a nyársak és szalonnázó tűk is. Kétezer ebédet és kétezer vacsorát kellett itt felszolgálni, nem beszélve arról, hogy az alkalmazottak száma hétről hétre növekedett. Valóságos örvény volt ez, egyetlen napon tizenhat hektoliter krumplit, százhusz font vaját, hatszáz kiló húst vetettek bele; minden étkezésnél három boroshordót kellett csapra verni, majdnem hatszáz litert vittek el a söntés pultjától.

- No, végre - mormogta Favier, mikor a kiszolgáló szakács újra megjelent egy lábassal, és felszúrt egy combot, hogy odaadja neki.

- Csirke - mondta Mignot a háta mögött.

Tányérjukat kezükben tartva, mind a ketten beléptek az ebédlőbe, előbb elhozva borukat a söntésből; s mögöttük ezalatt szüntelenül, szabályosan ismétlődött a „csirke”, s hallatszott, amint a szakács villája gyors, ütemes zörejjel szúrja fel a darabokat.

A segédek ebédlője most óriási terem volt, ahol kényelmesen elfért a három sorozat ötszáz-ötszáz terítőke. E terítőkek hosszú mahagóni asztalokon sorakoztak, melyek széltében, párhuzamosan voltak elhelyezve; a terem két végén ugyanilyen asztalok voltak fenntartva a felügyelőknek és osztályvezetőknek; középen egy pult, a külön rendelések számára. Jobbról, balról nagy ablakok világították meg fehér fénnel ezt a termet, melynek négy méter magas mennyezete is alacsonynak látszott, a helyiség roppant arányaihoz képest. Az olajfestékekkel világossárgára mázolt falaknak nem volt egyéb díszítése, csak a szalvétás szekrények. Az első ebédlőterem után következett a szolgáké és kocsisoké, ahol megszabott rend nélkül folyt az étkezés aszerint; hogy a szolgálat kinek mikor engedett időt.

- Micsoda, maga is combot kapott, Mignot? - szólalt meg Favier, miután leült az egyik asztalhoz, kartársaival szemközt.

A többi segéd is elhelyezkedett körülöttük. Abrosz nem volt, a tányérok repedt hangon koppantak a mahagónin; ebben a sarokban mindenki felkiáltott, mert valóban csodálatos volt a combok óriási száma.

- Csupaláb csirkék - jegyezte meg Mignot.

Azok meg, akiknek a melle jutott, mérgelődtek. Mindamellet az ellátás sokat javult az átrendezés óta. Mouret most már nem vállalkozóval egyezett meg állandó összegben, ő vezette a konyhát is, úgy szervezte meg a szolgálatot, mint akármelyik osztályon, vezetővel, helyettessel, felügyelővel; ha többet költött is, több munkát kapott cserébe a jobban táplált személyzettől, bár a gyakorlati humanizmusnak ez a számítása Bourdoncle-nak sehogy sem fért a fejébe.

- No, az enyém legalább puha - folytatta Mignot. - Adja csak ide a kenyeret!

A nagy kenyér körbe járt, s mikor utolsónak ő is vágott egy karéjt, visszacöfte a kést a hétéjába. Sorban jöttek a megkésettek, s a délelőtti munkától felfokozott, vad étvágy végigviharzott a hosszú asztalokon, az egész teremben. Mind hangosabban csörömpöltek a villák, kotyogtak a kiürülő palackok, koppantak a hirtelen letett poharak, s mind hangosabb lett az ötszáz, buzgón rágó, kemény állkapocs zaja. Kevés szó esett, az is elfulladt a teli szájakban.

Deloche Baugé és Liénard között ült, majdnem szemközt Favier-val, mindössze néhány hely választotta el tőle. Haragos pillantást vetettek egymásra. Szomszédaik összesúgtak, már hallottak tegnapi veszekedésükről. Aztán nevettek Deloche balszerencséjén, aki mindig éhes volt, és mintha csak átok ülne rajta, mindig a legrosszabb darabot kapta az egész asztalnál. Most is egy csirkenyakat és egy fél mellet hozott. Hallgatva túrta a tréfát, nagyokat harapott a kenyérből, és végtelen művészettel tisztogatta le a csirkenyakat, mint aki meg tudja becsülni a húst.

- Mért nem megy panaszra? - szólt hozzá Baugé.

Deloche vállat vont. Minek? Soha sincs annak jó vége. Ha nem nyugszik bele, még rosszabbra fordul a helyzete.

- Azt tudjátok, hogy a cénavitézeknek klubjuk van most - mondta egyszerre Mignot. - Az ám, a Céna-klub! Egy Saint Honoré utcai kocsmáros adja nekik bérbe a termet szombatonként.

A rövidáru-osztály elárusítóiról beszélt. Az egész asztal ezen mulatott. Két falás között, tele szájjal, mindegyik megeresztett egy mondatot, hozzátoldott egy újabb részletet; csak a meg rögzített olvasók maradtak némák, mindenről megfélekezve bújták az újságjukat. Abban egyetértettek, hogy a kereskedelmi alkalmazottak színvonala évről évre javul. Ma már majdnem minden második beszél németül vagy angolul. Nem divat többé közöttük, hogy lármás botrányokat rendezzenek Bullier-nél, s a zenés kávéházakban kifütyüljék a csúnya énekesnőket. Nem, inkább összeállnak vagy húszan és kört alapítanak.

- Vajon van-e zongorájuk, mint a vásznasoknak? - kérdezte Liénard.

- Hogy van-e zongorája a Céna-klubnak? Meghiszem azt! - kiáltotta Mignot. - Zongoráznak, énekelnek!... Sőt egyikük, a kis Bavoux, verseket olvas fel.

A nevetés még hangosabb lett, gúnyolódtak a kis Bavoux-val; de azért a nevetés mögött tisztelet rejlett. Aztán szóba került a Népszínház egyik darabja, amelyben egy rőfös csúnya szerepet játszott; volt, aki ezen bosszankodott, mások meg amiatt nyugtalankodtak, hogy vajon hány órákor eresztik el őket este, mert estélyekre voltak hivatalosak polgári családokhoz. És az óriási terem minden részében hasonló beszélgetések hallatszottak, a mind hangosabb edénycsörömpölés közben. Hogy kimenjen az ételszag, az ötszáz teritékről felszálló meleg pára, kinyitották az ablakokat, melyeknek leeresztett függönyeit áthévítette a forró augusztusi napsütés. Meleg légáramlat csapott be az utcáról, aranyos visszfények sárgáltak a mennyezeten, vöröses fényben fürösztve a kiizzadt ebédelő társaságot.

- Hallottak már ilyet! Bezárni az embert vasárnap, és ilyen időben! - ismételte Favier.

Ez a megjegyzés visszaterelte a beszédet a leltárra. Nagyszerű volt ez az év. És rátértek a fizetésekre, az emelésekre, az örökös tárgyra, arra az izgató kérdésre, mely valamennyiüket felrázta. Így történt ez mindig, ha szárnyas volt ebédre, magasra csapott az izgalom, végül már elviselhetetlen volt a zaj. Mikor a pincérek behozták az olajos articsókát, saját szavát sem értette az ember. A szolgálatban levő felügyelő utasítást kapott, hogy legyen elnéző.

- Igaz! - kiáltotta Favier. - Tudjátok a legfrissebb újságot?

De hangja elveszett a lármában. Mignot azt kérdezte:

- Ki nem szereti az articsókát? Elcserélem a csemegémet egy articsókáért.

Senki sem felelt. Az articsókát mindenki szerette. A mai ebédet a jó ebédek közé számították, mert látták, hogy ősziбарack lesz a csemege.

- Meghívta vacsorára, barátom - mondta Favier jobboldali szomszédjának, befejezve elbeszélését. - Micsoda, maga nem tudta?

Az egész asztal tudta, untig beszéltek a dologról egész délelőtt. Folyvást ugyanazok a tréfák jártak szájról szájra. Deloche reszketett, végül keményen ránézett Favier-ra, aki állhatatosan ismételte:

- Ha eddig nem kapta meg, majd megkapja most... És nem ő lesz az első. Ó, nem ő lesz az első. - Állta Deloche tekintetét. Kihívó arccal tette hozzá:

- Aki szereti a csontot, öt frankért hozzájuthat.

Hirtelen nyaka közé húzta a fejét. Deloche, egy ellenállhatatlan mozdulatnak engedve, arcába loccsantotta utolsó pohár borát, és azt hebegte:

- Nesze, te mocskos hazudozó, kár, hogy már tegnap meg nem öntöztelek!

Kitört a botrány. Néhány csepp bor Favier szomszédjaira loccsant, neki magának csak a haja nedvesedett meg. Deloche akkora erővel lódította meg a poharát, hogy a bor az asztal másik végébe ömlött. Mindenki megharagudott rá. Talán bizony vele hál, hogy így védelmezi? Ezt a marhát! Megérdemelne egypár pofont, hogy megtanuljon tisztességesen viselkedni. De aztán elcsendesedtek a hangok, jelezték a felügyelő közeledését, fölösleges volt az igazgatóságot is beavatni a veszekedésbe. Favier mindössze ennyit mondott:

- Majd megtáncoltattam volna, ha eltalál!

Aztán csúfalkodással végződött a dolog. Mikor Deloche, még mindig reszketve, inni akart, hogy elrejtse felindulását, és gépiesen megfogta üres poharát, az asztalon végigfutott a nevetés. Esetlenül tette le a poharat, és szopogatni kezdte a már megrágott articsóka-leveleket.

- Adjátok oda Deloche-nak a kancsót - mondta nyugodtan Mignot. - Szomjas szegény.

Még hangosabb lett a nevetés. Közben mindenki vett magának tiszta tányért az asztalon szabályos közökben felrakott tányértornyokból, a pincérek pedig körülhordták a csemegét, a kosárba rakott ősziбарackot. Valamennyien a hasukat fogták neveltükben, mikor Mignot megjegyezte:

- Mindenkinek megvan a maga ízlése, Deloche borban szereti az ősziбарackot.

A fiatalember meg sem mozdult. Fejét leszegte, úgy tett, mintha süket volna, nem is hallaná a tréfákat, rettentően megbánta már, amit az imént tett. Igazuk van ezeknek az embereknek, milyen jogon védelmezi ő ezt a lányt? Ki tudja, most majd miket gondolnak róla! Legszívesebben felpofozta volna magát, hogy így kompromittálta, mikor pedig tisztára akarta mosni. Ilyen volt mindig az ő szerencséje, bár inkább felfordulna itt helyben, hisz még akkor is ostobaságot csinál, ha a szívére hallgat. Szemét elfutotta a könny. Az is az ő hibája, hogy az

egész áruház a főnök leveléről beszél! Jól hallotta a gúnyos vihogást s a durva megjegyzéseket arról a meghívásról, melyet csak Liénard-nak árultak el; vádolta magát, nem lett volna szabad engednie, hogy Pauline beszéljen Liénard előtt - most aztán ő felelős az elkövetett indiszkrécióért.

- Miért mondta el? - mormogta végre fájdalmas hangon. - Nagyon rosszul tette.

- Én? - felelte Liénard. - Hiszen csak egy-két embernek szóltam, és szavukat vettem, hogy titokban tartják... Ki tudja, hogyan terjednek el a hírek!

Mikor Deloche rászánta magát, hogy megigye egy pohár vizet, az egész társaság megint nevetésben tört ki. Az ebéd véget ért, az alkalmazottak a széken hátradőlve várták a csengőszót, s messziről kiabáltak át egymáshoz, az ebédől ellustultan. A középben levő nagy pultnál alig rendeltek pótlást, kivált, hogy ezen a napon a cég fizette a kávékat. A csészék párologtak, az izzadt arcok fénylettek a könnyű párában, mely úgy, lebegett körülöttük, mint a cigaretta kék füstje. Az ablakokon mozdulatlanul, meg sem lebbenve csüngtek a függönyök. Az egyik felszaladt; a napsugár széles sávja beszökött a terembe, lángba borítva a mennyezetet. A hangok zürzavara olyan vadul csapkodta a falakat, hogy a csengő szavát csak az ajtó közelében levő asztaloknál hallották meg. Föltápáskodtak, s rendetlen kivonulásuk jó időre megtöltötte a folyosókat.

Deloche hátramaradt, hogy ne kelljen hallania a szünni nem akaró elmésségeket. Még Baugé is előtte ment ki, pedig ő rendesen utolsónak hagyta el a termet, kerülőt tett és találkozott Pauline-nal, abban a pillanatban, mikor az a női étkezőbe ment; közösen megbeszélte fogás volt ez, egyetlen módja annak, hogy munkaidőben egy pillanatra találkozhassanak. De ezen a napon, amint nagyban csókolóztak a folyosó egy zugában, meglepte őket Denise, aki szintén fölment ebédelni. Nehézkesen járt, a lábfcamodás miatt.

- Ó, édesem - dadogta Pauline elvörösödve - ugye nem fog elárulni?

A hatalmas kezű-lábú, tagbaszakadt Baugé úgy reszketett, mint egy kisfiú. Azt mormogta:

- Mert hát kirúgnának... Hiába jelentettük be a házasságunkat, ezek az állatok nem értik, hogy az ember szeret csókolózni.

Denise nagyon izgatott volt, de úgy tett, mintha nem is látta volna őket. És Baugé már el is kotródott, mikor megjelent Deloche, aki egészen hátul maradt. Mentegetőzni akart, és dadogott valamit, amit Denise eleinte nem értett meg. Mikor aztán szemrehányást tett Pauline-nak, hogy Liénard előtt beszélt, s erre a lány zavarba jött: végre Denise is felfogta azoknak a szavaknak az értelmét, melyeket reggel óta suttoztak a háta mögött. Szóval a levél története végigjárta az áruházat! Újra elfogta az a remegés, mely e levél miatt rázta volt meg; úgy érezte, mintha meztelenre vetkőzött volna a többiek előtt.

- Én, én nem tudtam - ismételte Pauline. - Különben sincs abban semmi rossz... Hadd beszéljenek, hadd pukkadjanak meg irigységükben!

- Édesem - mondta végül Denise józan hangján -, egyáltalán nem haragszom magára... Csak az igazat mondtam el. Levelet kaptam, az én dolgom, hogy válaszoljak rá.

Deloche elkeseredve távozott, megértette, hogy a leány belenyugodott a helyzetbe, és este elmegy a találkozóra. Mikor a két lány megebédelt a nagy ebédlővel szomszédos kisteremben, ahol a nők jobb kiszolgálásban részesültek, Pauline-nak le kellett segítenie Denise-t a lépcsőn, mert már erősen kifáradt a lába.

Odalenn, a délutáni forróságban, még nagyobb erővel folyt a leltározás. Most volt a munka dandárja, mert délelőtt keveset végeztek, és most mindenki iparkodott, hogy estére elkészüljön. A kiáltozás erősödött, csak a hadonászó karokat lehetett látni, amint szakadatlanul

űrítették a polcokat, dobálták az árut; járni sem lehetett többé, a padlón már a pultok magasságáig emelkedett a szövétvégek és kötegek áradata. A hullámozó fejek, a fölemelt öklök, imbolygó testek tömege csak homályosan látszott az osztályok mélyén, mint valami csödület távoli képe. A felfordulás végső, lázas rohama volt ez, a gép majd felrobbant; s a tükörablakok előtt, a bezárt áruház körül, most is elhaladt egy-egy járókelő, a vasárnap fojtogató unalmától sápadtan. Az Új Szent Ágoston utca járdáján megállt három nagy lány, hajadonfőtt, maszatosan, szemtelenül odatapasztva arcát az ablakhoz, megpróbálva kikémlelni az odabent fortyogó boszorkánykonyhát.

Mikor Denise visszatért a konfekcióosztályra, Aurélie asszony Marguerite-re bízta a ruhák bediktálását. Még az ellenőrzés volt hátra, és hogy ezt nyugodtan végezhesse, visszavonult a mintaterembe, és magával vitte Denise-t.

- Jöjjön velem, egyeztetjük az íveket... Aztán maga elvégzi az összeadást.

De mert nyitva hagyta az ajtót, hogy ügyelhesen a kisasszonyokra, behatolt a láрма, saját szavukat sem értették a terem végében. Nagy, négyszögletes helyiség volt ez, csupán székekkel és három hosszú asztallal bebútorozva. Egyik sarkában nagy gépollók voltak a minták felszabdolására. Egész vég posztók kerültek ezekbe a gépekbe, évente több mint hatvanezer frank ára szövetet küldtek szét így, csíkokra vagdalva. A kések reggeltől estig vágták a selymet, a gyapjút, a vásznat, kaszasuhintásra emlékeztető hanggal. Azután össze kellett állítani a füzeteket, és felvarrni vagy ragasztani a mintákat. A két ablak között egy kis nyomda is állt, a címkéknek.

- Csöndesebben! - kiáltott ki időnként Aurélie asszony, mert nem hallotta a cikkeket felolvasó Denise hangját.

Mikor az első listák egyeztetésével elkészültek, otthagya a lányt egyik asztalnál, s Denise belemerült az összeadásba. Aztán, csaknem mindjárt, újra megjelent, magával hozta Fontenailles kisasszonyt, akit a kelengyeosztály átengedett neki, mert nem volt már szükség rá. Ő is segített összeadni, ezzel is időt nyernek. De a grófkisasszony megjelenése - Clara nevezte így rosszmájúan - felbolydította az osztályt. Nevettek, gúnyolódtak Joseph-fel, durva megjegyzések hallatszottak be az ajtón.

- Ne húzódjék el, igazán nem zavar - mondta Denise, akit mélységes szájalom fogott el. - Nézze, elég lesz az én tintatartóm, mártsa ide maga is a tollát.

De Fontenailles kisasszony, kit a nyomor eltompított, még csak köszönő szót sem talált. Alighanem ivásnak adta magát, sovány arcán ónszínű foltok ütözköztek ki, csak finom, fehér keze árulta el fajtája előkelőségét.

Ámde hirtelen elhalt a nevetés, s ismét behallatszott a munka szabályos moraja. Mouret újra körüljárta az osztályokat. De megállt, kereste Denise-t, meg volt lepve, hogy nem látja. Oda-intette magához Aurélie asszonyt, félrehúzódtak és suttogva beszélgettek egy ideig. Mouret nyilván kérdezett tőle valamit. Az asszony a mintaterem felé intett a szemével, aztán úgy látszott, beszámol valamiről. Bizonyosan azt jelentette, hogy Denise sírt reggel.

- Helyes - szólt hangosan Mouret, közelebb lépve. - Mutassa meg a listákat.

- Erre tessék, főnök úr - felelte Aurélie asszony. - Ide menekültünk a láрма elől.

Mouret utána ment a szomszédos helyiségbe. Clarát nem tévesztette meg ez a játék: azt mormogta, hogy jobb volna mindjárt ágyért menni. Hanem Marguerite gyorsabban kezdte adogatni a ruhákat, hogy lefoglalja és elhallgattassa. A helyettes jó kolléga, a dolgai nem tartoznak senkire. Az egész osztály cinkosának szegődött, az eladónők serényebben dolgoztak, Lhomme és Joseph összegörnyedtek, süketnek tettették magukat. Jouve felügyelő, messziről

észrevéve Aurélie taktikáját, a mintaterem ajtaja előtt kezdett járkálni, az örködő katona szabályos lépésével, aki felettesének multságára vigyáz.

- Adja oda a listákat a főnök úrnak - mondta belépve Aurélie asszony.

Denise odaadta, aztán nyugodtan ráemelte a szemét. Az első pillanatban megborzongott, de erőt vett magán, és bár sápadt volt, megőrizte nyugalmát. Mouret egy ideig úgy tett, mintha belemélyedne az áruk felsorolásába, rá se nézve a lányra. Csend volt. Aurélie asszony ekkor odalépett Fontenailles kisasszonyhoz, aki még a fejét sem fordította feléjük; a vezető szemmel láthatólag elégedetlen volt az összeadással, és halkán rászólt a lányra:

- Menjen segíteni a kirakodásnál... Nem szokta meg maga a számokat.

A leány fölkelt, és visszament az osztályra, ahol suttogások fogadták. Joseph-et zavarba hozta a kisasszonyok nevető tekintete, és eltévesztette az írást. Clara örült a segítségnek, de azért nyersen bánt Fontenailles kisasszonnyal, mert gyűlölt minden nőt az áruházban. Micsoda hülyeség! Lealjasodni egy szolga szerelméig, mikor gróf kisasszony valaki! És irigyelte tőle még ezt a szerelmet is.

- Helyes! Helyes! - ismételte Mouret, még egyre úgy téve, mintha olvasna.

Aurélie közben törte a fejét, hogyan távozhatnék ő maga is illő módon. Tipegett-topogott, odament a gépollókhoz, haragudott, miért nem talál ki a férje valami ürügyet, hogy kihív-hassa; de hát annak az embernek sose volt érzéke a komoly dolgokhoz, szomjan halt volna a víz partján is. Végre Marguerite-nek volt annyi esze, hogy valami útbaigazítást kérjen.

- Megyek - felelte Aurélie asszony.

Most már biztonságban érezte a méltóságát, volt ürügye a leselkedő kisasszonyok szemében, és végre egyedül hagyhatta Mouret-t és Denise-t, akiket összehozott; fejedelmi járással és oly fensőbb-séges arckifejezéssel lépett ki a teremből, hogy az elárusító kisasszonyok még csak mosolyogni sem merészeltek.

Mouret lassan visszatette a listákat az asztalra. Ránézett a lányra, aki ülve maradt, tollat kezében tartva. Denise nem fordította el a tekintetét, csak még jobban elsápadt.

- Eljön ma este? - kérdezte félhangon a férfi.

- Nem - felelte a lány -, lehetetlen. A fivéreim a nagybátyámnál lesznek, és megígértem, hogy velük vacsorázom.

- De hát a lába! Még nagyon nehezen jár.

- Ó, odáig csak eljutok. Reggel óta sokkal jobban érzem magamat.

Most aztán Mouret sápadt el e nyugodt visszautasítás hallatára. Ideges felháborodás remegett a szája szélén. Hanem azért fékezte magát, újra felöltötte az előzőkeny főnök ábrázatát, aki egyszerűen csak érdeklődik egyik alkalmazottja iránt.

- No de ha megkérném... Tudja, mennyire becsülöm magát.

Denise továbbra is kellő tisztelettel beszélt:

- Nagyon megindít az irántam való jósága, főnök úr, és köszönöm a meghívását. De ismétlem, lehetetlen, a testvéreim várnak ma este.

Makacsul nem akarta megérteni a dolgot. Az ajtó nyitva maradt, de ő mégis érezte, mint taszítja az egész áruház ennek az embernek a karjai közé. Pauline már barátságosan lesza-marazta, a többiek pedig kicsúfolnák, ha visszautasítaná a meghívást. Aurélie asszony, aki eltávozott, Marguerite, akinek a hangját hallja, Lhomme, aki mozdulatlanul és tapintatosan

hátat fordít nekik, mind az ő bukását akarják, mind odadobják őt a gazdának. És a leltározás távoli zsibongása, a hangosan kikiáltott, felbolygatott, milliós értékű áruk mintha perzselő szélként sodornák felé a szenvedélyt.

Elhallgattak. Mouret szavát olykor egészen elfojtotta a zshivaj, mely csatában szerzett fejedelmi vagyron harsogó zajával kísérte a mondatait.

- Hát mikor jön el? - kérdezte újra. - Holnap?

Ez az egyszerű kérdés meghökkentette Denise-t. Egy pillanatra elvesztette nyugalma, és azt hebegte:

- Nem tudom... Nem lehet...

Mouret elmosolyodott, próbálta megfogni a kezét, de Denise visszahúzta.

- Ugyan, hát mitől fél?

De a leány újra fölemelte a fejét, szembenézett vele, és megszólalt szelíd, bátor hangján:

- Semmitől sem félek, főnök úr... Az ember csak azt teszi, amit akar, ugyebár? És én nem akarom... Ez az egész!

Amint elhallgatott, meglepve hallott valami nyikorgást. Megfordult és látta, hogy az ajtó lassan becsukódik. Jouve felügyelő vállalta magára a becsukását. Az ajtók őrá tartoznak: egyiknek sem szabad nyitva maradnia. Azzal komolyan folytatta örködését. Mindenki úgy tett, mintha észre sem vette volna ezt az egyszerű és természetes ajtócsukást. Csak Clara sűgött valami durvaságot Fontenailles kisasszony fülébe, aki sápadtan, rezdületlen arccal hallgatta.

Denise eközben felállt. Mouret halk, reszkető hangon mondta neki:

- Hallgasson ide, szeretem... Tudja már régen, ne játssza ezt a kegyetlen játékot, úgy téve, mintha nem tudna semmit... És ne féljen semmitől. Százszor is szerettem volna behívni a dolgozószobámba. Egyedül lettünk volna, csak egy reteszt kellett volna előretolnom. De nem akartam. Látja, itt beszélek magával, ahová akárki beléphet... Szeretem magát, Denise...

Denise sápadtan állt, hallgatta és szembenézett vele.

- Mondja, miért utasít vissza?... Hát nincs szüksége semmire? Tudom, hogy sok gondja van a testvéreivel. Akármit kérne, akármit kívánna tőlem...

Denise egy mondattal elhallgattatta:

- Köszönöm, most többet keresek, mint amennyire szükségem van.

- De én a szabadságot ajánlom fel magának, csupa gyönyörűség és fényűzés lesz az élete... Berendezek magának egy lakást, egy kis vagyont biztosítok magának.

- Nem, köszönöm, csak unatkoznék a tétlenségben... Tízéves sem voltam, mikor már magam kerestem meg a kenyeremet.

Mouret eszeveszett kézmozdulatot tett. Ez az első nő, aki nem enged neki. Csak le kellett hajolnia, hogy felszedje a többieket, valamennyien aláztos szolgáló gyanánt várták a szeszélyeit; ez pedig nemet mond, anélkül hogy legalább valami elfogadható okát adná. Régóta visszafojtott s az ellenállástól felkorbácsolt vágya elkeseredéssé változott. Talán nem ajánlott fel eleget; ráduplázott az ajánlatára, még hevesebben ostromolta a lányt.

- Nem, nem, köszönöm - felelte mindannyiszor Denise, egy pillanatra sem gyengülve el.

Mouret száján kiszaladt az őszinte vallomás:

- Hát nem látja, hogy szenvedek?... Igen, örűlség, de úgy szenvedek, mint egy gyerek!

A szeme könnybe lábadt. Újra elhallgattak. A zárt ajtó mögül ismét behallatszott a leltározás letompított zaja. Olyan volt, mint egy diadalmenet elhaló zsvaja, a kíséret fokozatosan halkult, a főnök veresége közben.

- De ha mégis akarnám! - mondta forró hangon, megragadva Danisé kezét.

Denise engedte, szeme elhomályosodott, ereje elhagyta. A férfi meleg kezéből forróság áradt belé, s ez gyönyörűséges gyöngeséggel töltötte el. Úristen! Hogy szereti ezt az embert, és milyen édes volna átölelni a nyakát, ott maradni a mellén!

- Akarom, akarom - ismételte őrvongva a férfi. - Várom ma este, és ha nem jön, tudom, mitévő legyek...

Durva lett. Denise halkan felsikoltott, a csuklójában érzett fájdalom visszaadta a bátorságát. Egy rántással kiszabadította magát. Aztán fölegyenesedve, mintha megnőtt volna gyöngeségében, így szólt:

- Nem, hagyjon... Én nem vagyok afféle Clara, akit másnap faképnél lehet hagyni. A főnök úr különben is szeret valakit, igen, azt a hölgyet, aki idejár... Maradjon vele. Én nem osztozom.

A meglepetés mozdulatlanra dermesztette Mouret-t. Mit beszél, mit akar ez a lány? Azok a lányok, akiket az áruház osztályain szedett fel, sohasem törődtek azzal, szereti-e őket, vagy sem. Voltaképpen nevetnie kellett volna a dolgon, de a szerelmes büszkeségnek ez a megnyilvánulása tökéletesen megzavarta a szívét.

- Főnök úr - folytatta Denise -, nyissa ki azt az ajtót, egyetlen dolog így együtt lenni.

Mouret engedelmeskedett; halántéka lüktetett, nem tudta, hogyan rejtse el szorongását, visszahívta Anrét asszonyt, dühösködött, hogy miért maradt meg annyi körgallér, kijelentette, hogy le kell szállítani az árakat, egyre lejjebb, amíg csak egy darab is van a nyakukon. Ez szabály volt a cégnél, mindent kiszórtak minden esztendőben, inkább hatvan százalék veszteséggel adták el az árut, sem hogy megtartsanak egy régi modellt vagy egy megfakult szövetet. Bourdoncle, aki az igazgató keresésére indult, már egy ideje várakozott, mert Jouve megállította a becsukott ajtó előtt, komoly arccal súgva valamit a fülébe. Türelmetlenkedett, de megzavarni nem merte a főnök édes kettesét. - Hát ez is lehetséges? Ilyen napon, ezzel a nyápic teremtéssel! És mikor az ajtó végre kinyílt, Bourdoncle arról beszélt, hogy milyen tömörkedés mintás selyem maradt a nyakukon. Mouret-nak nagy megkönnyebbülés volt, hogy kedvére kiabálhatott. Mit képzelsz az a Bouthemont? Elmenőben kijelentette: nem tűri, hogy egy árubeszerezőnek ennyi szimatja se legyen, és ostoba fejjel annyit vásároljon össze, hogy ne tudják eladni.

- Mi ütött belé? - mormogta Aurét asszony, akit nagyon megdöbbenettek ezek a szemrehányások.

A kisasszonyok meglepetten néztek össze. Hat órára befejeződött a leltározás. A nap ragyogott még; szőke nyári nap volt, aranyos fénye betűzött a csarnokok üvegtetején. Az utcák megsűrűsödött levegőjében már ballagtak vissza a környékről a fáradt családok, bokrétaikkal megrakodva, gyermekeket vonszolva maguk után. Egymás után csendesedtek el az osztályok. A termék mélyén már csak egy-két segéd elkésett kiáltásai hallatszottak, az utolsó polc kiürítése közben. Aztán ezek a hangok is elhallgattak, s a nap zűrzavaros lármájából csak egy remegés maradt meg, az áruk ijesztő romhalmaza fölött. Üresek voltak a polcok, a szekrények, a dobozok, a skatulyák; egyetlen méter szövet, egyetlen tárgy sem maradt a helyén. A tágas elárusítóhelyiségek csak berendezésük vázát mutatták, a teljesen csupasz asztalosmunkát, éppen mint a felállítás napján. Ez a csupaszság volt látható bizonyítéka a leltár teljes és pontos felvételének. A földön tizenhatmillió értékű árucikk halmozódott, valóságos tenger-

ár, mely előntötte már az asztalokat és pultokat is. A segédek, vállig elborítva, kezdték visszarakosgatni az árut. Remélték, hogy tíz óra felé készen lesznek.

Mikor Aurélie asszony, aki az első sorozatban étkezett, lejött az ebédlőből, már közölhette az esztendő üzleti forgalmának összegét, mert ez a szám azonnal kiderült a különböző osztályok eredményeinek összeadásából. A végösszeg nyolcvanmillió volt, tízmillióval több, mint előző évben. Tényleges visszaesés csak a mintás selymekben volt.

- Ha Mouret úr még ezzel sincs megelégedve, igazán nem tudom, mit akar - tette hozzá Aurélie asszony. - Nézzék, ott áll a főlépcső tetején, és milyen dühös!

A kisasszonyok odamentek, hogy megnézzék. Egyedül, sötét arccal állt a lába elé omlott milliók fölött.

- Asszonyom - kérdezte e pillanatban Denise -, volna szíves megengedni, hogy elmenjek? A lábam miatt most már úgysem veszik hasznomat, és hogy a nagybátyámnál kell vacsoráznom a testvéreimmel...

Általános volt a csodálkozás. Hát nem adta be a derekát? Aurélie asszony habozott, látszott, hogy legszívesebben megtiltaná, nyers és elégedetlen hangon, hogy kimenjen a házból; Clara hitetlenkedve vonogatta a vállát: ugyan, egyszerű az ügy, Mouret nem kér belőle! Mikor Pauline megtudta, hogy így végződtek a dolgok, éppen a babaholmik előtt állt Deloche-sal. A fiatalember kitörő öröme feldühítette: ugyan mi haszna van neki ebből? Vagy tán annak örül, hogy a barátnője bolond fővel eljátssza a szerencséjét? Bourdoncle pedig, nem mervén Mouret-t vad magányában megzavarni, maga is leverten és nyugtalanul járt-kelt a zshivajban.

Eközben Denise lejött. Amint a korlátba fogózkodva leért a baloldali kis lépcső aljába, egy csoport vihogó elárúsító közé került. Hallotta a nevét, kitalálta, hogy még mindig az ő kalandjáról beszélnek. Nem vették észre.

- Ugyan! Csak okoskodik! - mondta Favier. - Romlott némben az, a csontja velejéig... Ismerek valakit, akinek erőszakkal a nyakába akarta varrni magát.

Azzal Hutinre nézett, aki helyettesi méltóságára vigyázva, négy lépésnyire állott tőlük, és nem elegyedett a tréfálkozásba. De annyira hízelgett neki a többiek irigy pillantása, hogy nagy kegyesen elmormogott ennyit:

- Le nem ment a nyakamról!

Denise-t szíven találta a szó; odatámaszkodott a korláthoz. Nyilván meglátták, mert röhögve elszéledtek. Igaza volt ennek az embernek; vádolta magát egykori tapasztalatlansága miatt, hacsak rágondolt. De milyen hitvány, és ő hogy megveti most már! Mélységes zavar fogta el: nem különös, hogy az imént volt ereje visszautasítani a szeretett férfit, akkor pedig olyan gyöngének érezte magát e nyomorúságos fickóval szemben, akinek a szerelméről csak álmodozott? Esze és bátorsága zátonyra futott lényének ellentmondásain, melyekben nem tudott többé tisztán olvasni. Sietve ment át az előcsarnokon.

Aztán ösztönszerűen felkapta a fejét, mikor egy felügyelő kinyitotta a reggel bezárt kaput. Észrevette Mouret-t. Még mindig ott állt a széles emeletközön, a terem fölé nyúló főlépcső tetején. De megfedkezett a leltárról, nem látta birodalmát, a gazdagságtól duzzadó raktárakat. Eltűnt minden: a tegnapi lármás diadal, a holnapi mérhetetlen vagyon. Elkeseredett pillantással kísérté Denise-t, s mikor a lány kilépett a kapun, minden megsemmisült, s gyászba borult a ház.

Bouthemont aznap elsőnek érkezett Desforges-né négyórai teájára. Az asszony egyedül volt még késői rokokó stílusú, nagy szalonjában, a világos, vidám rézveretek és brokátszövetek között; türelmetlen arccal állt fel, és azt kérdezte:

- Nos?

- Nos - felelte a fiatalember -, mikor megmondtam neki, hogy alighanem felszaladok önhöz, határozottan megígérte, hogy ő is eljön.

- Értésére adta, hogy ma számítok a báróra?

- Természetesen... Azt hiszem, éppen ezért határozta el magát.

Mouret-ról beszéltek. Ez, az elmúlt esztendőben, egyszerre nagyon kedves lett Bouthemont-hoz, annyira, hogy szórakozásaiba is belevonta; sőt, bevezette Henriette-hez is, örült, hogy lesz a háznál egy jó embere, aki egy kis szint visz ebbe a már-már unalmas viszonyba. Így lett a selyemosztály vezetője a főnök és a csinos özvegy bizalmasa: elintézte apró megbízásaikat, csevegett egyikkel a másikkal, néha ki is békítette őket. Henriette, féltékenységi roamaiban, olyan bizalmasságokra ragadtatta magát, amelyek meglepték és megzavarták Bouthemont-t, mert az asszony felhagyott már az úriasszonyi óvatossággal, s nem őrizte már olyan nagy igyekezettel a látszatot.

Henriette hevesen kitört:

- Magával kellett volna hoznia. Akkor biztos lettem volna benne.

- Hja - mondta Bouthemont kedélyes nevetéssel -, nem tehetek róla, ha mostanában mindig kisiklik a kezemből. Ó, azért mégis nagyon szeret. Nélküle sok bajom volna a cégnél.

Valóban, a „Hölgyek Öröme”-nél az utolsó leltár óta veszélyben volt a helyzete. Hiába mentegetőzött az esős tavasszal, nem bocsátották meg neki, hogy annyi mintás selyem maradt a cég nyakán; s kivált, hogy Hutin is kihasználta az alkalmat, s alattomos dühvel még többet áskálódott ellene a főnökeinek, Bouthemont nagyon is érezte, hogy ingadozik alatta a talaj. Mouret is a vesztét akarta; most már nyilván bosszantotta ez a tanú, aki megnehezítette neki a szakítást, s különben is belefáradt ebbe a haszontalan barátságba. De megszokott taktikája szerint Bourdoncle-t tolta előtérbe: Bourdoncle és a többi üzlettárs kívánja az elbocsátását minden tanácskozáson; ő pedig, mint mondotta, ellenáll, erélyesen védelmezi a barátját, kockáztatva, hogy a legnagyobb kellemetlenségeknek teszi ki magát.

- Egyszóval, várok - folytatta Desforges-né. - Tudja, annak a kis szajhának öt órára kell itt lennie... Szembe akarom állítani őket egymással. Ki kell tudnom a titkukat.

Visszatért erre a régen fontolgatott tervre, és izgatottan mondta el újra, hogy megkérte Aurélie asszonyt: küldje el hozzá Denise-t, egy elszabott köpenyt megnézni. Majd ha a lány ott lesz a szobájában, szerét ejti valamiképp, hogy behívja Mouret-t; aztán majd cselekszik.

Bouthemont ott ült vele szemközt, nézett rá szép, nevető szemével, s megpróbált komoly arcot vágni. Ez a tintafekete szakállú, víg cimbora, ez a lármás korhely, kinek forró gascogne-i vére pirosra festette az arcát, arra gondolt, hogy az úriasszonyok is jófélék, és csinos dolgok derülnének ki, ha egyszer úgy istenigazában kiöntenék a lelküket. Barátainak kedvesei, a kifutólányok sem tehetnének ennél nyíltabb vallomást.

- Nézze - szólalt meg végül -, ne eméssze magát, esküszöm, hogy semmi, de semmi nem történt közöttük.

- Éppen ez az! - fakadt ki az asszony. - Ezt az egyet szereti!... Füttyülök a többire, a futó viszonyokra, az egynapos kalandokra!

Megvetéssel beszélt Claráról. Elmondták neki, hogy Mouret, Denise visszautasító válasza után, visszatért ehhez a lófejű, vörös, nagy lányhoz, mégpedig nyilván számításból; ott tartotta az osztályon, s tüntetőleg elhalmozta ajándékokkal. Egyébiránt majdnem három hónap óta tobzódott az élvezetekben, olyan pazarul szórta a pénzt, hogy már szóbeszéd tárgya lett: palotát vásárolt egy színházi ringyónak, s hagyta, hogy egyszerre két-három más züllött nő-személy is élősködjék rajta, akik versengtek egymással drága és ostoba szeszélyekben.

- Ez mind annak a nyomorultnak a bűne - hajtogatta Henriette. - Érzem, hogy azért teszi tönkre magát másokkal, mert ez visszautasítja... Különben, füttyülök a pénzére! Jobban szerettem volna, ha szegény. Hiszen maga tudja mennyire szeretem - maga, aki barátunkká lett!

Elhallgatott, fojtogatta a kitörni készülő sírás; odaadó mozdulattal nyújtotta feléje a két kezét. Igazat beszélt, fiatalságáért és diadalaiért imádta Mouret-t, soha egy férfi sem hódította meg ennyire, érzékeit és gögjét egyszerre borzongatva meg; de arra a gondolatra, hogy elveszítheti, már hallotta is a negyvenedik esztendő lélekharangjának kondulását, és borzadva kérdezte magától, hogyan pótolja ezt a nagy szerelmet.

- Ó, bosszút állok rajta - mormogta -, bosszút állok, ha így viselkedik.

Bouthemont nem eresztette el a kezét. Szép asszony még. Csak szeretőnek nyugós egy kicsit, ő nemigen szereti ezt a fajtát. A dolog mégis megfontolást érdemel - talán megér egy kis bosszúságot.

- Maga miért nem önállósítja magát? - kérdezte egyszerre az asszony, visszahúzva a kezét.

Bouthemont elcsodálkozott. Aztán így válaszolt:

- De hiszen ahhoz nagy tőke kellene... Tavaly ugyan sokat törtem a fejem valamin. Az a véleményem, hogy Párizsban még két-három nagyáruháznak lehetne közönséget találni, csak jól kell megválasztani a környéket. A balparton az „Olcsóság” uralkodik; a város közepén a „Louvre”; a „Hölgyek Öröme” a gazdag nyugati negyedekre tette rá a kezét. Hátra van még észak, ott versenyre lehetne kelni a Clichy téri áruházzal. Fel is fedeztem egy pompás helyet az Opera közelében.

- Na és?

Bouthemont hangosan felnevetett.

- Képzelfe, olyan ostoba voltam, hogy szóltam róla az apámnak... Igen, olyan együgyű voltam, és megkértem, hogy próbáljon részvényeseket toborozni Toulouse-ban.

És vidáman elbeszélte a derék férfiú haragját, aki vidéki boltocskájából tüzet okád a párizsi nagy bazárookra. Az öreg Bouthemont, akit fojtogatott az irigység fia harmincezer frankos keresete miatt, azt felelte, hogy inkább a kórházaknak adná a maga és barátai pénzét, semhogy egy fillérrel is hozzájáruljon ilyen áruház alapításához, mert ezek nem egyebek, mint a kereskedelem nyilvánosházai.

- Egyébiránt - fejezte be a fiatalember - ehhez milliók kellenének.

- És ha megtalálnók ezeket a milliókat? - kérdezte egyszerűen Desforges-né.

Bouthemont hirtelen elkomolyodva nézett rá. Vajon nemcsak a féltékeny asszony beszél belőle? Hanem Desforges-né nem engedett neki időt, hogy kérdezgesse, és hozzátette:

- Egyszóval, tudja, mennyire érdeklődöm maga iránt... Majd beszélünk még a dologról.

Megszólalt az előszoba csengője. Az asszony fölkel, és ösztönszerű mozdulattal Bouthemont is hátrább tolta a széket, mintha máris rajtakaphatnák. Csönd volt a derűs tapétájú szalonban, mely úgy tele volt zsúfolva zöld növényekkel, mintha liget lett volna két ablaka között. Az asszony állt, az ajtó felé fülelt, várt.

- Ő az - mormogta.

Az inas bejelentette: - Mouret úr, de Vallagnosc úr.

Desforjes-né önkéntelenül is bosszús mozdulatot tett. Miért nem egyedül jön? Nyilván elment a barátjáért, mert félt, hogy egyedül kell vele maradnia. Aztán elmosolyodott, és kezet nyújtott a két férfinak.

- Milyen ritkán látogat meg mostanában... Ez magának is szól, Vallagnosc úr.

Az asszony kétségbeesve tapasztalta, hogy húzik, fekete selyemruhákba gyömöszölte magát, hogy gömbölyű pocakját elrejtse. De csinos feje, sötét haja még mindig kedves és finom volt. Mouret végignézett rajta, s bizalmaskodva mondta:

- Magát meg sem kell kérdezni, hogy van... Olyan üde, mint egy rózsa.

- Ó, túlságosan is jól vagyok - felelte az asszony. - Magától ugyan már meg is halhattam volna.

Ő is vizsgálódva nézte Mouret-t, látta rajta, hogy ideges és elnyűtt, szeme karikás, arca fakó.

- Nos - folytatta erőltetetten tréfás hangon -, én nem adom vissza a bókját, mert maga nincs valami jó színben ma este.

- A munka - jegyezte meg Vallagnosc.

Mouret határozatlan mozdulatot tett, nem felelt. Most vette észre Bouthemont-t, és barátságosan bölintett felé. Meghitt barátságuk idején maga hozta el az osztályról Henriette-hez, mikor legjavában folyt a délutáni munka. De az idők megváltoztak, és most félhangon oda-szólt neki:

- Hamar meglépett... Azt tudja, hogy észrevették odaát a szökését; dühöngenek is miatta.

Bourdoncle-ról és a társulajdonosokról beszélt, mintha nem is ő lett volna a főnök.

- Úgy? - mormolta nyugtalanul Bouthemont.

- Igen, beszélnem is kell magával... Várjon meg, majd együtt megyünk el.

Eközben Henriette újra leült; és míg Vallagnoscra hallgatott, aki bejelentette, hogy de Boves-né valószínűleg eljön, egy pillanatig sem vette le a szemét Mouret-ről. Az hallgatagon nézegette a bútorokat, és mintha a mennyezeten keresett volna valamit. Aztán, mikor Desforjes-né nevetve panaszkodott, hogy már csak férfiak járnak a négyórai teájára, annyira megfélekezett magáról, hogy kiszalasztotta a száján:

- Azt hittem, itt találom Hartmann bárót.

Henriette elsápadt.

Nyilván tudta, hogy csak azért jár ide, mert a báróval akar találkozni; de azért nem kellett volna ilyen nyersen az arcába vágnia a közömbösségét. Ekkor kinyílt az ajtó, s az inas megállt a küszöbön. Mikor Desforjes-né kérdő arccal ránézett, meghajolt és halkán mondta:

- A miatt a köpönyeg miatt... Asszonyom azt mondta, hogy szóljak... A kisasszony itt van.

Henriette ekkor hangosan szólalt meg, hogy mindenki hallhassa. Féltékenysége minden kínját beleöntötte ebbe a megvető, rideg szóba: - Várjon.

- Beküldjem a nagyságos asszony szobájába?

- Nem, nem, csak maradjon az előszobában!

S mikor az inas kiment, nyugodtan tovább beszélgetett Vallagnosckal. Mouret-n újra erőt vett a fáradtság, szórakozottan hallgatott oda, nem is értette, miről van szó. Bouthemont, akit izgatott az eset, elgondolkozott. De majdnem azonnal ismét nyílt az ajtó, két hölgyet vezettek be.

- Képzelse - mondta Martyné -, alighogy kiszállok a kocsiból, látom, hogy de Boves-né jön az árkádok alatt.

- Igen. - magyarázta de Boves-né -, szép idő van, és az orvosom mindig azt akarja, hogy sétáljak...

A kölcsönös kézfogások után megkérdezte Henriette-től:

- Új szobalányt fogad fel?

- Nem - felelte csodálkozva az asszony. - Miért?

- Mert láttam egy lányt az előszobában.

Henriette nevetve szakította félbe:

- Ugye, ezek a boltilányok mind olyan cselédformák... Igen, egy kisasszony jött ide köpenyt igazítani.

Mouret rámeredt, fölébredt benne a gyanú. Az asszony erőltetett jókedvvel beszélt tovább, elmondta, hogy a múlt héten készen vette a köpenyt a „Hölgyek Öröme”-ben.

- Hogyan? - kérdezte Martyné. - Hát már nem Sauveurnél dolgoztat?

- De igen, kedvesem, csak próbát akartam tenni. És meglehetősen meg is voltam elégedve az első vásárlásommal... Hanem most egyáltalán nem sikerült a dolog. Mondhat Mouret úr, amit akar, áruházból nem lehet tisztességesen öltözködni. Ó, én nem zavartatom magam, megmondom a szemébe is... Az a nő, aki csak valamicskét is ad magára, sosem fog maguktól ruhát venni.

Mouret nem védelmezte a céget, a szemét még mindig az asszonyra szögezte, és megnyugodva gondolta, hogy ezt talán mégsem fogja merni. Így Bouthemont volt kénytelen védelmébe venni a „Hölgyek Öröme”-t.

- Ha minden előkelő hölgy, aki nálunk ruházkodik, el is dicsekedne vele - vágott vissza vidáman -, asszonyom nagyon csodálkozna a vevőközönségünkön... Rendeljen nálunk egy mértékre szabott ruhát, fog annyit érni, mint Sauveur ruhái, és feleannyiba kerül. De éppen azért tetszik kevésbé, mert olcsó.

- Szóval nem áll jól az a kész köpeny? - szólalt meg de Boves-né. - Most már tudom is, melyik az a kisasszony. Csak egy kicsit sötét az előszoba.

- Igen - tette hozzá Martyné -, én is gondolkoztam, hol is láttam már ezt az alakot... Hát menjen csak, kedvesem, miattunk ne zavartassa magát.

Henriette közönyösen legyintett.

- Ó, mindjárt, mindjárt, nem olyan sürgős.

A hölgyek folytatták a vitát a nagyáruházak ruháiról. De Boves-né azután a férjéről beszélt, aki, mint mondta, felügyelő útra ment, hogy megvizsgálja a Saint Lo-i ménest; Henriette épp akkor mesélte, hogy Guibálné egy nagynénjének betegsége miatt tegnap Franche-Comtéba utazott. Ma egyébiránt Bourdelais-néra sem számít, mert az minden hónap végén bezárkózik egy varrónővel, hogy végigjavítsa a családjá fehérenműjét. Martynén valami fojtott nyugta-

lanság látszott. Férje állását veszély fenyegette a Bonaparte-gimnáziumban, mert szegény ember gyanús intézetekben adott órákat, ahol valósággal kupeckedtek az érettségi bizonyítványokkal; úgy keresett, ahogy tudott, lázas munkával, hogy győzze azt a szertelen költsékezést, mely felforgatta a háztartását; s az asszony, egy este síráson kapva elbocsátástól féltő férjét, Henriette barátnőjét használta fel közbenjáróul a közoktatásügyi minisztérium egyik ismerős osztályvezetőjénél. Henriette végül is megnyugtatta, egyetlen szóval. Egyébiránt úgy volt, hogy maga Marty is eljön, megtudni a sorsát, és kifejezni köszönetét.

- Nincs valami jó színben, Mouret úr - jegyezte meg de Boves-né.

- A munka - ismételte Vallagnosc, gúnyos megvetéssel.

- Mouret hirtelen felállt, mintha megbánta volna, hogy így elhagyta magát. Elfoglalta szokott helyét a hölgyek között, s megint olyan kedves volt, mint régen. A téli újdonságok foglalkoztatták, beszélt egy tekintélyes csipkeszállítmányról: de Boves-né megkérdezte, mi lesz az ára az alençonai csipkének: talán vesz majd belőle. Most már ott tartott, hogy kénytelen volt megtakarítani azt a másfél frankot is, amibe a kocsi kerül, betegre nézegette magát a kirakatok előtt. Tavalyelőtti köpeny volt rajta, de álmaiban felpróbálta királynői vállaira mindazt a drága szövetet, amit csak látott; aztán úgy érezte, mintha a bőréről tépnék le, mikor felébredt átalakított ruhában, még csak nem is remélve, hogy valaha kielégítheti szenvedélyét.

- Hartmann báró úr - jelentette az inas.

Henriette észrevette, hogy milyen örvendező kézszerítással fogadta Mouret az új vendéget. A báró üdvözölte a hölgyeket, s azzal a ravasz-kísérteties tekintettel nézte a fiatalembert, mely néha átsuhant széles elzászi ábrázatán.

- Mindig azok a rongyok! - dörögte mosolyogva.

Aztán, mint a ház meghitt barátja, megengedett magának egy kérdést:

- Egy igen bájos lány áll az előszobában... Ki az?

- Ó, senki - felelte Desforges-né gonosz hangján. - Egy elárusítólány vár rám.

Hanem az ajtó félig nyitva maradt, az inas épp a teát szolgálta fel. Kiment, újra bejött, letette az asztalkára a kínai porcelán készletet, aztán a szendvicses és süteményes tányérokat. A nagy szalonban a zöld növények tompította, eleven fény megcsillogtatta a rézvereteket, szelíd vidámsággal ömlött el a bútorok selymén; valahányszor az ajtó kinyílt, látni lehetett az előszoba sötét sarkát, ahová csak homályos ablaküvegeken át szűrődött be a fény. Itt, ebben a feketeségben, türelmesen álló, mozdulatlan, sötét árny látszott. Denise állt ott; volt ugyan az előszobában egy bőrrel borított pad, de büszkesége nem engedte, hogy leüljön rá. Érezte a sértést. Fél órája állt ott, moccanatlanul, némán; a hölgyek és a báró, ahogy elmentek mellette, végigmérték; most kihallatszott hozzá a szalonban folyó beszélgetés egy-egy töredéke, s hirtelen megcsapta ennek a nagy gazdagságnak bántó közönye; még mindig nem mozdult. Egyszerre csak, a félig nyitott ajtón keresztül, megismerte Mouret-t. Az is sejtette már, hogy ő van itt.

- Ez a lány maguknál dolgozik? - kérdezte Hartmann báró.

Mouret-nak sikerült elrejtenie nagy zavarát. Csak a hangja reszketett izgalmában.

- Bizonyosan, de nem tudom, melyik az.

- Az a kis szőke, a konfekcióosztályról - felelt sietve Martyné -, a helyettes, azt hiszem.

Most Henriette is Mouret-ra nézett.

- Úgy! - mondta az egyszerűen.

Azzal megpróbálta azokra az ünnepségekre terelni a szót, melyeket a tegnap óta Párizsban időző porosz király tiszteletére rendeztek. De a báró rosszmájúan visszatért a nagyáruházak elárúsító kisasszonyaira. Úgy tett, mintha tájékozódni akarna, kérdezősködött: honnan szoktak ezek kikerülni? Csakugyan olyan erkölcstelenek, mint hírlik? Ebből aztán egész vita kerekedett.

- Maga csakugyan azt hiszi, hogy tisztességesek? - kérdezte ismét.

Mouret olyan meggyőződéssel védelmezte az érényességüket, hogy Vallagnosc elnevette magát. Ekkor Bouthemont is közbelépett, hogy megmentse a főnökét. - Istenem, akad köztük mindenféle, romlott is, rendes is. De az erkölcsi színvonaluk valóban emelkedik. Régente csak a kereskedelem számkivetettjei, gyanús származású szegény lányok kerültek a divatáru-üzletekbe; most pedig, például a Sèvres utcában lakó családok, az „Olcsóság”-nak nevelik a leánykáikat. Alapjában véve csak rajtuk áll, hogy tisztességesek maradjanak; mert ők nincsenek rákényszerítve, mint a Párizs kövezetén kódorgó munkásnők, hogy maguk gondoskodjanak táplálékukról és lakásukról: kapnak ellátást és szállást, megélhetésük biztosítva van, bár igaz, hogy nehéz az életük. A legnagyobb baj az, hogy olyan meghatározhatatlan közép-helyen állnak a boltosasszony és az úrinő között. Belecsöppennek a gazdag környezetbe, gyakran még elemi műveltségük is hiányzik, különálló, névtelen réteget alkotnak. Ez az oka nyomorúságuknak és bűneiknek.

- Én csak annyit mondhatok - jelentette ki de Boves-né -, hogy nem ismerek kellemetlenebb alakokat... Az embernek néha viszket a tenyere.

És a hölgyek kiöntötték haragjukat. Marták egymást a pultok előtt, egyik nő majd felfalta a másik nőt, pénz és szépség ádáz vetélkedésében. Az elárúsító kisasszonyok gonoszul irigykedtek a jól öltözött vevőkre, akiknek viselkedését utánozni próbálták; de még elkeseredettebben irigyelték a szegényes öltözetű vevők, a kis polgárasszonyok a selyembe öltözött lányokat, kiktől félfrankos vásárlás fejében cseléd-alázatosságot követeltek.

- Ugyan hagyják - fejezte be Henriette -, ezek a nyomorultak mind megkaphatók, akárcsak az áruik.

Mouret-nak volt annyi ereje, hogy mosolyogjon. A báró figyelte, és meghatódott, hogy Mouret ilyen szépen uralkodik magán. Ezért másra terelte a beszélgetést, újra előhozakodott a porosz király tiszteletére rendezett ünnepségekkel: pompás ünnepségek lesznek, az egész párizsi kereskedelem nagy hasznára. Henriette hallgatott, látszott, hogy elábrándozik, küzdött benne a vágy, hogy még tovább otthelyeztse Denise-t az előszobában, s a félelem, hogy Mouret, aki most már mindent tud, el talál menni. Végül is fölkelt karosszékéből.

- Megengedik?

- Hogyne, kedvesem - mondta Martyné. - Majd addig én leszek a háziasszony maga helyett.

Fölkelt, kezébe vette a téaskannát, megtöltötte a csészéket. Henriette odafordult Hartmann báróhoz:

- Marad még néhány percig, ugye?

- Igen, beszélnem kell Mouret úrral. Majd megrohanjuk a kis szalonját.

Azzal Henriette kiment, és fekete selyemruhája úgy súrlódott az ajtóhoz, mint amikor kígyó kúszik a bozótban.

A báró mindjárt úgy intézte a dolgot, hogy félrevonta Mouret-t, a hölgyeket meg Bouthemont-ra és Vallagnoscra hagyta. A szomszéd szalon ablakában állva, halkan beszélgettek. Egészen új ügyről volt szó; Mouret már régen álmodozott arról, hogy megvalósítja egykori tervét, s a „Hölgyek Öröme”-vel elfoglalja az egész háztömböt a Monsigny utcától a Michodiére utcáig

és az Új Szent Ágoston utcától a December Tizedike utcáig. Ebben az óriási tömbben volt még egy széles telek, a December Tizedike utca szélén, amely nem volt az övé; ez már egy-magában elrontotta az örömét, gyötörte a vágy, hogy hódítását tökéletessé téve, monumentális homlokzatot építsen ide, dicső műve befejezéséül. Amíg a főbejárat az Új Szent Ágoston utcáról, az ódon Párizsnak e sötét utcájáról nyílik, addig egész műve csonka és értelmetlen; szeretne volna kitárni az új Párizs elé, kitolni egy most születő körútra, ahol ragyogó napfényben vonul fel a századvég nyüzsgő tömege; már látta, hogy magasra emelkedik a kereskedelem óriási palotája, látta, hogy nagyobb árnyékot vet a városra, mint a vén Louvre. De mind ez ideig beleütközött az Ingatlan Hitelbankba, mely még mindig csökönyösen ragaszkodott ahhoz az első gondolatához, hogy a szegélyező telek mentén a Grand Hôtellel konkurráló szállodát építsen. A tervek készek voltak, már csak a December Tizedike utca romhalmazának eltakarítását várták, hogy ásni kezdjék az alapot. Végre, egy utolsó erőfeszítéssel, Mouret majdnem meggyőzte Hartmann bárót.

- Tegnap - kezdte a báró - igazgatósági ülésünk volt, s azért jöttem ide, mert gondoltam, hogy találkozom magával, és tájékoztatni akartam... Még mindig ellenállnak.

A fiatalember ideges mozdulatot tett.

- Oktalanság... Mit mondanak?

- Istenem, hát azt mondják, amit én is mondtam, s amit félig-meddig még most is gondolok... Az a homlokzat csak pusztá dísz, az új épületek csak egy tizedrésznnyivel növelnék az áruház területét, és kár volna ilyen óriási összegeket ölni közönséges reklámba.

Erre kitört Mouret.

- Reklám! Reklám!... Ez a reklám mindenestre kőből lesz, és túlél valamennyiünket. Értse hát meg, hogy ez megtízszerezi a forgalmunkat! Két esztendő alatt visszanyerjük a pénzt. Mii számít az a - mint maguk mondják - elveszett telek, mikor ez a telek óriási kamatot hajt!... Majd meglátja, mekkora tömeg lesz ott, mikor a közönségünk már nem szorong többé az Új Szent Ágoston utcában, hanem szabadon betódulhat azon a széles úton, ahol hat kocszi kényelmesen elfér egymás mellett!

- Igaz - mondta nevetve a báró. - De ismétlem, maga költője a mesterségének. Azok az urak úgy vélekednek, hogy veszedelmes volna még tovább bővíteni az üzletét. Maga helyett is óvatosak akarnak lenni.

- Micsoda, óvatosak? Ezt már nem értem... Hát nincsenek itt a számok? És nem bizonyítják a forgalmunk állandó növekedését? Eleinte ötszázezer frank tőkével kétmilliónyi forgalmat csináltam. Ez a tőke négyszer fordult meg. Aztán négymillióvá duzzadt, tízszer fordult meg, és negyvenmillió forgalmat eredményezett. Végre is, fokozatos bővítések után, most az utolsó leltározáskor megállapítottam, hogy ma nyolcvanmillió a forgalom; a tőke tehát, amely alig emelkedett, mert nem több hatmilliónál, több mint tizenkétszer változott áruvá a pultjainkon.

Főlemelte a hangját, jobb keze ujjával bal tenyerébe csapkodott, úgy ütve le a milliókat, mintha mogyorót tört volna. A báró félbeszakította:

- Tudom, tudom... De csak nem reméli, hogy tovább is így fog emelkedni?

- Miért ne? - csodálkozott Mouret. - Semmi ok nincs rá, hogy ez az emelkedés megálljon. A tőke tizenötször is megfordulhat, azt én már rég megmondtam. Bizonyos osztályokon huszonötször, harmincszor is meg fog fordulni... Aztán - no hát aztán majd kitalálunk valami fogást, hogy még többször forgassuk meg.

- Szóval, a végén úgy felhörpinti Párizs pénzét, mint egy pohár vizet.

- Pontosan. Párizson az asszonyok uralkodnak, az asszonyokon meg mi.

A báró a vállára tette két kezét, és atyai arccal nézett rá.

- Nézze, maga kedves fiú, én szeretem magát... Magának nem lehet ellenállni. Majd komolyan méghányjuk-vetjük ezt az eszmét, és remélem, jobb belátásra bírhatom azokat az urakat. Mostanáig büszkék lehetünk magára. Az osztalékok elképesztik a tőzsdét... Lehet, hogy igaza van, jobb a maga ízéjébe rakni a pénzt, mint megkockáztatni azt a kétes kimenetelű versenget a Grand Hôtellel.

Mouret izgatottsága csillapodott, köszönetet mondott a bárónak, de nem megszokott lendületével és lelkesedésével; a báró észrevette, hogy a szomszéd szoba ajtaja felé néz, s újra erőt vesz rajta az a titkolt nyugtalanság. Eközben odalépett hozzájuk Vallagnosc, látva, hogy már nem beszélnek üzleti ügyekről. Megállt mellettük, s hallgatta a bárót, aki a hajdani életművész tapasztaltságával így dörmögött:

- Attól tartok, hogy megbosszulják magukat!

- Kik? - kérdezte zavartan Mouret.

- Hát az asszonyok... Egyszer csak megunják, hogy ők legyenek a maga rabszolgái, és maga lesz az övék, barátocskám: méltó büntetés!

Tréfálkozott; mindent tudott a fiatalember lármás szerelmi kalandjairól. A színházi ringyónak vásárolt palota, a vendéglők különszobáiban felszedett szajhákkal elvert óriási összegek felvidították, mint megannyi mentségei azoknak a bolondságoknak, melyeket ő is elkövetett valaha. A tapasztalt vénember boldog volt.

- Igazán nem értem - ismételte Mouret.

- Ej, nagyon is jól érti. Mindig az övék az utolsó szó... Gondoltam is magamban: lehetetlen, ez az ember csak hetvenkedik, ennyire nem erős! És íme, mennyire vitte! Hát csikarjon ki mindent az asszonyból, aknázza ki, mint egy szénbányát, a végén úgysí ő aknázza ki magát, és szépen visszaszerzi mindent!... Vigyázzon, több vért és pénzt fog kiszipolyozni magából, mint maga öbelöle.

Még hangosabban nevetett, és hangtalanul vele nevetett Vallagnosc is.

- Istenem, bele kell kószolni mindenbe - vallotta meg Mouret, úgy téve, mintha szintén mulatna. - Ostoba dolog a pénz, ha nem költi el az ember.

- Ebben igaza van - mondta a báró. - Mulasson, barátom. Én aztán nem tartok magának erkölcsi prédikációkat, és nem is reszketek azokért a nagy értékekért, amiket magára bízunk. Jární kell egy kicsit a bolondját, annál tisztább lesz a feje később... Különben sem olyan kellemetlen dolog a csőd, ha valaki legény a talpán, és visszaszerzi a vagyont... A pénz valóban nem számít, de vannak szenvedések...

Elhallgatott, nevetése szomorú lett, kételkedő gunyorosságán régi szenvedések emléke suhant át. Figyelemmel kísérte Henriette és Mouret párbaját, mint érdeklődő néző, akit még izgatnak más ember szívbeli küzdelmei; megérezte a válságot, megsejtette a drámát, mert tudott már Denise-ről, akit az előszobában látott.

- Ó, ami a szenvedést illeti, az nem az én szakmám - mondta Mouret hetykén. - Már az is elég szép, ha fizet az ember.

A báró egy-két pillanatig hallgatva nézett rá. Nem akarta erőltetni a dolgot, mindössze ennyit mondott vontatottan:

- Ne mutassa magát rosszabbnak, mint amilyen... Egyebet fog maga otthagyni, nem a pénzét. Igen, erre a bőre megy rá, barátom.

Abbahagyta, hogy ismét tréfára fordítva a szót, megkérdezze:

- Ugye, de Vallagnosc úr, ez is megesik néha?

- Azt mondják, báró úr - jelentette ki egyszerűen Vallagnosc.

Ebben a pillanatban kinyílt a szoba ajtaja. Mouret, aki felelni akart, megrezzent. A három férfi megfordult. Desforgés-né volt az, igen vidám arccal, éppen csak benézett az ajtón, és sürgető hangon így szólt:

- Mouret úr, Mouret úr!

Mikor a másik kettőt is észrevette, így szólt hozzájuk:

- Ha megengedik, elrabolom egy pillanatra Mouret urat. Ha már rám szózott egy ilyen förtelmes köpenyt, a legkevesebb, hogy segítsen rajtam a tanácsaival. Az a lány olyan buta, hogy egy árva ötlete sincs... Hát szóval: várom!

Mouret habozott, küzdött magával, szeretett volna menekülni attól a jelenettől, melyet előre látott. De kénytelen volt engedelmessé válni. A báró atyai és mégis gúnyos hangon szólt hozzá:

- Menjen csak, menjen, kedvesem, önagyságának szüksége van magára.

Mouret ekkor elindult az asszony után. Az ajtó becsukódott, és ő hallani vélte Vallagnosc gúnyos nevetését, melyet elfojtott a kárpit. Különben is fogytán volt a türelme. Mióta Henriette kiment a szalonból, és ő tudta, hogy Denise itt van a lakásban, ennek a féltékeny asszonynak a kezei közt, növekvő aggodalmat, ideges gyötrődést érzett, s úgy fülelt, mintha távoli zokogás hangja remegtette volna meg. Mit eszelhetett ki ez a nő, hogy Denise-t megkínózza? És szerelme, ez a szerelem, mely még most is meglepte, a fiatal leány felé fordult, támaszul és vigasztalásul. Sohasem szeretett még így, a szenvedésnek ily hatalmas varázsával. Ennek a mindig siető embernek minden szerelme - még a finom és csinos Henriette is, akinek bírása hízelgett hiúságának - csak kellemes időtöltés volt, olykor számítás, melyben pusztán hasznot hajtó gyönyörűséget keresett. Nyugodtan távozott a szeretőitől, hazament lefeküdni, boldogan élvezve szabad legényéletét, se megbánás, se gond nem volt a szívében. Most mégis aggodalomtól dobogott a szíve, élete rabul esett, s az álom sem hozott feledést nagy, magányos ágyában. Denise-zel volt tele. Ebben a pillanatban sem látott mást, csak őt, s azt gondolta, hogy jobb, ha ott van és megvédheti, bár a kínos jelenettől félve indult a másik után.

Először a néma és üres hálósobán ment keresztül. Desforgés-né aztán kinyitott egy ajtót, belépett az öltözőszobába, Mouret követte. Elég tágas szoba volt, vörös selyemmel kárpitozva, márvány öltözőasztallal és széles tükrokkal ellátott hármasszekrénnel. A szobában sötét volt már, mert ablaka az udvarra nyílt; égett a két gázlámpa, melyeknek nikkelezett karjai a szekrénytől jobbra és balra nyúltak elő.

- No - mondta Henriette -, most talán jobban sikerül majd.

A belépő Mouret nyomban meglátta Denise-t aki egyenesen állt az élénk fényben. Nagyon sápadt volt, szerény kasmír kabátot viselt, a fején fekete kalap; karján a „Hölgyek Öröme”-nél vásárolt köpeny. Hogy a fiatalembert megpillantotta, megrezzent a keze.

- Azt akarom, hogy Mouret úr mondjon véleményt - szólt Henriette. - Segítsen, kisasszony.

Denise odalépett, és ráadta a köpenyt. Az előbbi próba alkalmával gombostűket tűzött a vállakba, ahol hiba volt. Henriette forgolódva tanulmányozta magát a tükrös szekrény előtt.

- Hát nem lehetetlen? Mondja meg őszintén.

- Csakugyan el van rontva, asszonyom - mondta Mouret, hogy röviden véget vessen a dolognak. - Nagyon egyszerű, a kisasszony mértéket vesz magáról, és csinálunk egy másikat.

- Nem, én ezt akarom, rögtön szükségem van rá - felelte élénken Henriette. - Csakhogy összeszorítja a mellem, vállban, pedig ráncot vet.

Aztán száraz hangon hozzátette:

- Ha rám bámul, kisasszony, azzal nem segít a hibán!... Nézze meg, találjon ki valamit. Az a dolga.

Denise ki sem nyitotta a száját, újra tüzdelni kezdte a gombostűket. Sokáig tartott: végig kellett tűznie a két vállat; egy pillanatra le is kellett hajolnia, szinte letérdelnie, hogy meghúzza a köpeny elejét. Desforges-né ott állt fölötte, a nehezen kielégíthető úrnő kemény arcával hagyta, hadd bíbelődjék vele. Boldog volt, hogy erre a cselédmunkára alacsonyíthatja le a lányt, kurta parancsokat adott neki, közben leste Mouret arcán a legkisebb ideges rándulást is.

- Tűzzön ide egy gombostűt. Eh, nem oda, ide az ujj közelébe. Hát nem érti?... Így nem jó, megint látszik a ránc... Vigyázzon, most meg megszúr!

Mouret még kétszer próbált közbelépni, hogy véget vessen ennek a jelenetnek, de hiába. Szíve hangosan vert, látva, hogy szerelmét megalázzák; és csak annál jobban szerette Denise-t, megindult gyöngédséggel nézve méltóságos hallgatását. A lány keze még mindig reszketett egy kisé, amiért így bánnak vele az ő szeme láttára, de bátor lány volt, s büszke beletörődéssel vállalta azt, aminek elviselésére mestersége kényszerítette. Mikor Desforges-né megértette, hogy ezek nem fogják elárulni magukat, gondolt egyet, s azt találta ki, hogy rámosolyog Mouret-ra, és nyíltan megmutatja, hogy a kedvese. Mikor a gombostű kifogyott, így szólt hozzá:

- Nézze csak, barátom, talál majd az elefántcsont skatulyában, az öltözőasztalon... Igazán, az is üres... Akkor legyen olyan szíves, nézze meg a hálószoa kandallóján, tudja, a tükrök sarkában!

Megmutatta, hogy Mouret otthon van nála, hogy aludt már itt, ismeri a fésűk és kefék helyét. Mikor a férfi odavitt neki egy csomó gombostűt, egyenként vette el tőle, ezzel kényszerítette, hogy maradjon ott mellette, nézte és halkán beszélt hozzá:

- Tán csak nem vagyok púpos... Adja ide a kezét, tapogassa meg a vállam. Hát ilyen az alakom?

Denise lassan fölemelte a szemét, még jobban elsápadt, és némán tüzdelte tovább a gombostűket. Mouret csak tömött, szőke haját látta, mely össze volt csavarva finom nyakán, de a haj remegésén is megérezte az arc zavart és szégyenkező kifejezését. Most majd eltaszítja magától, visszaküldi ehhez az asszonyhoz, aki még idegenek előtt sem titkolja a viszonyát. A durvaság vágya bizsergett az öklében, meg tudta volna verni Henriette-et. Hogyan hallgattassa el? Hogyan mondja meg Denise-nek, hogy imádja, hogy ebben az órában ránézve csak ő van a világon, hogy feláldozná érte valamennyi régi, egynapos szerelmét? Egy utcalány nem mondta volna el azokat a kétértelmű bizalmaskodásokat, amiket ez a polgárasszony megengedett magának. Visszahúzta a kezét és megismételte:

- Kár makacskodnia, asszonyom, mert magam is úgy találom, hogy ez a köpeny el van rontva.

Az egyik lámpából sziszegve fűjt a gáz; a szoba fojtott és nyirkos levegőjében csak ez a forró lehelet hallatszott. A tükrök széles fénysávokat vetettek a vörös selyemkárpitokra, s ezeken táncolt a két nő árnyéka. Egy verbénás üvegecske, melyet elfelejtettek bedugni, a hervadó virágcsokrok határozatlan, elvesző illatát lehelte.

- Többet nem tehetek - mondta végül Denise és főlegyenedett.

Érezte, hogy ereje a végét járja. Már kétszer is megszúrta a kezét, szinte megvakulva, elhomályosuló szemmel. Vajon Mouret is benne van az összeesküvésben? Azért hívatta ide, hogy bosszút álljon a visszautasításáért, megmutatván neki, hogy más nők szeretik? És ez a gondolat megdermesztette; nem emlékezett, hogy valaha is ekkora akaraterőre lett volna szüksége, még életének ama rettentő óráiban sem, mikor nem volt kenye. Az nem számít, hogy így megalázták, de ott látni Mouret-t jóformán a másik karjai közt, mintha ő jelen sem volna!

Henriette nézegette magát a tükörben. Ismét durván kifakadt:

- Maga csúfolódik velem, kisasszony. Most még rosszabbul áll, mint az előbb... Nézze, hogy kihangsúlyozza a mellemet. Olyan vagyok benne, mint egy szoptató dajka.

A végsőkig hajszolt Denise száján kicsúszott egy bosszús megjegyzés:

- Kissé erős a nagyságos asszony... Azt már mégsem tudjuk megcsinálni, hogy a nagyságos asszony ne legyen olyan erős.

- Erős, erős - ismételte Henriette, s most már maga is elsápadt. - Most meg már szemtelenedik is, kisasszony! Nem ajánlom, hogy véleményét mondjon másokról!

Reszketve álltak egymással szemközt, és farkasszemet néztek. Nem volt már úrinő az egyik, elárusítólány a másik. Csak asszonyok voltak, vetélytárs voltak egyenlővé tette őket. Az egyik lerántotta magáról a köpenyt, és egy székre hajította, a másik vaktában az öltözőasztalra szórta azt a néhány gombostűt, mely még a kezében maradt.

- Csak azon csodálkozom - folytatta Henriette -, hogy Mouret úr eltűri ezt a szemtelenséget... Nem gondoltam, uram, hogy ilyen elnéző a személyzetével.

Denise visszanyerte bátor nyugalma. Csöndesen így válaszolt:

- Mouret úr bizonyára azért tart meg, mert nincs mit a szememre vessen... Különböztetést kérek a nagyságos asszonytól, ha ő kívánja.

Mouret csak hallgatott, megdöbbenett ez a veszekedés, nem találta meg a megfelelő szót, amivel végét vesse. Irtózott ezektől a női szóváltásoktól, melyeknek nyersesége sértette kellemkedő hajlamát. Henriette szeretett volna kicsikarni belőle legalább egy szót, mely elítéli a lányt; de hogy a férfi még mindig ingadozott kettőjük között és néma maradt, az asszony egy utolsó sértéssel végsőkig felingerelte.

- Úgy? Szóval tulajdon házámban kell szemtelenségeket eltűrnöm a szeretőitől!... Egy szajhától, akit a csatornában szedett föl!...

Két nagy könnycsepp buggyant ki Denise szeméből. Régóta tartotta már vissza; de erejét megtörte a sértés. Mikor Mouret látta, hogy sír némán reményvesztetten, önérzetében megbántva, ahelyett, hogy durván visszavágna, nem habozott többé, a szíve végtelen gyöngédséggel tárult ki feléje. Megfogta a kezét, és azt dadogta:

- Menjen gyorsan, gyermekem, felejtse el ezt a házat.

Henriette elképedve, haragjában fuldokolva nézte őket.

- Várjon - folytatta Mouret, összehajtogatva a köpenyt -, vigye vissza ezt. Önagysága majd mást vásárol, valahol másutt... És ne sírjon, nagyon kérem. Tudja, mennyire becsülöm magát.

Elkísérte az ajtóig, és becsukta utána. Denise egy szót sem szólt; csak láng csapott az arcába, s szemét újra elfutotta a könny, édes gyönyörűséggel.

Henriette fulladozott, elővette a zsebkendőjét, és vadul az ajkára nyomta. Minden számítása összeomlott, a maga ásta verembe esett. Nagyon megbánta, hogy gyötrő féltékenységében ilyen messzire ment. Elhagyják egy ilyen alakért! Visszautasítják, a füle hallatára! Gögje még jobban szenvedett, mint szerelme.

- Szóval ezt a leányt szereti - mondta kínosan, mikor egyedül maradtak.

Mouret nem felelt mindjárt, fel-alá járkált az ablak és az ajtó között, megpróbálva erőt venni felindulásán. Végre megállt, és igen udvariasan, a lehető leghidegebb hangon csupán ennyit mondott:

- Igen, asszonyom.

A gázlámpa még egyre sziszegett az öltözőszoba fojtott levegőjében. A tükrök visszaverődő fényében nem táncoltak már az árnyak, a szoba csupasznak, gyászosnak szomorúnak látszott. Henriette leroskadott egy székre, lázas ujjjaival tépdeste a zsebkendőjét, és zokogva ismételte:

- Istenem, de szerencsétlen vagyok!

Mouret néhány másodpercig mozdulatlanul nézte. Aztán nyugodtan kiment a szobából. Az asszony magában sírt tovább a csendességben, az öltözőasztalra és a padlóra szórt gombostűk között.

Mikor Mouret a kis szalonba ért, már csak Vallagnoscot találta ott, mert a báró visszament a hölgyekhez. Úgy kavargott benne még minden, hogy leült a szoba sarkában egy díványra; barátja észrevette gyengeségét, és jólelkűen elébe állott, hogy elrejtse a kíváncsi tekintetek elől. Eleinte szó nélkül nézték egymást. Aztán Vallagnosc, aki magában mintha mulatott volna Mouret zavarán, kötekedő hangon megkérdezte:

- Szórakozol?

Úgy látszott, Mouret nem érti meg rögtön. De aztán eszébe jutottak régi beszélgetéseik az élet ostoba ürességéről és hiábavaló gyötrelmeiről, s így felelt:

- Bizonyos, hogy sohasem éltem még ilyen mohón... Ó, öregem, ne csúfolódj, azok a leg-rövidebb órák, mikor az ember majd belepusztul a szenvedésbe.

Halkabban, vidáman folytatta, jól-rosszul letörölve könnyeit.

- Te tudsz mindenről, ugye? Ez a két nő az imént kettéhasította a szívemet. De látod, tőlük még a bántalom is édes, majdnem olyan édes, mint a dédelgetés... össze vagyok törve, nem bírom tovább; mindegy, azért el sem tudod képzelni, mennyire szeretem az életet!... Ó, a végén mégiscsak megkapom ezt a gyermeket, aki annyira húzódozik.

Vallagnosc csak ennyi kérdezett:

- És aztán?

- Aztán?... Hát az enyém lesz, nem elég ez?... Ne hidd, hogy olyan okos vagy, amiért menekülsz az ostobaságok és a szenvedések elől. Becsapod magad, ennyi az egész... Próbáld csak meg: kívánsz egy nőt, és végre megszerzed, egy perc kárpótol minden szenvedésért.

De Vallagnosc még túlozta pesszimizmusát. Minek annyit dolgozni, mikor a pénz nem ad meg mindent? Ő bizony becsukná a boltot, hanyatt vágná magát, s egy ujját sem mozdítaná többé, mielőtt rájött, hogy az ember a millióival még csak azt az asszonyt sem vásárolhatja meg, akit megkívánt. Mouret elkomorodva hallgatta. Aztán hevesen visszavágott. Ő hisz az akarata mindenhatóságában.

- Akarom, és az enyém lesz!... És ha kisiklik a kezemből, majd meglátod, mit építék fel, hogy kigyógyuljak. Nagyszerű lesz mégis... Te nem érted ezt a nyelvet, öregem: különben tudnád, hogy a cselekvés magában hordja a jutalmát. Cselekedni, teremteni, harcolni a körülményekkel, legyőzni őket vagy elbukni miattuk, ebben van az ember minden öröme és egészsége.

- Ez csak kábítószer - mormogta a másik.

- Hát én pedig inkább élek ezzel a kábítószerrel!.... Ha így is, úgy is meg kell dögölni, inkább pusztítson el a szenvedély, mint az unalom!

Elnevették magukat, eszükbe jutottak régi, kollégiumi vitáik. Vallagnosc, lágy hangján, kedvtelve rajzolta meg a földi dolgok unalmas egyformaságát. Szinte kérkedve emlegette életének mozdulatlanságát, semmiségét. Igen, unatkozni fog holnap a minisztériumban, éppen úgy, mint tegnap unatkozott; három év alatt hatszáz frankkal emelték a fizetését, most három-ezerhatszázánál tart, amiből még tisztességes szivarra sem telik; napról napra értelmetlenebb az egész, s az ember csak lustaságból nem öli meg magát, mert az öngyilkosság is kényelmetlen. Mikor Mouret de Boves kisasszonnyal való házasságáról kérdezte, azt felelte, hogy ámbár a nagynéni csökönyösen nem akar meghalni, mégis hamarosan nyélbeütik a dolgot; legalábbis azt gondolja, hogy a szülők beleegyeztek - ami őt illeti, úgy tett, mintha nem volna akarata. Mire való akarni vagy nem akarni, mikor semmi sem történik úgy, ahogy szeretné az ember! Példának hozta fel leendő apósát, aki azt hitte, hogy Guibalnéban egy felületes kis szőke nőt, futó kalandot talál, s akit ez a hölgy most ostorcsapásokkal hajszol, mint egy vén lovat, melyből kifacsarják még a maradék erőt. Mikor családja azt hiszi, hogy a Saint Lo-i ménest vizsgálja, ez a nő a vérét szipolyozza abban a kis házban, amit a gróf Versailles-ban bérelt neki.

- Boldogabb nálad - mondta Mouret felállva.

- Az biztos! - jelentette ki Vallagnosc. - Talán csak a bűn lehet valamennyire szórakoztató.

Mouret közben magához tért. Arra gondolt, hogy megszökik, de nem akarta, hogy távozása menekülésnek lássék. Ezért úgy döntött, hogy megiszik egy csésze teát, és tréfálkozva visszatért barátjával a nagy szalonba. Hartmann báró megkérdezte tőle, jól áll-e végre a köpeny; mire Mouret könnyedén azt felelte, hogy ő a maga részéről lemondott róla. Ez nagy megütközést keltett. Martyné sietve teát töltött neki, de Boves-né pedig szidta az áruházakat, hogy szűk ruhákat tartanak raktáron. Mouret végre leülhetett Bouthemont mellé, aki el sem mozdult még a helyéről. Nem figyeltek rájuk, és a sorsa miatt aggódó Bouthemont kérdéseire Mouret meg sem várva, hogy az utcán legyenek, azt válaszolta, hogy az igazgatósági urak lemondanak szolgálatairól. Minden mondata közt ivott egy korty teát, s egyre hangoztatta, hogy vigasztalhatatlan. Ó, alig tért magához a nagy veszekedés után, olyan dühösen hagyta ott a tanácskozótermet. De hát mitévő legyen? Nem szakíthat az urakkal egy közönséges személyzeti kérdés miatt. A holtra vált Bouthemont még kénytelen volt köszönetet mondani neki.

- Nahát, rettenetes az a köpeny - jegyezte meg Martyné. - Henriette nem tud kibújni belőle.

Valóban, a ház asszonyának hosszú távolmaradása mindenkit zavarba ejtett. De ebben a pillanatban megjelent Desforges-né.

- Maga is lemond róla? - kiáltott felé vidáman de Boves-né.

- Hogyhogy?

- No igen, Mouret úr azt mondta, hogy nem tudnak segíteni rajta.

Henriette úgy tett, mintha nagyon meg volna lepve.

- Mouret úr tréfált. Az a köpeny nagyszerűen fog állni.

Teljesen nyugodtnak, mosolygósnak látszott. Nyilván megmosta a szemhéját, mely friss volt, pirosságnak nyoma sem volt rajta. Belül reszketett és vérzett még, de erőt véve magán, úri kedvességgel palástolta kínját. Szokott mosolyával kínálhatta a szendvicset, Vallagnosznak. Csak a báró, aki jól ismerte, vette észre ajkának enyhe remegését, s azt a sötét lángot, melyet nem tudott kioltani a szeme mélyén. A báró kitalálta az egész jelenetet.

- Hát, Istenem, az ízlések különbözők - mondta de Boves-né, szintén elvéve egy szendvicset. - Ismerek olyan asszonyokat, akik egy szalagot sem vásárolnának meg máshol, csak a „Louvre”-ban. Mások meg az „Olcsóság”-ra esküsznek... Ez nyilván vérmérséklet dolga.

- Az „Olcsóság” nagyon vidékies - mormogta Martyné -, a „Louvre”-ban pedig olyan kurtán-furcsán intézik el az embert.

A társalgás visszaterelődött a nagyáruházakra. Mouret-nak nyilatkoznia kellett; visszatért a hölgyek közé, és játszotta a pártatlan bírót. Az „Olcsóság” kitűnő cég, megbízható, tiszteletre méltó; de a „Louvre”-nak kétségtelenül előkelőbb a közönsége.

- Szóval, maga mégiscsak a „Hölgyek Öröme-t” tartja a legkülönbnek - szólt mosolyogva a báró.

- Igen - felelte nyugodtan Mouret. - Nálunk szeretik a vásárlókat.

Valamennyi hölgy egyetértett vele. Igaza van, a „Hölgyek Öröme”-ben mind úgy vannak, mint valami kedves lumpoláson, érzik a hízogó becézgetést, a mindenkire kiáradó meleg szeretetet, mely a legtisztességesebbjét is megragadja. Ez a szerelmi csábítás magyarázza az áruház óriási sikerét.

- Erről jut eszembe - szólt közbe Henriette aki adta az elfogulatlant -, mit csinál a pártfogoltammal, Mouret úr?... Tudja, de Fontenailles kisasszonnyal.

És Martynéhoz fordulva, hozzátette:

- Egy gróf kisasszony, kedvesem, egy nyomorúságba jutott szegény lány.

- Hát - mondta Mouret -, megkeres naponta három frankot a mintafüzetek összevarrásával, és alighanem férjhez adom az áruház egyik szolgájához.

- Pfuj, szörnyűség! - méltatlankodott de Boves-né.

Mouret ránézett, és nyugodt hangon folytatta:

- Ugyan miért? Nem jobb neki, ha hozzámegy egy derék fiúhoz, egy jó munkáshoz, mint hogy aszfaltbetyárok csípjék fel az utcán?

Vallagnosc megpróbált beleavatkozni a vitába, tréfára fordítva a szót.

- Ne erőltesse, asszonyom... Képes lesz azt mondani, hogy Franciaország összes régi családjai legjobban tennék, ha elmennének rőfösnek.

- Igaz is - jelentette ki Mouret -, sok család van, amelyiknek igen tiszteletreméltó vég volna ez.

Végül kinevették, ez a képtelen állítás egy kissé erősnek tetszett. Mouret tovább dicsőítette azt, amit ő a munka arisztokráciájának nevezett. De Boves-né, aki örökös pénzzavarában fűhöz-fához kapkodott, haragjában elpirult; Martyné, éppen ellenkezőleg, helyeselte Mouret szavait, mert lelkiismeretfurdalás fogta el, ha szegény férjére gondolt. Az inas éppen ekkor vezette be a tanárt, aki feleségéért jött. Még szikkadtabb volt, még összeaszottabbnak látszott a nehéz munkától, vékony, kifényesedett császárkabátjában. Megköszönte Desforjes-nénak, hogy szószólója volt a minisztériumban, aztán félénk pillantást vetett Mouret-ra, mint aki szembekerül a halálát okozó bajjal. Megdőbönt, mikor Mouret hozzáfordult.

- Ugyebár, tanár úr, munkával mindent el lehet érni?

- Munkával és takarékossgal - felelte az, s egész teste enyhén megremegett. - Tessék hozzátenni a takarékoság szót is.

Bouthemont közben mozdulatlanul ült karosszékében. Mouret szavai még a fülében csengtek. Végre fölkel, Henriette-hez lépett, és odasúgta neki:

- Tudja, hogy bejelentette az elbocsátásomat - ó, igen kedvesen... De akasszanak fel, ha meg nem bánja. Találtam is már nevet: „A Négy Évszak”, és oda telepszem az Opera mellé!

Az asszony ránézett, a pillantása elsötétült.

- Számítson rám, magával tartok... Várjon.

És félrevonta Hartmann bárót az ablakmélyedésbe. Tüstént figyelmébe ajánlotta Bouthemont-t, olyan legénynek festve le, aki szintén fel tudja forgatni Párizst, ha önállósítja magát. Mikor új pártfogoltjának pénzbeli támogatásáról beszelt, a báró - noha már semmin sem csodálkozott - önkéntelenül is elszörnyedő mozdulatot tett. Ez már a negyedik számú tehetséges fiú volt, akit Henriette a gondjaira bízott: kezdte nevetségesnek érezni magát. De nem utasította vissza határozottan, sőt, szinte tetszett is neki a gondolat, hogy versenytársat támasszon a „Hölgyek Öröme”-nek; mert a bankéletben már feltalálta azt a módszert, hogy önmagának teremtsen konkurenciát, s ezzel másnak elvegye a kedvét. Aztán meg mulattatta is a kaland. Megígérte, hogy megvizsgálja az ügyet.

- Beszélünk kell ma este - súgta Henriette Bouthemont fülébe - Okvetlenül legyen itt kilenc óra tájban... A báró a miénk.

E pillanatban a hangok megtöltötték a nagy szobát. Mouret még mindig ott állt a hölgyek között, és már megint olyan elbűvölő volt, mint máskor; vidáman védekezett a vádjaik ellen, hogy tönkreteszi őket a rongyaival; kész volt számokkal bizonyítani, hogy nála harminc százalékot takarítanak meg minden vásárláson. Hartmann báró nézte, s újra elfogta a hajdani szoknyavadász testvéri csodálata. Rendben van, a párbaj véget ért, Henriette a földön hever, bizonyára nem ő lesz az a nő, akinek el kell jönnie. S a báró előtt újra fölmerült annak a lánynak szerény arca, akit megpillantott, amikor átment az előszobán. Ott állt, türelmesen, egyedül, félelmes szelídségében.

Szeptember huszonötödikén kezdődtek a „Hölgyek Öröme” új homlokzatának munkálatai. Hartmann báró, ígérete szerint, keresztülhajszolta az ügyet az Ingatlan Hitelbank utolsó közgyűlésén. És Mouret végre közeledett álmának megvalósulásához: ez a homlokzat, mely nemsokára ott pompázik majd a December Tizedike utcában, olyan volt, mint szerencsájének kivirágzása. Meg is akarta ünnepelni az alapkő letételét. Nagy ünnepséget rendezett, jutalmakat osztott szét az alkalmazottak között, este vadpecsenyét és pezsgőt adatott nekik. Az építkezésen is észrevették vidám hangulatát, azt a diadalmas mozdulatot, ahogy a vakolókanállal odacsapta a maltert a kőre. Hetek óta nyugtalan volt már, gyötörte az idegesség, melyet nem mindig tudott elrejtteni; diadala megnyugvást szórakozást jelentett a szenvedésben. Délután mintha visszatért volna bele az egészséges ember jókedve. De már a vacsoránál, mikor végigment az étkezőtermen, hogy megigyeék egy pohár pezsgőt a személyzetével, ismét lázasnak látszott, kínosan mosolygott, vonásai megnyúltak a lelkén rágódó, titkos baj miatt. Visszaesett.

Másnap, a konfekcióosztályon, Clara Prunaire megpróbált borsot törni Denise orra alá. Észrevette Colomban félénk szerelmét, s arra gondolt, hogy megréféltja Bauduékat. Míg Marguerite a vásárlókra várva a ceruzáját hegyezte, hangosan odaszólt neki:

- Tudja, a lovagom, odaát... A végén megsajnáltam, hogy ott él abban a vaksötét boltban, ahová soha senki be nem teszi a lábát.

- Nem is olyan szerencsétlen az - felelte Marguerite -, a gazdája lányát fogja feleségül venni.

- Nocsak! - folytatta Clara. - Hisz akkor jó mulatság volna elütni a kezéről!... Ezt a heccet megcsinálom, becsületszavamra!

Így folytatta, s örült, mert érezte Denise felháborodását. Az megbocsátott volna neki mindent; de magánkívül volt arra a gondolatra, hogy a haldokló Geneviève-et megöli ez a kegyetlenség. Éppen ekkor jelent meg egy vevő, és mert Aurélie asszony lement a pincébe, Denise vette át az osztály vezetését, s odahívta Clarát.

- Prunaire kisasszony, jobban tenné, ha beszélgetés helyett inkább a hölgygel foglalkoznék.

- Nem beszélgettem.

- Hallgasson, kérem. És azonnal szolgálja ki a hölgyet.

Clara megjuhászodva engedelmeskedett. Mikor Denise, hangját föl sem emelve, megmutatta az erejét, senki sem mert dacolni vele. Éppen szelídségével szerzett föltétlen tekintélyt. Egy pillanatig szótlanul sétált fel s alá az elkomolyodott kisasszonyok között. Marguerite újra faragni kezdte a ceruzáját, melynek mindig letört a hegye. Egyedül ő helyeselte még most is, hogy a helyettes ellenáll Mouret-nak; csóválta a fejét, nem vallotta be véletlenül született gyermekét, de kijelentette, hogy ha az ember sejtené, mennyi baj lesz az ostobaságaiból, inkább jól viselkedne.

- Haragszik? - kérdezte egy hang Denise háta mögött.

Pauline volt az, ki éppen, átment az osztályon. Látta a jelenetet, és halkan, mosolyogva beszélt.

- Persze hogy haragszom - felelte Denise ugyanolyan hangon. - Sehogy sem boldogulok a népemmel itt.

A fehérneműs lány vállat vont.

- Ugyan már, akkor lesz a királynőnk, amikor akarja.

Pauline még mindig nem értette, miért utasítja vissza Mouret-t a barátnője. Ő augusztus végén feleségül ment Baugéhoz - nagy ostobaság volt, szokta vidáman mondani. A rettenetes Bourdoncle most úgy bánt vele, mint a legrosszabb munkaerővel, aki elveszett a kereskedelem számára. Pauline csak attól félt nagyon, hogy egy szép napon elküldik őket, hadd szeressék egymást a házon kívül - mert az igazgatósági urak úgy vélekednek, hogy a szerelem förtelmes bűn és halálos veszedelme az üzletnek. Odáig jutottak már, hogy ha a folyosón találkozott Baugéval, nem merte megismerni. Az előbb is szörnyen megijedt, Jouve bácsi majdnem rajtakapta, amint egy halom törlőruha mögött beszélgetett a férjével.

- Nézze csak, utánam jött - tette hozzá, miután sebtiben elmesélte Denise-nek a kalandot.

- Látta, hogy szimatol utánam azzal a nagy orrával!

Tényleg Jouve lépett ki a csipkeosztályról, kifogástalan fehér nyakkendőben, szabálytalanságok után szaglászva. De hogy megpillantotta Denise-t, alázatosan összegörnyedt, és barátságos képet vágva továbbállt.

- Meg vagyok mentve! - mormolta Pauline. - Drágám, maga torkára forrasztotta a szót... Ugye, ha bajom történne, szólna egy szót az érdekemben? Igen, ne vágjon olyan csodálkozó arcot, mindenki tudja, hogy egy szavával felforgatja az egész céget.

Azzal sietett vissza az osztályára. Denise elpirult, zavarba hozták ezek a baráti célzások. Különben Pauline-nak igaza volt. Maga is kezdte már sejteni a hatalmát azokon a hízelgéseken, amik körülvették. Mikor Aurélie asszony feljött, és az osztályt a helyettes felügyelete alatt nyugodt munkában találta, barátságosan rámosolygott a lányra. Magát Mouret-t is elhanyagolta, és napról napra kedvesebb volt Denise-hez, aki egy szép napon megirigyelheti az ő vezetői állását. Most kezdődött Denise uralma.

Egyedül Bourdoncle nem tette le a fegyvert. A lány elleni áskálódásait eleinte természetes ellenszenv táplálta. Utálta szelídsége és kedvessége miatt. Később úgy harcolt ellene, mint valami káros befolyás ellen, amely veszedelmet hoz az egész cégre, mihelyt Mouret elbukik. Úgy gondolta, ez az ostoba szerelem okvetlenül aláássa a főnök kereskedői képességeit: mindaz, amit a nőkön nyertek, rámegy majd erre a nőre. Őt valamennyi hidegen hagyta, a szenvedélytelen ember megvetésével bánt velük, lévén a mestersége, hogy belőlük éljen, s utolsó illúzióit is elvesztette, mikor meztelenül látta őket kufárkodása bosszúságai közben. A hetvenezer női vevő illata nem részegítette meg, ellenkezőleg, túrhetetlenül megfájdította a fejét: odahaza verte a szeretőit. És ebben a hovatovább félelmessé váló kis elárusító lányban főképpen az nyugtalanította, hogy nem hitt önzetlenségében, vonakodása őszinteségében. Szerinte csak szerepet játszott, mégpedig a legügyesebb szerepet; mert ha mindjárt első nap odaadta volna magát, Mouret másnapra kétségtelenül elfelejti; így pedig visszautasításával felkorbácsolta a vágyát, megbolondította, minden ostobaságra képessé tette. Egy minden hájjal megkent, kitanult cafka sem csinálhatta volna ügyesebben, mint ez az ártatlan lány. És valahányszor Bourdoncle meglátta tiszta tekintetét, szelíd arcát, egyszerű viselkedését, olyan félelem fogta el, mintha álruhás emberevővel, a nő sötét rejtvényével, a szűzlány vonásai mögött rejtőző halállal került volna szembe. Hogyan játssza ki ennek az ál-ártatlanságnak a fogásait? Most már egyetlen vágya volt, hogy nyomára jöjjön a mesterkedéseinek, és remélte, hogy leleplezheti; bizonyosan elkövet majd valami hibát, majd ő rajtakapja valamelyik szeretőjével, akkor aztán megint elkergeti, s a cég úgy működhet, mint a jól olajozott gépezet.

- Csak tartsa nyitva a szemét, Jouve bácsi - mondotta Bourdoncle a felügyelőnek. - Én fogom megjutalmazni.

De Jouve csak ímmel-ámmal engedelmeskedett, mert volt tapasztalata az asszonyok körül, és arra gondolt, hogy pártjára áll ennek a gyermeknek, akiből holnapra korlátlan úr lehet. Nem mert többé hozzányúlni, pedig átkozottul csinosnak találta. Az ezredese valamikor egy ilyen csitriért lett öngyilkos, egy jelentéktelen külsejű, finom és szerény teremtésért, akinek egyetlen pillantása megdobogtatta a szíveket.

- Hiszen nyitva tartom én a szemem - felelte -, de becsületszavamra, nem fedezek föl semmit.

Pedig furcsa hírek keringtek az áruházban, utálatos pletykálódás folyt a hízélgés és a tisztelet színe alatt, melyet Denise egyre emelkedni érzett maga körül. Ez idő szerint az egész áruház azt beszélte, hogy Hutin valamikor a szeretője volt; arra nem mertek volna megesküdni, hogy még tart a viszony, de gyanúsították őket, hogy néha-néha találkoznak. És vele hált Deloche is: állandóan találkoznak a sötét zugokban, órák hosszat elbeszélgetnek. Kész botrány!

- Szóval még semmit nem tudott meg a selyemosztály vezetőjéről vagy arról a fiatalemberről, aki a csipkeosztályon dolgozik? - kérdezgette Bourdoncle.

- Nem, kérem, még semmit - erősítette a felügyelő.

Bourdoncle minden reménye az volt, hogy Deloche-sal lepheti meg Denise-t. Egy reggel maga vette észre őket, amint a pincében nevetgéltek. Egyelőre úgy bánt a lánnyal, mint egyenrangú ellenféllel, most már nem nézte le; elég erősnek érezte, hogy akár őt is megbuktassa tízévi szolgálata ellenére, ha elveszti a játszmát.

- Figyelmébe ajánlom azt a fiatalembert a csipkeosztályon - fejezte be minden alkalommal. - Sülve-főve együtt vannak. Ha megcsípi őket, szóljon nekem, a többi az én gondom.

Mouret eközben állandó gyötrődésben élt. Hogy lehet az, hogy így megkínozza ez a gyermek? Egyre maga előtt látta, amint belép a „Hölgyek Öröme”-hez, otromba cipőben, vékony fekete ruhában, félénken. Dadogott, mindenki csúfot üzött belőle, maga is csúnyának találta eleinte. Csúnyának! És most egy tekintetével térdre kényszeríthetné, nem is látja másként, csak fénnel övezetten. Azután ott maradt a ház csihésének, akit elnyomtak, kigúnyoltak, akivel ő maga is úgy bánt, mint valami különös állattal. Hónapokig azt akarta látni, hogyan érik egy lány nővé; elszórakozott a kísérleten, és nem vette észre, hogy a szívével játszik. A lány nőtt, növekedett és félelmetessé vált. Talán már az első perctől fogva szerette, akkor is, mikor azt hitte, hogy csak szánja. Pedig csupán akkortól érezte a magáénak, hogy egy este együtt sétáltak a Tuilériák gesztenyefái alatt. Ekkor kezdődött számára az élet, hallgatta egy csoport kisleány kacagását, egy szökőkút távoli csörgedezését, mialatt a meleg homályban hallgaton lépdelt mellette a lány. Aztán már nem tudta, mi történik vele, láza óráról órára emelkedett, minden csepp vére, egész lénye a lányé lett. Egy gyermeklányé! Hát nem hihetetlen? Most ha Denise elhaladt mellette, ruhájának könnyű szelét olyan erősnek érezte, hogy megtántorodott belé.

Sokáig lázadozott, és gyakran még most is méltatlankodott, meg akart szabadulni ebből az ostoba rabságból. Ugyan mivel ejtette így meg? Hiszen látta még jóformán mezítláb! Hiszen szinte csak könyörületből alkalmazta! S még ha valami, elbűvölő jelenség volna, akiért bomlanak a férfiak! De egy ilyen hitvány kis gyereklány! Még az arca is semmitmondó átlagarc. Még csak különösebben eszesnek sem mondható, hiszen emlékszik még, milyen rosszul kezdte elárúsítói pályáját. Aztán haragjának minden rohama után újra elragadta a szenvedély, szent borzadály fogta el, hogy sértegetni merészelte bálványát. Megvan ebben a lányban mindaz, amit a nőben értékelünk: lelkierő, vidámság, egyszerűség; szelídségének varázsa úgy lebegi körül, mint egy finom parfüm erős illata. Hiába nem veszi észre az ember, hiába megy el mellette közömbösen, ez a bűvös erő csakhamar működésbe lép, s hat lassan, legyőzhetetlenül; akire a lány egyszer rámosolygott, az az övé lett örökre. Sápadt arcán minden mosolygott ilyenkor: kökény szeme, gödrös álla és orcája; még súlyos, szőke haja is szinte felragyogott

ilyenkor, királyi, hódító szépségében. Mouret beismerte, hogy legyőzték; ez a lány éppen olyan okos, amilyen szép, s okossága éppen lényének legjobb részéből származik. A többi elárúsítónő felületes műveltsége csak máz volt, mely hamarosan lepattogzik ezekről a lecsúszott lányokról, ő azonban, minden ál-elegancia híján, megőrizte báját, származása zamatát. A gyakorlat nagyszabású kereskedelmi ötleteket ébresztett e keskeny homlok mögött, melynek tiszta vonala akaraterőt és rendszereteket árult el. És Mouret legszívesebben összetett kézzel kért volna bocsánatot tőle, amiért lázadó pillanataiban káromolta.

De miért is utasítja vissza ilyen makacsul? Százszor is könyörgött már neki, egyre növelve az ajánlatait, pénzt, sok pénzt kínálva. Aztán arra gondolt, hogy bizonyosan becsvágyó a lány, megígérte neki, hogy kinevezi vezetőnek, mielőtt megürül egy osztály. És Denise visszautasította, és újra visszautasította. A férfi elképedt, és vágya egyre dühösebbé vált ebben a küzdelemben. Lehetetlennek találta a dolgot; végre is csak engedni fog ez a gyermek; ő a nők tartózkodását mindig csak viszonylagos dolognak tekintette. Nem látott már más célt maga előtt, minden egyéb beleolvadt ebbe a vágyába: hogy egyszer magánál tarthassa a lányt, ölébe ültesse, megcsókolja az ajkát, és erre a látomásra sebesen nyargalt ereiben a vér, reszketett, testét-lelkét fölbolygatta a tehetetlensége.

Napjai ebben a keserves megszállottságban teltek el. Denise képével ébredt. Róla álmodott éjszaka, s álmokképe elkísérte dolgozószobájának nagy íróasztalához, ahol kilenctől tízig utalványokat és meghatalmazásokat írt alá: gépiesen végezte ezt a munkát, állandóan maga mellett érezte, amint folyton nemet mond nyugodt arccal. Aztán tíz órakor tanácsülés volt, valóságos minisztertanács, a cég tizenkét érdektársának ülése, melyen elnökölnie kellett; megvitatták a belső rendtartás kérdéseit, megvizsgálták a bevásárlásokat, megállapították, hogy mi kerüljön a kirakatba; Denise ekkor is ott volt, kihallotta szelíd hangját a számok közül, látta ragyogó mosolyát a legbonyolultabb pénzügyi műveletekben is. Tanácsülés után is elkísérte, vele együtt végezte az osztályok mindennapos felügyeletét, visszatért délután az igazgatóság szobájába, ott maradt karosszéke közelében kettőtől négyig, mikor tömördek embert fogadott, gyárosokat, nagyiparosokat, bankárokat, feltalálókat egész Franciaországból; szakadatlanul nyüzsgött itt a gazdagság és a tudás, eszeveszett táncra kerekedtek a milliók, kurta párbeszédekben a párizsi piac legzsírosabb üzleteit ütötték nyélbe. Ha megfeledkezett róla egy pillanatra, míg egy iparág pusztulásáról vagy feltámasztásáról határozott, szívének egy heves dobbanására ismét maga előtt látta; hangja elakadt, s azon tűnődött, mire jó ez a felbolygatott vagyon, mikor Denise nem akar az övé lenni? Végül, öt órakor, alá kellett írnia a postát, s míg a keze gépiesen mozgott; a lány képe még parancsolóbban jelent meg előtte, egészen magának hódította meg, hogy egyedül övé legyen az éjszaka magányos, lángoló óráin. És másnap újra kezdődött ugyanez a nap, s a tevékeny, óriási erőfeszítésekkel teli napok sorát egy leánygyermek vékonyka árnyéka gyötrellemmel töltötte meg.

De kivált az árusítócsarnokok mindennapos végigjárása közben érezte nyomorúságát. Megszerkesztette ezt az óriási gépezetet, uralkodik egy ekkora világon, és majd belepusztul fájdalmába, mert nem kell egy kislánynak! Megvetette önmagát, hurcolta betegsége lázát szegényét. Olykor megundorodott hatalmától, és emelyegve járta végig a termeket. Máskor meg szeretne volna kiterjeszteni a birodalmát, oly nagyra tenni, hogy a lány bámulatában és félelmében megadja magát.

Először lenn az alagsorban állt meg a csúszda előtt. Ez még mindig az Új Szent Ágoston utcában volt, de ki kellett bővíteni; valóságos folyómederré szélesedett, melyben a nagy vizek hangos zúgásával özönlött le az áruk szakadatlan áradata. Az egész világról érkeztek az áruk, egymás után érkeztek a teherkocsik az összes pályaudvarokról, egy pillanatig sem szünetelt a kirakodás, a telhetetlen ház fáradhatatlanul itta a föld alá csúszó ládákat és bálákat. Elnézte

ezt a beáradó áruözönt, elgondolta, hogy a közvagyon urai közé tartozik, kezében van a francia gyáripár sorsa, és nem tudja megvásárolni egyik elárúsító kisasszonya csókjait.

Aztán továbbment az átvételi osztályra, mely most a Monsigny utcai oldal alagsorát foglalta el. Húsz asztal nyúlt el itt, a pinceablakokon beszűrődő halvány világosságban; a segédek hada szorgoskodott, ládákat ürített, árukat ellenőrzött, árcédulákat erősített rájuk, és szokatlanul hallatszott a közeli csúszda dübörgése, mely elfojtotta a hangjukat. Osztályvezetők állították meg, nehézségeket kellett megoldania, rendelkezéseket megerősíteni. A pince mélye megtelt a szaténok szelíd ragyogásával, a vásznak fehérségével, az áruk csodás halmazával, melyben prémek keveredtek a csipkével és díszműáruk keleti ajtófüggönyökkel. Lassan sétálgatott e rendetlenül odahányt, nyers állapotban feltornyozott kincsek között. Odafent hamarosan ragyogni fognak a kirakatokban, elindítják a pénz versenyfutását az osztályokon át, s ahogy fölkerültek, ugyanolyan gyorsan el is tűnnek a cégen átviharzó vad vásári forgatagban! Mouret arra gondolt, hogy selymet, bársonyt kínált annak a lánynak, hadd vigyen, amennyit csak akar az óriási halmokból - és hogy visszautasította, szőke fejének egy kis rázintásával.

Aztán az alagsor másik végébe ment, hogy mint rendesen, benézzen a hazaszállító osztályra is. Végtelen folyosók nyúltak itt el, gázzal megvilágítva; a farácsos raktárak, jobbra és balra, olyanok voltak, mint egy-egy föld alatti bolt; egész kereskedőnegyed szunnyadt a homályban: rövidárú- és fehérnemű-üzletek, kesztyűs boltok, játékbazárok. Távolabb látni lehetett a három fűtőkészülék egyikét; még messzebb tűzoltók őrizték a fémkalitkába zárt központi gázórát. A szállító osztályon a válogató asztalok már rakva voltak csomagokkal, kartondobozokkal és skatulyákkal, melyeket megállás nélkül szállítottak ide a kosarak; Campion, az osztály főnöke, tájékoztatta a folyó munkáról, míg a vezetése alatt dolgozó húsz ember szétrakta a csomagokat az egyes rekeszekbe, melyek mind egy-egy párizsi kerület nevét viselték, a szolgák innét a gyalogjáró mellett sorakozó kocsikra hordták fel a csomagokat. Szólengatások, utcanevek, hangos figyelmeztetések hallatszottak, olyan zűrzavaros lármá és sürgésforgás volt ott, mint egy indulófélben levő postagőzöns. Mouret egy ideig mozdulatlanul állt, nézte, mint özönlik kifelé az áru, mellyel az imént látta megtelni a házat az alagsor másik végén: itt vége volt a sodró erejű áramlatnak, kiáradt az utcára, miután aranyhordalékát lerakta a pénztárak fenekére. Mouret szeme elhomályosult, nem törődött már az áruk óriási kiözönlésével, csak utazásra gondolt, arra, hogy távoli országokba megy, mindent itthagya, ha a lány továbbra is olyan makacsul ellenáll.

Azzal visszament a lépcsőn, folytatta körútját, még többet beszélt és sürgölődött, de nem tudta másra terelni a figyelmét. A második emeleten megvizsgálta az expedíciós osztályt, ürügyet keresett a veszekedésre, és titokban dühöngött a magasabályozta gépezet tökéletes működésén. Ez az osztály napról napra fontosabbá vált: most már kétszáz alkalmazottra volt szüksége, egy részük felbontotta, olvasta és osztályozta a vidékről és külföldről jövő leveleket, a többiek polcokra gyűjtötték össze a levélírók által rendelt árukat. A levelek száma annyira megnőtt, hogy már nem is számolták őket, csak lemérték, néha száz font is érkezett egy nap. Mouret izgatottan sietett át az osztály három termén, megkérdezte Levasseurt, a vezetőt, hogy általában mennyit nyom a posta: nyolcvan font, néha kilencven, hétfőn száz font volt a súlya. A szám egyre növekedett; s ő tulajdonképpen boldog lehetett volna. De most is csak remegett abban a zajban, melyet a szomszédban működő csomagoló csoport vert a ládák szögezésével. Hiába járt összevissza a házban: rögeszméje mély árkat vont két szeme köré, s amint egész hatalma kibontakozott előtte, s az osztályok gépezete és személyzetének serege elvonult a szeme előtt, még mélyebben érezte tehetetlenségének sértő igazságtalanságát. Egész Európából áradtak a megrendelések a „Hölgyek Öröme”-hez, külön postakocsira volt szükség, hogy levelezését elhozza; és ő nemet mond, mindig csak nemet!

Újra lement, megvizsgálta a központi pénztárt, ahol négy pénztáros őrizte a két óriási páncélszekrényt, amelyeken tavaly nyolcvannyolc millió folyt keresztül. Egy pillantást vetett a számlaellenőrző irodára, itt huszonöt alkalmazott dolgozott, akiket a legkomolyabbak közül válogattak ki. Bement a leszámoló irodába is, ahol harmincöt fiatalember, csupa kezdő könyvelő, ellenőrizte az eladási jegyzékeket, és számította ki az elárusítók jutalékát. Visszatért a központi pénztárhoz, és a páncélszekrények látása felingerelte, ott járt a milliók között, melyeknek haszontalansága majd elvette az eszét. Denise nemet mond, mindig csak nemet!

És mindig ez a nem, valamennyi osztályon, az árusítócsarnokokban, a termekben, az egész áruházban! A selyemosztályról a posztóosztályra ment, a fehérneműtől a csipkéhez; fölment az emeletre, megállt a felüljárókon, rögeszmés, kínos pontossággal nyújtotta el felügyelő körútját. A cég mérhetetlenül megnövekedett; megteremtette ezt az osztályt, meg azt a másikat, kormányozta ezt az új területet is, kiterjesztette uralmát arra az új iparágra is, legutolsó hódítására; és nem, mindig csak nem, csak azért is nem! Személyzete ma már benépesített volna egy kisvárost; ezeröttszáz elárusítója volt, ezer más alkalmazottja, köztük negyven felügyelő és hetven pénztáros; maguk a konyhák harminckét embert foglalkoztattak; tíz ember dolgozott a reklámosztályon, háromszázötven szolgálta az áruház libériáját, huszonnégy tűzoltó lakott benn a házban. És az istállókban, a Monsigny utcában, az áruházzal szemközt felépített királyi istállókban száznegyvenöt ló volt, pompás fogatainak már híre futott. Az első négy kocsi, mely annak idején úgy felizgatta a környék kereskedőit, mikor a cég még csak a Gaillon tér sarkát foglalta el, lassanként hatvankettőre szaporodott: voltak kis kézikocsik, egylovasok és nehéz, kétlovas társzekerek. Szüntelenül járták Párizst, kifogástalanul hajtó, fekete ruhás kocsisokkal, körülhordozva a „Hölgyek Öröme”-nek arany és bíbor címerét. Eljutottak még az erődítéseken túl is, kijártak a külvárosokba; találkozni lehetett velük Bicitére mélyútjain, a Marne partja mentén, még a Saint-Germain-i erdő árnyékában is; néha, valamelyik elhagyatott környéken, a mély csöndben feltűnt a napos országút messzeségében egy kocsi, elügetett büszke lovaival, s a nagy természet rejtelmes békéjébe beledobta a fényezett kocsiodalok rikító reklámját. Mouret arról ábrándozott, hogy még messzebbre küldi őket, a szomszédos megyékbe; azt szerette volna, ha Franciaország valamennyi útján hallja a dühörgésüket egyik országhatártól a másikig. De most már le sem ment, hogy megnézzé imádott lovait. Minek meghódítani a világot, mikor a vége: nem, mindig csak nem?

Esténként, ahogy odaért Lhomme pénztárához, szokás szerint most is megnézte a bevétel összegét, a kartonlapon, melyet a pénztáros egy vastúre szúrt fel mellette; ez a szám ritkán volt kisebb százezer franknál, de néha, nagy vásárok napján nyolc-kilencszázezerre emelkedett; mindhiába, ez sem harsogott már a fülébe trombitaszó gyanánt; sajnálta, hogy megnézte, keserű érzés támadt föl benne: gyűlölte és megvetette a pénzt.

De még nagyobb szenvedések vártak rá. Féltékenykedni kezdett. Egy reggel, dolgozószobájában, tanácsülés előtt, Bourdoncle értésére adta, hogy az a konfekció-osztálybeli kislány csúfot űz belőle.

- Hogyan? - kérdezte Mouret elsápadva.

- Ej, hát szeretői vannak, itt a házban.

Mouret-nak volt ereje, hogy mosolyogjon.

- Nem is gondolok már rá, barátom. Nyugodtan beszélhet... No és kik a szeretői?

- Azt mondják, Hutin meg egy eladó a selyemosztályról. Deloche, az a nagy-mamlasz... Én nem állítok semmit, nem láttam őket. De úgy látszik, többeknek szemet szúrt a dolog.

Elhallgattak, Mouret úgy tett, mintha írásokat rendezgetne az íróasztalán, hogy elrejtse keze reszketését. Végre, fejét föl sem emelve, így szólt: - Bizonyítékok kellenének, próbáljon bizonyítékokat szerezni... Ó, ami engem illet, ismétlem, fűtyülök rá, mert végre is bosszantani kezdett már. De nem tűrhetünk meg ilyen dolgokat a házban.

Bourdoncle egyszerűen azt felelte:

- Legyen nyugodt, a napokban lesz bizonyíték. Én öröködöm.

Mouret-nak még a maradék nyugalma is odalett. Nem volt többé bátorsága, hogy visszatérjen erre a beszélgetésre, egyre várta a katasztrófát, mely össze fogja törni a szívét. És a szenvedés félelmetessé tette, reszketett tőle az egész ház. Most már nem tartotta érdemesnek, hogy Bourdoncle háta mögé bújjék, maga intézte a kivégzéseket, ideges bosszúvággal, úgy hűtve le dühét, hogy visszaélt a hatalmával, ezzel a hatalommal, mely egy lépéssel sem vitte közelebb egyetlen vágyának kielégítéséhez. Minden felügyelő körútja vérengzéssé vált, ha csak meglátták, a rémület szele süvített végig az osztályokon. Éppen most kezdődött a téli holt-szezon, és Mouret kisöpörte az osztályokat, halomba gyűjtötte az áldozatokat, utcára tett mindenkit. Első gondolata az volt, hogy elkergeti Hutint és Deloche-t; aztán meggondolta magát: ha nem tartja meg őket, sohasem fog megtudni semmit; és a többiek fizettek meg helyettük is, ingott a talaj az egész személyzet lába alatt. Este pedig, mikor magára maradt, könnyek duzzasztották meg a szemhéját.

Egy napon különösen nagy lett a rémület. Egy felügyelő úgy látta, hogy Mignot, a kesztyűs, lop. Mindig gyanús nőszemélyek ólálkodtak a pultja előtt, s nemrégiben elfogtak egyet, akinek csípője és keble hatvan pár kesztyűvel volt kitömve. Nyomban megszervezték az örökődést, s a felügyelő tetten érte Mignot-t, amint kezére járt egy nagy, szőke lánynak, aki régebben a „Louvre” áruházban volt eladónő, de elbocsátották; a művelet egyszerű volt: Mignot úgy tett, mintha kesztyűt próbálna neki, megvárta, míg teletömi magát, aztán valamelyik pénztárhoz vezette, ahol kifizetett egy pár kesztyűt. Mouret éppen ott volt. Rendes körülmények között nem szívesen avatkozott bele az ilyen ügyekbe, melyek különben gyakoriak voltak, mert a jól olajozott gép szabályos működése ellenére is nagy rendetlenség uralkodott a „Hölgyek Öröme” bizonyos osztályain, s nem múlt el hét, hogy lopás miatt el ne kellett volna kergetni egyik-másik alkalmazottat. Sőt, az igazgatóság lehetőleg el is hallgatta ezeket a lopásokat, mert fölöslegesnek tartotta a rendőrség mozgósítását, ami felfedte volna a nagy bazárok egyik végzetes sebét. Csakhogy aznap Mouret szükségét érezte a dühöngésnek, és durván lehordta a csinos Mignot-t, aki sápadt és eltorzult arccal, félelmében reszketve állt előtte.

- Rendőrt kellene hívnom! - kiáltotta Mouret, a többi eladó jelenlétében. - Feleljen! Ki és mi ez a nő?... Esküszöm, hogy rendőrért küldök, ha nem mondja meg az igazat.

A nőt közben elvezették, két elárusító kisasszony levetköztette. Mignot hebegett-habogott:

- Kérem főnök úr, én máskülönben nem ismerem... Ő jött oda...

- Ne hazudozzon! - szakította félbe Mouret még hevesebben. - És senki sincs itt, aki figyelmeztetett volna minket! Maguk mind egy követ fűjnek, szavamra mondom! Valóságos zsványtanya, meglopnak, kifosztanak, kirabolnak. Egyet sem kellene kiengednem a házból, míg a zsebeit ki nem kutatták.

Az alkalmazottak morogtak. Három-négy nő, aki kesztyűt akart venni, riadtan állt meg.

- Csend legyen - tört ki dühösen Mouret -, vagy kisöpröm az egész házat!

Közben odafutott Bourdoncle, aki nagyon félt a botránytól. Néhány szót súgott Mouret fülébe: az ügy nagyon komolyra fordult; rábírta, hogy vezettesse Mignot-t a felügyelők

irodájába, egy földszinti szobába, a Gaillon téri kapu közelében. Ott volt a nő is, nyugodtan vette föl a füzőjét. Az imént megnevezte Albert Lhomme-ot. Mignot, akit újra faggatni kezdtek, elvesztette a fejét; és zokogva jelentette ki, hogy ő nem bűnös. Albert küldözgette hozzá a szeretőit; eleinte csak előnyökhöz juttatta őket, kihasználta velük az alkalmi vételeket; később, mikor már loptak, maga is annyira benne volt a pácban, hogy már nem értesíthette az igazgatóságot. Fény derült egy sereg nagyszabású lopásra; ezek az utcanők rendszeresen lopkodták az árut, melyet az étkezde mellett levő növények közé rejtett, fényűzően berendezett illemhelyeken erősítettek a szoknyájuk alá; az eladó nem jelentette be az eladást a pénztárnál, amikor odavezette a vevőt, s a pénztárossal osztozott a vételáron; csaltak az áru visszaadásánál; úgy tettek, mintha visszavettek volna egyes cikkeket, és zsebre vágták az állítólag kifizetett összeget; nem is számítva a lopás klasszikus fajtáját, hogy este csomagokat vittek ki kabátjuk alatt, derekuk köré csavarva, sőt néha a combjuk mellé aggatva. Tizennégy hónapja folyt Mignot és nyilván több más, meg nem nevezett elárúsító jóvoltából Albert pénztáránál ez a gyanús mesterkedés, ez a szemérmetlen lopkodás, melynek a nagyságát pontosan nem lehetett megállapítani.

Ezalatt szétfutott a hír az osztályokon. Akinek nem volt rendben a szénája, az remegett, de a legbecsületesebb alkalmazottak is félték az általános söpréstől. Látták Albert-t eltűnni a felügyelői irodában. Aztán Lhomme lépett be, fuldokolva, vérbe borult képpel, közel a gutaütéshez. Végül magát Aurélie asszonyt is lehívták; emelt fővel viselte a gyalázatot, sápadt, puffadt arca olyan volt, mint egy viaszárc. A magyarázkodás sokáig tartott, részleteit soha senki nem tudta meg pontosan: beszéltek, hogy a konfekcióosztály főnöke úgy megpofozta a fiát, hogy a szeme is majd kiugrott; derék, becsületes apja sírt, a főnök pedig tökéletesen megfeledkezve szokott kedvességéről, kocsismódra káromkodott, és mindenáron a törvény kezére akarta juttatni a bűnösöket. A botrányt mindamellet elfojtották. Csak Mignot-t kergették el azonnal. Albert két nappal később tűnt el; az anyja nyilván elért annyit, hogy rögtön elbocsátásával ne gyalázzák meg a családot. De napokig süvített még a rettegés szele, mert a jelenet után Mouret az utolsó zugig bejárta az áruházat, rettentő pillantásokat vetve maga körül, és lekasabolva mindenkit, aki csak a szemét is föl merte emelni:

- Mit bámul a levegőbe?... Menjen a pénztárhoz!

Végre egy napon magának Hutinnek a feje fölött is kitört a vihar. A helyettesnek kinevezett Favier most fúrta a főnökét, hogy kitúrja a helyéből. A megszokott taktikával élt: alattomos jelentéseket küldött az igazgatósághoz, kihasznál minden alkalmat, hogy rajtakapják valami hibán az osztály vezetőjét. Szóval, egy reggel, amint Mouret végigment a selyemosztályon, megállt és meglepve látta, hogy Favier sorba változtatja meg a fekete bársony-maradékok árjelző céduláit.

- Miért szállítja le az árakat? - kérdezte. - Ki parancsolta ezt magának?

A helyettes, aki nagy léhhel-péhhel végezte ezt a munkát, mintha el akarta volna fogni az arra járó igazgatót - előre látván, hogy mi következik -, a jámbor csodálkozás hangján felelt:

- Hutin úr.

- Hutin úr!... Hol van Hutin úr?

És mikor Hutin feljött az áruátvételi osztályról, ahová érte küldtek egy elárúsítót, heves magyarázkodás kezdődött. Micsoda, most már önhatalmúlag szállítja le az árakat? De úgy látszott, mintha ő is nagyon csudálkozott volna, hisz éppen csak megemlítette Favier-nak az árleszállítást, de nem adott neki határozott parancsot. Favier ekkor sajnálkozó arcot vágott, mint olyan alkalmazotthoz illik, aki kénytelen ellentmondani a feljebbvalójának, pedig hát szívesen magára vállalná a hibát, ha arról volna szó, hogy kimentse a bajból... Ezzel egyszerre elmérgesítette a dolgot.

- Hallja, Hutin úr - fakadt ki Mouret -, én sohasem türtem ezeket az önállósodásokat... Az árakat csak mi állapíthatjuk meg.

Így folytatta, csípősen, sértő szándékkal, ami meglepte az elárúsítókat, mert az effajta viták rendszeren négy szemközt szoktak lefolyni, s az egész dolog valóban félreértésből is származhatott. Úgy érezték, mintha Mouret titkos bosszúvágyát akarná kielégíteni. Végre hibát tudott hát találni ebben az Hutinben, akit Denise szeretője gyanánt emlegettek! Lehűthette egy kissé a dühét, kegyetlenül éreztetve vele, hogy ő az úr! Nagy feneket kerített a dolognak, végül már azzal gyanúsította, hogy az árleszállítás mögött nem egészen tiszta szándékok rejtőznek.

- Főnök úr - ismételte Hutin -, én ön elé akartam terjeszteni ezt az árleszállítást... Tudja, hogy szükség van rá, mert ezek a bársonyok nem sikerültek.

Mouret egy utolsó durvasággal elhallgattatta:

- Jó, majd megvizsgáljuk az ügyet... Ez többet meg ne történjék, ha meg akar itt maradni!

Azzal sarkon fordult. Hutin őrvongott mérgében, és csak Favier-t látva maga mellett, akinek szívét kiöntheti, megesküdt, hogy arcába vágja a lemondását ennek a vadállatnak. Aztán nem emlegette tovább a felmondást, csak fölhánytorgatta mindazokat az utálatos rágalmakat, amik az elárúsítók között közszájon forogtak a főnökökről. Favier pedig ragyogó szemmel védekezett, hevesen bizonygatva, hogy mennyire vele érez. De hát felelnie csak kellett, ugyebár? Meg aztán ki gondolta volna, hogy ennyire felfűjnak egy ilyen ostobaságot? Mi üthetett a főnökbe? Egy idő óta nem lehet beszélni vele.

- Hogy mi ütött bele, azt tudjuk - mondta Hutin. - Talán bizony én tehetek arról, hogy az a kis szajha a készruhaosztályról az ujjá körül forgatja!... Látja, barátom, ez az oka mindennek. Tudja, hogy a szeretőm volt, s ez nem tetszik neki; vagy talán önagysága akar kidobadni, mert szégyelli magát miattam... De majd megtáncoltatom én, csak kerüljön a kezem közé!

Két nap múlva, mikor Hutin a padláson elhelyezett konfekciós műhely felé tartott, hogy személyesen ajánljon egy munkáslányt, összerendezte, mert egy folyosó végén észrevette Denise-t és Deloche-t; egy nyitott ablakban könyököltek, bizalmas beszélgetésbe mélyedve, a fejüket sem fordították hátra. Hirtelen arra gondolt, hogy rajtakapja őket, de ekkor meglepve látta, hogy Deloche sír. Nesztelenül visszahúzódott; a lépcsőn Bourdoncle-lal és Jouve-val találkozott, előadott nekik valami kitalált mesét, hogy az egyik tűzoltókeszülék ajtaja mintha le volna szakítva; így majd fölmennek és ráakadnak a párocskára. Bourdoncle fedezte fel őket először. Nyomban megállt, s azt mondta Jouve-nak, menjen az igazgatóért, ő addig itt marad. A felügyelő kénytelen volt engedelmeskedni, bár nagyon bosszankodott, hogy ilyen históriába kell belekeverednie.

Ez a sarok távol esett attól az óriási világtól, ahol a „Hölgyek Öröme” népe sürgött-forgott. Kanyargós lépcsőkön és folyosókon lehetett csak idejutni. A műhelyek a padláson voltak; alacsony padláhelyiségek sorakoztak egymás mellett, a tető bádorgjába vágott széles ablakok világították meg őket, s bútorkatuk csupán egy-egy hosszú asztal és öblös vaskályha volt; ott éltek egymás mellett a fehérnemű-varrónők, a csipkeverő lányok, a kárposok, a készruha-varrónők, télen-nyáron fullasztó melegben, mesterségük jellegzetes szagában; s mielőtt az ember a folyosónak e távoli zugába ért volna, végig kellett menni az egész szárnyon, a ruha-varróműhely után balra fordulni és fölmenni öt lépcsőfokon. Ha olykor az elárúsító valami megrendelés miatt fölvezetett ide egy-egy vevőt, az összetörve, szédelegve kapkodott levegő után; úgy érezte, mintha órák óta körben forogna, és száz mérföldnyire volna az utcától.

Denise már többször találkozott itt Deloche-sal, aki várt rá. Mint helyettes, ő tartotta fenn a kapcsolatot az osztály és a műhely között, ahol egyébként csak a modellek s az igazítások készültek; gyakran föl járt ide, hogy utasítást adjon. Deloche megleste, mindenféle ürügyet

eszelt ki és utána osont; aztán úgy tett, mintha nagyon meglepődne, mikor a műhely ajtajában találkozott vele. Denise végül is nevetett a dolgon, úgyahogy beleegyezett ezekbe a találkába. A folyosó a víztartó mellett húzódott; egy óriási bádogmedence mellett, melyben hatvan-ezer liter víz volt; a háztetőn is volt egy ugyanilyen térfogatú víztartó, melyet vaslétrán lehetett megközelíteni. Most éppen Deloche beszélt, vállával a víztartónak dőlt, nagy testét meggörnyesztette az állandó fáradság. A vízből hangok szálltak, s e rejtelmes hangok zenei rezgéseit a bádog átvette. Denise a mély csend ellenére is nyugtalanul fordult hátra, mert mintha árnyékot látott volna elsuhanni a világossárgára festett csupasz falakon. De hamarosan magához vonzotta őket az ablak, kikönyököltek rajta, ottfeledkeztek vidám fecsegésbe mélyedve, elmerülve szülőföldjük ezernyi apró emlékében. Alattuk terült el a nagy csarnok óriási üvegteteje, üveg-tő, melyet sziklás partok gyanánt szegélyeztek a távoli háztetők. Azontúl nem láttak mást, csak az eget, az ég széles leplét, mely az üveg-tő nyugvó vizében tükröztette szálló felhőit és halvány azúrját.

Ezen a napon Deloche éppen Valognes-ról beszélt.

- Hatéves voltam, az anyám egy kis kocsiban elvitt a városi vásárra. Tudja, hogy a város jó tizenhárom kilométerre van tőlünk, öt órákor el kellett indulni Briquebecből. Nagyon szép hely az! Ismeri a falunkat?

- Igen, igen - felelte lassan Denise, távolba vesző pillantással. - Jártam ott egyszer, de nagyon kicsi voltam még akkor... Jobbra-balra gyepek van az utak szélén, ugye? És itt-ott kettesével szabadjára engedett birkák, vonszolják maguk után béklyóik kötelét.

Elhallgatott, aztán tétova mosollyal folytatta:

- Nálunk mérföldnyi hosszú, egyenes utak vannak, árnyas fák között. És legelők, nálam is magasabb sövényekkel körülvéve, s a legelőkön lovak meg tehenek... Van egy kis patakunk, és tudok egy helyet, ahol a bokrok alatt nagyon hideg a vize.

- Akárcsak nálunk, akárcsak nálunk - kiáltott fel elragadtatva Deloche. - Nincs egyéb, csak fű, mindenki tüskés bokrokkal meg szilfákkal veszi körül a maga földjét, és olyan otthonosan érzi magát az ember, és zöld minden, ó, olyan zöld, amilyent ezek a párizsiak nem is láttak... Ó, istenem, mennyit játszottam a mélyút fenekén, ott balra, a malomtól lejjövet!

És a hangjuk megreszketett, pillantásuk mozdulatlanul meredt az üvegtető napsütötte tava. Délbábót láttak kiemelkedni e vakító vízből, látták a végtelen legelőket, az óceán leheletével áztatott fényes ködben fürdő Cotentint, melynek látóhatárát finom pasztellszürkébe vonta ez a köd. Odalenn, a kolosszális vasváz alatt, a selyemosztály csarnokában, zúgott a vásár, zakatolt a működő gép; az egész ház reszketett a tömeg dobogásától, az elárusítók sietésétől, az egymást tipró harmincezer ember életétől; de őket elragadta az álmodozás, s e mélyből jövő tompa zajban, melytől megreszkettek a tetők, ők a puszta szelét hallották, mely végigsuhan a fűszálak fölött, és megrázza a nagy fákat.

- Istenem, Denise kisasszony - dadogta Deloche -, miért nincs jobb szívvel hozzám?... Hiszen én annyira szeretem magát!

Könnyek szöktek a szemébe, és mikor Denise egy kézmozdulattal félbe akarta szakítani, hevesen folytatta:

- Nem, nem, engedje meg, hogy még egyszer elmondjam ezt magának... Olyan jól megértünk egymást. Két embernek, ha egy vidékről való, mindig van miről beszélnie.

Elfulladt, Denise végül szelíden így szólt:

- Maga nincs eszén, Deloche, pedig megígérte, hogy erről nem beszél többet... Lehetetlenség. Jó barátja vagyok, mert derék fiú, de én szabad akarok maradni.

- Igen, igen, tudom - folytatta megtört hangon Deloche -, nem szeret. Ó, megmondhatja, megértem én azt, nincs énrajtam semmi amit szerethetne... Látja, csak egyetlen boldog órája volt életemnek, azon az estén, amikor Joinville-ben találkoztunk, emlékszik? A fák alatt, a homályban egy pillanatig úgy éreztem, megremeg a karja, s elég ostoba voltam, hogy azt képzeljem...

De Denise újra a szavába vágott. Finom füle meghallotta Bourdoncle és Jouve lépéseit a folyosó végén.

- Figyeljen csak, valaki jár itt.

- Nem - mondta Deloche, nem engedve, hogy otthagyja az ablakot. - A víztartót hallja: abból mindig olyan különös hangok jönnek, azt lehetne hinni, hogy ember van benne.

Azzal folytatta félénk, cirógató panaszait. Denise már nem hallgatott rá, újra elábrándozott e szerelmes ringatás közben, s tekintetét a „Hölgyek Öröme”-nek tetőzetén jártatta. Az üveg-tetős teremtől jobbra-balra más termék, csarnokok ragyogtak a napfényben, az ablakokkal meglyuggatott padlások között, melyek úgy nyúltak el, szabályosan, mint a kaszárnyaépületek szárnyai. Ércvázak emelkedtek a magasba, létrák, hidak, melyeknek csipkézete kivált a levegő kékségéből; a konyhák kéménye úgy okádta a füstöt, mint egy gyárkémény, s a nagy négyszögletes víztartó; melyet öntöttvas oszlopok emeltek az ég felé, olyan különös volt, mint valami nagy, barbár építmény, melyet emberi gőg emelt ilyen magasra. A távolból Párizs zúgása hallatszott.

Mikor Denise visszatért ebből a messzeségből, a „Hölgyek Öröme”-nek távoli részeiből, ahol gondolatai úgy lebegtek, mint a pusztai magányban, észrevette, hogy Deloche megfogta a kezét. És a fiúnak olyan dült volt az arca, hogy nem is húzta vissza.

- Bocsásson meg, - suttogta a fiatalember. - Már vége... Nagyon szerencsétlen lennék, ha büntetésül a barátságát is megvonná tőlem... Esküszöm, mást akartam mondani magának. Igen, megfogadtam, hogy megértem a helyzetet, és jól viselem magamat...

Megint megeredt a könnye, próbálta megerősíteni a hangját.

- Mert végre is, tudom, hogy mi az én sorsom ebben az életben. Most már nem fordulhat meg a szerencse. Vertek otthon is, vertek Párizsban is, vertek mindenütt. Négy éve már, hogy fölfogadtak, és még mindig utolsó vagyok az osztályon... Szóval, csak azt akartam mondani magának, hogy ne legyen többet gondja énmiattam. Nem fogom untatni többet. Próbáljon boldog lenni, szeressen mást; igen, én örülni fogok ennek. Ha maga boldog, én is boldog leszek.. Ez lesz az én boldogságom.

Nem tudta folytatni. Mintegy ígéretének megpecsételést gyanánt, a lány kezére nyomta ajkát, és alázatos rabszolga-csókkal megcsókolta. Denise mélyen meg volt indulva, és csak ennyit mondott - meghatódott, testvéries együttérzéssel, mely enyhítette a szavaiban rejlő szánakozást:

- Szegény fiú!

De összerezzenetek, hátrafordultak. Mouret állt előttük.

Jouve már tíz perce mindenfelé kereste az igazgatót, az áruházban. Mouret a December Tizedike úti új homlokzat építkezésénél volt. Hosszú órákat töltött itt mindennap, megpróbált érdeklődni e munkák iránt, melyekről oly soká álmodozott. Ide menekült gyötrelmei elől, a kőművesek közé, akik a kőfaragásos sarokpillérekét állították fel, a lakatosok közé, akik a nagy vázak vassínjeit helyezték el. A homlokzat kezdett már kiemelkedni a földből, a nagy kapuboltozat s az első emelet ablakai tátongtak már, sejteni lehetett a kibontakozóban levő hatalmas palotát. Mouret felment a létrákra, megvitatta az építésszel az épület díszítését,

melynek tökéletesen újszerűnek kellett lennie, vasrudakon és téglarakásokon mászott át, lement egészen a pincéig; s a gőzgép zakatolása, az emelőcsigák szabályos nyikorgása, a kalapácsok kopácsolása, a munkásnép zivaja, amely kihallatszott a dobogó deszkákkal körülvett nagy kalitkából, mindez elkábította egy pillanatra. Mire kikerült innét, fehérre mázolta a mészt, feketére a vasreszeléket, lábát összefröcskölték a vízvezetékek; oly kevéssé gyógyult ki bajából, hogy visszatérő kínja annál súlyosabb csapásokat mért a szívére, minél messzebből hallatszott mögötte az építkezés zivaja. Ezen a napon valami elterelte a figyelmét, és visszaadta a jókedvét, szenvedélyes érdeklődéssel nézegette egy albumban azoknak a mozaikoknak és zománcos terrakottáknak a rajzait, melyeket a frízek díszítésére készítettek - és ekkor jött érte Jouve, kifulladásra és mérgesen, hogy császárkabátja bepiskolódik az építőanyagok között. Mouret először odakiáltotta, hogy csak várjanak rá; de mikor a felügyelő egy szót sűgött a fülébe, remegve követte, s újra elfogta a betegsége. Nem volt már semmi más a világon, az egész homlokzat összeomlott, mielőtt elkészült volna: mire való gőgjének mindent betetőző diadala, ha ennyire megkínazza egy halkan elsuttogott női név?

Odafönn Bourdoncle és Jouve bölcsőbbnek találták, ha eltűnnek. Deloche elfutott. Egyedül Denise maradt ott, szemtől szembe Mouret-val, sápadtabban, mint rendesen, de nyíltan ráemelve a tekintetét.

- Jöjjön utánam, kisasszony - mondta kemény hangon Mouret.

Denise követte; lementek két emeleten, áthaladtak a bútor- és a szőnyegosztályon, s közben egy árva szót sem szóltak. Mikor dolgozószobája elé ért, Mouret szélesre tárta az ajtót.

- Lépjen be, kisasszony.

Aztán becsukta az ajtót, és odament az íróasztalához. Az igazgató új dolgozószobája fényűzőbb volt a réginél, a ripsz kárpitot zöld bársony helyettesítette, az elefántcsontberakásos könyvvállvány elfoglalt egy egész falmezőt, de a falon most is csak Hédouinné képmása lógott: a nyugodt és szép arcú fiatalasszony mosolygott az aranykeretben.

- Kisasszony - szólalt meg végül, ridegséget erőltetve magára -, vannak olyan dolgok, amiket nem tűrhetünk el... Itt kötelező a tisztességes viselkedés...

Elhallgatott, kereste a szavakat, nehogy úrrá legyen rajta a lelkét előntő harag. Hát ezt a fickót szereti, ezt a nyomorúságos elárúsítót, aki örökké nevetség tárgya az osztályán! Valamennyi között a legsenkibb, a legesetlenebb embert tünteti ki, vele, a főnökével szemben! Mert jól látta őket: odaengedte neki a kezét, s a fickó csókokkal borította ezt a kezét!

- Nagyon jó voltam magához, kisasszony - folytatta új erőfeszítéssel. - Nem vártam volna, hogy ez lesz a jutalmam.

Denise tekintetét már az ajtónál magára vonta Hédouinné arcképe; és kínos zavara ellenére is ezt a képet nézte. Valahányszor belépett az igazgató szobájába, tekintete találkozott ennek a festett asszonynak a tekintetével. Félt tőle egy kissé, pedig érezte a jóságát. Most mintha védelmezőt talált volna benne.

- Valóban, főnök úr - felelte szelíden -, rosszul tettem, hogy megálltam beszélgetni, és bocsánatot kérek a hibámért... Az a fiatalember földim...

- Elkergetem a fickót! - kiáltott fel Mouret, egész szenvedését beleöntve ebbe a dühös kitérésbe.

Nagy felindulásában kiesett a szabályok ellen vétő kisasszonyát leckéztető igazgató szerepéből, ehelyett hevesen kifakadt. Hogy nem szégyelli magát? Egy olyan lány, mint ő, odaengedi magát ennek az alaknak! És kegyetlenül sorolni kezdte a vádjait, szemére vetette Hutint, sőt másokat is, olyan szóáradattal, hogy Denise nem is védekezhetett. De majd tisztára

söpri ő a házat, kirúgja valamennyit. Amíg Jouve-ot követte, azt gondolta, hogy majd szigorúan felelősségre vonja a lányt - de most egyszerre beleesett a féltékenységi jelenetek durvaságaiba.

- Igen, a maga szeretőit!... Mondták nekem elégszer, de olyan ostoba voltam, hogy kételkedtem benne... Mindenki, csak én nem! Csak én nem!

Denise elfulladva, kábultan hallgatta ezeket a szörnyű szemrehányásokat. Eleinte nem értette. Úristen, csak nem nézi valami züllött nőszemélynek? Egy durvább szóra némán elindult az ajtó felé. És mikor Mouret egy kézmozdulattal meg akarta állítani, így szólt:

- Hagyjon, főnök úr, megyek... Ha csakugyan olyannak hisz, amilyenek mondott, egy másodpercig sem akarok ebben a házban maradni.

Mouret az ajtó elé ugrott.

- Védekezzék legalább!... Mondjon valamit!

Denise egyenesen állt, fagyos csöndben. Mouret sokáig ostromolta kérdéseivel, növekvő aggodalomtól gyötörve; és e szűzlány néma méltósága most megint olyan volt, mint a szenvedély felszításának fogásaiban jártas nő ravasz számítása. Ha komédiázott volna, akkor sem borul a lábához a férfi ilyen kétségbeesetten, meggyőzetésre vágyva.

- Szóval földije... Talán találkoztak is odahaza... Esküdjék meg, hogy semmi sem történt maguk között...

És ekkor, mert Denise makacs hallgatásba burkolózott, és mindenképpen ki akarta nyitni az ajtót, hogy elmenjen, Mouret egészen elvesztette a fejét és ellenállhatatlan erővel tört ki belőle a fájdalom.

- Istenem, szeretem magát, szeretem... Mi öröme van benne, hogy így meggyötör? Jól látja, hogy rám nézve semmi sincs már a világon, hogy azok az emberek, akikről magával beszéltek, csak maga miatt érdekelnek, csak maga fontos nekem ezen a világon... Azt hittem, féltékeny, és lemondtam a kedvteléseimről. Azt mondták magának, hogy kedveseim vannak; no hát, már nincsenek, alig mozdulok ki a házból. Nem állottam pártjára annál a hölgnél? Nem szakítottam vele, hogy egészen a magáé legyek? Azóta is hiába várom a köszönetet, hiába várok egy kis hálát... És ha attól fél, hogy vissza találom tértől, nyugodt lehet: ő most bosszút áll rajtam, és egyik régi segédemet pénzeli, hogy konkurens céget alapítson... Mondja, hát letéreljék, hogy megindítsam a szívét?

Idáig jutott. Ő, aki a legkisebb vétséget sem nézte el a kisasszonyoknak, s futó szeszélyből képes volt az utcára dobni őket, most könyörgött ennek az egynek, hogy ne menjen el, ne hagyja ott nyomorúságában. Elállta az ajtót, kész volt megbocsátani, semmit sem látni, ha a lány hazudni kegyeskedik. És igazat mondott, valóban megundorodott a kis színházak kulisszái mögött s az éjszakai vendéglőkben felszedett nőszemélyektől; nem találkozott már Clarával, be sem tette a lábát Desforges-néhoz, akinél most Bouthemont uralkodott, várva az új áruháznak, „A Négy Évszak”-nak megnyitását, melynek reklámjaival máris tele voltak a lapok.

- Mondja, hát letéreljék? - ismételte, és torkát fojtogatták a visszatartott könnyek.

Denise maga sem tudta már elrejteni a zavarát, mélységesen megindította ez a fájdalmas szenvedély.

- Nincs oka, főnök úr, hogy fájdalmat okozzon magának - felelte végül. - Esküszöm, hogy az a sok csúnya történet mind hazugság. Az a szegény fiú, akivel az imént beszélgettem, éppen olyan ártatlan, mint én.

Megkapó őszinteség áradt a szavából, tiszta szemét nem sötötte le.

- Jól van, hiszek magának - mormogta Mouret -, nem fogom elküldeni egyik társát sem, ha már valamennyit védelmébe veszi... De akkor miért utasít vissza engem, ha nem szeret senkit?

A leányon hirtelen zavar, nyugtalan szégyenkezés vett erőt.

- Szeret valakit, ugye? - folytatta remegő hangon Mouret. - Ó, megmondhatja, semmi jogom sincs az érzelmeire... Szeret valakit?

Denise erősen elpirult, a nyelve hegyén volt már az igazság, érezte, hogy nem tud hazudni, hiszen felindulása úgyis elárulja, s a hazugságtól való irtózása mégiscsak arcára rajzolja a valót.

- Igen - vallotta be végre halkán. - Kérem, főnök úr, hagyjon, fájdalmat okoz nekem.

Most már ő szenvedett. Nem elég, hogy így kellett védekeznie Mouret ellen. Most még maga ellen is védekezzék a szerelem sugallatai ellen, melyek néha minden lelkierejétől megfosztották! Mikor Mouret így beszélt hozzá, mikor ilyen megindultnak, zaklatottnak látta, maga sem tudta már, miért utasítja vissza; és csak később, egészséges lánytermészetének mélyén találta meg a büszkeséget és a józan eszt, amely megtartotta csökönyös, szűzi tartózkodásában. A boldogság ösztöne tette oly makacssá; a nyugalmas élet szükségletének akart eleget tenni, nem pedig az erény parancsainak engedelmeskedni. Megejtett érzésekkel és meghódított szívvel hullott volna a férfi karjaiba, ha nem fogja el valami lázadó, szinte undorodó érzés arra a gondolatra, hogy végképpen odaadja magát, s odadobja egész lényét az ismeretlen holnapnak. Félelmet keltett benne a szerető, azt az észvesztő félelmet, mely a hím közeldtével sápasztja a nő arcát.

Mouret komoran, csüggedten legyintett. Nem értette a dolgot. Visszafordult az íróasztalához, írásokban lapozgatott, de mindjárt abba is hagyta, és így szólt:

- Nem tartóztatom tovább, kisasszony, nem tarthatom itt akarata ellenére.

- De hiszen én nem akarok elmenni - felelte Denise mosolyogva. - Ha elhiszi, hogy tisztességes vagyok, itt maradok... Mindig bízni kell a nőkben, főnök úr. Sok tisztességes van közöttük, higgye meg.

Denise akaratlanul Hédouinné arcképére nézett, erre a szép és okos asszonyra, akinek vére, úgy mondják, szerencsét hozott a házra. Mouret követte a leány tekintetét, és összerendezte, mert úgy tetszett neki, mintha halott felesége mondta volna ki ezt a mondatot, melyben ráismert egy régi mondására. Olyan volt ez, mint a feltámadás, Denise-ben megtalálta az elvesztett asszony józan esztét, lelki egyensúlyát, még szelíd hangját és a fölösleges szavaktól való tartózkodását is. Megdöbbsent és még mélyebben elszomorodott.

- Tudja, hogy a magáé vagyok - mormogta végül. - Tegyen velem, amit akar.

Denise ekkor jókedvűen folytatta.

- Helyes, főnök úr. Mindig érdemes egy asszony szavára hallgatni, akármilyen jelentéktelen is, csak egy kis esze legyen... Én derék embert faragok önből, higgye el, ha rám bízza magát.

Tréfálkozott, a maga bájos egyszerűségével. Mouret is elmosolyodott, és kikísérte az ajtóig, mint valami úrhölgyet.

Másnap kinevezték Denise-t osztályvezetőnek. Az igazgatóság kettéválasztotta a ruha- és kosztümosztályt, s egyenesen az ő kedvéért gyermekruhaosztályt rendezett be a konfekció mellett. Aurélie asszony reszketett, mióta a fiát elbocsátották, mert érezte, hogy az urak elhidegültek iránta, és napról napra látta a lány hatalmának növekedését.

Nem fogják-e vajon valamilyen ürüggyel föláldozni a lány kedvéért? Puffadt cézár-maszkja szinte megsoványodott a szégyentől, mely bemocskolta a Lhomme-dinasztiát; és minden este tüntetően férje karján távozott; a szerencsétlenség közelebb hozta őket egymáshoz, megértették, hogy családi életük széthullása volt minden baj oka; a férjét, szegényt, még nála is jobban lesújtotta a csapás, betegesen félt attól, hogy őt magát is lopással gyanúsítják, kétszer is hangosan összeszámolta mindennap a bevételt, valóságos csodát művelve csonka karjával. Mikor aztán Aurélie megtudta, hogy Denise a gyermekruhaosztály vezetője lesz, olyan nagy örömet érzett, hogy ettől fogva elhalmozta szeretetének megnyilvánulásaival. Nagyon szép volt Denise-től, hogy nem vette el a helyét. Elárasztotta barátsága ezernyi jelével, úgy bánt vele, mint magához hasonló előkelőséggel; gyakran ment hozzá beszélgetni a szomszéd osztályra, olyan ünnepélyesen, mint egy anyakirálynő, aki a fiatal királynőt látogatja meg.

Denise most egyébként is hatalmának tetőpontján volt. Vezetővé való kinevezése legyőzte körülötte az utolsó ellenállást is. Pletykálni ugyan még most is pletykáltak, mert ahol férfiak és nők vannak együtt, mindig viszket az emberek nyelve, de azért földig hajoltak előtte. Marguerite, aki a konfekcióosztály helyettes vezetője lett, dicshimnuszokat zengett róla. Még Clara is fejet hajtott előtte, mert valami homályos tiszteletet érzett e nagy szerencse láttára, aminőt a maga részére elképzelni sem tudott. De még tökéletesebb volt Denise-nek a férfiakon aratott diadala; Jouve már csak kétrét görnyedve beszélt vele, Hutin nyugtalan volt, mert bizonytalannak érezte a helyét, Bourdoncle megbénult. Mikor meglátta, hogy Denise mosolyogva, nyugodtan lép ki az igazgatóság szobájából, s másnap az igazgató a tanácsülésen egy új osztály felállítását követelte - meghajolt, legyőzte a nőktől való szent félelme. Így hajolt meg mindig, ha Mouret kegyeit osztogatta; elismerte mesterének, noha látta lángesze botlásait és ostoba szeszélyeit. Most az egyszer a nő kerekedett felül, és Bourdoncle számított rá, hogy őt is maga alá temeti a közelgő összeomlás.

Ezalatt Denise szelíden és bájosan élvezte diadalát. A tisztelet megnyilvánulásai meghatották, nem akart bennük egyebet látni, mint rokonszenvet pályájának nyomorúságos kezdetével és kitartásának végső sikerével szemben. Derűs örömmel fogadta a barátság legkisebb jelét is, s ezért többen nagyon megszerették, olyan szelíd és barátságos volt, s mindig kész kitárni a szívét. Csak Clara iránt érzett irtózatát nem tudta legyőzni, mert meghallotta, hogy a lány - mint ahogy előre is bejelentette - mulatságból elvitte magához egy este Colombant; és a segéd, akit elragadott nagy sokára kielégített szenvedélye, most kimaradozott éjszakánként, míg a bánatos Geneviève haldokolt. Széltében beszéltek ezt a „Hölgyek Öröme”-ben, és jól mulattak a kalandon.

De ez a bánat, egyetlen külső bánata, nem zavarta meg Denise egyenletes kedélyét. Különösen az osztályán volt érdemes megnézni, a mindenféle korú gyereknép között. Imádta a gyermekeket, jobb helyet keresve sem lehetett volna találni neki. Volt ott néha vagy ötven lányka és ugyanannyi fiú, lármás kis had, nekiszabadítva a szülemelő hiúság vágyainak. Az anyák nemigen tudták féken tartani őket. Denise békítően mosolygott, sorba ültette az apróságokat a székekre, s ha akadt közöttük egy rózsás képű kislány, akinek csinos arcocskája megejtette, maga szolgálta ki, odavitte a ruhát, felpróbálta gömbölyű vállacskájára, a felnőtt nővér gyöngéd óvatosságával. Csengő nevetések, elragadtatott sikongások hallatszottak a dörmögő hangok között. Néha valamelyik kilenc-tíz esztendő, nagyoskodó kislány, posztó-felöltöt vetve a vállára, tanulmányozta magát a tükörben, fontoskodó arccal forgolódott, a tetszés vágyától ragyogó szemekkel. A kirakott ruhák elborították a pultokat, az egytől ötéves gyermekeknek való rózsaszín és kék vászonöltözetek, a zefír matrózzuhák, rakott szoknyácskák és rátétes perkálblúzok, rokokó kosztümök, köpenyek, kabátkák, mindenféle fajta gyermekesen merev szabású, bájos ruhadarabok - olyan volt az egész, mintha babaruhákat raktak volna ki a szekrényekből, szabad prédának. Denise zsebében mindig akadt valami

nyalánkság, felszárította a könnyeit egy-egy apróságnak, aki kétségbeesett, amiért nem kapott piros nadrágot; úgy élt az aprónép között, mint a maga természetes családjában, megfiatalította ez a mindig megújuló ártatlanság és frissesség.

Mostanában gyakrabban folytatott hosszú, baráti beszélgetést Mouret-val. Ha az igazgatóság szobájába kellett mennie, hogy utasítást kérjen vagy felvilágosítást adjon. Mouret ott tartotta egy-két szóra, mert szívesen hallgatta. Denise nevetve mondogatta, hogy ilyenkor farag „derék embert” belőle. Az okosan gondolkodó normandiai lány fejében sokféle terv megfordult, olyanfajta eszmék az új kereskedelemről, melyeket már Robineau-nál is megpendített, és amelyek közül néhányat meg is fogalmazott azon a szép estén, mikor a Tuilériákban sétáltak együtt. Bármivel foglalkozott, bármilyen munkát látott, mindjárt szükségét érezte, hogy rendet teremtsen benne, hogy javítson az ügymeneten. Így például, amióta csak belépett a „Hölgyek Öröme”-hez, nagyon bántotta az alkalmazottak bizonytalan sorsa; felháborították a váratlan elbocsátások, ügyetlennek és igazságtalannak tartotta az ilyesmit, egyformán károsnak a cégre és a személyzetre nézve. Most is átérezte még kezdőkorának szenvedéseit, szájalom fogta el, ha az osztályokon új alkalmazottal találkozott, aki a régiék elkeseredett üldözése közepette, sajgó lábbal, sírástól duzzadt szemhéjjal, keservesen hurcolta nyomorúságát a selyemruha alatt. Ez a vertkutya-élet megrontotta a legjobbakat is; és megkezdődött a szomorú felvonulás: a szakma valamennyit felfalta negyven esztendő kora előtt, eltűntek, belevesztek az ismeretlenségbe, sokat tüdőbajossá, vérszegénnyé tett és megölt a munka, a fáradtság és a rossz levegő, mások az utcára kerültek - s még legjobban azok jártak, akik férjhez mentek, és eltemetkezhetek egy vidéki boltocskában. Hát emberséges, igazságos dolog ez a szörnyű emberfalás, amit a nagyáruházak évről évre véghezvisznek? És Denise nem érzelmi okokkal, hanem éppen a tulajdonosok érdekeire alapozott érvekkel védte a gépezet kerekeinek ügyét. Aki szilárd gépet akar, jó vasat használ, ha a vas eltörik, vagy az ember maga eltörik, megáll a munka, újabb pénz kell a megindításához, pazarlódik az erő. Néha fellelkesedett, maga előtt látta az eszményi nagy bazárt, a kereskedelem falanszterét, ahol érdeme szerint mindenki pontosan részesül a nyereségből, és szerződés biztosítja mindenkinek a jövőjét. Mouret ilyenkor, lázas szenvedélye ellenére is, mulatott rajta. Megvádolta, hogy szocialista, zavarba hozta, figyelmeztetve a végrehajtás nehézségeire; mert Denise úgy beszélt, ahogy a lelke sugallta, és bátran a jövőre hivatkozott; ha veszedelmes szakadékot sejtett a jó szíve diktálta rendszabályok végén. Mouret-t mégis megingatta, meghódította ez az átélt szenvedésektől még most is reszkető fiatal hang, mely olyan meggyőzően javasolta a cég megerősítését célzó újításokat; tréfálkozott vele, de azért hallgatott rá; az elárúsítók sorsa lassan megjavult, a tömeges elbocsátásokat holt szezón idején rendszeres szabadságolással helyettesítették; végül tervbe vették kölcsönös segélypénztár létesítését, amely kisérti az alkalmazottakat a kényszerű munkanélküliség idején, és nyugdíjat biztosít számukra. A huszadik század nagy munkástársaságainak a csírája volt ez.

De Denise nem érte be annyival, hogy bekötözze azokat a sebeket, melyekből maga is vérzett valamikor: finom női ötleteket sugalmazott Mouret-nak, amiktől el volt ragadtatva a vásárlóközönség, örömet szerzett Lhomme-nak is, mert támogatta az öregnek azt a régi tervét, hogy zenekart szervezzenek a házban, és a tagjait mind a személyzetből válogassák össze. Három hónap múlva Lhomme százhusz zenészt dirigálhatott, élete legszebb álma megvalósult. Az áruház fényes ünnepséget rendezett, hangversenyt és bált, hogy bemutassa a „Hölgyek Öröme” zenekarát a vásárlóközönségnek s az egész világnak. Az újságok is foglalkoztak a dologgal, és maga Bourdoncle is, akit kétségbeesettek ezek az újítások, kénytelen volt meghajolni az óriási reklám előtt. Aztán játékszobát rendeztek be a segédeknek, két biliárdasztallal, triktrak- és sakktáblákkal. Esti tanfolyamokat is tartottak a házban, angol és német nyelvből, nyelvtanból, számtanból, földrajzból; a végén még lovagló- és vívóórákat is adtak. Könyvtárat állítottak fel, tízezer kötetet bocsátottak az alkalmazottak rendelkezésére. Aztán

bennlakó orvost alkalmaztak, aki ingyen rendelt, fürdőket, fodrászműhelyt állítottak fel. A házban zajlott le az alkalmazottak egész élete, megvolt mindenük, tanulás, asztal, ágy, ruházat, ki sem kellett lépniük az utcára. A „Hölgyek Öröme” maga gondoskodott szórakozásról minden szükségletéről, zsibongásával elfoglalva a nagy Párizs szívét, ahol a munkának e városa akadálytalanul burjánzott az ódon utcák szemétdombján, amelyet végre elöntött a napfény.

Ezután még kedvezőbben vélekedtek Denise-ről. Mikor a legyőzött Bourdoncle kétségbeesve ismételte bizalmasai előtt, hogy sokért nem adná, ha maga fektethetné Denise-t Mouret ágyába, nyilvánvalóvá vált, hogy a lány nem engedett, és mindenhatósága éppen vonakodásából ered. E pillanattól fogva népszerűvé lett. Tudták, hogy mennyi jót köszönhetnek neki, és csodálták az akaraterejét. Végre akadt legalább valaki, aki rátette a lábát a főnök nyakára, bosszút áll valamennyiükért, és ígéreten kívül egyebet is ki tud csikarni belőle. Eljött hát az, aki egy kis megbecsülést szerez a szegény ördögöknek! Mikor átment az osztályokon, finom és makacs fejével, gyöngéd és legyőzhetetlen arckifejezésével, az elárusítók rámosolyogtak, büszkék voltak rá, legszívesebben megmutatták volna a tömegnek. Denise boldogan élvezte a növekedő rokonszenvet. Hogy mi meg nem történik, teremő Isten! Láta magát, amint megérkezik kopott szoknyában, riadtan, elveszve a szörnyű gépezet fogaskerekei között; sokáig úgy érezte, hogy ő senki és semmi, csak egy búzaszem az egész világot megőrlő malomkövek között; ma pedig ő a lelke ennek a világnak, egyedül ő fontos itt, egy szavával gyorsíthatja vagy lassíthatja a kis lábai elé omlott óriás mozgását. Pedig ő nem is akarta mindazt, egyszerűen, minden számítás nélkül jelentkezett, pusztán szelídsége varázserejével. Néha nyugtalanította és meglepte uralkodói hatalma: miért engedelmeskednek neki ezek az emberek? Hiszen nem szép, nem is árt senkinek. Aztán mosolyogott, megnyugodott a szíve, mert csak jószág és józanság volt benne, az igazságnak és az okosságnak a szeretete: ebben rejlett az ereje.

Kiváltságos helyzetében Denise egyik legnagyobb öröme az volt, hogy hasznára lehetett Pauline-nak. A fiatalasszony várandós volt és reszketett, mert két hét alatt két elárusítónőt küldtek el, terhességük hetedik hónapjában. Az igazgatóság nem tűrte el az ilyen baleseteket, az anyaság tilos volt, mint zavaró és illetlen dolog; a házasságot még csak elnézték úgyahogy, de a gyermeket már nem. Pauline-nak ugyan a férje is a cégnél dolgozott, de ő mégis félt, mert hát ebben az állapotban nem sokáig maradhat meg az osztályon; és hogy késleltesse valószínű elcsapatását, fulladásig fűzte magát, elhatározván, hogy rejtegeti a dolgot, amíg csak lehet. A két elbocsátott elárusítónő egyikének éppen most született halva a gyermeke; az a nő is így meggyötörte a derekát; nem sok remény volt az anya életbenmaradásához sem. És Bourdoncle már felfigyelt Pauline ónszínűvé váló arcára, kínosan merev járására. Egy reggel éppen mellette állott a kelengyeosztályon, mikor egy csomagot emelő szolga véletlenül úgy meglökte Pauline-t, hogy az két kezével a hasához kapott és felsikoltott. Bourdoncle tüstént elvezette, kivallatta, s a tanácsülés elé terjesztette elbocsátása kérdését, azzal az ürüggyel, hogy szüksége van a falusi jó levegőre; különben az esetnek híre megy, és borzasztó hatása lesz a közönségre, ha abortálni talál, mint tavaly is megtörtént egyszer, a csecsemőkelengyeosztályon. Mouret nem vett részt ezen az ülésen, és csak este mondhatta meg a véleményét. De Denise még idejében közbelépett, és befogta Bourdoncle száját, éppen a cég érdekeire hivatkozva. Föl akarják lázítani az anyákat? Megbántani a kisgyermekes vevőket? És nagylelkűen elhatározták, hogy minden férjes elárusítónőt, aki másállapotba kerül, egy erre a célra fogadott szülésznő kezére bíznak, mihelyt az osztályon való jelenléte sérti a jóízlést.

Másnap, mikor Denise felment a betegszobába, hogy meglátogassa Pauline-t, akinek a baleset miatt ágyba kellett feküdnie, a fiatalasszony kétfelől szenvedélyesen arcon csókolta.

- Milyen jó maga! Ha maga nincs, kidobnak... Ne nyugtalankodjék, az orvos azt mondja, hogy nem lesz semmi bajom.

Baugé elszökött az osztályról, és ott állt az ágy másik oldalán. Ő is valami köszönetfélét dadogott, nagy zavarban volt, mert úgy tekintett Denise-re, mint egy felsőbb társadalmi osztályhoz tartozó, befutott személyre. No hiszen, csak hallja ő meg még egyszer, hogy gyanúsítgatják, majd betapasztja ő az irigykedők száját! Pauline azonban barátságos vállvonogatással visszaküldte az osztályára. - Szegény drágám, annyi badarságot beszélsz... Most eredj, hagyj bennünket beszélgetni.

A betegszoba hosszú, világos helyiség volt, tizenkét, fehér függönyös ágy sorakozott benne. Itt ápolták a házban lakó alkalmazottakat, ha nem akartak hazamenni a családjukhoz. De ezen a napon Pauline egyedül feküdt a szobában, az Új Szent Ágoston utcára nyíló egyik nagy ablak mellett. És mindjárt elkezdődtek a bizalmas vallomások, a gyöngéd suttogások a szűzies fehérségű ágyneműk között, a lenge levendulaillatú, bágyadt levegőben.

- Hát Mouret mégis megtesz mindent, amit maga akar?... Milyen kegyetlen, hogy így megkínozza! Ugyan, magyarázza meg nekem, ha már szóba hoztam a dolgot. Utálja?

Fogta Denise kezét, aki az ágy mellett ült, s a párnára könyökölt. A lány hirtelen izgatott lett, arcát elöntötte a pirosság, elgyöngült ettől az egyenes és váratlan kérdéstől. Kicsúszott száján a vallomás, fejét a párnába rejtve suttogta:

- Szeretem.

Pauline elképedt.

- Micsoda? Szereti? Hiszen akkor mi sem egyszerűbb: mondjon igent.

Denise, arcát még mindig a párnába rejtve, erélyesen megrázta a fejét. Nemet mond, éppen mert szereti, de nem tudja megmagyarázni, miért. Bizonyos, hogy nevetséges a dolog: de mit tegyen, ha egyszer így érez, nem bújhat ki a bőréből. Barátnőjének meglepetése nőttön-nőtt; végül megkérdezte:

- Hát akkor azért van az egész, hogy feleségül vegye?

Erre felegyenesedett Denise. Felháborította ez a kérdés.

- Hogy ő, engem? Ó, nem! nem! Esküszöm, sohasem akartam ilyesmit! Soha ilyen számítás nem fordult meg a fejemben, tudja, hogy irtózom a hazugságtól!

- Ej, édesem - felelte szelíden Pauline -, ha el akarná vétetni magát, akkor sem foghatna másképpen hozzá... Valahogyan végződnie kell a dolognak, és csak a házasság van hátra, ha a második megoldást semmi áron nem akarja... Hallgasson ide, megmondom nyíltan, mindenki ugyanezt gondolja; igen, az emberek meg vannak győződve róla, hogy azért siklik ki mindig a kezéből, mert az anyakönyvvezető elé akarja csalogatni... Uramisten, de furcsa teremtség is maga!

És vigasztalgatta Denise-t, aki visszajejtette fejét a párnára, és zokogva hajtogatta, hogy ő elmegy innét, mert állandóan olyasmivel gyanúsítják, ami még csak eszébe sem jutott soha. Igaz, ha egy férfi szeret egy nőt, úgy illenék, hogy feleségül vegye - de ő nem akar semmit, nem számít semmire, csak azt szeretné, ha hagynák, hadd éljen a maga bánatának és örömének, mint mindenki más. Ő elmegy innét.

Ugyanebben az időpontban Mouret odalenn végigment az áruházon. Szórakozást keresett abban, hogy újra felkeresi az építkezést. Hónapok teltek már el, s a homlokfal magasra emelte monumentális vonalait a terjedelmes deszkaköpeny mögött, mely elfödte a nagyközönség elől. A díszítőmunkások serege munkához látott: márványfaragók, fajansz- és mozaikrakók

szorgoskodtak; aranyozták a kapu felett levő központi szoborcsoporthoz, és a homlokzatra már fölillesztették a talpazatokat, melyekre Franciaország ipari városainak allegorikus szobrai kerülnek. A nemrég megnyílt December Tizedike utcán reggeltől estig ácsorgott a szájtátók hada, a magasba bámult, nem látott semmit, de egyre azokkal a csudákkal foglalkozott, amiket erről a homlokzatról beszéltek, melynek felavatása egész Párizst lázba hozza majd. És a lázas munkától nyüzsgő építőállványon, a művészek között, akik befejezték álmának kőművesek-kezdete megvalósítását, Mouret keserűbben érezte, mint valaha, hogy mennyire hiába-
való az egész vagyona. Denise-re gondolt, és hirtelen elszorult a szíve, olthatatlan lánggal égett benne a rá gondolás, mint gyógyíthatatlan betegség fájó nyilallása. Elmenekült, nem talált egyetlen elismerő szót sem, félt, hogy kibuggyannak a könnyei, s a diadal csömörét hagyta maga mögött. Kicsinek találta ezt a végre-valahára felépített homlokzatot, hasonlóan a gyermekek építette homokfalakhoz - és elnyújthatták volna Párizs egyik külvárosától a másikig, fölemelhették volna a csillagokig, akkor sem tölthette volna be szíve ürességét, mert csak egy gyermek „igen” szava tölthette volna be örömmel.

Mikor Mouret visszatért dolgozószobájába, fojtogatták a visszatartott könnyek. Mit akar ez a lány? Pénzt nem mert többé följánlani neki, s ifjú özvegyemberi lázongásaiból lassan-lassan kibontakozott a házasság homályos gondolata. Tehetetlen gyengeségében eleredtek a könnyei. Olyan szerencsétlen volt.

Egy novemberi reggelen Denise éppen az első rendelkezéseket adta ki az osztályán, mikor Bauduék cselédje megjelent azzal az üzenettel, hogy Geneviève kisasszonynak igen rossz éjszakája volt, és azonnal látni szeretné Denise-t. Szegény leány egy idő óta napról napra gyöngült, és tegnapelőtt ágyba kellett feküdnie.

- Mondja, hogy tüstént lemegyek - felelte Denise igen nyugtalanul.

Geneviève-et az tette végképpen tönkre, hogy Colomban hirtelen eltűnt. Eleinte, mikor Clara tréfálkozott vele, csak éjszakára maradozott ki; aztán engedett az alamuszi természetű és tiszta életű fiatal emberek örült vágyainak, hűséges kutyája lett a lánynak, s egy hétfőn nem tért többé vissza, csak írt egy búcsúlevelet a gazdájának, az öngyilkosságra készülő ember gondosan megfogalmazott mondataival. E szenvedély-szülte tett mélyén talán ravasz számítás is rejtőzött: Colomban boldogan lemondott egy végzetes házasságról; a posztóüzlet éppen olyan gyatrán állt, mint menyasszonya egészsége, s a pillanat éppen alkalmas volt arra, hogy valami ostobaság miatt szakítson vele. És mindenki úgy emlegette, mint a szerelem szerencsétlen áldozatát.

Mikor Denise odaért a „Tartós Posztó”-hoz, Baudunét egyedül találta az üzletben. Mozdulatlanul ült a pénztárnál, kicsi, vérszegény arcával, őrizte a bolt néma ürességét. Segédjük nem volt már; a cseléd törülgette le a polcokat; még ennek a helyébe is takarítónőt akartak fogadni. Sötét hideg ereszkedett alá a mennyezetről; órák teltek el anélkül, hogy vevő zavarta volna meg a bolt homályát, s a sosem mozgatott áru egyre jobban teleszívta magát a falakból szivárgó salétrommal.

- Mi baj? - kérdezte élénken Denise. - Geneviève veszedelemben van?

Bauduné nem felelt azonnal. Szemét elfutotta a könny. Aztán azt dadogta:

- Nem tudok semmit, nekem semmit sem mondanak meg... Ó, vége van, vége van...

És végigjártatta könnyben úszó szemét a sötét bolton, mintha érezte volna, hogy lányát és üzletét egyszerre veszti el. Azt a hetvenezer frankot, amit a rambouillet-i birtok eladásából kaptak, nem egészen két év alatt elnyelte a konkurrencia örvénye. A posztókereskedő tekintélyes áldozatokat hozott, hogy harcolhasson a „Hölgyek Öröme” ellen, mely most már férfiruha-posztót, vadászbársonyt és libériát is árult. A végén tökéletesen tönkretették versenytársának flanelláru, amikből a „Hölgyek Öröme”-nek akkora választéka volt, amekkorát sohasem láttak még a párizsi piacon. Adóssága egyre nőtt, rászánta magát, hogy utolsó pénzforrás gyanánt jelzálogkölcönt vesz fel a Michodiére utcai ódon épületre, ahol az ő, az öreg Finet megalapította a céget; most már csak napok kérdése volt, hogy az elmorzsolódás véget érjen, hogy maguk a mennyezetek is leomoljanak és elporladjanak, mint valami szüette barbár épület, melyet széthord a szél.

- Az apja odafönn van - folytatta megtört hangon Bauduné. - Felváltva töltünk nála két-két órát, itt is örködni kell valakinek... ó, csak óvatosságból, mert ide igazán...

Legyintéssel fejezte be a mondatot. Akár le is ereszthették volna a redőnyöket, ha régi kereskedői gögjük arra nem kényszeríti őket, hogy megálljanak a talpukon, a környék kedvéért.

- Hát akkor fölmegek, néném - mondta Denise, akinek a szíve elfacsarodott e beletörődő kétségbeesés láttára, mely még a posztóvégekből is áradt.

- Igen, menj fel, lányom, menj gyorsan... Vár rád, egész éjszaka téged akart látni. Mondani akar neked valamit.

De éppen e pillanatban jött le Baudu. Az epés harag zöldre festette sárga arcát, a szeme véres volt. Még mindig lábujjhegyen járt, úgy, ahogy a szobából kijött, és suttogva mondta, mintha a beteg meghallhatná odafenn:

- Alszik.

Fáradtan roskadt le egy székre. Gépies mozdulattal törölte meg a homlokát, kifulladásra, mint aki nehéz munkát végzett. Hallgattak. Nagy sokára így szólt Denise-hez:

- Mindjárt meglátod... Mikor alszik, azt hisszük, hogy meggyógyult.

Újra csend lett. Apa és anya szemközt ülve nézték egymást. Aztán Baudu félhangon kezdte sorolni keserveit, nem nevezve meg senkit, nem intézve senkihez a szót.

- Sohasem hittem volna... Ő volt az utolsó, úgy neveltem, mint a fiamat. Ha valaki azt mondja nekem: „Őt is elveszik tőled, meglátod, ő is elbukik”, azt feleltem volna: „Akkor nincs Isten!” És megtörtént, elbukott ő is!... Szerencsétlen fiú, olyan jól értette az igazi kereskedelmet, úgy gondolkozott mindenről, mint én! Egy cafatért, egy ilyen próbabábuért, aki ott parádézik holmi gyanús házak kirakataiban!... Hát látod, ebbe bele lehet bolondulni!

Ingatta a fejét, lesütötte tétova szemét, és nézegette a nyirkos kőkockákat, melyeket a vásárlók nemzedékei koptattak el.

- Hát ha tudni akarjátok - folytatta halkabban Baudu -, vannak pillanatok, mikor szerencsétlenségünkért legfőképpen magamat hibáztatom. Igen, az én bűnöm, hogy a lányunkat odafönn pusztítja a láz. Össze kellett volna őket tüstént házasítanom, nem pedig engednem az ostoba gögömnek, a csökönyösségemnek, hogy csak jól menő üzletet hagyok rájuk. Most Geneviève-nek megvolna a férje, akit szeret, és talán a kettejük fiatalsága megtenné azt a csudát, amit én nem tudtam megvalósítani... De vén bolond vagyok, nem értettem meg semmit, nem hittem, hogy ilyesmibe belebetegedhet valaki... Igazán mondom, rendkívüli fiú volt az: tehetséges elárúsító, becsületes, egyszerű erkölcsű, mindenben rendet tartó, egyszóval: az én tanítványom...

Fölemelte a fejét, és még egyre védte a maga eszméjét a hűtlen segéd személyében. Denise nem tudta elviselni, hogy így vádolja önmagát, s elmondott neki mindent, mert mélyen megindította ez az alázatos, könnyes szemű ember, aki valaha zsörtölődő, ellentmondást nem tűrő ura volt a háznak.

- Kérem, ne mentesse, édes bátyám... Sohasem szerette az Geneviève-et, s ha siettette volna a házasságot, hamarabb szökött volna meg. Magam beszéltem vele erről: igen jól tudta, hogy szegény Geneviève miatta szenved, és látja, mégis megszökött... Kérdezze csak meg a nénitől.

Bauduné néma fejbólintással erősítette meg Denise szavait. A posztókereskedő még jobban elsápadt, szemét egészen elöntötték a könnyek. Csak annyit tudott dadogni:

- A vérében lehetett, az apja is abba halt bele tavaly nyáron, hogy annyit futott a szajhák után.

Tekintete gépiesen járta végig a bolt sötét zugait, az üres pultokról a teli polcokra röppent, aztán ismét a feleségére szegeződött, aki még most is egyenesen ült a pénztárnál, hiába várva az örökre eltűnt vásárlókat.

- Akkor hát vége - folytatta Baudu. - Elpusztították az üzletünket, s egyik cafatjuk most elpusztítja a lányunkat.

Senki sem szólt többet. A kocsik dübörgése, mely néha megrezegtette a kockaköveket, gyászdobok pergésének hangzott az alacsony mennyezet alatt megrekedt mozdulatlan levegőben. S a haldokló régi bolt zord szomorúságában tompa kopogás zaja hallatszott valahonnét a házból. Geneviève fölébredt, s egy keze ügyében hagyott bottal kopogtatta a padlót.

- Menjünk fel gyorsan - mondta Baudu felriadva. - Próbálj mosolyogni, nem szabad megtudnia...

A lépcsőn ő is erősen megdörzsölte a szemét, hogy eltüntesse a könnyei nyomát. Amikor kinyitotta az emeleti szoba ajtaját, egy gyöngé hangot hallottak, mely szívbemarkolóan kiáltotta:

- Ó, nem akarok egyedül lenni... Ó, ne hagyjatok egyedül... Ó, félek egyedül...

Geneviève, ahogy Denise-t megpillantotta, megnyugodott és örömeiben elmosolyodott.

- Itt vagy hát!... Hogy vártalak tegnap óta! Azt hittem, hogy már te is elhagysz engem!

Szánalmas látvány volt. A lány szobája az udvarra nézett, s alig szüremlett be valami halvány világosság. A szülők először a maguk utcai szobájába fektették a beteget; de szemben a „Hölgyek Öröme”-nek látása annyira zavarta, hogy vissza kellett vinniök a saját szobájába. Ott feküdt, s oly vékonyka volt a takaró alatt, hogy nemcsak a teste formája nem érzett meg, de az is alig, hogy test van ott. Sovány karja, melyet a tüdőbajosok forró láza elsoványított, úgy mozgott, aggódva, öntudatlanul, mintha örökösen keresne valamit; súlyos fekete haja mintha még sűrűbbé vált volna, és félénk életerejével szinte felfalta szegény arcocskáját, amelyen haldoklott a régi párizsi kereskedelem e sötét pincéjében élő és felnövekedő régi család végső elsatnyulása.

Denise nézte, és a szíve majd meghasadt a szánakozástól. Nem mert megszólalni, nehogy elsírja magát. Végül így suttogott:

- Mindjárt eljöttem... Tehetek valamit? Hívtál... Akarod, hogy itt maradjak?

Geneviève kapkodva szedte a lélegzetet, keze folyvást motoszkált a takaró ráncai között, le nem vette a szemét Denise-ről.

- Nem, köszönöm, nincs szükségem semmire... Csak meg akartalak csókolni.

Szemét elfutotta a könny. Denise gyorsan lehajolt, megcsókolta az arcát, és reszketve érezte ajkán a beesett arc forróságát. A beteg átkarolta, magához szorította, ki sem engedte kétségbeesett öleléséből. Aztán apja felé fordult a szeme.

- Akarod, hogy itt maradjak? - ismételte Denise. - Van valami megbízásod?

- Nem, nem.

Geneviève tekintete csökönyösen az apja felé fordult, aki elbutult arccal, elszoruló torokkal állt ott. Végre megértette a dolgot, szótlanul visszavonult, és hallották, hogy nehézkesen lecammog a lépcsőn.

- Ugye, együtt él azzal a nővel? - kérdezte tüstént a beteg, megragadva Denise kezét, és leültette őt az ágy szélére. - Igen, azért hívtalak, mert ezt csak te mondhatod meg nekem... Ugye, együtt élnek?

Denise-t meglepték ezek a kérdések, zavartan hebegve vallotta be az igazat, mondta el az áruházban keringő mendemondákat. Clarát untatja már a nyakába szakadt fickó, és bezárja előtte az ajtaját; Colomban kétségbeesetten jár utána mindenüvé, s a megvert kutya alázatos-ságával próbál időről időre találkoztót kapni tőle. Állítólag belép a „Louvre” áruházba.

- Ha annyira szereted, még visszatérhet hozzád - folytatta Denise, hogy ezzel az utolsó reménységgel nyugtassa a haldoklót. - Gyógyulj meg hamar, ő beismeri tévedését, s feleségül vesz.

Geneviève félbeszakította. Eddig valósággal itta magába Denise szavát, s egy pillanatra erőt öntött belé a néma szenvedély. De aztán tüstént elernyed megint.

- Nem, hagyj, tudom én jól, hogy vége van mindennek. Nem szólok semmit, mert hallom sírni az apámat, s nem akarom még betegebbé tenni az anyámat. De nekem végem van, látod, azért szólongattalak ma éjjel, mert félttem, hogy nem érem meg a reggelt... Istenem ha meg-gondolom, hogy még csak nem is boldog!

És mikor Denise tiltakozott s bizonygatta, hogy az állapota nem is olyan komoly, újra a szavába vágott, és hirtelen ledobta a takaróját; a szűzleány ártatlan mozdulatával, akinek a halál órájában nincs már rejtegetnivalója. Hasig kitakarva sutto-gta:

- Nézz hát ide!... Ugye, hogy végem van?

Denise reszketve kelt fel az ágy széléről, mintha attól félt volna, hogy egy leheletétől szét-porlad ez a szánalomra méltó meztelenség. A test végső pusztulása volt ez, várakozásban el-sorvadt menyasszonyi test, mely visszaolvadt az első esztendő törékeny gyermekségébe. Geneviève lassan újra betakarózott és ismételte:

- Látod, nem vagyok már nő... Bűn volna, ha még most is kíváncznék utána.

Mindketten elhallgattak. Ismét egymást nézték, nem tudtak mit mondani. Geneviève szólalt meg újra:

- Ne maradj itt, megvan neked a magad dolga. Köszönöm. Gyötört a vágy, hogy halljak felőle; most már meg vagyok elégedve. Ha találkozol vele, mondd meg, hogy megbocsátok neki... Isten veled, édes Denise. Csókolj meg még utoljára.

Denise megölelte, de hevesen tiltakozott.

- Nem, nem, ne gyötörd magad, csak ápolás kell neked, semmi egyéb.

De a beteg csökönyösen rázta a fejét. Mosolygott, bizonyos volt a dolgában. S mikor Denise végre az ajtó felé indult, utána szólt:

- Várj csak, kopogj ezzel a bottal, hogy apám feljöjjön... Nagyon félek egyedül.

Mikor Baudu ismét fenn volt a komor kis szobában, ahol órákat töltött a széken ülve, Geneviève vidám arcot vágott, és odakiáltotta Denise-nek: - Ne gyere el holnap, fölösleges. De vasárnap várlak, velem töltöd majd a délutánt.

Másnap reggel hat órakor Geneviève meghalt, négyórai szörnyű haláltusa után. Temetése szombati napra esett; sötét nap volt, koromszínű ég nehezedet a reszkető városra. A fehér posztóval bevont „Tartós Posztó” fehér folttal világította meg az utcát; s a félhomályban lobogó gyertyák olyanok voltak, mint az alkonyatban pislogó csillagok. Gyöngykoszorúk és egy nagy, fehér rózsabokréta borították be a koporsót, egy keskeny gyermekkoporsót, mely a sötét kapualjban volt elhelyezve, a járda szintjén, oly közel a kocsúthoz, hogy a kocsik máris bevették sárral a takarót. Az egész régi városnegyedből szivárgott a nedvesség, áradt a nyirkos pinceszag, a sáros kövezeten tülekedtek a járókelők.

Denise már kilenc órára eljött, hogy nagynénje mellett maradjon. Amikor a temetési menet indulófélben volt, Bauduné, aki már nem sírt, de a szeme még égett a könnyektől, megkérte, hogy menjen ki a temetőbe, és vigyázzon a nagybátyjára, akinek néma levertsége, bárgyú fájdalma nyugtalanította a családot. Az utca teli volt emberekkel, amikor Denise lement. A kerület kiskereskedői meg akarták mutatni Baudunek, hogy vele éreznek; s ebben a buzgólkodásban tüntetésféle is volt a „Hölgyek Öröme” ellen, mert azt okolták Geneviève lassú pusztulásáért. Ott volt a szörnyeteg valamennyi áldozata, Bédoré és nővére, a Gaillon utcai rövidárkereskedők, a Vanpouille fivérek, a szűcsök, Deslignières, a bazárárus, Piot és Rivoire, a bútorkereskedők; még Tatin kisasszony is, a fehérneműárus és Quinette, a kesztyűs, akiket rég elsöpört már a csőd - még ők is kötelességüknek tartották, hogy eljöjjenek, egyik Batignolles-ból, a másik a Bastille környékéről, ahol idegeneknél voltak kénytelenek munkát

vállalni. A halottaskocsira várva, mely valami tévedés miatt későn érkezett, a sárban topogó, feketébe öltözött társaság gyűlölködő pillantásokat vetett a „Hölgyek Öröme”-re, melynek ragyogó kirakatait, vidáman csillogó tükörablakait sértésnek érezték az utca másik oldalát gyászba borító „Tartós Posztó”-val szemben. Néhány kíváncsi segéd feje felbukkant az ablakok mögött; de az óriás megőrizte közönyét, mint a teljes gőzzel működő gépezet, amely nem is sejti, kit gázol halálra útközben.

Denise Jean öccsét kereste szemével. Végre észrevette Bourras boltja előtt, odalépett hozzá, és megkérte, hogy maradjon a nagybátyja mellett, és támogassa, ha nehezebbé esnék a járás. Jean néhány hete olyan komoly volt, mintha állandó gond gyötörte volna. Ezen a napon fekete szalonkabátban feszített - kész ember volt már, húsz frankot keresett naponta -, de olyan méltóságosnak és szomorúnak látszott, hogy Denise meglepetve nézte, mert nem hitte volna, hogy ennyire szerette az unokanővérüket. Pépét meg akarta kímélni a hiábavaló szomorúságtól, otthagytta Gras-nénál, és délután szándékozott érte menni, hogy elvigye a nagybátyjához.

A halottaskocsi azonban még mindig nem érkezett meg, és Denise minduntalan nézte a gyertyák lobogását, mikor egyszerre megrezzent, mert ismerős hangot hallott a háta mögött. Bourras volt az. Odaintett magához szemből egy gesztenyeárust, aki egy kis kocsmából elkerített szűk fabódében árulta a gesztenyéjét, s így szólt hozzá:

- Ugyan, Vigoureux, tegye meg nekem ezt a szívességet... Nézze, leveszem a kilincset... Ha valaki jönni találna, mondja neki, hogy jöjjön vissza később. Sok fáradtságába nem fog kerülni, mert úgysem jár erre senki.

Aztán tovább álldogált a gyalogjáró szélén, és várakozott, mint a többiek. Denise zavartan vetett egy pillantást a boltjára. Bourras nem törődött többé az üzletével, a kirakatban csak napszitta ernyők és gázfeketítette sétabotok heverték szálnalmas összevisszaságban. A kicsinosított üzlethelyiség, a halványzöld mázolás, a tükörablakok, az aranyozott cégtábla, mind tönkrement, bepiszkolódott már, a romokra mázolt hamis fényűzés gyors és siralmas pusztulásának képét nyújtotta. De azért, ha a régi repedések újra előbukkantak is, ha a nedvesség foltjai újra kiütöttek is az aranyozáson, a ház még mindig csökönyösen állott, odatapadva a „Hölgyek Öröme” oldalához, mint szégyellni való szemölcs, amely megrepedezve és megrothadva bár, de sehogy sem akart lehullani.

- Ó, a nyomorultak - dörmögött Bourras -, még azt sem hagyják, hogy elvigyék szegényt!

A halottaskocsit, mely végre megérkezett, a „Hölgyek Öröme” egyik kocsija akasztotta meg: fényezett oldalai napsugarasan ragyogtak bele a ködbe, míg két büszke paripa tovaügetett vele. És a vén kereskedő lopva Denise-re pillantott, busa szemöldöke alatt lángoló szemmel.

Lassan megindult a menet, a pocsolyákban tocsogva, a hirtelen megálló bérkocsik és omnibuszok néma csöndességében. Mikor a fehér vászonnal leborított koporsó áthaladt a Gaillon téren, a kíséret komor pillantásai még egyszer behatoltak a nagyáruház tükörablakai mögé, ahonnan csak két elárúsító kisasszony nézett ki, örvendve a szórakozásnak. Baudu súlyos, gépies lépésekkel követte a halottaskocsit; egy intéssel elutasította a mellette haladó Jean karját. A gyalogos menet után három gyászkocsi következett. Amint az Új Kismező utcába értek, Robineau is sietve csatlakozott a menethez, sápadtan, megöregedett arccal.

A Szent Rókus templomban sok asszony várakozott, a kerületből való kiskereskedő asszonyok, akik féltek a halottasházban levő tolongástól. A tüntetés már-már lázadássá fajult; s mikor a gyászszerartás után újra megindult a menet, megint valamennyi férfi elindult vele, bár hosszú volt az út a Saint-Honoré utcától a Montmartre temetőig. Újra végig kellett menni a Szent Rókus utcán, és elhaladni a „Hölgyek Öröme” előtt. Nem lehetett megszabadulni ettől a látványtól, szegény leány testét úgy hordozták meg a nagyáruház körül, mint az első

áldozatot, akit forradalom idején leterítették a golyók. Az áruház kapujában a vörös flanellek zászlók gyanánt csapkodtak a szélben, s egy szőnyegkirakat óriási rózsák és kinyílt pipacsok vérző virágzásában ragyogott.

Denise közben kocsiba ült, mert olyan kínzó kétségek gyötörték, úgy összeszorította szívét a szomorúság, hogy nem volt jártányi ereje. A December Tizedike utcán elakadtak az új homlokzat állványai előtt, melyek még mindig akadályozták a közlekedést. Itt meglátta az öreg Bourras-t, aki nehézkesen baktatott a menet végén, s éppen a kocsi mellé került, melyben Denise egymaga ült. Látszott rajta, hogy gyalogszerrel soha ki nem ér a temetőbe. Fölemelte a fejét, és ránézett Denise-re. Aztán fölszállt.

- Ez az én átkozott térdem - morogta. - Ne húzódjék úgy el!... Azt hiszi, magára haragszunk?

Denise barátságosnak és dühösnek érezte, olyannak, mint régen. Bourras dirmegett-dörmögött; kijelentette, hogy az az ördögös Baudu nagyon szilárdan állhat a lábán, ha még most is tud járni, mikor így fejbe kólintották. A menet lassan tovább indult, és Denise az ablakon kihajolva csakugyan látta, hogy nagybátyja csökönyszerűen kitar a halottaskocsi mögött, elnehezedett mozgásával, melyhez mintha hozzáigazodott volna a kíséret szótlanság és kínos cammogása. Ekkor hátradült a kocsi sarkában, és hallgatta az öreg esernyőáros végtelen szóáradatát, a kocsi hosszú, mélabús ringatózása közben.

- A rendőrség dolga volna, hogy a közutakat szabadon tartsa!... Több mint másfél esztendeje, hogy utunkat állják ezzel a homlokzattal, ahol minap is nyakát törte egy ember. Nem baj! De ha még bővíteni akarják a házukat, most már kénytelenek lesznek hidakat építeni az utcák fölé... Azt hallom, hogy maguk már kétezerhatszáz van ott alkalmazva, s az idén százmillió frank forgalmat csinálnak... Százmillió, uramisten, százmillió!

Denise nem tudott mit felelni. A menet befordult a Chaussée-d'Antinba, ahol kocsitorlódás tartóztatta fel. Bourras tovább beszélt, elmeredő tekintettel, mintha fennhangon álmodozna. Még mindig nem értette a „Hölgyek Öröme” diadalát, de a régi kereskedelem vereségét már beismerte.

- Ennek a szegény Robineau-nak vége van. Olyan arcot vág, mint aki vízbe akarja ölni magát... És Bédoréék és Vanpouille-ék, egyik sem áll már a lábán, mind összeroskadtak, akárcsak én. Deslignières-t a guta fogja megütni. Piot és Rivoire sárgaságba esett. Ó, derék legények vagyunk valamennyien, csupa csontváz kíséri ki ezt az édes gyermeket! Mulathatnak, akik az ablakból nézik ennek a sok csódnak a felvonulását... Egyébiránt, úgy látszik, folytatódni fog a tisztogatás. Ezek a gazemberek minduntalan új osztályokat csinálnak: virág, divatáru, illatszerek, cipő, mit tudom én, mi még! Gronet, a Grammont utcai illatszerkereskedő, szedheti a sátorfáját, és nem adnék tíz frankot az Antin utcai Naud cipésműhelyéért sem. A dögvész szele fúj még a Szent Anna utcában is... Lacassagne-t, aki tollal és virággal kereskedik, és Chaudeuilnét, pedig annak híresek ám a kalapjai, két esztendőn belül kisöprik... Utánuk másokat és újra másokat. Így jár a környék minden kereskedője. Ha már a rőfösök rákaptak a szappanra meg a kalucsnira, kedvük szottyánhat a sült krumplira is. Szavamra mondom, felfordult a világ!

A halottaskocsi ekkor a Szentháromság téren ment keresztül, és a sötét kocsi sarkából, ahol Denise a menet gyászos tempójától ringatva a vén kereskedő folytonos sirárait hallgatta, megláthatta a Chaussée-d'Antinból kibukkanó koporsót, mely már a Blanche utca kaptatóján haladt fölfelé. Nagybátyja mögött - aki vakon, némán lépegetett, mint egy főbe ütött ökör -, mintha csak a vágóhídra vezetett nyáj dobogását hallotta volna, egy egész kerület minden kis boltja, pusztuló kiskereskedelme ott vonszolta a maga romlását, cuppogó cipőkkel, Párizs fekete sarában. Ezalatt Bourras tovább beszélt, tompább hangon, mintha a Blanche utcai emelkedő lassította volna meg a szavát.

- Ami engem illet, nekem már löttek... De azért fogom a csibészt, és nem eresztlem. Megint vesztett a föllebbiteli tárgyaláson. Ó, sokba került ez nekem: kétévi pörösködés meg az ügyvédek, a prókátorok. Mindegy! Mégsem fúrhatja ki a földet a boltom alatt, a bíróság kimondta, hogy az ilyen munkát nem lehet szükséges javításnak tekinteni. Ha meggondolom, hogy fényárban úszó szalont akar csinálni a lábam alatt, hogy látni lehessen, milyen a szövetek színe gázvilágításnál, s ez a föld alatti helyiség kötötte volna össze a kötszövöttárut a posztóosztállyal! Most aztán dühöng, nem tudja elviselni, hogy magamfajta vén roncs elállja az útját, mikor mindenki térden csúszik a pénze előtt... Soha! Nem akarom! Ezen nem másítok! Lehet, hogy otthagynom a fogamat. Mióta végrehajtókkal kell verekednem, tudom, hogy a bitang az adósságaimat hajszoja, nyilván, hogy csúnyán megtréfáljon. Mindegy, ha ő igent mond, én nemet mondok, és nemet is fogok mondani - csapjon belé az istennyila! - még ha négy szál deszka közé szögeznek is, mint azt a szegény kicsikét, akit ott visznek elől.

Mikor a Clichy körútra értek, a kocsi gyorsabban haladt, hallatszott a gyászmenet fáradt lihegése, az öntudatlan sietség, mellyel véget akart már vetni a dolognak. Bourras csak azt nem vallotta meg nyíltan, milyen sötét nyomorba süllyedt, egészen belezavarodott a bukással küszködő, de a váltoóvatolások tömegében is csökönyösen kitartó kiskereskedő ezernyi bajában. Denise, aki ismerte a helyzetet, végre megszólalt, és könyörgő hangon mondta:

- Bourras úr, ne játssza tovább a rossz embert... Engedje meg, hogy én eligazítsam a dolgot.

Bourras heves mozdulattal szakította félbe:

- Hallgasson, ehhez senkinek semmi köze... Maga jó kisleány; tudom, hogy megkeseríti az életét ennek az embernek, aki magát is eladónak hitte, akárcsak az én házamat. De mit szólna maga, ha azt tanácsolnám, hogy mondjon igent? No, ugye, hogy elküldene a pokolba?... Nahát! Maga se üsse bele az orrát, ha én mondok nemet.

Mikor a kocsi megállt a temető kapujában, leszállt a lánnyal együtt. Bauduék családi sírhelye az első fasorban volt, jobbra. A szertartás néhány pillanat alatt véget ért. Jean elhúzta onnét nagybátyját, aki báván nézte a sírgödört. A kíséret szétoszlott a szomszéd sírok között, s ezek a boltosarcok, melyek egészségtelen, földszinti helyiségeik mélyén mind vérszegénnyé váltak, valamennyien a szenvedő rútság képét mutatták a sárszínű ég alatt. Mikor a koporsó csöndesen leereszkedett, a barázdált, rezes arcok elsápadtak, a vértelen orrok lekonyultak, az epétől sárga, számoktól meggyötört szemek félrefordultak.

- Mind beleugorhatnánk ebbe a gödörbe - szólt Bourras Denise-hez, aki ottmaradt mellette. - Ez a kicsike a mi kerületünk, melyet eltemetnek... Ó, tudom én, mit beszélek, a régi kereskedelem nyugodtan utána mehet ezeknek a fehér rózsáknak, melyeket a koporsó után dobálnak.

Denise az egyik gyász-kocsiban magával vitte vissza nagybátyját és öccsét. Sötét és szomorú volt számára az egész nap. Előbb Jean sápadtsága miatt kezdett nyugtalanodni; mikor rájött, hogy ismét nőügyről van szó, azzal akarta elhallgattatni, hogy elébe tartotta nyitott pénztárcáját; de Jean fejét rázva utasította vissza; ezúttal komoly a dolog, egy dúsgazdag cukrász unokahúga az illető, aki még ibolyabokrétát sem fogad el. Délután pedig, mikor Denise elment Pépéért Gras-néhoz, az kijelentette, hogy a gyerek nagyobb már, semhogy magánál tarthatná; egy bajjal több, most már intézetet kell találnia, és talán messze küldenie magától a gyereket. És végképp elborította a lelkét a „Tartós Posztó” zord szomorúsága, mikor Bauduékhoz vitte Pépét. A bolt is be volt zárva, nagybátyja feleségestül a kis szobában ült, és még a gázt is elfelejtették meggyújtani, bár a téli nap tökéletesen sötét volt. Már csak ők ketten maradtak ott, egymással szemközt, ebben a házban melyet lassan kiürített a csőd; leányuk halála még mélyebbre vájta a sötét zugokat; ez volt az utolsó roppanás, mellyel a nedvességtől elkorhadtt ócska gerendák összetörnek. Ebben a nyomasztó környezetben az öreg Baudu megállás nélkül járt az asztal körül, ugyanúgy, ahogy a gyász-kocsit követte, vakon,

némán; felesége sem szólt egy szót sem, egy székre roskadva ült, fehér arccal, mint egy sebesült, akinek cseppenként folyik el a vére. Még csak nem is sírtak, mikor Pépé cuppanós csókokat nyomott hideg arcukra. Denise-t fojtogatták a könnyek.

Éppen aznap este hívatta magához Mouret, hogy egy gyermekruháról beszéljen vele, valami skót és zuáv szabás keverékéről, amit divatba akart hozni. Denise még reszketett a szána-kozástól, felháborította ez a sok szenvedés, nem tudta érzéseit elfojtani; először Bourras-t hozta szóba, ezt a szegény földre sújtott embert, akit meg akarnak fojtani. De az esernyőáros nevének említésére felfortyant Mouret. A vén bolond, ahogy ő nevezte, tönkreteszi az életét, megrontja a diadalát azzal a hülye csökönységgel, hogy nem engedi át a házát, azt a hitvány viskót, melynek a vakolata csúf piszokfolt a „Hölgyek Öröme”-n; a nagy háztömbnek ez az egyetlen kis zuga kisiklott hódító kezéből. Olyan már ez az ügy, mint a lidércnyomás, ha Denise-en kívül akárki más beszélt volna Bourras érdekében, alighanem kidobják, annyira gyötörte Mouret-t a beteges vágy, hogy rommá rugdalhassa a viskót. Végre is mit akarnak tőle? Csak nem hagyhatja ott azt a romhalmazt a „Hölgyek Öröme” oldalában? El kell tűnnie, az áruháznak át kell gázolnia rajta. Azt a vén bolondot vigye el az ördög! És újra felsorolta ajánlatait, kínált már neki százezer frankot is. Nem volt ez értelmes beszéd? Ő nem alkudozik, megad minden pénzt, amit követelnek tőle, de legyen legalább egy kis belátás az emberekben, engedjék, hogy befejezze a művét! Ugyan kinek jutna eszébe, hogy megállítsa a mozdonyt a sínen? Denise lesütött szemmel hallgatta, és csupán érzelmi okokat tudott felhozni. Az a jámbor lélek úgyis olyan öreg már, igazán meg lehetne várni a halálát, a csőd megölné. Mouret erre kijelentette, hogy ő most már nem is tud megakadályozni semmit, Bourdoncle foglalkozik a dologgal, mert a tanács elhatározta, hogy végezni kell mindenáron. És Denise semmit sem tudott szólni, fájdalmas, szánakozó érzései ellenére sem.

Kínos hallgatás után maga Mouret kezdett Bauduéről beszélni. Nagyon sajnálta őket a leányuk elvesztéséért. Derék, becsületes emberek, makacsul üldözi őket a balszerencse. Aztán újra felsorakoztatta érveit: voltaképpen maguk akarták a szerencsétlenségüket, nem lett volna szabad ilyen csökönységen megmaradni a régi kereskedelem szüette barakkjában, nem csoda, ha fejükre szakad a ház. Százszor is megmondta ő ezt előre; Denise emlékezhetik rá, hogy megbízta: figyelmeztesse nagybátyját, hogy bekövetkezik a végzetes szerencsétlenség, ha továbbra is kitart a nevetséges ócskaságai között. És a katasztrófa elkövetkezett, azt most már senki a világon meg nem akadályozhatja. Józan ésszel senki sem kívánhatja tőle, hogy a kerület kedvéért tönkregye magát. Egyébként ha olyan örült volna, hogy bezárhatja a „Hölgyek Öröme”-t, magától is más nagyáruház nőne ki mellette a földből, mert ez a gondolat most benne van a levegőben, a központosított ipar és kereskedelem diadalát az évszázadnak ugyanaz a szele viszi szét, amely elsöpri a régi korok omladozó épületeit. Mouret lassanként nekihevíült, ékesen szóló megindultsággal védekezett akaratlan áldozatainak gyűlölete ellen, a haldokló kis boltok jajveszékelése ellen, mely egyre hangosabbá vált körülötte. Az ember nem tartja otthon a halottait, el kell temetni őket; és egy kézmozdulattal a földbe küldte, elsöpörte és közös sírba vetette a régi kereskedelem hulláját, melynek foltos és bűzös maradványai szégyenére válnak az új Párizs napfényes utcáinak. Nem, nem, nem gyöttri lelkipurdalás, ő csupán a maga korának munkáját végzi, és ezt igen jól tudja Denise is, ő, aki szereti az életet, lelkesedik a nagyszabású üzletekért, melyeket a nyilvánosság fényénél kötnek. A leány kénytelen volt elhallgatni; sokáig hallgatta Mouret szavait, aztán megzavart lélekkel távozott.

Ezen az éjszakán Denise alig aludt valamit. Lidércnyomásos álmatlansággal küszködve forgolódott takarója alatt. Kisgyermeknek látta magát, és könnyekben tört ki valognes-i kertjükben, látván, hogy megeszik a fülemilék a pókokat, s a pókok maguk is megeszik a legyeket. Igaz volna hát, hogy a halálnak kell megtermékenyítenie a földet, igaz a létért való küzdelem, mely az örök pusztítás halottainak halmán kelti életre az új lényeket? Aztán az előtt

a sír előtt látta magát, melybe Geneviève koporsóját leeresztették, látta nagybátyját és nagynénjét, amint egyedül ülnek sötét ebédlőjükben. A mély csöndben az összeomlás tompa zaja hatolt át a halott levegőn. Bourras háza omlott össze, mintha árvíz mosta volna alá. Még gyászosabban kezdődött újra a csend, majd újabb összeomlás zaja hallatszott, aztán másik és újra másik: Robineau, Bédoré és nővére, a Vanpouille fivérek egymás után omlottak össze recsegve-ropogva, a Szent Rókus negyed kiskereskedelme láthatatlan csákány ütése alatt porlott szét, dübörögve, mint amikor hirtelen kiürítik a taligát. Ekkor végtelen fájdalom riasztotta fel álmából. Úristen, mennyi kínszenvedés! Síró családok, utcára dobott öregek, a csőd szívbe markoló tragédiái! És nem tudott megmenteni senkit, és tudta, hogy mindez így van jól, hogy a nyomorúságok e trágyadombja szükséges a holnapi Párizs egészségéhez. Hajnalban megnyugodott; lemondó, mély szomorúság tartotta nyitva a megvilágosodó ablak felé fordított szemét. Igen, szükség van a véráldozatra, minden forradalomban kellenek a vértanúk, csak halottak testén át lehet előrejutni. Az a félelme, hogy ő maga is gonosz lélek, hogy a hozzá legközelebb állók legyilkolásán dolgozott, most fájdalmas részvételbe olvadt e kikerülhetetlen bajok láttán, melyek minden új nemzedék szülési fájdalmai. Végül azon gondolkodott, mivel lehetne enyhíteni e fájdalmakat; jó lelke sokáig álmodozott arról, hogy milyen módon menthetné meg legalább az övéit a végső összeomlástól.

Most Mouret jelent meg a szeme előtt, szenvedélyes arcával, cirógató tekintetével. Bizonyos, hogy tőle nem tagadna meg semmit, neki megadna minden kártalanítást, amit a józan ész megenged. Ezen a ponton kisiklottak a gondolatai, megpróbálta Mouret-t megítélni. Ismerte az életét, régi, számító szerelmeit, tudta, hogy mindig kihasználta a nőket, hogy útjai egyengetésére válogatta a szeretőit, hogy Desforges-néval csak azért kötött viszonyt, mert Hartmann bárót akarta a kezébe kaparintani, és tudta a többi is mind, a futó szeszélyből kiválasztott Clarákat, a megvásárolt, kifizetett s az utcára visszadobott élvezeteket. Csakhogy a szerelmi kalandor első lépései, melyeket tréfálkozva emlegettek az áruházban, végül belevestek ennek az embernek lángeszű fogásaiba, diadalmas kedvességébe. Mouret maga volt a megtestesült hódítás. Hanem Denise sohasem bocsátotta meg neki egykori hazugságait, a figyelmesség gáláns komédiájával leplezett szeretői hidegségét. De ma nem érzett már haragot, mert most Mouret szenvedett őmiatta. Ez a szenvedés felemelte a férfit. Mikor a lány látta, hogy kínlódik s keservesen vezekel a nők megvetéséért, úgy érezte, hogy jóvátette a hibáit. Denise még aznap reggel megkapta Mouret-től azt a kárpótlást, amit igazságosnak tartott arra az esetre, ha Baudu és az öreg Bourras tönkremennek. Hetek múltak el, és majdnem minden délután meglátogatta a nagybátyját, elszökve néhány pillanatra az áruházból, elhozva mosolyát, lelkierejét, hogy a komor boltot felvidítsa. Különösen a nagynénje miatt nyugtalankodott, aki Geneviève halála óta nem ocsúdott fel tompa kábultságából; úgy tetszett, mintha óráról órára szállna belőle az élet; ha kérdezték, csodálkozva felelte, hogy nem szenved, csak álmos. A környékeliek fejüket csóválták: szegény asszony, nem sokáig fog bánkódni a leánya után.

Denise egy ízben éppen Bauduéktól jött, mikor a Gaillon tér sarkán hangos kiáltást hallott. A tömeg összecsozdult, pánik tört ki, s megcsapta az embereket a félelem és a szánalom szele, amely oly hamar fel tudja kavarni az utcákat. Egy barna testű omnibusz, mely a Bastille és Batignolles közt közlekedett, elgázolt valakit az Új Szent Ágoston utca torkolatánál, a kút előtt. A kocsis, a bakon állva, dühös mozdulattal tartotta vissza ágaskodó lovait; dühöngve szitkozódott.

- Az istenit neki!... Vigyázzon, átkozott maflája!

Az omnibusz megállt. A tömeg körülvette a sebesültet, egy rendőr is előkerült valahonnét. A kocsis, még mindig állva, tanúul hívta az omnibusz tetején utazókat, akik szintén felálltak és kihajoltak, hogy lássák a vért, dühös gesztusokkal, a növekvő haragtól elfojtott hangon magyarázkodott.

- A fene se gondolta... Ki az ördög küldte ide ezt az alakot? Kényelmesen álldogált ott. Rákiáltak, és tessék, egyenest a kerék alá veti magát!

Ekkor egy mázoló, aki az ecsetjével odaszaladt egy közeli bolt kirakatától, éles hangon túlkiabálta a lármát:

- Ne izgulj, öregem! Én is láttam, ő mászott alá, a hétszentségit! Fejjel ment neki, így ni! Nyilván megunta az életét ez is.

Más hangok is megszólaltak, abban mindenki megegyezett, hogy öngyilkosság történt, közben a rendőr jegyzőkönyvet vett fel. Halálra vált nők szálltak le hirtelen az omnibuszról, és vissza sem fordulva, vitték magukkal annak a puha zökkenésnek a borzalmát, mellyel az omnibusz, egész bensejüket felkavarva, átgázolt az élő testen. Közben Denise is odament, odavitte a tevékeny együttérzés, mely kényszerítette, hogy minden balesetbe beleavatkozzék, akár kutyát gázoltak el, akár egy ló esett össze, akár egy cserepező zuhant le a háztetőről. Nyomban felismerte a szerencsétlent, aki ájultan, sáros kabátban hevert a kövezeten.

- Hiszen ez Robineau! - sikoltotta fájdalmas meglepetéssel.

A rendőr tüstént kihallgatta. Denise megadta a szerencsétlenül járt ember nevét, foglalkozását, címét. Hála a kocsis erejének, az omnibusz gyors fordulatot tett, és Robineau-nak csak a lába került a kerekek alá. Még így is félő volt, hogy eltörött mind a kettő. Négy önként jelentkező bevitte a sebesültet egy Gaillon utcai gyógyszertárba, az omnibusz meg tovább döcögött.

- Az istenit! - morogta a kocsis, a lovak nyaka közé vágva. - Nekem már elég volt mára!

Denise követte Robineau-t a gyógyszertárba. A gyógyszerész, miközben hiába kerestek orvost, kijelentette, hogy nincs közvetlen veszély, és legjobb volna hazavinni a sebesültet, hiszen a szomszédban lakik. Egy ember elszaladt az őrszobára, hordágyért. Denise-nek ekkor az a jó ötlete támadt, hogy előresiet és előkészíti Robineau-nét a szörnyű csapásra. De alig tudott kivergődni az utcára, akkora tömeg tolongott az ajtó előtt. A halálra kíváncsi sokadalom percről percre növekedett; a gyermekek, az asszonyok pipiskedve tartottak ki a vad nyomakodásban; minden újabb kíváncsiskodó újabb balesetet eszelt ki, pillanatnyilag egy férjről beszéltek, akit a felesége szeretője kidobott az ablakon.

Az Új Kismező utcában Denise már messziről meglátta Robineau-nét a selyemüzlet ajtajában. Ez jó ürügy volt, hogy megálljon; beszélgetett vele egy darabig, azon törve a fejét, hogyan enyhítse ezt a rettentő hírt. Az üzleten megérzett a haldokló kereskedelem végvonaglásának rendetlensége és elhanyagoltsága. A két versengő selyem csatájának előrelátható vége volt ez, a „Párizs Öröme” eltiporta versenytársát egy újabb öt centime-os árleszállítással: most már négy frank kilencvenötért árulták, és Gaujean selyme megtalálta a maga Waterlooját. Robineau már két hónapja fűhöz-fához kapkodott, és pokoli szenvedések árán iparkodott megakadályozni a nyílt csődöt.

- Láttam a férjét a Gaillon téren - mondta halkán Denise, végre belépve a boltba.

Robineau-né, kinek tekintetét valami tompa nyugtalanság folyton az utcára irányította, élénken kérdezte:

- Az imént, ugye?... Már várom, itt kéne lennie. Ma reggel megjött Gaujean, és együtt mentek el.

Az asszony még mindig bájos, vidám és finom volt, de előrehaladott áldott állapota fárasztotta már; még riadtabban, még értetlenebbül állt az üzleti ügyek közepette, amelyeket szelíd természetű sehoggy sem tudott felfogni, s amelyek egyre rosszabbra fordultak. Gyakran kérdezgette, hogy mire való mindez? Nem volna sokkal okosabb nyugodtan meghúzódni egy kis lakásban, s csak száraz kenyéren élni?

- Édes lányom - folytatta elszomorodó mosollyal -, maga előtt nincs titkunk... Rosszul megy az üzlet, szegény drágám, már aludni sem tud. Ma is gyötörte ez a Gaujean a lejárt váltók miatt... Majd meghaltam aggodalmamban, hogy így magamra hagytak.

És megindult az ajtó felé, de Denise megállította. Messziről hallotta már a tömeg moraját. Sejtette, hogy a hordágyat hozzák, s hogy a kíváncsiak áradata nem tágitott a balesettől. Beszélne kellett hát, kiszáradt torokkal, nem találva meg a vigasztaló szavakat, melyeket elgondolt.

- Ne aggódjék, nincs közvetlen veszély... Igen, láttam Robineau urat, baleset érte... Most hozzák, de nagyon kérem, ne aggódjék...

A fiatalasszony sápadtan hallgatta, még nem értette tisztán a dolgot. Az utca megtelt emberekkel, az elakadt fiákeresok káromkodtak, az emberek letették a hordágyat a bolt ajtaja elé, hogy kinyissák az üveges ajtószárnyakat.

- Baleset történt - folytatta Denise, mindenáron el akarván titkolni az öngyilkossági kísérletet.
- A járdán állt, megcsúszott és egy omnibusz kerekei alá került. De csak a lába sérült meg. Már elmentek orvosért. Ne aggódjék.

Robineau-né összerázkódott. Két-három tagolatlan kiáltás tört ki belőle; aztán nem szólt többet, rávetette magát a hordágyra, és reszkető kézzel húzta félre a függőnyeit. Az emberek, akik hozták, a ház előtt várakoztak, hogy újra elvigyék, ha majd orvost találnak végre. Nem mertek többé Robineau-hoz nyúlni, aki visszanyerte eszméletét, s a legkisebb mozdulatra is kegyetlen fájdalmat érzett. Mikor a feleségét megpillantotta, két kövér könnycsepp folyt végig az arcán. Az asszony megcsókolta, aztán csak sírt, és mereven nézte. Az utcán egyre nőtt a csödület, a csillogó szemű arcok összetömörültek, akár a színházban; a műhelyükből kiszökött munkáslányok majd benyomták a kirakat ablakait, hogy jobban lássanak. Denise-nek eszébe jutott, hogy le kellene eresztetni a bolt redőnyét, csak hogy megmeneküljenek ettől a lázas kíváncsiságtól, s különben is úgy találta, hogy nem illő ilyenkor nyitva tartani az üzletet. Maga forgatta a fogantyút, a kerekek panaszosan csikorogtak, s a vasbádoglemezek lassan ereszkedtek le, mint valami súlyos függöny az ötödik felvonás befejezése után. Mikor visszatért és bezárta maga után a kis ajtót, Robineau-nét még mindig úgy találta: kétségbeesve karolta át férjét a redőny bádogjába vágott két csillag félhomályos világításában. A tönkrement bolt mintha elmerült volna a megsemmisülésben; csak ez a két csillag ragyogott a párizsi utca gyors és brutális katasztrófája fölött. Robineau-nénak végre megjött a szava.

- Ó, drágám... Ó, drágám!... Ó, drágám!...

Csak ennyit bírt mondani, és a férje, elfulladva, lelkiismeret furdalásoktól gyötörten, meggyónt mindent, mikor így térdre omolva látta az asszonyt, a hordágyhoz feszülő anyai testével. Ha nem mozdult, csak ólomsúlyú, égő lábszárát érezte.

- Bocsáss meg nekem, elvesztettem az eszem... Mikor az ügyvéd azt mondta Gaujean előtt, hogy holnap kiteszik az árverési hirdetményt, úgy éreztem, mintha lángnyelvek táncolnának előttem, mintha meggyulladtak volna a falak... Többre nem emlékszem: jöttem a Michodiére utcán, azt hittem, a „Hölgyek Öröme” emberei kigúnyolnak, s rám dől az a ronda nagy ház... És mikor az omnibusz befordult, Lhomme-ra és a karjára gondoltam, és elé vettem magam...

Robineau-né borzadva hallgatta a vallomást, és a padlóra roskadt. Úristen, hát meg akart halni? Megragadta Denise kezét, aki feléje hajolt, e jelenettől mélyen megindulva. A sebesültet kimerítette az izgalom, és újra elvesztette az eszméletét. És az orvos még mindig nem érkezett meg. Két ember járta már végig a kerületet, s a házmaster is útnak indult.

- Ne aggódjék - hajtogatta gépiesen Denise, maga is zokogva.

Ekkor Robineau-né, a földön ülve, fejét a hordágy magasságában tartva, arcát nekitámasztva a hevedernek, melyen a férje feküdt, kiöntötte a szívét.

- Ó, ha elmondhatnám... Miattam akart meghalni. Egyre mondogatta nekem: megloptalak, a tied volt a pénz. Éjszakánként erről a hatvanezer frankról álmodott, verejtékesen ébredt, szidta az életteremtét. Akinek nincs elég esze, az ne kockáztassa a más vagyonát... Tudja, hogy mindig ideges volt, mindig gyötörte magát. Végre már olyan dolgokat látott, hogy én is megijedtem, engem látott az utcán rongyosan, koldulva, engem, akit annyira szeretett, akit gazdaggá, boldoggá akart tenni...

De amint megfordította a fejét, látta, hogy férjének ismét nyitva van a szeme; és reszkető hangon folytatta:

- Ó, drágám, miért tetted?... Hát olyan hitványnak gondolsz te engem? Hát nem mindegy nekem, ha tönkrementünk is? Amíg együtt lehetünk, nem vagyunk szerencsétlenek... Hadd vegyenek el mindent! Menjünk el máshová, ahol híreket sem hallod többet. Azért dolgozni fogsz mégis, majd meglátod, milyen jó dolgunk lesz még!

Homloka odacsuklott férje halvány arca mellé, és most mind a kettő hallgatott, aggódva, meghatottan. Csend lett, a bolt mintha aludt volna, elszabadva az ónszínű alkonyatban, melybe elmerült; a redőny vékony bádoggja mögül behallatszott az utca lármája, a nappali élet, a kocsik dübörgése és a gyalogjárók tülekedése. Denise, aki minden percben kinézett a kapualjra nyíló kis ajtón, visszajött és felkiáltott:

- Az orvos!

Eleven szemű fiatalember volt, a házmaster kísérte. Jobbnak látta megvizsgálni a sebesültet, mielőtt ágyba fektetnék. Kiderült, hogy csak a bal lába van eltörve, a boka fölött. A törés egyszerű volt, úgy látszott, komplikációktól nem kell félni. Már éppen hátra akarták vinni a hordágyat a szobába, mikor megjelent Gaujean. Azért jött, hogy számot adjon egy utolsó próbálkozásról, amely különben sem sikerült: véglegesen kimondták a csődöt.

- Mi az? - mormogta. - Mi történt?

Denise pár szóval elmondta. Gaujean zavarba jött. Robineau gyöngye hangon így szólt hozzá:

- Nem haragszom magára, de egy kissé maga is hibás benne.

- Tudja, barátom - felelte Gaujean -, erősebb legény kellett volna oda, mint mi ketten... Higgye meg, hogy én sem állok sokkal jobban, mint maga.

Felemelték a hordágyat. A sebesültnek volt még annyi ereje, hogy ennyit megjegyezzen:

- Nem, nem, erősebb legények is belebuktak volna ebbe... Megértem, hogy olyan csökönyös vénemberek, mint Bourras és Baudu otthagyják a fogukat, de mi, akik fiatalok vagyunk, akik megértettük az új idők szavát!... Mert higgye el, Gaujean, a régi világnak vége!

Elvitték. Robineau-né hevesen összecsókolta Denise-t, szinte boldogan, hogy végre megszabadul az üzleti ügyekkel járó sok herce-hurcától. Gaujean, aki Denise-zel együtt távozott, elismerte, hogy igaza van annak a szegény Robineau-nak. Ostobaság a „Hölgyek Öröme” ellen küzdeni. Ami őt magát illeti, tudja hogy elveszett ember, hacsak meg nem bocsátanak neki. Már előző nap puhatolózott Hutinnél, aki éppen Lyonba készült. De reménytelennek

látta a helyzetet, és megpróbálta fölkelteni Denise érdeklődését, nyilván tájékozva lévén a lány hatalmáról.

- Szavamra - ismételtette -, fűtyülök a gyáriparra! Kinevetnének, ha tönkretenném magamat és tovább küzdenék a többiek érdekeiért, míg azok a fickók versengenek, hogy melyik dolgozzék olcsóbban... Istenem! Ahogy maga mondta egyszer, a gyáriparnak haladnia kell a korral, jobb szervezés és új eljárások segítségével. Minden rendbe jön majd, csak a közönség legyen elégedve.

Denise mosolyogva felelte:

- Menjen és mondja el ezt magának Mouret úrnak... Igen örül majd látogatásának, nem olyan ember ő, hogy haragot tartson, ha méterenként csak egy centime-mal is előnyösebb ajánlatot tesz neki.

Januárban halt meg Bauduné, egy derült, napos délutánon. Két hete nem tudott már lemenni a boltba, melyet egy bejáró asszony őrzött. Ott ült az ágya közepén, derekát párnák támasztották meg. Fehér arcában csak a szeme élt még; fejét felszegte, és tekintetét az ablakok kis függönyein át konokul a szemközti levő áruház felé fordította. Még Baudu is szenvedett ettől a megszállottságtól, az asszony tekintetének kétségbeejtő merevségétől, és néha össze akarta húzni a nagy függönyöket. De a felesége könyörgő mozdulattal akadályozta meg, látni akart, mindenáron, utolsó leheletéig. A szörnyeteg most már mindent elvett tőle, a házát, a lányát, maga is elpusztul lassanként a „Tartós Posztó”-val együtt, úgy fogyott az élete, mint a bolt vevőközönsége; azon a napon, mikor az üzlet utolsót hörgött, neki is kifogyott a lélegzete. Halála óráján volt még annyi ereje, hogy megkérje a férjét: nyissa ki mindkét ablakot. Lány idő volt, vidám fény aranyozta be a „Hölgyek Öröme”-t, míg az ódon ház szobája didergett a homályban. Bauduné tekintete elmeredt, beitta a diadalmas épületóriás, a ragyogó tükörablakok látomását, melyek mögött a milliók hajszája folyt. Lassan megtört a tekintete, a szeme megtelt homállyal, s mikor a halál kioltotta a fényét, még mindig tágra nyitva nézett.

Temetésére még egyszer felvonult az egész kerület tönkrement kereskedelme. Ott voltak a Vanpouille fivérek, sápadtan a decemberben esedékes váltók miatt, melyeket egy végső, soha többé meg nem ismételhető erőfeszítéssel kifizettek még. Bédoré botra támaszkodott, olyan gondok gyötörték, hogy gyomorbaja még súlyosabbra fordult, Deslignières-nek rohama volt; Piot és Rivoire némán, lógó orral bandukoltak, mint akik érzik, hogy végük van. És senki sem mert az eltűntekről kérdezősködni: Quinette-ről, Tatin kisasszonyról meg a többiekről, akik egyik napról a másikra elenyésztek, magával ragadta, elsodorta őket a pusztulás áradata; nem is szólva Robineau-ról, aki törött lábbal hevert az ágyában. Kivált azokat mutogatták látható érdeklődéssel egymásnak, akiket legújabban támadott meg a kór: Grognet-t, az illatszerészt, Chaudeuil-nét, a kalapost, Lacassagne-t, a művirágkészítőt és Naud-t, a cipészt, akik még kitartottak, bár előre reszkettek a betegségtől, amely őket is el fogja söpörni. Baudu most is úgy baktatott a halottaskocsi mögött, mint a fejbe vert ökör, ahogy a lánya koporsóját is kísérte; az első gyászocsi mélyén feltűnt Bourras villogó szeme, hófehér haja és busa szemöldöke alatt.

Denise-nek nagy bánata volt. Két hete tömérdek gond és baj szakadt rá. Intézetbe kellett adnia Pépét, és szaladgálnia Jean miatt, aki annyira belebolondult a cukrász unokahúgába, hogy könyörgött nővérének: kérje meg számára a kezét. Aztán nagynénje halála, a megismétlődő szerencsétlenségek mélyen lesújtották. Mouret ismét szabad kezet adott neki: nagybátyjáért és a többiekért mindent megtehet, amit jónak lát. Nemrégiben is tárgyaltak egymással egy délelőtt, arra a hírre, hogy Bourras az utcára került, és Baudu becsukja a boltját. Ebéd után Denise kiment az áruházból, azzal a reménységgel, hogy legalább őket megsegitethi.

A Michodière utcában ott állt Bourras a járdán, szemben a házával, amelyből előző nap kidobták, az ügyvédnek egy ügyes, leleményes fogásával: minthogy Mouret összevásárolta Bourras tartozásait, könnyű volt csődöt kérnie az esernyőárus ellen, az árverésen aztán ötszáz frankért megvette a bérleti szerződést; úgy, hogy a csökönyös öregnek ötszáz frankért kellett odaadnia azt, amiről százezerért sem akart lemondani. Egyébiránt az építész, aki megérkezett a bontó munkásokkal, kénytelen volt rendőri segítséget kérni, hogy kitehesse a házból. Az árukat már eladták, a szobákat kiürítették; az öreg csökönyösen behúzódott a vackába, ahol aludni szokott, s annyira megsajnálta, hogy nem volt szívük elkergetni. A munkások már bontani kezdték a tetőt a feje fölött, leszedték a szétmállott palacserepeket, a mennyezet hullott, a falak recsegték-ropogtak, és ő ott maradt a csupasz, vén gerendák alatt, az omladékok között. Végre a rendőrség elől elment. De már másnap reggel ismét megjelent a szemközti gyalogjárón; az éjszakát egy szomszédos kis fogadóban töltötte.

- Bourras úr - szólította meg halkan Denise.

Nem hallotta, lángoló szeme a bontó munkásokat falta, akiknek csákánya már kikezdte a viskó homlokzatát. Az üres ablakokon át most be lehetett látni a ház belsejébe, a nyomorúságos szobákba, a fekete lépcsőházba, ahová kétszáz esztendeje nem süttött be a nap.

- Ó, maga az - szólalt meg végül, mikor felismerte a lányt. - Szép munkát végeznek a zsványok, mi?

Denise nem mert többet szólni, szívébe markolt a régi ház szálnalmas szomorúsága, maga sem tudta levenni a szemét a lehulló, málladozó kövekről. Odafönn, egykori szobájának mennyezetén, a sarokban, látta még a gyertya lángjával felírt fekete ákombákomot: „Ernestine”; föltámadt benne nyomorúságos napjainak emléke, és meghatott részvétet érzett minden szenvedés iránt. De közben a munkásoknak, hogy egy falrészletet egyszerre bonthassanak le, az az ötletük támadt, hogy az alját kezdik ki. A fal megingott.

- Bár agyonnyomná valamennyit! - mormogta vad hangon Bourras.

Szörnyű roppanás hallatszott. A munkások riadtan menekültek az utcára. Az összeomló fal megingatta és magával ragadta az egész romot. A viskó nyilván nem tudott tovább ellenállni a sok süppedés és repedés között: egy taszítás elég volt, hogy tetejétől aljáig megrepedjen. Szálnalmas összeomlás volt ez, olyan, mint amikor egy esőáztatta vályogház szétmállik. Egyetlen helyisége sem maradt épen, csak romhalmaz látszott a földön, régmúlt idők kidobott szemetje.

- Uramisten! - kiáltott fel az öreg, mintha beleit rázta volna meg az összeomlás.

Tátott szájjal állt ott, sohasem hitte volna, hogy ilyen gyorsan vége lesz. Nézte a vágást, a végre felszabadult mélyedést a „Hölgyek Öröme” oldalában, ahonnét most már lehullt az a szégyenletes szemölcs. A kis féreg széjjel volt tiporva, az óriás végül is diadalmaskodott a törpe csökönyösségén, az egész háztömb meg volt hódítva, le volt igazva. Az összeverődött járókelők hangosan beszélgettek a bontókkal, akik haragudtak ezekre a régi épületekre, mert egyébre se jók, csak hogy fejére szakadjanak az embernek.

- Bourras úr - ismételte Denise, megpróbálva félrevonni az öreget -, tudja, hogy nem fogják elhagyni magát. Gondoskodnak mindenről, amire szüksége lesz...

Bourras kiegyenesedett.

- Nekem nincs szükségem semmire... Azok küldik magát, ugye? No hát, mondja meg nekik, hogy az öreg Bourras tud még dolgozni, és ott talál munkát, ahol akar... Az ám, kényelmes volna jótkonykodni azokkal, akiket meggyilkolnak!

Denise könyörgésre fogta a dolgot.

- Nagyon kérem, fogadja el, ne szomorítson meg engem.

De Bourras megrázta bozontos fejét.

- Nem, nem, végeztünk, alászolgája... Maga fiatal, éljen boldogul, de hagyja az öregeket meghalni úgy, ahogy nekik tetszik.

Még egy utolsó pillantást vetett a romhalmazra, aztán kínosan elvánszorgott. Denise szemmel követte a hátát a járdán tülekedő tömegben. Befordult a Gaillon tér sarkán, és eltűnt szem elől.

Denise egy ideig még mozdulatlanul állott, a semmiségbe vesző tekintettel. Aztán belépett a nagybátyjához. A posztókereskedő egyedül volt a „Tartós Posztó” sötét bolthelyiségében. A bejáróasszony csak reggel és este jött el, hogy főzzön egy kicsit, és segítsen levenni meg főlrakni az ablaktáblákat. Órákat töltött ebben a magányban, gyakran egész nap nem zavarta senki; megijedt és nem is találta már az árukat, ha néha-néha betévedt hozzá egy-egy vásárló. Ebben a csöndes félhomályban szüntelenül fel s alá járt, azzal a súlyos lépéssel, amellyel a gyászkcsoikat követte; beteges szükséglet volt ez az erőltetett járás, mintha fájdalmát akarta volna elringatni, elaltatni.

- Jobban van, bátyám? - kérdezte Denise.

Csak egy másodpercre állt meg, azzal újra megindult, a pénztártól egy sötét sarok felé.

- Igen, igen, nagyon jól vagyok... Köszönöm.

Denise vigasztaló beszéd tárgyat, vidám szavakat keresett, de nem jutott eszébe semmi.

- Hallotta azt a zajt? A ház összeomlott.

- Az ám, igaz - mormogta Baudu csodálkozó arccal -, a ház lehetett. - Éreztem, hogy remeg a föld... Ma reggel, hogy megláttam őket a tetőn, bezártam az ajtómat.

És tétova mozdulattal jelezte, hogy ezek a dolgok nem érdeklik többé. Valahányszor visszatért a pénztár elé, ránézett az üres padra, a kopott bársonnyal bevont padra, ahol valamikor felesége és leánya üldögélt. Mikor pedig örökös topogása e bolt másik sarkába vitte, nézte a homályba vesző polcokat, melyeken néhány vég posztó dohosodott. Özvegyen maradt a ház: akiket szeretett, elmentek, üzlete szégyenletes véget ért, s ő egymaga hordozta halott szívét és legyőzött gögjét a szerencsétlenségek között. Fölemelte szemét a fekete mennyezetre, hallgatta a csöndet, mely a kis ebédlő homályából áradt, abból a bizalmas zugból, melynek valaha még áporodott szagát is szerette. Egy lehelet sem maradt a régi lakásban, szabályos és súlyos lépése úgy kongott az öreg falak között, mintha szereteteinek sírján lépkedett volna.

Denise végre rátért arra a tárgyra, amely idehozta.

- Bátyám, maga nem maradhat így. El kéne szánnia magát valamire.

Baudu meg sem állva felelte:

- Igaz, de hát mit akarsz, mit tegyek? Megpróbáltam eladni az üzletet, nem jött senki... Istenem! Egyszer csak bezárom a boltot és elmegyek.

Denise, tudta, hogy csődtől már nem kell félni. A hitelezők, a sors csökönyös haragjának láttán, jobbnak találták a megegyezést. Ha Baudu mindent kifizet, az utcára kerül.

- De mitévő lesz azután? - kérdezte halkan Denise, valami átmenetet keresve, hogy rátérhesen arra az ajánlatra, melyet nem mert nyíltan megtenni.

- Nem tudom - felelte Baudu. - Majd csak fölszednek valahol.

Megváltoztatta útját, most az ebédlőtől a kirakat ablakáig járt; mindannyiszor komor pillantást vetett a szármalmas ablakokra, az ottfelejtett árura. Még csak föl sem emelte szemét a „Hölgyek Öröme”-nek diadalmas homlokzatára, melynek vonalai jobbra-balra az utca két végén vesztek el. Annyira meg volt semmisülve, hogy haragudni sem volt már ereje.

- Hallgasson ide, bátyám - mondta végül zavartan Denise -, talán akadna egy hely magának.

Dadogva kezdte újra:

- Igen, megbíztak, hogy följánljak magának egy felügyelői állást.

- Ugyan hol? - kérdezte Baudu.

- Istenem, hát odaát... Nálunk... Hatezer frank, és nem fárasztó munka.

Baudu hirtelen megállt előtte. De ahelyett, hogy haragosan kitört volna - amitől Denise erősen félt -, elsápadt, fájdalmas felindulás, keserű lemondás vett erőt rajta.

- Odaát, odaát - motyogta többször is. - Azt akarod, hogy belépjek oda?

Denise-t is elfogta ez a felindulás. Újra látta a két üzlet hosszú küzdelmét, végigélte Geneviève és Bauduné temetését, lelki szemével látta, amint a „Tartós Posztó”-t porba dönti, megfojtja a „Hölgyek Öröme”. És arra a gondolatra, hogy a nagybátyja belépjen oda, és fehér nyakkendősen sétálgasson fel s alá - nagyot dobbant a szíve szármalmában és felháborodásában.

- Hát mondd, édes leányom, Denise, lehetséges ez? - kérdezte Baudu egyszerűen, összekulcsolva szegény, reszkető kezét.

- Nem, nem, bátyám! - kiáltotta Denise, igazságszerető és jóságos természetének hevességével. - Bűn volna... Könyörgök, bocsásson meg.

Baudu folytatta a járkálást, lépései ismét kongtak a ház síri ürességében. És mikor Denise eltávozott, csak járt, egyre járt, az önmaguk körül forgó és e körből soha ki nem szabaduló nagy kétségbeesések konok mozgásával.

Denise ezt az éjszakát is álmatlanul töltötte. Most már tökéletesen érezte tehetetlenségét. Még az övéin sem képes segíteni. Véges-végig részt kell vennie az élet legyőzhetetlen munkájában, mely mindegyre a halált követeli magának vetésül. Nem tiltakozott többé, elfogadta a harcnak ezt a törvényét; de női lelke könnyes jósággal, testvéri gyöngédséggel telt meg, amint a szenvedő emberiségre gondolt. Esztendőök óta benn volt maga is a gépezet fogaskerekei között. Nem vérzett-e ő is? Nem gyötörték-e, nem üldözték-e el, nem hurcolták-e meg igazságtalanul? Még ma is elborzadt néha, mikor azt érezte, hogy a tények logikája őt választotta ki. Miért őt, aki olyan gyöngy? Miért lett egyszerre az ő kis keze olyan súlyossá a szörnyeteg munkájában? És a mindent elsőprő erő magával ragadta őt is, őt, akinek eljövedele a megtorlást jelenti. Mouret találta fel ezt a világot eltipró gépezetet, melynek kíméletlen működése méltatlankodással töltötte el Denise-t; ő szórta tele romokkal a kerületet, ő fosztotta ki emezeket, ölte meg amazokat; és Denise mégis szerette, művének nagyságáért, egyre jobban szerette hatalmának minden túlzásáért, bármennyi könnyet ejtett is a legyőzöttek szent nyomorúságának láttán.

Az újonnan épült December Tizedike utca krétafehér házaival és néhány megkésett építkezés utolsó állványaival hosszan elnyúlt a ragyogó februári napfényben; a kocsik egész áradata haladt széles diadalmenetben e világos, szabad úton, mely keresztülvágt a ódon Szent Rókus negyed nedves sötétjét; a Michodiére és a Choiseul utca között egymást taposva tolakodott az egy hónapja tartó reklámozástól feltüzelt tömeg, fölfelé bámulva, száját tátva a „Hölgyek Öröme”-nek monumentális homlokzatára.

A nagy terjedelmű, derűs frissességű, sokszínű épület, bőséges aranyozásával kívülről is jelezte a benn folyó vásár forgatagát és fényét, rabul ejtve a szemet, mint egy óriási kirakat, mely kápráztató színekben lángol... A földszinten komoly volt a díszítés, hogy ne üsse agyon a kirakatokban levő szöveget: tengerzöld márvány alapfalak: fekete márvánnyal borított sarokoszlopok és támasztópillérek, melyeknek komolyságát arany díszítőkeretek derítették fel; tükrablakok mindenütt, vaskeretbe foglalva: körös-körül csupa ablak, szinte megnyitva az utcai napfénynek a termek és csarnokok mélyét. Emeletről emeletre mind vakítóbb színek gyulladtak fel. A földszint felső párkányán mozaikok, piros és kék virágfüzerek húzódtak végig márványlapokkal váltakozva, melyekbe bele volt vésve az áruk neve, körbe az óriási épületen, végestelen-végig. Az első emelet zománcéglás alapfala szintén széles tükrablakokat hordozott, egészen a párkányzatig, mely aranyozott címerpajzsokból állt, rajtuk a francia városok címerei, terrakotta díszítésekből; zománcuk az alapfal rikító virágait ismételte. Végül a legfelső párkány úgy nyílt ki, mint az egész homlokzat tüzes virágja, a mozaikok és fajanszok égőbb színekben jelentek meg újra, a csatornák bádoggja ki volt csipkézve és meg-aranyozva, az akroterionon egész sor szobor állott, a nagy ipari és gyárvárosok szobrai, finom körvonaluk elevenen rajzolódott rá az égre. De a kíváncsiak leginkább a diadalívnek is beillő főkaput bámulták, mely szintén el volt árasztva mozaik, fajansz és terrakotta díszekkel, tetején pedig allegorikus csoport állt, ragyogóan, frissen aranyozva: a Nő, akit egy sereg kacagó kis Amor öltöztet és csókolgat.

Két óra felé lovasrendőr volt kénytelen mozgásra szólítani fel a tömeget, és felügyelni a fogatok elhelyezésére. Készen állt a palota, a divat költekező örületének temploma. Uralkodott, árnyéka beborította az egész területet. Már olyan jól beforrt az oldalán az a seb, melyet Bourras viskójának lerombolása hagyott maga után, hogy hiába kereste volna az ember ennek a régi szemölcsnek a helyét; a négy homlokzat egy végétében húzódott végig a négy utcán büszke elszigeteltségében. A másik oldalon, mióta Baudu egy menhelyre húzódott, zárva volt a „Tartós Posztó”, sírboltként elfalazva s a táblák mögött, melyeket nem vettek le többé; a kocsik kerekei besározták, a hirdetések ellepték, összeragasztották a táblákat, elborította őket a reklám növekedő áradata, az utolsó lapát föld, melyet a régi kereskedelemre dobtak; és e halott kirakat közepén, melyet bemocskolt az utca sara, bemázoltak a lármás párizsi élet cafatjai, vadonatúj, lepedőnyi sárga plakát terpeszkedett - meghódított birodalomban kitűzött zászló, öles betűkkel hirdette a „Hölgyek Öröme”-ben rendezett nagy vásárt. Azt hitte volna az ember, hogy az óriás befejezván folyamatos növekedését - szégyenkezik és utálkozik a sötét kerülettől, mely látta szerény születését, s amelyet később megfojtott; most hátat fordít neki, maga mögött hagyva a szűk utcák sarát, és az új Párizs zajos és napos útja felé fordítva újjazdag ábrázatát. Most, mint a reklámokon levő rajz is, úgy meghízott, akár a mesebeli medve, melynek válla már a felhőket fenyegeti. A reklámrajz előterében az apró, fekete alakoktól nyüzsgő December Tizedike utca, Michodiére utca és Monsigny utca aránytalanul kiszélesedett, mintha utat akarna engedni az egész világból odatóduló vásárlóközönségnek. Aztán maguk az épületek következtek, mértéktelenül felnagyítva, a madártávlatból nézett tetőzetek kirajzolták a fedett csarnokokat, az üvegtetős udvarokat, amelyek sejtették a terme-

ket, e napfényben ragyogó, üveg- és bádog-tó egész végtelenségét. Ezen túl Párizs terült el, de egy kicsinyített Párizs, melyet felfalt a szörnyeteg: a szomszéd házak akkorák voltak, mint valami alázatos kunyhók, a távolabbiak meg egészen elvesztek a porszemnyi kémények sokaságában; a műemlékek is szinte egymásba olvadtak; baloldalt két vonal jelezte a Notre-Dame-ot, jobbra egy kúpos ékezet az Invalidusok palotáját, s a háttérben szégyenkezve veszett el a Panthéon, mely lencsényi sem volt. A látóhatár szétporlott, nem volt több lenézett keretnél, egészen a châtilloni magaslatokig, a síkságig, melynek elmosódó messzesége a rabszolgaságot akarta jelenteni.

Reggel óta egyre nőtt a tömeg. Áruház nem forgatta még föl a várost ilyen harsogó reklámozással. A „Hölgyek Öröme” most már majdnem hatszázezer frankot költött évenként plakátra, hirdetésre, mindenféle felhívásokra; négyszázezer jegyzéket küldtek szét, és több mint százezer frank ára szöveget vagdaltak el mintának. Teljesen elárasztották az újságokat, a falakat, telekiabálták a közönség fülét, mint szörnyű érctrombita, mely szüntelenül harsogja a világ négy tája felé a nagy vásárok lármás hírét. És mostantól fogva ez a homlokzat, amely előtt taposták egymást az emberek, eleven reklám lett, tarkabarka aranyos bazár-pompájával, széles kirakataival, melyekbe elfért a női ruházat egész költeménye, festett, vésett, faragott pazar címereivel, melyek a földszinti márványlapoktól fölértek egészen a tetők fölött ívesen gömbölyödő bádoglemezekig, s kibontott aranyzászlócskáikon az ég kékjére kirajzolódó betűkkel a szivárvány minden színében olvasni lehetett a cég nevét. A házszenstelés ünnepére mindehhez még diadaljelvényeket, zászlókat is tettek; minden emelet fel volt lobogózva, Franciaország nevezetesebb városainak címerét viselő zászlókkal; legfölül pedig, árbocokra felhúzva, az idegen népek zászlói csapkodtak a szélben. Odalenn, a kirakatokban szemképráztató volt a fehérmű kiállítása. Más szín nem is volt ott, csak fehér; balra egy teljes kelengye és hegymagasságnyira felhalmozott ágynemű, jobboldalt felaggatott függönyök és zsebendő-piramisok fárasztották a tekintetet; a kapuban levő függő áruk között vászon-, kaliko-, muszlin-végek omlottak le szélesen, mint a hógörgeteg, felöltöztetett képek voltak felállítva, kékes kartonlapok, melyeken egy menyasszony és egy báli ruhás hölgy mosolygott festett arcával, mindkettő természetes nagyságban, valóságosan öltöztetve csipkébe és selyembe. Újra odacsődültek a báméskodók, a tömeg szájtátó bámulatából vágyakozás áradt.

A „Hölgyek Öröme” iránti érdeklődést még jobban felcsigázta az a szerencsétlenség, melyről egész Párizs beszélt: leégett „A Négy Évszak”, az a nagyáruház, melyet Bouthemont az Opera közelében nyitott meg, körülbelül három hete. Az újságok bővelkedtek részletekben: a tüzet egy éjszakai gázrobbanás okozta, az elárusítónők rémülten menekültek, egy szál ingben. Bouthemont hősiesen ötöt mentett ki a hátán. Az óriási kár egyébként megtérült, s a közönség már vonogatta a vállát, mondván, hogy a reklám kitűnő volt. De ebben a pillanatban a figyelem visszafordult a „Hölgyek Öröme” felé, mindenkit lázba hoztak a szájról szájra járó históriák, szinte megbabonáztak a bazárok, melyeknek fontossága oly nagy helyet foglalt el a közéletben. Szerencsés fickó ez a Mouret! Párizs köszöntötte a szerencsecsillagát, odacsődült, hogy lássa győztesen, ha már a lángok is magukra vállalták, hogy lába elé söpörjék ellenfeleit; és már latolgatták az évad várható hasznát, becsülgették, hogy mennyivel nagyobb tömeget fog kapujába sodorni versenytársa üzletének kényszerű bezárása. Mouret egy darabig nagyon rosszul érezte magát, zavarta, hogy ellenségei közt tudja azt a Desforges-nét, akinek némi-képpen a vagyonát köszönhetette. Idegesítette Hartmann báró pénzügyi dilettantizmusa is, aki mind a két üzletet pénzelte. De legfőképpen az keserítette el, hogy nem neki jutott eszébe Bouthemont zseniális ötlete: ez a vidám világfi megáldatta az áruházat a Madeleine templom plébánosával és egész papi karával! Bámulatos szertartás volt, az egyházi pompát körbe hordozták a selyemosztálytól a kesztyűosztályig; a Jóisten odapottyant a női bugyogók és fűzők közé; ettől ugyan még szépen leégett az egész, de azért felért egymilliós hirdetéssel,

olyan nagy hatással volt az előkelő vásárlóközönségre. Mouret ettől fogva arról ábrándozott, hogy megszerzi az érseket.

Közben hármat ütött a kapu fölött az óra. Itt volt a délutáni tolongás ideje, közel százezer vásárló fulladozott a termekben és csarnokokban. Odakünn a December Tizedike utcán végig kocsik várakoztak; s az Opera felől még sűrűbb tömeg foglalta el azt a zsákutcát, ahol a jövődöbéli körútnak kellett megnyílni. Egyszerű bérkocsik keveredtek a magánfogatok közé, a kocsisok a kerekek közt álldogálva vártak, a sarokban álló lovak nyerítettek, és rázták a napfényben csillogó szerszámukat. Minduntalan újra alakultak a sorok, a szolgák kiáltásai és a lovak nyomakodása közben, melyek maguktól is összébb szorították a sort, míg egyre újabb kocsik csatlakoztak a többiekhez. A gyalogjárók csoportjai ijedten menekültek a járdaszí-
getekre, az utca feketélt a tömegtől, ameddig ellátott a szem a messzire nyúló széles, egyenes úton. Egyre hangosabb lett a zsvaj a fehér házak között, az emberi folyam Párizs kiáradt lelkének színe alatt hömpölygette hatalmas és szelíd leheletét, melynek gigászi cirógatását érezni lehetett.

Egy kirakat előtt de Boves-né és Blanche lánya Guibálnéval együtt félig kész kosztümöket nézegetett.

- Nézze csak - mondta -, vászonkosztümök, tizenkilenc frank hetvenötért!

A négyszögű dobozokba rakott, keskeny selyemszalaggal átkötött kosztümök úgy voltak összehajtogatva, hogy csak a kék és piros szegésű hozzávalót lehetett látni; minden doboz sarkán rajz mutatta, hogy milyen lesz a kész kosztüm, egy fejedelmi megjelenésű fiatal hölgy termetén.

- Istenem! Nem is ér többet - mormogta Guibálné. - Valóságos rongy, mihelyt a kezébe veszi az ember!

Nagyon jó barátnők lettek, mióta de Boves grófot csúzos fájdalmai karszékéhez szögezték. Az asszony megtúrte férje kedvesét; jobban szerzett egy kis zsebpénzt; a férj hagyta, hogy meg-
lopják, mióta rászorult a felesége türelmére.

- Azért csak menjünk be - folytatta Guibálné. - Meg kell nézni a kiállítást... Magának nincs odahaza találkozója a vejével?

De Boves-né nem felelt, elmerülten nézte a kocsikat, melyek egymás után nyíltak ki, s ontották magukból a vevőket.

- De igen - mondta végül lágy hangján Blanche. - Paul értünk jön négy óra tájban az olvasó-
terembe, mikor a minisztériumból megszabadul.

Egy hónapja voltak házasok, és Vallagnosc háromheti szabadság után, amit Dél-Francia-
országban töltöttek, visszatért hivatalába. A fiatalasszony alakja máris kezdett az anyjához hasonlítani, a teste felfűvódott, és szétment a házasságban.

- De hisz az ott Desforges-né! - kiáltott fel a grófné, szemét, egy éppen megálló kocsira szegezve.

- Ó, azt hiszi? - mormogta Guibálné. - A történetek után? Hiszen ő még nyilván „A Négy Évszak” leégését siratja!

Pedig mégiscsak Henriette volt. Meglátta a hölgyeket, és vidám arccal közeledett feléjük, könnyed, nagyvilági modorával palástolva súlyos vereségét.

- Istenem! Hát igen, látni akartam. Legjobb, ha mindent a maga szemével néz meg az ember, nem igaz?... Ó, mi azért jó barátságban vagyunk Mouret úrral, ámbár azt mondják, nagyon dühös, hogy érdeklődést mutattam a konkurens cég iránt. Én csak egy dolgot nem tudok neki

megbocsátani: hogy elősegítette azt a házasságot, tudja, Joseph-fel, a szolgájával, elvétette a pártfogoltamat, Fontenailles kisasszonyt.

- Micsoda, megtörtént? - szakította félbe de Boves-né. - Szörnyűség!

- Igen, kedvesem, és csak azért tette, hogy a nyakunkra rakhassa a lábát. Ismerem én jól, azt akarta mondani, hogy a társaságbeli lányok nem is valók egyébre, csak hogy az ő szolgáihoz menjenek feleségül.

Tűzbe jött. Mind a négyen ott álltak a gyalogjárón, a bejárat tülekedésében. De lassanként magával ragadta őket az áradat, csak át kellett engedniök magukat, valósággal besodorták őket a kapun, maguk sem tudták, hogyan, s közben hangosan kellett beszélniök, hogy megért-hessék egymást. Most Martynéről kérdezősködtek. Állítólag szegény Marty, heves családi jelenetek után, nagyzási hóbotba esett: teli marokkal merített a világ kincseiből, aranybányákat üritett ki, taligákat rakott meg gyémánttal és drágakővel.

- Szegény feje - sajnálkozott Guibalné -, ő, aki mindig olyan kopott volt, s olyan alázatosan futkosott a magánórái után! És a felesége?

- Most egy nagybátyját teszi tönkre - felelte Henriette -, egy derék, öreg nagybácsit, aki özvegyen maradt, és nála pihent meg... Egyébként bizonyára itt lesz, majd találkozunk vele.

Most mindnyájukat földhöz szögezte a meglepetés. Feltárult előttük az áruház, a világ legnagyobb áruháza, mint a reklámok mondták. A nagyterem most már utcától utcáig ért, a December Tizedike utcára és az Új Szent Ágoston utcára nyílt; jobbra és balra, mint egy templom oldalhajói, a keskenyebb Monsigny és Michodiére termek szintén megszakítás nélkül húzódtak végig a két utca mentén. Helyenként valóságos térré szélesedtek a csarnokok, a függő lépcsők és felüljárók érc vázai között. Megfordították az áruház belső elrendezését: a maradékokat most a December Tizedike utcára nyíló kapunál árusították, a selyemosztály középen volt, a kesztyűosztály a Szent Ágoston csarnokot foglalta el hátul; s az új díszelő-csarnokból, ha fölnézett az ember, most is az ágyneműosztályt látta, melyet a második emelet egyik végéből a másikra költöztettek. Az osztályok száma most már ötvenre rúgott, néhány új osztályt ezen a napon nyitottak meg; másokat, amelyek túlságosan megnövekedtek, egyszerűen kettéosztottak, hogy könnyebb legyen az árusítás; s az üzlet állandó bővítése miatt az új évadra a személyzet létszámát is háromezernegyvenötre emelték.

A hölgyeket a nagy fehérneművásár csodálatos látványa állította meg. Köröttük terült el mindenekelőtt az előcsarnok, egy fényes tükrökkel felszerelt, mozaikkal kövezett hall, ahol az olcsó áruk fékeztek le a mohó tömeget. Beljebb a termek fehérén, mint az északi fény; havas táj, végtelenbe nyúló hermelinmezők, napfényben szikrázó jéghegyek halmaza. Itt viszont-látták a külső kirakatok fehérségét, de elevenebben, hatalmas arányokban, az óriási templom-ajtó egyik végétől a másikig pusztító tűzvész fehér lobogásával lángolón. Nem volt ott semmi más, csak fehérség, minden osztály fehérszínű cikkei, valóságos tobzódása a fehérnek, fehér csillag, melynek állandó ragyogása először úgy elvakította az embert, hogy meg sem tudta különböztetni a részleteket ebben az egységes fehérségben. Csakhamar hozzászokott a szem: balra, a Monsigny teremben, a vásznak és kartonok fehér hegyfokai sorakoztak, ágyneműk, szalvéták, zsebkendők fehér sziklái emelkedtek; jobbra meg, a Michodiére teremben, melyet a rövidáru, kötszövött áru és gypjúnemű foglalt el, fehér épületek hivalkodtak gyöngyház-gombokból, nagy díszletépület fehér harisnyákból, az egész terem fehér flannellel volt borítva, és messziről éles fénysugár világította meg. De a legvakítóbb fény a nagyteremből, a szalagokból, mellkendőkből, kesztyűkből, selymekből sugárzott. A pultok eltűntek a selymek és szalagok, kesztyűk és mellkendők fehérsége alatt. A vékony vasoszlopokat puffosan fedte a fehér muszlin, amit helyenként fehér selyemmel kötözték körül. A lépcsőket fehér drapériák díszítették, amikben piké és barchet váltakozott, végigfutva a korlátok hosszában, körülvéve a

csarnokokat, fel a második emeletig; s ez a felszálló fehérség szárnyra kapott és sebesen elszárnyalt, mint röpülő hattyúraj. A fehérség aztán a boltozatokról hullott alá, mintha finom pihék szállingóztak volna, nagy pelyhekből hómezőt alkotva; fehér takarók, fehér ágyterítők csapkodtak a levegőt, fölaggatva, mint templomi zászlók; a hosszan átvetett csipkék mozdulatlanul libegő, fehér lepkerajt alkottak; csipkék lebegtek mindenfelé, úsztak, mint az ökörnyál a nyári levegőben, eltöltve mindent fehér leheletükkel. De a fehérség e vallásának csodája, oltára a selyemosztály felett volt, a nagycsarnokban: az üvegtetőről leereszkedő, fehér függönysátor. A muszlinok, a fátyolselymek, művészi csipkék könnyed hullámokban folytak le, s dúsan hímzett tüllök, ezüsttel átszőtt keleti selymek alkották az alapját ennek a hatalmas méretű díszítésnek, mely szentély is, hálószoza is volt egyszerre. Az egészet nagy, fehér ágynak mondta volna az ember, mely szűzies, óriási mivoltában a mesebeli fehér királykisasszonyt várta, akinek el kell jönnie egy napon, mindenható hatalmával, fehér menyasszonyi fátyolával.

- Óriási - hajtogatták a hölgyek. - Hallatlan!

És nem fáradtak bele a fehérség énekébe, melyet az egész ház szövetei daloltak. Mouret sohasem alkotott még nagyobb; a kirakatrendező művészete diadalát ülte. E fehérségek leomlása, a szövetek látszólagos rendetlensége, melyek mintha véletlenül hullottak volna le a kiürített polcokról, olyan volt, mint egy harmonikus zenei frázis, valamennyi árnyalatában követett és kiteljesített fehér, mely megszületett, nőtt, terjeszkedett, egy mesteri fuga bonyolult hangszerelésével, amelynek fokozatos kibontakozása egyre merészebb röpülésre ragadta a lelket. Fehér, mindenütt fehér, de sohasem ugyanaz a fehér, ezerféle fehér egymás hegyénhátán, ellentétben egymással, kiegészítve egymást, elhomályosítva magát a napot is. Az árnyalatok a karton és a vászon fénytelen fehérségével, a flanell és a posztó tompa fehérével kezdődtek, aztán következtek a bársonyok, selymek, szatének, emelkedő fokozatokban, a lassan-lassan kitüzesedő fehér, mely apró lángocskákat vet a hajlatok ráncaiban; s a fehérség szárnyra kelt az átlátszó függönyökkel, szabadon áradó fénné vált a muszlinokkal, guipure-ökkel, csipkéekkel és tüllökkel, melyek oly könnyűek, hogy mintegy ők jelentik a legmagasabb, már-már elvesző hangokat; az óriási hálószoza mélyén pedig a keleti selymek ezüstje zengett a legmagasabban.

Az áruházban ezalatt zajlott az élet, a felvonókat megostromolták, az emberek taposták egymást a büfében és az olvasóteremben, egész városra való nép vándorolt a hóborította térségeken. És a tömeg feketének látszott, az ember azt hitte, hogy egy lengyelországi tó korcsolyázóit látja decemberben. A földszinten sötét áramlat özönlött visszafelé, csak a nők finom és elragadtatott arcát lehetett megkülönböztetni benne. A vasvázak ívei között, végig a lépcsőkön, a felüljárókon, vége-hossza nem volt a fölfelé haladó apró alakoknak, melyek mintha eltévedtek volna a havas csúcsok között. Fullasztó, üvegházi meleg lepte meg az embert a jeges magaslatokon. A hangok zümmögése itt jégzajlás harsogásává erősödött. A mennyezeten a pazar aranyozás, az arannyal erezett ablaküvegek és arany rozetták olyanok voltak, mintha napsugár ragyogta volna be a nagy fehérneműkiállítás Alpeseit.

- Ejnye - mondta de Boves-né -, mégiscsak előbbre kellene jutni. Nem maradhatunk itt.

Jouve felügyelő, mióta a grófné belépett, az ajtó közelében állt, és le nem vette róla a szemét. Mikor az asszony megfordult, találkozott a tekintetük. Amint megindult, a felügyelő előre engedte egy kissé, és messziről követte, úgy téve, mintha nem is törődne vele.

- Nini - mondta Guibalné, újra megállva az első pénztár előtt a nagy tolongásban -, milyen kedves gondolat ez az ibolyaosztogatás!

A „Hölgyek Öröme”-nek új ajándékaról beszélt. Mouret ötlete volt, telekürtölte vele az újságokat. Nizzában ezerszámra vette a kis, fehér ibolyabokrétákat, és minden hölgy kapott

belőle, bármilyen apróságot vásárolt is. Minden pénztár mellett libériás inasok osztogatták az ajándékot, egy felügyelő irányításával. Lassanként virágba borult az egész közönség, az áruház megtelt ezekkel a fehér lakodalmi csokrokkal, minden asszony átható virágillatot hordott magával.

- Igen - mormogta epésen Desforges-né -, jó gondolat.

De éppen mikor tovább akartak menni, a hölgyek meghallották, hogy két elárúsító tréfálgozik az ibolyákon. Egy nagy sovány csodálkozva kérdezte: „Hát mégis meglesz a főnök esküvője a készáruosztály vezetőjével?” Egy kis kövér pedig azt felelte, hogy sose lehet tudni, de a virágot mindenesetre megvették.

- Micsoda? - képedt el de Boves-né - Mouret úr házasodik?

- Most hallom először - felelte Henriette színlelt közönnyel. - De különben mindenki így végzi.

A grófnő élénk pillantást vetett új barátnőjére. Most már mind a ketten megértették, miért jött el Desforges-né a „Hölgyek Öröme”-be, a szakítás utáni háborúskodás ellenére is. Nyilván engedett annak a legyőzhetetlen vágynak, hogy lásson és szenvedjen.

- Magával maradok - szólt hozzá Guibalné, fölébredő kíváncsisággal. - Majd találkozunk de Boves-nével az olvasóteremben.

- Helyes, helyes - jelentette ki a grófné -, nekem az első emeleten van dolgom... Jössz, Blanche?

És fölment a leányával, Jouve felügyelő pedig, aki szüntelenül a nyomában volt, a szomszéd lépcsőn indult fölfelé, hogy magára ne vonja a figyelmét. A másik két asszony elveszett a földszint sűrű tömegében.

A vásári tolongásban az összes osztályokon megint csak a főnök szerelmeiről folyt a szó. Úgy látszott, hogy egyszerre válságos pontra jut ez a kaland, mely hónapok óta foglalkoztatta az alkalmazottakat, akiket boldoggá tett Denise hosszú ellenállása: tegnap megtudták, hogy a lány, Mouret könyörgései ellenére is, el akarja hagyni a „Hölgyek Öröme”-t, azt állítva, hogy nagy szüksége van nyugalomra. Megkezdődtek a találgatások: elmegy? Nem megy? Egyik osztály öt frankba fogadott a másikkal jövő vasárnapra. A ravaszabbak egy ebédet tettek fel arra, hogy végül is házasság lesz a dologból; de a többiek, akik Denise távozásában hittek, azok sem kockáztatták jó ok nélkül a pénzüket. Bizonyos, hogy a kisasszonyban megvan a bálványozott nő ereje, s nem adja meg magát; viszont a főnöknek is erőt ad a gazdagsága, szerencsés özvegysége és büszkesége, melyet végsőkéig csigázhatnak a túlzó követelések. Egyébiránt mind a két fél megegyezett abban, hogy ez a kis elárúsítólány egy minden hájjal megkent kis nő agyafürtségével intézte a dolgot, s hogy most a legnagyobb tétre játszik, mikor a férfi kezébe teszi le a döntést. Végy feleségül - vagy elmegyek.

Denise-nek azonban esze ágában sem volt ilyesmi. Sohasem követelt semmit, és nem számított semmire. S az a helyzet, mely távozásra bírta, éppen azokból az ítéletekből származott, amiket az emberek - állandó meglepetésére - a viselkedéséről alkottak. Hát akarta ő mindezt? Volt-e ő valaha is ravasz, kacér, becsvágyó? Egyszerűen idejött, és ő csodálkozott legjobban, hogy ennyire megszerették. Ugyan miért látnak még ma is ügyeskedést abban az elhatározásában, hogy megválnak a „Hölgyek Öröme”-től? Mi sem természetesebb ennél! Ideges rosszulletek kínozták, tűrhetetlen félelmet érzett a cég mindig megújuló pletykái és Mouret lángoló ostromai miatt, s hogy önmagával is viaskodnia kellett; inkább a távozást választotta, abbeli félelmében, hogy egy napon mégiscsak engedni talál, és holta napjáig bánni fogja. Ha volt ebben ravasz fogás, ő nem tudott róla, és kétségbeesve gondolkodott: mitévő legyen, hogy ne nézzék férjvadásznak? Most már bosszantotta a házasság gondolata,

és elhatározta, hogy ha Mouret-t idáig ragadná az örültsége, akkor is nemet mond, mindig csak nemet. Úgyis csak ő fog szenvedni. Sírt, ha arra gondolt, hogy válniuk kell, de régi akaraterejével bizonygatta magának, hogy ennek meg kell lenni, hogy se nyugalma, se öröme nem lenne többé, ha másképpen cselekednék.

Mouret némán s látszólag hidegen fogadta a lemondását, erővel fékezve magát. Aztán szárazon kijelentette, hogy ad egy heti gondolkodási időt, mielőtt beleegyezne, hogy ilyen ostobaságot kövessen el. Egy hétre rá, amikor Denise visszatért erre a tárgyra, és kifejezte határozott szándékát, hogy a nagy vásár után elmegy, Mouret megint csak nem fortyant fel, hanem igyekezett hatni a józan eszére: elrontja a szerencsáját, sehol sem talál olyan helyet, mint itt önála. Vagy talán állást kínáltak neki másutt? Kész megadni neki minden kedvezményt, amit máshol remélhet. S amikor a leány azt felelte, hogy nem keresett helyet, s mindekelőtt egy hónapig pihenni szándékozik Valognes-ban, a megtakarított pénzéből, utána azt kérdezte, hogy miért nem léphet be ismét a „Hölgyek Öröme”-hez, hacsak egészsége miatt kell távoznia? Denise hallgatott; gyötrelmes volt ez a vallatás. Mouret ekkor arra gondolt, hogy talán kedvese vagy férje után akar menni. Nem vallotta-e meg neki egy este, hogy szeret valakit? Attól a pillanattól fogva, mint egy belédöfött kést, hordozta a szívében azt a meg gondolatlanul kicsikart vallomást. Ha az a férfi feleségül veszi Denise-t, a lány otthagy érte mindent: ez magyarázza makacs vonakodását. Vége van mindennek; Mouret fagyos hangon, egyszerűen annyit mondott, hogy nem tartóztatja, ha Denise nem közölheti vele távozásra igazi okait. Ez a harag nélkül való rideg beszélgetés jobban megzavarta Denise-t, mint az a heves jelenet, amelytől félt.

Azon a héten, melyet Denise-nek még az áruházban kellett töltenie, Mouret éppoly rideg volt és sápadt, mint eddig. Mikor végigment az osztályokon, úgy tett, mintha észre sem venné Denise-t; sohasem látszott közönyösebbnek, elfoglaltabbnak; a fogadások újra kezdődtek, s most már csak a legbátrabbak mertek egy ebédet feltenni a házasságra. Pedig a Mouret-nál oly szokatlan hidegség alatt a habozás és szenvedés rettentő válsága rejtőzött. Vérhullámokat hajtott agyába a düh: vörösbe borult szeme előtt a világ, arról ábrándozott, hogy magáévá teszi Denise-t egyetlen öleléssel, magánál tartja, elfojtva sikoltozását. Aztán okoskodni akart, gyakorlati módokat keresett, hogy megakadályozza a távozásban; de mindig beleütközött saját tehetetlenségébe, dühöngve ereje és pénze haszontalanságán. Esztelen tervei között mindamellettt lassanként erősödött s terebélyesedett egy gondolat, minden berzenkedése ellenére is. Hédouinné halála után megesküdt, hogy nem nőül meg újra, mert egy nőnek köszönvén első szerencsáját, elhatározta, hogy most már valamennyi nő révén gyarapítja a vagyonát. Neki is, mint Bourdoncle-nak, az volt a babonája, hogy egy nagy divatárucég igazgatójának legényembernek kell lenni, ha meg akarja tartani a hím uralmát női közönségének túláradozó vágyain; ha asszonyt hoz a házhoz, az megrontja a levegőt, és a maga illatával elkergeti a többi nőt. És ellenállt a tények legyőzhetetlen logikájának; inkább meghalt volna, semhogy engedjen; sokszor feltámadt benne a harag Denise ellen, érezvén, hogy ez a leány a bosszú, attól félvén, hogy legyőzötten rogy le millióira, s hogy azon a napon, mikor feleségül veszi, az örök nő úgy összetöri őt, mint egy szalmaszálat. Aztán megint elgyávult, vitába szállt saját irtózásával; ugyan mitől fél, hiszen oly szelíd, oly okos az a lány, bízvást ráhagyatkozhatik. Egy óra alatt hússzor is újra kezdődött ez a harc megkínzott lelkében. A gőg izgatta a sebé; kezdte elveszíteni megmaradt kevés eszét is, ha arra gondolt, hogy a lány még ez után a végső megalázkodás után is nemet mondhat, újra nemet, ha szeret valakit. A nagy vásár reggelén még semmit sem határozott - és Denise másnap elmegy.

Eznap, három óra tájban, mikor Bourdoncle, szokása szerint, belépett Mouret dolgozószobájába, ott találta a főnököt az íróasztalra könyökölve, fejét tenyerébe hajtva, oly elmerülten, hogy meg kellett érintenie a vállát. Mouret könnyáztatta arccal emelkedett fel, egymásra néztek, karjukat kitárták, s a két férfi, aki annyi üzleti csatát vívott meg egymás oldalán, összeölel-

kezett. Különben Bourdoncle viselkedése egy hónapja tökéletesen megváltozott: meghajolt Denise előtt, sőt, titkon ösztökelte is a gazdát a házasságra. Kétségtelenül azért tett így, hogy ne söpörje el az az erő, melyet most már nagyobbnak ismert el a magáénál. De e pálfordulás mélyén föl lehetett még fedezni régi becsvágya ébredését is, azt a félénk, de lassan erősödő reménységet, hogy most majd ő falja föl Mouret-t, aki előtt oly sokáig görnyedezett. Ez benne volt a ház levegőjében, a létért folyó küzdelemben, melynek állandó mészárlásai oly forróra hevítették körülötte a vásárt. Magával ragadta a gépezet működése, elfogta a többiek mohósága, az a falánkság, amely lent és fent egyaránt hajszolta a soványakat, hogy a kövéreket kivégezzék. Csak valami vallásos félelem, a szerencse imádása akadályozta meg eddig, hogy bele nem vágja a fogát a főnökébe. És a főnök most elgyerekesedik, belecsúszik egy ostoba házasságba, tönkreteszi a szerencsáját, megtöri varázserejét, mellyel vevőin uralkodott. Miért tértené el ettől a szándékától? Annál könnyebben kaparinthatja meg a tönkrement, asszonyuralom alá került ember örökségét. És a búcsú meghatottságával, a régi pajtáság szánakozó érzésével szorította meg főnöke kezét, mondogatva:

- Fel a fejjel, az ördögbe is!... Vegye feleségül, és tegyen már pontot az ügy végére!

Mouret elszégyellte magát pillanatnyi gyengeségeért. Felállt és tiltakozott:

- Nem, nem, ostobaság... Jöjjön, járjunk körbe az áruházban. Jól megy, mi? Azt hiszem, sikeres napunk lesz.

Kimentek és megkezdtek délutáni felügyelő körútjukat a zsúfolt osztályokon. Bourdoncle lopva vizsgálta a főnökét, aggasztotta energiájának ez a végső fellobbanása, az ajkát nézte, hogy a legkisebb fájdalmas rándulás se kerülje ki a figyelmét.

A vásár valóban pokolian lángolt, az egész ház úgy remegett bele, mint egy teljes gőzzel haladó nagy hajó. Denise osztályán fulladozva tolongtak az anyák, egész sereg kislányt és fiúcskát vonszolva magukkal, akik elvesztek a rájuk próbált ruhák alatt. Az osztály kirakta minden fehér színű áruját; itt is, mint mindenütt, tobzódott a fehér, lett volna miből tiszta fehérbe öltöztetni a didergő Ámorok egész hadát: fehér posztófelöltők, piké-, nanszuk-, fehér kasmírruhák, fehér matróz, sőt zuáv öltözetek. Középen díszül, noha még nem volt itt az évadja, első áldozási ruhák voltak kiállítva, a fehér muszlinruha és fátyol, a fehér szatén cipők könnyed és bőséges virágzása, mintha az ártatlanság s a naiv elragadtatás óriási bokréta lett volna. Bourdelais-né ott ült nagyság szerint sorba ültetett gyermekei, Madeleine, Edmond és Lucien előtt, s szidta a legkisebbet, mert az hadonászott, miközben Denise gyapjúkabátját próbált rá.

- Maradj már veszteg!... Nem gondolja, kisasszony, hogy egy kicsit szűk ez a kabát?

És csalló, mindent látó női pillantással tanulmányozta a szövetet, bírálta a szabást, kiforgatta a varrásokat.

- De nem, jól áll - folytatta. - Nagy sor ám az, mikor fel kell öltöztetni ezt az aprónépet... Most pedig egy köpenyt kérnek ennek a nagylánynak.

Denise is részt vett az eladásban, olyan rohamot intéztek az osztálya ellen. Éppen kereste a kívánt köpenyt, mikor meglepetésében halkan felkiáltott:

- Te vagy az? Mi baj?

Jean öccse állt előtte, kezében csomag. Egy hete nősült, s a felesége, egy félénk és bájos arcú barna asszonyka, szombatosszerűen vásárolt a „Hölgyek Öröme”-nél. Úgy tervezték, hogy a fiatal pár elkíséri Denise-t Valognes-ba; igazi nászutazás lesz ez, egyhavi vakáció, a gyermekkor emlékei színhelyén.

- Képzeld - felelte Jean -, Thérèse egy csomó holmáról megfélekedett. Egyet-mást ki kell cserélni, és venni is kell még valamit... Neki sürgős dolga van, hát engem küldött el ezzel a csomaggal... Majd megmagyarázza neked...

De Denise félbeszakította, észrevéve Pépét.

- Nini, Pépé is itt van? Hát az intézet?

- Szavamra - mondta Jean -, tegnap, vasárnap, vacsora után, nem volt lelkem visszavinni. Majd bemegy ma este... Úgyis elég szomorú szegény gyerek, hogy itt marad Párizsban, bezárva, míg mi odahaza sétálgatunk.

Denise, lelki gyötrődése ellenére is, rájuk mosolygott. Rábízta Bourdelais-nét az egyik elárusító kisasszonyra, és visszatért hozzájuk az osztály egyik zugába, mely szerencsére kezdett kiürülni. A kicsikék - mert ő még most is így beszélt róluk - nagylegények voltak már. A tizenkét esztendőös Pépé is a fejére nőtt, jóval nagyobb volt nála, mindig hallgatott, szerette, ha kényeztetik, diákzubbonyában is megőrizte hízelkedő szelídségét; a széles vállú Jean egy fejjel magasabb volt nála, de nem vesztette el nőies szépségét, szőke haja lobogott, mint a munkásművészeké. Denise sovány maradt; mint mondani szokta, nem kövérebb egy verébnél, de azért most is megvolt előttük aggodó anyai tekintélye, úgy bánt velük, mint gyerekekkel, akiknek gondját kell viselnie; begombolta Jean kabátját, hogy komolyabb legyen a külseje, és megnézte, hogy Pépének tiszta-e a zsebkendője. Látván, hogy a gyerekek sírásra áll a szája, szelíden megdorgálta.

- Legyen eszed, fiacskám. Nem lehet a tanulást abbahagyni. Majd magammal vislek a szünidőre... Szeretnél valamit? Vagy inkább pénzt adjak?

Aztán újra a másikhoz fordult:

- Te is csak bolondítod, fiacskám, elhitetted vele, hogy mulatni megyünk!... Mikor jön meg már az eszed?

Négyezer frankot adott volt az idősebbik fiúnak, megtakarított pénze felét, hogy berendezkedhessek. A kisebbik intézeti nevelése nagyon sokba került, most is rájuk költötte minden pénzét, mint régen. Csak ezért a két fiúért élt és dolgozott, mert újra megfogadta, hogy sohasem megy férjhez.

- Hát szóval itt van - folytatta Jean -, először is ebben a csomagban az a sárgásbarna köpeny, amit Thérèse...

De elhallgatott, Denise pedig megfordult, hogy lássa, mi ijesztette meg, és megpillantotta Mouret-t a hátuk mögött. Egy ideje nézte már, mint anyáskodik a két fiúval, hogy korholja és csókolgatja őket. Bourdoncle hátrább maradt, mintha a vásár nagyon érdekelné, de közben nem tévesztette szem elől a jelenetet.

- Ezek az öccsei, ugye? - kérdezte Mouret egy kis hallgatás után.

Hangja fagyos volt, magatartása rideg, mostanában mindig így beszélt Denise-zel. Denise maga is megfeszítette az erejét, hogy hideg tudjon maradni. Arcáról eltűnt a mosoly, és így felelt:

- Igen, főnök úr... Az idősebbiket megházasítottam, s a felesége most hozzám küldte bevásárolni.

Mouret tovább nézte mindhármut. Aztán újra megszólalt:

- Nagyot nőtt a kisebbik. Megismerem, emlékszem, hogy láttam egy este magával a Tuilériákban.

Hangja meglágyult, és egy kissé megremegett. Denise-nek elfulladt a hangja, lehajolt, azzal az ürüggyel, hogy megigazítja Pépé övét. Két öccse elpirult, és rámosolygott Denise főnökére.

- Hasonlítanak magához - mondta Mouret.

- Ó - kiáltott fel Denise -, szebbek nálam.

Mouret egy pillanatig mintha összehasonlította volna az arcukat. De fogytán volt az ereje. Hogy szereti ezeket a fiúkat! Tett néhány lépést, aztán visszatért hozzá, és a fülébe súgta:

- Jöjjön fel a dolgozószobámba a vásár után. Beszélni akarok magával, mielőtt elutazna.

Azzal tovább ment, és folytatta felügyelő körútját. Lelkében újra kezdődött a tusakodás, most meg az izgatta, hogy találkát adott a lánynak. Miféle ösztönnek engedett megint, mikor az öccseivel látta? Örültség, már arra sincs ereje, hogy akarjon valamit. Mindegy, majd pár szóval elbúcsúzik tőle. Bourdoncle, aki csatlakozott hozzá, kevésbé látszott nyugtalannak, bár még egyre tanulmányozta a főnökét, rá-rásandítva.

Denise közben visszatért Bourdelais-néhoz.

- Szóval jól áll a köpeny?

- Igen, igen nagyon jól... Mára elég is. Tönkreteszik az embert ezek a csöppségek.

Denise most végre lélegzethez jutott, meghallgatta Jean magyarázatait, és elkíserte az osztályokra, ahol a fiú bizonyosan elkeveredett volna. Először is a sárgásbarna köpenyt kellett kicserélni, mert Thérèse meggondolta a dolgot, s ugyanolyan szabásút akart fehér posztóból. Denise fogta a csomagot, és fivéréivel elindult a készruhaosztályra.

Az osztály világos színű ruhákat, női kosztümkabátokat és nyári mantillákat állított ki, könnyű selyemből és mintás gyapjúból. A vásár máshol tobzódott; erre aránylag ritkán tévedt vevő. Majdnem valamennyi elárúsító kisasszony új volt; Clara egy hónapja eltűnt, némelyek szerint egy hölgyvevő férje szöktette meg, mások szerint elment utcalánynak. Marguerite már készülődött vissza Grenoble-ba, ahol unokabátyja várt rá, hogy átvegye a kis üzlet vezetését. Aurélie asszony maga maradt a régiek közül, megingathatatlanul, selyemruhájának kerek páncéljában, cézár-maszkjával, mely megőrizte az antik márványszobor sárgás kövérségét. Mindamellet nagyon lesújtotta Albert fiának elzülése, s már visszavonult volna falusi házába, ha a család megtakarított vagyonán nem üt olyan nagy rést ez a semmirekellő, akinek rettentő fogai már azzal fenyegettek, hogy apránként elragják a rigolles-i birtokot is. A szétzúllott családi tűzhely megbosszulta magát - s közben az anya folytatta a női kiruccanásokat, az apa meg tovább játszott a kürtjén. Bourdoncle rosszallón nézett Aurélie asszonyra, csodálkozva, hogy nincs benne annyi tapintat, hogy nyugalomba vonuljon: öreg már az üzlethez! A halálharang úgyszólván megkondul nemsokára, hogy jelezze a Lhomme-dinasztia temetését.

- Nini, maga az! - szólt Denise-hez túlzott kedvességgel. - Ki akarja cseréltetni ezt a köpenyt? Hogyne, azonnal... Ó, itt vannak az öccsei is. Kész emberek már!

Göggében is képes lett volna térdre borulni és úgy udvarolni neki. A készruhaosztályon is, mint egyebütt, másról sem beszéltek, csak Denise távozásáról; Aurélie asszony valósággal belebetegedett, mert számított egykori elárúsító kisasszonya támogatására. Halkabbra fogta a hangját.

- Azt mondják elhagy bennünket... Ugye, nem igaz?

- De igen - felelte a leány.

Marguerite hegyezte a fülét. Mióta az esküvője napját kitűzték, még finnyásabb kifejezés ült savós színű arcán. Közelebb lépett, és így szólt:

- Igaza van. A magunk megbecsülése mindennél előbbre való, ugyebár?... Isten áldja, kedvesem.

Vevők érkeztek. Aurélie asszony nyersen rászólt, hogy ügyeljen az eladásra. Aztán, mivel Denise fogta a köpenyt, hogy személyesen adja vissza, Aurélie tiltakozott, és odahívott egy kisegítőt. Ez is egyike volt azoknak az újításoknak, amiket Denise sugalmazott Mouret-nak: női kisegítő személyzetre bízta az árucikkek hordozását, ami csökkentette az elárúsító kisasszonyok fáradtságát.

- Kísérje el a kisasszonyt - mondta Aurélie, átadva neki a köpenyt.

Azzal ismét Denise-hez fordult:

- Kérem, gondolja meg a dolgot. Mind vigasztalhatatlanok vagyunk a távozása miatt.

Jean és Pépé, akik mosolyogva várakoztak a sok nő között, most újra elindultak nénjük nyomában. A kelengyeosztályra kellett menniük, hogy hat új inget vásároljanak, hasonlókat ahhoz a féltucathoz, amit Thérèse vett szombaton. De a fehérneműosztályon, ahol a fehér holmik hóként hullottak valamennyi polcról, egymást tiporták az emberek, és igen nehéz volt előrejutni.

Mindjárt a fűzőosztályon lármás jelenet csődítette össze a tömeget. Boutarelné, aki ez alkalommal férjestül és lányostul pottyant ide Dél-Franciaországból, reggel óta járta már a termeket, kelengyét vásárolva menyasszony lányának. Az apát is megkérdezték, vége-hossza nem volt a tanakodásnak. Végül a finomfehérnemű-osztályon feneklett meg a család; s míg a kisasszony elmerült a bugyogók tanulmányozásába, az anya eltűnt, mert magának is kedveszottyant egy fűzőre. Boutarel úr, kövér, vérmes ember, otthagya lányát, és riadtan indult a felesége keresésére; végre meg is találta egy próbateremben, mely előtt udvariasan leültették. Ezek a szalonok szűk fülkékből álltak, melyek homályos üvegajtókkal voltak elrekesztve, s ezekbe a férfiaknak, még a férjeknek is, tilos volt belépniük, mivel az igazgatóság a kelleténél is jobban ügyelt az illemre. Az elárúsítónők gyorsan jártak ki-be, az ajtó hirtelen csapódása közben minden alkalommal felvillantva az ingben, alsószoknyában, meztelen nyakkal, meztelen karral álló hölgyek futó látomását, a kövérek teste fehérlett, a soványaké olyan volt, mint az óelefántcsont. Sok férfi üldögélt kint, unatkozó arccal. Boutarel úr, mikor megértette a dolgot, dühösen kifakadt, kiabálni kezdett, hogy engedjék ki a feleségét, tudni akarja mit csinálnak vele, semmi esetre sem engedi, hogy nélküle vetközzék le. Hiába próbálták megnyugtani, nyilván azt hitte, hogy illetlen dolgok történnek odabenn. Boutarelnének elő kellett jönni, míg a tömeg nevetve tárgyalta az esetet.

Denise végre átvergődött öccseivel a tolongáson. A női fehérneműk, a rejtegetett alsóneműk ki voltak teregetve egy sor teremben, melyek különböző részekre voltak osztva. Külön osztályt foglaltak el a fűzők és turnürok, a varrott, a nyújtott derekú fűzők, a páncélfűzők, és kivált a színes zsinóros fehér selyemfűzők, melyekből a mai napra külön kirakatot rendeztek be, egy sereg fejetlen és lábatlan próbabábu törzsei sorakoztak egymás mellé, a selyem alatt ellapuló bábukeblekkel, valami zavaró, nyomorék érzékiséggel; nem messze tőlük, szintén tartórudakon, a lószőrrel tömött szövet-turnürok óriási feszes hátsófelekkel hosszabbították meg a seprűneveket, melyek oldalról gúnyrajznak is beillő illetlenségeket mutattak. Aztán következett a gáláns vetkőzés, mely teleszórt a nagy helyiségeket, mintha osztályról osztályra csinos lányok serege vetkőzött volna le, egészen bőrük mezítelen selyméig. Itt volt a finom fehérnemű: fehér kézelők és nyakkendők, fehér mellkendők és gallérok, habkönnyű semmiségek végtelen változatossága, fehér tajték, mely kicsordult a skatulyákból, és hóbuckákká dagadt. Zubzonyok, keskeny ruhaderekak, reggeli pongyolák, fésülködő köpenyek, vászonból, nanszukból, csipkéből, hosszú, bő és szűk ruhák, melyeken megérezett a szerelmi éjszakákat követő reggelek lusta nyújtózkodása. És megjelentek az alsóruhák, egymás után hullottak

le: többféle hosszúságú fehér alsószoknyák, térdig érők és uszályosak, alsószoknyák dagadó tengere, melyben elvész a láb; bugyogók perkálból, vászonból, pikéből, bő, fehér nadrágok, melyek lötyögtek volna a férfiderekakon; végül ingek, éjszakára gombos nyakkal, nappalra szabadon hagyva a mellet, s csak keskeny, közönséges karton, ír vászon- vagy batisztszalagokkal tartva a legalsó fehér fátylat, amely a melltől végigsiklott a csípők mentén. Szégyentelenül kitergettek mindent a kelengyeosztályon: felfordították és alulról mutatták meg a nőt, kezdve az egyszerű polgárasszonyon, aki egy darabból való vászonalsót hord, a csipkébe burkolózó gazdag úrihölgyig; nyilvános hálósoba volt ez, melynek titkos fényűzése, a fodor, a hímzés, a csipke, bűnös érzékiséggé változott, amint túláradtak benne a költséges szeszélyek. A nő újra felöltözött, a fehérneműzápor fehér áradata visszatért a szoknyák remegő titkai közé, a varrónő ujjai alól mereven kikerülő ingek, a dobozba belehajtogatott, hideg nadrágok, a pultokra odavetett, szanaszét heverő, feltornyozott perkálok és élettelen batisztok: mindez nemsokára megelevenedik majd, a test életével töltözik, a szerelem forró illatával illatozik - éjben fürdő, megszentelt, fehér felhő, melynek lepke lebbenése, a fehérségek közül kisejlő térd rózsás villanása halálra sújtja a férfinépet. Volt aztán még egy terem, a babakelengyeosztály, ahol a nő kéjes fehérsége a gyermek ártatlan fehérségében végződött: ártatlanság, öröm, anyaságára ébredő szerető, bolyhos pikékabátkák, flanell fejkötők, játékszer nagyságú ingecskék és sapkák, keresztelő-ruhák, kasmírgallérok, a születés fehér pihéi, fehér tollak finom esőjéhez hasonló.

- Tudod, olyan fűzős ingek kellenek - mondta Jean, aki el volt ragadtatva a meztelenségtől s a női holminak ettől az áradatától, mely szinte elborította.

A kelengyeosztályon Pauline, mihelyt meglátta Denise-t, odafutott hozzá. Meg sem kérdezve, mire van szüksége, halkan beszélt hozzá, mert nagyon felizgatták az áruházban szájról szájra járó hírek. Az osztályon össze is vezett két elárusító kisasszony, mert egyik erősítgette, másik tagadta Denise távozását.

- Megmarad nálunk, ugye, én az életembe fogadtam. Mi lenne belőlem maga nélkül?

És mikor Denise azt felelte, hogy holnap elmegy, felkiáltott:

- Nem, nem, maga csak hiszi, hogy elmegy, de én tudom, hogy marad... Bizony most, amikor kisbabám van, kell hogy megtétessem helyettesnek. Baugé is számít erre, édesem.

Pauline mosolygott, és látszott az arcán a biztos meggyőződés. Aztán odaadta a hat inget; s mikor Jean azt mondta, hogy most a zsebkendőkhöz mennek, ő is odahívott egy kisegítőnőt, hogy utánuk vigye az ingeket meg azt a köpenyt, amit a készruhaosztály kisegítője otthagytott. A szolgálattelvő nő, aki jelentkezett, Fontenailles kisasszony volt, ki nemrég ment feleségül Joseph-hez. Különös kegyből kapta meg ezt az alantas állást; bő fekete blúzt viselt, vállán sárga gyapjúszámmal megjelölve.

- Menjen a kisasszony után - mondta Pauline.

Aztán visszajött, és ismét halkabbra fogta a szót:

- Ugye helyettes leszek, megígéri?

Denise nevetve ígérte meg, ő is tréfára fogta a dolgot. Azzal továbbment Pépével és Jeannel, s a kisegítő nő követte őket. A földszinti gyapjúosztályra mentek; a teremnek ezt a sarkát teljesen elborította a puha fehér gyapjúsövet s a fehér flanel. Liénard, akit az apja hiába hívogattott vissza Angers-be, ott csevegett a szép Mignot-val, aki ügynök lett, és volt mersze beállítani a „Hölgyek Öröme”-be. Nyilván Denise-ről beszéltek, mert mind a kettő elhallgatott, hogy hódolattal üdvözlje. Egyébiránt, amint a lány végighaladt az osztályokon, az elárusítók mindenütt nyugtalanul hajoltak meg előtte, mert sosem lehet tudni, mi lesz belőle holnap. Összesúgtak-búgtak, úgy látták, hogy diadalmas az arca; a fogadások újra megfordultak,

megint argenteuili bort és süteményeket tettek föl a házasságra. Denise nekivágott a fehérneműs teremnek, hogy eljusson a zsebkendőkhöz, amelyek leghátul voltak. Ott sorjázott a sok fehér holmi: gyapjú, karton, barchet, piké, kalikó, cérnaszövet, batiszt, muszlin, tarlatán; aztán vásznak következtek, óriási oszlopokban, amiket váltogatva raktak össze, mint a kőkockákat; durva vásznak, finom vásznak, több szélességben hófehéren vagy nyersen, napon fehérítve; aztán előlről kezdődött az egész, egymást követték az egyes fehérnemű-fajtákkal berendezett osztályok, asztalnemű, abrosz, konyharuha, szakadatlanul áradó fehérség, ágyneműk, párnahuzat, megszámlálhatatlan fajta asztalkendő, terítő, kötények, törülközők. És a köszöntgetéseknek nem volt se vége, se hossza, az elárúsítók sorba álltak Denise útjában, a vászonosztályon odasietett, hozzá Baugé, hogy rámosolyogjon, mint a ház jószágos királynőjére. Átment a takaróosztályon, egy fehér zászlókkal feldíszített termen, s eljutott a zsebkendőosztályra, melynek leleményes díszítését szájtátva bámulta a tömeg: csupa fehér oszlop, fehér piramis, fehér kastély, cikornyás épületek, csupa zsebkendőből patyolat, cambrai-i batiszt, írlandi vászon, kínai selyem zsebkendők, monogrammal, magas hímzéssel csipke- és aszúrszegéllyel, rátéttel - egy egész város végtelen változatosságú fehér téglákból, fehéren izzó, keleti égből kirajzolódó délibáb.

- Azt mondd, még egy tucat kell? - kérdezte Denise az öccsétől. - Cholet-zsebkendő, ugye?

- Igen, azt hiszem, ilyenek, mint ez - felelte Jean, a csomagban levő zsebkendőre mutatva.

Jean és Pépé nem mozdultak el Denise szoknyája mellől odabújtak hozzá, mint egykor régen, mikor az utazástól összetörten Párizsba érkeztek. Megzavarta őket ez az óriási áruház, ahol Denise annyira otthon érezte magát; meghúzódtak néjük árnyékában, gyermekkoruk újraébredő ösztönével kismamájuk oltalma alá menekültek. Az emberek figyelték őket, mosolyogtak ezen a két nagylegényen, aki ott lépeget a sovány, komoly lányka mögött - a szakállas Jean riadtan, a zubbonyos Pépé lelkendezve -, és ma olyan egyformán szökék voltak mind a hárman, hogy e szökeség láttára végigfutott minden osztályon a suttogás:

- Az öccsei... Az öccsei.

De míg Denise elárúsítót keresett, váratlan találkozás történt. Mouret és Bourdoncle beléptek a terembe; s mikor Mouret ismét megállt a lány előtt, ámbár nem szólította meg, ugyanakkor haladt arra Desforgés-né Guibalnival. Henriette elfojtotta a testén végigfutó borzongást. Nézte Mouret-t, és nézte Denise-t. Ők is ránéztek, és elérkezett a szív nagy drámáinak néma megoldása, mindig megismétlődő befejezése: gyorsan összevillanó tekintetek a tolongó tömegben. Mouret már el is távolodott, Denise is elveszett az osztály mélyén öccsei társaságában, még mindig szabad elárúsítót keresve. Henriette ekkor fölismerte Fontenailles kisasszonyt abban a kisegítőnőben, aki vállán a sárga számmal, elszélesedett, földszínű cselédarcával követte Denise-t - és azzal könnyített a lelkén, hogy ingerült hangon odaszólt Guibalnénak:

- Látja, mit csinált ezzel a szerencsétlennel? Hallatlan! Egy grófkisasszonnyal! Rákényszeríti, hogy kutyamód loholjon az ilyen alakok után, akiket az utcán szedett fel.

Igyekezett erőt venni magán, és színlelt közönnyel fűzte hozzá:

- Menjünk a selyemosztályra, nézzük meg mit raknak ki ott.

A selyemosztály olyan volt, mint egy nagy szerelmi találkahely, melyet egy hófehér testű szerelmes nő szeszélyből fehérrel vonatott be, hogy fehérségben versenyre keljen vele. Megvolt itt az imádott test kéjes fehérségének minden árnyalata, a csípők bársonyától a combok finom selyméig és a kebel ragyogó szaténjéig. Bársonyvégtek voltak kifeszítve az oszlopok között, selymek és szatének váltak ki a krémfehér alpból, fém- és porcelánfehér kelmék alakjában; ívelten hullottak alá a fénytelen selymek és a durva szövésű szicíliai selymek, a fulárok és a

könnyű szűrők, melyek minden árnyalatot, képviseltek a norvég szőke súlyos fehérségétől a vörös olasz vagy spanyol nő napsütötte, áttetsző fehérségéig.

Favier éppen fehér selymet mért le a „csinos hölgy”-nek, annak az elegáns szőke asszonynak, az osztály állandó vevőjének, akit az elárúsítók csak így emlegettek. Évek óta járt ide, és még mindig nem tudtak róla semmit, sem hogy miből él, hol lakik, de még a nevét sem. Egyébiránt nem is próbálta megtudni senki, bár valahányszor megjelent, a legkülönbözőbb feltevésekbe bocsátkoztak, pusztán azért, hogy csevegjenek. Fogy, hízik, jól aludt, alkalmasint későn feküdt le tegnap; és ilyenformán, ismeretlen élete minden apró eseményének - külső eseménynek és benső drámának - megvolt a maga visszahatása, amelyről hosszasan elbeszélgettek. Ma igen vidámnak látszott. Mikor Favier visszajött a pénztártól, ahová elkísérte, közölte is Hutinnal a feltevéseit.

- Könnyen meglehet, hogy újra férjhez megy.

- Hát özvegy? - kérdezte a másik.

- Nem tudom... De emlékezhetik, hogy egyszer gyászban jött ide. Ha ugyan nem azért van most jókedve, mert nyert a tőzsdén.

Csend lett. Favier így fejezte be okoskodásait:

- Különben ez rá tartozik... Nem komázhat az ember minden nővel, aki ide jár.

Hutin révedezőnek látszott. Tegnapelőtt heves vitája volt az igazgatósággal, és érezte, hogy halálra van ítélve. Bizonyos volt, hogy a nagy vásár után elbocsátják. Már régóta ingadozott a helyzete. Az utolsó leltározás alkalmával szemére vétették, hogy nem érte el az előre megállapított forgalmat, de leginkább a lassan erősödő étvágycsúszások kezdték ki őt is, az osztály titkos, alattomos harca dobta ki a mozgó gépezetből. Szinte hallatszott Favier aknamunkája, a rácsáló állkapcsok fojtott, föld alatti zaja. Ennek már megígérték, hogy kinevezik vezetővé. Hutin, aki tudott minderről, helyett, hogy felpofozta volna régi kollégáját, tisztelettel meghajolt képességei előtt. Ez a hideg, látszatra olyan engedelmes alak, akit ő arra használt, hogy elfűrészelje Robineau-t és Bouthemont-t! Úgy meg volt döbbenve, hogy valósággal tisztelni kezdte.

- Igaz - folytatta Favier -, tudja, hogy itt marad? Most látták, hogy a főnök majd fölfalja a szemével... Én egy palack pezsgőt nyerek vele.

Denise-ről beszélt. Osztályról osztályra még szaporábban folyt a pletyka, mialatt a vásárlók tömege egyre nőtt. Kivált a selymosztály volt lázban, mert ott drága dolgokban fogadtak.

- Az istenfáját - szalasztotta ki a száján Hutin, mintha álomból ébredt volna -, de marha voltam, hogy nem háltam vele!... Most divatos ember lennék.

Aztán belevörösödött ebbe a vallomásba, mert látta, hogy Favier elneveti magát. Maga is úgy tett, mintha nevetett volna, és elszólását helyre akarván hozni, hozzátette, hogy ez a nőszemély fúrta meg őt az igazgatóságnál. Eközben szükségét érezte, hogy durva legyen, és végül a vevők ostromában szétszóródott eladóknak támadt neki. De egyszerre csak elmosolyodott, észrevette Desforgés-nét és Guibalnét, amint lassan végigmentek az osztályon.

- Ma nem parancsol semmit, asszonyom?

- Nem, köszönöm - felelte Henriette. - Amint látja, sétálok, csak nézelődni jöttem.

Mikor megállította az asszonyt, halkabbra fogta a szót. Nagy terv fogant meg benne. Hízelt az asszonynak, és szidta a „Hölgyek Öröme”-t: neki bizony elege van belőle, inkább itthagya az egészet, mintsem tovább nézze ezt a fejetlenséget. Henriette elragadtatva hallgatta. Abban a hitben, hogy ő csábítja el a „Hölgyek Öröme”-től, felajánlotta neki, hogy szerződött

Bouthemont-nál, mint a selyemosztály vezetőjét, mihelyt helyreállítják „A Négy Évszak”-ot. Meg is állapodtak egymással, halkán suttogva, míg Guibalné a kirakott árut nézegette.

- Szabad felajánlanom egy csokor ibolyát? - folytatta hangosan Hutin, rámutatva az asztalon heverő három-négy ajándécsokorra, melyeket egyéni ajándéknak szerzett valamelyik pénztárnál.

- Nem, azt már nem - kiáltott fel Henriette, tiltakozó mozdulattal. - Én nem akarok részt venni ezen a lakodalmon.

Értették egymást, újra összenevettek, és cinkos pillantásokkal váltak el.

Mikor Desforgés-né Guibalnét kereste, meglepődve vette észre Martyné társaságában. A tanárné Valentine leányával együtt már két órája járta az áruházat; ismét elfogta az a költekező düh, amelyből összetörten, megzavarodva szokott magához térni. Végigkósálta a bútorosztályt, melyet a fehérre lakkozott bútorok kiállítása nagy lányszobává változtatott; a szalag- és mellkendőosztályt, ahol fehér fátylakkal leborított fehér oszlopsorok emelkedtek; a rövid-áru- és paszományosztályt, ahol fehér rojtok alkották a keretet, a gombos dobozokból és varrottú-csomagokból nagy türelemmel megszerkesztett leleményes diadaljelvények körül; a kötszövöttosztályt, ahová csak úgy tódult a tömeg, hogy megbámuljon egy óriási méretű díszítést: a „Hölgyek Öröme” ragyogó neve háromméteres betűkből volt összeállítva, fehér harisnyából, vörös harisnya, alapon. De Martynét különösen az új osztályok hozták lázba; nem nyithattak meg osztályt úgy, hogy ő ne szentelte volna fel; sietett vásárolni, akár kellett neki valami, akár nem. Egy álló órát eltöltött a kalapok között, melyek az első emelet egyik szalonjában voltak elhelyezve; kiürítette a szekrényeket, leszedte a kalapokat a paliszander tartókról, melyekkel két asztal volt megrakva; felpróbálta valamennyit magának és lányának, a fehér kalapokat, a fehér sapkákat, sorra-rendre. Aztán lement a cipőüzletbe, egy földszinti terem végébe, a nyakkendőosztály mögé; ennek a ma megnyílt osztálynak is felforgatta összes üvegszekrényeit, mert beteges vágy fogta el a hattyúprémmel szegett fehér selyempapucsok s a magas, rokokó sarkokkal ellátott fehér szatécipők és félcipők láttára.

- Ó, kedvesem - dadogta -, ha tudná!... Micsoda választékuk van sapkában! Választottam egyet magamnak, egyet a lányomnak... Hát még a cipők, mi, Valentine?

- Gyönyörűek! - tódította a lány asszonyos bátorsággal. - Micsoda cipők húsz frank ötvenért, micsoda cipők!

Egy eladó járt a nyomukban, vonszolva az elmaradhatatlan széket, melyen már egész halom áru tornyozódott.

- Hogy van a férje? - kérdezte Desforgés-né.

- Azt hiszem, jól - felelte Martyné, meghökkenve erre a hirtelen kérdésre, mely kissé rossz-májúan csapott le, lázas költekezése közben. - Még mindig odabenn van, úgy volt, hogy a nagybátyám meglátogatta ma délelőtt...

De nem folytatta, mert felkiáltott elragadtatásában:

- Nézze, hát nem csodálatos!

A hölgyek közben tovább haladtak, s az újonnan létesített virág- és tollosztályra értek, mely a nagyteremben volt elhelyezve, a selyem- és kesztyű osztály között. Tömérdek virág volt itt az üvegtető eleven világosságában: tölgyfa magasságú és terjedelmű fehér virágkéve. Virágcsomókkal volt kirakva az alja, ibolya, gyöngyvirág, jácint, margaréta, a virágágyak ezernyi gyöngéd, fehér árnyalata. Feljebb csokrok voltak: fehér rózsza, enyhén hússzínű árnyalattal, nagy, fehér pipacs, egy leheletnyi kárminnal, kecsesen szökkenő fehér krizantém, sárga csillaggal. És följebb, egyre följebb emelkedtek a virágok, titokzatos, nagy liliumok, tavaszi

almafaágak, illatos orgonák, egyre teljesebben kibontakozva, s az első emelet magasságában struccotlak hajoltak fölébük, fehér tollak, e fehér virágnép elszálló lehelete. Egy egész sarkot megtöltöttek a narancsvirág-díszek és koszorúk. Voltak fémvirágok is, ezüst bogáncsok, ezüst kalászkok. A lombok és virágkosarak között, a muszlin, a selyem, a bársony között, ahol gumicseppek utánózták a harmatcseppeket, egzotikus kalapdísz-madarak röpködtek, fekete farkú, bíborszínű tangarak és a szivárvány színeiben tarkálló mellű septicolorok.

- Veszek egy almafaágot - folytatta Martyné. - Ugye, gyönyörű?... És nézd ezt a kismadarat, Valentine! Ó, megveszem!

Guibalné elunta magát, nem akart mozdulatlanul állni a nyüzsgő tömegben. Végül megszólalt:

- Maguk csak vásárolgassanak. Mi addig felmegyünk.

- De nem, várjanak meg! - kiáltott Martyné. - Fölmegyek én is... Az illatszerosztály odafönn van. Oda kell mennem.

Ez az osztály is új volt, az olvasóterem mellett helyezték el. Desforges-né, hogy a zsúfolt lépcsőket elkerülje, azt tanácsolta, hogy menjenek felvonón, de erről le kellett mondaniok, mert már sor állt a liftajtó előtt. Végre fölérték, elhaladtak az étkezők előtt, ahol akkora volt a tolongás, hogy egy felügyelőnek kellett megfékeznie a közönség étvágyát, csak kis csoportokban engedvén be a falánk vásárlókat. A hölgyek orrát már az étkezőben megcsapta az illatszerosztály szaga; a bezárt illatpára az egész termet elárasztotta. Marakodtak a vevők az „öröm” szappanért, mely a cég különlegessége volt. Az üveges pultokon és az állványok üveglapjain sorban állottak a pomádés, kenőcsös téglék, a púderes és festékes skatulyák, az olajos és szájjvizes üvegcsék; külön szekrényt foglaltak el a finom kefeáruk, fésűk, ollók, zsebbe való üvegcsék. Az elárúsítók leleményesen feldíszítették a kirakatot, valamennyi fehér porcelán téglükkel és fehér üvegcséjükkel. A hölgyeket a középen álló ezüst kutacska ragadta meg, egy virághalmon álló pásztorleányka; a kútból kifogyhatatlan sugárban folyt az ibolyaillatú víz, dallamosan csendítve meg a fém-medencét. Finom illat terjengett, az arra járó hölgyek bemártották zsebkendőjüket a medencébe.

- Nos - mondta Martyné, miután megrakodott haj- és szájjvizekkel meg szépítőszerekkel -, most már készen vagyok, mehetünk együtt. Keressük meg de Boves-nét.

De a fölépcső pihenőjén újra megállította az ajándéktárgyak osztálya. Ez az osztály is nagyot nőtt, amióta Mouret ugyanazon a helyen mulatságból megpróbált elhelyezni egy kis kirakó asztalt, néhány ócska unalommal, maga sem látva előre az óriási sikert. Kevés osztály kezdte ilyen szerényen, s ez most zsúfolva volt régi bronzokkal, elefántcsont faragványokkal, lakkozott tárgyakkal, évi másfél milliót forgalmazott, s felforgatta egész Keletet, ahol Mouret megbízásából ügynökök kutattak végig palotákat és templomokat. Egyébként állandóan keletkeztek újabb osztályok, decemberben kettővel is kísérleteztek, hogy betömjék a téli holt szezon hézagait: egy könyvosztályt és egy gyermekjátékosztályt állítottak fel, amelyek bizonyára szintén megnőnek majd, és újabb üzleteket tesznek tönkre a környéken. A porcelán-osztálynak négy esztendő elég volt, hogy magához vonzza Párizs műértő közönségét.

Desforges-né, bár forrt benne a harag, és megesküdt, hogy nem vásárol semmit, itt nem tudott ellenállni egy bájosan finom elefántcsont tárgynak.

- Küldjék haza - mondta gyorsan a közeli pénztárnál. - Kilencven frank, ugye?

És látva, hogy Martyné lánya elmerülten szemlél egy harmadrangú porcelánkészletet, így folytatta, magával vonszolva Guibalnét:

- Majd megtalálják az olvasóteremben... Igazán rám fér, hogy leüljek egy kicsit.

Az olvasóteremben állniuk kellett. Minden szék el volt foglalva az újságokkal borított, nagy asztal körül. Kövér férfiak olvastak ott, hátradülve, pocakjukat kinyomva, s eszük ágában sem volt, hogy átengedjék a helyüket. Néhány asszony írt, orrával a papírt szántva, mintha kalapja virágaival akarná elrejteni az írását. De Boves-né egyébként nem volt ott, és Henriette már türelmetlenkedni kezdett, mikor észrevette Vallagnoscot, aki szintén feleségét és anyósát kereste. Köszönt és így szólt:

- Nyilván a csipkéknél vannak, onnan nem lehet eltépni őket... Majd megnézem...

És udvariasan két széket kerített nekik, mielőtt elment.

A csipkeosztályon percről percre nőtt a tolongás. A nagy, fehér kiállítás itt diadalmaskodott legfinomabb és legrágább fehérségeivel. Itt volt legerősebb a kísértés, legnagyobb a vágy örülete, mely minden nőt megrontott. Az osztályt fehér kápolnává alakították át. A magasból aláhulló tüllök és csipkék fehér eget alkottak, fátolyfelhőt, melynek finom szövedéke elhalványítja a reggeli napot. Az oszlopok körül malines-i és valenciennes-i fodrok futottak le, fehér táncosnő-szoknyák ereszkedtek a földre fehér remegésben. És mindenütt, valamennyi pulton havazott a fehérség, leheletkönnyű spanyol csipkék, finom szemű, széles virágú brüsszeli rátétek, súlyosabb rajzolatú horgolt és valenciennes-i csipkék, királyi gazdagságú, szinte vallásos jellegű alençon-i és bruges-i csipkék. Úgy tetszett, mintha a női holmi istenségének fehér szentélyébe lépett volna be az ember.

De Boves-né sokáig sétálgatott a lányával, ödöngött a kirakatok előtt; szükségét érezte annak, hogy kezével vágkáljon a csipkék között, és végre rászánta magát, hogy alençon-i csipkéket mutattasson Deloche-sal. A fiatalember előbb utáztatokat szedett elő; de az asszony igazi alençonit akart látni, és nem elégedett meg a kis garnitúrákkal, amiknek háromszáz frank métere: ezerfrankos fodrokat, hét-nyolcszáz frankos zsebkendőket és legyezőket kívánt. Nem-sokára egész vagyron hevert a pulton. Az osztály egyik sarkában Jouve felügyelő - aki látszólag céltalan kószálása közben sem maradt el de Boves-né mögöl - mozdulatlanul állt a lökdösődő tömegben, közömbös tartással, szemét rászögezve.

- Vannak horgolt csipkegallérai? - kérdezte Deloche-tól a grófnő. - Mutassa meg, kérem.

A segéd, akit már húsz perc óta tartóztatott fel, nem mert ellenkezni, annyi méltóság volt fejedelmi természetében és hangjában. De mégis habozott, mert figyelmeztették az elárúsítókat, hogy ne halmozzák így fel az értékes csipkéket, s a múlt héten is elloptak tőle tíz méter malines-it. De az asszony zavarba hozta, engedett s otthagya egy pillanatra a nagy halom alençon-i csipkét, hogy egy hátsó polcra előszedje a kívánt csipkegallérokat.

- Nézd csak, mama - mondta Blanche, aki a közelében turkált egy olcsó kis valenciai csipkével teli skatulyában -, ez jó volna párnára.

De Boves-né nem felelt. A lánya ekkor felé fordította lágy arcát, és meglátta anyja kezét a csipkék között, amint éppen alençon-i fodrokat tüntet el köpenye ujjában. Úgy látszott, mintha nem lepné meg a dolog, ösztönszerű mozdulattal közelebb lépett, hogy eltakarja, mikor Jouve hirtelen odaállott kettőjük közé. Odahajolt és udvarias hangon súgta a grófnő fülébe:

- Szíveskedjék velem jönni.

A grófnő egy pillanatra felháborodott.

- De miért?

- Szíveskedjék utánam jönni - ismételte a felügyelő, anélkül hogy fölemelte volna a hangját.

De Boves-né, a félelemtől megszédülve, gyors pillantást vetett maga köré. Aztán megnyugodott, visszanyerte gögös magatartását, s úgy indult meg a felügyelő mellett, mint egy királynő, aki nagy kegyesen rábizza magát a szárnysegéd gondjaira. Az ott tolongó vevők közül egy

sem vette észre a jelenetet. Deloche, mikor visszatért a pulthoz a csipkegallérokkal, szájtátva nézte, hogyan vezetik el az asszonyt: micsoda, hát ez is? Egy ilyen finom úrinő! Akkor igazán valamennyit meg kellene motozni! És Blanche, akit szabadon hagytak, messziről követte az anyját, el-elmaradt a vállak forgatagában, halásápadtan, s küzdött benne a kötelesség, hogy ne hagyja el anyját, és a rémület, hogy vele együtt ottfogják őt is. Látta, amint belépett Bourdoncle dolgozószobájába, és beérte annyival, hogy fel-alá járkált az ajtó előtt.

Bourdoncle, akit Mouret éppen az imént rázott le a nyakáról, ott volt a szobában. Rendesen ő ítélkezett az effajta lopások ügyében, amiket előkelő személyiségek követtek el. Jouve régóta leste már a grófnét, és közölte vele aggodalmait; nem is csodálkozott, mikor a felügyelő pár szóval beszámolt neki; különben is olyan hallatlan esetek fordultak meg a kezén, hogy képesnek tartotta az asszonynépet mindenre, mihelyt elkapja a ruhaszerzés dühe. Minthogy ismerte az igazgató és a tolvaj hölgy közt levő társadalmi kapcsolatokat, ő is tökéletes udvariassággal viselkedett.

- Kérem, grófné, mi meg tudjuk bocsátani az ilyen gyöngé pillanatokat... Gondolja meg, mi lehet a vége, ha így megfélemedezik magáról. Ha más látta volna, mikor ujjába csúsztatja a csipkét...

De a grófné felháborodva szakította félbe. Hogy ő tolvaj? Kinek, minek nézik őt? Ő de Boves grófné, a férje az állami ménesek főfelügyelője, udvarképes ember.

- Tudom, tudom - felelte nyugodtan Bourdoncle. - Van szerencsém ismerni a grófnét... Szíveskedjék először is visszaadni az önnél levő csipkéket.

Az asszony újra tiltakozott, belefojtotta a szót; szép volt haragjában, s mégis sírva is fakadt, mint mélyen megsértett nagyúri hölgy. Mindenki más megingott volna, attól való féltében, hogy sajnálatos tévedés történt, mert de Boves-né azzal fenyegetőzött, hogy a bírósághoz fordul, és ott vesz elégtételt ezért a sértésért.

- Vigyázzon, a férjem a miniszterig is elmegy!

- Szóval önnel sem lehet okosabban beszélni, mint a többiekkel - jelentette ki türelmetlenül Bourdoncle. - Majd megmotozzuk, ha nem megy másként.

De Boves-nének még most sem rezzent meg a szempillája sem; felséges biztonsággal jelentette ki:

- Helyes, motozzanak meg... De figyelmeztetem, az állásával játszik.

Jouve elment két fűzőárusító nőért. Mikor visszajött, elmondta Bourdoncle-nak, hogy ennek a hölgynek a leánya, akit szabadon hagytak, nem mozdul el az ajtó elől, és megkérdezte, nem kellene-e őt is elfogni, ámbár nem látta, hogy hozzányúlt volna valamihez. A mindig kifogástalanul viselkedő érdektárs úgy döntött, az erkölcs nevében, hogy ne hozzák be, nehogy egy anyát pirulni kényszerítsenek a lánya előtt. Ez alatt a két férfi visszavonult egy szomszéd szobába, az elárusítónők pedig megmotozták a grófnét, s még a ruhát is leszedték róla, hogy keblét és csipőit is kikutassák. Az alençoni fodrokon kívül - tizenkét méter ezer frankjával, ami a köpenye egyik ujjában volt elrejtve - a keblén összelapítva és melegen találtak még egy zsebkendőt, egy legyezőt, egy nyakkendőt - összesen körülbelül tizennégyezer frank ára csipkét. Így lopott de Boves-né már egy esztendő óta, dühös, ellenállhatatlan vágytól gyötörve. A rohamok egyre súlyosabbá váltak, hatalmukba kerítették, a lopás végül életszükségletévé vált, gyönyörűség volt ránézve, megfosztotta esztől, óvatosságától, és annál is vadabb kéjjel kereste a kielégülést, mert a tömeg szeme láttára kockáztatta vele nevét, büszkeségét, férje magas állását. Most, mikor a férje lehetővé tette, hogy kiürítse a fiókjait, s megtömje a zsebéit, tovább lopott magáért a lopásért, mint ahogy más szeret a szerelemért, a vágy

korbácsától hajtva idegei romlottságában, melyet kielégíthetetlen fényűzési vágya fejlesztett ki benne a nagyáruházak óriási és erőszakos kísértései nyomán.

- Törbe csaltak - kiáltott fel, mikor Bourdoncle és Jouve visszatértek. - Becsúszatták ezeket a csipkéket a ruhámba, esküszöm az élő Istenre!

Most már sírt dühében, egy székre rogyott, fulladozott rosszul bekapcsolt ruhájában. Az érdektárs elküldte az elárusítónőket. Aztán így szólt, nyugodt hangján:

- Kérem, grófné, mi hajlandók vagyunk elsimítani ezt a kínos ügyet, tekintettel az ön családjára. Előbb azonban lesz szíves aláírni egy ilyenformán megfogalmazott iratot: Csipkét loptam a „Hölgyek Öröme”-ben, a csipkék részletezése és a mai keltezés... Egyébként ezt az írást visszaadom, mihelyt átad nekünk kétezer frankot a szegények számára.

Az asszony felkelt, és újra ébredő felháborodással jelentette ki:

- Ezt soha nem írom alá, inkább meghalok.

- Nem fog meghalni, grófné. De figyelmeztetem, hogy kénytelen vagyok rendőrért küldeni.

Ekkor rettentő jelenet következett. Az asszony szidta, azt dadogta, hogy hitványság tőlük, férfi létükre így meggyötörni egy asszonyt. Junói szépsége, nagy, fenséges teste szinte szétlottyadt e halaskofai dühöngésben. Aztán próbálta megadni őket, könyörgött nekik, anyjukra hivatkozva, arról beszélt, hogy a lábukhoz borul. Mikor erre is hidegek maradtak - hiszen eléggé megkeményítette őket a megszokás -, egyszerre csak leült és reszkető kézzel írni kezdett. A tollból csak úgy fröcskölt a tinta, ezt a szót: loptam, oly erősen megnyomta, hogy majd kiszakította a papírt; és közben fojtott hangon ismételte:

- Tessék, tessék... engedek az erőszaknak...

Bourdoncle elvette az írást, gondosan összehajtogatta, szeme láttára bezárta egy fiókba, és így szólt:

- Amint láthatja, társaságba kerül, mert a hölgyek, akik eleinte meghalnának, semhogy aláírják, rendesen nem jönnek el, hogy kiváltsák a levélkéket. Egyszóval rendelkezésre áll. Döntse el, megér-e kétezer frankot.

Az asszony befejezte a ruhája bekapcsolását, és most, hogy megfizetett, újra olyan pökhendi lett, mint volt.

- Mehetek? - kérdezte kurtán.

Bourdoncle már mással volt elfoglalva, Jouve jelentése alapján elhatározta, hogy elbocsátja Deloche-t: az a hülye alak mindig eltűri, hogy meglopják, sohasem lesz tekintélye a vevők előtt. De Boves-né megismételte a kérdést, s mikor egy fejbőlintással elbocsátották, gyilkos tekintetet vetett mindkettőjükre. Magába fojtotta a szitkokat, csak egy melodramai kiáltás jött az ajkára:

- Nyomorultak! - kiáltotta, és becsapta maga után az ajtót.

Blanche közben nem mozdult a dolgozószoba elől. Nagyon aggasztotta, hogy nem tudja, mi történik odabenn, és Jouve meg a két elárusító jóvés-menése már a zsandárok, a törvényszék, a börtön képét idézték lelki szeme elé. Egyszerre megrémült: Vallagnosc állt előtte, férje, kinek egy hónapja tartó tegezése még mindig zavarba ejtette; Vallagnosc faggatni kezdte, csodálkozva a rémületén.

- Hol van anyád?... Eltévedtetek?... No, felelj hát, ne nyugtalaníts!

Blanche-nak egyetlen elfogadható hazugság sem jutott eszébe. Kétségbeesésében halkan megvallott mindent.

- A mama, a mama... lopott...

Hogyan! Lopott? Vallagnosc végre megértette a dolgot. Megijesztette felesége puffadt arca, ez a félelemtől eltorzult, sápadt maszk.

- Csipkét, így, az ujjába dugva - dadogott tovább a fiatalasszony.

- És te láttad? Nézted? - mormogta a férje, megdermedve, hogy őt is bűntársnak érezte.

Abbahagyták, mert az emberek kezdtek felfigyelni. Ijedt tanácstalanságában Vallagnosc egy darabig mozdulni sem tudott. Mitévő legyen? Már rászánta magát, hogy bemegy Bourdoncle-hoz, mikor észrevette a termen áthaladó Mouret-t. Rászólt a feleségére, hogy várja meg, megragadta régi iskolatársa karját, és töredezett szavakkal mindent elmondott, Mouret sietve a dolgozószobájába vezette, és megnyugtatta a következményeket illetően. Biztosította, hogy nincs szükség beavatkozásra, elmondta a valószínű folytatást, s cseppet sem látszott izgatottnak e lopás miatt, mintha előre látta volna. De Vallagnosc, ha nem is félt többé az azonnali letartóztatástól, nem nézte ilyen nyugodtan az esetet. Leroskadt egy karosszékbe, és most, hogy már volt ideje gondolkozni, fennhangon kezdte siratni saját magát. Még ilyet! Tolvaj-családba került. Ostoba egy házasság, csak azért siettetten úgy, hogy, az apósának kedvében járjon. Mouret-t meglepte ez a beteges, gyerekes hevesség, csak nézte, hogy sír a barátja, és eszébe jutott egykori, sokat hangoztatott pesszimizmusa. Hányszor emlegette az élet hiába-valóságát, meg hogy a bűnön kívül semmi sem mulatságos. Ezért, hogy kiverje fejéből a szomorú gondolatokat, Mouret csak úgy mulatságból a közönytől kezdett prédikálni, a baráti tréfálkozás hangján. Vallagnosc felfortyant; egyszerűen képtelen volt rátalálni kudarcba fült filozófiájára, polgári nevelése újraéledt, és erényes felháborodásban tört ki anyósa ellen. Mihelyt a tapasztalás lesújtott rá, mihelyt megcsapta az emberi nyomorúság, melyen eddig hidegen gúnyolódott, a hetvenkedő szkeptikus összecsuklott és vérzett. Förtelmes, sárba rántják a családjá becsületét! Hogy nem dől össze a világ!

- Ugyan, csillapodj már! - mondta végül Mouret szánakozva. - Nem mondom neked többet, hogy minden megesik és semmi sem esik meg, mert ez láthatólag nem vigasztal most téged. De azt hiszem, jó volna, ha felajánlanád a karodat de Boves-nének; mindenestre bölcsőbb dolog lenne ez, mint botrányt csapni... Ördögbe is, hiszen te mindig a megvető nyugalmat prédikáltad az általános emberi gátsággal szemben!

- Az ám! - tört ki Vallagnosc együgyűen. - Mikor másokról van szó!

De azért föltápáskodott, és megfogadta volt osztálytársa tanácsát. Mindketten visszatértek a terembe, mikor de Boves-né kilépett Bourdoncletől. Méltóságosan elfogadta veje karját, s Mouret, mikor udvariasan és tisztelettel köszöntötte, hallhatta, amint így szól:

- Mentegőztek. Igazán utálatosak ezek a félreértések.

Blanche csatlakozott hozzájuk, mögöttük ment. Lassan elvegyültek a tömegben.

Ekkor Mouret, egyedül, gondolataiba mélyedve, újra végigment az áruházon. Ez a jelenet kis időre feledtette vele a lelkét marcangoló küzdelmet, de most még magasabbra szökött a láza, és eldöntötte benne a végső harcot. Valami határozatlan összefüggés derengett fel az agyában; ennek a szerencsétlen asszonynak a lopása, a kísértő lába elé hulló, meghódított vevőközön-ség utolsó örültsége felidézte lelki szeme előtt Denise büszke, bosszúálló képét - és győzel-mes sarkát, mintha a nyakán érezte volna. Megállt a főlépcső tetején, hosszan nézte az óriási csarnokot, ahol asszonynepe tolongott.

Hatott ütött az óra, odakünn lenyugvóban volt a nap, fénye már visszahúzódott az elsötétülő fedett csarnokokból, ott sápadozott a lassan homályba vesző termék mélyén. És míg a napfény kialvóban volt, egyenként kigyulladtak a villamos lámpák, melyeknek homályos fehér

gömbjei fényes holdakkal tűzködték meg az osztályok távol mélyét. Fehér, vakító, állandó fény volt ez, úgy áradt szét, mint színét vesztett égitest sugárzása, és lassan megölte az alkonyt. Mikor valamennyi égett, felhangzott a tömeg elragadtatott moraja: a nagy, fehér kiállítás tündéri apoteózis fényében ragyogott ebben az új megvilágításban. Úgy tetszett, mintha a fehérségnek ez a hatalmas tobzódása maga is égett, maga is fénné vált volna. A fehérség dala lángoló, hajnali fehérségben kapott szárnyra. Fehér világosság fakadt a Monsigny terem vásznaiból és kartonjaiból, hasonló ahhoz az élénk színű keskeny csíkhöz, mely kelet felől elsőnek dereng fel az égen; véges-végig a Michodiére teremben pedig a rövidáruk és paszományok, a díszműáruk és a szalagok, mint távoli dombok fényeit vetették vissza a gyöngyházgombok, az ezüstözött bronzok és a gyöngyök fehér villódzását. De leghangosabban a nagyterem zengte a tűzben edzett fehérség dalát: az oszlopokat körülvevő fehér muszlinburkolat, a lépcsőket szegélyező fehér barchetek és pikék, a zászlódísznek felakasztott fehér takarók, a levegőben röpködő fehér csipkedíszek - mindez álombéli égboltot tárt fel, kaput nyitott a paradicsom vakító fehérségére, ahol most ülték az ismeretlen királynő lakodalmát. A selyemosztály halljának sátra volt az óriási szoba, fehér függőnyeivel, fehér fátyolszöveveivel és tülljeivel, melyeknek tündöklése eltakarta az emberi tekintet elől a menyasszony fehér meztelenségét. Semmi más nem látszott már, csak ez a vakító fény, kápráztató fehérség, melybe a többi fehér mind beleolvadt: fehér fényben havazó csillagpor.

És Mouret egyre nézte a maga asszonyképét, ebben a lángolásban. A fekete árnyak élénken váltak ki a sápadt háttérből. Hosszú türemlések törték meg a tömeget, a nagy vásár napjának forrósága szédítőn görgette a fejek egymásra torló hullámain. A közönség már húzódott kifelé, a szanaszét szórt áruk elborították a pultokat, az arany csengett a pénztárakban; s a kifosztott, lebirkózott asszonyközönség szinte megsemmisülten távozott, eltelve gyönyörűséggel és néha szégyenkezéssel, mintha gyanús szállodában elégítette volna ki vágyait. Ő maga volt az, aki így magáévá tette őket, aki kényre-kegyre uralkodott rajtuk, soha ki nem fogyó áruhegyeivel, árcsökkenéseivel, „visszavételeivel”, kedveskedéseivel és reklámjaival. Meghódította az anyákat is, uralkodott valamennyin, egy despota nyerseségével, akinek szeszélye családokat tesz tönkre. Alkotása egy új vallást teremtett, s a templomot, melyet a megrendülő hit lassan elhagyott, az ő bazárja helyettesítette az immár tétlenné váló lelkek számára. Az asszony nála töltötte el üres óráit, azokat a remegő és nyugtalan órákat, melyeket valamikor a kápolnában töltött; ideges szenvedélyből fakadó, szükségszerű költekezés, egy isten újraéledő harca a férjjel, a test mindig megújuló bálványozása, a szépség földöntúli megdicsőülése. Ha bezárta volna az áruháza kapuit, lázadás tör ki az utcán, kétségbeesetten kiáltoztak volna a rajongók, kiket megfosztottak a gyóntatószéktől és az oltártól. Ott látta őket maga előtt, tíz év alatt megnőtt fényűzésükben, amint e kései óra ellenére is csökönyösen tolonganak, az óriási ércvázon át, végig a függő lépcsőkön és a felüljárókon. Martyné és lánya, akiket legmagasabbra ragadott az ár, a bútorok közt kóboroltak, Bourdelais-nét visszatartották a gyermekei, és nem tudott elszabadulni a díszműáruktól. Aztán jöttek a többiek mind: de Boves-né, még mindig Vallagnosc karján, nyomukban Blanche, a grófné minden osztályon megállt, és még most is fennhéjázón vizsgálta a szöveteket. De az összetorlódott közönségből, az élettől duzzadó, vágyaktól fűtött női keblek tengerében, melyek mind ibolyacsokrokkal voltak felvirágozva, mint egy királynő menyegzőjének népünnepélyén - mindebből végül is csak a födetlen keblű Desforges-nét látta meg, aki megállott Guibálnéval a kesztyűosztályon. Ő is vásárolt, iriggy haragja ellenére, és Mouret most még egyszer érezte saját uralkodói hatalmát: lábai előtt voltak mind, a vakító villamos fényben, mint egy csorda, amelyből vagyont szerezte.

Mouret gépies léptekkel ment végig a termeken, olyan elmerülten, hogy átengedte magát a tömeg sodrásának. Mikor fölemelte a fejét, az új kalaposztályon volt; melynek ablakai a December Tizedike utcára nyíltak. Az üveghez szorította a homlokát és megállt, hogy a

kivonulást nézze. A lenyugvó nap sárga fényt vetett a fehér házak ormára, ennek a szép napnak kék ege halványult már, nagy, tiszta lehelet frissítette fel; az alkonyi homályba merülő úttestre egyenletes fényt vetettek a „Hölgyek Öröme” villanylámpái, mint napszálltakor az ég alján kigyúló csillagok. Az Opera és a Tőzsde felé mozdulatlanul húzódott a kocsik hármassora, beleveszve a homályba; a lószerszámokon néha eleven fény csillant meg, kigyulladt egy-egy kocsilámpa, megvillant egy ezüstözött zabla. Minden pillanatban felhangzott egy-egy libériás inas kiáltása, előállt egy bérkocsi, kivált a sorból egy magánfogat, fölvetett egy hölgyet, aztán eldübörgött. Most már rövidülni kezdtek a sorok, hat kocsi is robogott egymás mellett, az utca egész szélességét elfoglalva; kocsiajtók csapódása, ostopattogás, a gyalogosok zivaja áradt szét a kerekek között. Mintha egyre duzzadt, áradt volna a közönség, mely most özönlött vissza a város négy sarkába, s a felhúzott zsilip harsogó zúgásával üritette ki az áruházat. Ezalatt az áruház tetőzete, a cég nevének nagy aranybetűi, a magasban lobogó zászlók még mindig az alkony tüzes visszfényében lángoltak, óriásinak rémlettek e rézsútos világításban, felidézve a reklámrajzokon látott óriást, a falansztert, melynek szüntelenül terjeszkedő szárnyai egymás után falták fel a városrészeket, egészen a külvárosok távoli erdőségeiig. És Párizs kiáradó lelke, ez az óriási és szelíd lehelet elszunnyadt az est derűjében, hosszan, lágyan cirógatta végig az utolsó kocsikat, melyek tovagördültek a sötétbe vesző, fokozatosan kiürülő utcán.

Mouret tekintete elveszett a messzeségben, úgy érezte, valami nagy dolog történik benne; és a diadalnak e borzongásában, mely megremegtette testét, a felfalt Párizs és a leigázott nő láttán hirtelen gyöngeség lepte meg, akarata elernyedett, s most már ő maga roskadt le valami felsőbb erő hatása alatt. Megmagyarázhatatlan szükségét érezte, hogy legyőzzék győzelmében; az a képtelen vágya támadt, hogy a harcos hajoljon meg egy gyermek szeszélye előtt, közvetlenül hódításai után. Ő, aki hónapok óta tusakodott, aki még ma reggel is megesküdt, hogy elfojtja szenvedélyét, egyszerre engedett, elfogta a magas hegyormok szédülete, boldog volt, hogy azt teheti, amit maga is esztelenségnek tart. Hirtelen elhatározása egyik pillanatról a másikra oly erőssé vált, hogy már csak ezt látta hasznosnak és szükségesnek a világon.

Este, az utolsó étkezés után, várt a dolgozószobájában. Reszketett, mint a fiatal ember, ki a boldogságával játszik; nem tudott megülni egy helyben, minduntalan az ajtóhoz futott, hogy hallja az áruház moraját, ahol a segédek az árukat rakták helyre, vállig merülve a vásár közben kirakott holmik áradatában. Hevesen dobogott a szíve, valahányszor lépéseket hallott. És izgatottan sietett az ajtóhoz, mert fokozatosan erősödő tompa morajt hallott messziről.

Lhomme, a napi bevétellel megrakodva, lassan közeledett. Ezen a napon oly tetemes volt a bevétel, annyi réz és ezüst volt a beszedett pénzek között, hogy a pénztáros két szolgát hívott segítségül. Háta mögött Joseph és még egy szolga görnyedt az óriási zsákok alatt, melyeket gipszes-zsákok módjára vetettek a hátukra; ő maga ment elől, bankjegyeket és az aranyat cipelve egy papírpénzzel tömött tárcában és nyakába akasztott zacskóban, melyeknek súlya jobbra húzta, levágott karja felé. Lassan, izzadva, szuszogva jött az áruház végéből, az elárusítók növekvő izgatottsága közt. A kesztyű- és a selyemosztály nevetve ajánlkozott, hogy könnyítenek a terhén; a posztó- és gyapjúosztályon azt kívánták, bárcsak megcsúsznék, és szórná szét az aranyat az osztályok minden zugába. Aztán felment egy lépcsőn, áthaladt egy felüljárón, még följebb ment, körbe az ércvázak között, ahol a fehérmű-, szövöttáru-, rövidáruosztály pillantásai követték, bámulattól tágra meredt szemek nézték ezt a levegőben utazó vagyont. Az első emeleten a készruha-, illatszer-, csipke-, sálosztály személyzete áhítattal állt sorfalat, mintha az Úr testét vitték volna arra. Amint közeledett, egyre nőtt a zűrzavaros láрма; magasra csapott, mint az aranyborjút köszöntő nép kiáltása.

Mouret közben kinyitotta az ajtót. Megjelent Lhomme és nyomában a két támolygó szolga; volt még annyi ereje, hogy elfülő lélegzettel bejelentse:

- Egymillió-kétszáznegyvenhét frank, kilencvenöt centime!

Végre itt a millió, az egy nap alatt összeszedett millió, az a szám, melyről Mouret oly régen álmodozott! De dühösen legyintett, és türelmetlenül mondta csalódott arccal, mint akit valami alkalmatlankodó megzavart a várakozásában:

- Egymillió? Jó, tegyék le ide.

Lhomme tudta, hogy szereti ott látni az íróasztalán a nagy bevételeket, mielőtt a központi pénztárba vinnék. A millió elborította az íróasztalt, elfödte a papírokat, majdnem felfordította a tintát; s az arany, az ezüst, a réz kidőlt a zsákokból, kiszakította a zacskókat, magas halmot alkotott, a nyers bevétel halmazát, azon melegen, elevenen, ahogy a vásárlóközönség kezéből kikerült.

Abban a pillanatban, mikor a pénztáros visszavonult, a főnök közönyétől megsértődve, megérkezett Bourdoncle, és vidáman kiáltott fel:

- Na, most megvan!... Megcsíptük a milliót?

De észrevette Mouret lázas izgatottságát, megértette és lehiggadt. Tekintetében öröm villant meg. Rövid hallgatás után így szólt:

- Hát elhatározta magát, ugye? Istenem én helyeslem.

Mouret hirtelen elébe állott, és rákiáltott azon a rettentő hangon, mely válságos napokon szokott kitörni belőle:

- De nagyon jó kedve van, barátom! Ugye, azt hiszi, végem van, és feni már a fogát? Vigyázzon, engem nem lehet lenyelni!

Bourdoncle-t zavarba hozta ennek az ördögös embernek a durva támadása, aki mindent kitalál - és ezt hebegte:

- Mi az? Tréfál? Én, aki úgy bámulom önt?

- Ne hazudjék! - folytatta Mouret még hevesebben. - Hallgasson ide: ostobák voltunk, amikor hittünk abban a babonában, hogy a házasság tönkretesz. Hiszen éppen ez az egészség, amire szükség van. Ez az élet ereje és rendje! Hát igen, barátom, feleségül veszem, és magukat mind kihajítom, ha csak megmoccannak is. Úgy ám! Maga is, mint a többi, megy a pénztárhoz; Bourdoncle!

Egy kézmozdulattal elbocsátotta. Bourdoncle úgy érezte, hogy halálra van ítélve, elsöpörte a lány diadala. Elment. Denise éppen akkor lépett be, és Bourdoncle végleg megzavarodva, mélyen meghajolt előtte.

- Végre megjött - szólt csendesen Mouret.

Denise sápadt volt az izgalomtól. Még utoljára is bánat érte, Deloche megmondta, hogy elbocsátották, s mikor próbálta visszatartani, felajánlván, hogy beszél az érdekében a fiú csökönyösen ragaszkodott a balsorsához, el akart tűnni; ugyan miért maradjon? Miért zavarná mások boldogságát? Denise elsírta magát, és testvéri búcsút vett tőle. Vajon ő maga nem vágyódik-e ugyanígy a feledésre? Mindennek vége lesz, kimerült - erejétől nem kívánt már többet, csak, hogy a váláshoz legyen bátorsága. Néhány perc múlva, ha elég bátor lesz, hogy összetörje tulajdon szívét, ő is elmehet, egyedül, sírni, valahová messzire.

- Főnök úr látni akart - mondta nyugodt arccal. - Különben úgyis eljöttem volna, hogy köszönetet mondjak a jóságáért.

Beléptekor észrevette az íróasztalon heverő milliót, és bántotta ez a kiteregetett pénz. Feje fölött, mintha csak a jelenetet figyelné, Hédouinné aranykeretbe foglalt képe megőrizte festett ajkainak örök mosolyát.

- Még mindig el van szánva arra, hogy elhagy bennünket? - kérdezte reszkető hangon Mouret.

- Igen, főnök úr, ennek meg kell lenni.

Mouret ekkor megfogta a kezét, és túlradó szerelemmel kérdezte, a magára erőszakolt hosszú hidegség után:

- És ha feleségül venném, Denise, akkor is elmenne?

De Denise már visszahúzta a kezét, s úgy tiltakozott, mintha nagy fájdalom sújtott volna le rá.

- Ó, Mouret úr, kérem, hallgasson. Ne gyötörjön még jobban!... Nem lehet, nem lehet! Isten a tanúm, azért akartam elmenni, hogy elkerüljem ezt a szerencsétlenséget.

Szagatott szavakkal védekezett tovább. Nem szenvedett már amúgy is eleget az áruházi pletykák miatt? Azt akarja Mouret, hogy a többiek előtt s önmaga előtt is utolsók utolsója legyen? Nem, nem, lesz annyi ereje, hogy megakadályozza őt ennek az ostobaságnak elkövetésében. A férfi gyötörődve hallgatta, és szenvedélyesen mondogatta:

- Akarom... akarom...

- Nem, lehetetlen... Mi lenne az öcséimből? Megesküdtem, hogy nem megyek férjhez, hiszen csak nem hozhatok két gyereket a nyakára?

- A testvéreim lesznek... Mondjon igent, Denise!

- Nem, nem, engedjen, halálra kínozz!

Mouret lassan elgyöngült, megőrijtette ez az utolsó akadály. Hogyan? Hát még így is visszautasítja? Messziről hallotta háromezer alkalmazottja zivaját, akik erejüket megfeszítve cipelik királyi vagyonát. És ez az ostoba millió itt az asztalon! Úgy bántotta, mint valami rossz tréfa, legszívesebben kidobta volna az utcára.

- Menjen hát - kiáltotta könnyezve. - Menjen ahhoz, akit szeret... Ez az oka, ugye? Megmondta régen, tudhattam volna, nem kellett volna tovább gyötörnöm magát.

Denise-t megdermesztette ennek a kétségbeesésnek a hevessége. A szíve túlcsordult. Gyerekes szertelenséggel vetette magát a nyakába, zokogott ő is, és azt dadogta:

- Ó, Mouret úr, hiszen magát szeretem!

Egy utolsó moraj hallatszott még fel a „Hölgyek Öröme”-ből, a tömeg távoli éljenzése gyanánt. Hédouinné arcképe még egyre mosolygott festett ajkaival. Mouret leroskadt az íróasztalra, a millióra, melyet nem is látott már. Nem engedte el Denise-t, eszeveszetten szorította melléhez, s azt mondta neki, hogy most már elmehet, egy hónapot tölt majd Valognes-ban, ezzel befogja a világ száját, s aztán ő maga megy érte, hogy karján hozza vissza - mindenható királynőnek.

-&-